

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ ANA BİLİM DALI**

**1964-1980 ARASI TRT RADYO YAYIN POLİTİKALARI
Toplumsal ve Politik Süreçte Radyonun Tarihsel ve Kurumsal Gelişimi**

Doktora Tezi

Sibel NART

Ankara-2009

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ ANA BİLİM DALI**

**1964-1980 ARASI TRT RADYO YAYIN POLİTİKALARI
Toplumsal ve Politik Süreçte Radyonun Tarihsel ve Kurumsal Gelişimi**

Doktora Tezi

Sibel NART

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Korkmaz ALEMDAR

Ankara-2009

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ ANA BİLİM DALI

1964-1980 ARASI TRT RADYO YAYIN POLİTİKALARI
Toplumsal ve Politik Süreçte Radyonun Tarihsel ve Kurumsal Gelişimi

Doktora Tezi

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Korkmaz ALEMDAR

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Korkmaz ALEMDAR

.....

Prof. Dr. Ömür Sezgin

.....

Prof. Dr. Mehmet Ali AĞAOĞULLARI

.....

Prof. Dr. Sacide VURAL

.....

Prof. Dr. Sezer AKARCALI

.....

.....

.....

Tez Sınavı Tarihi: 11.03.2009

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.
(11 / 4 / 2009)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

Sibel NART

İmzası

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET	VI
ABSTRACT.....	VII
TABLolar LİSTESİ	VIII
EKLER LİSTESİ.....	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

I. KAVRAMLAR VE YAKLAŞIMLAR	10
1. Modernleşme	10
2. Türk Modernleşmesi	13
3. Kitle İletişimine İlişkin Yaklaşımlar	18
4. Yeniliklerin Yayılması Modeli	20
5. Modernleşmeci Yaklaşımlara Eleştiriler	21
6. Kitle İletişim Sistemleri ve Kıta Avrupa'sı Yayıncılığı	24
7. Özerklik	28
II. TRT ÖNCESİ DÖNEMİ	32
1. 1927- 1946: Şirket ve Devlet Radyoculuğu Dönemi.....	33
2. 1946-1950: Çok Partili Hayat ve Radyolar.....	37

İKİNCİ BÖLÜM

ÖZERK TRT DÖNEMİ (1964-1971)	42
I. 359 SAYILI TRT YASASI	42
1. TRT'nin Kurumsal Yapısı	45
1.1. Kurumun Organları	45
1.1.1. Yönetim Kurulu	46
1.1.2. Genel Müdür ve Yardımcıları	47
1.1.3. Danışma Kurulları	48
1.1.4. Siyasî Yayınlar Hakem Kurulu	50
1.2. Yayınla İlgili Hükümler	53

1.3. Kurumun Ekonomik Yapısı	55
2.1964'de Türkiye Radyoları	60
2.1. 27 Mayıs Sonrası Radyo: Geçiş Dönemi	60
2.2. Devralınan Miras	62
3. Trt'nin Radyoları.....	64
3.1.Oluşum	64
3.2. Yayın İlkeleri.....	68
3.3. Teknik Özellikler	70
3.4. Radyo Yayınlarında Belirlenen Hedefler	72
3.5. Eğitici Yayınlar	76
3.5.1. Köye ve Köylüye Yönelik Yayınlar	77
3.5.2. Kadına Yönelik Yayınlar.....	84
3.5.3. Kültür Yayınları.....	86
3.6. Yayınların Denetimi.....	92
II. ÖZERK TRT DÖNEMİNDE TÜRKİYE.....	97
1.Siyasal Gelişmeler	97
1.1. Sola ve Sosyalizme Açılma	100
1.2. Sağda Yeni Yapılanmalar	105
1.3. Çatışmalı Siyasal Ortam.....	107
III.TARTIŞMALARIN ODAĞINDAKİ KURUM: TRT	110
1.Özerklik Tartışmaları.....	110
2.Özerk Dönemin Yasakları.....	120
3.Özerkliğin Kullanılmasıyla İlgili Görüşler	122

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

12 MART 1971 VE TRT YASASI'NIN DEĞİŞTİRİLMESİ	130
I.12 MART ASKERÎ MÜDAHALESİ	130
1- 12 Mart ve TRT	134
2- Anayasa Değişikliği: Tarafsız TRT	136
3- TRT Yasasında Değişiklik	140
3.1.Kurumun Görevleri ve İlkeleri.....	140
3.2. Kurumun Organları	142
3.2.1.Yönetim Kurulu	142

3.2.2. Genel Müdür	145
3.2.3. Koordinasyon Kurulu.....	146
3.2.4. TRT Seçim Kurulu	146
3.2.5. Genel Danışma Kurulu.....	147
3.2.6.Siyasî Yayınlar Hakem Kurulu	148
3.3.Yayınlarla İlgili Hükümlerde Değişiklikler	149
3.4. Diğer Değişiklikler	150
3.4.1.Malî Hükümler.....	150
3.4.2. Personele İlişkin Hükümler	152
4. TRT’de Yeniden Yapılanma.....	153
II. 12 MART DÖNEMİNDE RADYO YAYINCILIĞI.....	160
1.Yayın İlkeleri ve Amaçlar	160
2.Yayınlar	164
2.1. Eğitim Yayınları.....	166
2.2. Kültür Yayınları.....	170
2.3. Tiyatro Yayınları.....	171
2.4. Eğlence Yayınları	171
2.5. Müzik Yayınları	172
2.6. Haber Yayınları.....	173
3. Teknik Alt Yapı ve Öneriler	174
4- 12 Mart’ın Yasakları ve TRT	176
III- TRT YÖNETİMİ DEĞİŞİYOR İSMAİL CEM VE FİİLÎ ÖZERKLİK DÖNEMİ	180
1-TRT’nin Üçüncü Genel Müdürü İsmail Cem (İpekçi).....	180
2.Radyo’nun Değişen Yüzü	187
3.Yeni Bir Yayın Düzeni.....	189
3.1.Farklı Yayın Postaları	191
3.2.Yeni Dönemin Programları.....	195
3.3. Bir Kuşak Program Örneği: <i>Kadın Dünyası</i>	197
4. 1975 Yayın Programı.....	207
4.1. Yayınların Amaç ve İlkeleri	209
4.2. Yayınların Niteliği.....	211
4.3. 1975 Yılı Programları	214
4.4. Dinleyici Mektupları ve Tepkiler.....	218

4.5. Yeni Projeler.....	219
5.500 Günün En Önemli Olayı: Kıbrıs Barış Harekâtı.....	221
6. İsmail Cem’e Tepkiler ve TRT Üzerinde Tartışmalar.....	223
6.1. TRT Çevresinden Gelen Eleştiri ve Tepkiler	224
6.2. TRT Dışından Tepkiler: Eleştiriler, Tartışmalar, Suçlamalar.....	228
6.2.1. Sağdan Yöneltilen Eleştiriler	228
6.2.2. Soldan Yöneltilen Eleştiriler	231
7. Bir Dönemin Sonu: İsmail Cem, Görevden Alınıyor.....	233
7.1. Siyasi İktidar ve İsmail Cem Arasında Hukuk Savaşı	237
IV. NEVZAT YALÇINTAŞ DÖNEMİ.....	241
1. Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş’ın Göreve Atanması ve İlk İzlenimler	241
2. Radyo Yayınları Üzerine.....	244
3. 1975’te TRT Radyoları.....	246
V. TRT’DE MİLLİYETÇİ KADROLAR	
PROF. DR. ŞABAN KARATAŞ DÖNEMİ.....	249
1. Karataş’ın TRT izlenimleri ve Hedefler	252
2. Radyolar.....	254
3. Karataş Dönemi Uygulamaları.....	256
3.1. Yayına İlişkin Uygulamalar	256
3.2. Personele Yönelik Uygulamalar	258
4. Karataş Dönemi ile İlgili Görüşler, Anılar	261
5. Karataş Döneminin Sonu	265
VI. TRT İÇİNDEN BİR GENEL MÜDÜR: CENGİZ TAŞER.....	266
1. Radyolar.....	267
2. Eleştirilerin Hedefindeki Kurum: TRT	269
VII. TRT’DE ÖRGÜTLENME: TÜM RADYO TELEVİZYON ÇALIŞANLARI DERNEĞİ: TRT-DER.....	270
1. Örgütlenme	270
2. Yayıncıların Gözüyle Yayın politikaları.....	273
3. Yayıncıların Sorunları.....	277
VIII. 12 EYLÜL’E DOĞRU: DOĞAN KASAROĞLU DÖNEMİ	279
1. Kasaroğlu ve TRT	279
2. Kasaroğlu ve Yayıncılar	281
IX. 12 EYLÜL VE TRT.....	283

X. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	286
KAYNAKÇA	292
EKLER	306

ÖZET

Nart, Sibel, 1964” den 1980’e TRT Radyo Yayın Politikaları, (1964’den 1980’e Uzanan Dönemde, Türkiye’de Toplumsal ve Politik Süreçte Radyonun Tarihsel ve Kurumsal Gelişimi), Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Korkmaz Alemdar, 290 s.

Çalışmada, 1964’te TRT’nin kuruluşundan sonra radyoların kurumsal gelişimi ve yayın politikaları incelenmektedir. Radyo, 1927’de kuruluşundan başlayarak, Türkiye’de televizyonun yaygınlaştığı 1970’lerin ortalarına kadar en etkili kitle iletişim aracı olmuştur denilebilir. Kuruluş dönemleri ve sonrasında Cumhuriyetin ideolojisini kitlelere yaygınlaştırma ve benimsetmede önemli bir araç olarak kabul edilmiş, çağdaşlaşma, batılılaşma, modernleşme ve kalkınma sürecinde temel bir işlev yüklenmiştir. 1961 Anayasası ve 359 sayılı kuruluş yasası ile TRT Kurumu oluşturulduktan sonra, özerklik-tarafsızlık-kamu tüzel kişiliği-devlet tekeli gibi kavramlar çerçevesinde, radyoların yönetim ve işletme yöntemleri, istihdam politikaları, görev tanımları ve teknik olanakları farklılaşmıştır. Öte yandan TRT, kuruluşundan başlayarak siyasal mücadelenin üzerinde yürütüldüğü alanlardan biri olmuş, Tanzimat’tan bu yana süregelen Batıcı-Geleneksel ya da Yerli-Yabancı gibi kavramlarla tanımlanabilecek gruplar arasındaki iktidar mücadelesinin ayrılmaz parçası haline gelmiştir. Anayasanın ve TRT Yasası’nın zaman içinde geçirdiği değişikliklerle birlikte, TRT ile siyasal iktidarlar arasındaki mesafede de farklılıklar ortaya çıkmış, kamu/devlet yayıncılığı, zaman zaman Hükümet yayıncılığı olarak değerlendirilmiş, devlete bağlı olan bir yayın kurumunun, siyasal iktidarın çizgisinde olması gerektiği görüşü, kamu yayıncılığı yapmak üzere kurulan TRT’yi, amacından ve işlevinden saptırmıştır.

Çalışma, konuyla ilgili araştırmalar, yazılı kaynaklar yanında, uzun yıllar TRT’de yönetici ya da yayıncı olarak görev yapmış kişilere yapılan görüşmelere dayanılarak oluşturulmuştur.

Anahtar Sözcükler: TRT, Radyo, Modernleşme, Özerklik, Yayın, Politika, Devlet Tekeli,

ABSTRACT

Nart,Sibel, TRT Radio Broadcasting Policies Between 1964-1980, (Institutional and Historical Development of Radio at the Social and Political Process in Turkey Between Years 1964 and 1980), Advisor: Prof. Dr. Korkmaz Alemdar, 298 p.

Institutional development of radios and policies of broadcasting since 1964, the year TRT has been founded, are being analysed. It can be said that the radio has been the most influential media apparatus since its foundation on 1927 till the first half of 1970's.

Radio has been regarded as the most important apparatus in popularisation among and getting accepted the ideology of Republic by the masses and undertook a very important mission in the process of modernization, westernisation and development. After TRT has been founded as an institution according to related articles of 1961 Constitution and to the rule of foundation of TRT the management and operation methods, employment policies, task definitions and technical resources have been determined in harmony with the framework of notions such as autonomy-neutrality-public legal personality-state monopoly.

TRT, on the other hand, has been one of the area on which the political conflicts carried on since its foundation and has become a component part of the power struggle, since Tanzimat Rescript, between groups that may be identified as pro-Western-Traditional or Native-Foreigner.

While the Constitution and Law of TRT have changed in time, the distance between TRT and political powers have also altered. Public/state broadcasts has sometime been regarded as Government's broadcasting. The opinion that a media institution (which is dependent to the state) must be supporter of the political line of the government has deflected the aims and missions of TRT, which was founded for realization of public broadcasting.

This study has been developed and completed through studies related to the subject and based on works on written documents and interviews made with individuals who have worked for TRT as manager or broadcaster.

Key Words: TRT, Radio, Modernization, Autonomy, Broadcasting, Policy, State Monopoly

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2. 1-Yönetim Kurulu Üyelerinin Temsil Ettikleri Gruplar.....	46
Tablo 2.2- TRT Kurumunun 1.5. 1964 Örgütlenme Yapısı	51
Tablo 2.3- TRT'nin İlk Yeniden Yapılanması.....	52
Tablo 2.4: Yıllar itibariyle Tarife Uygulaması ve Radyo Sayıları İle Tahsili Gereken Ruhsat Ücretleri	59
Tablo 2. 5 TRT Radyoları Yayın Türleri Oranları.....	77
Tablo 2.6:1970 Yılında Ankara Radyosu Köy Programlarında İşlenen Konular ve Oranları	81
Tablo 2.7: Türkiye'deki Radyo Sayıları ve Dağılımı	82
Tablo 2.8: 1965 yılında Tarım Bölgeleri İtibariyle Radyo Alıcı Sayısı	82
Tablo 2.9: Köylü Dinleyicilerin Radyo Dinleme Oranı.....	83
Tablo 2.10: Bölgelere Göre Radyoda Kullanılmakta Olan Dili Anlamakta Güçlük Çekenler	84
Tablo 2.11: Son Bitirilen Öğrenim Durumuna Göre Kadın ve Erkeklerin Oranı.....	85
Tablo 2.12: Ankara Radyosu 1968 Yılı Kültür Şubesi Programları.....	91
Tablo 2.13: Ankara Radyosu, 1969 Yılı Kültür Şubesi Yayınları.....	92
Tablo: 3.1- TRT'nin 1972 Yılında Yürürlüğe Giren Örgütlenme Yapısı.....	157
Tablo 3.2: Ankara Radyosu, 1972 Kuruluş Şeması	158
Tablo 3.3: TRT I'de yer alan Canlı Kuşak Programlar	197
Tablo:3.4: Türkiye Radyolarının Türler İtibariyle 1974 Yılı Toplam Fiilî Yayın süreleri ve Oranları	205
Tablo: 3. 5-1:Türler İtibariyle 1974 Yılı Yayın Süre Ve Oranlarının Radyolara Göre Dağılımı	205

Tablo: 3. 5–2:Türler İtibariyle 1974 Yılı Yayın Süre Ve Oranlarının Radyolara Göre Dağılımı	205
Tablo: 3. 5–3:Türler İtibariyle 1974 Yılı Yayın Süre Ve Oranlarının Radyolara Göre Dağılımı	206
Tablo: 3. 5–4:Türler İtibariyle 1974 Yılı Yayın Süre Ve Oranlarının Radyolara Göre Dağılımı	207
Tablo 3.6: 1975 Yayın Programında, TRT I’de Yayınlanması Öngörülen Program Türleri, Süre ve Oranları.....	213
Tablo 3.7: 1975 Yayın Programında, TRT II’ de Yayınlanması Öngörülen Program Tür ve Oranları.....	213
Tablo:3.8:TRT I, Mart 1975 Uygulamasındaki Yayın Tür Ve Oranları.....	215
Tablo:3.9: TRT2, 1975 Yılı 2. dönem uygulamasına karar verilen yayın türlerinin süre ve oranları.....	217
Tablo.3.10: 1975 Yılında Radyo Vericilerinin Bulunduğu Yer, Sayı ve Güçleri.....	247
Tablo.3.11: Türkiye Radyoları, 1975 Yılı Günlük Toplam Yayın Süresi	248

EKLER LİSTESİ:

EK. 1: TRT Genel Müdürü Adnan Öztrak'ın, TRT Kurum Teşkilatı'na başlıklı ilk tamimi	306
EK. 2: 1972 yılında, Radyoların önerdikleri programlar	307
EK. 3: 16.6.1975 tarihinde, Bu Yurdun Sesi programına Ardahan'dan gelen bir dinleyici mektubu.....	308
EK. 4: 17.05.1975 tarih ve 15239 sayılı Resmi Gazete'den, TRT Genel Müdürü İsmail Cem'in Görevden Alınmasına İlişkin Kanun Hükmünde Kararname.	310
EK. 5: 03.09.1979 Tarihli "Kadın Dünyası" Program Metni	313
EK. 6: Başbakanlık Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nün www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi başlıklı Web sayfasında yer alan TRT ile ilgili tartışmalar	320
EK. 7: 1964- 1981 Yılları Arasında TRT Genel Müdürleri	323

GİRİŞ

TRT, son yıllarda, kamuoyunun ilgi ve dikkatini üzerinde toplayan bir kurum olmaktan uzaklaşmışsa da, yakın toplumsal ve siyasal tarihimizin önde gelen aktörlerinden olmuştur. Çalışmanın konusu olan radyolarsa, 1927 yılında, özel şirket yönetiminde faaliyet gösterirken, 1936'dan itibaren devletin denetim ve yönetimine alınmış, TRT'nin kuruluşuyla birlikte, kurumun bünyesinde çalışmalarını sürdürmüşlerdir.

Radyo, 20. Yüzyılın, özellikle ilk yarısında, en etkili kitle iletişim araçlarından biridir. Toplumsal üretim ve bölüşüm süreci içinde, bilgi ve haber akışını sağlama, anlam yaratma işlevini üstlenmiştir. Bu anlamda da, radyo, teknolojik bir araç olarak, kendi başına bir varlığa ya da toplumsal ilişkilerden bağımsız bir konuma sahip değildir. Örgütlenmesi, yüklendiği işlevler ve bu işlevleri yerine getirme biçimi, içinde bulunduğu yer ve zamanla doğrudan ilintilidir. Toplumda egemen olan mülkiyet ve üretim ilişkileri, doğaldır ki, kitle iletişim araçlarının konumunu belirleyecektir. Bu araçların yönetiminin ve kontrolünün kimde ya da kimlerde olacağı, aracın ne tür bir dil kullanacağı, kimlerin ya da hangi grupların bu aracın sözünden nasıl etkileneceği ve geri bildirimin nasıl alınıp, aracın diline nasıl yansıtacağı, büyük oranda, egemen ilişkilerce düzenlenir. Başka bir deyişle, kaynakların paylaşımını belirleyen ilişkiler ve ilkeler, kitle iletişim araçlarının da nasıl örgütleneceğini, siyaset yapılanması içindeki yerini, toplumla ilişkilerini belirler. Böylece bu araçlar, toplumdaki siyasal örgütlenmenin bir parçası, ekonomik ve politik yeniden üretim süreçlerinin vazgeçilmez aktörleri olarak karşımıza çıkar.

Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme projesinin ayrılmaz bir parçası olan radyo, Halkevleri ile birlikte, Cumhuriyetin ideolojisini halka benimsetmekle görevli kurumlardan biri olarak değerlendirilmiş, Cumhuriyetin gerektirdiği düşünce ve davranış değişikliğini gerçekleştirmede, önemli bir işlev yüklenmiştir. Modernleşmecî yaklaşımların, iletişimin, ekonomik, sosyal ve siyasal kalkınmayı kendi kendini sürdüren bir süreç haline getirebilmesi düşüncesine koşut biçimde, radyoya ve TRT'ye düşen görev, toplumun eğitim düzeyinin yükselmesine katkıda bulunarak, sanayileşme, kalkınma, çağdaşlaşma sürecini hızlandırmaktır. Çağdaş uygarlığa ulaşma sürecinde eğitimin temel belirleyici olduğu düşüncesiyle, radyonun eğitime, bilinçlendirme ve halkı toplumsal sorunlardan haberdar kılma yoluyla, davranış

ve tutum değişikliği yaratabileceği düşünülür. Okur-yazarlığın, kentleşmenin ve diğer iletişim araçlarının yeterince gelişmediği ülkede, toplum yapısının değiştirilmesinde radyoya bu nedenle büyük önem atfedilmiştir.

Öte yandan, Osmanlı İmparatorluğunda 18. yüzyılın sonlarında başlayan modernleşme/ batılılaşma çizgisinin, Cumhuriyet sonrasında aldığı biçim içerisinde, radyo, bir ulus inşa etme, imparatorluktan kalan unsurlarda bir “*millîlik*” bilinci oluşturma sürecinin önemli bir aygıtı olarak ortaya çıkar. Radyo teknolojisinin, yirminci yüzyıl başında, kaydetmeye, muhafaza etmeye, ayırtırmaya katkıda bulunan yazılı kültürden, yaygınlaştırmaya, benzerleşmeye, tüketmeye yönelik bir kültüre geçişe eşlik ettiğini, hatta bunu mümkün kıldığını¹ söyleyen Ahıska, radyonun, bir yanıyla nostaljik bir geçmiş anısının simgesi, bir yanıyla da, milletlerin kuruluşundaki rolüyle, etkili bir propaganda silahı ve tüketim ekonomisinin yaygınlaşmasında bir araç olduğunu belirtir. Bu yanıyla da radyo, devletler ve yönetici sınıflar tarafından ciddiyetle ele alınmış bir konudur.² Ahıska, Türkiye’nin modernleşme projesini, “*batı dışı sayılan bir alanda, modernliği tarihsel olarak belirli bir şekilde temsil etme, başkalarına ve kendine sunma tarzı*”, diye tanımladığı “*Garbiyatçılık*”^{*} olarak adlandırır.³ Dışardan gelmiş yabancı bir teknoloji olan radyo yayıncılığına, Türkiye’de hayat ve şekil veren millî söylemin bu teknoloji dolayısıyla, “Batı” ile nasıl ilişkilendiğini, nasıl bir politik öznellik yarattığını tartışır. Radyo yayıncılığının ilk yıllarıyla ilgili yaptığı araştırmalar, Türkiye’de, radyonun, milletin kurulması için kullanılması gereken bir araç olarak kullanılmasından çok, yayınlanan sesler sayesinde milletin varlığının hayal edilebildiğini göstermiştir. Bir millet yaratma işini üstlenen seçkinler tarafından, başta şüphe edilen millet varlığı, radyo aracılığıyla hayal edilebilmiştir.⁴

Radyo, cumhuriyetin kuruluşundan sonra yoğunlaşan ulus yaratma sürecinin bir parçası olarak görülür. Bu süreç, doğal olarak halkın tümüyle katılması söz

¹ AHISKA, Meltem: Radyo’nun Sihirli Kapısı, Garbiyatçılık ve Politik Öznellik. Metis Yayınları, İstanbul, 2005, s.21

² A.g.e., s. 16

^{*} Arlı, Garbiyatçılık olarak çevrilebilen Occidentalizm’in, tarihsel olarak konumlandırılabilmesi tek noktanın, batı dışı kültürlerin aydınlarının, batıyla ilgili gözlemlerine, anti-sömürgeci söyleme ve kendi kültürel özelliklerine atıflar üzerinden kalkarak varılan batı ile ilgili sözleri olduğunu belirtir. ARLI, Alim: “Oryantalizm ve Occidentalizm Tartışmaları Ekseninde Şerif Mardin”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2003, s.75

³ A.g.e., s.72

⁴ A.g.e., s.19

konusu değildir. Kurtuluş ve kuruluş sürecinin baş aktörleri olan asker-sivil bürokrat aydınlar, burada da öncü ve devrimci bir rol üstleneceklerdir. Ahıska'nın belirttiği gibi, 1927'de radyonun kuruluşundan 1940'ların sonuna kadar olan dönem, radyonun “*milletin sesi*” olarak algılandığı en belirgin yıllardır. Birçok aydın, millî kültür tanımlama çabalarının dorukta olduğu bu dönemde, “*millî*” görevleri yerine getirmek üzere radyoda çalışır.⁵ Radyo bu süreçte önemli bir araçtır. Radyoyu dinleyenler, gazeteyi okuyanlar, kendilerini genç Türkiye Cumhuriyetinin ulus inşasında devrimci, öncü rolü oynayacak bir avangard çevrenin kolektif fantezisi içerisinde hayal edeceklerdir. Bu hayal ediş de, değerleri, yaşama tarzı, dünyaya bakışıyla kendini farklı bir yere koymak anlamına gelecektir. Radyo, hem halkı ortak cemaatin içine katma misyonunu, hem de kendilerini o halktan ayırma, farklı yere konumlandırma çabalarını bir araya getirmiştir. Radyo yayıncılığının bu rolü daha sonraki yıllarda da sürer.⁶

Radyo, Türkiye’de, millîliğe ve milliyetçiliğe vurgu yaparak, bir millet tasavvurunun ortaya çıkarılmasının en önemli aracı olması yanında, ülkenin ekonomik ve toplumsal kalkınmasının da bir aracı olarak görülmüştür. Radyonun da yardımıyla, toplum yapısının değiştirilebileceği, Batılılaşma sürecinin hızlandırabileceği noktasında, siyasal iktidar ve dönemin aydınları ortak düşünceler paylaşırlar. Dönemin Ankara Radyosu Müdürü Vedat Nedim Tör’ün, “*halk yığınlarına hitap eden çok etkili, çok güçlü bir telkin ve eğitim aracının çeşitli kültür ve sanat ödevleri üzerinde uzun boylu düşündüğü*”⁷ radyo, okur-yazarlığı, kentleşmenin, ulaşımın ve diğer iletişim araçlarının yeterince gelişmediği Türkiye’de, yaşamsal öneme sahip bir araç olarak kabul edilir. Kocabaşoğlu’na göre ise, ülkemizde radyo yayınları başladığı dönemde, radyonun toplumsal işlevi ve yayın politikasıyla ilgili örnek alınacak iki seçenek vardır. Bunlar, radyonun daha çok eğlendirici, oyalayıcı yönünü öne çıkaran burjuva radyoculuğu ile 1917 Devriminden sonra Sovyetler Birliğinde uygulanan radyoculuktur. Sovyetler Birliğinde radyo, toplu dinleme koşulları içinde, halkı eğitecek, onu toplumsal sorunlardan haberi kılacak ve bilinçlendirecek nitelikte bir radyo yayıncılığı uygulanmaktadır. Kocabaşoğlu, Türkiye’de radyoculukla ilgilenenlerin her iki uygulamayı da

⁵ A.g.e., s.47

⁶ ŞENSOY, Naci: Cumhuriyetin 80. Yılında Türkiye’de Radyo ve Televizyon Yayıncılığı, RTÜK-Çankaya Üniversitesi Paneli, 23 Ekim 2003, RTÜK Yayını, Ankara, 2004, s.26

⁷ TÖR, Vedat Nedim: Yıllar Böyle Geçti, YKY, İstanbul. 1999, s.50–52

bilmelerine karşın, sınıfsal zorunluluklar gereği, burjuva radyoculuğu uygulamasının ardından yürüdüklerini yazar. 1927 ile 34 yılları arasında Ankara ve İstanbul radyolarında, müzik yayınlarının tüm yayınlara oranı % 70–95 arasında değişmektedir.⁸ Radyonun bilinçlendirici ve halkı toplumsal sorunlardan haberdar kılıcı bir araç olması gerektiği anlayışı, radyonun devletin yönetimine geçmesinden ve özellikle de 1964’de TRT’nin kuruluşundan sonra, öne çıkacaktır.

Çalışmanın Amacı:

Cumhuriyet, sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir topluluk tasavvur eder. Bu kaynaşmış topluluk, geleneksel kişilikten modern kişiliğe doğru “ilerleyen”, laik ve batılı görünümlü, modern bireylerden oluşacaktır. Bunun karşısında ise yine sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir kitle tasavvuru vardır. Bu da, dinsel, geleneksel değerlerine sahip çıkan, bu değerlere ilişkin sembolleri referans olarak kullanan bir kitledir. Her iki taraf da ulusal kimliği farklı aidiyetleri esas alarak tanımlar ve bu tanımlanan kimlikleri yeniden üretecek üst yapı kurumları üzerinde egemenlik kurmaya çalışır. Bir başka deyişle, siyasal mücadele, kültürel alan üzerinden yürütülür. Cumhuriyetin seçkinleri ve bu seçkinlere tepki gösterenlerin, başka deyişle, iktidar mücadelesinin taraflarının üzerinde egemenlik kurmak için çabaladığı araçların en önemlilerinden biri radyo ve daha sonra da TRT’dir:

- Radyo, bir millet tasavvurunun ortaya çıkarılmasının en önemli aracı olması yanında, ülkenin ekonomik ve toplumsal kalkınmasının da bir aracı olarak kabul edilmiştir. Radyo, yaptığı eğitime yönelik yayınlarla, toplum yapısının değiştirilebilecek, Batılılaşma ve kalkınma sürecini hızlandırabilecek bir işlev yüklenmiştir.

-Radyo (ve TRT’nin kuruluşuyla birlikte televizyon), Türkiye’de etkili bir kitle iletişim aracı olarak, iktidar mücadelesinin taraflarınca, mutlak sahiplenilmesi gereken güç olarak algılanmış ve belli başlı çatışma alanlarından biri olmuştur. TRT üzerindeki çatışma, Türkiye’de Tanzimat’tan bu yana süregelen Batıcı-Geleneksel ya

⁸ KOCABAŞOĞLU, Uygur: Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna(TRT Öncesi Dönemde Radyonun tarihsel Gelişimi ve Türk Siyasal Hayatı İçindeki Yeri) A. Ü. SBF Yayını, Ankara,1980. Örneğin, 22 Mayıs 1933 tarihli yayın akışına göre, 12. 30’da Gramofon Konseri ile açılan yayına, 18.00’e kadar ara verildikten sonra, yayın Reisicumhur Filarmonik Orkestrası, Gramofon Konseri, Gitar Solo ve Konferans programlarıyla devam eder ve saat 20. 10’da yayına giren Ajans Haberleri ve Hava Raporu ile sona erer. DİNÇMEN, Gülben: Radyolu Yıllar, Geniş Kitaplık Yayınları, İstanbul, 2007, s.63

da Yerli-Yabancı gibi kavramlarla tanımlanabilecek bir iktidar mücadelesinin ayrılmaz parçasıdır. Öte yandan, batılılaşma yanlısı kadrolar içinde de düşünsel ayrılıklar vardır. Otoriter, üsttenci ve merkeziyetçi politikalarla gerçekleştirilecek bir dönüşümü savunan Ahmet Rıza ile merkezin politik gücünü sınırlamayı öneren Prens Sabahattin cephesi ya da İttihat ve Terakki ile Osmanlı Hürriyet Perveran Cemiyeti arasındaki mücadele, sözü edilen iktidar mücadelesinin bir başka katmanını oluşturmaktadır. Bu mücadele içinde, asker-sivil bürokratlar, batılılaşma yolundaki yenilikleri gerçekleştirmek için devletin gücüne dayanırken, merkezi sınırlamayı öngören liberal ekonomi yanlıları, geleneksel değerleri savunan kitleleri yanlarına çekme yolunu seçmişlerdir. Çok partili döneme giden süreçte ve sonrasında yaşanan siyasal süreçler, sözü edilen mücadelenin yansımalarıdır. TRT üzerindeki kavgalar da bu sürecin parçasıdır.

-TRT, kamu yayıncılığının simgesi kabul edilen BBC'yi örnek olarak kurulmuştur. BBC'nin en büyük özelliği, siyasal iktidardan bağımsızlığını büyük oranda elde etmiş bir kuruluş olmasıdır. TRT'nin kuruluşunda da, bu bağımsızlık sağlanmak istenmiş ve TRT'ye özerklik tanınmıştır. Radyoya özerklik tanınmasının temelinde, düşünce ve kanaatleri serbestçe açıklama özgürlüğü yatar. Radyo program yapım ve yayınında özgür olacak, vatandaşlar da bu yapım ve yayınlardan özgürce yararlanacaktır. *Radyo Özgürlüğü* olarak adlandırılan bu kavram, program yaparken, haber toplarken ve bunları yayarken özgür olmayı, bu suretle sadece doğruluk, objektiflik, tarafsızlık ilkelerine bağlı kalarak, herhangi bir partinin, zümrenin ve belli bir ideoloji ve dünya görüşünün tekelinde ve hizmetinde olmaksızın vatandaşa seçim imkânı veren yayın yapmayı ve vatandaşların da her türlü radyo yayınından yararlanabilmek hakkını⁹ içerir. Özerklik, radyonun program yapımında, yönetimde ve ekonomik alanda siyasal iktidara bağlı olmamasını anlatır.¹⁰ Özerklik, yayın kuruluşlarına, yaptıkları hizmeti daha bağımsız, daha tarafsız ve engellenmeden yapabilmeleri amacıyla verilmiştir. İletişim sistemi yasalar, yönetmelikler ve programlarla birlikte, tarihsel süreç içinde biçimlenmiş değer yargılarıyla da biçimlenir. Akarcalı'ya göre bütün bunlar, iletişim sisteminin içinde yer aldığı siyasal

⁹ TAŞER, Cengiz: Radyonun Organizasyonu ve Özerkliği-Mukayeseli Bir Anayasa Hukuku Araştırması, TRT Basılı Yayınlar Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1969, s.127

¹⁰ A.g.e., s.137

kültürün ayrılmaz bir parçasıdır.¹¹ Türkiye'nin siyasal kültürü, TRT'nin özerk ve demokratik bir kamu yayın kuruluşu olarak faaliyet göstermesine izin vermemiştir.

Bu varsayımların sınanması için, Türkiye'de radyoların yayına başlamasından ve TRT'nin kurulmasından itibaren yüklendikleri işlevler ışığında;

TRT'nin kuruluşunda tanınan hukuksal özerklik, fiilen gerçekleşmiş midir?

TRT'nin hukuksal olmasa da fiilen özerk olduğu dönemler var mıdır? Yayın politikalarını saptamada ve siyasal yapıyla ilişkilerinde, Kurumun özerk olup olmaması ne ölçüde belirleyicidir?

TRT'nin işleyişi ve yayın politikaları toplumsal gelişme dinamikleriyle ne ölçüde örtüşmektedir?

TRT, kuruluşundan başlayarak geçirdiği kurumsal süreçlerde, gerçek anlamda bir kamu yayın kuruluşu olmayı başarabilmiş ve kendisine yüklenen işlevleri yerine getirebilmiş midir? sorularına cevap aranmaktadır.

Bu amaçla, Kurumun 1964'de kuruluşundan, 12 Eylül 1980'e kadar gelen süreçte, özerklik tartışmaları çerçevesinde geçirdiği değişimler, yayın politikalarını belirleyen etkenler ve Kurum içi örgütlenme süreçleri araştırılmaktadır. Çalışma iki koldan ilerlemekte, TRT'nin geçirdiği kurumsal süreçler, Türkiye'deki toplumsal ve politik gelişmeler paralelinde aktarılmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde, kavramlar, Türkiye'de radyoya yüklenen işlevle paralel yaklaşımlar ile radyo yayıncılığının başladığı 1927 yılından, TRT'nin kuruluşunu düzenleyen 359 sayılı yasanın yürürlüğe konmasına kadar geçen dönemde, TRT öncesinde radyolar ele alınmaktadır. Çok partili hayata geçişle birlikte radyonun kullanım biçimleri ve radyo yayınları üzerindeki tartışmalar, 1961 Anayasasının öngördüğü şekilde, radyo ve televizyon idaresinin “özerk bir kamu tüzel kişiliği” halinde örgütlenmesinin temel gerekçesini oluşturmuş, anayasanın yaratmak istediği “demokratik, laik, sosyal hukuk devleti” içinde, özerk ve tarafsız bir yayın kurumunun, hak ve özgürlüklerin güvencelerinden biri olacağı vurgulanmıştır. Anayasa ve 359 Sayılı TRT Yasası, 1960 öncesine bir tepki niteliği taşıdığından, bu dönemin özellikleri üzerinde özellikle durulmuştur.

¹¹ AKARCALI, Sezer: Türkiye'de Kamusal Radyodan Özel Radyo ve Televizyona Geçiş Süreci. Punto Matbaacılık, Ankara, 1997, s.8

İkinci bölüm, 359 sayılı yasa ile oluşturulan “Özerk TRT” dönemine ayrılmıştır. TRT’nin idarî yapılanması, ekonomik ve teknik olanakları, televizyonun henüz yayına geçmediği dönemde, kalkınma planları çerçevesinde radyo yayınlarının hedefleri, ilkeleri ve içerikleriyle, kurum içinde ve dışında özerklik kavramının algılanma biçimleri ve yasanın öngördüğü biçimiyle gerçekleşip gerçekleşmediği araştırılmaktadır.

12 Mart 1971 sonrasında yapılan anayasa değişikliği ile, TRT özerk değil, tarafsız bir kurum olarak değerlendirilmektedir. Bu anayasa değişikliği ile TRT’nin geçirdiği değişim, üçüncü bölümün konusunu oluşturmaktadır. Bu dönem kendi içinde, 12 Mart askerî yönetim dönemi, 1974-1975 yılları arasında 500 gün süren ve “fiili özerklik” olarak da tanımlanan dönem ile 12 Eylül 1980’e doğru tırmanan toplumsal ve politik çatışma ortamı içinde, ağırlıkla milliyetçi-muhafazakâr kadroların TRT yönetiminde olduğu dönem olarak ayrılabilir. 12 Mart 1971 sonrası, televizyon yayınlarının etkisiyle, radyonun nispeten geri planda kaldığı bir döneme rastlar.

1980 öncesi TRT çalışanlarının oluşturduğu Tüm TRT Çalışanları Derneği TRT-DER’in kuruluşu ve demokratik bir TRT yaratılması doğrultusundaki talepleri, yayıncıların, bir kamu yayın kuruluşuna yaklaşımını göstermesi açısından, bu bölümde incelenmiştir.

12 Mart sonrasında Türkiye’deki toplumsal ve politik gelişmelerle birlikte TRT’nin kurumsal gelişmesinin ve yayınlarının anlatıldığı bu bölüm, doğal olarak, diğer bölümlerden daha uzun ve kapsamlı olmuştur. 1964’de TRT’nin kurulmasıyla başlayan özerklik dönemi çok kısa sürmüş, 12 Mart 1971’den sonra yapılan değişiklikten sonra, Kurum, “tarafsız” olarak yoluna devam etmiştir. Bugün, 1981 Anayasası zaman içinde yapılan değişikliklerle TRT’nin özerk olacağını öngörmüşse de, yasada bu yönde bir değişiklik söz konusu değildir. Bu nedenle, 12 Mart’la başlayan dönem, bir anlam da bugün hâlâ sürmektedir. Bu bölüm içinde İsmail Cem’in genel müdürlük yaptığı dönem, süre açısından diğerlerinden çok farklı olmasa da, gerek Kurum yönetimi gerekse de yayınlar yönünden kamuoyunun en çok ilgisini çeken dönem olmuştur. Bu nedenle de, o döneme biraz daha uzun yer ayrılmıştır. Aynı şekilde, Şaban Karataş dönemine özgü yönetim anlayışı ve uygulamaları, TRT’nin sürekli gündemde kalmasına neden olmuştur.

TRT'nin ve radyoların tarihsel gelişimiyle ilgili araştırmada karşılaşılan en büyük engel, Kurumun yazılı tarihinin yetersizliği olmuştur. Kurumun kendi içinde ve diğer kurumlarla yazışmalarının çoğuna, ne yazık ki ulaşamamaktadır. Ankara Radyosu bünyesindeki arşivde, ortalama beş yıllık belgeler saklanırken, daha eski tarihli belgeler, Çakırlar verici istasyonundaki düzensiz biçimde, tasnif edilmeden depolanmaktadır. Eski tarihli belgelerin büyük bir kısmının ise SEKA'ya gönderildiği belirtilmiştir. Buna karşılık, TRT'nin kuruluşunu izleyen yıllarda, yayınlarla ilgili olarak hazırlanan araştırma raporları, Koordinasyon ve Danışma Kurulu tutanakları, yıllık çalışma ve bütçe raporları ve DPT'nin TRT'ye ilişkin çalışmalarından ağırlıklı yararlanılmıştır. Bunların yanında, TRT'de prodüktör, spiker, yönetici olarak görev alan 13 kişiyle yapılan yüz yüze görüşmelerle ve kişisel arşivlerdeki yazılı belge ve ses bantlarıyla, Kurumun işleyişi ve zaman içinde kaydedilen değişimler izlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, aşağıda sayılan kişilerle görüşmeler yapılmıştır:

Hıfzı Topuz: Radyolardan Sorumlu Genel Müdür Yardımcısı (17.3.2006'da İstanbul Gazeteciler Derneğinde yapılan görüşme- 30')

Jülide Gülizar: Haber Spikeri (30.10.2006'da, Kanal B Televizyonunda yapılan görüşme- 45')

Filiz Ercan: Spiker- Yapımcı (2.11.2006'da Ankara Radyosunda yapılan görüşme- 60')

Ceyhan Baytur: Prodüktör, Ankara Radyosu Eğitim Yayınları Müdürü, Haber Dairesi Başkanı, İzmir Bölge Müdürü (8.11.2006'da Ankara Oran Şehrinde yapılan görüşme- 30')

Bengi Baytur: Prodüktör, Ankara Radyosu Eğitim Kültür Yayınları Müdürü, Ankara Radyosu Program Müdürü, Radyo Dairesi Başkanı, APK Uzmanı (8.11.2006'da Ankara Oran Şehrinde yapılan görüşme- 30')

Nevzat Yalçıntaş: Genel Müdür (13.3.2007'de, TBMM'de yapılan görüşme- 45')

Şaban Karata: Genel Müdür (14.3.2007'de, Ankara'da Türk Dünyası Araştırmaları Vakfında yapılan görüşme- 60')

Ergun Evren: Prodüktör-Denetçi-Çukurova Radyo Müdürü (10.11.2006'da Ankara'da yapılan görüşme- 30')

Özden Cankaya: Prodüktör- Denetçi (29.11.2006'da Galatasaray Üniversitesinde yapılan görüşme – 30')

Erkan Oyal: Haber Spikeri (30.11.2006'da Doğu Üniversitesinde yapılan görüşme- 45')

Turgut Özakman: Merkez Program Dairesi Başkanı (2.12.2006'da, Bilgi Yayınevinde yapılan görüşme- 30')

Ahmet Mortaş: Prodüktör (9.12.2006'da TRT Türkiye'nin Sesi Radyosu'nda yapılan görüşme- 45')

Metin Aksoy: Muhabir (8.3.2007'de Gazi Üniversitesinde yapılan görüşme notları- 30')

TRT, yurt içinde yaptığı yayınlar yanında, 71 yıldır, Türkiye dışına da Türkiye'nin Sesi adıyla 29 dilde yayın yapmaktadır. Bu çalışmada, TRT'nin yurt içine yönelik radyo yayınları ele alınırken, yurt dışına 29 dilde yayın yapan Türkiye'nin sesi radyosu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Türkiye'nin Sesi radyosu, her ne kadar TRT radyoları içinde sayılsa da, yayın politikası, hedef kitlesi ve yayınların niteliği bakımından ayrı bir çalışmanın konusudur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.KAVRAMLAR VE YAKLAŞIMLAR

1. Modernleşme:

Modernleşme*, yalın haliyle, çağdaş biçimlerin, eski biçimlerin yerini alması anlamına gelir. Buna göre, toplumlar, gelenekselden moderne, sanayi öncesinden modern sanayi toplumuna doğru evrilirler. Modernleşmeci görüşe göre bu evrilme, evrensel bir gelişim modelinin, çizgisel bir hat izlemesiyle ortaya çıkar. Örneğin, Max Weber, evrimi, modernlik öncesi toplumdan modern topluma geçişle tanımlar. Batı toplumlarının genel yapısını ideal tip olarak belirler. Weber'e göre, modernlik, mit, efsane, büyü ve gelenek üzerine verilen ağırlığın yerine akılcılığın, başarının, kazanma ve gelişmeye geçişin almasıdır. Weber'in ideal tipi, 1950 ve 1960'lardaki kalkınma teorileri, iletişim ve yeniliklerin yayılması yaklaşımları tarafından temel yapı olarak ele alınır. Habermas'a göre de, modernleşme, birbirini tamamlayan ve etkilerini giderek arttıran süreçlerin tamamıdır. Bu anlamda modernleşme, kaynakların seferber edilmesi ve kapitalleştirilmesini, üretim güçlerinin gelişmesini, emek ve çalışma verimliliğinin yükseltilmesini içerir. Bunların yanında merkezi bir siyasi örgütün kurulmasını, ulusal kimliğin yaratılmasını gerektirir. Bunlara, siyasi katılımı, kent yaşamını ve kamunun eğitimini mümkün kılan hakların yaygınlaştırılmasını eklemek gerekir. Sözü edilen değişimlerin altında da kuralların ve değerlerin laikleşmesi yatar.¹²

* Modernleşme: eski ve geleneksel toplumların modern olmalarına, moderniteye ulaşmalarına olanak veren süreçler için kullanılan gelen terim. Sınırları genişleyen kapitalist dünya pazarının hızlandığı bilimsel ve teknolojik keşiflerle yeniliklerin, sanayideki ilerlemelerin, nüfus hareketlerinin, ulus devletleri ve kitlesel hareketlerin doğuşuyla birlikte ortaya çıkan sosyoekonomik değişimlerin birliğine verilen genel ad olarak tanımlanır. CEVİZCİ, Ahmet: Felsefe Sözlüğü, Ekin Yayınları, 2.Baskı, Ankara, 1997, s. 484.

¹² OKTAY, Cemil: *Modernleşme Sürecinin Evrensel Özellikleri*, www.felsefeekibi.com

Modernite* projesinin, Aydınlanma'nın çocuğu olduğunu belirten Tekeli, bu projenin dört temel boyut üzerinde yükseldiğini söyler. Bunlardan birincisi, ekonomik boyuttur. Kapitalist ilişkiler içinde, sanayileşmiş bir toplumda, ürünler metalaşmış, emek ücretli hale gelmiş, liberalist mülkiyet anlayışı kurumsallaşmıştır. İkinci boyut, projenin bilgiye, ahlâka, sanata yaklaşımıdır. Bu üç alanın birbirine indirgenemeyen, otonom alanlar olduğu kabul edilmektedir. Burada, nesnel ve evrensel geçerlilik iddiası taşıyan bir toplumbilimin kurulabileceği inancı geçerlidir. Dil, bilgiyi, etkilenmeden aktarabilen saydam bir aracı olarak görülür. Hukukun ve ahlâkın yani, değerler alanının da, evrensellik iddiası taşıyarak kurulabileceği kabul edilir. Modernite projesinin üçüncü boyutunu, geleneksel toplum bağlarından kurtulmuş, kendi aklıyla kendini yönlendiren bireyin doğması oluşturur. Eğitilmiş, kapasiteleri artmış, belirli bir yöreye bağlılığı azalmış, tarihsel gelişme içine kendini yerleştirebilen, yer değiştirebilen, akışkanlığı artmış bireyler söz konusudur. Geleneksel bağlılıklardan kopmuş, bireyleşmiş ve modern toplumun yurttaşı haline gelmişlerdir. Yerelin ötesindeki bir kamusal alana, bir yurttaşlık sorumluluğuyla katılmaktadırlar. Son boyut ise, gelişen kurumsal yapıdır. Bu tür ekonomik faaliyetler içindeki, bu tür bireylerden oluşmuş, kendi yaptıkları üzerinde düşünen ve onları geliştirmeye çalışan toplum, yeni bir örgütlenme biçimi ortaya koymuştur. Bu düzen, kısaca ulus-devlet olma ve demokratik süreçlere dayanma özellikleriyle özetlenebilir. Tekeli, yerelden daha büyük ve yaygın bir mekânda, toplum içi dayanışmanın ve anonim toplumsal ilişki kalıplarının oluşturulabilmesi için, ulus kimliklerinin geliştirilmesi gerektiğine işaret eder.¹⁴

Tekeli'nin dört boyut üzerinde yükseldiğini söylediği modernite projesi, batılı toplumların, tarihsel gelişiminin belirli evrelerinde, kendiliğinden bir süreç olarak ortaya çıkar. Modern toplumlar, Aydınlanma düşüncesinin benimsediği temel değerler arasında yer alan, “*bireysel özgürlükle*” uyumlu, ekonomik, kültürel

* Modernite ve modernizasyon arasında, Habermas'ın kastettiği anlamda esaslı bir farklılık olduğunu söyleyen Çiğdem, bu farklılığın hem Batılı hem de Batılı olmayan toplumların da tarihsel evrimini belirlediğini söyler. Modernite, bir projeye, refleksiyona verilen addır. Modernizasyon ise, bu projeyi, refleksiyonu mümkün kılan kurumsal-yapısal evrime işaret eder. Çiğdem, bu anlamda, batı dışı toplumların sadece modernleştikleri ama modern olamadıklarını yani ancak modernitenin kurumsal alt yapısıyla eklemlenebildiklerini belirtir. Batılılaşma, bu halde, zaten, bir telafi edici ideoloji ve “tarihsel gecikmişliğin” giderilmesinin bir aracı olarak kendisini kurmuştur. ÇİĞDEM, Ahmet: “Türk Batılılaşması'nı Açıklayıcı Bir Kavram: Türk Başkaldırı. Batılılaşma, Modernite ve Modernizasyon.” Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C.3: Modernleşme ve Batıcılık, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2004, s.72

¹⁴ TEKELİ, İlhan: “Türkiye’de Siyasal Düşüncenin Gelişimi Konusunda Bir Üst Anlatı”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, s.21–29

ve siyasal özellikler gösteren toplumdur. İleri derecede sanayileşmiş, kapitalist, devlet (siyasal toplum) ile her biri özerk olan bireyler toplamını ifade eden (sivil) toplum ayrılığı esasında kurumsallaşmış, çoğulcu, demokratik toplumlar, modern toplum olarak adlandırılır.¹⁵

Modernleşmeci görüş, Batı'nın "İleri" düzeyinin gerisinde kalmış olan ülkelerini, "Gelişmekte Olan Ülkeler" olarak nitelendirir. Bu tanım, çizgisel gelişim varsayımını içinde barındırmaktadır. Bu ülkeler de, gelişecek, ilerleyecek, Batı'nın bugünkü düzeyine ulaşacaklardır. Yaylagül, Rostow'un, İktisadi Gelişimin Merhaleleri adlı kitabındaki, az gelişmiş ülkelerin kalkınmasına ilişkin yaptığı analizi aktarır. Rostow'a göre, temelde her toplumun gelişiminin beş aşaması vardır. İlk aşama, geleneksel toplum aşamasıdır. Onu, kalkınma için önkoşulların yaratılması, geçiş aşaması izler. Bu aşamada, harekete geçmek için çalışmalar yapılacaktır. Böylece kalkınma aşamasına gelinecek, daha sonra olgunluğa doğru ilerleyen toplum, kitlesel tüketim aşamasına ulaşacaktır.¹⁶

Modernleşme kavramı, batının süreç içinde geliştirdiği toplumsal ve siyasal yapılanmayı olumlayan bir değer yargısı içerir. Bu kuramın, egemenliğin kurumsallaştırılmış biçimlerini meşrulaştırıcı bir özellik taşıdığına işaret eden Köker, bu özelliğin hem batı, hem de batılı olmayan toplumlar için geçerli olduğunu belirtir. Batı toplumsal / siyasal örgütlenme tarzını, dünyanın kaçınılmazı olarak erişeceği / erişmesi gereken yer olarak betimleyen modernleşme ideolojisi, batı *status-quo*'sunun ideallliğini vurgular. Böylece, batıda kurumsallaşmış olan egemenliği meşrulaştırır. Batılı olmayan toplumlardaysa, idealleştirilmiş standartlara uymayan bir kurumsallaşma söz konusudur. Modernleşme verili olarak iyiye doğru bir gelişme kabul edildiğine göre, batı değerlerinin gerçeklik kazanacağı toplumsal- ekonomik çerçevenin oluşması gerekmektedir. Demokrasi ile modernleşme arasında ayrılmaz bir bağ olduğu kabul edildiğine göre, önce, geleneksellikten modernliğe geçiş aşamasındaki toplumlarda, öncelik, demokrasinin, ekonomik ve toplumsal alt yapısının hazırlanmasındadır. Köker, batılı olmayan toplumların, demokrasinin toplumsal önkoşullarını gerçekleştirinceye kadar, demokrasiden vazgeçmekten geri durmadıklarını yazar. Bu tür otoriter rejimlerin varlığı, modernleşme kuramının

¹⁵ KÖKER, Levent: Demokrasi Üzerine Yazılar, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1992, s.150

¹⁶ YAYLAGÜL, Levent: Kitle İletişim Kuramları, Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar. Dipnot Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 2008, s.75

çerçevesinden bakıldığında, “geçiş evresi”nin bitimine kadar, neredeyse “*olması gereken*” durumlardır.¹⁷

Modernleşme kuramcılarına göre, az gelişmiş, geleneksel ve geri kalmış olarak nitelenen ülkelerde, sosyal, siyasal ve ekonomik kurumlara ve teknoloji-insan ilişkisine yönelik sorun, insanı modernleştirme çerçevesi içinde ele alınır. Kişilerin, düşünce, davranış, alışkanlık, tutum, değer ve geleneklerinde, batı toplumlardakine benzer bir değişimi savunulur. Kitle iletişimi, modernleşme sürecinde ölçü ve itici güç olarak değerlendirilir. Kitle İletişim araçları, sosyal değişimde aracı rolü yüklenirler. Bu araçlar, modernleşme yönünde davranış biçimleri, yeni değerler ve tutumlar işleyerek değişim atmosferi oluşturabilir, kalkınma ve modernleşme yolunda, öğrenmeyle, iş yapmayla, tarımla endüstriyle, sağlıkla ilgili yeni beceriler yaratabilirler. Bilgi kaynaklarının çoğaltıcısı olarak iş görebileceği kabul edilen bu araçlarla gerçekleşen kitle iletişimin, hareketli kişilik yaratmadaki maliyeti dolaylı tecrübe yoluyla azaltabileceği kabul edilir. Bireylerde ve toplumda beklenti seviyesini yükselterek, bireyi ve toplumu faaliyete geçirebilir. Toplumda millet duygusunu yaratabilir, siyasi faaliyeti arttırabilir. İletişim, ekonomik, sosyal ve siyasal kalkınmayı kendi kendini sürdüren bir süreç haline getirebilir.

2. Türk Modernleşmesi

19. Yüzyılda başlayan yenileşme hareketleri, cumhuriyetle birlikte radikal bir değişim sürecine ulaşır. Osmanlı toplumu, kapitalist üretim ilişkilerinin yeterince gelişmediği bir toplumdur. Burada da Kautsky ve Eisenstadt’ın sözünü ettiği, “Batılı modern kültürün düşünsel araçlarıyla donanmış yerli bir aydınlar grubu”¹⁸ üst yapıda birtakım değişimlerin gerçekleşmesinde rol oynarlar. Bu aydınların, 1908’de vardığı nokta, padişahın mutlak iktidarını, anayasa ile sınırlandırmaktır. Ne var ki, halkın ya da Osmanlı toplumunun böyle bir talebi, dolayısıyla, bu anayasal hareketin kitlesel desteği yoktur. Osmanlı toplumu, “iktisadi bakımdan geri olan, dinsel ideolojinin egemen ve halkın büyük çoğunluğunun geleneksel hilafet ve saltanat düzenine bağlı

¹⁷ KÖKER, (1992), s.152
(Demokrasinin yaşaması için gerekli toplumsal ve ekonomik koşulların elverişli olması gerektiği düşüncesi, Türkiye’de, özellikle 12 Mart ve 12 Eylül askeri darbelerinden önce ve darbeyi meşrulaştırmak amacıyla, sıklıkla tekrarlanan bir görüştür. “61 Anayasası’nın bol geldiği” ya da, “toplumsal gelişmenin ekonomik gelişmeyi aştığı” iddiaları asker ve sivil yöneticilerce dile getirilir.)

¹⁸ KÖKER, Levent: Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 51

olduğu bir toplum”dur.¹⁹ 1. ve 2. Meşrutiyet ve sonra da Cumhuriyet sürecinde ortaya çıkan çatışma, “siyasal düzeyde saltanat/ hilafet, ideolojik düzeyde, dinsel ideoloji/ aydınlanma ideolojisi çatışması”dır²⁰. Bu temel çatışma, Cumhuriyet sonrasında da, batıcı-geleneksel, topluma/millele yabancı- yerli gibi kavramlarla tanımlanarak sürecektir.

Cumhuriyetin modernleşme politikasının halkçılık yanında ve onunla iç içe geçmiş olan diğer belirleyici özelliği laikliktir. Tekeli’nin modernite projesinin dördüncü aşamasına denk düştüğünü söylediği bu dönemde, egemenliğinin meşruiyetini halktan alan devlet gücü, doğal olarak, laikliği, siyasal ve toplumsal işleyişin odağına oturtacaktır. Din, eski rejimin, eski hayat tarzının, toplumun durağan ve geri kalmış yapısının, devletin, batı karşısında gerilemesinin simgesi kabul edilir. Comte pozitivistizminin* etkisi altında, bilim, dinin karşısına konumlandırılır. Mardin, Comte’cu pozitivistizmin şekillendirdiği Türk devrimcilerinin siyasi pratikleri ve uyguladıkları kültürel batılılaşma programının, İslami ilkeleri kamusal formlardan ve siyasal alandan uzaklaştırdıklarını belirtir.²¹ Akılcılık, gerçekçilik ve deneycilik, dinsel önyargıların yerini almalı, din, kişisel alana sınırlandırılmalıdır.

Türkiye’de de, gerek ekonomik koşullar ve gelişmişlik düzeyi, gerekse toplumsal ve kurumsal yapılar, Batı modernitesi adı verilen sürecin, kendiliğinden gelişmesinden uzaktır. Türkiye’de, modernleşme sürecinin ana aktörü, asker-sivil bürokrasidir. Halk egemenliğin kaynağı olmakla birlikte, Cumhuriyetin bürokrat yöneticileri için, geri kalmışlığı da temsil etmektedir. Rızası olsun olmasın, aydınlatılacak, modernleştirilecektir. Geriliğin sebebi olan geleneksel ve dinsel

¹⁹ SEZGİN, Ömür: Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu, İmge Kitabevi yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2005, s.997

²⁰ a.g.e s. 16

* Levent Köker, Aydınlanma ideallerinin beslediği Fransız Devrimi’nin Avrupa’daki 1789 öncesi durumu altüst etmesine bir tepki niteliği taşıyan muhafazakârlığın, Aydınlanma ideallerinden bazılarıyla birleştirilmesiyle, yeni bir düşünce akımı içinde liberalizmle birleşme yoluna girdiğini yazar. Bu yeni akım, Saint-Simon ve Auguste Comte’un önderlik ettikleri pozitivist sosyoloji anlayışında somutlaşmıştır. Pozitivism, öncelikle, olgusal olarak sınanması, kanıtlanması mümkün olmayan her türlü önermeyi, “metafizik” olarak dışlayıp, küçümsemektedir. Bu bakımdan, pozitivism ile muhafazakârlığın, “kutsal olanın gerekliliği” anlayışı arasında bir uzlaşmazlık olduğunu düşünmek gerekirse de, pozitivistizmin kutsalının bilim olması noktasında, ortadan kalkar. Eskinin teolojik ve metafizik kutsallığının yerine, akla ve gözleme dayanan ve bilim olarak yüceltilen yeni bir “kutsallık” anlayışı getirilmektedir. Bu düşünce, toplumsal düzenin de ancak böyle bir bilim anlayışının ilkeleri tarafından sağlanabileceğini öngörür. KÖKER, Levent: (1992), s. 91

²¹ ARLI, Alim: “Oryantalizm ve Occidentalizm Tartışmaları Ekseninde Şerif Mardin”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara, 2003, s. 122; *acikarsiv. ankara. edu. tr*

çerçeve referans olmaktan çıkarılacaktır. Bu batılılaşma, modernleşme eğilimi, desteğini daha çok şehirli, üst orta sınıfta bulur. Buna karşılık, toplumun geniş kesimleri, bu eğilimin dışında, uzağında kalır, batılı sembollerle yüklü dönüşüme tepki duyarlar. Cumhuriyetin asker- sivil bürokrat kadroları, devrimin ve devrimle kurulmaya çalışılan toplumsal ve kültürel yapının, sembollerin taşıyıcısıdır ve toplumun geniş kesimlerinin gözünde “yabancıdır.”

Toplumun geleneksel değer ve sembollerinin referans olmaktan çıkmasına duyulan tepkiler, Cumhuriyetin seçkinlerinde somutlaşır. Ancak bu tepkilerin su yüzüne çıkması, dillendirilmesi ve siyasal ve toplumsal bir söylemin içeriğini oluşturması, çok partili döneme geçişle birlikte mümkün olacaktır. Demokrat Parti kurucuları, CHP içinden gelirler ve yaşam biçimleri ve düşünce yapıları itibariyle, Cumhuriyet seçkinlerinden çok da farklı olmayan insanlardır. 2. Dünya savaşı sonrası, liberal kapitalist batı dünyasıyla yakınlaşan Türkiye’de, bunalım ve savaş yıllarındaki devletçi politikalarla yıpranmış CHP içinde, liberal ekonomiyi savunurlar. DP’nin şehirli orta üst sınıf desteğini alması o günler için, uzak bir ihtimaldir. Ve DP destek için yönünü kırsal alanda yaşayan, geleneksel değer ve sembollere bağlı kitlelere çevirir. Dinsel ve geleneksel sembollerin toplumsal hayattan geri çekilmesi ve seçkinlerin elinde tuttuğu iktidarın dışında bırakıldıklarına ilişkin algılamalar sonucu, Cumhuriyete, CHP’nin tek parti yönetimine ve seçkinlere duyulan tepkiler, çok partili hayata geçişle birlikte DP çevresinde kendine yer bulacaktır. Feruz Ahmad, Türkiye’de iki kültürün varlığından söz eder: Zayıf ama etkin bir azınlığın, bürokrasiyle birlikte anılan, batılılaşmış, laik kültürü ve halk kitlelerinin İslamla birlikte anılan yerli kültürü. İkinci Dünya savaşı sonunda, muhalefete izin verildiğinde, bu yabancılaşma büyük bir başarıyla sömürülebilmiş ve yönetimdeki partiyi seçim yoluyla iktidardan uzaklaştırmak için büyük bir kitle desteği sağlanmıştır.²² Milliyetçilik ve dindarlık, önce DP ile sonraları da onu izleyen partilerle -zaman zaman birbirlerine rakip olsalar da- destek ve işbirliği ilişkisi içinde olacaktır.

İttihat ve Terakki döneminde, muhaliflerin, hâkimiyet-i milliye kavramına sahip çıkmaları gibi, Demokrat Parti de, “Yeter! Söz Milletindir”²³ sloganı ile Türkiye’deki merkez sağın iktidar talebini dile getirir. Burada milletle kastedilen,

²² AHMAD, Feroz: Modern Türkiye’nin Oluşumu, Kaynak Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2005, s.114

²³ MERT, Nuray: Türkiye’de Merkez Sağın Kısa Tarihi, Selis Kitaplar, İstanbul, 2007, s.2

Cumhuriyetin seçkinci kadroları dışında kalan toplum kesimleridir. İttihat Terakki'nin karşısında yer alan muhafazakâr kadrolar da, kendi ideolojilerinin halkın büyük çoğunluğu tarafından desteklendiğini, yani, halkı kendilerinin temsil ettiğini²⁴ savunmuşlardır. Bir devamlılık gösteren bu çizgiye göre, iktidarda bulunan kadrolar millete yabancıdır, milletin geleneksel değerler sisteminden uzaktır. İktidar el değiştirecek, milletin “gerçek temsilcilerinin” eline geçecektir. Sağ siyasetin demokrasi taleplerinin içeriği de bu noktada açığa çıkar. Demokrasi, hak ve özgürlüklerin genişletilmesinin değil, iktidarın seçkinlerden, milletin gerçek temsilcilerinin eline geçmesi talebini içerir. DP'nin ve onun devamı iddiasında olan sağ partilerin sonraki yıllarda uyguladığı ya da desteklediği politikalar, bu durumun gerçekliğini ortaya koyacaktır. DP ve destekçileri, tek parti dönemin baskıcı politikalarından şikâyet ederken, 50'lerin özellikle sonlarına doğru, DP'nin baskıcı politikaları tartışılacaktır.

Türkiye’de Batılı anlamda sınıf kavgası olmadığını söyleyen DP’nin gözünde millet “*kasketliler ve kravatlılar*”²⁵ olarak ikiye ayrılır. CHP iktidarının kravatlı bürokratlarına karşı, DP kasketlilerin partisidir.* Uygulamaları çoğunlukla büyük çiftçilerin lehine sonuçlar verse de, tarıma öncelik veren söylemleriyle yoksul köylülerin de desteğini kazanır. Keyder’e göre, CHP seçkinlerinin dünya görüşü, köylüleri edilgen ve uysal bir kitle olarak tasarlar. DP ise, kuruluşundan başlayarak, kırlık bölgelerin ideolojik ve iktisadî özlemlerine yönelmeye özen gösterir.²⁶ Mardin, DP’nin gayriresmî gündeminin önemli bir maddesinin, üyelerinin merkezin ve onun kendini beğenmiş istibdadı olarak gördükleri uygulamanın bütün izlerini silmek olduğunu belirtir. Hedef, CHP’nin seçkinci yapısal dayanakları yanında, bu partinin seçkinlerinin, halka tepeden bakan kültürel tutumudur. CHP’de etkili olan Batı

²⁴ SEZGİN. A.g.e., s. 21

²⁵ TİMUR, Taner: Çok Partili Hayata Geçiş. İmge Kitabevi yayınları, 3.Baskı, Ankara, 2003, s.39

* Bedî Faik, seçim sonrası Ankara’sını şöyle anlatır:

“...şayet eskisini biliyorsanız, bir ceket tersine çevirip giymek, bir pantolonu hatta yalnız tersine çevirerek değil, bir de paçalarından birini kısaltıp birini bırakarak bacağına geçirmek ne demekse, Ankara öyle olmuş gibiydi! Köylü kıyafetinin, işçi tulumunun dahi görülmediği ana caddelerinde, kavşaklarında, bulvarlarında şimdi tam aksine kravatlı kostüm azınlıkta, şapka tek tük, ütülü pantolon ender-i nadirat olmuş, yerlerini kasket, mintan, çarık, şalvar ve hepsinin beteri at almış, öküz almış, manda almış, at arabası ve kağı almıştı!” FAİK, Bedî: Matbuat, Basın derken... Medya. Doğan Kitabevi Yayınları, C.4, İstanbul, 2001, s. 77

²⁶ KEYDER, Çağlar: “Türkiye’de Demokrasinin Ekonomi Politikası” Schick ve Tonak (Der) içinde, s.53

kültürü hayranlığını teşhir edip, kınayan bu yeni popülizm türü, Türkiye'nin köylü ve kasabalı büyük çoğunluğundan hüsnü kabul görür.²⁷

DP, liberal ekonomik politikalarını, kitle desteği sağladığı geleneksel hayat biçimleri ve değerleri ile harmanlarken, soğuk savaş döneminin antikomünist cereyanları da, bu ittifakın içinde kendisine yer bulmuştur. Burada, ABD kampında yer almak yanında, komünizmin dinle mesafesi de etkili olmuştur. Dinsel değerleri referans olmaktan çıkaran, modern bir toplum ve modern bir insan tipi yaratmayı amaçlayan cumhuriyete ve devrime tepki duyan çevreler, doğaldır ki, dini devre dışı bırakan komünizme de tepkili olacak, komünizmden korkacaklardır. Bu tepki, komünizmi de aşp, solun her türlüsüne karşı geliştirilecektir.

DP sonrasında yaşanan siyasal gelişmeler de benzer çizgi üzerinde cereyan edecektir. Özellikle “Ortanın solu” politikasını benimsemesinden sonra, CHP'nin seçkinciliği ve tek parti dönemi uygulamalarının hafızalarda yaşayan izleri yanına, “solculuk” da eklenecektir. Kurtuluş Savaşı sırasında, BMM Hükümeti, yeni kurulan Sovyetler Birliği ile ittifak kurma yoluna gitmiş, SSCB de Ankara Hükümetini desteklemiştir. Bu durum, Mustafa Kemal ve Ankara Hükümetinin Bolşevikliğine dair söylentilerin çıkmasına yol açmıştır. Dönemin ayaklanmalarının tabanını da, Ankara hükümetinin dinsiz ve Bolşevik olduğuna inandırılan kitleler oluşturmıştır. CHP'nin “Ortanın Solu” söylemi, toplumsal hafızanın “Bolşeviklik” ile ilgili bölümünü yeniden canlandırmış olabilir.

Başka deyişle, Ahmet Rıza ve yandaşlarının İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Prens Sabahattin taraftarlarının kurduğu Osmanlı Hürriyet Perveran Cemiyeti arasındaki kavganın, sonraki yıllarda, CHP-DP, CHP-AP ve diğer sağ partiler arasında sürüp gittiği söylenebilir. Özlem'e göre, 1950'li yılların ortalarına kadar, siyaset öğretilerinden bilim anlayışına ve oradan eğitime kadar, hemen her alandaki uygulamalarda Fransız pozitivistizminin damgasını görmek mümkündür. 50'li yıllardan sonra Anglosakson pozitivistizmi ve Anglo-Amerikan liberalizmi ağır basar.²⁸ Önce radyo, 1964'den sonra da TRT üzerindeki tartışma ve kavga da, bu çatışmanın ortaya çıktığı alanlardan biri olacaktır.

²⁷ MARDİN, Şerif: Türk modernleşmesi, Derleyenler: Mümtazer Türköne/ Tuncay Önder, İletişim Yayınları, 17. baskı, İstanbul, 2007, s.274

²⁸ ÖZLEM, Doğan: “Türkiye’de Pozitivistizm ve Siyaset” Modernleşme ve Batıcılık, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C: 3, İletişim yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2004, s.460

3. Kitle İletişimine İlişkin Yaklaşımlar

Kitlesel üretimin ortaya çıkışı, kitlesel tüketimi de gerektirir. Marx, burjuvazinin, ürünleri için durmadan genişleyen bir pazara gerek duyduğunu, bu gereksinimin burjuvaziye dünyanın dört bucağına saldığını söyler. Burjuvazi, her yerde yuvalanmak, her yere yerleşmek, her yerle bağlantılar kurmak zorundadır. Dünya pazarını sömürerek, bütün ülkelerdeki üretim ve tüketime kozmopolit bir nitelik kazandırmıştır. Yeni sanayiler, artık yerli hammaddeleri değil, en uzak yerlerden getirilen hammaddeleri işleyen ve ürünleri yalnız ülke içinde değil, aynı zamanlarda bütün kıtalarda tüketilen sanayiler, yerel sanayilerin yerini almıştır.²⁹ Marx'a göre, modern burjuvazinin kendisi de, uzun bir gelişme seyrinin, üretim ve mübadele tarzında meydana gelen bir dizi altüst oluşun ürünüdür. Burjuvazinin gelişme aşamalarından her birine, ona denk düşen siyasi bir ilerleme eşlik eder. Son noktada, modern devlet iktidarı, bütün burjuva sınıfının ortak işlerini yöneten bir kuruldan başka bir şey değildir.³⁰

Kitle iletişiminin gelişmesi de bu kitlesel üretim ve tüketim sürecinin bir parçasıdır. 19.yüzyılda, büyük kitleler, üretimin topluca yapıldığı kentlere doğru hareket ederler. Daha önceleri toplulukları ve insanları birbirine bağlayan geleneksel bağlar kopmaktadır. Aile, kilise, topluluk bağları yerini anonim ilişkilere bırakır. Bu anonim kalabalıkları birleştirip, bütünleştirmede, onları denetim altına almada, kitlesel iletişimin etkili olduğu düşünülür. Kitle iletişim araçları, bireyleri ve toplulukları, tutum ve davranış değişikliği yaratma yoluyla belirli bir yönde etkileme konusunda mutlak bir güce sahip araçlar olarak nitelenir. Etkinliği mutlak olarak görülen bu araçlar, doğaldır ki, onları elinde tutanlar açısından da ayrı bir güç kaynağı olacaktır. Kitle iletişim araçları, kendilerine vehmedilen bu mutlak güçle, toplumun iyi ve kötü günlerinden sorumlu tutulur. Kaya'nın Fransız sosyolog ve iletişim bilimci Balle'dan aktardığına göre, bu güç üzerine görüşler, kötümser ve iyimser olarak ikiye ayrılır. Toplumsal sorunların çoğalıp derinleştiği dönemlerde, kitle iletişim araçları bu durumun başlıca sorumlularından sayılır. Uyumlu, huzurlu, istikrarlı dönemlerde ise,

²⁹ MARX, Karl-ENGELS, Friedrich: "Komünist Manifesto" Komünist Manifesto ve Hakkında Yazılar, Çevirenler: Nail Satlıgan, Tektaş Ağaoğlu, Olcay Göçmen, Şükrü Alpagut, Yordam Kitap, 2. Baskı, İstanbul, 2008, s.25

³⁰ A.g.e, s.23-24

bu ortamı doğrudan hazırlamasalar bile korunmasını ve sürdürülmesini sağlayabilecek bir işleve sahip oldukları düşünülür.³¹

İletişim araçlarının gücü ve etkinliği, yüzyılın başından beri pek çok araştırmanın konusunu oluşturmuş, kitle iletişimi ile ilgili çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir. İletişim süreçlerine ilişkin çalışmalar iki ana grupta toplanabilir. Egemen/anaakım ve eleştirel olarak nitelenebilecek bu yaklaşımlar, bireyler ve toplumlar ile iletişim araçları arasındaki ilişkiyi incelerler.

Alemdar ve Erdoğan'a göre, egemen yaklaşımlar temelde üç nokta çevresinde toplanır. Bunlar, insanın yaşadığı çevreye uyması, gerektiğinde uydurulması görüşü, varolan toplumsal yapıyı ve kurumları korumak ve geliştirmek isteği ve son olarak da, sanayileşmiş ülkelerin seçecekleri en iyi yolun kapitalist ekonomik ve siyasal sistem olduğu görüşü³² olarak sayılabilir. Bu, yaklaşımlar, kitle iletişim araçlarının, hedef kitlelerin, varolan toplumsal yapının meşrulaştırılması ve sürdürülmesi yönünde etkilenmesi üzerinde dururlar. İletişim aracı ve aracın içeriğinin birey üzerindeki etkilerini incelerken, toplumsal yapıyı, iktidar ilişkilerini, kurumları, üretim süreçlerini, bu ilişkiden neredeyse soyutlarlar. Buna karşılık eleştirel yaklaşımlar, varolan sistemi ve iletişim düzenini sorgulamaya, eleştirmeye yöneliktir. İletişim sürecini, içinde bulunulan ekonomik, toplumsal ve politik sistem içinde değerlendirirler. Bu yaklaşımın izleyicilerine göre, egemen üretim ilişkilerinin, diğer toplumsal ve siyasal kurumlar gibi, iletişim kurumları ve iletişim süreci üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğunu kabul ederler.

Çalışmanın konusunu oluşturan Türkiye'de radyo yayıncılığı, önceleri “modernleşme, batılılaşma, çağdaşlaşma”, daha sonra da “kalkınma” sözcüğüyle tanımlanan, ekonomik toplumsal ve kültürel politikaların temel araçlarından biri sayılmıştır. Radyolar, yurt içinde ve yurt dışında propaganda yapma görevlerinin yanı sıra, cumhuriyet değerlerinin halka aktarılması, bireylerin geleneksel bağlılıklar yerine ulusla özdeşleşmesinin sağlanması, ulus olma bilincinin yaygınlaştırılması gibi işlevler de üstlenmişlerdir. Radyo ve daha sonraları da televizyonun, yapılan yayınlarla, deyim yerindeyse nitel bir sıçrama yapacağı düşünülmüş, bu araçlardan gücünün çok üstünde etkiler beklenmiştir.

³¹ KAYA, Raşit: İktidar Yumağı, Medya-Sermaye-Devlet. İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2009, s.46

³² ALEMDAR, Korkmaz- ERDOĞAN, İrfan: İletişim ve Toplum, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s.15

Bu nedenle, burada egemen yaklaşımlar içinde yer alan ve kitle iletişiminin, modernleşme sürecindeki etkilerini öne çıkaran Yeniliklerin Yaklaşımı modeli üzerinde durulacaktır.

4. Yeniliklerin Yayılması Modeli

Rogers ve Shoemaker'ın geliştirdikleri ve Yeniliklerin Yayılması Modeli olarak tanımlanan model, iletişim teknolojilerinin, toplumlardaki gelişim süreçlerini etkileyip, değiştirebileceklerini savunur. Rogers, Yeniliklerin Yayılımı kitabında, yeniliği, “kişi ya da başka bir kabullenme birimi tarafından yeni olarak algılanan düşünce, uygulama ya da nesne” olarak tanımlar.³³ Rogers’a göre, “genelde alıcılar tarafından daha büyük göreceli üstünlüğe, uyumluluğa, denenebilirliğe, gözlenebilirliğe ve daha az karmaşıklığa sahip olduğu görülen yenilikler, diğerlerinden daha çabuk benimsenebilir.”³⁴

Bu yaklaşıma göre, amaç, geleneksel tutum ve değerlere sahip insanların yenilikleri öğrenmesi, modern tutum ve davranışları kabul etmesidir. İletişim araçları ile bireylere ulaştırılan yenilikler, bilgi, ikna, karar ve onaylama aşamalarından geçerek yaygınlaşmaktadır. Bireyin herhangi bir yeniliğe ilişkin bilgiyle karşılaşmasının ardından, ikna aşamasında, bireyde bu yeni bilgiye ilişkin olumlu ya da olumsuz bir kanı ya da tutum oluşur. Birey, bu yeniliği ya kabul etme ya da reddetme seçeneklerine yol açan faaliyetlere girer. Burada birey verdiği karar doğrultusunda uygulamada bulunacaktır. Onaylama aşamasında ise, birey aldığı kararı destekleyecek yönde araştırmalar yapar. Bu aşamada yenilikle ilgili bilgi akışı sürmektedir ve yenilik hakkında zıt mesajlarla karşılaşır, önceki kararını değiştirebilir.³⁵

Bu yaklaşımda, kitle iletişimi, modernleşme sürecinde ölçü ve itici güç olarak değerlendirilir ve iletişim araçlarına sosyal değişimde aracı rolü yüklenir. Bu araçlar, modernleşme yönünde davranış biçimleri, yeni değerler ve tutumlar işleyerek değişim atmosferi oluşturabilir, kalkınma ve modernleşme yolunda, öğrenmeyle, iş yapmayla, tarımla endüstriyle, sağlıkla ilgili yeni beceriler yaratabilirler. Bilgi kaynaklarının çoğaltıcısı olarak iş görebileceği kabul edilen bu araçlarla gerçekleşen kitle iletişimin, hareketli kişilik yaratmadaki maliyeti dolaylı tecrübe yoluyla azaltabileceği kabul

³³ TEKİNALP, Şermin-UZUN, Ruhdan: İletişim Araştırma ve Kuramları, Beta Basım Yayım Dağıtım, 2. Baskı, İstanbul, 2006, s. 96

³⁴ A.g.e., 97

³⁵ McQUAIL, Denis-WINDHALL, Sven: Kitle İletişim Modelleri, Çev: Konca Yumlu, İmgeKitabevi Yayınları, Ankara, 1997, s. 89

edilir. Bireylerde ve toplumda beklenti seviyesini yükselterek, bireyi ve toplumu faaliyete geçirebilirler. Toplumda millet duygusunu yaratabilir, siyasi faaliyeti arttırabilir. İletişim, ekonomik, sosyal ve siyasal kalkınmayı kendi kendini sürdüren bir süreç haline getirebilir. Örneğin Daniel Lerner’e göre, kitle iletişim araçları, geleneksel toplumsal değerlere sahip insanlara, eski adet ve alışkanlıklarının yerine modern toplumun özgürlükçü ve girişimci değerlerini aktaracaktır.³⁶ Lerner, kentleşme, okuryazarlık ve medya kullanımının, modernleşme ile doğrudan bağlantılı olduğunu söyler. Kentleşme, okur-yazarlığı arttıracak, bu da medyaya duyulan talebin artmasını getirecektir. Böylece, ekonomik kalkınma ve demokratikleşme çabalarının yaygınlaşması sağlanacaktır.³⁷ Başka deyişle, medya kullanımının artmasına paralel olarak artacak olan siyasal katılım, siyasal iktidarın yönelimlerini, pratiklerini, demokratikleşme yönünde etkileyecektir. Sola Pool ve Wilbur Schramm da, bu araçların harekete geçirici özelliğine vurgu yaparlar. Bu araçlar, bilgilendirme, ikna ve güdüleme yöntemleri kullanarak özellikle gelişmekte olan toplumlarda değişimi hızlandırıcı bir rol oynayacaklardır. Bireylerde ve toplumda beklenti seviyesini yükselterek, bireyi ve toplumu faaliyete geçirebileceklerdir. Toplumda millet duygusunu yaratıp, siyasi faaliyeti arttırabilirler. İletişim, ekonomik, sosyal ve siyasal kalkınmayı kendi kendini sürdüren bir süreç haline getirebilir.³⁸ Sola Pool, radyonun gittiği yere modernleşme tutumlarının girdiğini yazar.³⁹

5. Modernleşmeci Yaklaşımlara Eleştiriler

“Gelişmekte olan ülkeler” olarak nitelenen ülkelerle, “İleri” Batı arasındaki eşitsiz ilişkileri göz ardı eden yaklaşımlar, modernleşme sürecinde, kitle iletişim araçlarına önemli bir işlev yüklerler. Söz konusu olan Batı’nın evrensel olarak kabul edilen “ileri” değerlerinin aktarılmasıdır. Gelişmekte olan toplumların geleneksel değerleri ve yargılarının yerlerini, Rogers’ın, “görelî üstünlük, uyumluluk, denenebilirlik, gözlenebilirlik ve daha az karmaşıklığa sahip olmak”la tanımladığı değerlere bırakmasıdır. Yeniliklerin yayılması modeli, teknolojinin toplumsal ve ekonomik dinamikler üzerinde etkili olduğu anlayışına dayanır. Araç, iletişim sürecinde kendi başına, bağımsız bir etken olarak kabul edilmektedir. Aracın içinde faaliyet gösterdiği toplumsal, ekonomik ve siyasal yapılanmalar gözden

³⁶ A.y.

³⁷ AKARCAI, (1997), s.18-19

³⁸ A.g.e., s.17-19

³⁹ KEJANLIOĞLU, (2004), s.67

kaçırılmaktadır. McQuail ve Windhall, Rogers'ın kendisinin de bu paradigmanın güncelliğini yitirdiğini anladığını ve benzer eleştiriler getirdiğini yazarlar. Onlara göre, model, neyin yararlı olduğuna karar veren üstün bir değişim ögesinin bakış açısı düzenlenmiştir. Oysa değişim, buna gereksinim duyanlarca aşağıdan talep edilmelidir. Öte yandan, model, dışarıdan belirlenen bir rasyonellik kriteriyle, daha önceden planlanmış düz çizgisel bir rasyonel olaylar dizisi olduğunu varsayar. Modelde, ikna etme veya tutum değişimi, “bilgi” ve “karar” arasına yerleştirilmiştir. Karar oluşturma karar verici tutumun meydana gelmesinden başka dayanakları olduğunu belirten McQuail ve Windhall, tutum değişikliğinin, davranıştan önce gelmesinin tartışılabileceğini belirtir. Ona göre, çoğu kez, davranış değişikliği, kendi başına tutum değişiminin başlıca nedenidir. Ayrıca, gerçek yaşamda, karar oluşturmada fazlasıyla rastgelelik ve birçok şans ögesi rol oynar. Modelde, geri besleme halkalarına yer verilmemiş olması eleştirilir ve farklı yenilik türlerinin farklı yayılma süreçleri içerebileceği belirtilir.⁴⁰

Marksizmin, üst yapı kurumlarının ekonomik alt yapılarca belirlendiği saptaması, yeniliklerin yayılmasında ve modernleşme sürecinde kitle iletişim araçlarına büyük ağırlık veren görüşe karşıdır. Marks'a göre, kültür ve ideoloji üst yapı ürünleridir ve varolan üretim ilişkilerince belirlenirler çünkü görevleri, mevcut yapının korunmasına ve sürdürülmesine yardımcı olmaktır. Bu anlamda, iletişim araçlarının gelişme/ kalkınma/ modernleşme yönünde etkileri de doğaldır ki, burjuvazinin çıkarları ya da varolan üretim ilişkilerinin gerektirdiği biçimde ve gerektirdiği kadar olacaktır. Kitle iletişiminde eleştirel yaklaşımları oluşturan görüşler de Marksizm'den esinlenmekle birlikte, ekonomik alt yapılar kadar olmasa da, kültür ve ideolojinin önemli rolü olduğunu öngörürler. Eleştirel yaklaşımların ortak noktası, kapitalist toplumda kitle iletişim araçlarının işlevinin, status quo'nun yeniden üretilmesine yönelik olduğudur.

Öte yandan, kitle iletişim araçlarına, üçüncü dünya ülkelerinin kalkınmasında önemli bir güç ve işlev yükleyen yaklaşımlar, sömürgecilik ve bağımlılık ilişkilerinin yeniden üretilmesine yardımcı oldukları için de eleştirilir. Modernleşme/kalkınma kavramlarının yerine yeni sömürgecilik ve kültür emperyalizminin konulabileceği öne sürülür. Özellikle, eski sömürgelerin bağımsızlığına kavuşmalarıyla birlikte, bunların eski sömürgecilerle ilişkileri tartışılır. Marksist bakış açısı, bu toplumların, kitle

⁴⁰ McQUAIL- WINDHALL: A.g.e, s.92

iletişim araçları yoluyla, eski sömürgecilerinin izlediği gelişme çizgisinden yürüyüp, gelişip kalkınacakları görüşüne karşı çıkar. Ülkeler arasındaki eşitsiz ekonomik ve politik ilişkiler, iletişimde de dengesizliği öne çıkarır ve dengesiz iletişim olgusu, ekonomik bağımlılıklar, kültürel bağımlılıkla desteklenir ve sürdürülür.

Oskay, azgelişmiş ülkelerde, toplumsal gelişmede radyo ve televizyonun rolünü incelediği araştırmasında, öncelikle bilinmesi gereken iki noktadan söz eder. Bunlardan ilki, bütün teknolojik araçlar gibi, radyo ve televizyonun da, hiçbir toplumda, hiçbir konuda ve hiçbir zaman, sosyal yapıdan soyutlanmış bir etkide bulunmadığıdır. İkinci nokta ise, toplumsal ve siyasal yapı değişmediği sürece, bu araçların üretici güçlerin gelişmesini kolaylaştırmakta bağımsız bir etken olamayacağı gerçeğidir. Toplumsal ve siyasal yapı değişmediği sürece, bu araçlar, var olan egemenlik yapısının pekiştirilmesi, kitlelere de bunun kabul ettirilmesi yönünde etkili olacaklardır.⁴¹ Siyasal bağımsızlığa kavuşulmasını izleyen Cumhuriyet döneminin sonlarına doğru, Osmanlı “ıslahatçılığı”nın yeniden canlandığını, ekonomik ve toplumsal yapının “onarılması” ile Türkiye’nin “Batılılaşmış” bir ülke olacağının savunulduğu, hatta bunun tek yol olarak idealize edildiğini söyleyen Oskay, yüzeysel “ıslahat” çabalarının istenilen sonucu vermediğini belirtir. “*Yarı sömürge, yarı feodal*” olarak nitelediği ülkelerde, toplumsal ve ekonomik yapıyı değiştirmeden girişilecek bu çabalar, “*Batılılaşmayı*” değil, dış ülkelere bağıllığı arttıracaktır. Varolan toplumsal ve ekonomik yapıyı koruyarak girişilecek modernleşme / uygarlaşma/çağdaşlaşma çabaları, geniş halk yığınları ile aydınları birbirinden uzaklaştıracak, aydınları kırılgan ve umutsuz, halkı da inançsız, kuşkucu kılacaktır. Oskay’a göre, toplum yapısı değişmediği için, “*ağa*” ve “*esnaf*” ile tefeci ilişkilerini eskisi gibi sürdürmek zorunda olan halk kitlelerini, yeniliğe düşman ve eskisinden daha tutucu olmaya zorlayabileceği, kırk yılı aşkın bir süre sonunda anlaşılabilmiştir.⁴² 27 Mayıs hareketinden sonraki dönem içinde, 1963 yılında başlayan planlı kalkınma anlayışı çerçevesinde, modernleşme / çağdaşlaşma / batılılaşma diye ifade edilen sürecin, yüzeysel birtakım düzeltmeler ya da, görünür önlemlerle gerçekleşmeyeceği inancı güç kazanmaya başlar. Hızlandırılmış bir kalkınma süreci içinde sanayileşme hedefi savunulmaktadır. Toplumun, batıya göre daha geride olmasına yol açan yapısal özelliklerinin değişmesi, yarı sömürge, yarı

⁴¹ OSKAY, Ünsal: Toplumsal Gelişmede Radyo ve Televizyon (Geri Kalmışlık Açısından Olanaklar ve Sınırlar), SBF Yayınları, Basın ve Yayın Yüksek Okulu Yayınları, Ankara, 1978, s.65

⁴² OSKAY, A.g.e., s.34

feodal dönem izlerinin silinmesi amaçlanmaktadır. Yeni dönemin kalkınma algılaması, ekonomik büyüme ile toplumsal ve kültürel gelişmenin bir arada yürümesi gerektiği yolundadır.* 1963 tarihli, Devlet Planlama Teşkilatı Eğitim Özel Komitesi Radyo ile Eğitim Raporu'nda savunulan görüşler, bu algılamının bir yansımasıdır. Raporda, insan ögesinin, ekonomik değişme yönünden önem taşıdığı vurgulanarak, kalkınmanın, belli bir eğitim düzeyine erişmiş, yapıcı ve yaratıcı insanla mümkün olabileceği belirtilir. Oskay'a göre, bu görüş, Türkiye gibi ülkelerin gerçekliğiyle uyuşmaz. Ekonomik gelişmelerini tamamlamış bulunan Batılı ülkelerin, "*yaratıcı müteşebbisler*" ve "*işadamlı zihniyeti*" sayesinde geliştiğini ileri süren Weber ve Schumpeter gibi bilim adamlarının görüşlerini andıran bu görüşlerin, "azgelişmiş" ülkelerde yanlış ve yanıltıcı olmalarının başlıca nedeni, batı toplumlarının "sınaileşme öncesi" durumları ile bugünkü azgelişmiş ülkelerin "sınaileşme öncesi" durumları arasındaki niteliksel farkı görememeleridir.⁴³

6. Kitle İletişim Sistemleri ve Kıta Avrupa'sı Yayıncılığı

Siyasal ve toplumsal yapılar içinde etkinlik gösteren kitle iletişim araçlarının örgütlenme ve çalışma biçimleri de, doğaldır ki, içinde bulundukları sistemlerin özelliklerine göre şekillenecektir. Örneğin Kejanlıoğlu, radyo yayıncılığının başladığı ilk iki ülke olan Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'nin, batı demokrasilerindeki iki farklı yayıncılık sisteminin öncüleri olarak kabul edildiklerini yazar. ABD'de, reklama ve sponsorlara dayalı tecimsel bir model gelişirken, İngiltere'de ruhsat ücretlerine dayalı bir kamu hizmeti modeli oluşturulmuştur.⁴⁴ Kaya'ya göre, bu ayrım, Kıta Avrupa'sında ulusal güvenlikle ilgili kaygıların daha ön planda olması da rol oynar. Geniş ve özgün coğrafyası ve siyasi koşulları nedeniyle, ulusal güvenlik endişelerinin olmadığı ABD'de, radyo – televizyon yayıncılığı özel sektöre bırakılmıştır.⁴⁵ Özel sektör elindeki bu kuruluşlar, gelirlerini reklâmlardan karşılarken, yayın politikalarını, izleyicinin eğilimleri ve reklâm verenlerin

* Kongar, İngilizce'de "growth"un büyüme, "development"ın da, işin toplumsal ve kültürel boyutunu gösteren gelişme anlamında, kalkınma fenomeni için de bu iki sözcüğün bir arada kullanıldığını belirtir. Türkçe'deki "kalkınma" terimi ise, tek bir sözcükle her iki süreci de ifade eder. Bu nedenle de, Türkiye'deki tüm "kalkınma literatürü", kalkınmanın sadece ekonomik büyüme değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel gelişme olduğu teması çevresinde odaklanmıştır. www.kongar.org/makaleler/mak_ka.php

⁴³ OSKAY, A.g.e., s.40

⁴⁴ KEJANLIOĞLU, Beybin: Türkiye'de Medyanın Dönüşümü, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004, s.22

⁴⁵ KAYA, Raşit: İktidar Yumağı, Medya-Sermaye-Devlet. İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2009, s.89

tercihlerine göre yönlendirirler. Ancak, özel sektör elinde de olsa, bu araçların, yaptıkları iş gereği, piyasa koşullarında çalışamayacakları kabul edilmiş ve burada da birtakım düzenlemelere gidilmiştir. Örneğin, 1927 tarihli Radyo Yasası, Amerikan Federal Radyo Komisyonu'nu, bu alanda çalışacak kuruluşlara verici yerleştirme izni vermek, vericilerin gücünü denetlemek ve yapılacak yayınların ahlaka uygunluğunu kontrol ederek, çalışma izni vermekle görevlendirmiştir.⁴⁶

Kitle iletişim sistemleri, bu araçların örgütlenme biçimleri ve çalışma düzenleri incelenerek birkaç şekilde sınıflandırılabilir. Akarcalı'nın aktardığı biçimde, örneğin, Fred Sibert, Theodore Peterson ve Wilbur Schramm, iletişim sistemlerini otoriter, Sovyet-Komünist, liberal ve sosyal sorumluluk adı altında dört ana başlıkta değerlendirirler. Otoriter sistem, devlete hizmet etme amacına yöneliktir ve hükümet politikalarını destekleyici yayınlar yapar. Partiyle ve devletle bütünleşen ve propaganda işlevi üstlenen Sovyet-Komünist sistemi de, otoriter sistemin bir uzantısıdır. Bunun gibi iletişim özgürlüğüne dayalı liberal sistem, üçüncü kişilerin zarar görmesini önleme kaygısı taşıyan sosyal sorumluluk sistemine dönüşebilir. Raymond Williams, kitle iletişim araçlarının, toplumu yöneten bir azınlığın aracı olup, iktidarın sözcülüğünü yaptıkları otoriter sistemler ve iktidar sahiplerinin yönetme hakkına sahip olduğu ancak denetimli olarak karşıt görüşlere de hoşgörü ile bakabilen paternal sistemler yanında, ticari ve demokratik sistemlerden söz eder. Paternal sistemde, kitle iletişim araçları, toplumu koruma ve doğruları gösterme amacı ile yönlendirilebilirler. Demokratik sistemlerde ise, haber alma ve verme hakkı, temel haklardandır ve azınlıklar aleyhine kısıtlanamaz. Sınırlandırmalar, özgür ve herkesin katılımına açık tartışmalarla yapılabilir. Kitle iletişim sistemlerini sınıflandıranlardan Mc Quail de, otoriter, özgür basın, sosyal sorumluluk, Sovyet, gelişmeci ve demokratik katılımcı sistemlerden söz eder. Gelişmeci sistemde araçlar, gelişme politikaları doğrultusunda yayınlarına yön verirken, ulusal dile ve kültüre ağırlık tanırırlar. Bu sistemde, toplumun gelişme ihtiyaçlarına göre, basın özgürlüğü sınırlanabilir ve denetim uygulanabilir. Quail'in demokratik katılımcı sistem olarak tanımladığı sistemlerse, iletişim araçlarının ticari kuruluşların denetimine ve tekeline girmesine karşı olduğu gibi, devletin kontrol ettiği, merkezi, tek tip, profesyonel kitle iletişim araçlarını da reddeder. Bu sistem, çoğulcu, yerel, iletişimin gerçek anlamda

⁴⁶ JEANNENEY, Jean Noel: Başlangıcından Günümüze Medya Tarihi, Çev. Esra Atuk, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998, s.146

karşılıklı ve toplumun tüm düzeylerinde gerçekleşebildiği bir iletişimi savunur. Aysel Aziz, bu araçların siyasal iktidarlarla ilişkileri ve gelirlerinin sağlanma biçimlerinden hareketle, beşli bir ayrıma gider. Buna göre, gelirini devletin karşıladığı ulusal, özel girişimin kurup yönettiği özel-ticari, gelirlerini devletten, ruhsatlardan ve reklamlardan elde eden ulusal- ticari, geliri tamamen hükümetten sağlanan ve siyasal iktidarın kontrolündeki hükümet ve belirli bir hizmetin sağlanmasını amaçlayan kurumsal yayın sistemleri, bu sınıflamanın beş maddesini oluşturur. Aziz, ayrıca, kitle iletişim sistemlerini bu beşli sınıflama yanında, Avrupa ve Amerika sistemi olarak da iki gruba ayırır.⁴⁷ Bu sınıflamalar ışığında, Türkiye’de radyonun ve televizyonun yönetimine baktığımızda, Kıta Avrupa’sı çizgisinde ve politik süreçlere bağlı biçimde, ağırlığı dönem dönem değişmekle birlikte, esas olarak otoriter, paternal, gelişmeci, ulusal- ticari sistemlerin geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

Amerika’daki duruma karşılık, Kıta Avrupa’sında, radyo yayıncılığının başlangıçta devletin tekelinde olduğu görülür. Akarcalı, yayın alanında tekellerin, 1920 ve 1930’lu yıllarda, 1. Dünya savaşı sonundaki belirsizlik ve yorgunluk döneminde ortaya çıktığını yazar. Toplumsal sınıflar arasındaki gergin ideolojik ilişkiler, iktidarları, toplumu bir arada tutacak arayışlara itmiş, siyasal iktidarlar, mutlak bir gücü olduğu düşünülen radyonun denetimini ellerine alma yoluna gitmişlerdir.⁴⁸ Ancak, burada da tam anlamıyla bir örneklikten söz edilemez. Kitle iletişim kuruluşlarının siyasal iktidarla ilişkileri ve gelir kaynaklarının sağlanma yöntemleri, çeşitli ülkelerde farklı uygulamaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Farklılıklar, hizmetin örgütlenmesi ve yürütülmesi düzleminde ortaya çıkmaktadır. Bazı ülkelerde, devlet, radyo ve televizyonla iletişim tekeli elinde tutmasına karşılık, yayın yapma yetkisini özel şirketlere devretmiş, bazılarındaysa devlet yayın hizmetiyle görevli kamu kuruluşu aracılığıyla radyo ve daha sonra da televizyon yayınlarını gerçekleştirmiştir.

Kamu hizmeti yayıncılığının en belirgin biçimde hayata geçirildiği örneklerden biri İngiliz yayın kurumu BBC (British Broadcasting Corporation)’dir. Radyo yayını yapan altı istasyonun Posta bakanlığından ruhsat almak için birleşerek oluşturdukları BBC, özel bir şirket olarak kurulur. Yayın tekeli, 1927’de, bir anonim

⁴⁷ AKARCALI, Sezer: Türkiye’de Kamusal Radyodan Özel Radyo ve Televizyona Geçiş Süreci. Punto Matbaacılık, Ankara, 1997, s. 39-43

⁴⁸ A.g.e., s. 50

şirket olarak BBC' ye 10 yıl süre ile verilir.⁴⁹ Uzun yıllar bu tekel durumunu koruyan BBC ile siyasal iktidar arasındaki ilişkide bağımsızlık esastır. BBC'nin kuruluşunda, devletin, yayın alanının dışında kalması gerektiği, yayın kuruluşunun gelirlerinin alıcılardan toplanacak ruhsat ücretleriyle sağlanacağı, devletin de yalnızca bu ücretlerin miktarını belirleyip, toplanmasını sağlamakla görevli olduğu belirtilir. Bu yolla, yayın organlarının alıcıları olan dinleyici ve seyirciler, abonmanlık yoluyla, bu kuruluşların da sahibi olmaktadır.⁵⁰ Bu noktada, kamu yayın kurumu, devletin ya da siyasal iktidarın değil, kamunun, halkın malı olmaktadır. Kamu yayıncılığı yapan kuruluş da, tüm halka bilgi ve haber vermek, eğitmek ve kaliteli eğlence sağlamakla yükümlüdür.

Kaya'ya göre, BBC' ye, daha özel bir kuruluş iken yüklenilen görevleri, radyo ve televizyon alanında *Kamu Hizmeti Yayıncılığı* 'nın kavramsal çerçevesini çizer:

- Kamu hizmeti yayıncılığı anlayışıyla yapılacak radyo-televizyon yayıncılığında yayıncı kuruluş, haber verme, dinleyicilerini/ izleyicilerini eğitme ve eğlendirme temel işlevlerini bir arada yerine getirmekle yükümlüdür. Bunun uygulamada anlamı, radyo ve televizyonlarda yer alacak program türlerinin bu işlevleri yerine getirecek biçimde *dengeli* oluşturulmasıdır.

- Siyasal nitelikli haber ve programlar yansız ve farklı düşünce akımları ile siyasal formasyonların dengeli bir biçimde temsili esasıyla oluşturulmalıdır.

- Yayıncılık bir kamusal kurum tarafından yapıldığında, kuruluşun gelir kaynakları siyasal iktidar ve özel ekonomik çıkarlardan bağımsızlaştırılmalıdır.

- Yayın hizmeti, herkese eşit ve tek bir kullanım harcı karşılığında sunulmalıdır.

- Yayın alanı ülke coğrafyasının mümkün olan en geniş kısmını kapsama alanına alacak biçimde belirlenmelidir.⁵¹

BBC'nin kurucusu Sir John Reith'in geliştirdiği ilkelere göre de, yayın kurumunun topluma karşı sorumluluğu, o toplumu eğitmek, bilinçlendirmek, kültürlendirmek, aydınlatmak, modernleştirmek, ulusun ahlâki bir topluluk olarak bütünlüğünü sağlamak, en yüksek beğeni standartlarını özendirmek ve bunları

⁴⁹ A.g.e., s. 56-57

⁵⁰ MUTLU, Erol: Televizyon ve Toplum, TRT, Eğitim Dairesi Başkanlığı Yayını, Ankara, 1999, s.24

⁵¹ KAYA.,(2009), s.95

topluma yaymak, enformasyon ve tartışmaları mikrofon ve ekrana getirmek suretiyle, ussal bir demokrasinin yaratılmasına yardımcı olmak işlevlerinden oluşur. Bütün bu ilkelerin hayata geçirilmesi, yayıncılığın tekel olarak düzenlenmesine bağlıdır.⁵² Mutlu, BBC'nin oluşturduğu bu modelin, Raymond Williams'ın "*paternalist*" olarak tanımladığı anlayışın örneği olduğunu söyler. Bu nitelemenin nedeni, yayın kurumunun, toplumun dışına, hatta üstünde bir yerlere yerleştirilmesidir. Reith'a göre, daha demokratik bir iletişim aracı, kaçınılmaz olarak daha düşük standartlara yol açacaktır.

Kamu hizmeti yayıncılığının aslen Avrupa kökenli bir kavram ve pratik olduğunu belirten Mutlu, kamu yayıncılığının, belli bir memleket tahayyülünün pratiğe dönüşmüş halinin, radyo ve televizyon yayıncılığı alanındaki-sanki-doğal bir uzantısı olduğunu yazar.⁵³ Modernleşme ve ulus devlet arasındaki yakın ilişkiye işaret eden Mutlu, kamu hizmeti yayıncılığıyla ulusallık fikrinin sıkı sıkıya bağlı olduğunu söyler:

“Bir memlekete özgü (yani onu diğer memleketlerden ayıran) kültürel özelliklerin, bütün bir vatandaş topluluğunca paylaşılr hale gelmesi, (kederde, tasada, sevinçte birlik), kültürel ve siyasal bütünlüğe tehdit oluşturan (dâhili ve harici) unsurları dışlayabilmek, en azından bu unsurların sızmasına veya hâkim hale gelmesine karşı direnebilmek; eğitim, bilgi ve kültür şırına ederek, memleketin halkını- modern ulus- devletin model bireyi olan-bilgili, eğitilmiş, kültürlü, bilinçli vatandaş haline getirmek veya vatandaş ”katına yükseltmek”, devletin diğer ideolojik aygıtlarının yanı sıra radyo ve biraz daha sonra televizyon yayıncılığının omuzlarına yüklenen görevlerdi; bu görevi, hakkıyla yerine getirecek en etkili örgütlenme tarzı ise, hem piyasadan hem de devletten bağımsız olarak iş gören (şüphesiz çoğu kez sağlanmakta zorluk çekilen bir denge olmakla birlikte) kamu hizmeti yayıncılığıydı.”⁵⁴

7. Özerklik:

1961 Anayasasının üniversitelerle, bir kamu yayın kurumu olan TRT'ye tanıdığı özerklik, TRT üzerindeki iktidar mücadelesinin taraflarınca solda ya da sağda mevzilenmenin simgesi kabul edilir. Özerklik, taraftarlarınca sihirli bir sözcük gibi

⁵² MUTLU: A.y.

⁵³ MUTLU, Erol: “Ne Olacak bu Kamu Yayıncılarının Hali?” Medya Politikaları, Derleyenler: D. Beybin Kejanlıoğlu, Sevilay Çelenk, Gülseren Adaklı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2001, s. 25

⁵⁴ A.g.e, s.26

algılanırken, karşıtlarınca da TRT'nin “solcuların” eline geçmesine yol açacak hatta daha da ileri giderek, yayınlarda komünizm propagandası yapılmasına olanak vermek sureti ile Türkiye'nin güvenliğini tehdit edecek bir düzenleme olarak gösterilir. Her iki algılama biçiminin de, özerkliğin sorumlulukla bir arada olması halinde bir anlamı olabileceği düşüncesinden uzak olduğu ortadadır.

Sözcük anlamıyla özerk, kendi kendini yönetme yetkisi olan şeklinde tanımlanabilir. Özerklik de, bir topluluğun, kuruluşun, kendine özgü yasalarla kendi kendini yönetme hakkı, muhtariyet, otonomi, olarak açıklanmaktadır.⁵⁵

Özerklik, bir kurumun kendi kurallarını kendisinin koyması, ilkelerin, yöntemlerin, atamaların kurumun kendisi tarafından yapılması şeklinde de tanımlanabilir. Yeni durumların ortaya çıkması halinde kurum, ilkeleri, yöntemleri, kuralları, kendi içinde yeni durumlara uygun biçimde düzenler.⁵⁶

Touraine'e göre, demokrasiler, katılım ve tartışmanın ötesinde bir özgürlükler sistemidir. Basın özgürlüğü, bireysel özgürlüğün korunmasının ötesinde, güçlüler, sessizce ve gizlice akrabalık, arkadaşlık ve ortak çıkar bağlarını kullanarak kendi çıkarlarını savunabilirken, en güçsüzlere duyulma olanağı sağlar.⁵⁷ Basın özgürlüğü de doğal olarak radyo özgürlüğünü içerir. Alman Anayasa Hukukçusu Maunz'a göre, demokrasinin ilk koşulu, inançlar ve karşı inançların serbestçe ifade edilmesi, ikinci koşulu da, devletten bağımsız olarak kanaat edinebilmenin mümkün olmasıdır. Bunu sağlamak için de, demokrasinin üçüncü koşulu devreye girer. Radyo ve basın, bütün olayları yansıtabilmeli, ihtilafli konularda yayın yapabilmelidir. Kitle iletişim araçlarından yararlanmada, devlete, diğer kişilere oranla bir ayrıcalık tanınmamış olmalıdır. Devlet, hükümete karşı veya herhangi bir nedenle hoşla gitmeyen basın ve radyo üzerinde, onların anayasa ile tanınmış haklarını baskı altına alacak davranışlarda bulunmamalıdır.⁵⁸

Radyoya özerklik tanınmasının temelinde, düşünce ve kanaatleri serbestçe açıklama özgürlüğü yatar. Radyo program yapım ve yayınında özgür olacak, vatandaşlar da bu yapım ve yayınlardan özgürce yararlanacaktır. *Radyo Özgürlüğü* olarak adlandırılan bu kavram, program yaparken, haber toplarken ve bunları

⁵⁵ Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s.1746

⁵⁶ ÖNGÖREN, Mahmut Tali: İletişim Notları, ÇGD Yayınları, Ankara, 1995, s.8

⁵⁷ TOURAINE, Alain: Demokrasi Nedir? Çev. Olcay Kunal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s.23

⁵⁸ TAŞER, A.g.e., s.130

yayarken özgür olmayı, bu suretle sadece doğruluk, objektiflik, tarafsızlık ilkelerine bağlı kalarak, herhangi bir partinin, zümrenin ve belli bir ideoloji ve dünya görüşünün tekeline ve hizmetinde olmaksızın vatandaşa seçim imkânı veren yayın yapmayı ve vatandaşların da her türlü radyo yayınından yararlanabilmek hakkını⁵⁹ içerir. Toplumda serbestçe haber ve bilgi alışverişi sağlamanın aracı olan radyonun özgür biçimde çalışması, siyasi iktidara ya da belli bir çıkar grubuna bağlı olmamasıyla gerçekleşecektir.

Özerklik, radyonun program yapımında, yönetimde ve ekonomik alanda siyasi iktidara bağlı olmamasını anlatır.⁶⁰ Özerklik, yayın kuruluşlarına, yaptıkları hizmeti daha bağımsız, daha tarafsız ve engellenmeden yapabilmeleri amacıyla verilmiştir. Radyo özerkliği, Taşer'in Loehning'den aktardığı gibi,

...(S)ınırları belirlenmiş bir sorumluluk altında, radyo dışında kalan her türlü çıkar gruplarına (ki siyasi iktidar da bunlardan birisidir) belli, açık veya kapalı ve dolaylı bir bağımlık söz konusu olmaksızın; her türlü düşünceye karşıtlarıyla yer vermek, sadece belli bir grubun yararına ve çıkarına değil halkın bütününe hizmet etmek; siyasi meselelerde kesin tarafsız olmak kaydıyla, radyonun bir kurum olarak siyasi iktidarın emir hiyerarşisi dışında kalması anlamına gelir. Loehning'e göre, özerklik kendi başına bir amaç değil, tarafsızlık, objektiflik ve eşitliği gerçekleştirmenin aracıdır.⁶¹

Radyoda Politik ve Manevi Özgürlük konulu makalesinde Weniger de, bir radyonun iktidardaki partinin organı olmayacaksa, tarafsız olmak zorunda olduğunu yazar. Radyo, ne kurum olarak kendinin ne de o kurumda çalışan personelin kişisel görüşlerini değil, var olan çeşitli görüşleri yayınlamak zorundadır. Tarafsız yayın görevinin gerçekleştirilmesi de özerkliği ve bağımsızlığı zorunlu kılar.⁶²

Özerk bir yayın kuruluşuna bir takım sınırlamalar getirilip getirilemeyeceği, tartışma konusu olmuştur. Özerkliğin sınırı olabileceğini söyleyenlere göre, özerklik başlı başına bir amaç değildir. Görev ve amacıyla sınırlıdır. Özerklik tanınmasının gerekçelerine uygun bir yayın politikası izlemeyen bir yönetim ve bu politika sonucu ortaya çıkacak yayınlara karşı herhangi bir sınırlama olmaması söz konusu olamaz.

⁵⁹ A.g.e., s.127

⁶⁰ A.g.e., s.137

⁶¹ LOEHNING, C. von: Unabhangigkeit des Rundfunks Die Öffentliche Verwaltung, Nisan 1953, Heft 7, Sh. 193 vd'den aktaran: A.g.e., s.137

⁶² WENIGER, E: "Die Geitige und politische Freiheit im Rundfunk" Der Rundfunk im politischen und geitigen Raum des Volkes, s. 13'den aktaran: A.g.e., s.139-141

Burada önemli olan, bu sınırlamanın, siyasal iktidarlarca değil, hukuk düzenlemeleri ile getirilmiş olmasıdır. Karşı görüşe göre ise, radyoya tanınan özerkliğin gerekçesi, düşünce özgürlüğünü sağlamaktır. Burada konulacak herhangi bir sınır, diğer bütün özgürlüklerin güvencesi olan düşünce özgürlüğünü etkileyecektir. Böylelikle, kamuoyunun serbestçe haber ve bilgi alması engellenecektir. Sağlıklı bir demokratik ortamın varlığından söz edebilmek, ancak düşünce özgürlüğünün bütün koşullarının sağlanması ile mümkün olacaktır.⁶³

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 10. maddesinde, ülke sınırı tanımadan ve kamu otoriteleri tarafından müdahale olmadan gerçekleşecek bir bilgi ve düşünce alışverişi özgürlüğünden söz edilir. Sözleşme maddenin, devletlerin radyo-televizyon ve sinema teşebbüsleri için ruhsat zorunluluğu koyma yetkisini kaldırmayacağını belirtir. Yine aynı maddenin 2. fıkrasında, bilgi ve haber alışverişi özgürlüğünün kullanılmasının, sorumluluklar ve görevler taşıdığı vurgulanarak, formaliter şartlar, kısıtlamalar ve cezalar getirilebileceği öngörülür. Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi tarafından hazırlanan Haberleşme Özgürlüğü Tasarısında da, hükümetlerin, haberleşmenin serbestçe oluşumunu sağlayacak bir politika yürütmekle sorumlu oldukları kabul edilir. Tasarıda, kitle iletişim araçlarının halk hizmetinde bulunmaları gerektiği, bu araçların, namuslu, iyi niyetli, doğru bilgi verme görevini yüklendikleri belirtilir. Tasarıya göre, aydınlanmış düşüncenin biçimlenmesini sağlamak en büyük görev ve sorumluluklarıdır.⁶⁴

Bir kitle iletişim aracı olarak radyonun özerkliğinin ana unsurlarından biri program yapımında özerk olmasıdır. Bu özerklik, istediği programı yapmak ya da yapmamak şeklinde anlaşılmalıdır. Aynı şekilde bir haberi vermek ya da vermemek de kurumun özgürlüğü içindedir. Programların içeriği de, kurumun görevli programcılarınca saptanır. Burada, radyoyu ve programcılarını çerçeveleyen, tarafsızlık, objektiflik ve eşitlik ilkeleri yanında, kurumun yasası ve yayın ilkeleridir.

Yönetimde özerklik, kendi kendini yönetme anlamına gelir. Kurum, yasada belirlenen ilkeler doğrultusunda, seçimle oluşturulan bir yönetim kurulu tarafından yönetilir. Kurumun program yapımında özerk olması, doğaldır ki yönetimde özerkliği gerektirir. Ancak, yönetimde özerklik her zaman program yapımında özerkliğin

⁶³ A.g.e., s.156–157

⁶⁴ İLAL, Ersan: Radyo Hürriyeti, Özerklik ve 1961 Anayasası. İstanbul Üniversitesi Yayınları, Sulhi Garan Matbaası Varisleri Koll.Şti. İstanbul 1972, s.14–15

sağlanacağı anlamına gelmez. Yayın kurumunun başında bulunan yöneticilerin kişiliğinin de bunda etkili olur. Kişiliği zayıf ve kolay etki altında kalabilecek bir genel müdür, hukukun sağladığı güvencele ve önlemlere karşı radyoyu güdümlü hale getirebilecektir.⁶⁵

Yayın kurumunun yönetimde ve program yapımında özerk olmasının temel koşulu ise, ekonomik bağımsızlıktır. Radyo kurumunun, yayınlarını gerçekleştirmek için gerekli olan parasal kaynaklar üzerinde herhangi bir tasarruf yetkisi yoksa program yapımında özerklik ve özgürlükten söz edilemez. Radyonun gelir ve giderleri üzerinde söz sahibi olan siyasal iktidarların ya da belirli çıkar gruplarının, programların konuları ve içerikleri üzerinde de etkili olabilecekleri bir gerçektir. Radyo kurumlarına tanınan özgürlük, negatif statü haklarındandır. Bu hakkın olmazsa olmazı ise, radyonun özgür biçimde görev yapmasını sağlayacak bir bağımsızlık ve bu bağımsızlığı güvence altına alacak malî finansmandır. Stern, anayasa tarafından korunmuş alanda, radyonun finansal yapısına devlet tarafından yönelmiş her türlü müdahalenin tecavüz sayılacağını belirtir.⁶⁶

Gerçek demokrasilerde tüm genel yayın kuruluşları özellikle kamu tüzel kişileri elindeki kuruluşlar, tüm insan haklarının teminatı altında çalışmak görev ve sorumluluğundadır. 1961 anayasası TC’ni, insan haklarına bağlılık laiklik, sosyallik ve demokratiklik ilkelerine oturtmuştur. Bu temel ilkelerini tahakkuk edebilmesi için başlıca insan hakkı olarak kamu yayın organlarından istifadeyi öngörmüştür. Anayasanın 26. m. de kamu tüzel kişileri ellerindeki basın dışı yayın araçlarından istifadeyi tüm kişi ve kuruluşlara hak olarak belirtmiştir. Söz konusu maddede özellikle kanun vaazının dahi bu hakları kısıtlayıcı bir kanun yapamayacağını, kamuoyunun serbestçe oluşumunu engellemek imkânı olmadığını belirtmiş ve yayın hakkının tüm insan haklarının teminatı olarak düşünülmesi lazım geldiğini öngörmüştür.⁶⁷

II. TRT ÖNCESİ DÖNEM

TRT Öncesinde radyolar, siyasal gelişmeler göz önüne alınarak iki dönemde incelemek mümkündür. Birinci dönem, 1927’de radyoların kuruluşuyla başlayıp

⁶⁵ TAŞER: A.g.e., s. 149

⁶⁶ STERN, K: Funktionsgerechte Finanzierung der Rundfunkanstalten durch der Stat- München 1968, s.56’den aktaran, TAŞER, A.g.e., 153

⁶⁷ Prodüktör Bengi Baytur’un, TRT’nin ilk Genel Müdürü Adnan Öztrak ile “ TRT’nin kuruluşunun 25. yılı” nedeniyle yaptığı röportaj (1989), (Bengi Baytur arşivinden)

1946'da çok partili hayata geçişe kadar uzatılabilir. Bu dönemde, radyolar, başlangıçtaki Telsiz Telefon Türk Anonim Şirketi'nin (TTTAŞ)'nin imtiyaz sahibi olduğu yıllar dışında, tek partinin yönetiminde olduğu devletin elindedir. 1946 ile 1960 yılları arasında ise, radyoların yönetimi yine devletin elinde ve tekelindedir. Ancak, gerek Cumhuriyet Halk Partisi'nin gerekse daha sonra Demokrat Parti'nin uygulamaları, radyonun taraflı kullanıldığı eleştirilerini yoğunlaştıracak, radyolar siyasal mücadelenin önemli alanı olacaklardır.

1.1927- 1946: Şirket ve Devlet Radyoculuğu Dönemi

Türkiye'de ilk radyo deneme yayınları 1927 yılında başlar. Posta Telgraf ve Telefon İdaresi'nin, bir Fransız şirketine (Telephonie Sans File) kurdurduğu Ankara ve İstanbul'daki 5'er kilowatlık iki istasyon, ilk radyo istasyonlarıdır. Yapımına 1925'te yapımına başlanan vericiler, radyo yayını da yapabilecek bir donanıyla, 1927'de hizmete sokulur.

PTT eliyle Fransız şirketine yaptırılan telsiz istasyonlarının inşaatı başlamadan, yayın yapacak şirket konusunda da girişimlerde bulunulur. Telsiz Telefon Türk Anonim Şirketi'nin (TTTAŞ) *Nizamname-i Dâhilîsi*'ni onaylayan kararname, 6 Ocak 1926'da çıkarılmıştır. Şirketin yayın yapmasına olanak veren "İşletme Ruhsatnamesi", 9 ay sonra 8 Eylül 1926'da imzalanır. 33 maddelik "Türkiye Cumhuriyeti Havza-i Hükümeti Dâhilinde Telsiz Telefon Mürsile ve Ahize İstasyonları İşletme Ruhsatnamesi"nin koşullarına göre, Ankara ve İstanbul'da kurulmuş olan verici istasyonların işletilmesi ve ayrıca, Hükümetin onaylayacağı başka illerde de alıcı verici istasyonların kurulup işletilmesi için Şirket'e on yıl süreyle izin verilmektedir. Ayrıca, Şirket hisse senetlerinin tümü ada yazılı ve Türklere ait olacaktır. Bu sözleşme, hükümetin yayın tekelini, 10 yıllığına TTTAŞ' a devretme sözleşmesidir.

Önceleri, radyo yayıncılığı ile ilgili özel bir yasa yoktur. 406 sayılı Telgraf ve Telefon Kanunu, telsiz telefon iletişimini de düzenler. Yürürlükteki, 268 sayılı yönetmelik de, PTT'den ruhsat almak koşuluyla, özel ve tüzel kişilerin yurt içinde telsiz telgraf tesisi kurma ve kullanmasına ilişkin kuralları belirlemektedir. Buna göre, verici kurma ve işletme hakkı devletin tekelindedir. PTT'nin, özel telsiz telgraf ve telefon tesisatı üzerinde mutlak denetim hakkı vardır. İşletme ruhsatnamesinin 28. maddesine göre, hükümet, yapacağı denetimin "*fennî, ticarî, hesabî bilumum*

sağahatını takip etmek için” tayin ettiği komiserlerin maaşlarını da şirket ödeyecektir.⁶⁸ Radyo yayınları için yaptığı harcamaların karşılığını da, TTTAŞ’dan alır. Şirket, PTT olanaklarından yararlandığı sürece, enerji giderlerini, istasyonların işletilmesi için gerekli giderleri, memur maaşlarını ve onarım ve değişiklik giderlerini karşılayabilmek için belli bir miktarı, her yıl PTT’ye yatırmak zorundadır. Hükümetin göndereceği her türlü resmî bildiri ise, Şirket tarafından ücretsiz olarak yayınlanacaktır.⁶⁹

Hükümetin, 1927–1936 yılları arasında yaptığı çeşitli yardımlara ve müdahalelere rağmen, şirketin maddi sorunları çözülemez. Bu durum, Ankara ve İstanbul’da bulunan vericilerin zaman zaman susmasına, yayının günlerce hatta haftalarca durmasına yol açar. Şirketin maddî kaynakları büyük ölçüde abonelerin ruhsat ücretlerine ve reklâmlara dayanmaktadır. Alıcıların yaygınlaşamaması ve reklâm gelirlerinin de çok düşük olması⁷⁰, ticarî radyoculuk deneyinin de başarısız olmasıyla sonuçlanır. On yıllık imtiyaz süresinin bitiminde, bu sürenin uzatılmasını isteyen Şirket’in teklifi kabul edilmemiş ve radyo yayınları, 1936’da doğrudan devletin eline geçmiştir.

1936 yılında, Nafia (Bayındırlık) Vekâleti, radyo işleriyle ilgili bir proje hazırlar. Projeye göre, işletme sözleşmesi sona erince, TTTAŞ’ın imtiyaz süresi uzatılmayacak ve hükümet, yayın hizmetini kendi eline alacaktır. Proje, Ankara’da güçlü bir *Millî İstasyon* ve yurt dışı yayınlar için kısa dalga vericisi kurulmasını, İstanbul Radyosu’nun ıslah edilmesini öngörür. Ayrıca, yayın ve programlar iyileştirilecek, radyo alıcıları ucuzlatılacak, gelecekte İstanbul’da ve Doğu illerinden birinde de birer verici istasyonu kurulacaktır.⁷¹

⁶⁸ KOCABAŞOĞLU, Uygur: Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna(TRT Öncesi Dönemde Radyonun Tarihsel Gelişimi ve Türk Siyasal Hayatı İçindeki Yeri) A.Ü.SBF Yayını, Ankara,1980, s. 24

⁶⁹ CANKAYA, Özden: Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi: TRT, 1927-2000, YKY, İstanbul, 2003, s. 22

⁷⁰ KOCABAŞOĞLU: a.g.e., s. 42. Şirket gelirleri içinde reklam gelirlerinin payı %1-2 dolayındadır. 2 Şubat 1930 tarihli Cumhuriyet gazetesinin halk Sütunu köşesinde yer alan bir okur mektubunda, dinleyicilerin abone ücretini ödemekten kaçınması yüzünden İstanbul Radio’sunun sustuğu söylenmektedir: “...Aboneler muntazam tediyeat yapsalardı ve kaçak makine sahipleri de bu şerefsiz hareketlerine nihayet vererek abone kaydedebilselerdi senevî abone bedelinin tanzili belki mümkün olurdu. Ankara Radio’su imdada yetişmeseydi, göklerdeki Türk sesleri de tamamen susacaktı...” DİNÇMEN, Gülben: Radyolu Yıllar, Geniş Kitaplık Yayınları, İstanbul, 2007, s. 38

⁷¹ KOCABAŞOĞLU. A.g.e., s.134

1937- 1938 yılları arasında da, Ankara’da, 120 kW. gücünde yeni bir verici istasyonu ile, radyo yayıncılığına uygun bir Radyoevi binası yapılır.⁷² Yeni istasyon *Türkiye Millî Radyosu*’ nun,⁷³ 31 Kasım 1938’de hizmete girmesiyle, Ankara ve İstanbul Radyoları çalışmalarını durdurur. Cumhuriyetin başkenti Ankara, radyo yayıncılığının da merkezi olurken, İstanbul Radyosu, 1949’da yeniden açılıncaya kadar susacaktır. Radyoların verici ve yayın stüdyolarının yönetiminden PTT’, programların düzenlenmesinden ise Millî Eğitim ve İçişleri Bakanlığı sorumludur.

Radyoların PTT elinde bulunduğu 1936- 1940 yılları arasında, ülke çapında alıcıların sayısı artarken, stüdyo teknik donanımları açısından da gelişmeler kaydedilir. Eksikler kısmen giderilip, standartlara uygun hale getirilir, yayın gün ve saatleri arttırılır. Yayın içerikleri ve program niteliği yönündense, bir gelişme görülmez. Dönemin yayın uygulaması, bir anlamda konferans anlayışında radyo yayıncılığı diye adlandırılabilir, çeşitli sohbet ve konuşmaların yayınlanmasına dayalıdır.⁷⁴

İkinci Dünya savaşı ile beraber, radyonun önemi ve etkinliği artar. Radyo, bu dönemin en etkin propaganda aracıdır. Radyo, 22 Mayıs 1940 tarihinde çıkarılan 3837 sayılı kanunla, Başbakanlığı bağlı Matbuat Umum Müdürlüğü’ ne bağlanacaktır.

TRT’nin kurulmasından önceki devlet radyoculuğu, iki dönemde incelenebilir. İlk dönem 1940’da, radyoların Matbuat Umum Müdürlüğüne bağlanmasından 1950’de Demokrat Parti’nin iktidara gelmesine kadar olan dönemdir. Demokrat Parti iktidarının, özellikle ikinci yarısında uygulanan politikalarsa, TRT’nin özerk ve tarafsız bir kurum olarak örgütlenmesinde önemli rol oynayacaktır. 1940 ile 1950 arasındaki radyo yayıncılığı, İkinci Dünya Savaşı yılları ve savaş sonrasında değişen politikalar ve çok partili hayata geçiş süreci çerçevesinde, kendi içinde de farklılıklar gösterecektir.

Dönemin Ankara Radyosu Müdürü Vedat Nedim Tör, anılarında, göreve başladığı günlerde, “(R)adyo gibi halk yığınlarına hitap eden çok etkili, çok güçlü bir

⁷² CANKAYA: a.g.e, s.27

⁷³ TAŞER, Cengiz: Radyonun Organizasyonu ve Özerkliği- Mukayeseli Bir Anayasa Hukuku Araştırması, TRT Basılı Yayınlar Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1969, s.38

⁷⁴ KAYADOR, Vakur: “Türkiye’de Radyo Yayın Tekeli Döneminde Siyasal, Toplumsal Yapı- Radyo Programcılığı, Yayıncılığı Etkileşimi.” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999, s.71

telkin ve eğitim aracının çeşitli kültür ve sanat ödevleri üzerinde uzun boylu düşündüğünü” yazar. Radyo, Türkçe’nin “*gerek telaffuz, gerek inşad*” bakımından en güzel örneklerini vermelidir. Söz programlarında, halkı sıkmadan, ukalalık etmeden oyalayarak bir takım olumlu ve yararlı bilgiler vermek, eğitici telkinlerde bulunmak, gençliğin ve halkın zevkini ve moral sağlığını bozucu yayınlardan kaçınmak gerekir. Halkın sanat zevki yükseltilmelidir. Müzik yayınlarında ise, gerek alaturkanın, gerekse batı müziğinin en kaliteli örnekleri verilmelidir.⁷⁵ Tör’ün önemli saydığı bu prensipler, radyonun halk eğitimi alanında önemli bir araç olduğu düşüncesini yansıtmaktadır. Radyonun eğitici yönü, biraz da, seçkin devlet anlayışıyla öne çıkarılır. Radyoda yayınları hazırlayanlar, halka, onlar için neyin yararlı ve doğru olduğunu programlar ve haberler aracılığıyla söylemektedirler.⁷⁶ Radyonun bu anlayışla ele alınması, 1960 sonrası Planlı Kalkınma politikaları çerçevesinde, TRT bünyesinde daha da ön plana çıkacaktır.

Savaş yıllarında, Türkiye radyosunun öne çıkan özelliği, dışa yönelik yayınlardır. Yayınların amacı, ülke içi gelişmelerin dünya kamuoyuna yansıtılması ve uluslar arası sorunlara Türkiye’nin bakışının duyurulmasıdır. Özellikle Amerika ve İngiltere’ye yönelik yayınlar giderek yaygınlaşmış, Türkiye ile ABD arasında karşılıklı radyo program alışverişi için anlaşmalar yapılmıştır.⁷⁷ 1944 yılında, Sovyet Devriminin 27.yıldönümünü nedeniyle Ankara Radyosundan yapılan Türk ve Sovyet müziklerinden oluşan yayınsa, dönemin dış politikasının bir yansımasıdır. Bu yayın, Müttefik Zaferinin kesinlik kazandığı günlerde, zaferde büyük payı olan Sovyetler Birliğine hoş görünme isteği olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, Türkiye’nin savaşa katılmamakta direnmesiyle, İngiltere ve ABD ile ilişkilerin soğuması üzerine Sovyetler birliğine yaklaşma girişimi olarak da görülebilir.⁷⁸

Bu dönemde, Nazi Almanya’sının da dikkati Türkiye üzerindedir. Almanya, savaş içinde kendisi için güçlü bir düşman olan Sovyetler Birliği’ne karşı, Sovyetlerin periferik halklarını ırkçı-milliyetçi fikirlerle harekete geçirmeyi amaçlar. Haziran 1941’de kurulan Rusya komitesi, Türkler, Ermeniler ve Gürcüler arasında propaganda faaliyetleri planlar ve uygulamaya koyar.⁷⁹ Glasneck, 1941 Mart’ında, Balkan’lara saldıracakları zaman, Türkiye’nin uysal tarafsızlığını güvenceye almak

⁷⁵ TÖR, Vedat Nedim: Yıllar Böyle Geçti, YKY, İstanbul, 1999, s.50–52

⁷⁶ CANKAYA: a.g.e., s.34

⁷⁷ KOCABAŞOĞLU: a.g.e., s.243

⁷⁸ a.g.e.,s. 245

⁷⁹ TİMUR, Taner: Çok Partili Hayata Geçiş, İmge Kitabevi Yayınları, 3.Baskı, Ankara, 2003, s. 63

için, Ribbentrop'un, basın ve radyoda çalışanların parayla kandırılmasını istediğini yazar. Glasneck'e göre, Ribentrop'un bu isteğini yerine getiren Papen, birkaç milyonu döviz olarak dağıtmıştır. 18 Haziran'da, Türk- Alman Saldırmazlık Paketi'nin imzalanması sırasında yapılan ortak açıklamada, her iki ülkenin basını ve radyosunun, *"Alman-Türk ilişkilerine özel yer veren dostluk ve karşılıklı güven ruhuna her zaman uyacakları"* belirtilmektedir.⁸⁰ Türk piyasasında radyo alıcıları tekeli elinde tutan Almanya, bu dönemde propagandasını yaygınlaştırmak için, Türkiye'ye özel küçük radyo alıcıları yapımını planlar. Goebbels'in Propaganda Bakanlığı gözetimindeki, Radio-Union G.m.b.H, 1942-43 yılları arasında, Türkiye'de bir yavru şirket kurmayı düşünmektedir. Şirket, Türkiye'deki Alman şirketleri için reklâm yayınları yapacak, Alman radyo yapım şirketleri ile ortaklaşa ucuz bir halk radyo alıcısı'nın üretimi için yapım kuruluşları meydana getirecektir. Ancak, 1942'de konulan ve özellikle yabancı girişimleri hedef alan Sermaye Vergisi, bu girişimin sonuca ulaşmasını engeller. 1943 İzmir Fuarında, bir radyo ve televizyon sergisi açan Almanlar, Volga kıyılarındaki yenilgiyi göz ardı ettirmeye çalışırken, Türk burjuvazisi üzerinde de oldukça etkili olurlar. Sergiden sorumlu olan Hans Hiebler, *"sergide gösterilecek radyo aletlerinin, önde gelen Türk kişiliklerine"* bırakılmasını uygun görmektedir.⁸¹

2. 1946-1950: Çok Partili Hayat ve Radyolar.

Siyaset alanındaki yeni yapılanma, iletişim alanında da düzenlemelerin yapılmasını zorunlu kılar. Hazırlanan, Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Kanunu tasarısının gerekçesinde, *"Memleketimizde, siyasî partilerin taaddüdü dolayısıyla, Devletin idaresinde bulunan Radyodan, siyasî partilerin istifadelerini temin edecek usullerin tesbiti lüzumlu görülerek"* yeni bir düzenleme yapıldığı belirtilmektedir. İçişleri Komisyonu raporunda da, *"çok partili siyasî hayatı günden güne olgunlaşan Türkiye'mizde de, devletin elinde bulunan Radyodan, siyasî partilerimizin eşit şartlarla faydalanması esasının kabulünün gerektiği"* belirtilir.⁸² 24 Mayıs 1949'da kabul edilen Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü yasası, radyoya açıkça tanımlanmış yasal güvenceler getirmez. Radyo örgütünün işleyişi, büyük ölçüde, yönetiminden birinci derecede sorumlu olanların kişisel niteliklerine bağlı kalmıştır. Örgütün güçlü ve sağlıklı bir kamuoyu desteğine sahip olmadığı,

⁸⁰ GLASNECK, Johannes: Türkiye'de Faşist Alman Propagandası. Çev: Arif GELEN, Onur yayınları, Ankara (t. y), s.22-24

⁸¹ A.g.e., s.27-30

⁸² KOCABAŞOĞLU:A.g.e.,s.256

üstelik siyasî iktidarın baskılarına da olabildiğince açık olduğu düşünülünce, bu durum doğaldır. Siyasî iktidarların radyoya olan ilgisi arttıkça, örgüt üzerindeki baskılar da yoğunlaşmaktadır. 27 Mayıs 1960 sonrasında gerek anayasada, gerekse 359 sayılı “Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu Kanunu”nda, kurumun *özerk* statüde örgütlenme düşüncesi, geçmiş dönemlerin deneyimlerinden çıkarılan derslere dayanacaktır.

Demokrat Parti iktidarı döneminde radyo, siyasal gündemin üst sıralarında yer alan bir madde olur. Özellikle 50’lerin ikinci yarısında, DP’nin antidemokratik uygulamalarının yoğunlaşmasına paralel olarak, radyonun kullanım biçimi de antidemokratik bir nitelik alır. İktidarın ilk yarısında, özellikle 1954 seçimlerine kadar olan dönemde, DP, nispeten liberal, özgürlükçü politikaları uygular. DP’nin, 1950’lerin ortalarından itibaren, diktatörlüğe doğru giden süreçte radyo ile ilgili uygulamaları ise, 1964 yılında çıkarılacak olan TRT yasasına da tepkisel anlamda yön verecek niteliktedir.

Program yoktu, programcı diye bir görev de yoktu. 1959’da, Mahmut Tali Öngören’in gelmesiyle başlamış oldu. Programı da önce biz spikerler yaptık, programcı yoktu...Amerikan Kültür Merkezi’nden gelen bantlar, Talat Halman ve eşi Seniha Halman’ın, Amerika’dan hazırlayıp gönderdikleri 15 dakikalık küçük, ‘C Bandı’ dediğimiz bantlardı. Ben radyoya girmeden önce, Dr. Galip Ataç’ın hazırladığı bir Evin Saati vardı. Kendisi anlatırdı, tek başına konuşurdu. Kahramanlar Geçiyor diye bir program vardı, Feridun Fazıl Tülbentçi hazırlarmış, Danıştay Üyesi Adil Kürşat okurdu. Herkes onu Feridun Fazıl zannederdi... Bir de akşamları 19 bülteninin arkasından Tarihten Bir Yaprak diye 5 dakikalık bir program, yine Adil Kürşat okurdu... Yani program diye bunlar vardı, onlar da konuşmaydı. 1959’da Mahmut Tali Öngören gelip de, Söz Temsil Yayınları Şefi olunca, program diye bir kavram getirdi bize. İlk programları da biz spikerler yaptık, ‘Olsa olsa, bulsa bulsa’ yöntemiyle...⁸³

1950 seçimleri öncesinde, radyo, siyasal gündemin tartışma konularından biridir. CHP dışındaki partilerin de seslerini kamuoyuna duyurabilmeleri, radyodan yararlanabilmeleri için çeşitli düzenlemeler yapılmış, ancak tartışmalar bitmemiştir. DP’nin iktidar olduğu 1950–1960 yılları boyunca da DP, radyoyu, kendisi dışındaki seslere kapatmaya çalışacaktır.

Ankara ve İstanbul Radyolarında haftada birkaç plakla Kuran okunmasına karar verilmiştir. Bazı Müslüman memleketlerinde

⁸³ Jülide GÜLİZAR ile görüşme .

olduğu gibi, memleketimizde de radyoda Kuran okunması için hükümete yapılan teşebbüsler neticesinde bu karar alınmıştır.

Diyanet İşleri başkanlığı ve Basın yayın Umum Müdürlüğündeki hazırlıklar bitmiştir. Diyanet İşleri Başkanı Hamdi Akseki, Ankara’da beraberinde Hafız Ali Osman ve Hisar Camii İmamı Hafız Ali olduğu halde Ankara Radyosu’na gitmiş ve ilk defa olarak Kuran’ın plağa alınması hazırlıklarında bulunmuştur. Diğer taraftan İstanbul’un tanınmış hafızları da Ankara’ya davet edilerek sesleri alınmıştır.⁸⁴

DP’nin radyoya yönelik ilk uygulamalarından biri, Kur’an yayınıdır. 14 Mayıs seçimleriyle iktidara gelen hükümet, 18 Ağustos 1950’den başlayarak, her Cuma sabahı, Ankara Radyosundan toplam 10 dakika süreyle Kur’an yayınlanması kararı alır. Ayrıca, *Dinî ve Ahlâkî Musahebeler* adlı bir din programı da, akşam kuşağında yayınlanacaktır. Aynı dönemde Mevlit yayınları da başlar. Ancak yayınlanan dinsel içerikli programlar, İslam dininin yalnız Sünni mezhebine yöneliktir.⁸⁵

Haberler ve siyasal içerikli yayınlar, DP döneminde, iktidarla muhalefet arasında gerginliğe yol açan program türleri olurlar. Haber programları, içinde, DP döneminde en çok tartışılanlar, *Radyo Gazetesi* ve *TBMM’nde Bugün* programları olacaktır. Bu iki program, dönem boyunca, radyonun partizanca kullanılmasının örnekleri olarak muhalefetin sert eleştirilerine hedef olur. Örneğin Muammer Aksoy’a göre, “*Radyo Gazetesi*, DP’nin *sözlü Akşam Postası’dır*”.⁸⁶ Bir dönem Menderes’in Özel Kaleminde görev alan Ercüment Yavuzalp de anılarında, özellikle son zamanlarda, Radyo Gazetesindeki konuşmaların hemen tümünün Menderes tarafından yazıldığını belirtir.⁸⁷

İktidarı boyunca, radyoyu “ıslah” etmek için çeşitli girişimlerde bulunan* DP’nin radyo konusundaki uygulamaları, siyasî iktidarla devletin özdeşliğine dayanır.

⁸⁴ DİNÇMEN: A.g.e., s. 97

⁸⁵ CANKAYA, a.g.e., s. 49

⁸⁶ AKSOY. A.g.e., s.106

⁸⁷ YAVUZALP, Ercüment: Menderes’le Anılar, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 101. Yavuzalp, muhalefet ileri gelenlerinin demeçlerine hatta muhalif basında çıkan yazı ve yorumların büyük kısmına, Menderes’in, Burhan Belge ile birlikte hazırladığı bu konuşmalarda cevap verildiğini, bazen yabancı kuruluşların bildirilerinin de bu cevaplardan nasibini aldığını yazıyor. Sonradan Sanayi Bakanı Sebati Ataman’ın hukukçu özelliğiyle onlara katıldığını, Radyo Gazetesi’ni okuyan spikeri yeterince etkili bulmayan Menderes’in, bu görevi Baki Suha Ediboğlu’na verdiğini, Ediboğlu’nun bir süre sonra yazı seanslarına davet edildiğini de aktarıyor.

* Bedii Faik, anılarında, kesin tarihini belirtmemekle birlikte, Menderes’in, kendisinden radyoyu “ıslah” etmek için yardımcı olmasını istediğini yazar. Basın Yayın Genel Müdürü Halim Alyot, bu girişimin dışında tutulmuştur. Bedii Faik, bu durumu tuhaf karşıladığını belirtir. Menderes’in, sabahın altısında radyoyu açan köylülerin Bach ve Beethoven’le karşılaştığını, bu durumun düzeltilmesi gerektiğini söylediğini anlatır. Faik’e göre, Menderes, radyoyu geniş kitlenin malı,

Menderes ve DP'liler, dönemleri boyunca radyo konusunda yöneltile eleştirileri, DP hükümetinin faaliyetlerinin aktarılmasının, partiyle ilgisi olmadığını, bunların hükümet/devlet faaliyetleri olduğunu söyleyerek yanıtlarlar.⁸⁸

30 Haziran 1954'de kabul edilen 6428 sayılı yasayla, muhalefet partilerinin seçim günlerinde radyodan konuşma hakkı kaldırılır. Seçim döneminde radyodan siyasî konuşmaların yasaklanmasının gerekçesi, radyonun bir *“terbiye ve kültür müessesesi”* olmasıdır. Yasayı savunan Adliye Encümeni sözcüsüne göre, *“seçim gibi heyecanlı bir zamanda bu kültür müessesesini başka türlü halka tanıtmak doğru bir şey değildir.”*⁸⁹

DP, radyonun iktidar partisi adına tek yanlı kullanımının en belirgin örneklerinden birini 1957 seçimlerinde verir. Oy verme süresi bitmeden seçim sonuçları, radyodan yayımlanır.⁹⁰

Radyonun “Partizan” sıfatını da aşan uygulaması ise Vatan Cephesi yayınlarında ortaya çıkar. DP'yi destekleyen partili ya da partisiz Vatan Cephesi katılımcılarının listeleri, radyolardan saatler boyu okunur.

Vatan Cephesi haberleri, önce 19 haber bültenlerinde okundu. Bir akşam nöbetçiydim. Biz saat ayarını verimiz, deneyimli spikerler haberleri okurdu. Saat ayarını verdim, *“şimdi haberleri dinleyeceksiniz”* dedim. Can Okan, *“Vatan Cephesi kuruldu”* diye başladı. *“Son zamanlarda içerde işlerin karışık görüldüğü Türkiye'nin düzlüğe çıkabilmesi için Vatan Cephesi kuruldu. Bu çalışmaya katkıda bulunmak isteyenler, akın akın Vatan Cephesine koşup, kayıt yaptırıyorlar”* Onbeş, yirmi tane isim okundu. Nedir Vatan Cephesi, kim kurdu, hukuksal dayanağı var mı yok mu, bilen yok... Giderek bu okunanların listeleri kabarmaya başladı...⁹¹

Vatan Cephesi listelerinin okunması, 19 haber bülteninin tamamını işgal eder.

Cephe listelerinin saatler boyu okunması, halkın tepkisini radyoya çeker:

O zamanlar, bir radyo aldığınız zaman, evinize getirip, kurup çalamazdınız. Postaneye kaydı yaptırılır, on lira kayıt parası yatırılır, her yıl o para yenilenirdi. O yıl parasını yatırmazsanız, radyonuzu mühürlerlerdi, yani yayına kapatırlardı, kullanamazdınız. Halk, bu Vatan Cephesi ve diğer uygulamalardan o kadar bunaldı ki, postanelerin önünde uzun kuyruklar oluşmaya başladı. İnsanlar radyolarını mühürlet-tirmek

sevgilisi, dayanağı, hatta vazgeçilmez unsuru yapmak sevdasındadır. Görüşme sonunda, aynı saatlerde Ankara Radyo'sunun halk müziği, İstanbul Radyo'sunun Bach, Beethoven çalmasının uygun olacağı düşüncesine varılır. FAİK. A.g.e., C.3, s. 149–150

⁸⁸ AKSOY. A.g.e., s.96

⁸⁹ TBMM 30. 6. 1954 d. 10, t.1, Fev. C.1, s. 325'den aktaran AKSOY, a.g.e., s.64

⁹⁰ AKSOY, a.g.e., s.121

⁹¹ Spiker Jülide GÜLİZAR ile görüşme.

üzere postaneye başvurmaya başladılar. Tepkiler devam edince, DP, Vatan Cephesi haberlerini 14.30'a aldı. Yurdun Dört Köşesinden diye bir haber bülteni koydular. Burada ne anlatılıyor; “falan bakan falan yerde, şu tesisin temelini attı, açılışını yaptı, v.s.” Dört beş tane böyle usulen haber gibi, ama hep hükümet haberleri... Sonra da, “Bugün Vatan Cephesine kayıt yaptıranlar...” Saatlerce okurduk.⁹²

Yönetimin tarafsızlığı ve yasallığı ilkelerini ortadan kaldıran Vatan Cephesi yayınları, 1960 sonrası Yassıada Duruşmalarında yargı konusu olacaktır. Kocabaşoğlu'na göre, DP'nin radyodan yararlanılması konusundaki bu tek yanlı tutumunun iki nedeni olabilir. Birinci neden, iktidara gelişinden kısa süre sonra, özellikle aydınların ve basının yoğun eleştirilerine hedef olan DP'nin, radyoyu bir *Meşru Müdafaa* aracı olarak kullanmak istemesidir. İkinci ve daha önemli olan neden, DP'nin, İkinci Dünya Savaşı öncesinin bazı faşist ülkelerdeki deneyimlerinin de etkisi altında kalmasıdır. DP, bu etkiyle, halkı uzun süre aldatmak için radyodan yararlanabileceğini varsaymıştır. Ancak, DP'nin radyo ile ilgili politikaları kendi zıddına dönüşerek, iktidarın yıkımına yol açan nedenlerden biri olacaktır. Bunun altında yatan asıl neden 1946–1960 yılları arasında burjuvazinin izlediği genel ekonomik-toplumsal-siyasal politikaların başarısızlığıdır.⁹³

⁹² Aynı görüşme.

⁹³ KOCABAŞOĞLU, a.g.e., s. 347

İKİNCİ BÖLÜM

ÖZERK TRT DÖNEMİ (1964-1971)

I- 359 SAYILI TÜRKİYE RADYO- TELEVİZYON KURUMU YASASI:

TRT, 1961 Anayasası'nın öngördüğü biçimde, özerk bir yayın kuruluşu olarak örgütlenip, radyonun TRT bünyesine alınmasından sonra radyo, planlı kalkınma ve ilerleme sürecinin, en etkili iletişim aracı olarak kabul edilir. TRT kuruluş yasası, Kurum'a, haber hizmeti görme, eğitim ve kültüre yardımcı olacak yayınlar yapma, toplum, sanat, millî eğitim ve toplum kalkınması konularında programlar hazırlayıp, yayınlar yapma görevi verir. Bu görevleri yerine getiren TRT, yayınları ile Atatürk devrimlerini yerleştirip, geliştirecek, Cumhuriyetin niteliklerini ve Anayasa'nın temel görüş ve ilkelerini benimsetecektir.

TRT'nin kurulduğu yıllarda, radyonun ve daha sonra da televizyonun, sosyoekonomik yapı üzerinde olumlu ve etkin biçimde değişimler yaratacağına ilişkin inancın, yaygın ve genel kabul gören bir inanç olduğu söylenebilir. Türkiye'de okur-yazarlık oranının düşüklüğü, okullaşma ve öğretmen yetiştirme zorlukları gibi nedenlerle, her kesime kolaylıkla ulaşabilecek olan radyo, sihirli bir araç gözüyle görülmektedir. Radyo, eğitimde verimliliği arttıracak bir etmen değil, başlı başına bir eğitim aracı olarak kabul edilmektedir.

1961 Anayasasının öngördüğü *Özerk Kamu Tüzel Kişiliğine Sahip Radyo Televizyon İdaresi*'nin Kuruluş Yasası 24 Aralık 1963'de kabul edilir. Yasa, 2 Ocak 1964 tarihinde Resmî Gazete'de yayınlanır ve 1 Mayıs 1964 tarihinde yürürlüğe girer. 359 sayılı yasanın tasarısı, BBC örneğine dayanılarak hazırlanmıştır. Yasayla, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu adıyla özerk bir iktisadî kamu tüzel kişiliği (m.1) kurulmuş olur. Kurum, Türkiye radyolarını tek çatı altında toplayacak ve televizyon yayınlarını da başlatacaktır. Yasada, "*Elektromanyetik dalgalar vasıtasıyla ses, işaret ve resim vermeye yarayan tesislerden radyodifüzyon ve televizyon tesisi niteliğinde olanların kurulması ve işletilmesi hakkı, yalnız Türkiye Radyo-Televizyon Kurumuna aittir*" denilerek, Kurumun tekel niteliği vurgulanır. (359/ 35)

Hiçbir şey anlamadık. En güzel yanı, biz önce çalışır, ayın sonunda aylığımızı alırdık. Sonra dediler ki, 'bundan sonra aylığınızı ayın başında alacaksınız.' Çok sevindik. Yani o kadar bilinçsiziz ki, özerkliğin ne olduğunu

bilen yok. Öyle geliyor ki bana, yöneticiler bile çok da iyi bilmiyorlardı ve hazır değildi. Türk toplumu da hazır değildi ve ne olduğunu bilmiyordu... Sonradan, biraz daha bağımsızlık olduğunu fark ettik. Kendi kendini yönetebilecek bir yönetim olduğunu anlamaya başladık. Bize bunu Emil Galip Sandalcı anlattı.⁹⁴

1961 Anayasası, radyonun partizan tutum ve partizan bir yayın vasıtası haline getirilmesinin huzursuzluk konusu olduğunu, belirterek, radyo muhtariyeti (özerkliği) ve tarafsızlığını anayasa güvencesi altına alma, gereğini vurgulayan bir metindir.⁹⁵ Özerk bir kamu kurumu olan TRT, yine anayasaya göre, yayınlarını *tarafsızlık* esaslarına uygun biçimde gerçekleştirecektir.

Özerklik üzerine fazla düşünmedik önceleri. Demek ki daha kapsamlı bir kuruluş haline getirilecek, Basın Yayın'dan kopacağız, ayrı bir Genel Müdürlük'de toplanacağız gibi düşündük. Bir de şu var, yani bizden öncekileri bilmiyorum 60 öncesini, ama biz 1960–65 arasında herhangi bir müdahale yaşamadığımız için, bir şey fark etmiyordu bizim için açıkçası. Yalnız birtakım tartışmaları hatırlıyorum, Adnan Öztrak çok uğraşmıştı, mali özerklik, ekonomik özerklik olmadıkça, fikri özerklik olamaz diye. Ama TRT'nin geliri de yetmiyordu, devletten yardım almak zorunda kaldı.⁹⁶

359 sayılı yasanın gerekçesinde, radyo-televizyon hizmetlerinin teknik ve program bakımından yetersiz olduğu, bu yetersizliğin, modern radyo- televizyon işletmeciliği ile bağdaşmayan idarî ve malî sistemden kaynaklandığı belirtilir. Anayasanın 121. maddesinde somutlaşan hukuksal zorunluluk yanında, Radyoların teknik ve program yönünden iyileştirilmesi, yayın şebekesinin tamamlanması, eğitim ve öğretime yardımcılık görevinin bütün gerekleri ile karşılanması acil bir konu olarak⁹⁷ Meclis'in önündedir:

Kurumun, en yüksek organının teşkilinde (Md.5, 6) ve yayın esaslarının tespitinde kamuoyuna yer verilmek (Md. 6, 11) ve Kurumun yayınlarının tarafsızlığını sağlayacak yayın ilkeleri belirtilmek (Md. 4), Kurumun siyasi partiler ve icra organı ile münasebetlerini düzenlemek (Md. 27, 31, 32) ve yayınlarının tarafsızlığı ile kanun hükümlerine riayet olunmasını mihaniki bir sistem kurarak sağlamak ve TRT'nin bütün

⁹⁴ Jülide GÜLİZAR ile görüşme.

⁹⁵ ÖZTÜRK, Kazım: *1975 Değişiklikleriyle Gerekçeli Anayasa*, Ankara, 1975, s. 239

⁹⁶ Filiz ERCAN ile görüşme.

⁹⁷ *359 Sayılı Kanun Gerekçesi ve Görüşme Tutanakları*, TRT, teksir, s.1

görevlerine uygulanacak bir sorumluluk sistemi (Md. 3, 46, 52, 53) tesis edilmek suretiyle özerkliğini temin yoluna gidilmiştir⁹⁸

359 sayılı yasa tasarısı, BBC örneğinden esinlenmektedir. BBC, devlet himayesinde çalışan, fakat hükümet yönetimi altında olmayan bir kuruluştur. Parayı devletten alır ancak, 5 yıl süreyle seçilmiş üyelerden oluşan Yönetim Kurulu'nun yönetiminde, tümüyle özerk olarak çalışır.⁹⁹ Tasarının görüşmeleri sırasında CHP grubu adına konuşan Ali İhsan Göğüş'ün sözleriyle, *karar ve icra* TRT'nin kendisininidir. TRT'nin özerkliği, tarafsızlığının teminatı olarak düşünülmüştür.¹⁰⁰ TRT'nin tarafsızlığı, öncelikle Yönetim Kurulunun oluşum biçiminde güvencesini bulur. Kurulda, iktidara bağlı olmayan tarafsız üyeler çoğunluktaadır. Kurul üyeleri, belli bir süre içinde azledilemeyeceklerdir. Ayrıca, Yönetim Kurulu'nun istemediği bir adayın, Genel Müdür olması tümüyle imkânsızdır. Kurul, hizmetin gereklerine uygun bulmadığı anda Genel Müdürü görevden uzaklaştırabileceği halde, Bakanlar kurulu, yalnızca kamu düzeni, millî güvenlik ve devletin dış politikasının sağlamlığını koruma gibi gerekçelerle, uzaklaştırmaya yetkilidir. Bu yetkinin aşılması durumunda, Danıştay'ın en kısa sürede denetleyebilmesi için gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Aynı şekilde, Başbakan'ın, millî güvenlik gerekçesiyle herhangi bir yayın üzerindeki müdahale yetkisi de Danıştay denetimine tâbi olacaktır. Radyo ve televizyondan yapılacak hükümet bildiri ve konuşmalarına karşılık da, muhalefet partilerine cevap hakkı tanınmaktadır. Bu hakkın doğup doğmadığının takdiri ise, tarafsız ve yetkili bir kurula bırakılmıştır.¹⁰¹

Özerk, yani kendi kendisini yöneten, bağımsız bir kurum olarak kuruluyor TRT. Eskiden 1964' e kadar bütün bütçesi ve yönetimi başbakanlığa bağlı PTT'ye bağlı, ondan önce Telsiz A.Ş' ye bağlı olarak çalışan radyo 1964'de tamamen kendisini yönetecek bir pozisyona getiriliyor. Yani, yine devlet dopingi olmak kaydıyla kaynakları kendi yaratacak, reklâmlarını alacak, hem de kadrolarını kurup, yayın politikasını Türkiye Cumhuriyeti'nin temel ilkelerine, üniter yapısına,

⁹⁸ *Görüşme Tutanakları*, s. 3 (Yasanın gerekçesinden)

⁹⁹ *Yorum 1965*, TRT Basılı Yayınlar Müdürlüğü, Ankara 1965, s. 95 (*Yorum'da*, BBC yöneticilerinden "J. A. Kamaço" nun BBC ile ilgili açıklamalarına yer verilir. Buna göre, BBC, ilkelerine değil, yalnızca günlük yayınlarına yön verebilmek için, yurt içindeki bütün görüşlere kulak kabartır, araştırmalar yapar, basını izler, parlamentonun eğilimlerini kollar. Fakat karar, BBC' nin kendisine aittir. BBC dışarıdan yönetilemez... BBC' nin savunmak durumunda olduğu bir husus vardır. O da İngiliz halkının çıkarları ve İngiliz ulusunun geleneğidir. Bir başka deyişle, BBC, "koruyucu" olarak aktif bir göreve de sahiptir.)

¹⁰⁰ *Görüşme Tutanakları*, s.50-51

¹⁰¹ *Görüşme Tutanakları*, s.51-52

demokratik sosyal hukuk devletinin ve Türkiye Cumhuriyetindeki bütün kanunların çerçevesinde, halkı bilinçlendirme ve aydınlatma görevini, artık kendi içerisinde prototipler oluşturarak yapma görevini üstleniyor. Yani ne diyor yasa, “Kurumu müdahaleden arındırıyorum.” Eskiden Basın Yayın Genel Müdürlüğüne, Enformasyon Genel Müdürlüğüne bağlı, oradaki bakan ne derse, radyo ona göre hareket ediyor. Fakat ondan sonra, bütün bunlardan çıkıyor ve başına ilk olarak Adnan Öztrak’ı atıyorlar ve Adnan Bey de ilk tamimi yayınlıyor.¹⁰²

1. TRT’nin Kurumsal Yapısı

Anayasa’nın 121. maddesi ile öngörülen ve onun emri gereğince 359 sayılı yasa ile kurulan TRT, üç ana faktörün etkisi altında organize edilir. Bunlar, rejim, kamu yayın organı olmak ve iktisadîlik faktörüdür.

1961 Anayasası, Demokratik Hukuk Devleti’ni, bütün hukukî ve sosyal temelleriyle kurmak amacındadır. Anayasa, kurduğu devlet düzeninin gereği olarak, radyo ve televizyon kuruluşlarını, özerk bir kurum karakterine sahip kılmıştır. TRT’nin asıl görevi de, Anayasanın öngördüğü karakterde bir kurum olabilmek ve bu karakteri koruyabilmektir. Yasanın kendisine verdiği görevi, amacına uygun olarak yapmak yükümlülüğündedir. Görevinin önemi dolayısıyla da, yapacağı yayınların, programların, hukukî ve cezai sorumluluğunu kendi üzerinde taşır. Bu sorumluluğun doğal sonucu olarak da, yayın içerikleri üzerinde yetkili olup, niteliğine uygun bulmadığı yayını reddetme hakkında sahiptir.

Bir kamu yayın organı olan TRT, bir Kamu İktisadî Teşekkülüdür. Bu özelliğinin getirdiği yetkilerle donatılmış, personeli, İktisadî Devlet teşekküllerine uygulanan hükümlere bağlanmıştır.¹⁰³

1.1. Kurumun Organları

359 Sayılı yasa, TRT’nin özerk bir kuruluş olarak çalışmalarını yürütebilmesi amacıyla, Kurumun yönetim organlarının oluşumunu düzenler. Bu düzenleme, Kurumun kendi kendini yönetmesi esasına dayalıdır. Yasaya göre, Kurumun organları esas olarak Yönetim Kurulu ve Genel Müdür’den oluşur. Ancak yasa, bu ana unsurlar yanında, bazı yardımcı kurullar da oluşturulabileceğini öngörür.

¹⁰² Ceyhan BAYTUR ile görüşme.

¹⁰³ TRT, Bölgesel Danışma Kurulu, İzmir Bölge Danışma Kurulu Ön Çalışma Raporu, 23–24 Ocak 1967, s.12

1.1.1.Yönetim Kurulu

Yasaya göre, “TRT’nin en yüksek uzvu; idare ve karar organı Yönetim Kuruludur. TRT, Yönetim kurulunun aldığı kararlar içinde ve onun gözetimi altında, Genel Müdür tarafından yönetilir.”(359/3) Yönetim Kurulu’nun oluşumunu belirleyen 4. maddeye göre, Kurul 9 üyeden oluşur. Buna göre:

1. Genel Müdür,
2. Millî eğitim Bakanının teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kararnamesi ile atanacak bir Hükümet Temsilcisi.
3. Turizm ve Tanıtma Bakanının teklifi üzerine Bakanlığın dördüncü derece veya daha üst dereceli memurları arasından Bakanlar Kurulu kararnamesi ile atanacak bir Hükümet Temsilcisi,
4. Radyo ve televizyon konularında kürsüleri bulunan üniversitelerin profesörler kurullarının seçeceği, elektrik veya elektronik uzmanı bir öğretim üyesi,
5. Hukuk, iktisat ve sosyal bilimler fakültelerindeki profesörler kurullarının seçeceği bir öğretim görevlisi,
6. Üniversitelerin profesörler kurullarınca seçilecek, edebiyat, fikir veya sanat alanında yüksek hizmetleri görülmüş bir kişi,
7. Devlet ve Belediye konservatuarlarının seçeceği, müzik ve temsil alanından bir kişi,
8. Kurum kadrolarında çalışan ve en az bir yıl süreyle görev yapan, Kurum çalışanları arasından seçecekleri biri yüksek elektrik veya elektronik mühendisi olmak üzere iki kişi, Yönetim Kurulunda yer alacaktır.

Tablo 2. 1-Yönetim Kurulu Üyelerinin Temsil Ettikleri Gruplar¹⁰⁴

ÜYELİK ŞEKLİ	SEÇEN ORGAN	SAYISI
<u>Kurum Yönetiminin Temsilcisi</u> Genel Müdür	Yönetim Kurulu	1
<u>Kurum Temsilcileri</u> Yüksek mühendis Çalışan	Yönetim Kurulu	2
<u>Hükümet Temsilcisi</u>	Bakanlar Kurulu	2
<u>Sanat Temsilcisi</u> Sanatçı(Müzik-Tiyatro)	Devlet ve Belediye Konservatuarları	1

¹⁰⁴ YAZICI, Ali Nihat: *Kamu Yayın Kurumları Ve Yeniden Yapılanma*, Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Ankara, 1999, s.40-41

Tabloda görüldüğü gibi, yasanın öngördüğü biçimiyle, hükümet temsilcisi sayısı yalnızca ikidir. Yönetim Kurulu üyelerinin görev süreleri beş yıldır ve hiçbir suretle görevden uzaklaştırılmazlar. Süre sona ermeden üyeliğin boşalması durumunda, yeni seçilen üye, eskisinin görev süresini tamamlar. Üyelerin, herhangi bir siyasal partiye bağlı olmamaları koşuldur.

Yasanın 5. maddesi, Yönetim Kurulu'nun görevlerini belirler. Buna göre, Kurul, TRT'ye verilen görevlerin yerine getirilmesini sağlar ve yayın esaslarını saptar. Yönetim Kurulu, Radyo ve Televizyon Kurumlarının eğitici-öğretici, eğlendirici, yeterli, doğru ve tarafsız yayın yapmalarını sağlamak; bu hizmetin gerektirdiği teknik hizmetleri kurmak, genişletmek ve geliştirmek; radyo ve televizyon postaları arasında (yurt içinde ve dışında) gerekli işbirliği ve koordinasyonu sağlamakla görevlidir.¹⁰⁵ Yasanın, Yönetim Kurulu'nun görevlerini sayarken sıraladığı maddeler, TRT'nin çalışma esaslarını ve yayınlarını gerçekleştirirken uyması gereken kuralları da belirler. Öncelikle, seçim yasalarındaki hükümler de saklı kalmak üzere, tam bir tarafsızlıkla halka hizmet edilecektir.

Programların, Anayasanın dayandığı temel görüş ve ilkelerle, Cumhuriyetin niteliklerini benimsetici ve bu görüş, ilke ve niteliklere uygun düşünce ve davranış tarzını geliştirici bir zihniyetle programların hazırlanmasını sağlamak, Kurulun görevidir. Programlar, Türk toplumunun çağdaş uygarlık düzeyine erişmesi amacı güden Atatürk devrimlerini ve bu devrimlerin getirdiği dünya görüşü ile yaşam tarzını yerleştirici ve geliştirici bir tutumla hazırlanacaktır. Öte yandan, haberlerin, doğruluk, çabukluk ve çağdaş habercilik ilkelerine uygun olması ve kaynakların belirtilmesi, siyasal yorum niteliğindeki yayınların, çeşitli ve karşıt görüşleri içine alacak şekilde hazırlanması ve yine kaynakların belirtilmesi gerekmektedir. Haberler ve yorumlar birbirinden açık olarak ayrılacaktır. Programların yetkili uzmanlarca hazırlanması ve fikir, sanat, millî eğitim, halk eğitimi ve toplum kalkınması bakımlarından yeterli olmasına dikkat edilecektir. Kurul ayrıca, Radyo ve Televizyon istasyonlarının teknik bakımdan gereken nitelikte çalışmasını gözetecektir. (359/5)

1.1.2.Genel Müdür ve Yardımcıları

Kurum, Genel Müdür tarafından temsil olunur. Genel Müdür, Yönetim Kurulu'nun, Turizm ve Tanıtma Bakanlığına inhası ve Bakanın teklifi üzerine,

¹⁰⁵ TAŞER: a.g.e., s.101

Bakanlar kurulu kararnamesiyle atanır. (359 / 9) Yönetim Kurulunda hükümetin yalnızca iki üyeyle temsil edilmesi ve Genel Müdürü, Yönetim Kurulu'nun önermesi, Kurumun özerkliğini sağlamanın araçlarından biri olarak düşünülmüştür.

Yasaya göre, Genel Müdür'ün görevden uzaklaştırılmasını, Yönetim Kurulu isteyebilir ve ancak atanmasındaki usule uyularak görevden uzaklaştırılabilir. Yönetim Kurulu'nun yazılı görüşü alınarak, millî güvenliği, kamu düzenini veya Devletin dış ilişkilerinin sağlamlığını korumak amacıyla, Bakanlar kurulu kararnamesiyle görevden alınabilir. Söz konusu işlemlere karşı yargı yolu açıktır.

Genel Müdür, TRT Kurumu'nu, Yönetim Kurulu'nun aldığı kararlar çerçevesinde ve onun gözetiminde yönetir. (359/3) Bu hizmeti, kendisine bağlı üç genel müdür yardımcısı ile işbirliği halinde sürdürür. Genel Müdür'ün, biri yüksek elektrik veya elektronik mühendisi olmak koşuluyla, üç yardımcısı vardır. İdarî, Program Haber ve Teknik olarak ayrılan bu yardımcılar, Genel Müdür'ün teklifi üzerine, Yönetim Kurulu kararıyla atanırlar. Görevden uzaklaştırılmaları da aynı şekilde olur. Yasa, Genel Müdür ve yardımcılarını için, iktisadî ve sosyal bilimler veyahut haberleşme veya radyo- televizyon tekniği veya programcılığı alanında yüksek öğrenim yapmış olmayı öngörür. Bu kişilerin, bu görevleri yerine getirebilecek bilgi ve deneyime ve Devlet Memurları Yasasının istediği koşullara sahip olması da gerekmektedir. 359 sayılı yasa, Genel Müdür'de aranan nitelikleri sıralarken, kendinden sonra gelen yasalara göre, yayıncılığı ve Kurum'un gereksinmelerini daha ön plana çıkarmış görünmektedir. Örneğin, bugün geçerli olan 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Yasasına göre, Genel Müdür ve yardımcılarının herhangi bir dalda yüksek öğrenim görmüş olması istenmektedir. (2954/13)

1.1.3. Danışma Kurulları

359 sayılı TRT Yasasının 10. maddesine göre, Yönetim Kurulu, radyo ve televizyon hizmetleri ile ilgili konularda danışmak üzere kurullar kurabilir. Yasa, bu kurulları oluşturup oluşturmamak konusunda, Yönetim Kurulu'nu serbest bırakmıştır. Bu kurullar, radyo-televizyon programları hakkında, kamuoyunun taleplerini ve ihtiyaçlarını, TRT Yönetim Kurulu'na aktarma aracı olarak düşünülmüşlerdir. Danışma Kurulları, siyasî partiler, meslek odaları, basın birlikleri, Halkevleri, sendika ve dernekler gibi kuruluşlarla, kamu kurumlarının temsilcilerinin katılımıyla

oluşturulur. Yasada, kurulların oluşumu, işleyişi ve süresi ile ilgili bir hüküm yoktur. Bu konu, TRT Kuruluş ve Görev Yönetmeliğinde yer alır. Yönetmelik, kurulların kimlerden oluşturulacağı ve hangi konuların incelenip, araştırılacağını ve çalışma sürelerini belirleme yetkisini Genel Müdüre vermiştir. (m.9)¹⁰⁶

Danışma Kurulları, genel çerçevede radyo ve televizyon yayınlarıyla ilgili olarak oluşturulabileceği gibi, yerel bölge danışma kurulları biçiminde de kurulabilir. Burada yetki, Genel Müdüründür. (359/10) Bölge Danışma Kurulları, her radyo dinleme bölgesi için, bölgesel ihtiyaçların saptanmasını ve karşılanmasını kolaylaştırmak amacıyla düzenlenirler.

İster genel çerçevede, ister bölgesel olsun, Danışma Kurullarının kararları, Kurumu bağlayıcı nitelikte değildir.*

Toplumsal istemler doğrultusunda bir müzakere, onun sonucunda çıkan kararların da yayın planlamasına aksettirilmesi söz konusuydu. Danışma Kurullarından çıkan sonuçlarla, mesela köy programları, Köy odası programları, işçi programları, kadın programları yapıldı. O açıdan onların çok büyük yararı vardı. Her sene mutlaka toplanılırdı. Fakat sonradan bunlar da birer kavga platformu oldu. Danışma Kurulu'na gelen kişiler birbiriyle kavga etmeye başladı. Ve bunlar kadük oldular, yani çalışmaz hale geldiler. Yani bir şey getirilip belli yere, müesseseseleştirilerek oturtulamadı TRT'de¹⁰⁷

TRT Danışma Kurulları, zaman içinde, siyasal bir platforma dönüşür. Özellikle, özerkliğin kaldırılmasından sonra, siyasal parti temsilcilerinin görüşlerinin TRT'de yer alması ölçüsünde, yayınları onayladığı veya eleştirdiği bir tartışma forumu olur. Herhangi bir yaptırım gücü olmayan bu kurulların toplanması, TRT açısından da, yasal bir yükümlülüğün yerine getirilmesi anlamına gelir. Danışma Kuruluna, Halkevleri temsilcisi olarak katılan Anıl Çeçen, uygulamalara bakarak, yasal olarak çalışır görünen Danışma Kurulu'nun, gerçekte çalıştığı ve yasanın kendisine verdiği görevi yerine getiremediği düşüncesindedir. Kurulun her yıl toplanması, TRT'nin Danışma Kurulu üyelerine gerçekten danıştığı anlamına gelmez:

¹⁰⁶ *Yürürlükteki Mevzuat*, TRT Yayını, 1968, C.I.

* TRT'nin 22 Ocak 1967 tarihli Yorum'unda, "Bir anayasa kuruluşu olarak, demokratik bir vasat içerisinde bu gibi toplantıları, her açılacak radyo vericisinin içinde bulunduğu bölgenin özelliklerini dikkat nazara alarak yapmak niyetindedir" denilmektedir. Yorumu göre amaç, bu toplantıların, bölge özelliklerini dikkate alan programlar üretilmesine olanak tanımak, diğer yandan, TRT'nin esas görev anlayışının, diğer yetkililerce kapsamlı olarak kavranmasını sağlamaktır. *Yorum 196*, s.199

¹⁰⁷ Ceyhan BAYTUR ile görüşme.

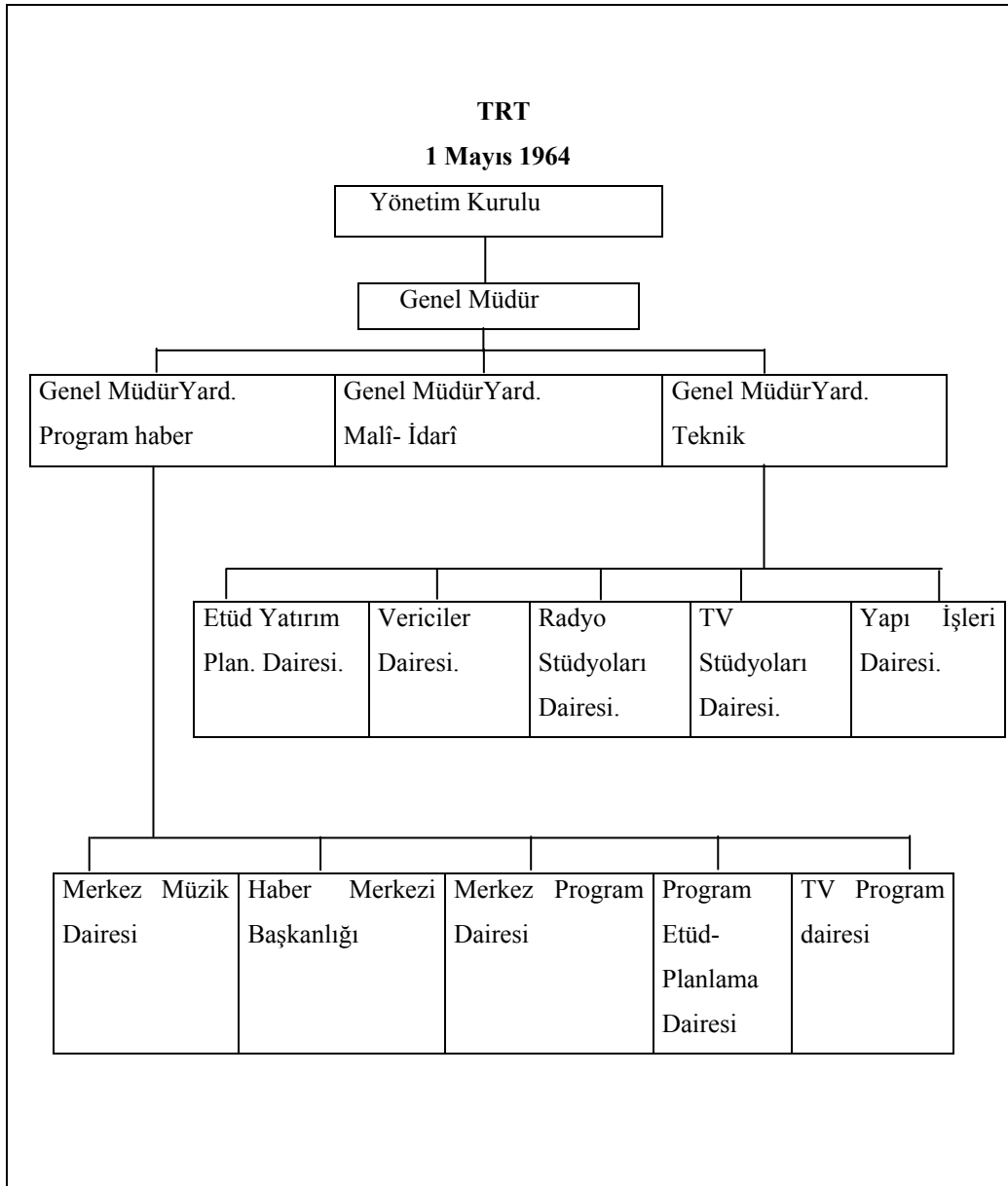
Her yıl yönetimin istediği bir zamanda danışma kurulu toplanmakta, iki gün tartışma ve eleştiriler yapılmakta ve toplantı sona ermektedir. Daha sonra bantlar çözülmekte, konuşmalar teksir edilmekte ve raflara kaldırılmaktadır. TRT programlarında, planlarında ve yayınlarında danışma kurulunda eleştiriler doğrultusunda olumlu gelişmeler gözlemlenemediğinden, her yıl yapılan toplantılarda aynı konular konuşulmaktadır... Yöneticilerin tartışmaları bütünüyle değil, parça parça izlemeleri de genel ilgisizliği yansıtan bir başka göstergedir.¹⁰⁸

1.1.4. Siyasî Yayınlar Hakem Kurulu

Yasa, Kurum'un, Hükümet bildirilerini ve Hükümet adına yapılacak konuşmaları, sadece Hükümeti bağlamak ve Hükümet bildirisi ve konuşması olduğunu açıklamak kaydıyla yayını öngörür.(359 / 11) Bu metinler yazılı yayın isteğiyle verilecek ve yetkililerin imzalarını taşıyacaktır. Hükümete dâhil olmayan ve TBMM'nde temsilci sayıları on'dan aşağı olmayan siyasi partiler, bu konuşma ve bildirimlere cevap vermek suretiyle kendi görüşlerini açıklamak isterlerse, bu istem, Siyasî Yayınlar Hakem Kurulu'na havale edilir.

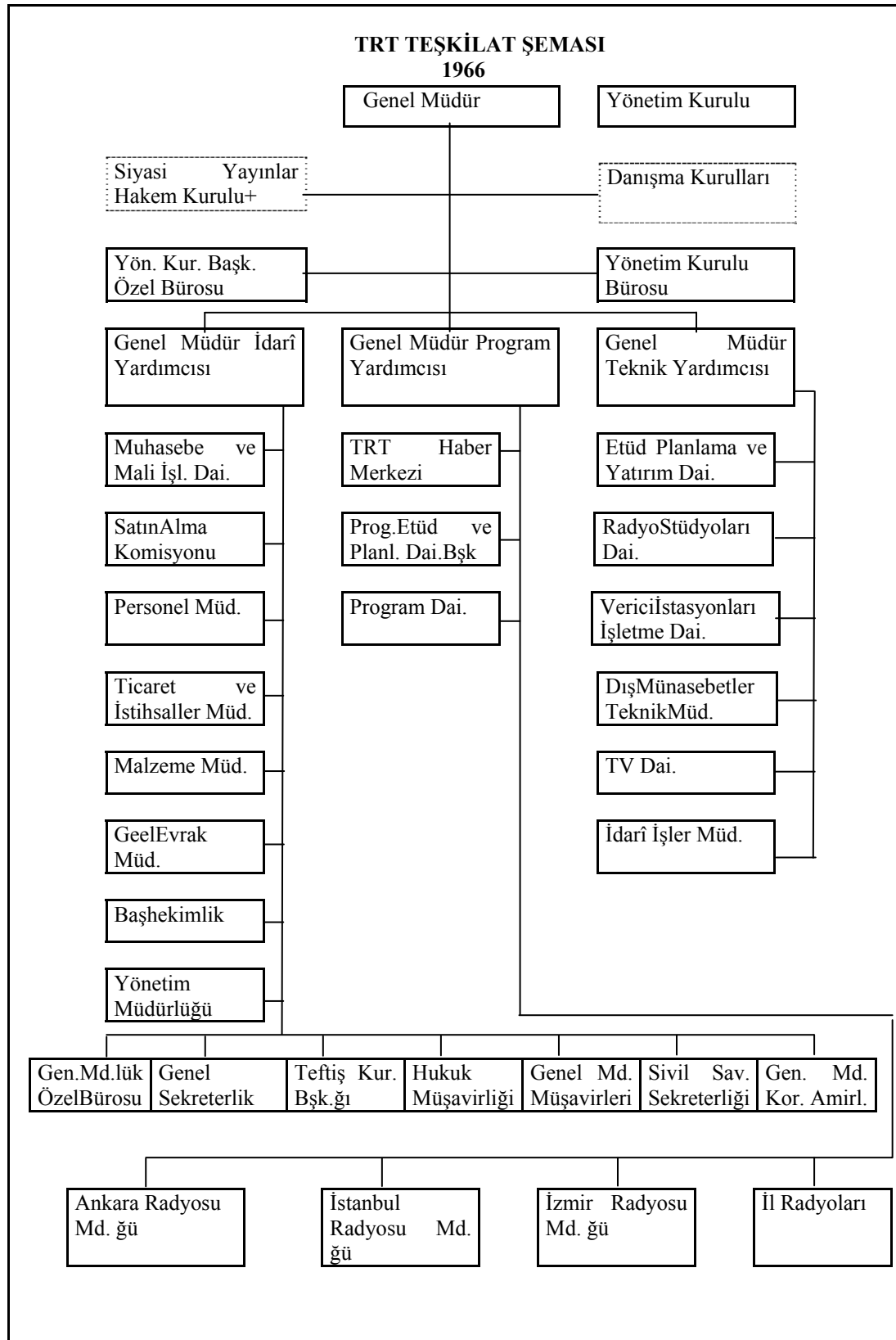
Siyasî Yayınlar Hakem Kurulu yasaya göre, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakültelerinin Anayasa Hukuku, İdare Hukuku, Kamu İdaresi ve İnsan Hakları kürsülerinin en kıdemli birer öğretim üyesi olmak üzere üç kişiden oluşur. Yasanın ilgili maddesine göre, üyelerin, herhangi bir siyasî partiye bağlı olmaması ve üç yıl öncesine kadar herhangi bir siyasî parti ile üyelik ilişkisi bulunmaması ön koşuldur.(359 /12) Kurul, Genel Müdür'ün çağrısı üzerine, üye tamsayısı ile toplanır ve salt çoğunlukla karar alır. Gele Müdür'ün gerekçeli istemi veya Kurul'un re'sen gerekli görmesi üzerine, Genel Müdür veya görevlendireceği bir yardımcısı, oy hakkı olmaksızın, toplantıya davet edilebilir.

¹⁰⁸ ÇEÇEN, Anıl: "TRT Danışıyor mu?" *TRT-DER, Aylık Meslek Ve Örgüt Dergisi*, Yıl:1, S.2, 30.1.1978, s. 10.

Tablo 2.2- TRT Kurumunun 1.5. 1964 Örgütlenme Yapısı.¹⁰⁹

TRT, 1964'deki bu yapılanmasını, 1966'da değiştirir. Bu değişiklik, özerk bir kurumun, kendisini zaman içinde beliren ihtiyaçlara, ortaya çıkan yeni durumlara göre, yeniden örgütlemesidir.

¹⁰⁹ YAZICI: A.g.e, s. 42

Tablo 2.3- TRT'nin İlk Yeniden Yapılanması.¹¹⁰¹¹⁰ YAZICI: A.g.e, s. 44

1.2.Yayınla İlgili Hükümler

TRT Kurumunun özerkliği, doğaldır ki yapılan yayınlarda somutlaşacaktır. Kurumun, siyasî erkin ya da ekonomik ve toplumsal açıdan güçlü çıkar gruplarının güdümünde olmadan programlar hazırlayıp, yayınlaması esastır. 359 sayılı yasa, kurumun görevlerini şöyle belirtir:

a) Radyo ve televizyonla haber hizmetlerini görmek; eğitici, öğretici, kültür ve eğitime yardımcı, eğlendirici, yurdu içerde ve dışarıda tanıtıcı, yeterli, doğru ve tarafsız yayın yapmak;

b) Yurdun gerekli yerlerinde yeni radyo ve televizyon tesisleri kurmak, bu tesisleri işletmek, mevcut radyo ve yayın tesislerini ihtiyaca göre geliştirip, genişletmek;

c) Radyo ve televizyon postaları arasındaki iş ve yayın ahengini sağlamak ve bu kanunda gösterilen esaslar içerisinde milletlerarası teşekküller ve yabancı radyo ve televizyon kuruluşları ile münasebetler düzenlemek ve,

d) Yayınlarının mümkün olduğu kadar geniş bir alanda en iyi şekilde yapılabilmesi için araştırmalarda bulunmak, tedbirler almak ve gerekiyorsa, kendi tesislerinde kullanılacak alet ve cihazlar üzerinde araştırma yapmak, bunları kısmen veya tamamen imal etmek ve bunun için gerekli tesisleri kurmak. (359/2)

TRT, Anayasa'nın ve yasanın kendisine yüklediği kültür ve eğitime yardımcılık görevini, her türlü radyo ve televizyon yayınına tarafsızlık ilkelerine uygun olarak yerine getirmekle yükümlüdür. Tarafsızlığın gerçekleşebilmesinin en önemli aracı da, yasa koyucuya göre özerkliktir. Ancak tarafsızlık biçimsel anlamda, her düşünce ve görüşün TRT mikrofonlarında ya da ekranlarında kendine yer bulması anlamına gelmez. 359 sayılı yasanın, Yönetim Kurulu'nun görevlerini saptayan 5. maddesinin b fıkrası bu tarafsızlığın çerçevesini de çizer. Buna göre programlar, Anayasanın dayandığı temel görüş ve ilkelerle, Cumhuriyetin niteliklerini benimsetici ve bu görüş, ilke ve niteliklere uygun düşünce ve davranış tarzını geliştirici zihniyetle, hazırlanmalıdır. Bir başka deyişle, TRT yayınları, Atatürk devrimlerini ve bu devrimlerin getirdiği dünya görüşü ile yaşama tarzını yerleştirici ve geliştirici bir tutum içinde gerçekleşmelidir. Öte yandan, dönemin Türk Ceza Kanununun 141 ve 142. maddelerinin suç saydığı komünizme de, bu tarafsızlık içinde yer yoktur. Kısaca Kurum, Anayasa, TRT yasası ve diğer yasalar çerçevesinde, istediği programı

yapmak ya da yapmamak konusunda yetkili kılınmıştır. Yasa, *Yayınlarla İlgili Hükümler* başlığı altında, Kurumun siyasî iktidarla ve siyasî partilerle, yayınlara ilgili olarak kuracağı ilişkileri düzenler. Örneğin, 11. maddeye göre, Kurum, Hükümet bildirimlerini ve Hükümet adına yapılacak konuşmaları, sadece Hükümeti bağlamak kaydıyla yayınlamakla yükümlüdür. Ancak, bunların Hükümet bildirisi ve konuşması olduğunu yayın sırasında açıklamak zorundadır. Hükümet bildirimleriyle ilgili metinlerin yazılı yayın isteğiyle verilmesi ve yetkililerin imzalarını taşıması şarttır. Hükümet dışındaki siyasî partiler, bu konuşma ve bildirimlerin kendi görüşlerini eleştirir olduğunu öne sürerek, cevap hakkı talep edebilirler. Bu talep, Siyasî Yayınlar Hakem Kurulunca değerlendirilir. 13. madde, TBMM görüşmelerinin yayınlanması ile ilgili düzenlemeyi içerir. Buna göre, Kurum, TBMM Birleşik toplantısı, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi genel kurullarının görüşmelerini yayınlamak için, bunların toplantı günlerinde, uygun dinlenme saatlerinde yirmi dakikadan az olmamak ve leh ve aleyhteki fikirleri ve gerekçelerini özetlemek üzere bir yayın süresi ayıracaktır. Tasarının görüşülmesi sırasında üzerinde en çok tartışılan maddelerden biri 13. maddedir. Siyasî partilere ayrılacak sürelerde eşitliğin nasıl gerçekleştirileceği yanında, TBMM görüşmelerinin anlatılacağı yayın metnini kimin hazırlayacağı üzerinde, gerek Millet Meclisi'nde gerekse Cumhuriyet Senatosu'nda uzun ve ayrıntılı görüşmeler yapılmıştır. Görüşme özetlerini TBMM Başkanlık Divanı'nın hazırlaması ya da bu yayınların tümüyle TRT'nin inisiyatifine bırakmak yanında, Kurum görevlilerinin, TBMM Başkanlığının gözetiminde bu yayınları hazırlaması üzerinde de tartışan parlamenterlerin pek çoğu, özerk bir kurumun görev ve yetki alanına girilmesi anlamına geleceğini söyleyerek, TBMM Başkanlığının doğrudan ya da dolaylı olarak yayına karışmasına karşı çıkmışlardır.¹¹¹

Yasanın 14. maddesi, bütçe görüşmelerinin yayınlanması ile ilgilidir. Hükümet adına ve Cumhuriyet Senatosu ile Millet Meclisi'ndeki siyasî parti grupları sözcüleri tarafından, yasama meclisleri Genel Kurulları'nda, genel bütçenin tümü üzerinde yapılan konuşmalar, yarımşar saati geçmemek üzere yayınlanacaktır. Bu konuşmalar, konuşmayı yapanın temsil ettiği Hükümeti veya grubu bağlayıcı niteliktedir. Yasa ayrıca, TBMM Birleşik Toplantısı, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Genel Kurullarından naklen yapılan canlı yayınlarda da eşitlik ve tarafsızlığı gözetme yoluna gitmiştir. Bu yayınlarda, Hükümet adına yapılan konuşmalar

¹¹¹ 359 Sayılı Kanun Gerekçesi ve Görüşme Tutanakları, TRT, teksir.

yayınlandığı takdirde, siyasî parti grup sözcülerinin konuşmaları da aynı şekilde yayınlanacaktır.(359/15)

Görüşmeler sırasında üzerinde en çok tartışılan bir diğer konu *Millî Güvenliğe Dokunan Haller*’ le ilgili olan 17. maddesidir. Bazı muhalefet sözcüleri, bu maddenin özerklik kavramına aykırı olduğunu öne sürerek karşı çıkarlar.* 17. madde, Başbakan veya görevlendireceği bir Bakana, millî güvenliğin gerekli kıldığı hallerde, bir haber veya yayını menetme yetkisi verir. Bu men kararının yazılı olması veya acele hallerde sözlü ise, derhal yazıyla tekrarlanması şarttır. Kurumun sorumluluğu altında yapılmayan yayınlarda men kararı, ilgililere, Genel Müdürlükçe alındığı tarihten başlayarak yirmidört saat içinde bildirilir. Yasa, Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun uyarınca yapılan siyasî parti konuşmalarına bu maddenin uygulanamayacağını belirtir. 17. maddeye göre, men kararları aleyhine açılacak iptal davalarında bildirim, başvuru tarihinden başlayarak kırksekiz saat içinde yapılacağı öngörülür. Cevap ve cevaba cevap süreleri onar gündür. Bu sürelerin tamamlanmasından sonra, onbeş gün içinde karar verilir.

Kurumun dış politikayla ilgili ve yurt dışı yayınlarında uygulanacak usul ve esaslarsa, Dışişleri ve Turizm Bakanlıklarınca birlikte saptanıp, Genel Müdürlüğe bildirilecektir. Kurum, bu programların düzenlenmesinde, söz konusu esaslara uymakla yükümlüdür. Yayınlar, bu Bakanlıkların gözetimi altında yapılacak ve bu Bakanlıklara derhal bilgi verilecektir. (359/18)

1.3. Kurumun Ekonomik Yapısı

359 sayılı TRT yasası, Kurumun ekonomik yapısını düzenleyen esasları da saptar. Sermaye, yatırım programları, bütçe, gelirler, kurumun yararlanacağı ayrıcalıklar ve personel konuları ile ilgili konuları detaylı biçimde belirtir. Yasa,

* Yasanın Hükümetçe hazırlanan ilk şeklinde, bu hüküm 16. maddede yer alır. Daha sonra, Komisyon tasarısında 17. madde olarak değiştirilir. Tasarının görüşmelerinde AP Grubu adına konuşan Nihat Kürşat, Anayasa’nın kurmak istediği muhtar müessesenin, bu tasarının metninde ve ruhunda bulunmadığını söyler. Ona göre, 16. maddenin tanıdığı müdahale yetkisi, Bakanlar kurulunun mahkemeye müracaat hakkına sahip olması ile sınırlı olmalıdır. Kurumun yaşaması, muhtariyeti nispetinde ve ona sahip olduğu müddetçe mevzu bahis olabilir. CKMP adına konuşan Seyfi Öztürk ise, hükümetlerin millî güvenlik ve saire mülahazasıyla yayınlara müdahale etmesini doğru bulmadıklarını ancak, komünizm propagandası yapılması halinde yasaklama yetkisinin tanınması gerektiğini belirtir. Komisyon sözcüsü Coşkun Kırca’ya göre, 16. madde, Hükümete, yalnızca söz konusu haberin veya yayının yasaklama yetkisi tanıdığını, yasaklanan haberin yerine Hükümetin işine gelen bir başka haberin yayını zorlamak anlamına gelmediğini söyler. Kırca’ya göre, tarafsızlığın güvencesi de bu noktada bulunmuş olur. *Görüşme Tutanakları*, s.55–62 Maddenin savunucuları arasında CHP’li Nihat Erim önde gelir. Erim’e göre, maddenin ikinci fıkrasına bile gerek yoktur. *Görüşme Tutanakları*, s.44–45

Anayasa'nın 121. maddesinde belirtilen özerklik ve tarafsızlık ilkelerinin gereği olarak, Kurum'a daha rahat bir çalışma ortamı sağlamayı amaçlar. Yasanın 1. maddesine göre, TRT Kurumu, tüzel kişiliğe sahip, özerk bir iktisadî bir devlet teşekkülü'dür. Ancak Kurum, genel anlamda iktisadî devlet teşekküllerini düzenleyen yasanın çerçevesinde özel bir düzenlemeye tâbi tutulur. 359 sayılı yasanın 33. maddesine göre, bu kanundaki özel hükümler saklı kalmak kaydıyla, Kurum hakkında, İktisadî Devlet teşekküllerine uygulanan genel hükümler uygulanır. Bu hükümlerin uygulanmasıyla ilgili Bakanlık, Turizm ve Tanıtma Bakanlığıdır. Yasanın 34. maddesi ise, Kurum'un, Yüksek Denetleme Kurumunun denetimine tâbi olduğunu, Turizm ve Tanıtma Bakanının, Kurumla ilgili olarak belli bir hususun incelenmesini, Yüksek Denetleme Kurulundan isteyebileceğini öngörür.* Kurum, yasada bir Kamu İktisadî Teşebbüsü olarak tanımlanmakla birlikte, Anayasaca özerk bir kuruluş sayılması ve Anayasa'da yer almasını gerektiren sebepler göz önünde tutulursa, diğer hizmet ademî merkeziyeti teşkilatından, kamu kurumlarından ve diğer iktisadî teşekküllerden farklı olduğu anlaşılır. Yasama organının, bu Kurumu kurmak ve düzenlemek bakımından yetkileri, üniversitelerde olduğu gibi, daha sınırlıdır. Özellikle teşkilat ve fonksiyon yasalarında, Anayasa'nın 121. maddesi göz önünde bulundurulmak zorundadır.¹¹² Böylece TRT, diğer iktisadî devlet teşekküllerinden farklı biçimde organize edilmiş, diğerlerine göre ayrıcalıklara sahip kılınmış ve genel hükümler çok sınırlı bir alan içinde uygulanmıştır. Kurumun ayrıcalıklı durumu, yaptığı hizmetten ve niteliğinden kaynaklanır. Buna göre, ulusal ekonomiye faydalı olmak amacına yönelmiş iktisadî devlet teşekkülleri ile bir kültür hizmeti gören ve tarafsızlığı demokratik hukuk devletinin güvencelerinden biri olan radyo-televizyon yayın kurumu, aynı şekilde değerlendirilemez. 359 sayılı yasa gerekçesinde de,

* Danıştay 1. Dairesi'nin, E. 1965/8 ve 1965/7 sayılı kararında, "33. madde ile iktisadî devlet teşekküllerine uygulanan genel hükümlere yapılan atfın, 440 sayılı kanunun yalnızca malî hükümleri ile ilgili bulunduğu anlaşılmış ve bu itibarla, Anayasa ile özerk bir müessese haline getirilmiş bulunan TRT Kurumunun üzerinde 440 sayılı kanunun iktisadî devlet teşekkülü ve müesseselerin yönetimi ile ilgili 9. maddesinin, adı geçen kurum hakkında uygulanamayacağına ve binnetice, Turizm ve Tanıtma Bakanlığının 440 sayılı kanunun 9. maddesine istinaden TRT Kurumunun (hesap ve işlemlerini teftişe, tahkike ve tesbite) yetkisi bulunmadığı" belirtilir.

¹¹² TAŞER: A.g.e, s. 166. Taşer, uygulamada konunun tartışma yarattığını, Turizm ve Tanıtma Bakanlığının, 359 sayılı TRT yasasının 33 ve 34. maddelerinden hareketle, İktisadî devlet teşekküllerine uygulanan 440 sayılı yasanın, TRT Kurumunu da kapsamına aldığı, dolayısıyla yasanın 9. maddesine de dayanılarak(Teşekkülün ilgili olduğu bakanlık, teşekkül çalışmalarının kanun ve tüzük hükümlerine uygun olarak yürütülmesini gözetmekle yükümlüdür...) Kurumun Bakanlık müfettişlerince denetlenmesinin mümkün olduğunu ileri sürdüğünü yazıyor.

Kurum, gayesi amme hizmeti olan bir iktisadî kamu kurumudur. Bu sebeple, kurumun iktisadî kamu kuruluşu niteliği, onun ticarî maksatla ve kâr temini gayesiyle hareket edecek ticarî bir radyo-televizyon kuruluşu olduğu anlamı taşımaz. Sadece gayesine vasıl olmak, yani yurdun radyo- televizyon hizmetlerini karşılayabilmek için, ticarî usullere uyarak gerekli faaliyetlerde bulunabileceğini ifade eder. İktisadî faaliyetleri, kurumun gayesindeki amme hizmeti görmek niteliğini ve görevinin mahiyetini değiştirmiş olmayacağı gibi, onun kâr temini gayesiyle hareket eden bir kuruluş addedilmesini de gerektirmez”

denilerek, Kurumun, diğer iktisadî devlet teşekküllerinden farkı ortaya konulur.¹¹³

TRT Yasası, Kurumun finansman kaynaklarının, özerkliğinin ve tarafsızlığının güvencesi olduğu görüşüyle, gelir kaynaklarını belirler.* Yasaya göre, Kurumun gelirleri, her çeşit alıcı, telsiz tesisatı için verilen ruhsatnamelere ait ücret ve cezalar, radyo ve televizyonla yapılan ilan ve reklâm karşılıkları, halk önünde yapılacak konser, temsil ve benzeri programlara giriş ücretleri, kitap, plak ve yayımlarla ilgili gelirler, her çeşit radyo ve televizyon ticarî ve iktisadî işlemlerinden elde edilecek kâr ve bağışlardan oluşur.(359/26) Maddede sayılan yollarla karşılanamayan işletme açığı, her yılın sonunda bu maksatla Turizm ve Tanıtma Bakanlığı bütçesine konulacak ödenekten Kuruma ödenir.(359/27) Yıllık yatırım ve finansman programı ve yıllık bütçesi, Yönetim Kurulu kararı ile kesinleşir.(359/28) Kurum, Bakanlar Kurulu kararı ile tespit olunacak esaslar çerçevesinde, özel hukuk hükümlerine tâbi ortaklıklar kurabilir.(359/30) Kurum ve ortaklıklarının yapacağı iş ve hizmetler karşılığında alınacak ücretler ve radyo televizyon ruhsat karşılığı ücretler, tarifelerle düzenlenir. İş ve hizmetin özelliği bakımından tarifeye bağlanamayacak hususlarda Kurum, özel sözleşmeler yapmaya ve ücret belirlemeye yetkilidir.(359/31)

TRT'nin gelirlerinin ruhsat ücretlerine ve kendi kaynaklarına bağlı olması, kurumun tarafsız ve özerk olmasının da bir güvencesi olarak düşünülür. Bu şekilde, Kurumun görevlerini yerine getirmek için, siyasî iktidarın keyfî tutumuna bağlı olmamasını sağlamak istenmiştir. Ancak yasa, Kurumun gelirlerinin tahsilâtı konusunda, PTT Genel Müdürlüğünü görevlendirir. Ruhsatname ücret ve cezaları,

¹¹³ A.g.e., s.167

* Prof. Dr. Feyyaz Gölcüklü, 1969 yılında A.Ü. SBF-BYYO öğrencilerinin yaptığı Özerklik Boykotu sırasındaki konuşmasında, esas itibariyle kamu görevi yaptığı için, devletin TRT'ye yardım etmesi gerektiğini, ancak bu yardımı alabilmek için yardım edecek olana şirin görünmek durumuna düşmesi durumunda, özerkliğin ihlal edilmiş olacağını belirtir. (Süleyman Coşkun arşivinden)

tahsil tarihinden sonra iki ay içinde Kuruma ödenir. (359/36) Yasaya göre, gecikme olursa faiz ödenecektir ve PTT bu görevi karşılığında % 10 tahsil ücretini kurumdan alacaktır. Bu durum uygulamada zaman zaman sorunlar çıkarmıştır. TRT’de Merkez Program Daire Başkanlığı, Genel Müdür Yardımcılığı görevlerinde bulunan Turgut Özakman’ın yazdığına göre, TRT’ye, ne hizmetinin gerektirdiği kadar sermaye verilmiş, ne de saptanan sermaye nakit olarak TRT’ye aktarılmıştır. Özakman, ilk altı yılda TRT’ye sermayesinin ancak dörtte birinin ödendiğini kaydeder. Bunun dışında, 359 sayılı yasanın 24/b, 27 ve 31. maddelerinde öngörülen haklardan ve olanaklardan yeterince ve olağan şekilde yararlanılmamıştır.¹¹⁴ TRT 1967 Yılı Faaliyet Raporu ve Bilânçosunda da, Kurumun finansmanında, diğer ilgili kuruluşlarla yaşanan sıkıntılar aktarılır. Rapora göre, Kurum 4. hesap devresinde malî bünye bakımından müsait bir imkânla çalışmamış ve finansman sıkıntısı ile karşılaşmıştır. Programa bağlanmış 1967 yılı yatırımlarının finansmanına karşılık aynı yıl maliye Bakanlığı Bütçesine, kurumun ödenmemiş sermayesine mahsuben konulmuş bulunan 30 milyon liralık ödenek, adı geçen Bakanlıkça ödenmemiş ve yıl içinde yapılması gerekli bulunan yatırım harcamalarının tahakkuku önlenmiştir. Ödenmemiş sermayeye karşılık Kuruma ödenmesi gereken 30 milyon lira, Başbakanlık ve Maliye Bakanlığı nezdinde yapılan devamlı teşebbüsler sonunda ancak 10’ar milyonluk üç parti halinde tahakkuka bağlanmış ve 1968 yılından itibaren tahsiline geçilmiştir. Kurumun gelir kaynakları arasında önemli bir yer işgal eden Radyo ruhsat ücretleri konusunda, Kurumun hazırladığı yeni tarifeler kararnameye bağlanamadığı için bu gelirler eski tarifeler üzerinden tahsil edilmiş, dolayısıyla Kuruma ek bir gelir kaynağı sağlamak mümkün olmamıştır.¹¹⁵ Aynı sorunların sonraki yıllarda da sürdüğü, anlaşılmaktadır. Örneğin, 1969 yılı Faaliyet ve Bilânço raporunda “*Bu yıl da, yatırımların finansmanı ile ilgili olarak, ödenmemiş sermayeye karşı konulan Genel Bütçe’de herhangi bir ödenek öngörülmemiştir*” denilmektedir.¹¹⁶

Onlar kendi gelirlerinden pay ayırmayı istemediler. Yani özerkliğe karşı olmalarından dolayı olduğunu sanmıyorum. Kendi gelirlerinden pay ayırmayı istemedi PTT mesela. O başarısız oldu. Maalesef. Böylesine bir reklâm furysı da yok o zamanlar. İstanbul Radyosunda biri öğleyin biri akşam olmak üzere birer saatlik *Reklâm Saati* vardı. Onar dakikalık reklâmlar, fiyatları neydi bilmiyorum, Yani nereden baksanız günde oniki tane reklâm yayınlıyorsunuz. Onun dışında, pazarlığınız yok, maktu fiyatları var. Hatta şunu hatırlıyorum.

¹¹⁴ ÖZAKMAN, Turgut: *Radyo Notları*, TRT Basılı Yayınlar Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1969, s.67

¹¹⁵ *Türkiye Radyo Televizyon Kurumu 1967 Yılı Faaliyet raporu ve Bilançosu*, TRT, teksir, s.44

¹¹⁶ *Türkiye Radyo Televizyon Kurumu, 1969 Yılı Faaliyet ve Bilanço Raporu*, TRT, teksir, s.89

Sonra düzeltildi o. Reklâmcılar kelime başına para alıyorlar, reklâmi verenden. Radyoya belirli bir para ödüyorlar, O on dakika içinde iki dakika reklâm yapma hakkı var. Gerisinde işte, bir röportaj yapacak, bir müzik koyacak, bir program yapacak yani. Bunun iki dakikasını da reklâma ayıracak. O iki dakikaya ne kadarını sığdırabilirlerse reklâm şirketi o kadar karlı çıktığından, reklâmlarda kimin ne söylediği anlaşılmaz hale gelmişti. Ondan sonra sanırım kelime tahdidi de kondu, şu kadar kelimedenden fazlası olamaz diye.¹¹⁷

Tablo: 2.4: Yıllar itibariyle Tarife Uygulaması ve Radyo Sayıları İle Tahsili Gereken Ruhsat Ücretleri¹¹⁸

Tarife TL.	1964		1965			1966		
	Adet	Tutarı	Adet	Tutarı	Artış %	Adet	Tutarı	Artış %
1.-	1840	1840.-	1.813	1.813.-	-01	1.788	1.788.-	01
5.-	404.501	2.022.505.-	520.859	2.604.295.-	+ 29	751.212	3.756.060.-	+44
10.-	295.756	2.957.756.-	346.542	3.465.420.-	+17	474.434	4.744.340.-	+37
20.-	1.080.883	21.617.660.-	1.161.263	23.225.260.-	+07	1.283.804	25.676.080.-	+11
40.-	8.328	333.120.-	9.376	375.040.-	+13	9.861	394.440.-	+05
50.-	2.360	118.000.-	3.024	151.200.-	+13	2.826	141.300.-	-07
60.-	2.371	142.260.-	2.811	168.660.-	+19	2.348	140.880.-	-17
100.-	10	1.000.-	17	1.700.-	+70	45	4.500.-	+164
		27.194.141.-	2.045.705	29.993.388.-	+14	2.256.318	34.859.388.888.-	+23

¹¹⁷ Filiz ERCAN ile görüşme.

¹¹⁸ Yüksek Denetleme Kurulunun Türkiye Radyo Televizyon Kurumu 1. 3. 1965-31. 12. 1965 Dönemi Raporuna, Türkiye Radyo-Televizyon Kurumunun Cevabı, Teksir, s.9

2- 1964’de Türkiye Radyoları

2.1. 27 Mayıs Sonrası Radyo: Geçiş Dönemi

27 Mayıs 1960 sonrasında ilk yapılan işlerden biri, *Türkiye Radyoları Çalışma Prensipleri*’ni saptamaktır. Bu prensipler, radyonun, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin resmî yayın organı olduğunu vurgular. Radyo, hükümetin ya da herhangi bir zümre ya da şahsın nüfuz istismarı olarak kullanılmayacaktır.¹¹⁹ “Ankara Radyosu, 27 Mayıs 1960 büyük devrim duygusunu sürekli olarak ayakta tutmak, dinç tutmak, devrimi yaşatmak, öğretmek için, kişiyi hüzünden ırak, hayata bağlı tutan, coşturan, çalışmağa ve yaratıcılığa yönelten yayınlar” yapmakla görevlendirilir.¹²⁰ Aslında, TRT’nin kurulduğu 1964 yılında, Türkiye’de 37 yıllık bir radyo yayıncılığı geleneği vardır. Ancak, gerek teknik donanım, gerekse de programcılık açısından, yayının gereklerini yerine getirebilecek olanaklar oldukça kısıtlıdır. Radyonun 27 Mayıs yönetiminin kendisinden beklediği görevleri yerine getirebilmesi çok da kolay değildir.

27 Mayıs’tan sonra, Türkiye radyoculuk tarihinde ilk kez radyonun genel yayın politikasının belirlenmesi ve kimi yayın birimlerinin çalışma ilkelerinin saptanması gibi olgular hayata geçirilir.¹²¹ Ayrıca, Radyo Yayınları Danışma Kurulu’nun toplanması ve aldığı kararların Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğünce onaylanması bu dönemde, radyoyu toplama çabaları olarak dikkati çeker. Danışma Kurulu *Türkiye Radyolarının Ana Prensipleri* başlığı altında, radyonun, Türkiye Cumhuriyetinin resmî yayın organı olduğunu vurgular: “Devletin dünya çapındaki vekar ve haysiyetine layık olarak ve Türk milletinin genel kültür seviyesini her gün biraz daha yükseltmeye matuf plan ve programlarla çalışması...radyo programlarının ehil şahıslardan toplanan heyetlerce düzenlenmesi gerekir.” 1961 yılında hazırlanan bir yönetmelik taslağı da, radyoların bütün olarak işleyişini düzenlemektedir.¹²² Bu gelişmeler, önceleri çok da profesyonelce yönetilmeyen radyoları, ciddî bir yayın şebekesi haline getirme çalışmasının ilk adımları olarak ortaya çıkar. Birbirlerinden kopuk olarak ve koordinasyonsuz çalışan

¹¹⁹ KOCABAŞOĞLU: A.g.e., s.365

¹²⁰ Basın Yayın Genel Müdürü Ahmet Yıldız’ın, 26 Ağustos 1960 tarih ve 429/5804 sayılı yazı ile Radyo Dairesi Müdürlüğüne gönderdiği yazı. A.y.

¹²¹ A.g.e., s.390

¹²² A. y

radyoları, bir örnek yönetim altında toplama çabaları, TRT'nin kuruluşundan önceki geçiş döneminin en önemli özelliği olacaktır.

Özellikle söz yayınlarında içerik ve biçim açısından, önceki dönemlere göre farklılıklar görülür. Bu dönemin programları arasında, *Perde Arkası*, *Mikrofondada Tiyatro*, *Pazar Temsili*, *Sahnedeki Mikrofondada*, *Devamı Yarın Sabah*, *Devamı Yarın Akşam*, *Pazar Tiyatrosu*, *Mikrofon 13*, *Tatil Tiyatrosu*, *Kitap Saati*, *Bir Film Çevriliyor*, *Dergiler Arasında*, *Bu Hafta*, *Sahne ve Galeri*, *Bizim Sanatçımız*, *Gökçe Yazın*, *Ozanlarla 10 Dakika*, *Halk Şiiri*, *Arı Dile Doğru*, *Çocuk Saati*, *Günaydın*, *Silahlı Kuvvetler Saati*, sayılabilir.¹²³ Program isimleri ve türlerine bakıldığında, önceki dönemlerin sohbet tarzı yayınları yerine, ağırlıklı olarak dramatize ve yarı dramatize programlarla, kültür sanat içerikli yayınlar radyolarda yer almaktadır. Danışma Kurulu, 1960 Temmuzunda hazırladığı raporunda, programların ve haberlerin günlük yayın içindeki süre ve oranları, program dili, programların duyurulması gibi konular üzerinde durur. Ayrıca, din yayınlarının saptanan yeni ilkelere göre yapılması, spor yayınlarının yeniden düzenlenmesi gibi öneriler yanında, 27 Mayıs hareketinin anlamı ve kapsamının halka anlatılması gerektiği de raporda yer alır.¹²⁴

Benim tayin tarihim 17 Aralık 1960. yani, 60 ihtilalinden hemen sonra. Ve askerler yaptılar bizim sınavımızı... “*Boşalan bir kadroya bir hanım spiker alınacaktır.*” anonsu veriliyordu. Yani ben o sınavla girdim. Banda okuduğum, ilk program ki o dönemlerde band yoktu ya da çok önemli durumlarda banda alınırdı, bir yılbaşı öncesi, bir kadın programıydı. Ama tabi o kadın programında gayet iyi hatırlıyorum, hindi dolması, kaymaklı elma tatlısı gibi bir tarif vardı, sadece yemek tarifi yapıldı. Demek ki kadına bakış açımız buydu. Onun dışında tabi sağlık programlarında çocuk sağlığı, kadın sağlığı söz konusu edilirdi.¹²⁵

Dönemin radyo yayınlarının önemli özelliklerinden biri de, bu yayınlarda anti-komünist içeriğin ağır basmasıdır. Yabancı kaynaklardan sağlanan bu yayınlar, hükümet politikasının ve devlet kurumlarının yardım ve desteği ile yürütülmektedir.*

¹²³ KAYADOR: A.g.e., s.104.

¹²⁴ KOCABAŞOĞLU: A.g.e., s.396 Kocabaşoğlu, dinsel yayınlar dışında, bu tavsiye kararlarının tam olarak uygulanmadığını belirtiyor. .

¹²⁵ Filiz ERCAN ile görüşme.

* 1961 yılında Devlet Bakanlığının isteği üzerine Ankara Radyosunda yayınlanan bazı spotlar: “Vatandaş Dikkat, Su Uyum Komünizm Uyumaz”, “Komünist, Türk ve Müslüman Kılığına

Kocabaşoğlu, radyoda anti-komünist nitelikte yayınların ağırlıklı olarak yapılmasını iki nedene bağlar. Bunlardan birincisi, 60 sonrasında, Türk solunun uzun baskılardan sonra derlenip toparlanmasıdır. Yön Dergisi çevresinde birleşen ilerici radikal aydınların seslerini duyurmaları ve TİP'in kurulup, güçlenmesinin, egemen çevreleri telaşlandırmış olabileceğidir. Diğer bir etken de, Türkiye'nin kapitalist dünya, özellikle ABD ile olan ilişkilerinin kamuoyunda eleştirel bir gözle değerlendirilmeye başlaması olabilir.¹²⁶

... tabi zor dönemlerdi yani olağanüstü demeyeyim, olağandışı dönemlerdi onlar. Ben radyoya girdikten bir süre sonra örneğin, Yassıada Mahkemeleri başladı. Oradan yayınlar başladı... Akşamüstleri bir saatlik *Yassıada Saati** vardı... Zaten iki erkek spiker arkadaşımız, nöbetleşe, bir gün biri, bir gün biri olmak üzere Yassıadaya iç spiker olarak görevlendirilmişlerdi. Bir rapor okunacaksa onu mahkemede spikerler okuyorlardı. Bütün gün yapılan duruşma banda alınıyordu. Ayda bir de bizden birisi sadece şahit olmak, için gidip izliyorduk. Birinde ben de gittim, Örtülü Ödenek Davası vardı. Hukukçular grubu, radyo kulübesinde değil de, hâkimler heyetine yakın bir yerde oturuyorlar. Not tutuyorlar, çok önemli gördükleri yerde, sinyalizasyon olayı vardı, düğmeye basıyorlar, burada teknisyen arkadaş bandın orasına bir işaret koyuyor ki akşama nereleri toparlayacaklar yayında belli olsun. Bütün günü yeniden dinlemek mümkün olmadığına göre böyle bir sistem kurulmuştu Şunu hatırlıyorum, Radyo Müdürümüz var, ama bir de komutanımız var. Baki Suha Ediboğlu, Program Müdürü ama, oraya bakan galiba bir binbaşydı, bir deniz binbaşısı. Yayını bilmiyorlar, tekniğini bilmiyorlar en azından ama Baki Suha Ediboğlu yol gösteriyor, onlar öyle yapıyorlar ama imza yetkisi onların. Böyle bir dönem geçirdik.¹²⁷

2.2. Devralınan Miras

359 sayılı yasanın yürürlüğe girdiği 1 Mayıs 1964 tarihinde, TRT, eski dönemden 13 radyo istasyonu devralır. Ancak, yalnızca Ankara ve İstanbul radyoları yeterli sayılabilecek stüdyolara ve stüdyo donanımına sahiptir. Verici istasyonları ise, çoğunlukla kullanım sürelerini doldurmuş, yayına elverişli olmaktan uzak bir durumdadır. O tarihlerde, radyo yayınları, ülke topraklarının % 36,8'ini kapsarken, nüfusun ancak % 42,6'sı (13 milyon) bu yayınları izleyebilmektedir. TRT öncesi dönemin dikkate değer özelliğinin, Türkiye'nin sosyal, kültürel ve ekonomik

Girerek Arana Girer", "Komünizm, Tatlı Dille Arkadan Sokan Bir Yılandır" KOCABAŞOĞLU: A.g.e., s.418

¹²⁶ KOCABAŞOĞLU: A.g.e., s.419

* Yassıada Mahkemeleri - Ankara Radyosu Diskoteği SÖZ A CD 16, 17, 18,19, 21, 22, 23
Yassıada Saati- Ankara Radyosu Diskoteği SÖZ A CD 74, 75, 76, 79, 80, 81, 82, 84 nolu CD' ler.

¹²⁷ Filiz ERCAN ile görüşme.

sorunlarına yeterince uymayan bir tesis politikasıdır. Yedi il radyosundan ikisinin Ankara ve İstanbul'da kurulması, Doğu bölgesinde güçlü ulusal postaları hizmete sokmak yerine, Kars, Erzurum, Gaziantep ve Van'da küçük güçlü istasyonlarla yetinilmesi, öteki istasyonlar için de Adana ve Antalya'nın seçilmesi, bu politikanın göstergeleridir.* Öte yandan verici istasyonları da, eski, verimsiz, ya işletmesi pahalı ya da ömrünü tamamlamış tesislerdir. Özakman'a göre, 1965'de, aynı anda iki ulusal postayı(programı) dinleyebilenlerin oranı, nüfusun % 14,2'sini oluşturur. İki ulusal postanın dinlenebildiği alansa Türkiye'nin % 3,4'üdür. Nüfus oranındaki yüksekliğin nedeni, Ankara ve İstanbul II. Programlarıdır.¹²⁸

Radyoların elindeki teknik olanaklar ve donanım da sağlıklı bir yayın gerçekleştirmeye elverişli değildir. Bazı radyo binalarının yayına uygun olmaması yanında, yayının ana malzemesi olan band, ses alma makinesi, kronometre, daktilo makinesi gibi araçlar bile yetersizdir.

TRT öncesinde radyoların günlük yayın saatleri ve süreleri kısıtlıdır. Radyolar gün içinde, sabah, öğle ve akşam olmak üzere üç bölümde yayına geçerler. Örneğin Ankara Radyosu, sabah ikibuçuk, öğle üç, akşam da yedi saat olmak üzere toplam 12,5 saat süreyle yayındadır. Ankara, İstanbul, İzmir,, Adana, Antalya, Erzurum, Gaziantep, Kars, Van, Diyarbakır, İskenderun, Yurt Dışı Yayınlar ve Ankara ve İstanbul İl Radyolarının toplam yayın süresi günde 100,5 saattir. Öte yandan, radyolar günlük yayının başlama saatleri açısından standarttan uzaktır. Her radyo farklı saatlerde hizmete girer.¹²⁹

* DP 1959 yılında, il radyolarının yaygınlaştırılması amacıyla, 27 ilde küçük güçlü(2 kilovat) radyo verici istasyonları kurulmasını kararlaştırmıştır. 27 Mayıs'tan sonra, Bakanlar Kurulu, bu kararı yürürlükten kaldırır. Bu vericilerden, o zamana kadar alınmış olan 7 verici dışındakiler iptal edilir. Bu 7 vericiden ikisi, yüksek güçlü vericilerin yayın yaptığı Ankara ve İstanbul'a kurulur. "Ülkemizde Radyo ve Televizyonun Genel Çizgisi", *Elektrik Mühendisliği Dergisi*, Ocak 1975, S. 217, s.7

¹²⁸ ÖZAKMAN: A.g.e., s.13-15

¹²⁹ A.g.e, s. 18 (1965 yılında, Ankara, İstanbul ve İzmir Radyolarının yayına başlama saati 06. 27, Adana, Antalya, Diyarbakır, Erzurum, Gaziantep, İskenderun, Kars ve Van radyolarının 07. 27, Ankara İl radyosunun 17. 57 ve İstanbul İl radyosunun yayına başlama saati 17. 58 olacaktır. *Türkiye Radyoları Program Dergisi*, 1 Ocak- 16 Ocak 1965, Ajans Türk Matbaası, Ankara)

1964 Yılında Radyoların Günlük Yayına Başlama Saatleri:

Ankara_____	06.30
İstanbul_____	07.30
İzmir_____	07.00
Adana_____	07.00
Antalya_____	07.30
Erzurum_____	07.00
Kars_____	07.30
Van_____	08.00
G.Antep_____	07.30
İskenderun_____	12.00
Ankara İl_____	17.00
İstanbul İl_____	18.00

Yayın saatleri ve süreleri yanında, programların içeriği de olması gerekenin uzağındadır. Radyo daha çok bir eğlence ve müzik aracı olarak görülmektedir. Özakman'a göre, Türkiye Radyoları 1965'e kadar, bir Atatürk Devrimi radyosu niteliği kazanamamıştır. Radyoların Türk sanat, kültür ve düşünce hayatına da sınıksı kapalı tutulduğunu yazan Özakman, ancak radyoların bağlı olduğu üst mercilerde bulunan ya da o mercilerin uzak-yakın çevrelerinde yaşayan bazı öncelikli kişilere fırsat tanındığını belirtir.¹³⁰

3. Trt'nin Radyoları

3.1.Oluşum

1 Mayıs 1964' de, TRT'nin kuruluşuyla birlikte, 1927'den bu yana sürdürülmekte olan radyo yayıncılığına kurumsal ve kamusal bir kimlik kazandırılır.* Kurum, başlangıçta yalnızca radyolardan oluşur. Televizyon yayınları için, henüz çalışmalar sürmekte, denemeler yapılmaktadır.

¹³⁰ ÖZAKMAN: a.g.e., s.22

* 1 Mayıs 1966'da radyoda yayınlanan Yorum'da, “ 1964 Mayıs'ının 1. günü, gürültüden ve gösterişten uzak olarak gerçekleştirilen bu başlangıç, siyasal olayların gelişimini çok yakından izlemeyen vatandaşın dikkatinden, o gün Türk radyolarından çıkan sesin, eskisinden çok farklı olduğu gerçeğini kaçırmış olabilirdi. Fakat bu fark, 1Mayıs 1964'ü takip eden günler, aylar, yıllar içinde, kendini bütün millete hissettirecek ve TRT'nin yönetiminde, Hukuk Devleti'nin varlığından alınan kuvvetle gösterilen titizlik, geçmiş devrin radyosunu çok kısa bir zaman içinde, vatandaş için inanılmaz bir masaldan ibaret kılacaktı. ” denilmektedir. TRT, YORUM: 1966, C.2, s.239

TRT'nin, yasanın 4. maddesine göre seçilen ilk Yönetim Kurulu, Sedat Tolga, Behçet Kemal Çağlar, Bedri Karafakioğlu, İsmet Giritli, Halil Dikmen, Seniha Eke ve Ulvi Çulpan'dan oluşur. İlk toplantısını 28 Nisan'da yapan Kurul, başkanlığa Sedat Tolga'yı seçer. Yönetim Kurulu'nun 29 Nisan'da yaptığı seçimde de, Adnan Öztrak, oy birliği ile TRT'nin ilk Genel Müdürü olur. 359 sayılı yasanın 9. maddesi gereğince, Turizm ve Tanıtma Bakanlığının teklifi üzerine 4 Mayıs tarihli ve 7/ 3018 sayılı kararname ile atanan Adnan Öztrak, bu görevi süresiz olarak yürütecektir. Ancak görevini kötüye kullanması durumunda, Yönetim Kurulu'nun görüşü alınarak, Bakanlar Kurulu kararnamesi ile görevden alınabilecektir.¹³¹ TRT Kurumunun ilk Genel Müdürü Adnan Öztrak, 11.5.1964 tarihinde göreve başlar. Yayınladığı 1 sayılı genelgede, TRT'nin bundan sonra izleyeceği yolu açıklar:

Kurumumuz, asrımız medeniyetinin insanlık alemine kazandırdığı en mükemmel ve en tesirli araçları, 359 sayılı kanunun 5. maddesinde aynen belirtildiği üzere Anayasanın dayandığı temel görüş, ilke ve niteliklere uygun düşünce ve davranış tarzını geliştirici bir zihniyetle ve Türk toplumunun çağdaş uygarlık seviyesine erişmesi amacı güden Atatürk devrimlerini ve bu devrimlerin getirdiği dünya görüşü ve yaşama tarzını yerleştirici ve geliştirici bir tutumla, deruhte ettiğini hizmetlerde kullanmakla yükümlüdür...¹³²

Turgut Özakman'ın anlatımına göre, radyonun özerk bir kurum olarak örgütlenmesiyle, radyo çalışanlarını olarak çok umutlanmışlar, ancak, Öztrak'ın atanması, onlarda, tarafsızlık konusunda kuşkular uyandırmıştır.

Ben 1962 yılında radyoya girdim. 359 sayılı yasanın hazırlanması ve TRT'nin kurulması 1964 yılını buldu. Bizim tek isteğimiz, tarafsız bir yayın kurumunun oluşmasıydı. Tarafsızlık çok önemliydi, çünkü 27 Mayıs öncesinde yaşananlar acı bir tecrübe olmuştu. Yasanın tarafsız bir kurum öngörmesi bizim için çok önemliydi. Ancak, ilk Yönetim Kurulu'nun, Genel Müdür olarak Adnan Öztrak'ı seçtiğini öğrenince biraz hayal kırıklığına uğradık. Çünkü Öztrak'ın ağabeyi, CHP Hükümetinde bakandı. Nasıl tarafsız olunacak, endişesine kapıldık. Ancak Öztrak, bizi kısa sürede yanılttı. Örneğin, görev dağılımı yaparken, Merkez Program dairesi'nin başına kimin geleceği tartışılıyordu. Adnan Bey, beni seçti. Ben henüz 1,5 yıldır radyodaydım, benden kıdemlileri vardı. Gerekçesini sorunca, bana masasında duran, politikacılardan gelmiş kartvizitleri gösterdi ve “*senin için*

¹³¹ *Dünden Bugüne Radyo Televizyon 1927–1990*, Ankara, 1990, s. 23

¹³² *Dünden Bugüne Radyo Televizyon*, s.23

*herhangi bir kart gelmemiş” dedi. Görevde olduğu süre boyunca da, siyasi kadrolardan ya da bürokrasiden gelen baskılara da direndi.*¹³³

Haziran 1964’de TRT, Avrupa Yayın Birliği EBU’nun Viyana’da yapılan genel kurul toplantısına çağrılır. Ekim 1964’te de, Asya Yayın Birliği ABU’ ya aktif üye olarak katılacaktır.¹³⁴

TRT’nin kurumlaşma sürecinin bir parçası olan ve kuruluşunu, organlarını, Kurum ünitelerinin görevlerini düzenleyen Kuruluş ve Görev Yönetmeliği de aynı yılın yaz ayları içinde hazırlanır ve yönetim kademeleri belirlenir.* Kurulştan birkaç ay sonra, Kurumun kendi kadrolu yayıncılarını yetiştirme çabası içine girdiği görülür:

Biz bir grup çağrıldık. Bir akşam saat onsekizde Turgut Beyin, Söz Temsil Şefi olduğu odada Nuran Devres, Ali Püsküllüoğlu, Özdemir İnce, Yavuz Bülent Bakiler, Ayhan Hanım, soyadını hatırlayamıyorum, tiyatro müdürlüğü yaptı uzun süre, Kerim Aydın ve ben. Turgut bey dedi ki, “61 yasası ile özerk bir kurum kuruluyor. Eli kalem tutan aydınlara ihtiyacımız var. O zamanlar özerkliğin ne olduğunu, ne demek olduğunu ilk defa Turgut Bey’den duyduk tabi.”¹³⁵

Prodüktör, Radyo müdürü ve denetçi olarak TRT’de uzun yıllar görev yapan Ergun Evren, Radyo Çocuk Saatinden yetişmiş ve kurulmakta olan TRT’nin, yayın profesyoneli yetiştirme amacıyla aldığı ilk yayıncılardandır. Prodüktörlük, müdürlük ve Daire Başkanlığı görevlerinde bulunan ve Çocuk Saatinden yetişen Bengi Baytur da, nitelikli eleman ihtiyacı içinde bulunan TRT’nin ilk yayıncılarından biri olur.¹³⁶ Kurum, yayınlarını profesyonel yayıncılarla gerçekleştirecektir.** Bu amaçla, 1964

¹³³ TURGUT ÖZAKMAN ile görüşme.

¹³⁴ www.trt.net.tr/wwwtrt/tarihce.aspx

* TRT’nin ilk yöneticileri: Genel Müdür Haber ve Program Müdür Yardımcısı Cevat Memduh Atlar, Teknik Yardımcı Doğan Erden, Merkez Program Dairesi Başkanı Turgut Özakman, Haber ve Yorum Dairesi Başkanı Dr. Cemal Aygen, İç Haberler Dairesi Müdürü Doğan Kasaroğlu, Ankara Radyosu Müdürü Oğuz Yılmaz Hiçyılmaz, İstanbul Radyosu Müdürü Salih Akgöl, İzmir Radyosu Müdürü Nihat Uytun.

¹³⁵ Ergun EVREN ile görüşme.

¹³⁶ Bengi BAYTUR ile görüşme.

** Raymond Aron, toplumların tarihine dayanarak, yazıcı (scribes), okumuş (lettres) ya da sanatçı ve uzmanların ayırımına varılmasını önerir. Bu kategorilerin her birinin önemi genel toplumsal değişimi yansıtan değişikliklere göre ayırım gösterir. Sanayi toplumlarında el’e değgin olmayan bu üç tür, yazıcı, uzman ve okumuş, uyumlu olmasa da aynı zamanda gelişme gösterirler. Bürokrasiler, yeterli nitelikte olmayan yazıcılara çıkarlar sağlar. Emekçi çevresi, sanayi örgütü, uzmana ve gelişmiş uzmanlığa gereksinim duyar. Okullar, üniversiteler, eğlence ve iletişim(sinema, radyo) araçları, halkın anlayabileceği düzeyde beceri gösteren aydınlara,

Ekim ayında, yayın elemanı ihtiyacını karşılamak üzere sınav açılır. Sınavla, Türkiye Radyoları için prodüktör, spiker, araştırmacı ve röportajcı alınır. Ankara, İstanbul ve İzmir’de yapılan ve çok sayıda adayın katıldığı sınav, genel kültür, kompozisyon ve mülâkat olarak üç aşamalıdır. Bu aşamaları geçen 300 kişi, yine bu üç kentte düzenlenen üç aylık kurslara katılırlar.¹³⁷ Kurs bitiminde yapılan sınavla sayıları 100’e indirilen prodüktör, spiker, araştırmacı ve röportajcılar, TRT’nin de ilk profesyonel yayıncı kuşağını oluşturacaklardır. Sınavlar ve kurslarla hedeflenen, yayının değişik aşamalarında çalışacak elemanları evrensel ölçülerde yetiştirmektir.

64 den önce çok da fazla program yok ama programcı yok. Birer ikişer program yapıyorduk. Mesela benim o arada yaptığım, Baki Suha (Ediboğlu) yapıyordu o programı daha önce, *Yedi Tepeden Yankılar* diye bir program. Bir hafta içerisinde İstanbul’da olan toplumsal olaylar, yani bir diploma töreni de olabilir, bir sergi açılışı olabilir, bir konser olabilir... Bir kısmını haber olarak, bir kısmını röportajlarıyla veriyorduk, yaklaşık 20 dakikalık bir programdı. Birer ikişer bu tür program yapıyorduk ama onun dışında bugünkü anlamda program yoktu. Zaten İstanbul radyosunda o dönem, bir sabah 7.30 da postayı açıp, 9’ da kapatıyorduk. 12’den 15’ e kadar sonra da 17’den 24’e kadar... Daha sonra sabah programı uzatıldı bir saat, sonra tam güne uzatıldı. 1964’de TRT’nin kuruluşundan hemen sonra da Turgut Özakman, Merkez Program Dairesi Başkanı olmuştu, bir hayli büyük ölçüde programcı alındı. Hatta üçe ayırmışlardı, araştırmacı, metin yazarı ve prodüktör gibi meslekler olacaktı. Fakat sonra olmadı, araştırmayı yapan metni de yazdı, metni yazan prodüksiyonu da yaptı ve ondan sonra sanıyorum, hepsi prodüktör kadrosu olarak devam etti.¹³⁸

Cankaya’ya göre, bu dönemin radyo programcıları, topluma karşı sorumluluk üstlendiklerinin bilincinde olan kişilerdir. Ülke insanına, radyo programlarıyla yardımcı olmayı amaçlarlar.¹³⁹ Kayador da, radyoya giren ilk kadrolu prodüktörlerin yayıncı kimliğinin, kendi başına değerlendirilmesi gereken bir durum olduğunu yazar. Coşkulu ve misyon sahibi bu kadroların programcılık anlayışı, 1965’ten sonra tek

sanatçılara ya da söz ve yazı teknisyenlerine iş verirler. BODIN, Louis: *Aydınlar*, Çev. Mehmet Dünder, AYKO Yayınları, Ankara, 1984, s.14-15

¹³⁷ *Dünden Bugüne Radyo Televizyon*, s.23

(TRT, kuruluşundan bu yana yayında görev alacak prodüktör kadrolarını aynı yöntemle seçer. Yaklaşık 20 yıldır ÖSYM’nin yaptığı ilk sınavlarda başarılı olan adaylar, 2,5- 3 ay gibi bir süreyle verilen kursta, Türkçe, Edebiyat, Hukuk, Toplumbilim, Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, Ekonomi, Sanat Tarihi gibi dallarda temel bilgiler öğrenecek biçimde eğitilirler. Bunların yanında, mesleğe yönelik uygulamalı bir eğitimden geçerler. Kurs içinde ve sonunda yapılan yazılı ve sözlü sınavlar sonucunda başarılı olan adaylar, yardımcı prodüktör olarak atanırlar.)

¹³⁸ Filiz ERCAN ile görüşme.

¹³⁹ CANKAYA: A.g.e, s. 69

başına iktidara gelen liberal/ gelenekçi Adalet Partisi iktidarıyla ciddi çatışmalar yaratmış, TRT özerkliği, siyasal ve toplumsal gündemin öncelikli maddelerinden biri olmuştur.¹⁴⁰

Bir buçuk yıl yoğunlaştırılmış bir eğitim, cumartesi pazar tatbiki çalışma stüdyolarda, bir buçuk yıl sonra tekrar bir sınav, o sınavdan sonra kalan 22 kişi, prodüktör ve prodüktör spiker olarak 512 lira maaşla göreve başlayanlar bizleriz. Bizi eğitenler, Türkiye'nin ileri düzeyde üstatlarıydı. Türkiye'nin en büyük kültür adamlarından eğitim aldık. Güzel Türkçe konuşma konusunda bizi eğittiler. Nüzhet Şenbay, Turgut Özakman, Mahmut Tali Öngören, Baki Suha Ediboğlu gibi. Oğuz Yılmaz Hiçyılmaz, Doğan Soylu, Rıdvan Congur gibi hocalarımız da radyo eğitimi verdiler. Bize ilk öğrettikleri, özerklikti. Yani, *"Siz şimdi buradasınız ama siz dümbelekçi veya klarnetçi değilsiniz. Sizin işiniz, halkı belli bir düzeye getirmek için yapacağınız programlarla eğitmek. Onun için önce kendinizin çok eğitilmiş olması lazım. Niye? Çünkü kararı siz vereceksiniz."* O zamanlarda denetim diye bir mekanizma yoktu. Otokontrolü siz kendiniz yapacaksınız. Neyi verirsiniz bu halk nereye doğru gider, siz bileceksiniz. Tabi TRT'nin kuruluşuyla beraber yayın planlama dediğimiz yer de kuruldu. Bu yayın planlama her yıl yıllık yayın planı çıkarırdı. Bu planlamaya göre, mesela % 18,2 diyelim, mutlaka eğitim programı yayınlayacaksınız. % 8.6 oranında klasik müzik yayınlayacaksınız. Evrensel müzik yayınlayacaksınız. % 12 oranında bizim kendi öz müziğimizi yayınlayacaksınız. Artı, yaygın eğitim yapacaksınız, örgün eğitim yapacaksınız. Okul çağındaki çocuklara yayın yapacaksınız, yetişkin halkın seviyesini yükseltici programlar yapacaksınız..¹⁴¹

3.2. Yayın İlkeleri

Bu müessesenin iki temeli vardır: Tarafsızlık ve muhtariyet. Bu temellerin üzerindeki bina, şu ya da bu iktidarın değil, milletindir. Millet hayatının düzenini ise Anayasa, tarif etmiştir. Kuvvetini ve teminatını anayasa'dan alan TRT, anayasa düzeninin, bir başka deyişle rejimin hizmetindedir. TRT'nin tarafsızlığı, onun günlük siyasî olaylar, meseleler üzerinde kendi görüşüne sahip olmasını ve bu görüşü ifade etmesini önlemektedir. TRT'nin görevi, kültür ve eğitime yardımcı, eğlendirici, yurdu içerde ve dışarıda tanıtıcı, yeterli, doğru ve tarafsız yayın yapmaktır. Tekrar edelim: TRT'nin bu görevi, tarafsız yayın yapmaktır. Fakat kanun yapıcı, TRT'nin tarafsızlığını bir konuda kabul

¹⁴⁰ KAYADOR: A.g.e, s. 106

¹⁴¹ Ceyhan BAYTUR ile görüşme.

etmemektedir. O konu da sarıh ifadesini 1961 Anayasasında bulmuş olan demokratik rejimdir.¹⁴²

TRT, yayımla ilgili görevlerini gerçekleştirirken, yasa hükümleriyle, yasa hükümlerinden doğan ve kamu yayın organı niteliğinin gereklilik ve sorumluluğunun sonucu olan ilkeleri esas alır. 1961 Anayasasının başlangıcında, temel haklar ve ödevler bölümünde ve 26. ve 121. maddelerde yer alan esaslar, 359 sayılı yasa, Kuruluş ve Görev Yönetmeliği ve bunlara göre Yönetim Kurulunca belirlenen Yayın İlkeleri, Kurum'un ana politikasını belirler.* TRT'nin belgelerine göre Kurum, yayınlarda,

Türk ulusunun kaderde, kıvançta, tasada ortak, bölünmez bir bütün olduğu ilkesini önemle uygular. Türk milliyetçiliğinin hizmetindedir ve Türk milletini, dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip, şerefli bir üyesi olarak millî birlik ruhu içinde yüceltmeyi amaç bilir. İnsan hak ve hürriyetleri, millî dayanışma, sosyal adalet, fertlerin ve toplumun huzur ve refahı için çalışır. Cumhuriyete ve onun niteliklerine, devletin bütünlüğüne, milletin egemenliğine tam bir inançla hizmet eder. Kişilerin hak ve ödevlerine saygılıdır, bunları benimsetici çabaların hizmetindedir. Türk toplumunun çağdaş uygarlık düzeninde lâayık olduğu yeri alması amacını güden Atatürk Devrimlerini şaşmaz ülkü olarak benimser. Seçim kanunlarındaki hükümler saklı kalmak üzere, tam bir tarafsızlık içinde halka hizmet eder. Haberlerin doğru olmasına önem verir; programların, fikir, sanat, millî eğitim, halk eğitimi, toplam kalkınması bakımlarından yeterli olmalarına çalışır.¹⁴³

Bunların yanında, Kurumun kamu yayın organı olmasından doğan ilkeleri de yayınlara yön verir. Bu ilkeler,

1-Toplum içinde huzur ve kardeşlik duygusu yaratmak,

2-Güven ve inanç içinde çalışmayı aksatacak, aciz, karamsarlık, bıkkınlık ve umutsuzluk yaratacak, moral bozucu, yıldırıcı veya nezakete aykırı yayınlara yer vermemek,

3-Yaşama sevincini, uyanıklığı, birbirini sevmeyi, çalışma şevkini artırmayı hedef tutmak,

¹⁴² YORUM: 1965, III. cilt, s. 93

* Turgut ÖZAKMAN, yapılan görüşmede, TRT Yayın İlkelerinin ön taslağını kendisinin kaleme aldığını, sonraki yıllarda değişikliklere uğrayan bu ilkelerin, TRT'nin varlık nedenine uygun ve yayıncıya esneklik tanıyacak tarzda hazırlandığını belirtti.

¹⁴³ TRT Bölgesel Danışma Kurulu I, İzmir Bölge Danışma Kurulu Ön Çalışma Raporu, s. 15- 16

4-Yurt gerçeklerini saklamamak, bunları bilimsel ve objektif olarak yansıtmak,

5-Ulusal çıkarları gözetmek,

6-Ulusun kendi çalışma gücüne ve yurdun ekonomik imkânlarına güvenini desteklemek,

7-Devletin ve milletin işbirliğini sağlamak,

8- Ulusu refaha ulaştıracak her türlü çabayı desteklemek,

9-Planlı çalışmayı desteklemektir.¹⁴⁴

3.3. Teknik Özellikler:

TRT kurulduğu zaman, ülkenin iki büyük radyo istasyonu, yalnız Ankara ve İstanbul vericilerinden oluşur. Bu vericilerden biri 23 yıl, diğeri aşağı yukarı 16 yıldır hizmet vermektedir. Bu istasyonların ulaşım alanı ise sınırlıdır. Büyük merkezlere uzak bölgeler, Ankara ve İstanbul verici istasyonlarıyla yapılan yayın alanının dışında kalırlar.

Yapılması gereken ilk iş, önemli yatırımları göze almak, ülkenin büyük merkezlerine uzak bölgelerini güçlü radyolarla donatmak, radyoculuk hizmetini o bölgelerimizin insanlarına ulaştırmaktır. Giderek o bölgelerde yaşayan insanlarımız, yabancı radyoların etkisinden kurtarılmış olacaktı. Devletin sesi, ülkenin her bölgesinden, her kesiminden rahatlıkla, kolaylıkla duyulabilmeli, dinlenebilmeliydi.¹⁴⁵

1. Beş Yıllık Kalkınma Planı, yurdun her yanının en az bir radyo programı ile kapsanmasını öngörür.* Bunun için de yurt içinde ve yurt dışında istasyonlar

¹⁴⁴ A y.

¹⁴⁵ TUĞRUL: *Türkiye’de Televizyon ve Radyo Olayları*. Koza Yayınları, İlgı Dizisi, İstanbul, 1975, s.82

* 1969 yılında İstanbul Radyosunda hazırlanan “Türk Basını Bu Hafta Ne Düşünüyor?” adlı tartışma programının bir bölümünde, “*Haberleşme Araçlarının İktisadî ve Sosyal Kalkınmadaki Rolü*” ele alınmaktadır. Programa katılan ve o dönem UNESCO’da görevli olan Hıfzı Topuz, UNESCO’nun, geri kalmış ülkelerde, haberleşme araçlarının planlı biçimde geliştirilmesini, bu konunun kalkınma planlarına alınmasını tavsiye ettiğini söylemektedir. Ankara Radyosu Diskoteği, SY A 116 no’lu band.

kurulması gerekmektedir.¹⁴⁶ Rapora göre kurulması öngörülen istasyonlar, yurt içinde, Erzurum: 100kw, UD; İzmir: 100 kw, OD; Çukurova: 300 kw, OD ve Diyarbakır: 300 kw, OD ile yurt dışında Ankara: 250 kw, KD vericileridir. Erzurum ve İzmir 1967’de, Mersin 1968’de, Diyarbakır da 1969’da hizmete girer. Bu radyoların hizmete girmesiyle, kapsama alanı % 82.8’e çıkmıştır. DPT tarafından saptanan 1966 yılı tedbirleri arasında, çok yüksek güçlü dev radyoların kurulması da vardır. TRT’nin bu konudaki görüşü de, çok sayıda, küçük istasyon yerine, az sayıda ama güçlü vericilerin kurulmasıdır. TRT, maliyetler ve işletme masrafları yanında, frekans dağılımındaki sıkışıklık ve Türkiye’nin çevresindeki ülkelerin güçlü istasyonlar kurması gibi gerekçelerle, bu tercihin doğru olacağını belirtmektedir.¹⁴⁷

1965 yılından başlayarak, öncelikle yayın saat ve sürelerinde değişiklikler görülür. 1964’te, 128 saat olan günlük yayın süresi, yıllar içinde artarak, 1969 yılında 226 saate çıkacaktır.* Radyonun gerçek anlamda bir yayın kurumu olabilmesinin temel koşulu olan kesintisiz yayın yapabilme olanağı da bu dönemde büyük ölçüde sağlanır. Özellikle büyük radyolar, günün belli saatlerinde, birkaç saat yayın yapıp, susmazlar. Belirlenmiş ve değişmeyen saatler içinde, yayınlarını sürdürürler. Ankara, İstanbul, İzmir, Erzurum ve Diyarbakır radyoları, 1969’da, günde 17 saat 30 dakika kesintisiz yayın yapmaktadır. Bu süre, 31 Ağustos 1969’dan başlayarak, radyoların 05.55’de açılmasıyla birlikte, 18 saate çıkacaktır.

Güçlü vericilerin yurdun değişik yörelerine kurulması ve radyoların bu yörelerde yayın yapması, programların o yörelere göre hazırlandığı ya da radyoların program üretiminde bulunduğu anlamına gelmez. Program hazırlamaya uygun stüdyoların olmayışı, bu radyolarda üretimin önündeki engeldir. Öte yandan, bölge radyoları, çoğunlukla kira ile tutulan ve radyoculuğa uygun olmayan binalarda hizmet verirler.¹⁴⁸ Ayrıca, bölge radyolarında görevlendirilecek nitelikli personelin henüz yetiştirilmemiş olması da dönemin bir diğer gerçeğidir. Bu nedenle, bölgelerdeki yayın, büyük ölçüde Merkez’den gönderilen paket programlarla yürütülür. Bu durumun doğal sonucu, yapılan yayınların, bölgelerin gerçeklerine ve ihtiyaçlarına uygun düşmemesidir.

¹⁴⁶ IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 1. Cilt, Radyo- Televizyon, T. C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara 1976, s. 8.

¹⁴⁷ A. y., s.44

* 1964’te 128, 1965’te 163, 1966’da 181, 1967’de 191, 1968’de 193 ve 1969’da 226 saat, günlük yayın süresi. ÖZAKMAN: A.g.e., s.24

¹⁴⁸ TUĞRUL: A.g.e., s.64

Semih Tuğrul'a göre, ülkenin yeni ve güçlü radyo istasyonlarıyla donatılmasının küçümsenmeyecek bir başarıdır. TRT'nin bu yatırımlara giriştiği dönemlerde, iktidardaki hükümet, TRT'ye yardımcı olmamaktadır. Hükümet, TRT'nin, Anayasa güvencesi altında özerk statüde olmasını yadırgar. Bu nedenle de, TRT'nin güçlenmesini engellemek, geciktirmek amacıyla, bazen açıktan açığa, bazen de dolaylı yollardan çaba harcamaktadır.¹⁴⁹ 1964'e kadar ulaşılan 527,6 kw. güç toplamına karşı 4 yıl içinde (1965- 1969) % 100'lük bir artış sağlanmıştır. Özakman'a göre de, Birinci ve İkinci Beş Yıllık Plan dönemi projeleri için gerekli ödenek, döviz gibi kaynaklar karşılanabilse, güç artışının % 100'ün çok üstünde olabilecektir.¹⁵⁰

3.4. Radyo Yayınlarında Belirlenen Hedefler

1 Ocak 1965'de, Türkiye Radyoları ilk programlı döneme geçer. Önceleri her radyonun kendi başına yaptığı program planlaması, merkezî sistemle yapılacaktır. Ayrıca, bütün radyolar, haber saatinde Ankara Radyosuna bağlanacaklardır. Radyolar arası koordinasyonu sağlamak, program çakışmalarını önlemek ve haber yayınlarındaki radyo bağlantılarını sağlıklı biçimde gerçekleştirmek amacıyla, Türkiye Radyoları Program Dergisi yayınlanmaya başlanır.¹⁵¹

TRT'nin genel amacı, Atatürk Devriminin bir gelişim çizgisi olan 27 Mayıs Anayasasının özünde ve sözünde yer alan sosyal devlet ilkesinin ışığı altında Türkiye'nin kalkınmasına yardımcı olmaktır.¹⁵² TRT Program Etüd ve Plânlama Dairesince 1971 yılında hazırlanan *Eğitici Yayınlar* üzerine rapora göre, TRT, Türkiye'nin kalkınmasına yardımcılık görevini, “akılcı ve bilimsel tutumları benimseyen bir kurum olarak”¹⁵³ yerine getirecektir. Radyo, ulusal kalkınma amaçları için halkın ve büyük sosyal grupların desteğinin sağlanmasında, “halka

¹⁴⁹ A.g.e., s.65

¹⁵⁰ ÖZAKMAN: A.g.e, s.14

¹⁵¹ *Dünden Bugüne Radyo Televizyon*, s.25

(İlk program Dergisi, 1 Ocak- 16 Ocak 1965 tarihleri arasında yayınlanacak programların gün ve saatlerini belirtir. Derginin iç kapağında şu not yer alır:“ XX. Yüzyılı çizen en önemli araçlardan biri de radyodur. Radyo yalnız ilgi çekici bir teknik buluş ve kitle haberleşme organı olmakla kalmamış, zamanla ortaya çıkan eğitici niteliği ve gücü ile de büyük bir önem kazanmıştır. TRT, radyolarımızın yayınlarını, ulusal eğitim sorun ve konularımızla uygarlık savaşımızı göz önüne alarak değerlendirmeyi kaçınılmaz bir görev ve amaç bilmektedir. Bu amaç, her aylık program döneminde geliştirilerek gerçekleştirilecektir. ” *Türkiye Radyoları Program Dergisi*, 1 Ocak- 16 Ocak 1965)

¹⁵² DEMİRHAN, Hüseyin: *Eğitici Yayınlarla İlişkin Genel Görüşler, 1971 Yılı Plân Ön Taslağı Araştırma Raporu*. TRT Genel Müdürlüğü Program Etüd ve Plânlama Dairesi Yayınları, Yayın No:5, Ankara 1971, s.1

¹⁵³ DEMİRHAN: A.y.

seslenerek” aracılık görevini yerine getirecektir.* Raporun gerek içeriği gerekse kullandığı dil, Kurumun, 1960 Anayasasının yarattığı düşünce ikliminden oldukça etkilendiğini de göstermektedir. Raporda, Türkiye’nin, ekonomik, sosyal ve kültürel yönlerden köklü bir değişim geçirmesinin temel hedef olduğu vurgulanır. Bu değişim, Türk insanının, “*kendisi başlı başına onur sahibi bir varlık olarak*”, insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşam düzeyine ulaşması anlamına gelmektedir. İnsan, yaşayış, düşünüş, davranış, bilgi, kültür ve hak bakımından içinde bulunduğu her türlü ilkel ve geri düzeyden kurtulup, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmalıdır. Bu hedef, TRT’nin bütün yayınlarında uyması gereken ilkeleri de belirlemelidir. Toplumun bilgi ve beceri, sosyal bilinç ve kültür ve sanat düzeyini geliştirici bir kitle eğitimi yapmak, TRT’nin eğitici yayınlarının temel amacı olmalıdır. Bu yayınların yapımında yasaklayıcı olan tek ilke, “*karanlıkçı, aydınlanma düşmanı*” deyimleriyle anlatılan bilgi ve kültür düşmanı yayınlarda bulunulamayacağı ilkesi olabilir.¹⁵⁵

Birleşmiş Milletler’ in geliştirdiği bir tanıma göre, toplum kalkınması, *küçük* toplulukların içinde bulundukları ekonomik, sosyal ve kültürel koşulları iyileştirmek amacıyla giriştikleri çabaların, devletin bu konudaki çabalarıyla birleştirilmesi sürecidir. Süreç, bu toplulukların, ulusun bütünüyle kaynaştırılması, ulusal kalkınma çabalarına tam bir şekilde katkıda bulunmalarının sağlanmasını içerir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı da bu tanıma benimser. Plana göre toplum kalkınması, toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel koşullarını geliştirmek, toplulukları ulusun bütününe kaynaştırmak ve ulusal kalkınmaya tüm olarak katılmalarını sağlamak için halkın çabalarını, devletin çabalarıyla kaynaştırma süreci’dir. Planın hedefleri ve stratejisinde, her seviyedeki eğitime ve öğretime ağırlık verileceği belirtilir.¹⁵⁶ Okur-yazarlık oranının % 50’nin altında olması, kitap, dergi, gazete gibi basılı yayınların ihtiyacı karşılamaya yeterli olmaması gibi nedenlerle,* radyonun yaygın eğitimde en

* Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdları Enstitüsü ile Türk Sosyal Bilimler Derneği’nin 1970 yılında düzenlediği “Türkiye’de Sosyal bilimlerin Gelişmesi” seminerinde de, “*ekonomik kalkınma hızının, ekonominin içinde yer aldığı psikolojik ve sosyolojik ortamı yaratan çeşitli faktörlere bağlı olduğu*”na işaret edilir. Seminerde dikkat çekilen noktalardan biri de, “*ulusal kalkınma amaçları için halkın ve büyük sosyal grupların desteğinin sağlanması gerekliliği*”dir. Birleşmiş Milletlerin, öncelik alması gereken esaslar arasında saydığı bu gereklilik de, planlı sosyal değişmeyi zorunlu kılan nedenlerden biridir. www.kongar.org/makaleler/mak_ka.php

¹⁵⁵ DEMİRHAN: *Eğitici Yayınlarla İlişkin Genel Görüşler*, s. 2

¹⁵⁶ S ÜERDEM OSMAN, Nilüfer: *Radyo ve Halk Eğitimi*, TRT Merkez Program Dairesi Yayınları, Ankara, 1970, s. 1

* Okur- yazar oranı, 1930- 1965 arasında % 19’dan % 48’e yükselmiştir. İkinci Beş Yıllık Plan’a göre, ilkökul çağını geçirmiş ve okuma yazma bilmeyen nüfus sayısı 1967’de 11. 5 milyondan, 1972’de 14 milyona, 1977’de 18 milyona çıkacaktır. Kabaca bir tahminle, 1963 yılında basılan

şanslı araç olduğu düşünülür. Radyo ile, “en iyi öğretmeni ve öğretme yöntemini mikrofona getirerek, para, emek ve zamandan tasarruf ederek” eğitim yapılacak, okullarla yapılan eğitimi destekleyerek, kitle eğitiminde büyük etkisini ve desteğini ortaya koyacaktır.¹⁵⁷ Radyonun eğiticilik işlevi, TRT öncesinde de üzerinde durulan bir konudur. Örneğin, İ. H. Baltacıoğlu, programların % 40’ının felsefe, sosyoloji, psikoloji, tarih, coğrafya, Türk Devrim Tarihi, çocuk eğitimi, sağlık, tarım, tiyatro gibi radyo üniversitesi derslerine ayrılmasını, daha sonra bu oranın % 70’e çıkarılmasını savunur.¹⁵⁸

Program Etüd ve Plânlama Dairesinin eğitici yayınlara ilişkin hazırladığı raporda, yerleşim birimleri, cinsler, bölgeler, semtler, zümreler, sınıflar ve eğitim dalları (genel eğitim ile teknik ve meslekî eğitim) arasında genel bir eşitsizlik ve dengesizlikten söz edilir.¹⁵⁹ Bu eşitsizlik ve dengesizlik, TRT’nin eğitici yayınlarının önemini daha da arttırmaktadır. TRT gerek örgün eğitim gerekse yaygın eğitim alanında yapacağı programlarla, fırsat eşitsizliğinden doğan açığı kapatmaya yardımcı olmalıdır. Böylece, Anayasa ve 359 sayılı yasanın, kültür ve eğitime yardımcılık görevi yüklediği TRT, planlı kalkınma anlayışının hayata geçirilmesinin en temel araçlarından biri olarak kabul edilir. Kurumun Temel Eğitim”le görevli olduğunu belirten raporda, temel eğitim kavramı, UNESCO’nun tanımı çerçevesinde, ilkokul eğitiminin yokluğunu giderecek bir formasyon olarak kabul edilir. Bu çerçevede TRT, halk kitlelerine;

- Temel kavram ve bilgiler kazandırmak,
- Temel beceriler kazandırmak,
- Temel vatandaşlık eğitimi vermek,
- Temel sağlık bilgileri ve alışkanlıkları kazandırmak,
- Var olan meslekî bilgi becerilerini geliştirmek,
- Kalkınmaları ve ekonomik özgürlüğe kavuşmaları yönünde örgütlenme bilgileri vermek (birlik, kooperatif, sendika, dernek, köy kalkınması ile ilgili bilgiler)

kitap sayısı 7 milyonu okul kitabı olmak üzere 11 milyon, kişi başına düşen kitap sayısı 0.36’dır. SÜERDEM OSMAN: A.g.e, s.7

¹⁵⁷ OSKAY: A.g.e., s.40

¹⁵⁸ KOCABAŞOĞLU: A.g.e, s.179

¹⁵⁹ DEMİRHAN: *Eğitici Yayınlarına İlişkin Genel Görüşler*, s.5

- Gençlik ve kültür konularında yetişme, aydınlanma, zaman değerlendirme ve kültür olanakları sağlamak,

- Toplulukların kendi sosyal ve ekonomik sorunları ve bunların çözüm yolları üzerinde aydınlanıp, bilinçlenmelerine yardımcı olmak yükümlüdür.¹⁶⁰

17- 19 Mayıs 1965 tarihinde toplanan Moral Eğitim Yayınları Danışma Kurulu, raporunda da, TRT'nin dinleyici kitlesinin, diğer kültür yayma araçlarına oranla çok geniş olduğuna değinilerek, eğitim faaliyetlerinde radyodan yararlanılmasının zorunluluk halini aldığı belirtilir. Danışma Kurulu, çağdaş uygarlığın sorunları ile yakından ilgilenmesi ve onlara birer çözüm şekli bulabilmesi için Türk toplumunun yeni bilgilerle donanması gerektiğine inanmaktadır. Toplumun bilgisini ve görgüsünü arttırması, yeni kurulmakta olan dünyayı yeni açılardan görebilmesi gerekmektedir. Bu yeni bilgilerin de, belirli bir ahlâk anlayışına dayanması zorunludur. Burada Danışma Kurulu'nun, moral eğitim yayınlarında uyulmasını önerdiği esaslar, TRT'nin o dönemde, nasıl bir eğitim politikası izleyeceğini gösterir. Buna göre, yayınlarda, herhangi bir dogmatik ve zümreci ahlâk sisteminin seçilmesi ve halka benimsetilmeye çalışılması söz konusu değildir. Amaç, bütün insanlığın çağlar boyunca geçirdiği ahlâki deneyimler sonucu oluşan değerlerin, yargıyı dinleyiciye bırakan bir yöntemle açıklanmasıdır.¹⁶¹

Kurul, yayın konularının seçilmesinde ve işlenmesinde, bazı moral değerlerin dinleyiciye olabildiğince etkili biçimde benimsetilmesinin amaçlanması gerektiğini vurgular. Bu değerler şöyle sıralanır:

-İnsan kişiliğinin, hangi özel ve sosyal koşullar içinde bulunursa bulunsun saygıya değer bir varlık olduğu ilkesi (İnsanlık onuru)

- İnsanlık onuru ilkesinin doğal sonucu olarak, bütün kapsamı içinde *Özgürlük* ilkesine ve onun güvencesi olan politik ve sosyal kurumlara saygı (Siyasal özgürlük, düşünce özgürlüğü...)

¹⁶⁰ DEMİRHAN: A.g.e., s. 9

¹⁶¹ *TRT Danışma Kurulları*, TRT Merkez Program Dairesi, TRT Basılı Yayınlar Müdürlüğü Yayınları: 4, Ankara 1969, s.27

(Mayıs 1965'te toplanan Moral Eğitim Danışma Kurulu Üyeleri: Prof. Kudret Ayiter, Prof. Salâhattin Batu, Fuat Baymur, Doç. Ağâh Çubukçu, Prof. Nüzhet Gökdoğan, Ruşen Keleşoğlu, Doç. Yaşar Kutluay, Mehmet Oruç, Nurettin Sevin, Cemalettin Şenocak, Prof. Hamide Topçuoğlu, Doç. Burhan Ünal, Ord. Prof. Suut Kemal Yetkin.)

- Kişisel özgürlük ilkesinin doğal sonucu olarak, görev bilinci ve ahlâki sorumluluk ilkesi,

-Bireyin, diğer bireylerin de özgürlükten yararlanabilecek bir hayatı sürdürebilmeleri için gerekli olan sosyal koşulların gerçekleşmesine yardım yükümlülüğü (Sosyal Ahlâk ve Sosyal Adalet İlkesi)¹⁶²

3.5. Eğitici Yayınlar

Radyolarda yayınlar, söz, müzik ve reklâm-tanıtım yayınları olarak üç bölümde toplanır. Söz yayınları, programlar, haberler ve anonslardan oluşmaktadır. Müzik yayınları ise Türk müziği ve batı müziğinin çeşitli dallarını içerir. Gerek TRT öncesinde, gerekse TRT döneminde müzik yayınlarının oranının söze oranla daha yüksek olduğu görülür. Ancak, TRT'nin kuruluşundan sonra başlayan dönemde, söz yayınlarının ve haberlerin, günlük yayın içindeki oranı artmıştır.

Radyo ansiklopedisi diye bir program vardı, akşam haberlerden sonra yayınlanırdı, siyasi içerikli. 1961 anayasasının getirdiği hakları içeren, anlatan bir programdı. Yalnız ben yapmıyordum. Birkaç prodüktör arkadaş dönüşümlü yapıyorduk. Kıyamet kopardı. Başka bir genel müdür olsaydı, ona direnmesi, dayanması mümkün değildi...Yayınlandığı günün ertesi günü Meclis kalkar otururdu. Özgürdük, suç olmayacak ve karşılık doğurmayacak, biz öyle bunu yorumlamıştık, cevap hakkı doğurmayacak biçimde yapıyorduk.¹⁶³

TRT, söz ve müzik yayınlarında eğiticilik işlevini ön plana çıkarır ancak, eğiticilik oranı, söz programlarında daha yüksektir. Toplam yayının % 30'unu oluşturan söz programlarının bir kısmı, önceki dönemden devralınır.* 1965–1969 yılları arasında yayınlanan söz programları, *Köy ve İşçi, Kadın ve Ev, Çocuk, Gençlik, Bilim, Kültür ve Sanat, Genel Eğitim, Aktüalite ve Magazin, Moral, Dramatize, Eğlence* programları ile *Haberler* başlığı altında toplanır. Bunların yanında, dönemlere uygun olarak, okul yayınları ve turistler için hazırlanan programlar da prototiplerde yer alır.

¹⁶² A.g.e., s. 28- 29

¹⁶³ Ergun EVREN ile görüşme.

* 1964'den devredilen program sayısı 22'dir. TRT ile birlikte sunulan yeni program sayısı da 75'i bulur. ÖZAKMAN: a.g.e, s. 92

Tablo: 2. 5 TRT Radyoları Yayın Türleri Oranları¹⁶⁴

TÜR	TRT Öncesi	TRT Dönemi (1965)
SÖZ	% 17.2	% 19.2
HABER	% 2.3	% 11.9
REKLÂM	% 4.5	% 3.5
TÜRK MÜZİĞİ	% 52	% 39.7
BATI MÜZİĞİ	% 24	% 25.7

3.5.1. Köye ve Köylüye Yönelik Yayınlar

Radyonun eğitici işlevi söz konusu olunca, köye ve köylüye yönelik yayınlar, öne çıkar.* TRT Program Etüd ve Plânlama Dairesince, hazırlanan bir araştırmada köy yayınları, köylü kitlesine yönelik, köy ve köylünün sorunlarını ve bunların çözüm yollarını araştıran yayınlar olarak tanımlanır. Araştırmaya göre, bu yayınların amacı, köylünün kendi sorunlarının ve yurt gerçeklerinin bilincine varmasını sağlamak ve bunlar üzerinde akılcı bir biçimde düşünme, tartışma ve gereğini yapma yeteneğini kazandırmak olmalıdır.¹⁶⁵

Köy yayınları, TRT'nin en çok önem verdiği yayınların başında gelir. Bu amaçla, kuruluş kadrolarında, *Köy Yayınları* adı altında bir şube kurulur. 1965 – 1969 yılları arasında köy programları, *Günaydın*, *Ocakbaşı*, *Halk Hikâyeleri*, *Köye Haberler*, *İstanbul'da Bir Köy*, *Köy Odası*, *Birlikte Düşünelim*, *Tarımcının Mektubu* gibi adlarla yayınlanırlar. 1968 yılında, Ankara Radyosu'nun 7.350 dakikalık bir haftalık yayınının, 380 dakikası köy yayınlarına ayrılır. Tüm yayınların içinde köy yayınlarının oranı % 5,1, söz yayınları içindeki oranı ise % 19'dur.¹⁶⁶ Bu programlar içinde en uzun soluklusu *Günaydın* programıdır.** TRT öncesindeki dönemde de, Ankara Radyosunda yapılan programın biçimi ve içeriği, TRT döneminde değiştirilir. Bütün TRT radyolarında, her gün yayınlanan programda, tarım, hayvancılık, hukuk,

¹⁶⁴ ÖZAKMAN: a.g.e, s.28. Özakman'a göre, TRT öncesi dönemde radyolar, büyük ölçüde bir “ müzik kutusu” niteliğindedir. Haber oranının % 2. 3 olması da, radyonun gerçek bir kitle iletişim aracı olarak kullanılmadığını gösterir.

* TRT Program Etüd ve Planlama Dairesince, 1971 Yılı Plân Ön Taslağı için hazırlanan Eğitici Yayınlarla İlişkin Genel Görüşler başlıklı rapor, büyük oranda köy yayınlarını ele almaktadır. Bu örnek de, TRT'nin eğitici yayınlarda asıl hedef kitlesinin köylüler olduğunu ortaya koyar.

¹⁶⁵ ABİSEL, Nilgün ve GELGÜN, Necla: *Ankara Radyosu Köy Yayınlarında İşlenen Konular*, TRT Program Etüd ve Planlama Dairesi Yayınları, Yayın No: 12, Ankara, 1971, s.2

¹⁶⁶ AZİZ Aysel: *Radyo ve Köy Yayınları*, TRT Merkez Program Dairesi Servis Yayınları, Ankara, 1968, s.27

** Günaydın programı, bugün de TRT radyolarında “Günaydın Türkiye” adıyla ve günün koşullarına uygun içerik ve biçimde yayınlanmaktadır.

sağlık, toplum kalkınması, ev ekonomisi, aktüel konular, pratik bilgiler, din, ahlâk, araç bakımı, el sanatları ve folklor gibi konulara yer verilir. Önceleri 06.30- 07.00 saatleri arasında, 30 dakika olarak yayınlanan program, 1968 yılında, *Günaydın I* ve *Günaydın II* olmak üzere iki kısma ayrılır ve süresi 55 dakikaya çıkarılır. Birinci bölümde, köyün çeşitli sorunlarına değinen konuşma ve sohbetler, ikinci kısımdaysa istek türkülere yer verilir.

1965 yılından başlayarak, bütün Türkiye radyolarında 5 dakika süreli *Köye Haberler* yayınlanır. Programın amacı, köy halkının kendi başına ya da hükümetle işbirliği içinde yaptığı işleri radyodan yansıtmak, diğer köylere örnek olmasını sağlamaktır.

Köy yayınları içinde önemli bir yeri olan *Ocakbaşı / Tarla Dönüşü* programı da, TRT öncesinden devralınan programlardandır. Dizi olarak hazırlanan program, haftada bir gün, akşam saatlerinde 20 dakika süreyle yayınlanır.

Köy halkını aydınlatıcı bilgilerin, dramatize edilerek verildiği program, kışın *Ocakbaşı*, yazın *Tarla Dönüşü* adıyla yayınlanmaktadır. Programda, köyde yaşanabilecek her türlü sorun, bilge bir yaşlı köylü, öğretmen, tarımcı gibi bir aydın ve köylüler arasındaki sohbetlerle işlenir. Köy kalkınmasını hızlandırmak, kalkınma için birlikte çalışma ruhunu aşılama, ileri tarımcılığı geliştirmek, toprağın daha verimli kullanımını sağlamak için çeşitli bilgilerin verildiği *Köy Odası*, 1966 yılında yayınlanmaya başlar. Önceleri Ankara radyosunda, haftada iki kez yayınlanan, program, daha sonra haftada dört güne çıkarılır. Program, kuşak olarak planlanmış, haftada dört gün aynı saatte (17.30-17.50), farklı konularla ve değişik biçimlerde yayınlanmıştır. Programda yer alan bölümlerden bazıları şunlardır: *Köyden Gelen Ses*, *Türk Romanında Köy*, *Olaylar ve Biz*, *Öykülerle Anadolu*, *Köyden Gelen Mektup*, *Bu Yurdun Sesi*, *Şehre İnince*. 1968 yılından başlayarak, *İş Dünyamız* ve *Temel Haklarımız* gibi bölümler de, programın içine katılmıştır.¹⁶⁷

Turgut (Özakman) Bey, gidin bakalım dedi, nasıl dinleniyor? Aysel(Aziz) ile ikimiz, çıktık yakınlarla, bu Polatlı, Temelli taraflarına... O zaman da çok dikkat ederdik, hitap ettiğimiz topluma hangi ses gider, onu bile düşünürdük program yaparken. Bir köylü, “ Bey, dedi, sabahları köy programında çeşitli

¹⁶⁷ AZİZ: (1968) s.27-33

taklitler yapıyorsunuz Biz sizin konuştuğunuz dilden anlamıyor muyuz da, siz bu taklitleri yapıyorsunuz?” Gelir gelmez bunu anlattık Turgut Bey’e.¹⁶⁸

Turgut Özakman’ın, radyoların köy yayınlarını değerlendirirken değindiği noktalarsa, belirlenen tanım ve saptanan amaçların, özellikle TRT’nin ilk dönemlerinde, gereği kadar dikkate alınmadığı anlaşılmaktadır. Özakman’ a göre, bu yayınların dinleyicisi, “*köy diye yalnız Kadıköy’ü görmüş bir prodüktörden öğüt, nasihat, akıl, tavsiye dinlemek*” zorunda bırakılmaktadır. Stilize bir köylü taklidiyle ya da köylüyü ilgilendirmeyen konularla köy programı yapılamayacağını belirten Özakman, bu programların yapımcılarının sık sık değişmemesi gerektiğini, köye ulaşp, köyün gerçek sesini yansıtmaları için, radyo yönetimlerinin olanak sağlaması gerektiğini söyler.¹⁶⁹

Köy saati içinde, *sohbet* adı altında yuvarlak, ruhsuz, pratik değeri olmayan, gelenek dışı mesajlar kullanılmamalıdır. Köylüye seslenen programlarda, aklında kalacak, denenmiş- mümkünse denemiş bir köylünün inandırıcı sesiyle- bilgiler ulaştırılmalıdır. Özakman ayrıca, dramatize programlarda *bilgiç* tipler çizmekten sakınılması gerektiğini hatırlatır.

Yapılan programlarda, bu *bilgiç tip*, kemikleşmiş bir *Halkevi Köycülüğü* yöntemi halinde kullanılmaktadır. İyi öğretmen- kötü din adamı basmakalıp formülünün, ne öğretmene, ne din adamına, ne de köylüye uyarıcı yararı olmadığının artık benimsenmesi gerekir.¹⁷⁰

Özakman’ın 1969 yılında yaptığı bu uyarılar, radyonun köy yayınlarında istenilen biçimde yapılamadığını gösterir. Yine 1969 yılında, İstanbul Radyosunda hazırlanan ve iletişim araçlarının kalkınmadaki rolünün ele alındığı bir programa katılan Abdi İpekçi, radyonun var olan yayınlarıyla, az gelişmiş yörelerde hiçbir faydasının olmadığını belirtir. Alıcıların artması ve yayının ulaşması kadar, ulaşan yayının içeriği de önemlidir.¹⁷¹

TRT Program Etüd ve Plânlama Dairesinin 1970 yılında hazırladığı *Ankara Radyosu Köy Yayınlarında İşlenen Konular* başlıklı inceleme raporunda da, köy yayınlarıyla ilgili eleştiriler ve çözümler sıralanır. Rapora göre, programlar, bir

¹⁶⁸ Ergun EVREN ile görüşme.

¹⁶⁹ ÖZAKMAN: A.g.e., s.114- 116

¹⁷⁰ A. y.

¹⁷¹ “Türk Basını Bu Hafta Ne Düşünüyor?” Ankara Radyosu Diskoteği, SY A 116 no’lu band.

dinleyici araştırmasına dayanmadığı için, verilen öğütler ve gösterilen çözüm yolları uygulama olanağından yoksun kalmaktadır. Programları soyutluktan kurtarmak için, dinleyici araştırmaları yapılarak, köyün ve köylünün içinde bulunduğu koşullar saptanmalı, etkinlik ve anlaşılabilirlik arttırılmalıdır. Genellikle Ankara Radyosu tarafından hazırlanıp, ufak tefek değişikliklerle diğer bölgelerde yayınlanan programlar, bölgesel eşitsizlikler nedeniyle, amaca ulaşamamaktadır.* Rapor, programlarda kadın sorunları (kadınların hakları ve toplumda üretici olarak yer almaları, kız çocuklarının okutulması), orman köylülerinin sorunları gibi konulara daha çok yer verilmesi gerektiğine işaret eder. Dinleyicilerin modern teknoloji ve üretim biçimlerine, yenedünya görüşlerine uyum sağlama yetenekleri kazanmaları yönünde program yapılmalıdır. Din programlarına ayrılan yerin fazlalığı, dine ayrılan kısımlarda ahlâki öğütlere yer verilmesi, köylünün üçüncü şahısların etkisinden uzak biçimde ve akılcı bir yöntemle siyasal seçim yapabilmesini sağlayıcı yayınların yapılması, üretim süreci içindeki sömürü ilişkilerini ortaya çıkaran programların hazırlanması da, öneriler içinde yer alır.

* Programların bölgenin ihtiyaçlarına göre yapılması durumunda ne kadar etkili olabileceğini gösteren bir örnek, dönemin Antalya Radyosunun köy yayınlarıdır. Antalya köylülerinin kooperatif kurmalarında, gerek programlarıyla gerekse fiilen destek olan Antalya Radyosu prodüktörleri, köylünün zihnini bulandırmak, köylüyü kışkırtmak, üzerlerine vazife olmayan işlere burunlarını sokmak ve resmî görevlerinin sınırlarını aşmakla suçlanırlar. DEMİRHAN: *Eğitici Yayınlara İlişkin Genel Görüşler*, s. 45

Tablo 2.6:1970 Yılında Ankara Radyosu Köy Programlarında İşlenen Konular ve Oranları¹⁷²

KONU	GÜNAYDIN		KÖY ODASI		OCAKBAŞI		TOPLAM	
	SAYI	ORAN	SAYI	ORAN	SAYI	ORAN	SAYI	ORAN
		%		%		%		%
Tarım	228	29.49	63	27.03	15	31.25	291	28.78
Hayvancılık	106	13.71	11	4.73	4	8.33	117	10.88
Ormancılık	18	2.32	10	4.29	1	2.08	28	2.76
Su ürünleri	3	0.38	2	0.85	-	-	5	0.51
Sağlık	102	13.19	29	12.44	8	16.66	131	12.70
Din	46	5.95	4	1.71	1	2.08	50	5.11
Kadın ve Sorunları	16	2.06	7	3.02	-	-	23	1.96
Boş Zamanları Değerlendirme	7	0.90	5	2.15	5	10.41	12	1.12
Köyün Ekonomik.ve Sosyal.Sorunları	20	2.58	11	4.73	4	8.33	31	2.81
Folklor	36	4.65	23	10.74	1	2.08	59	5.03
Yurttaşlık Bilgileri-Siyasal hak ve ödevler	18	2.32	10	4.29	5	10.41	28	2.76
Moral Eğitimi	78	10.09	25	10.74	3	6.29	102	9.44
Özel Günler	10	1.28	4	1.71	-	-	14	1.33
Trafik	25	3.20	2	0.85	-	-	27	2.66
Hukuk	39	5.09	-	-	-	-	39	7.80
Yurt Sorunları	13	1.68	18	7.72	1	2.08	31	2.81
Turizm	9	1.16	8	3.86	-	-	17	1.64
TOPLAM	774	100	233	100	48	100	977	100

¹⁷² DEMİRHAN: A.g.e., s. 9

Köy yayınlarının içeriği ile ilgili eleştirilerde dile getirilen eksiklikler yanında, bu yayınların önündeki bir başka engel de, ülkenin toplumsal koşullarıdır. Köye ve köylüye yönelik yayınlar, alıcıların dağılımı ve dinleyiciyle buluşma olanakları göz önüne alınınca, amacına tam ulaşmış sayılmaz.

Devlet İstatistik Enstitüsünün kayıtlarına göre, 1963 yılında Türkiye’de 1.816.437 radyo alıcısı vardır. 1967’ye gelindiğinde bu sayı, 2.720.959’a ulaşır. Ancak bu alıcılar, çoğunlukla büyük kentlerde toplanırlar. Alıcıların sayısı yıllar içinde artarken, kentler köylere göre üstünlüklerini korumaktadırlar.

Tablo: 2.7: Türkiye’deki Radyo Sayıları ve Dağılımı¹⁷³

Yıllar	Şehirlerdeki radyo sayısı	Köylerdeki Radyo sayısı	Toplam
1963	1.414.465	401.972	1.816.437
1964	1.565.227	514.095	2.079.322
1965	1.611.586	583.915	2.195.501
1966	1.682.094	701.896	2.383.990
1967	1ç890	830.859	2.720.959

Alıcıların bölgesel dağılımında da, Ege, Marmara gibi göreceli olarak gelişmiş bölgeler önde görünmektedir.

Tablo: 2.8: 1965 yılında Tarım Bölgeleri İtibariyle Radyo Alıcı Sayısı.¹⁷⁴

Tarım Bölgeleri	Radyo Alıcı Sayısı	
	5’den fazla	Yok
Kuzey merkez	% 63	% 3
Ege	% 84	% 3
Marmara	% 75	% 3
Akdeniz	% 67	% 18
Kuzeydoğu	% 34	% 14
Güneydoğu	% 10	% 49
Karadeniz	% 54	% 8
Orta Merkez	% 35	% 16
Güney Merkez	% 75	% 2

¹⁷³ KÖKSAL, Ülker: *TRT Kurumunun Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Kalkınmamızdaki Rolü*, TRT Basılı Yayınlar Müdürlüğü, Ankara, 1970, s.50

¹⁷⁴ AZİZ: (1978) s. 15

Radyo alıcılarının ülke içindeki dağılımı, toplum kalkınmasında ve yaygın eğitimde kendisine önemli bir rol biçilen TRT radyolarının önündeki en büyük engel gibi görünmektedir. Nüfusun % 65'inin kırsal bölgelerde yaşadığı, ulaşım, eğitim olanaklarından yeterince yararlanamadığı göz önüne alındığında, radyonun, bu kitlelere ulaşmada en şanslı araç olacağı varsayılır. Ancak, alıcıların dağılımı, köylü dinleyicilerin radyo dinleme olanaklarının kısıtlılığını ortaya koyar.

Tablo: 2.9: Köylü Dinleyicilerin Radyo Dinleme Oranı¹⁷⁵

Dinleme Sıklığı	Köylü dinleyici Oranı %
Hiç dinlemeyenler	36
Ayda bir ya da daha az	15
Birkaç haftada bir	5
Her hafta	11
Birkaç günde bir	13
Hergün	19

Devlet Planlama Teşkilatı Sosyal Planlama Dairesi'nce 1970 yılında yapılan ve Türk Köyünde Modernleşme Eğilimlerini saptamayı amaçlayan araştırma sonuçlarına göre de, erkeklerin radyo dinleme oranı, kadınlara göre daha yüksektir. 2621 kadın ve 2617 erkek üzerinde yapılan bu araştırmada, kadınların % 51,2'si hiç radyo dinlemezken, erkeklerde bu oran, % 35,9'dur. Her gün dinleme oranı ise, kadınlarda % 32,2, erkeklerde % 48,1'dir. Aynı araştırmaya göre, radyoda konuşulan dili anlamakta güçlük çekenlerin oranı da, az gelişmiş bölgelerde yüksektir.

¹⁷⁵ AZİZ: A. y.

Tablo:2.10: Bölgelere Göre Radyoda Kullanılmakta Olan Dili Anlamakta Güçlük Çekenler¹⁷⁶

Bölgeler	Evet %	Hayır %
Gelişmiş Bölgeler Toplamı	31.2	68.8
Orta Derecede Gelişmiş Bölgeler Toplamı	44.0	56.0
Az gelişmiş Bölgeler Toplamı	53.6	46.4
Genel Toplam	45.2	56.8

3.5.2. Kadına Yönelik Yayınlar

Türkiye Radyolarında yayınlanan ilk kadın programı *Evin Saati* 1941 yılında yayına başlar. Uzun yıllar yayınlanan ve özellikle ev kadınlarına yönelik olan bu program, 1960 yılında *Evin Köşesi*, 1961’de de *Ev Kadınının Not Defteri* adıyla yayınlanır. Programın, çeşitli dönemlerde aldığı isimler, kadının ev kadınlığı ve annelikle özdeş kabul edildiğini gösterir.

Banda okuduğum ilk program, çünkü bant yoktu ya da çok önemli durumlarda, banda alınırdı, özel plak kullanılırdı, ilk okuduğum bir yılbaşı öncesiydi, bir kadın programıdır. Ama tabi, o kadın programında, gayet iyi hatırlıyorum, hindi dolması, kaymaklı elma tatlısı gibi bir tarif vardı, sadece yemek tarifi yapılırdı. Demek ki kadına bakış açımız buydu. Onun dışında tabi sağlık programlarında çocuk sağlığı kadın sağlığı söz konusu edilirdi. Özel olarak bir kadın saati pek de yoktu..¹⁷⁷

TRT’nin kurulmasıyla birlikte, yeni bir kimlik verilmek istenen türlerden biri de kadına yönelik programlardır. Programların süreleri artarken, içerikleri de değiştirilmeye çalışılır. Kadın programları, Atatürk ilkelerinin ışığı altında, kadının, içinde bulunduğu durumun bilincine varabilmesi ve toplumda kadının bir yeri olduğu bilincinin uyandırılması, kadınların karşılaştıkları sorunlara olanaklar ölçüsünde yardımcı olunması, amacına yönelir. Bunun yanında kadın, eğitilirken eğlendirilecek, müzik, şiir gibi zevkler aşılacaktır.¹⁷⁸ Süerdem’in hazırladığı *Radyo ve Halk Eğitimi* başlıklı yazıda, bu yayınların hedef kitlesi olan kadınların belirli özellikleri

¹⁷⁶ KÖKSAL: a.g.e., s.54

¹⁷⁷ Filiz ERCAN ile görüşme.

¹⁷⁸ SÜERDEM OSMAN: a.g.e., s. 27

sıralanır. Buna göre, bu programların dinleyicileri entelektüel kadın tipi değildir. Çoğunlukla hiç eğitim görmemiş veya kısmen eğitilmiş, evde oturan, kasaba ve küçük kent kadınıdır. Programlar, sabah 09.00- 09.20 arasında yayınlanmakta, bu nedenle de kentte işyerinde ve köyde tarlada çalışan kadına ulaşmamaktadır.

Tablo 2.11: Son Bitirilen Öğrenim Durumuna Göre Kadın ve Erkeklerin Oranı¹⁷⁹

Son Bitirilen Öğrenim Kurumu	Erkek %	Kadın %	Ortalama
Okuma Yazma Bilmeyenler	34.72	81.18	57.95
İlkokul Mezunu	39.59	12.02	25.85
Orta Okul Mezunu	3.46	0.50	1.98
Lise Mezunu	1.45	0.46	0.99
Meslek Okulu Mezunu	2.00	0.70	1.35
Yüksek Okul/Fakülte	1.58	0.42	1.00
Okur-Yazar	17.14	4.70	10.82
Bilinmeyenler	0.03	0.02	0.03
Toplam	100.00	100.00	100.00

Tablo, 2. Beş Yıllık Kalkınma Plânından alınmıştır. 1968 yılının rakamları, ülkenin genel anlamda eğitim düzeyinin düşüklüğünü göstermekle birlikte, kadınlarda bu oran çok daha düşüktür. Kadınların örgün eğitim olanaklarından yeterince yararlanamaması, halk eğitimi ya da yaygın eğitim alanında görev üstlenen TRT'nin, kadına yönelik yayınlarının da eğitici niteliğinin ağır basmasına yol açmalıdır.

1965 yılından başlayarak, hafta içi her gün, 20 dakika süreyle yayınlanan *Ev İçin* programının 1969 yılına ait konu dökümü, kadına yönelik yayınların, kadını ev dışındaki alanlarda da eğitmenin amaçlandığını gösterir. Program metinlerine ulaşma olanağı bulunmadığından, program talimatı üzerinde yapılan incelemede, hedef dinleyici, ev kadınları, emekli, memur ve çalışmayan kişi olarak belirlenir. Programın konularına bakıldığında, kadının yalnızca ev kadını ya da anne olmak işlevinden daha farklı bir gözle değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Yalnızca kadını ve evi ilgilendirir olmaktan çok, genel anlamda yetişkinlere seslenen programların konularının sıralanması da oldukça ilginçtir. Örneğin, köyden kente göç, nüfus plânlaması, yurt dışındaki işçiler, trafik sorunu, hava kirliliği, çalışan kadınlar, çalışan kadınların çocukları, genç- yaşlı kuşak çekişmesi, eğitim sorunları ve gençlik, yurt sorunları ve

¹⁷⁹ KÖKSAL: a.g.e., s.37

gençlik, korunmaya muhtaç çocuklar, çocuk suçluluğu, cinsellik gibi konular yanında, kat mülkiyeti, malî sorunlar türlü açıdan beşerî ilişkiler, para matbaası, havacılık, temizlik işleri, öğretmenlik, hemşirelik, avukatlık, dünya edebiyatında kadın gibi başlıklar, konular arasında yer alır. Besin ve beslenme ve çocuk gelişimi, okul öncesi eğitimi ve pratik bilgilerin, *Yan Konular* başlığı altında sayılması da, kadına bakışın ipuçlarını verir.¹⁸⁰

3.5.3. Kültür Yayınları

TRT'nin 1971 Yılı Plân Ön Taslağı Araştırma Raporu için hazırlanan Kültür Yayınları başlıklı incelemede, Kurumun *yayıcı* niteliğinden söz edilerek, bu niteliğe uygun en önemli ve en geniş kapsamlı yayın görevinin kültür dağıtımı olduğu belirtilir.¹⁸¹ Bu yayınlara yol gösterecek olan, Kalkınma Plânlarında belirlenen ana ilkeler ve hedeflerdir. Rapor, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı'nda yer alan ilke, durum saptaması ve politika esaslarını özetler. Buna göre, en başta gelen amaç, Türk kültürünü geniş kitlelere yönelterek, geliştirmek için Türk kültür eserlerini sayı ve nitelikçe daha üstün bir düzeye ulaştırmaktır. Türk kültürünün, uluslar arası alanda yerini alması ve diğer ulusların kültürel çalışmalarının Türk toplumuna kazandırılması amacıyla yapılan çalışmalar, devletin desteğiyle yürütülecektir. Ayrıca, kültür ihtiyaçlarının karşılanması, diğer alanlardaki program ve yatırımlarla aynı düzeyde ve önemde ele alınması gerekmektedir. Raporda, kitap, v.b. yayınların yetersiz olduğu, özellikle çocuklara yönelik yayınların “*düşük ve zararlı*” olduğu belirtilir. Bunun yanında, eski eserlerin korunması ve değerlendirilmesi çalışmalarının sınırlı olduğu, yetişmiş insan gücü sıkıntısı çekildiği vurgulanır. Eski Türk sanatları üzerinde yeterli bilimsel araştırma ve yayınlar yapılmamaktadır. Tiyatro alanında da, yerli eserlerin giderek ağırlık kazanmasına karşın, özellikle özel tiyatroların gelişmesi için yeterli desteğin sağlanamadığı belirtilir. Bölgelerarası dengesizlik bu alanda da gözlemlenmektedir. Sinema alanında da, genellikle sanat ve eğitim değeri düşük filmler yapılmaktadır. Rapor, Kalkınma Planı'nın, radyoyla ilgili belirlemelerine de yer verir. Etkili bir iletişim aracı olarak kültürel çalışmaları desteklemek ve yaymak gücünde olan radyonun faaliyetlerinin sınırlı kaldığı belirtilen raporda, özellikle bölge radyolarına önemli görevler düştüğü üzerinde durulur.

¹⁸⁰ SÜERDEM OSMAN: A.g.e., s.28

¹⁸¹ DEMİRHAN, Hüseyin: *Kültür Yayınları*, TRT Genel Müdürlüğü Etüd ve Plânlama Dairesi Yayınları, Yayın no: 6, Ankara, 1971, s.15

Belirlenen ilke ve hedefler ve yapılan durum saptamasının ışığında, TRT'nin uygulayacağı politikalar da bellidir. Bilim, fikir, sanat çalışmaları teşvik edilecek, ödüller ve yarışmalar düzenlenecek, üstün değerde eserler satın alınacaktır. Bu amaçla, 1970 yılı içinde, 1 milyon lira ayrılarak, başta müzik, tiyatro, TV filmi, edebiyat, plastik sanatlar ve bilimsel araştırma dalları olmak üzere, toplam 24 dalda yarışma açılır. Yarışmaya katılan eserler arasında yapılan değerlendirme sonucu kazananlara toplam 280 ödül dağıtılır.¹⁸² Genel Müdür Adnan Öztrak imzasıyla yayınlanan *Yarışma Şartnamesi*'nin Sunuş yazısında, “Atatürk'ün Türk toplumuna amaç olarak gösterdiği çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma yolunda yasalarla görevli kılınan TRT'nin, bu ödülleri görevinin gereği olarak kurduğu” belirtilmektedir.¹⁸³ Radyonun tüm yayınları, toplumun kültür düzeyini yükseltme amacına yönelecek, kültürel çalışmaların yayılması ve gelişmesi desteklenecektir. Özel eğitim programlarının, bütün radyolarda, çevrenin özellikleri göz önünde tutularak geliştirilmesi sağlanmaya çalışılacaktır. Radyonun yanında, televizyonun da bütün halk kitlelerine ulaşması sağlanarak, televizyon bir eğitim aracı olarak değerlendirilmelidir.¹⁸⁴

Demirhan, kültür yayınlarını o dönemde yapılan programları esas alarak, *Genel Kültür Yayınları*, *Bilim ve Fen Yayınları*, *Gençlik Saati*, *Çocuk Saati*, *Radyo Tiyatrosu* ve *Dinî Yayınlar* olarak sıralar. Kültür yayınları, yeni yayınların tanıtımı (*Kitap Saati*), sanat aktüalitesi, örnekler, açıklamalar, edebiyat (şiir, hikâye, roman, mizah v.b.) konuları, Türk dili (Dil Devrimi, gelişen, özleşen, uluslaşan dilimiz), halk sanatı, folklor konuları, Türk tarihi, arkeoloji ve sanat tarihimiz, fikir ve felsefe tarihi, akımlar, v.b. gibi konuları ele almaktadır. *Bilim ve Fen Yayınları* konusunda ise, TRT'nin uyması gereken ölçüler vardır. Öncelikle, bu tür yayınlara, diğer eğitim ve kültür konularına oranla daha dar oranda yer vermelidir. Bu yayınlarda, toplumun ihtiyacına cevap verenler, lüks nitelikte olanlara tercih edilmeli (yarar ilkesi), geniş kitleleri ilgilendirenler, dar zümreleri ilgilendirenlere tercih edilmeli (çoğunluk, genellik ilkesi), bilimsel değeri kesin olarak kabul edilmiş olanlar, tartışmalı olanlara tercih edilmelidir (bilimsel sağlamlık ilkesi)¹⁸⁵

Gençlik yayınları, daha çok *Gençlik Eğitim Yayınları* halinde ele alınmalıdır, rapora göre. Bu yayınların kapsayacağı genel konular, gençlerin biyolojik, ekonomik,

¹⁸² *Dünden Bugüne Radyo Televizyon*, s. 35

¹⁸³ *TRT Kültür, Sanat ve Bilim Ödülleri*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1970, s. VII.

¹⁸⁴ DEMİRHAN. *Kültür Yayınları*, s. 1-3

¹⁸⁵ A.g.e., s.15

kültürel ihtiyaçları çevresinde toplanır. Buna göre, gençlerin sağlığı, barınma, beslenme, giyim, ısınma gibi temel ihtiyaçları, kültürel ve ahlâki açıdan eğitimleri, çeşitli öğrenim düzeylerindeki gençlerin eğitim ihtiyaçları, gençlik suçluluğu, gençlerin sosyal refah hizmetlerinden yararlanması ve köy kalkınmasına katılmada yüksek öğrenim gençliğinin rolü gibi konular, gençlik yayınlarının kapsamı içine girmektedir. Ayrıca, yüksek öğrenim gençliğinin sorunları arasında, gençlik hareketleri de sayılmaktadır. Raporda, bütün bu konuların, gençlik yönünden çok önemli olduğu, gençliğinsé “ulusun dinamik gücü” olarak nitelendiğı belirtilmektedir. Genç kuşakların, olan bitenlerle ilgilenmek, bilgi sahibi olmak ve oylarını belirtmek istemeleri gittikçe dışa taşan bir eğilim haline gelmektedir. Bu durumsa, gençlik ve öğrenci sorunlarının önemini artırmaktadır. Bu nedenle, rapora göre onların sorunlarını ve dileklerini yansıtmak, seslerini duyurmalarına imkân vermek zorunludur.¹⁸⁶

Çocuk Yayınları, raporun ülke gerçekleriyle ilgili olmamakla eleştirdiğı bir türdür. Programlar, gerek genel kültür konuları, gerekse *Çocuk Tiyatrosu* ile tümüyle şehirli ve seçkin tabaka çocuklarına seslenir durumdadır. Köy çocukları, bu yayınların hedef kitlesi dışındadır. Oysa bu yayınların, köy gerçeklerine, köy ihtiyaçlarına uygun, köy çocuklarının ilgi alanına yönelik olarak yapılması gerekmektedir. TRT kamu radyosu olarak, köylerde, kasabalarda, küçük kent ve ilçelerde de insanlarımız bulunduğunu hatırlamalıdır. Demirhan, çocuk yayınlarının ve kadına yönelik olarak hazırlanan *Ev İçin* programının, köyden-kentten, halk çoğunluğundan kopuk olduğunu belirtir.¹⁸⁷ Eğitici işlevini, özellikle köylü dinleyici kitlesi için ön plana çıkardığı düşünülürse, TRT’nin kadın ve çocuk yayınlarında amaca ulaşmada yetersiz kaldığı söylenebilir.

Raporda üzerinde ayrıntıyla durulan konulardan biri *Radyo Tiyatrosu*’dur. Tiyatro oyunlarının ve oyunlaştırılmış edebiyat eserlerinin yayınlanması, radyonun özellikle önem verdiği yayınlardır. Okuma yazma oranının düşük olduğu, tiyatronun ve televizyonun ülkede yaygınlaşmadığı dönemlerde, bu tür yayınlar, dinleyicinin de en çok ilgi gösterdiği tür olur. Kültür yayınları içinde önemli yeri olan bu yayınların temel amacı, Türk halkının çoğunluğuna tiyatro kültürünün götürülmesidir. Rapor, radyo oyunlarının geniş köylü kitlelerine seslenebilmesi bakımından, bölgesel ve

¹⁸⁶ A.g.e., s.16

¹⁸⁷ A.g.e., s.17

yerel kültür geleneklerinden, kullanılan dilden büyük ölçüde yararlanılması gerektiğini belirtir. UNESCO uzmanlarının, sosyal mirası sözlü gelenekle süregelen okuma yazmasız kitlelerin, radyoya çabuk alışıp ısınmakta olduğu saptamasından hareket ederek, radyonun önemli bir kaldıraç olduğuna işaret eden raporda, tiyatro yayınlarında dikkat edilmesi gereken dört ilkedен söz edilir. Bunlardan birincisi, *Yaratıcı Ulusçuluk İlkesi*'dir. Ulusal ve halkçı bir yaratım etkinliği gelişmeli, seçilen oyunlarda ağırlık, yerli çağdaş yapıtlara verilmelidir. Yaratıcı ulusçuluk ilkesi, yeni ulusal çağdaş Türk sanatının yaratımını teşvik ilkesidir. Yerli yapıtların da, yurt ve toplum sorunlarına eğilenlerine öncelik tanınmalıdır. *Seçkin Tiyatrosu* diye adlandırılan, düşünsel, duygusal, kişisel üst-insan dramları veya kentli güldürüsü tiplerine daha dar oranda yer verilmesi önerilmektedir. Burada da, bu tür eserlerin, sanat kalitesi ile birlikte, yüceltici değer taşımaları kaydı konulmaktadır. Bu yayınlarda ikinci ilke, *Savunucu Ulusçuluk İlkesi*'dir. Bu ilkeye göre, yabancı yapıtlardan, çağdaş, üstün değer taşıyanlara, Türk toplumuna bir yararı olacaklara mümkün olduğu kadar, yerli yapıtlarda geçerli ölçüler içinde yer verilmelidir. *Koruyucu Ulusçuluk İlkesi* gereğince, geleneksel Türk tiyatrosunun örneklerinin mikrofona getirilmesi, *Toplumcu Ulusçuluk İlkesi*'nin gereği olarak da, radyo tiyatrosu yayınlarının yalnız belli merkezlerde kalmayıp, bütün yurt radyolarına yayılması önerilmektedir. Bunların yanında, gerek sanat aktüalitesi yayınlarında gerekse radyo tiyatrosu yayınlarında, özel tiyatrolara yer verilmesiyle, TRT'nin hem destek hem de, kültürü topluma yayma görevinin yerine getirilmiş olacağı vurgulanır.¹⁸⁸

Kültür yayınları içinde önemli bir yeri olan din programlarının yapımında dikkat edilmesi gereken ilkeler, 1969 Mayıs'ında toplanan Moral Yayınları Danışma Kurulunca belirlenmiştir. Kurula göre, din konuları öncelikle, demokratik düzen içinde yetişen vatandaşın, özgürlük ve akılcılık esaslarına dayanan bir *fazilet* anlayışına erişmesini sağlayacak şekilde işlenir. İslam düşüncesi tarihsel açıdan ele alınırken, bugünkü özgürlük düzeni içinde geçerli değerleri, tarihe karışanlardan ayrı tutularak belirtilir. İslam düşüncesi açısından ele alınan ahlâk konuları, olabildiğince kaynağa giderek açıklanır.¹⁸⁹

¹⁸⁸ A.g.e., s.18

¹⁸⁹ TRT Danışma Kurulları, s.29

Program Etüd ve Planlama Dairesinin, *Kültür Yayınları* üzerine hazırladığı rapora göre de, din yayınları konusunda TRT'nin önünde iki gerçek vardır. Birinci gerçek, çok geniş halk kitlelerinin dine bağlılığıdır. Anayasa'nın laiklik ve vicdan özgürlüğü ile ilgili tutumu da, TRT'nin ikinci gerçekliğidir. Anayasa, ne bağnaz ve dogmatik davranışlara prim veren ne de vicdan özgürlüğünü, inanç ve ibadet serbestliğini kısıtlayan bir tutum izlemektedir. Dinsel inançlara karşı yayın yapmanın mümkün olmadığını belirten rapor, din yayınlarının gerekçelerini de şöyle açıklar: *“Gerek şimdiye kadar yapılagelmiş ve alışlagelmiş olması, gerekse halk kitlelerinin bu yöndeki ısrarlı istekleri, bu konularda da belli ölçülerde bazı yayınlar yapmamız gereğini sürdürecektir.”*¹⁹⁰

Rapora göre, *“ilerici aydın olmak, halkın inanç dünyasını, din duygularını, değer düzeyini tepeden bir bakışla küçümseyerek, ona sırt çevirmek değil, halkın problemlerine ve değer dünyasına girebilmek, hata ve sevaplarıyla onu kabullenebilmek, gericiliklerinin çaresini arayabilmek”* tir. Rapor, içinde bazı ayrıcalıkların yer aldığı çağ gerisi bir düzenin geri gelmesini ya da sürmesini isteyen kişi olarak tanımladığı gericilerle, köylüler ve halk arasına ayırım koymamanın, halkla aydın arasında bilerek isteyerek bir uçurum yaratmak olacağını söyler. Bu durum, Türkiye'nin uygarlaşma davasında, uzun zamandan beri içinde bocaladığı çıkmazın kaynağını açıklamaktadır. TRT, aydın ve ilerici bir kurum olarak tanımlanıp, özellikle bürokrat kafalarda belirginleşen, halka ve inançlarına tepeden bakan ve dini sömüren, onu bir kazanç ve hükmetme kaynağı yapan kişilerle halk arasına ayırım koymayan anlayışın terk edilmesi önerilmektedir.

TRT'nin temel görevinin, kitleye ulaşmak, kitle eğitimi sağlamak olduğu, bu görevi yapabilmesi için halktan kopmuş duruma düşmemesi, *dinsiz radyo* imajını yaratmaması gerekmektedir. Din yayınlarında gözetilmesi gereken ilkelerse şöyle sıralanır:

- Dinin, modern laik ahlâkla da bağdaşabilen sosyal ahlâk kesimine yer vererek, mümkün olduğunca akıl dışı, çağ dışı düşen dogmatikliğiyle ilgili konulara yer vermemek,

- Hurafeci, geriletici, istismara elverişli konulara yer vermemek. Mümkün olduğu ölçüde ve ısındırıcı, yaklaşıtrıcı, düşündürücü, ikna edici üslupta, bunların zararlarını anlatmak.

¹⁹⁰ DEMİRHAN: A.g.e., s.19

Raporda, din yayınları konusunda, en doğrusunun, bu konuları TRT'nin kendisinin işlemesi olacağı belirtilmektedir.¹⁹¹ Din yayınlarının, kültür programları içinde diğer konulara oranla çok yüksek olduğu (1968'de % 32.5: 1965'de % 39.8), ayrıca eğitim yayınları içinde (*Günaydın* kuşağında) din konularının işlendiği belirtilerek, sürelerinde kısıntı yapmak yoluyla oranın düşürülebileceği vurgulanmaktadır.¹⁹²

Tablo 2.12: Ankara Radyosu 1968 Yılı Kültür Şubesi Programları¹⁹³

Programın Adı ve Özü	Periyodu ve süresi	Toplam Sayı ve Süresi	Kesim İçindeki Yıllık Oranı	Konu Sınıflaması
Kitap Saati (Yeni yayınlar)	Aydabir 25'	12 - 300'	4	Genel
Bu Dilin Ustaları	Haftadabir 20'	9 -180'	3	Edebiyat
Tanıdığım Meşhurlar	Haftada bir 15'	22 -330'	5.5	Edebiyat
Sanat Olayları (Aylık)	Ayda bir 20'	8 -160'	2	Sanat
Sanat Açık Oturumları	15 günde 1-30'	13 -390'	5	Sanat
Türk Folkloru	Haftada 1-20'	12-240'	3.5	Folklor
Anadolu Düşünürleri	Haftada bir 15'	7 - 105'	1.5	Fikir ve Felsefe
Tabiat ve İnsan	Haftada bir 10'	24 -240'	5	Bilim ve Fen
Çağımızda Teknik Gelişmeler	15günde bir 20'	8 -160'	2	Bilim ve Fen
16 Soru Genel Bilgi Yarışması (Örgün eğitime yardımcı ve halk eğitimine katkıda bulunmaya yönelik program)	Onbeşgünde bir 30'	9 -270'	3	Bilgi Yarışması
Magazin (Magazin aktüalitesi)	15günde bir 20', haftada bir 10'	39 - 585	10	Aktüalite
Gençlik (Gençlerin çeşitli sorunları,eğitim, kültür faaliyetleri)	15 günde bir 15'	15 -225'	4	Gençlik
SilahlıKuvvetlerSaati	Haftada bir 15'	51 - 765'	13	Silahlı Kuvvetler
Kuran'ı Kerim:Açıklama ve yorumu	Haftada bir 20'	43 - 360'	11.5	Din
Din ve Ahlâk konuşması	Haftada bir 10'	34 - 340'	7	Din
Ramazân(iftar)özel programı	Günde bir 30'	29 - 870'	10	Din
Mevlidler	Yılda 5 kez	5 - 450'	4	Din
Ulusal Bayramlar, Özel Anma Günleri	----- --	17 - 385'	5	Özel Günler

¹⁹¹ A. y.

¹⁹² A. g.e, s.23

¹⁹³ DEMİRHAN: A.g.e, Ankara Radyosu 1968-1969 Yılı Kültür Şubesi Programları Tablosundan. s. 21-24

Tablo 2.13: Ankara Radyosu, 1969 Yılı Kültür Şubesi yayınları¹⁹⁴

Programın Adı ve Özü	Periyodu ve Süresi	Toplam Sayısı ve Süresi	Kesim İçindeki Yıllık Oranı	Konu Sınıflaması
Kitap Saati	Ayda bir 20'	9 - 180'	4	Genel
Günümüz Edebiyatından Derlemeler (Aylık edebiyat aktüalitesi)	15 günde bir 20'	24 - 480'	7.2	Edebiyat
Bilim Dünyası (Bilim tarihi ve çağımızda, ülkemizde bilim ve teknoloji)	Ayda bir 20'	9 - 180'	2.7	Bilim ve Fen
16 Soru Genel Bilgi Yarışması	Onbeş günde bir 30'	9 - 270'	3.4	Bilgi Yarışması
Magazin (Magazin aktüalitesi ve sosyal hiciv)	Haftada bir 10'	17 - 170'	3.8	Aktüalite
Gençlik	15 günde bir 20'	23 - 460'	7	Gençlik
Silahlı Kuvvetler Saati	Haftada bir 15'	51 - 765'	12.3	Silahlı Kuvvetler
Kuran'ı Kerim: Açıklama ve Yorumu	Haftada bir 20'	52 - 1040'	15.6	Din
Din ve Ahlâk Konuşması	Haftada bir 10'	40 - 400'	9	Din
Ramazan(İftar) Özel Programı	Günde bir 30'	29 - 870'	11	Din
Mevlidler	Yılda 5 kez	5 - 450'	4.2	Din
Ulusal Bayramlar ve Özel Anma Günleri	-----	31 - 795	10.6	Özel Günler
Atatürk Diyor ki (Atatürk'ün temel görüşleri)	Haftada bir 10'	16 - 160'	3.5	Atatürkçülük
Çocuktan Al Haberi (Çocukların yaşamı, sosyal durumları ve düşünüş tarzları)	Haftada bir 10'	11 - 110'	2.5	Çocuk
Dinleye Dinleye (TRT'nin yayınları hakkında çeşitli kişilerin yargı ve eleştirileri)	Haftada bir 15'	17 - 155'	4.5	TRT Yayınları

3.6. Yayınların Denetimi

TRT içinde ve dışında en çok tartışılan konuların başında denetim gelir. Kurumsal anlamda denetim, 1965 yılında, Genel Müdür'ün sözlü emri ile başlar.¹⁹⁵

¹⁹⁴ Aynı tablodan.

¹⁹⁵ TRT Merkez Program Dairesi Başkanı Adalet Ağaoğlu'nun, Genel Müdür Haber ve Program Yardımcılığına gönderdiği, 16 Mart 1970 tarih ve 063-8/821 sayılı rapor. (Ergun Evren arşivinden)

359 sayılı yasadaki önce, hazırlanan söz programları, Söz Temsil yayınları Şefliklerince gözden geçirilir. 359 sayılı yasaysa, denetimle ilgili herhangi bir düzenleme içermez. Yayıncının, yayın özerkliğini, sorumluluk duygusu ve tavrı içerisinde yorumlaması beklenir.

O zamanlarda denetim diye bir mekanizma yoktu. Otokontrolü siz kendiniz yapacaksınız. Neyi vererseniz bu halk nereye doğru gider, siz bileceksiniz. Tabi TRT'nin kuruluşuyla beraber yayın planlama dediğimiz yer de kuruldu. Bu yayın planlama her yıl yıllık yayın planı çıkarırdı. Bu planlamaya göre programlarınızı düşünün, önerilerinizi yapın, ona göre de oluşturun. Ama kendi denetiminizi de kendiniz yapın. Neden? Yasalar karşısında yaptığınız yanlışın sorumlusu sizsiniz. Onu verdiği zaman siz otokontrolü daha sıkı tutuyorsunuz.¹⁹⁶

TRT'de programların denetimi, ilk zamanlarda daha çok dille ve biçimle ilgilidir. Yazılan program metinleri daha çok Türkçe'ye uygunluk açısından, Söz Temsil Yayınları Şefliklerince gözden geçirilir.¹⁹⁷ Metinlerin yanlış anlaşılmaya meydan vermemesi için ya da verilen bilgilerde yanlışlıklar olmaması için kontrol edilir. Ayrıca, yayıncılar da kendi aralarında, bu anlamda bir tür denetim yaparlardı.

Ben o zaman Kültür Yayınlarındaydım. Yapıyorsun programı, takıyorsun bandı. Herkes tarafından dinleniyor. Herkes fikrini söylüyor. Müdürün başkanlığında, yayınlanacak programı herkes dinleyip eleştirisini yapar, o eleştiriye göre ya yayınlarsın ya da değiştirirsin. Yani kendi aramızda bir denetim vardı.¹⁹⁸

TRT'nin, daha doğru bir deyişle radyonun yayınları, başlangıçtan beri çeşitli siyasi çevrelerde zaten tartışılmaktadır. 1966 yılında cinsel eğitim konulu bir program da, bazı basın organlarının tepkisine yol açar. Bu tepkiler, TRT'yi yayınların denetlenmesine yöneltir. 1966 yılında, Genel Müdürlük emri ile Merkez Program Dairesi Başkanlığında denetim başlar. Bu tarihten sonra, haberler ve reklâmlar dışında kalan tüm radyo söz yayınları, metin ve bant olarak, denetimden geçerek yayınlanacaktır. Üç program uzmanı, Adalet Ağaoğlu, Sevgi Sabuncu (Soysal) ve Nurten Görün, TRT'nin ilk denetçileri olarak görevlendirilirler.

Aslında TRT yasasında denetim diye bir görev yoktu. Bir programda "*Cinsel eğitim gerekli midir?*" konusu ele alınınca,

¹⁹⁶ Ceyhan BAYTUR ile görüşme.

¹⁹⁷ *Dünden Bugüne Radyo Televizyon*, s. 27

¹⁹⁸ Bengi BAYTUR ile görüşme.

Tercüman gazetesinin bir köşe yazarı, bunu büyüttü ve sorun haline getirdi. Tartışmaların büyümesiyle, programların denetlenmesi kararı alındı. Yani bu bir fiilî durumdu. Biz de Merkez Program Dairesindeki bazı uzmanlarımızı bu işle görevlendirdik. Ancak, denetim yapmak çok da içimize sinmiyordu. Prodüktörlerin yazdıklarına, yaptıklarına çok da karışmak istemiyorduk.¹⁹⁹

TRT’de uzun yıllar prodüktör, yönetici ve denetçi olarak çalışan Ergun Evren’e göre, denetim aslında olumsuz bir kurum değildir. Önemli olan denetim kavramının doğru algılanmasıdır. Denetim, bir tür, gazete yazı işleri gibi çalışmalıdır.²⁰⁰

1965’den sonra, Genel Müdürlük sözlü emriyle, hiçbir esasa bağlanmadan yaptırılan program denetimi, çeşitli olaylar sonucu ve o günün koşulları içinde geçirilen deneyler göz önünde tutularak, 17.8.1969 gün ve 37 sayılı Yönetim Kurulu kararına dayanan 334 sayılı genelge ile bazı esaslara bağlanır. Kuruluş ve Görev Yönetmeliği 53/a fıkrası gereğince de, bu görev Etüd ve Planlama Dairesine verilir.²⁰¹ TRT Kuruluş ve Görev Yönetmeliğinin 53. maddesi gereğince, radyolar tarafından hazırlanan programlar öz yönünden:

.Anayasanın dayandığı temel görüş ve ilklerle, Atatürk Devrimlerini ve Cumhuriyetin niteliklerini benimsetici esaslara,

. Belirtilen ilke ve esaslara uygun olarak hazırlanan Genel Yayın Planına,

. TRT’nin Genel Yayın İlkelerine uygunluk denetiminden geçirilir.

Radyolar tarafından hazırlanılarak, kontrolleri yapılan programlar, merkez Program Dairesi yoluyla, denetim için Program Etüd ve Planlama Dairesine gönderilirler. Programın denetimini uzmanlar yapar. Program üzerinde ‘yayınlanabilir’ görüşünü bildiren uzmanın belgeli evrakı, yayınlanmak üzere yine Merkez Program Dairesi yoluyla, ilgili radyolara gönderilir. Yayınlanır raporu alan programın yayınından doğan sorumluluk, denetimi yapan uzman, radyolar ve Merkez

¹⁹⁹ Turgut ÖZAKMAN ile görüşme.

²⁰⁰ Ergun EVREN ile görüşme.

²⁰¹ Merkez Program Dairesi Başkanlığının 16 Mart 1970 tarih ve 063-8/821 sayılı raporu. Adalet Ağaoğlu’nun, Merkez Program Dairesi Başkanı olarak, Haber ve Program Yardımcılığına gönderdiği ve 334 sayılı genelgeye ilişkin raporda, denetimle ilgili sorunlara değinilmektedir. Rapora göre, sözlü emir üzerine denetim yapılması, Merkez Planlama Dairesi, radyo prodüktörleri ve Etüd ve Planlama Dairesi arasında, esasların saptanmamasından doğan yorum farklılıklarına ve tartışmalara, sürtüşmelere neden olmuştur.

Program Dairesince kontrol sırasında, yayın için olumlu görüş bildiren yetkililere aittir. Uzmanın ‘yayınlanamaz’ görüşünü bildirdiği programlar, yayından alıkonulur. Değişiklik öngörülen durumlarda, bu değişiklik radyolar tarafından gerçekleştirilir. Program Etüd ve Planlama Dairesi Başkanı, res’en ya da uzmanın yayınına tereddüt ettiği durumlarda, programları denetleyerek bir sonuca bağlar. Uzmanın *Yayınlanamaz* görüşü belirttiği programların, Daire Başkanlığınca yayınlatılması durumunda, yayından doğacak hukuksal sorumluluk, yayın onayını veren Daire Başkanına ve olumlu görüş bildiren diğer yetkililere aittir. Program Etüd ve Planlama Daire Başkanının da tereddüt gösterdiği programlar, onun adına Genel Müdürlüğün kararına sunulur. Bu durumda sorumluluk, Genel Müdür’le, olumlu görüş bildirmiş olan diğer yetkililerindir. Merkezde uzmanlar, metin üzerinden denetim yapmışlarsa, imzalarını taşıyan metin içeriğinden, bant üzerinden denetim yapmışlarsa, imzalarını taşıyan belgelendirilmiş bandın içeriğinden sorumludurlar. Denetimden sonra, metin ya da bant üzerinde izinsiz değişiklik yapılmışsa, programın yayınından doğacak hukuksal sorumluluk, bu değişikliği onaylayanlara aittir.²⁰²

Gerek radyonun yönetici ve yapımcılarıyla yapılan görüşmelerden, gerekse Kurum içi yazışma ve raporlardan anlaşıldığına göre, denetim çok da istenilen bir uygulama değildir. Denetimin başladığı dönemde denetçi olarak çalışan, daha sonra da Merkez Program Dairesi Başkanı olan Adalet Ağaoğlu, Genel Müdür Haber ve Program Yardımcılığına gönderdiği raporda belirttiği gibi, denetimin, öncelikle anayasanın ve yasanın, Kuruma verdiği görevle bağdaşmayacağı inancındadır. Anayasa’nın 26. maddesi, yasanın, Radyo ve Televizyon yolu ile halkın haber almasını, düşünce ve kanaatlere serbestçe ulaşabilmesini engelleyici kayıtlar koymasını önlemiştir. Anayasa ve yasanın öngördüğü esasların ve her şeyden önce, Kurumun özerkliğinin, sadece kamuoyunun serbestçe oluşumunu sağlamak amacıyla konulduğunu düşünmemek gerekir. Ağaoğlu, serbestçe oluşumu sağlanmayan bir yayıncının, bir program yapımcısının, kamuoyunun serbestçe oluşumunu nasıl sağlayacağını sorar. Ona göre, çoğu kez program yapımından anlamayan üst kademe denetimcilerin gölgesindeki genç programcıların, nasıl kimlik kazanacakları da ayrı bir tartışma konusudur. Ağaoğlu, Kurum içinde gerekli otokontrolün bir üst kademe denetimi demek olmadığı, bunun çağdaş yayıncılıkla bağdaşmadığı, üst kademe

²⁰² *Radyolararası 7. Program Toplantısı Tutanakları, Cilt 1, Ankara Radyosu Transkripsiyon Şubesi Müdürlüğü, 1969, s.298- 300*

denetimin gölgesinden korkan bir yayın kurumuna özgü, yıllar da geçse programcılarının görevinin bilincine ve sorumluluğuna varmaktan alıkoyucu ve her geçen gün yayını biraz daha kişiliksizliğe yönelte, geri bir sistem olduğu kanısındadır. Günlük yayın için konulan üst kademe denetim, açıkça, genç programcılara duyulan güvensizliğin bir sonucudur ama aynı zamanda, güvenilir programcılar yetişmesini de en çok engelleyen tek sistemdir. O gün geçerli olan denetim esaslarına göre, yalnızca söz programlarının hedef alınmakta, en az söz programları kadar önemli olan haberler, haber programları, reklâmlar ve reklâm programları ile çeşitli müzik programları için bir üst kademe denetim söz konusu olmamaktadır. Bu durum da, Kurum içinde ikilik yaratır.

Sözü edilen Rapor'un ikinci bölümünde, 334 sayılı genelgenin uygulamalarına yönelik saptamalar bulunmaktadır. Buna göre, programların inceleme ve planlamaya uygun yapılıp yapılmadığını kontrol etmek, elbette Etüd ve Planlama Dairesi'nin görevidir. Ancak, bu kontrol görevi, sözlü programların, dil, amaç, biçim ve yayın ilkeleri yönlerinden denetimi anlamında değildir. Buradan çıkarılması gereken anlam, hazırlanan programa göre yayın yapılıp yapılmadığıdır. Kontrol, programların tek tek, öz ve biçim denetimleri anlamında yorumlanacaksa, bu denetimin zaman ve insan gücünü boşa harcamamak için, yayın sonrası değerlendirilmesi biçiminde olması daha uygundur.²⁰³

Öngören de, denetimin, düşünce özgürlüğüne aykırı bir ortam yaratıp, yayıncılığın hızla yerine getirilmesini engelleyen denetimin, diğer sakıncalarına da değinir. Denetim uygulamasıyla, özellikle televizyonda yerli yapım program ve film üretimi azalırken, denetimin müdahalesiyle yayın akışları değişmekte, izleyici gözünde güven kaybolmaktadır. Öte yandan, program yapımcılarının çalışma alışkanlıkları açısından da istenmeyen sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Örneğin, bazı yapımcılar, TRT'de çeşitli zamanlarda görüldüğü gibi, *denetim nasıl olsa çıkarır*, düşüncesiyle, yayınlanması olanaksız düşüncelere yer vererek kahraman olma yoluna giderler. Bunun yanında, bazıları, denetimi bir güvence kabul ederek, ona ayak uydururlar. En önemlisi de, program yapanlar, sansür anlayışı ile yapılan denetimden önce, kendi kafaları içinde bir sansür çerçevesi oluşturarak, çağdaş düşünceyi kendi kendilerine yasaklarlar. Bunların sonucunda da, yapımcılarda, ister istemez, sansür anlayışına uygun bir sınırlama belirlenmekte ve yayınlarda yenilik ve yaratıcılık gibi

²⁰³ Merkez Program Dairesi'nin 16 Mart 1970 tarih ve 063-8/821 sayılı raporu

nitelikleri bulabilmek zorlaşmaktadır.²⁰⁴ Yayından önce, kendi kendini denetim anlayışı ve sorumluluğunun, başta programı hazırlayana ve sonra da onun ilk amiri olan şube müdürüne bırakılması, en demokratik yöntemdir. Yayından sonraki denetim ise, gelecek yayınlar için bir uyarı niteliğinde yapılmalıdır.²⁰⁵

II. ÖZERK TRT DÖNEMİNDE TÜRKİYE

1.Siyasal Gelişmeler

27 Mayıs 1960'la başlayan dönem, bir yandan demokratik açılımların yaşandığı, bir yandan da toplumsal ve siyasal çatışmaların yoğunlaştığı bir dönem olur.

İlk çatışma, MBK içinde ortaya çıkar. Komite içinde, en kısa zamanda genel seçimleri yaparak, ülke yönetimini sivillere bırakmak isteyenlerle, askerî yönetimin bir süre daha yürürlükte kalmasını isteyenler, iki karşıt eğilimi oluştururlar. Sivil yönetime geçmekten yana olan ılımlıların ağır basmasıyla, 13 Kasım 1960'da, MBK'nın 14 üyesi tasfiye edilir.

İhtilalin ardından, 14 Ekim 1960'da başlayan Yassıada yargılamaları ve sonunda verilen idam kararları, bu dönemin ve sonrasının temel tartışma/çatışma konularından biri olacaktır. Çavdar'a göre bu idamlar, Terakkiperver ve İttihatçıların yargılandığı 1926 İstiklal Mahkemesinden sonra, Cumhuriyet tarihinin ikinci siyasal soykırımıdır. Siyasal içerikli bu idamlar, etkileri günümüze kadar uzanan bir kan davası yaratacaklardır.²⁰⁶ Eroğul da, komutanların, idamlar yoluyla eski DP'lilere ve seçmenlere gözdağı vermeyi amaçladıklarını, ne var ki idamların, eski DP'lilerin hınç duygularını bilemekten başka bir işe yaramadığını yazar.²⁰⁷ Ekim 1961'de yapılacak olan ilk seçimde, DP'nin mirasçısı olan partiler, beklenmedik bir sonuç alırlar. Seçim sonuçlarına göre, Adalet Partisi 158, Cumhuriyet Halk Partisi 173, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi 54 ve Yeni Türkiye Partisi 65 milletvekili çıkarmışlardır. Senatoda ise, AP 71, CHP 36, CKMP 16, YTP ise 27 sandalye kazanırlar.²⁰⁸ TBMM,

²⁰⁴ ÖNGÖREN, Mahmut Tali: (1995), s.143-144

²⁰⁵ A.g.e., s.149

²⁰⁶ ÇAVDAR. (2003), s.99 (Yassıada' da 11 ay süresince 588 kişi yargılanır. Duruşmaları sonunda Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan idam edilirken, DP'nin önde gelen yöneticileri, ağır cezalara mahkûm olurlar. 1960'lı yılların ortalarında önce çıkarılan af yasaları ile serbest bırakılırlar ancak, siyasal haklarına 1974 yılında yapılan bir anayasa değişikliği sonucu kavuşabileceklerdir.)

²⁰⁷ EROĞUL: "Çok Partili Düzenin Kuruluşu", s.139

²⁰⁸ ÇAVDAR: A.g.e, s. 115- 116 (Çavdar, bu sonucun, 27 Mayıs'ın halk yığınlarının gözünde onaylanmadığı olgusunu gündeme getirdiğini öne sürer. Orduda ise, seçim sonuçlarının

Cemal Gürsel'i Cumhurbaşkanı olarak seçerken, Kasım 1961'de CHP ve AP koalisyon hükümeti kurulur. Bu ilk koalisyon dönemi, yeni darbe girişimlerine sahne olacaktır.

CHP-AP koalisyonunun, 1961 Anayasası'nın öngördüğü reformları gerçekleştirmede başarısız olduğunu düşünen bir grup subay, yönetime el koyma planını gerçekleştirmek amacıyla, 22 Şubat 1961'de yeniden ihtilal girişiminde bulunur. Talat Aydemir komutasındaki ihtilalciler, başarısızlığa uğrayıp, ordudan emekli edilirler. Sonraki aylarda, ihtilalcilerin affı ile ilgili tartışmaların, eski DP'lilerin de affını gündeme getirmesi, koalisyonun sonunu hazırlayacaktır. Mayıs 1962'de istifa eden İnönü, yeniden hükümeti kurmakla görevlendirilir. Bu kez, CHP-CKMP- YTP koalisyonu görevdedir. Bu koalisyon da, ilki gibi anayasa reformlarını hayata geçirmekte başarılı olamaz. MBK'nın doğudan sürdüğü 56 toprak ağasının yerlerine dönmesine izin verilerek toprak reformu uygulanması olanağı ortadan kalkar. Öte yandan, 1961 Anayasa'nın temel önermelerinden biri olan planlı kalkınmayı gerçekleştirmekle görevli DPT' nin, 2. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nı hazırlamakla görevli uzmanları topluca istifaya zorlanırlar.²⁰⁹ Ordu içinde huzursuzluk bastırılmış ama, dindirilememiştir. Talat Aydemir ve arkadaşları, 21 Mayıs 1963'de ikinci kez, ihtilal yapma amacıyla harekete geçerler. Bu girişim, Talat Aydemir ve Fethi Gürcan'ın idam edilmesiyle sonuçlanacaktır.*

Aralık 1963'de, CHP bu kez bağımsızlarla üçüncü koalisyon hükümetini kurar. Dönemin en önemli olayı Kıbrıs bunalımı olacaktır. Kasım 1963'de, Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'un, Anayasanın Türk toplumuna özel haklar tanıyan

kabullenilmesi kolay olmaz. Silahlı Kuvvetler Birliği adı verilen oluşum, 21 Ekim 1961'de imzaladıkları bir protokolle, ordunun seçim sonuçlarını tanımadığını gösteren bir karar alır. Bu karara göre, seçimden sonra oluşacak olan parlamento toplanmadan önce ordu müdahale edecektir. Sonuçta, İ. İnönü ve Genel Kurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın girişimleriyle bir uzlaşmaya varılır. 26 Ekim 1961'de, Çankaya'da Cemal Gürsel ve siyasi parti başkanları bir protokol imzalayarak, Gürsel'i Cumhurbaşkanlığına seçmeyi, ordudan uzaklaştırılan subayları görevlerine iade etmemeyi ve eski DP'liler için hemen af çıkarmamayı kabul ederler.)

²⁰⁹ EROĞUL: "Çok Partili Düzenin Kuruluşu" s.142

* 21 Mayıs gecesi, darbeciler ve Genel Kurmay'a bağlı birlikler, radyoyu aralıklarla ele geçirirler. Üsteğmen İlhan Baş'ın, Talat Aydemir imzalı ihtilal bildirisini okumasından kısa bir süre sonra, Ankara garnizon Komutanlığından Yarbay Ali Elverdi, Türk ordusunun demokrasiye bağlı olduğunu söyleyerek ihtilal girişiminin başarısızlıkla sonuçlandığını açıklar. Ancak, yine kısa süre sonra, İhtilal Genel Karargâhının iki numaralı bildirisi, radyodan okunur. Bu anonsun ardından, Genel Kurmay'a bağlı birliklerce, radyonun Etimesgut İstasyonu ile bağlantısı kesilerek, Hükümet Kuvvetleri adıyla, Etimesgut'tan yayın yapılır. Talat Aydemir anılarında, " bu andan itibaren subaylarda, kıta kumandanlarında bir çözülme başladı. Hâlbuki karşımızda hiçbir kıta yoktu" der ve devam eder: "Tek radyonun bu kadar tesirli bir silah olduğunu o zaman anladım. Mağlubiyetimizin tek sebebi radyodur. " Aktaran: GÜRCAN, Öner: *Ben İhtilalciyim: Fethi Gürcan*, Süvari Yayıncılık, Ankara 2005, s.262- 265

hükümlerinin uygulanmayacağını ilan etmesinden sonra, Kıbrıs'lı Rumlar, Türkler üzerine saldırıya geçerler. Türkiye, adadaki garantörlük hakkına dayanarak Kıbrıs'a müdahale edeceğini bildirir. Türkiye'nin bu kararı üzerine, ABD Başkanı Lyndon B. Johnson, 5 Haziran 1964'de İnönü'ye ünlü mektubunu gönderir. “Türk- Amerikan ilişkilerinin dönüm noktası” kabul edilen mektupta Johnson, Amerika'nın Türkiye'ye verdiği silahların savunma amaçlı olup, Kıbrıs'ta kullanılamayacağını yazar. Amerika'ya göre, Türkiye, adaya müdahale için bütün koşulları yerine getirmemiştir ve müdahale Türkiye'yi Sovyetler Birliği ile karşı karşıya bırakabilir. Bu durumda ABD ve NATO'nun Türkiye'yi savunmayabileceği tehdidi, mektubun özünü oluşturur.²¹⁰ Bu tehdidin Türkiye'de yarattığı etki, hayal kırıklığıdır. İki süper güçten birine yakınlaşarak güvenliğin sağlanabileceği düşüncesi, bu mektupla sarsılmaktadır. Ekim 1964'de Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, 2. Dünya Savaşından sonra ilk kez Sovyetler Birliğini ziyaret eder. Bu ziyarette, Türkiye'nin NATO üyesi olarak kalmayı sürdüreceği, buna karşılık Sovyetler Birliği dostluğu geliştirmek istiyorsa, Ankara'nın bu koşullar altında elini uzatmaya hazır olduğu bildirilmektedir. Türkiye, Rusya'ya karşı, asla bir tecavüzün trampelen tahtası olmayı kabullenmeyecektir.²¹¹ Ocak 1965'de de, Türkiye, Amerika'nın kurmaya çalıştığı çok taraflı nükleer güçten (*Multilateral Force*) çekildiğini açıklar.²¹² Şubat 1965'de Üçüncü İnönü hükümetinin, bütçenin parlamentoda reddedilmesi üzerine istifa eder. Yeni hükümet Suat Hayri Ürgüplü başkanlığında, AP, YTP, CKMP ve Millet Partisi (MP) 'nin katılımıyla oluşmuş bir koalisyonudur. İnönü hükümetinin istifası ve yeni hükümet arayışlarında, dış politikadaki bu gelişmelerin bir etkisi olup olmadığı tartışılır. Ulusal eğilimleri baskın bir İnönü'nün, kendi bağımsızlık ve özerkliğini sağlama girişimleri, Atlantik'in öte yakasında, herhalde hoş görülmecektir. Ankara'da tek başına iktidar oluşturmaktan yoksun parçalanmış bir orta ve sağ partiler topluluğundan başka, İnönü'ye karşı çıkarılabilecek herhangi bir seçenek yoktur. Sistemin kuralı,

²¹⁰ ŞAHİN, Haluk: *Johnson Mektubu*, Gendaş yayınları, İstanbul, 2002, s.13 (Şahin, görüştüğü mektup yazarlarının, metni, “Türk çıkarmasına engel olmak, böylece bir Türk- Yunan savaşına meydan bırakmamak” amacı ile kaleme aldıklarını belirttiklerini yazıyor. Türkiye'deki gözlemcilerse, mektupta söylenenlerin bu çerçeveyi aştığını düşünüyorlar. Şahin, Türk- Amerikan ilişkilerinin temel direklerinin bu mektupla sorgulanmaya başladığını belirtiyor)

²¹¹ GEVGİLİLİ, Ali: *Yükseliş ve Düşüş*, Bağlam Yayıncılık, 2. basım, İstanbul, 1987, s. 303

²¹² EROĞUL: “Çok Partili Düzenin Kuruluşu”, s.144

kendiliğinden yaratılmayana, gerektiği zaman dıştan yönlendirerek gerçekleştirmektedir.²¹³

Üçüncü İnönü Hükümeti görev başındayken, seçim sistemi değiştirilir. AP'nin güçlenmesini önlemek amacıyla, küçük partilerin ülke çapında aldıkları dağınık oyları bile değerlendiren Millî *Bakiye Sistemi* kabul edilmiş, ancak bu sisteme göre yapılan 1965 seçimlerinde, AP, oyların % 53'ünü alarak, 240 milletvekili çıkarmıştır. CHP'nin oyları % 27.44, milletvekilli sayısı ise 134'dür. MP %5.97, YTP %3.55, Türkiye İşçi Partisi(TİP) % 2.83, CKMP %2.14, bağımsızlar ise % 3.04 oy alırlar.²¹⁴

1.1. Sola ve Sosyalizme Açılma:

1961 Anayasasının en önemli özelliği, özgürlük alanını genişletmesidir. Yasalarda var olan kısıtlayıcı hükümlere (TCK 141 ve 142. madde gibi) rağmen, sol akımlar ve sosyalist düşünce, Türkiye'de konuşulup, tartışılır hale gelmiştir. Cem Eroğul, 1919'da başlayan Kurtuluş Savaşının gerektirdiği geniş koalisyon anlayışı içinde, siyasal yaşamda sola kaçınılmaz olarak yer açıldığını, 1925 Takrir-i Sükûn Kanunuyla birlikte de her türlü sol örgütlenmenin yasaklandığını yazar. 1945'de siyasal liberalleşme süreciyle birlikte, kısa bir süre bir özgürlük fırsatı doğar. Ancak, çok partili düzenin kurulmasının önemli koşulu, yeniden yeşermeye başlayan, sol güçlerin, kesinlikle ezilmesi olur.²¹⁵

27 Mayıs'ın hemen ardından, Doğan Avcıoğlu ve dönemin önde gelen aydınları, YÖN Bildirisini yayınlarlar. Önce 164 kişinin imzaladığı bildiriye, daha sonra 898 imza daha eklenir. 20 Aralık 1961'de ilk sayısı çıkarılan Yön Dergisinde yayınlanan bildiri, Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik ve toplumsal bunalımı sergileyip, bunalımdan çıkış yollarına değinir:

Kalkınma felsefemizin hareket noktaları olarak, bütün imkânlarımızı harekete geçirmeyi, yatırımları hızla artırmayı, iktisadî hayatı bütünüyle planlamayı, kütleleri sosyal adalete kavuşturmayı,

²¹³ GEVGİLİLİ: A.g.e, s. 304 (Gevgilili, Metin Toker'in İsmet Paşayla On Yıl dizisinden yaptığı alıntıda, Amerika'nın, İsmet Paşa'nın yerini alacak bir başbakan aradığını, General Porter isimli bir Amerikalının 1964 Ağustosunda Türkiye'ye geldiğini yazıyor. Porter'in görevi, İsmet Paşa'nın hayır dediği bir takım teklifleri Türkiye adına kabul edecek bir başbakan aramak ya da bu tekliflerin Türkiye'ce kabul edilmesi için bir takım nüfuzlu Türkleri ikna etmektir. Porter'in Türkiye'ye geldiği günlerde, CIA ajanları da Türkiye'de, "İnönü istifa ederse hükümet başkanı kim olur" konulu bir anket yapmaktadır.)

²¹⁴ ÇAVDAR: (2003) s.153

²¹⁵ EROĞUL: "Çok Partili Düzenin Kuruluşu" s.148

istismarı kaldırmayı ve demokrasiyi kütlelere mal etmeyi zaruri sayıyoruz. Varmak istediğimiz bu amaçlara, yeni bir devletçilik anlayışıyla erişebileceğimize inanıyoruz.²¹⁶

Yön Dergisi, sorunların aşılması için köklü reformlar yapılmasını ve kapitalist olmayan bir kalkınma modeli seçilmesini savunur. Yön'cülere göre, prekapitalist yapıların varlığını sürdürmekte inat etmesi, kapitalist üretim tarzının ülkede yerleşmesine engeldir. Çözüm, toplumun ara tabakaları ile sağlanabilecektir. İlerici hamlelere öncülük edebilecek başlıca güç, “zinde güçler” olarak tanımlanan gerçekçi aydınlar, gençlik ve ordudur. Yön Dergisi, 30 Haziran 1967' ye kadar yayını sürdürür. Bu tarihten sonra, Doğan Avcıoğlu ve ekibi *Devrim* Dergisini çıkarmaya başlarlar.

Yön Dergisi'nin çıkışından bir yıl sonra, bir grup aydın *Sosyalist Kültür Derneği*'ni kurar.* Derneğin kuruluş bildirisinde, sosyalizmin, azgelişmiş ülkelerin sosyal adalet içinde hızlı kalkınmalarını sağlayacak tek model olduğu vurgulanarak, aşırı sınıf çatışmalarını, demokratik yollarla önlemenin tek yolu olduğu söylenmektedir. Sosyalizm, halkçı bir düzen kurmak üzere yapılan Millî Kurtuluş Savaşımızın bir devamı ve yeni bir hamlesi olacaktır.²¹⁷

61 sonrası, solun ikinci eksenini Türkiye İşçi Partisi oluşturur. Şubat 1961'de, bir grup sendikacı tarafından kurulan TİP' in başına, kuruluşundan bir yıl sonra Mehmet Ali Aybar geçer.** Aybar'ın partinin başına geçmesinden sonra, TİP ‘İşçi sınıfının, aydınlarla iş ve kader birliği etmesinden doğan demokratik öncülüğü’²¹⁸ çevresinde örgütlenecektir. Parti tüzüğü'nün 2. maddesi partinin, işçi sınıfı öncülüğü

²¹⁶ ÇAVDAR. (2003), s.119

* Dernek yöneticileri, Osman Nuri Torun, Nejat Erder, Atilla Karaosmanoğlu, Doğan Avcıoğlu, Adnan Başer Kafaoğlu, Güney Özcebe, Sırrı Hocaoglu, Cemal Reşit Eyüboğlu ve Cahit Tanyol'dan oluşur. ÇAVDAR: A.g.e., s.133

²¹⁷ ÇAVDAR: A.g.e., s.134

** Sadun Aren'e göre Aybar, Sosyalist- Marksist bir aydın olarak TİP Genel Başkanlığı için biçilmiş kaftandır. AREN, Sadun: *TİP Olayı (1961- 1971)* Cem Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 38. Aren, anılarında da, sendikacılar tarafından kurulan partinin Marksist bir parti olmadığını, programında da sosyalizmden söz edilmediğini belirtir. Parti, Marksist değildir ama iyi niyetle kurulmuştur. Ancak sermaye çevreleri ve yöneticiler, işçilerin böyle bir hareket içine topluca girmelerini, eninde sonunda yollarını bulacaklarını ve işçi sınıfının bulunduğu bir partinin mutlaka Marksist, sosyalist olacağını görmüş oldukları için istemezler. Öte yandan kurucular, bu işi yürütebilecek bir aydın aramaktadırlar. Aren, bu amaçla Prof. Dr. Cahit Talas ve Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya'ya başvurulduğunu, bir ara Nadir Nadi'nin isminin geçtiğini, ancak daha sonra, kendisi de bir parti kurmayı düşünen Mehmet Ali Aybar'la anlaşıldığını yazıyor. AREN, Sadun: *Puslu Camın Arkasından*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2006, s.10

²¹⁸ AREN: A.g.e., s.139

çevresinde, toplanan ırgat ve küçük köylülerin, aylıklı ve ücretlilerin, zanaatkârları, küçük esnaf ve dar gelirli serbest meslek sahipleri ile ilerici gençliğin ve toplumcu aydınların, kanun yolundan iktidara yürüyen siyasî teşkilâtı olduğunu belirtir.²¹⁹ Solun diğer eksenini oluşturan YÖN'cülerle TİP arasındaki ayrım da burada ortaya çıkar. YÖN'cüler, seçimlere inanmayıp, asker ve sivil aydın kadroların darbesiyle iktidara gelmeyi savunurlar.

TİP, ilk kez 1963 Kasım'ında yapılan Belediye Seçimlerine, 9 il ve 31 ilçede katılır. Bu seçim öncesinde, siyasi partilere tanınan radyoda konuşma hakkını kullanarak, ilk kez geniş kitlelere seslenme olanağı bulur. Genel başkan Mehmet Ali Aybar, radyoda yaptığı propaganda konuşmalarına *“İşçi, köylü, küçük esnaf, aylıklı, ücretli yurttaş, dul, dar gelirli kardeş, halktan emekten yana olan yurttaş, Atatürkçü, toplumcu aydın”* seslenişi ile başlar. Yaşar Kemal de, radyo konuşmalarında, dinleyicilere, *“İşçiler, köylüler! Aydınlar ve bilcümle Türk halkı, sözümlerinizdir”* diye seslenerek, *“Bizler, geri kalmış, halkı ezilmiş, emekçisi iliklerine kadar sömürülmüş bir ülkenin insanlarıyız”* der.²²⁰ Bu söylem, Türkiye radyolarında ilk kez duyulmaktadır. 1965 genel seçimlerinde TİP, parlamentoya girer. 52 seçim çevresinde 276.000 oy alan parti, 15 milletvekili çıkarmıştır.* TİP, parlamentoda bulunduğu dönemde de, yeni ve alışılmadık yasa önerileri ile partinin temel tezlerini gündeme getirir. Bu yasa önerileri arasında, topraksız ve az topraklı köylüye toprak verilmesi, tarımda kiracılık ve ortaklığın yoksul köylü lehine düzenlenmesi, işsizlik sigortası, petrolün millîleştirilmesi, tasarruf bonolarının iptali, yabancı sermayeyi teşvik kanununun iptali gibi konular vardır. TİP ayrıca, işverenin lokavt hakkının kaldırması, grevlerle ilgili yasak ve sınırlamaları en aza indiren, hükümetin yetkisini kısıtlayan düzenlemelerle, vergi yükünü emekçiden sermaye ve toprak sahibine kaydıran düzenlemelerin de hayata geçirilmesini talep eder. Partinin diğer bir talebi de, köy bölge okulları kurulması ve ders araç ve gereçlerinin ilköğretim öğrencilerine parasız verilmesidir.²²¹ TİP'in oyları, 1969 da yapılan seçimlerde % 3'den % 2,5'e gerileyecek, seçim sisteminin de değiştirilmiş olması nedeniyle, parlamentoya ancak iki milletvekili sokabilecektir.

²¹⁹ AREN: (1993) s. 48

²²⁰ ÇAVDAR: A.g.e., s.149

* TİP milletvekilleri: Mehmet Ali Aybar, Sadun Aren, Çetin Altan, Rıza Kuas, Muzaffer Karan, Tarık Ziya Ekinci, Yahya Kanbolat, Cemal Hakkı Selek, Adil Kurtel, Behice Boran, Yunus Koçak, Kemal Nebioğlu, Ali Kara, Yusuf Ziya Bahadın, Şaban Erik. A. g.e, s. 149- 150

²²¹ ÖZDEMİR, Hikmet: “Siyasal Tarih (1960- 1980)”, *Türkiye Tarihi 4*, 1983, s. 222

27 Mayıs sonrası dönemde, işçi sınıfının ekonomik ve demokratik kazanımları açısından önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Anayasa'nın tanıdığı özgür sendika kurma, grev hakkı, toplu pazarlık ve sözleşme yapabilme olanakları, 1963 yılında çıkarılan Sendikalar Kanunu ve Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu ile hayata geçirilir. İşçiler, bu dönemde Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu TÜRK-İŞ ve Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu DİSK bünyesinde örgütleneceklerdir. Türk-İş'in, ekonomik mücadele üzerine oturtulmuş Amerikan tipi sendikacılığının doğurduğu muhalefet, 1967' de DİSK'i oluşturur. DİSK'e göre, emekçilerin tüm haklarını alabilmesi, yalnız mesleki mücadele ile mümkün değildir. Emekçiler, ekonomik mücadele yanında, Anayasa'daki demokratik haklarını kullanarak, siyasî mücadele de vermelidir.²²²

Türk Ceza Yasasının 141 ve 142. maddelerinin yürürlükte olmasına karşın, sınıf mücadelesi kavramı ve bu mücadeleyle şekillenen siyasal yapılaşmalar, 1960'ların ortalarında, Türkiye'nin siyasal ve toplumsal gündeminin üst sıralarını işgal eder. Sol düşüncenin ve bu düşünce çevresinde toplanan aydınların giderek etkinlik kazanması, CHP'yi de, kendini yeniden tanımlamaya yöneltir. CHP, artık *Ortanın Solu*'ndadır. CHP lideri İsmet İnönü'ye göre, Ortanın Solu, aslında devletin kuruluşundaki altı ok'a dayanmaktadır. İnönü, CHP'nin bünyesi itibarıyla devletçi bir parti olduğunu, bu sıfatla da elbette, ortanın solu bir anlayışta bulunduğunu söyler. İnönü'ye göre, 1923'teki harap ülkede devletçilik, nasıl tek, eşi ve yardımcısı olmayan bir kalkınma çaresi idiyse, bugün de ekonomik hayatımızın temel unsurudur.²²³ CHP'nin Ortanın Solu söylemi, partinin daha tutucu olan seçmenlerinin, büyük burjuvazinin partisi olan ve paternalist ilişkileri, din tutuculuğunu, antikomünizmi alabildiğine sömürerek oyları alan AP'ye, ilerici seçmenlerinin de TİP'e kaymasına yol açar.²²⁴ 1965 seçimleri öncesinde, sağ partilerin CHP'ne karşı kullandıkları propaganda da, *Ortanın Solu Moskova Yolu* sloganına dayanacaktır.

CHP, 1965 seçimlerinde, AP karşısında yenilgiye uğrar. Bu durum, parti içinde, karşıt gruplar arasında hesaplaşmayı hızlandırır. 1966 yılında toplanan CHP 18. Kurultayının hemen öncesinde yayınladığı *Ortanın Solu* adlı kitapta Bülent Ecevit, sağ ve soldaki bütün sola karşı, ortanın solu'nu tek çözüm olarak ileri sürer. *'En sola' sıçrama eğilimi, toplumda şiddetli sarsıntı hatta patlamalar doğurabilecek,*

²²² ÇAVDAR. (2003), s.133

²²³ *Milliyet*, 29. 7. 1965 (Milliyet Gazetesi Başyazarı Abdi İpekçi'nin İsmet İnönü ile röportajı)

²²⁴ YERASİMOS: A.g.e., s.478

*bu eğilim demokrasiyi yıkabilecek, Türkiye'yi karanlık bir döneme sokabilecektir*²²⁵. Ecevit, Kurultay'da yaptığı konuşmada da, toprak reformundan, grev hakkının tanınmasından ve petrolün millileştirilmesinden yana olan bir partinin, doğal olarak ortanın solunda olacağına işaret eder. Seçim yenilgisinin nedeni, ortanın solu değil, CHP' nin, iç ve dış sömürücüleri karşısına almasıdır. Ecevit'e göre, Türk halkının kurtuluşu, bu iç ve dış sömürücülerin karşısına çıkmaktan geçer.²²⁶ Kurultayda *Ortanın Solu* kanadı, parti yönetimini ele geçirir, Ecevit, CHP'nin Genel Sekreteri olur. 28 Nisan 1967'de toplanan Olağanüstü Kurultay, Turhan Feyzioğlu ve arkadaşlarının partiden ayrılmasıyla sonuçlanır. Feyzioğlu, CHP'den ayrıldıktan sonra, Cumhuriyetçi Güven Partisi'ni kuracaktır.

1960'lı yılların ikinci yarısında uluslararası planda yaşanan gelişmeler, dünyanın pek çok yöresinde, gençliğin devrimci akımlar çevresinde toplanmasına yol açar. ABD'nin Vietnam'ı işgali ve Vietnam direnişi, 1966'daki Çin Kültür Devrimi, 1967'de Che Guevera'nın Bolivya'daki eylemleri, devrimci dalganın yükselişini beraberinde getirir. Türkiye'de gençlik arasındaki en etkili örgütlenmelerden biri olan ve 27 Mayıs'tan önceki yıllarda Ankara SBF'de kurulan ilk *Fikir Kulübü* örneğinden hareketle, Ankara'da ODTÜ, DTCF, Fen Fakültesi, Gazi Eğitim Enstitüsü ve Ziraat Fakültelerinde *Fikir Kulüpleri* kurulur. Aralık 1965'de, bu kulüpler *Fikir Kulüpleri Federasyonu* biçiminde örgütlenirler.* Birkaç yıl içinde diğer kentlerde sekreterlikler şeklinde örgütlenecek olan Federasyonun kurucuları, büyük ölçüde TİP sempatanlarından oluşur. Ancak, TİP'in sosyalist devrim anlayışına karşı, *Millî Demokratik Devrim* (MDD) tezini savunan muhalefet, bir süre sonra FKF üzerinde etkili olur.

MDD tezi, ilk kez 1966'da, YÖN Dergisinde ortaya atılmıştır. Mihri Belli'nin *Demokratik Devrim: Kimle Beraber, Kime Karşı?* başlıklı yazısıyla ortaya atılan teze göre, emperyalizmin sultanı altında ve feodal ilişkilerini tasfiye edememiş bir ülkede,

²²⁵ GEVGİLİLİ: A.g.e., s. 350. (Gevgilili'nin aktardığı kitabında Ecevit, Türkiye'deki solun dört basınç altında olduğunu söyler. Kuzeyden, SSCB ve Doğu Avrupa ülkeleri, güneyden, özellikle Mısır ve Suriye, batıdan, demokratik batı ülkelerinde oluşan sosyal demokrasi ve Uzakdoğudan, Çin'den gelen sol basınçlar içinde, ortanın solu, batı demokrasilerinden gelen basıncın etkisindedir. Bu nedenle demokrasiyle bağdaşabilir.)

²²⁶ ÇAVDAR. (2003), s.157

* FKF, 1966 Kasım'ında TÜRK-İŞ'in, Ankara'da düzenlediği, Amerikan üslerinde çalışan işçilere uygulanan baskıları protesto mitinginde etkin biçimde yer alır. Burada, "Kahrolsun Amerika", "Türkiye Sömürge Değildir", "Yankee Go Home", "İşçi-Gençlik Elele" gibi pankartlar taşır. Kızılay'da Amerikan Haberler merkezi önünde "Yaşasın Sosyalizm" diye bağırarak gençlerle, AP Gençlik Kollarına bağlı üyeler arasında çatışma çıkar.

sosyalist devrimin gerçekleşmesi mümkün değildir. Tam bağımsız ve gerçekten demokratik Türkiye için, MDD aşamasının geçilmesi temel koşuldur. Tarihin şu anında, temel çelişki, emperyalizm ve onun ortakları ile Türkiye toplumunun ulusal güçleri arasındaki çelişkidir. MDD'nin başarıya ulaşması, ulusal güçler arasında devrimci bir güç birliğinin kurulmasına sıkı sıkıya bağlıdır. 1968'de, *Devrimci Kuruluşlar Güç Birliği* (Dev-Güç) oluşturulur.²²⁷ MDD'cilere göre, TİP, burjuvazinin, sosyalist hareketi bastırmak ve uyuşturmak için kullandığı bir araçtır. Seçim ve parlamento yoluyla iktidarın, burjuvaziden proletaryaya geçmesi ise bir hayaldir. Antiemperyalist olduğu için millî, antifeodal olduğu için de demokratik bir devrimle, varolan iktidar yapısı değiştirilecektir. YÖN Dergisi'nin 1967'de yayınına son vermesinden sonra, *ANT* ve *Türk Solu* dergileri yayına başlar. Bağımsızlık ve Sosyal Adalet kavramlarını öne çıkaran ANT, TİP içinde köktenci ve eylemci unsurlarca desteklenirken, Türk Solu, Mihri Belli'nin MDD tezini savunur. YÖN'ün, vatansever subaylara dayanma tezine karşılık, Mihri Belli, MDD'yi gerçekleştirecek olan ulusal cuntaya ulaşacak süreçte, öğrenci militanlığının köktenci subaylara yolu açma stratejisi üzerinde durur.²²⁸

1.2. Sağda Yeni Yapılanmalar

İkinci Dünya Savaşı sonrasında batı ittifakı içinde yer alan Türkiye, özellikle ABD ile yakın ilişkileri ve soğuk savaş koşullarında, sola ve komünizme karşı sert bir politika izler. 1960 anayasasının tanıdığı özgürlükler çerçevesinde, sol ve sosyalist düşünceler ve bu yöndeki örgütlenmeler gün ışığına çıktıysa da, bu durum karşıtını doğurmakta gecikmez. Cumhuriyetin ilk dönemlerinden başlayarak, zaman zaman kovuşturmalara uğrasa da varlığını sürdüren aşırı milliyetçi akımlar, 60'lı yıllarda, siyasal parti biçiminde örgütleneceklerdir.

Sanayileşmenin artışıyla, tarımın ulusal üretim içindeki payı düşer. Kentler, giderek genişleyen bir çekim alanı oluştururlar. Ancak, hızla artan ve kentlerde yoğunlaşmaya başlayan nüfus için iş olanakları tam olarak sağlanamaz. Sanayileşme ile birçok iş ve üretim alanı geçersizleşmiştir. Değişen ve dönüşen yapı içinde geleneksel becerileri ve üretim biçimleri ile kendilerine yer bulmakta zorlanan küçük üreticiler ve esnaf, güvensizlik ve dayanıksızlık duygusu içindedir. Bu güvensizlik ve

²²⁷ ÇAVDAR. (2003), s.184 (Güç Birliği içinde yer alan FKF, 1969 Ekim'inde toplanan 4. Kurultayda, örgütün adını Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu olarak değiştirecektir.)

²²⁸ BELGE, Murat (Ahmet Samim) : “Sol”, Schick ve Tonak içinde, s.170–171

dayanıksızlık duygusu içindeki topluluklar, aşırı milliyetçi ve geleneksel değerleri savunan bir partinin çevresinde toplanmakta gecikmezler.

27 Mayıs'tan sonra MBK'den tasfiye edilen 14'ler içinde bulunan Alpaslan Türkeş, yurda döndükten sonra, 1965'de Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ne girer. 14'ler içinde Türkeş'e yakın bazı isimlerin de katılımıyla, partiyi bir anlamda el değiştirmiştir. Önce partinin genel müfettişliği görevi üstlenen Türkeş, daha sonra genel başkanlığa seçilir. 1965 seçimlerinde, aldığı % 2,2'lik oy CKMP'ye 11 milletvekilliği kazandırır. 1969 yılında, partinin adı Milliyetçi Hareket partisi olarak değiştirilir. Partinin amacı, yeni bir devlet düzeni kurmaktır. Kapitalizme de, komünizme de karşı olan MHP, *Ülkücü Yol* adını verdikleri üçüncü bir yol izleyecektir. Türkeş'in, 1965 yılında yayınladığı Dokuz Işık adlı kitapta ortaya konulan dokuz ilke ise, partinin yol göstericisi olacaktır.* Parti, devlet anlayışında otoriter ve totaliter bir görüşü benimser. Sınıfların varlığı inkâr edilir ve toplum meslek gruplarına göre korporasyonlar biçiminde örgütlenirken, bireyler de millet potasında eritilmişlerdir.²²⁹ MHP, *Büyük Türk Devleti*'nin yeniden kurularak, bütün dünyaya egemen olacağı söylemiyle, değişimi, geleneksel konumunu yitirme tehdidi olarak algılayanlara bir yeryüzü cenneti müjdelemektedir.

60'ların sonlarında, sağdaki diğer bir örgütlenme de Millî Nizam Partisi adı altında ortaya çıkar. İstanbul ve İzmir'deki büyük iş çevrelerine karşı, Anadolu'nun küçük ve orta büyüklükteki işyeri sahiplerini temsil eden kesimler, ayrı bir siyasal partide birleşme gereğini duyarlar. Ocak 1970'de, İTÜ öğretim üyesi ve Odalar birliği eski başkanı Necmettin Erbakan liderliğinde Millî Nizam Partisi kurulur. AP bünyesindeki bölünmeden doğan parti, iktidardaki AP'nin, kentlerde büyük sanayi ve ticaret, kırlarda tarım burjuvazisini destekleyen politikasına karşı bir tepki olarak doğmuştur.²³⁰ Bu gelişme, Cumhuriyet sonrasının en büyük dinsel kökenli siyasal örgütlenişinin de başlangıcıdır.²³¹ Parti tabanını oluşturan kitle ve partinin kuruluş gerekçeleri, Erbakan'ın demeçlerinde açığa çıkar. Erbakan'a göre, ekonomik mekanizma, büyük kent tüccarından yana işlemektedir. Anadolu tüccarıysa, kendinni üvey evlat olarak bilmektedir. İthalat kotalarından en büyük payı, üç dört

* MHP'nin dokuz ilkesi: Milliyetçilik, ülkücülük, ahlâkçılık, ilimcilik, toplumculuk, köylücülük, hürriyetçilik ve şahsiyetçilik, gelişmecilik ve halkçılık, endüstricilik ve teknikçilik.

²²⁹ AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali: "Aşırı Milliyetçi Sağ", Schick ve Tonak içinde, s. 212- 219

²³⁰ ÖZDEMİR, Hikmet: A.g.e., s. 225

²³¹ GEVGİLİLİ: (1987) s. 475

kentin tüccarı alırken bu dağıtımı, Odalar Birliği yönetmektedir. Anadolu bankalarında toplanan mevduatı, Anadolu halkınıdır ama bu para, kredi şeklinde büyük kent tüccarına verilmektedir. Müslümanlığı referans alan parti, ağır sanayinin geliştirilmesini savunurken, Türkiye'nin Avrupa Ortak Pazarı'na girmesine karşı çıkar.

AP'den ayrılanlarca oluşturulan bir diğer örgütlenme, Demokratik Parti'dir. DP, ağırlıklı olarak büyük toprak sahiplerine dayanır. 1970 yılında kurulan partinin kurucularına göre, tarımı teknik ve teknolojinin gereklerine uygun bir düzeye yükseltmek ve tarımsal gelirin artması için gerekli tedbirleri almak gerekmektedir. Yerasimos'a göre, bu parti kurucuları, kendilerini daha çok 19. yüzyıl Avrupa muhafazakâr partileri türünden, büyük çiftliklerin temsilcileri olarak sunarlar.²³²

1.3. Çatışmalı Siyasal Ortam

60'lı yıllar, Türkiye'de siyasal yelpazenin genişleyip, zenginleştiği, aynı zamanda siyasal çatışmaların yoğunlaştığı yıllar olur. Ülkenin siyasal ve kültürel yaşamında gözlenen sola açılıma rağmen, soğuk savaş ortamının yarattığı sol ve komünizm tehdidi algılaması nedeniyle, sol, sosyalizm, komünizm kavramları, hâlâ korkuyla telaffuz edilmektedir. Türkiye, 60'ların ikinci yarısında, yasal bir sosyalist parti, çeşitli dernekler ve gazete ve dergilerle ortaya çıkan sola karşı, sağ'da da ilginç örgütlenişlerin bulunduğu, yeni eylem biçimlerinin gerçekleştirildiği bir toplumdur.²³³ 1965 seçimlerinden, DP'nin mirasçısı AP'nin zaferle çıkması, 27 Mayıs'la başlayan sürecin yeni bir aşamaya girmesi anlamına gelir. Ordunun, 27 Mayıs'la elde edilen özgürlüklerin ve anayasanın koruyucusu durumunda olması, iktidarı rahatsız etmektedir. İktidarın iki amacı vardır; birincisi orduyu kendi safına çekmek, diğeri anayasanın öngördüğü özgürlükler çerçevesinde ülkenin yönetilemediğini göstermektir.²³⁴ Dine ve milliyetçiliğe dayalı propaganda ile sola karşı bir kampanya başlatılır. *

²³² YERASİMOS: A.g.e., s.523- 524

²³³ GEVGİLİLİ: (1987) s. 336

²³⁴ YERASİMOS: A.g.e., s. 489

* Genelkurmay Başkanı Org. Cemal Tural, 21 Kasım 1967'de yayınladığı bir emirnamede, "Türkiye'de mevcut bütün kötülüklerin bir komünist ihtilal hazırlığından kaynaklandığını" belirterek, ordunun başında bulunan generalin, bu kötülükleri bir anda temizlemeğe muktedir olduğunu ilan eder. Bir başka emirnamesinde de, ordu mensuplarına "Komünist Avı" yapmaları emrini verir: "Komünist yılan görüldüğü her yerde ezilmelidir. Milletimizin varolması buna bağlıdır... Bu cins propaganda yapanları derhal yakalayarak emniyet makamlarına teslim etmek, herkes için bir vatan vazifesidir. " Aynı yıl, Kara Kuvvetleri Komutanlığınca bütün birliklere

AP’li bazı milletvekillerinin, dinsel kesimlerle işbirliğiyle kurdukları *Komünizmle Mücadele Derneği*, Anadolu’nun birçok yerinde yaygınlaştırılırken, *Komünizm ve Gafleti Tel’in* mitingleri düzenlenmektedir. TİP, anayasal bir zeminde kurulup, parlamentoya girmiştir ama partiye yönelik saldırılar, hem parlamento içinde hem de parlamento dışında sürer. TİP’in binaları ve toplantıları basılırken, parlamentodaki TİP milletvekilleri saldırıya uğrarlar. Öte yandan, solcu olduğu ve komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle, gazeteciler, yazarlar, yayıncılar hakkında soruşturmalar açılıp, cezalar verilmektedir. Şubat 1967’de, Adalet Bakanlığınca, *Temel Hak ve Hürriyetleri koruma Kanunu* tasarısı hazırlanır. Basına ve yayıncılığa yeni sınırlamalar getiren tasarıda, *Millî bütünlüğü bozucu, bölücü ve komünizmi kurmayı amaç edinen görüşleri etkili olarak aşılacak*, gibi suçlardan söz edilmektedir. Söz konusu suçları yargılamak üzere olağanüstü mahkemeler kurulması öngören tasarı, anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle büyük tepki ile karşılaşılır. Tasarı kabul edilmez ama anayasadan yana ve karşıt olanlar gruplaşmasının keskinleşmesine yol açar.

Sanayileşme ve kente göçle nicel olarak büyüyen işçi sınıfının siyasal bilinci, sendikalaşma, grev ve toplu sözleşme haklarını tanıyan yasaların yarattığı ortamda gelişirken, işçi eylemleri de günden güne artar. Büyük çaplı eylemlerde, işçiler polisle karşı karşıya gelmekte, zaman zaman çatışmalar yaşanmaktadır.* 1967 yılında Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonunun kurulması, Türkiye işçi hareketi içinde, yeni bir çatışmanın da başlaması anlamına gelir. TÜRK-İŞ ile DİSK arasındaki çatışma** ve TÜRK-İŞ’in, işçi hareketi üzerindeki gücünü kaybetmeme isteği, 1970 yılında, 15–16 Haziran olaylarına kadar uzanacaktır.

“Neden komünizme Karşıyız?” isimli kitap dağıtılır. “Parlamento Dışı Muhalefet” *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, 6. cilt, İletişim yayınları, 1988, s. 2029; Basında çıkan haberlere göre, başbakan Demirel, Tural’ın emirnamesini yerinde bulmuş ve desteklemişti. AHMAD, Feroz ve Bedia Turgay: *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945–1971*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976, s. 323

* 1963’de, İstanbul Kavel Kablo Fabrikasında grevci işçiler, polis tarafından kordon altına alınırlar. Çıkan çatışmada 9 işçi ve 1 polis yaralanır. 1965’de Zonguldak’ta maden işçileri, greve giderler. TÜRK-İŞ’in, komünistler tarafından örgütlendiğini söyleyerek karşı çıktığı greve, üniversite öğrencileri yaptıkları yürüyüşlerle destek olurlar. İşçilerin, Kozlu maden ocağına kimseyi sokmaması üzerine yapılan jandarma ve polis müdahale eder. İki işçi ölür, 10 işçi ve 12 jandarma eri yaralanır. 1966’da İzmir’de, grevde olan Kula Yün Mensucat işçileri yürüyüşe geçince, polisle karşı karşıya gelirler. 20 işçi, 12 polis yaralanır, 40’dan fazla işçi tutuklanır. 1969’da Demir Döküm işçilerinin 6 günlük fabrika işgali sonunda yaşanan çatışmalarda, 84 polis ve 14 işçi yaralanmış, çatışmanın bastırılmaması üzerine ordu devreye girmiştir.

** 1967 yılı başlarında çıkmaya başlayan sosyalist ANT Dergisinde, devrimci bir işçi sendikaları kurulacağının açıklanmasından sonra, TÜRK-İŞ yöneticileri, kurulacak konfederasyonun

274 sayılı Sendikalar Kanununda değişiklik yapılmasını öngören tasarı, TÜRK-İŞ kökenli AP ve CHP milletvekillerince, Millet Meclis'ine sunulur.* 13 Haziran 1970'de kabul edilen tasarı, sendikal örgütlenmeye yasak ve sınırlamalar getirdiği gerekçesiyle, DİSK tarafından protesto edilir. Yeni düzenlemede aranacak koşullara henüz sahip olmayan DİSK'e göre, bu düzenleme, TÜRK-İŞ karşısında rakip bırakmamak amacını gütmektedir. 15 Haziran sabahı, DİSK'e bağlı işçiler, yasayı protesto için işbaşı yaptıkları halde, üretime geçmezler. İstanbul halkını durumdan haberdar kılmak için, fabrikalarından çıkarak sessizce yürüyüş yaparlar. Protestocuların sayısı, DİSK dışından TÜRK-İŞ'e bağlı bazı işçiler ve bağımsız sendikaların üyelerinin katılımıyla 70 bini aşar. Direniş, 16 Haziran'da İstanbul dışındaki sanayi kentlerindeki işçilerin de katılımıyla sürer. Meydana gelen çatışmalarda, 1'i polis olmak üzere dört ölü, 200'e yakın yaralı vardır. 130 işçinin gözaltına alındığı olaylardan sonra İstanbul, Kocaeli, Sakarya ve Zonguldak'ta sıkıyönetim ilan edilir.

60'ların ikinci yarısında, dünyada daha çok özgürlük ve daha çok demokrasi talepleri, daha yüksek sesle dile getirilir olmuştur. 2. Dünya Savaşı sonrasında geleneksel değerleri sorgulayan aydınlar, başka bir dünyanın mümkün olabileceği düşüncesini savunurlar. Sol düşüncenin egemen olduğu öğrenci eylemleri, özgürlük talepleri, zaman zaman sistemi zorlayacak boyutlara ulaşır. Batıda, kapitalist sistem daha fazla özgürlük ve demokrasi talepleriyle zorlanırken, sosyalist blok içinde de ayrışmalar keskinleşir. Çin Halk Cumhuriyeti, Sovyetler birliğini sosyalizmden sapmakla, revizyonistlikle eleştirir. Buna karşılık, SSCB'ne göre, Çin, feodal köylü kültürünün üzerine sosyalizm kurmaya çalışmaktadır ve böyle bir sosyalizmin kurulması mümkün değildir. Bu tartışma, Türk solu üzerinde de etkili olacak, çeşitli sol fraksiyonların izledikleri politikaları belirleyecektir.

gayrimillî olacağını ileri sürerler. Bunun üzerine, DİSK'in ilk nüvesi olan Sendikalar Arası Dayanışma Anlaşmasını imzalayan sendikacılar, 11 milyonluk bütçesinin 9 milyonunu Amerikan hükümetinden sağlayan TÜRK-İŞ'in millî bir kuruluş olma niteliğini çoktan yitirdiği açıklamasını yaparlar. 12 Şubat 1967'de, Türkiye Maden-İş, Lastik-İş ve Gıda-İş sendikalarının ortak kongrelerinde, DİSK'in kurulması kararı alınır. KUTLAR, Sonya: "Türkiye'de İşçi Hareketi ve TİP(1960-1971) *Cumhuriyet Döneminde Siyasal Düşünce ve Modernleşme*, Türk Sosyal Bilimler Derneği, 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, İmaj Yayınevi, Ankara, 2002, s. 25-26;

* AP'li Çalışma Bakanı Seyfi Öztürk, "İdeolojik akımların aleti olan sendikaların, bu kanun çıkar çıkmaz kendiliğinden infisah edeceklerini" söylerken, Meclis Çalışma Komisyonu Başkanı Turgut Toker, TÜRK-İŞ'in 8. Genel kurulunda yaptığı konuşmada, "durumu yapılacak değişikliğe uymayan DİSK'in tasfiyesini" ilan eder. KUTLAR: A.g.e, s.36

Aynı dönemde, Türkiye’de de, gençlik hareketlerinin yoğunlaştığı görülür. Öğrenci eylemleri, Vietnam, Filistin, Güney Amerika ve Avrupa’daki gelişmelerin de etkisiyle, kısa sürede politik bir kimlik kazanır. O dönemde Türkiye’deki gençliğin esin kaynakları, Ortadoğu’da Filistin kurtuluş Örgütü, Güney Amerika’da Che Guevara ve Mao’nun Kültür Devrimi’dir.²³⁵ Üniversitede reform talepleriyle başlayan boykot ve işgaller, kısa sürede sisteme ve rejime karşı alternatif arayışlarına dönüşecektir. Öğrenci gençlik, kısa sürede işçi eylemlerinin ve antiemperyalist gösterilerin de aktörleri olur. 1968 Temmuz’unda Amerikan 6. Filosu’nun Türkiye’ye yaptığı ziyarete karşı başlayan protesto gösterileri, polisle öğrenciler arasında çatışmaya yol açar.* Gençlik hareketleri yanında, köylerde üretici mitingleri ve işgaller ve toplumun çeşitli kesimlerinin sisteme karşı muhalefetine yükselmesi, 60’ların sonları ile 70’lerin başlarında, siyasal ortamdaki çatışmaları derinleştirir.

III.TARTIŞMALARIN ODAĞINDAKİ KURUM: TRT

1. Özerklik Tartışmaları

TRT esas sıkıntıları dönemin Başbakanı Süleyman Demirel yüzünden yaşadı. 1961 Anayasası’nın getirdiği düzene ve yeni kurumlara şiddetle karşı çıkan Demirel, TRT’nin dayandığı anayasal mevzuata dokunamadı ama kurumun malî kaynaklarına müdahale ederek ve kadro ihtiyacını karşılamayarak TRT’nin gelişmesini engelledi. Sonunda Demirel’in de şapkasını alıp, başbakanlık koltuğundan kalkıp gitmesine sebep olan 12 Mart 1971 askeri müdahalesi sonucu Anayasa ve kanun değişikliğiyle TRT özerkliğini kaybetti. Kurum emir komuta zinciriyle eli kolu bağlanmış sıradan bir devlet dairesine dönüştü.²³⁶

TRT, kuruluşundan başlayarak, siyasal tartışmaların odağına oturur. TRT’yi özerk ve tarafsız bir yayın kurumu olarak niteleyen yasaya ilk itiraz Millet partisinden gelir. Mart 1965’de Başbakan Suat Hayri Ürgüplü’ye başvuran MP, TRT Yasasının değiştirilmesini ister. Parti Başkanı Osman Bölükbaşı, radyonun iktidar partisine muhalefetten çok yer vermesi ve tarafsızlık ilkesine uymaması nedeniyle, TRT için Meclis Araştırması açılmasını ve Adnan Öztrak’ın görevden alınmasını talep eder. 359 sayılı yasa görüşmelerinde, yasayı savunan Adalet Partisi milletvekili İhsan

²³⁵ ÇAVDAR: (2003) s.186

* Protesto eylemleri üzerine, polisin, İTÜ Rektörü’nün onayı ile baskın yaptığı Talebe birliği ve Yurt Binaları, tahrip edilirken, çok sayıda öğrenci gözaltına alınır. 47 öğrencinin hastanelik olduğu yurt baskını sırasında Vedat Demircioğlu hayatını kaybeder

²³⁶ MUTLU, Erol : “TRT’ye Genel Müdür Aranıyor” *Radikal* 2, 29. 6. 2003

Ataöv'ün, araştırma isteğiyle verdiği önergede de “TRT’deki suçluların tespiti ve adalete teslimi” istenmektedir. Ataöv, daha sonra bu cümlemin metinden çıkarılmasını ister²³⁷ ama bu ifade, siyasîlerin, özerk TRT çalışanlarına bakışını ortaya koymaktadır. AP’nin 1965 Kasım’ında iktidara gelişi ile birlikte, TRT üzerindeki tartışmalar da yoğunlaşır. Tartışmalar, kurumun özerk yapısı üzerinde odaklanmaktadır. 359 sayılı yasa görüşmeleri sırasında, tasarıda yer alan özerkliğin çerçevesinin daha da genişletilmesini savunan AP, iktidara geldikten sonra, özerkliğin kaldırılması yolunda ısrarlı çabalarını sürdürecektir.* Daha 1965’de, hükümet programının TBMM’de okunmasından hemen sonra, AP’li milletvekili Esat Kemal Aybar, “*Radyo komünistlik yapıyor*” diye bağırır.

...bu dönem içinde radyoda yayınlanan pek çok program hakkında savcılar soruşturma açmışlar, fakat hiçbir radyo programcısı bu soruşturmalarda sonunda mahkemeye düşmemişti. Özerklik anlayışı ile hazırlanan bu radyo programlarının çoğu, ülkenin gerçeklerini sadece sesle dile getirdikleri için, iktidarın şimşekleri TRT’nin üzerinde çakıyordu.²³⁸

TRT’nin özerkliği siyasal kadrolar açısından, çok da kolay kabul edilebilen bir olgu değildir. Örneğin, TRT’nin, kendi dışındaki kurumlarla ve bakanlıklarla doğrudan yazışma yapamayacağı belirtilir. Turizm ve Tanıtma Bakanlığına göre, Kurum, ulusal güvenlik hizmetlerinin ve çalışmalarının planlanması ve denetlenmesi konularında Başbakan, diğer bakanlıklar ve Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği ile doğrudan doğruya yazışıp, haberleşemez. Danıştay’ın 24 Mart 1965 tarihli kararına göre, TRT, özerk yapısı dolayısıyla, millî güvenlik hizmetleri ve faaliyetlerinin plan ve denetimi konusunda, Başbakanlık, Bakanlıklar ve Millî Güvenlik Kurulu ile doğrudan haberleşmeye yetkilidir. Ayrıca, önce Turizm ve Tanıtma Bakanlığı ardından da Maliye Bakanlığı, Kurumunun hesap işlemlerini, yasa dışı olarak inceleme altına almak isterler. Adnan Öztrak, özerk bir kurumun Genel Müdür’ü olarak, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı müfettişlerinin kurumu teftiş etmesine

²³⁷ DİNÇMEN: A.g.e, s.119

* Görüşmeler sırasında AP Grubu adına konuşan Nihat Kürşat, “Muhtar müessese adı altında kurulan Kurumun hayatiyeti, muhtariyeti nispetinde ve ona sahip olduğu müddetçe mevzuu bahis olabilir” diyerek, tasarının 16. maddesinde öngörülen Başbakan’ın müdahale yetkisine karşı çıkar. Bu durum, “muhtariyeti kısıtlamaktır”, Kürşat’a göre ve Kurum, daha kuruluşu anında güdük hale gelmektedir. *359 Sayılı Kanun Gerekçesi ve Görüşme Tutanakları*, s. 54

²³⁸ ÖNGÖREN, Mahmut Tali: “TRT Televizyonunda Yasaklar” *Elektrik Mühendisliği*, sayı 217, Ocak 1975, s. 30

izin vermez.²³⁹ Maliye Bakanlığı, 1967 yılı finansman açığının karşılanması için, genel bütçede öngörülen 30 milyon lirayı ancak, *Bakanlığa, Kurumu denetleme yetkisinin verilmesi* şartıyla ödeyebileceğini bildirir. Danıştay'ın, 1.6.1967 tarihli kararında ise, TRT'nin Maliye Bakanlığı denetimine tâbi olmadığını belirtir.²⁴⁰ TRT'nin ilk yıllarından başlayarak, Maliye Bakanlığı, radyo ruhsat gelirlerine el koyma girişiminde bulunur. Kurumun devlet bütçesinden alması gereken ödeneklerse, ya verilmeyerek ya da çok geç verilerek, Kurum üzerinde baskı yaratılmaya çalışılır. Bu engellemeler, TRT'nin yasalarca öngörülen teknik ve program olanaklarını geliştirme görevinin tam olarak yerine getirilmesini önler. Ekonomik baskılar sonucu zor durumda kalan TRT yönetimi, Antalya Radyosu verici teçhizatını gümrükten çekebilmek için İstanbul Radyosu'nu ipotek etmek zorunda kalır.²⁴¹ Öte yandan Kurum, ilk yıllarından başlayarak, yayınları nedeniyle aleyhte açılan soruşturmalar ve davalarla karşı karşıya kalır.²⁴² Mutlu'ya göre, siyasal iktidar, TRT'yi, *ne edeceğini, nereye koyacağını bilemez. TRT, “devlet içinde devlet midir” yoksa “siyasal iktidarın dışında mıdır?* karar veremez; hem kamu kurumu olup, hem de iktidarının dışında bir yerlerde duran bu Kurumdan hazzetmez. Hükümetler, özerklik kavramını içlerine sindiremezken, o zamanlar Türkiye'de yayın özerkliğine uygun bir ortam da yoktur.²⁴³

Adalet Partisi'nin iktidara gelişiyle birlikte, TRT, özerkliği ile ilgili olarak çok fazla saldırıya uğradı. 1965'den önce de engellemeler vardı ama bunlar daha çok bürokrasinin tutuculuğundan kaynaklanıyordu. İsmet İnönü, TRT'nin özerkliğine inanmıştı ve herhangi bir baskı ile karşılaşmadık. 65'den sonraysa, her yaptığımız yayın tartışılır oldu. TRT'ye karşı, yayınlarından dolayı 200 dava açıldı ki bunların içinde ağır cezada açılanlar da vardı, hepsinden beraat ettik. Suç unsuru bulunamadı. Ayrıca, TRT'de komünistler çalışıyor, deniliyordu, ben bütün prodüktörler için güvenlik soruşturması yaptırmıştım ve hiçbirinin, herhangi bir sakıncalı yönü yoktu. Yalnız TRT değil, Adnan Öztrak da hedefteydi, çok direndi. Hatta sonunda bu yüzden felç oldu.²⁴⁴

²³⁹“ TRT'nin Kilometre Taşları” *Türkiye Takvimi*, TRT Yayın Planlama ve Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, 2003, www.trt.net.tr

²⁴⁰ *Dünden Bugüne Radyo Televizyon*, s. 28 ve “TRT'nin Kilometre Taşları”

²⁴¹ YAZICI: A.g.e, s. 46

²⁴² TOPUZ, Hıfzı, M. T. ÖNGÖREN, A. AZİZ ve M. ÖNEN: *Yarının Radyo ve Televizyon Düzeni: Özgür, Özerk ve Çoğulcu Bir Alternatif*, İLAD ve TÜSES Yayını, İstanbul, 1990, s. 95- 98

²⁴³ MUTLU, Erol: (1999) s. 20

²⁴⁴ Turgut ÖZAKMAN ile görüşme. (Özakman'ın sözünü ettiği davaların bir örneği, “Sartre Küba'yı Anlatıyor” adlı kitaptan söz edilen program hakkında açılan soruşturma ve kovuşturmadır. Kasım

TRT'nin kurulduğu yıllarda yapımcı olarak Kuruma giren Gülben Dinçmen de anılarında, özerk bir yayın kurumunda çalışan yayıncıların “muhtemel suçlu” olarak görüldüklerini yazar. Dinçmen, bir MİT görevlisinin radyoya gelerek, kendisine yasa dışı örgütlerle ilişkisi olup olmadığı yönünde sorular sorduğunu, anlatır. Bu soruşturma, bütün yayıncıları kapsar :

Bu aşamada, özerk ve tarafsız yayıncılık için yola çıkan kişilere devletimizin uygun gördüğü soruşturma böyleydi. Muhtemel suçlular olarak mercek altına alınmış, bir şekilde aklanmıştık ama belki de her birimizde biraz muhtemel suçluluğa karşı bir öfke duygusu bırakmıştır bu soruşturma.²⁴⁵

Özerkliğin felsefesine aykırı olan bu baskı ve engellerin, eleştirilerin en temel nedeni olarak, özerkliğin doğru algılanmayışı ya da içselleştirilemeyişi gösterilebilir.* 1960'ların özellikle ikinci yarısında yoğunlaşan toplumsal olayların TRT mikrofonlarında ve sonra da ekranlarda yer bulması, TRT'nin olaylardan sorumlu olması biçiminde yorumlanır. TRT'nin bu olayları olumlayan bir tavır içinde bulunduğu, özerk olmasından yararlanarak, bu olumlayıcı tavrını kamuoyuna yansıttığı yönünde eleştiriler yoğunlaşır. Özerklik kavramı çoklarını rahatsız eder. Özerk kuruluşların, yalnız toplumdaki yaygın değer yargılarına ve yerleşik inançlara değil, toplumda ağır basan egemen güçlerin siyasal tutumlarına da uygun davranmaları istenir.²⁴⁶ TRT'nin kuruluşuyla, önceki dönemlerden farklı olarak, muhalefet partilerinin de sesi radyolarda yer almaya başlamıştır. Öte yandan, Anayasa'nın getirdiği bir takım kurumlar da, siyasal iktidarın TRT yayınları üzerinde müdahale olanağını engellemektedir. Örneğin, Yüksek Seçim Kurulu, CHP'nin başvurusu üzerine verdiği kararda, 5 Haziran 1966'da yapılacak olan senato seçimleri öncesinde, hükümet bildirilerinin radyodan yayınlanmasını yasaklar. TRT yasasının 11. maddesine dayanılarak yayınlanan bildirilere, seçim sonuna kadar TRT radyolarında yer verilmeyecektir.²⁴⁷ Yayınlar nicel ve nitel yönden değişmiş, program

1968'de görülen dava sonunda, kitabı radyoda tanıtan beş kişi mahkemede suçsuz bulunur. *Dünden Bugüne Radyo Televizyon*, s. 31)

²⁴⁵ DİNÇMEN: a.g.e., s.118

* Genel Müdür Adnan Öztürk, TRT'nin kuruluşu dolayısıyla 1 Mayıs 1969'da yaptığı konuşmada, siyasi organların bazı gerçekleri kabul ederek, bir an önce TRT ile dost olmaları gerektiğini belirtir. Öztürk, yayınların yansız olduğunu vurgulayarak, siyasi organların, TRT'nin Anayasal statüsünü yadırgamasından yakınmaktadır. *Dünden Bugüne Radyo Televizyon*, s. 33

²⁴⁶ SOYSAL: a.g.e., s. 279

²⁴⁷ *Dünden Bugüne Radyo Televizyon*, s. 27

içerikleri, anayasanın getirdiği göreceli özgürlük ortamında, değişip, farklılaşmıştır. Ülkedeki ve dünyadaki düşünce ikliminin radyo programlarına yansımaları kaçınılmazdır.

Ben gazetecilikten radyoya geldim. Radyoya başladığım zaman, Serpil (Erdemgil) kendine asistan arıyor, beni seçti. O zaman Afrika ülkeleri bağımsızlıklarını kazanıyorlardı, biz bağımsızlık mücadelelerini ve bağımsızlığa kavuşmalarını anlatan bir Afrika serisi hazırlayalım, dedik. Uyanan Afrika koyduk adını da. Gece gündüz çalışıyoruz. Zafer Cilasun seslendirmeleri yapıyor, biz metinleri yazıyoruz. Fakat çok titiz çalışıyoruz, bir paragrafı iki günde yazıyoruz. Yani öyle bir vurgulamamız lazım ki, mesela Jean Paul Sartre'ın Siyah Adam diye başlayan bir pasajı var. Bunun çok iyi vurgulanması lazım, mesajın dinleyiciye en iyi şekilde ulaşması lazım. Gece saat iki, üçe kadar çalışıyoruz. Bir kaydediyoruz, bir daha, bir daha. Öyle bir noktada yakaladığımız zaman onu alıp hemen kenara koyuyoruz, sonra montaja giriyoruz. O arada da doğal ses kaydetmemiz lazım. Bu bağımsızlık ilanları, Afrika'daki olaylar, dünya radyolarında yayınlanıyor o arada. Gece 24'e kadar yukarıda çalışıyoruz, yayın bittikten sonra ana kumandaya inip, kulaklıklarla Afrika'dan yayın arıyoruz. Ve yakaladık biz. "Uhuru" diye bir şey diyor. 'Hürriyet' demekmiş. De Gaulle'ün konuşması, arkadan Jomo Kenyatta'nın konuşması. Canlı yayınlanıyor. Fransa bağımsızlığını vermiş, diyor ki "artık kendi idarenizi kendinize bırakıyoruz." Kenyatta da, kendi halkına bağımsızlığın faziletini anlatıyor. Biz bunları alıp, tercüme ettirip, programı yapıyoruz. Netice olarak on dakikalık bir şey için haftalarca uğraşıyoruz. Biz o diziyi yaptık.²⁴⁸

TRT'de prodüktör ve yönetici olarak çalışan Ceyhan Baytur'un anlattığı *Uyanan Afrika* programı, o dönemde tepki alan programlardan biridir. Baytur'a göre tepkilerin nedeni, Afrika ülkelerindeki bağımsızlık mücadelelerinin sosyalist düşünce zeminine oturmasıdır.

Doğal olarak sömürgeci ülkelere karşı kavga veren milislerin temel yapısında sosyalizm var. Şimdi biz bunları verince o tarihlerde yeni yeni filizlenen sol görüşe karşı bir milliyetçi akım var Türkiye'de. 1964 'ü hatırlayın. Radyodan çıkan her ses can kulağıyla dinleniyor. TRT yeni kurulmuş, yeni birtakım söz programları yapıyor. Müzik kutusu olmaktan kurtulmuş halkın nazarında. İnsanlara bir şeyler söyleyen, söz söyleyen, bir şey anlatan, olayları veren bir araç haline gelmiş. Orada ne söyleniyorsa, iktidarı, muhalefeti, bir takım toplumsal örgütler bunu can kulağıyla dinliyorlar. Biz bu yayını yapınca, TRT'den komünizm propagandası yapılıyor dediler Bu program halka, 'siz de

²⁴⁸ Ceyhan BAYTUR ile görüşme.

Afrika'dakiler gibi uyanın', diyor, örnek gösteriyor, dediler. Programı durdurdular üçüncü programda. Bu ne biçim özerklik? Hani özerktik biz! Bir müdahale var burada. Sonra serbest bırakıldı program, yine iki üç program yaptık ve artık o kadar çok uyarı gelmeye başladı ki, biz programı bitirdik. Şimdi tabi orada özerkliğin, kâğıt üzerinde görünmesiyle, uygulamadaki farkı ortaya çıktı. Ve hiçbir zaman TRT'nin üzerinden bu baskı kalkmadı.²⁴⁹

TRT'ye yöneltilen eleştirilerin başında, siyasi partiler konusunda taraflı davrandığı gelir. İktidar kanadından gelen eleştirilere göre, yayınlar milliyetçi nitelikte değildir, komünizm propagandası yapılmaktadır. TRT, Genel Müdür'ün astronomik boyutlarda aylık aldığı, görevini kötüye kullandığı, yolsuzlukların büyük boyuta ulaştığı iddiaları ile karşı karşıya kalır. Politikacılar, sözlerinin yanlış ve çarpıtılarak verildiğini, diğerlerinden daha az süreyle yayınlandığını söyleyerek TRT'yi suçlarlar.²⁵⁰ TRT yayınları, bu dönemde kullanılan dille ilgili olarak da yoğun eleştiriler alır. Osmanlıca sözcüklerin Türkçe karşılıklarının kullanılması bir tür başkaldırı olarak nitelenir.²⁵¹

AP iktidarının önceliği, 359 sayılı TRT yasasının değiştirilmesidir. Semih Tuğrul, AP hükümetlerinin, eski Demokrat Parti'nin, radyoları kendi çıkarı, partizanlık yöntemleri için alabildiğine sömürdüğü dönemlerin özlemi ve özerk bir kuruluşun kendilerinde yarattığı tedirginlik içinde olduklarını, bu nedenle de TRT'yi karşılarına almayı ilke olarak benimsediklerini yazar. Radyonun ve ilk deneme yıllarında televizyonun yayınladığı, gerçekçi, tarafsız, uyarıcı, yurt sorunlarını gün ışığına çıkarıcı nitelikteki programlara ve bu programları hazırlayanlara karşı açtırılan yıpratma kampanyaları, gerici basındaki saldırılar, olur olmaz eleştiriler, kolay unutulmayacaktır. Tuğrul ayrıca, TRT'nin Anayasa güvencesi altında özerk bir kurum olmasını yadırgayan iktidardaki hükümetlerin, TRT'nin güçlenmesini engellemek, geciktirmek amacıyla, teknik yatırımlarının da önlediğini,

²⁴⁹ Ceyhan BAYTUR ile görüşme.

²⁵⁰ GÜLİZAR, Jülide: *TRT Meydan Savaşı*, Ümit Yayıncılık, 1. baskı, Ankara 1995, s. 23. Gülizar kitapta, MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın, 1965'in ilk aylarında, kendi partisine ötekilerden daha az yer verdiği iddiasıyla, TBMM'nden, TRT Yasasının değiştirilmesini, konuyla ilgili bir Meclis araştırması açılmasını ve kendisinin de, "Manga Carta'nın 750. Yılı" dolayısıyla yaptığı röportajlardan dolayı cezalandırılmasını istediğini yazıyor. Gülizar, Genel müdür Adnan Öztrak'ın, 1965'in son ayında bir basın toplantısı yaparak, bütün iddiaları belgelerle çürüttüğünü, astronomik denilen aylığının yalnızca 2280 TL olduğunu açıklamasının, iddia sahiplerini şaşırttığını anlatıyor.

²⁵¹ Gülben Dinçmen, hazırladığı bir programda kullandığı "kuşak" sözcüğü üzerine Refii Cevat Ulanay'ın bir yazısında, "Biz nesil derdik. Bunlar kendilerine kuşak diyorlar. Kuşak değil, uçkur bunlar" dediğini anlatıyor. DİNÇMEN: A.g.e., s.129

engellendiğini, bazen açıktan, bazen dolaylı yollardan yatırımların geciktirilmeye çalışıldığını da aktarır.²⁵² 2 Kasım 1965’de, TBMM’nde hükümet programını okuyan Demirel, TRT yasasının değiştirileceğini söyler. Demirel’e göre, *millet, TRT’den, programlarından şikâyetçidir. TRT, devletten aldığı paralarla özel bir kuruluş değildir ve özerklik kimliğine bürünerek istediğini yapamaz.*²⁵³ 22 Ağustos 1967’da, İzmir Radyosu tesislerini açarken yaptığı konuşmada da, yasayı değiştireceklerini, radyoyu tarafsız hale getirmek istediklerini bir kez daha vurgular. O tarihte CHP Genel Sekreteri olan Bülent Ecevit’s, *TRT yasasının, iktidarın isteği doğrultusunda değişmeyeceğini, radyonun bağımsızlığı için uzun süre mücadele edilmesi yüzünden, halkın bu değişikliğe karşı çıkacağını* belirtir.²⁵⁴ Haber bültenleri içinde yer alan ve 1 Mayıs 1967 tarihli Yorum’unda TRT, “özerk bir Anayasa kuruluşu olduğunu daima göz önünde bulunduran Türkiye Radyoları, Anayasa’nın dayandığı temel görüş ve ilkelerle, Cumhuriyetin niteliklerini benimsetici, bu görüş, ilke niteliklere uygun düşünce ve davranış tarzını geliştirici bir zihniyetle ve Türk toplumunun çağdaş uygarlık seviyesine erişmesi amacını güden Atatürk devrimlerini ve bu devrimlerin getirdiği dünya görüşü ile yaşama tarzını yerleştirici ve geliştirici bir yayın politikasının takipçisi olduğunu belirtir. TRT, bu amaç içinde çalışırken, programlarını, haberlerini, bir kelimeyle yayınlarını bu esaslara göre hazırlarken, bazen yadırgamalarla karşılaşmıştır. Yeni bir demokratik hukuk düzeninin en kıymetli kuruluşlarından biri olmak ve biraz da yabancısı bulunulan bir yayın politikası takip etmek, gittikçe yerleşmiş ve benimsenmiştir.”²⁵⁵

Tartışmalar ve siyasî iktidarla TRT arasındaki çekişmeler, sürer gider. 1968 Şubat’ında, Millet Meclisinde, bütçeye bir madde eklenerek, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı’nın Tanıtma Genel müdürlüğü’ne bağlı kuruluşları ile Anadolu Ajansı ve TRT’nin, Başbakanlığa bağlanması kabul edilir. Bu kuruluşların ödenekleri, Başbakanlık bütçesinde yer alacaktır. Aynı günlerde, TBMM KİT Karma Komisyonu, TRT’nin üç yıllık malî raporunu kabul etmez. Cumhuriyet Senatosu da, aynı yılın Ekim’inde, TRT’nin 1964–65–66 yılı hesaplarını kabul etmeyecektir. Yıl içinde, hükümetin görüş istemesi üzerine, Danıştay, işlerinin özelliği sebebiyle, TRT

²⁵² TUĞRUL: A.g.e., s.65

²⁵³ CANKAYA: A.g.e., s.84

²⁵⁴ *Dünden Bugüne Radyo Televizyon*, s. 29 (Demirel’in bu sözlerine cevap, TÜRK-İŞ Genel başkanı Seyfi Demirsoy’dan gelir. Demirsoy, TRT’ye yöneltilen eleştirilerin yersiz ve haksız olduğunu belirterek, iktidarların sürekli kendisinden söz edilmesini istemelerinin, demokrasiyi tahrip eden bir hastalık olduğunu söyler.)

²⁵⁵ YORUM: 1967, C.2, s. 202

personeline fazla mesai verilebileceği kararını verir. TRT, personeline ek çalışma ücreti ödenmesi konusunda, yönetmelik yapmak yetkisine sahiptir, Danıştay'a göre. 5 Ekim 1968'de ise, Anayasa Mahkemesi, TRT Kurumunun özerk yetkilerini karara bağlar. Mahkeme, 1969 Temmuz'unda da, TRT'nin malî özerkliğini tanıyacaktır.²⁵⁶

TRT ile siyasî iktidar arasında çatışmanın sürdüğü dönemde, TRT, TV yayınlarına başlar. Aslında, Türkiye'de televizyon yayınları, 9 Temmuz 1952'den beri İstanbul Teknik Üniversitesi bünyesinde sürmektedir. Haftada bir gün yapılan bu yayınlar deneme niteliğindedir. 1962'de, Basın Yayın Genel Müdürlüğü'ne, radyolardan ve televizyon hazırlık çalışmalarından genel müdür seviyesinde sorumlu bir müşavir atanır. Oysa 1. Beş Yıllık Kalkınma Planında, televizyonun kurulması öngörülmemiş, Devlet Planlama Teşkilatı, Televizyonun pahalı bir yatırım olduğu ve radyonun geliştirilmesine öncelik verilmesi yönünde görüş bildirmiştir.²⁵⁷ 1963'de, Dışişleri bakanlığı ile Federal Alman Hükümeti arasında, Türkiye'de bir Eğitim Televizyonu Merkezi kurulmasına ilişkin anlaşma imzalanır. Almanya, bu merkezin bütün teknik donanımını sağlayacak, program ve teknik alanında çalışacak elemanların eğitimini de üstlenecektir. Radyolardan seçilen ve dışardan alınan teknik personel, eğitim için Almanya'ya gönderilir. Beş Yıllık kalkınma Planında yer almamasına karşın, 1966 Haziran'ında, televizyon için hazırlıklar başlar.* Program müdürü Semih Tuğrul'un yönetiminde, kapalı devre yayınları için programlar hazırlanır. 31 Ocak 1968'de, Ankara Mithatpaşa Caddesindeki binanın bodrum katında, ilk televizyon deneme yayını gerçekleştirilir.**

Televizyonun yayına geçmesiyle beraber, TRT'ye yönelik tepkiler ve eleştiriler daha da yoğunlaşır. O dönemin Televizyon Müdürü Mahmut Tali

²⁵⁶ *Dünden Bugüne Radyo Televizyon*, s. 31

²⁵⁷ KEJANLIOĞLU, Beybin: *Radyo-Televizyon Yayıncılığı Siyaseti*, www.bianet.org, 7. 4. 2001

* Turgut Özakman'ın, yapılan görüşmede, anlattığına göre, televizyon yayını için temasta bulundukları BBC uzmanları, televizyonu kurma çalışmalarını sürdüren Türk yayıncılarını "Jön Türkler" olarak adlandırırlar.

** 31 Ocak 1968'de, 19. 15'de tv ekranlarında TRT yazısı görünür. 19. 30'da Televizyon Müdürü Mahmut Tali Öngören, açılış konuşmasını yapar. İlk yayında meydana gelen ilk teknik arıza 5 dakika sürer. Arızanın ardından Prof. Dr. Afet İnan'ın, öğrencileriyle birlikte sunduğu Türk Devrim tarihi belgeseli yayınlanır. Saat 20. 00'de, Haberler, 20. 15'de Hava Durumu ekrana gelir. Televizyonun ilk yayın gününün diğer programları ise, bir çizgi film ve Antalya'nın Ormanları, Suları isimli belgeseldir. Televizyon yayını, 20. 50'de, kapanış anonsu ve İstiklal Marşı ile sona erer.

Televizyon yayınlarının başlamasından 1 yıl sonra, 10 Kasım 1969'da yayınlanan Türkiye'nin Kalbi Ankara isimli film, fonda SSCB bayrağı görüldüğü, dolayısıyla komünizm propagandası yapıldığı gerekçesiyle sakıncalı bulunarak, yarıda kesilir. Ankara Savcılığı, filmle ilgili olarak soruşturma başlatır. *Dünden Bugüne Radyo Televizyon*, s. 33

Öngören'e göre, bu tepkilerin nedeni, yerli programa, gerçekten düşündürücü, uyarıcı, insanları çevreleriyle ilişki kurmaya yönelik programlara ağırlık verilmesidir. Programlarla ilgili adli soruşturmalar açılırken, yöneticiler savcılıklarda ifade vermeye çağırılırlar. O dönemde yapılan programlarda, toprak reformu, ulaşım politikaları, petrol, doğunun yoksulluğu gibi konuların ele alınmaktadır.²⁵⁸

60'ların sonlarında, TRT, bölge radyoları ve televizyonun kuruluş çalışmalarıyla, teknik olanaklarını ve alt yapısını geliştirmeye çalışırken, yeni bir TRT Yasa tasarısı hazırlanır. Tasarı ile TRT'nin, hükümete bağlı bir örgüt haline getirilmesi istenmektedir. Bakanlar Kurulu, 13 Mart 1969'da yaptığı toplantıda, tasarının Meclis'e sunulmasına karar verir. AP Grubunda, TRT'nin özerk bir devlet kurumu olarak tarafsızlığının sağlanması gerektiği vurgulanır. Meclis'te CHP, TİP ve MP' nin itirazlarıyla karşılanan tasarı, 13 Mayıs 1969'da TBMM Geçici Komisyonunda kabul edilir. Yasa tasarısının hazırlandığı günlerde, TRT'nin haber bültenleri içinde yayınladığı yorumda, bu konuya değinilir. TRT, yeni hazırlanan tasarıdan endişelidir. Yorumda, yasayan kuvvetin, millî egemenliğin, ancak Anayasanın koyduğu sınırlar içerisinde geçerli olduğunu bilerek kanun koyacağı, belirtilir. Yoruma göre,

Radyo ve televizyonun, Anayasa ile tespit edilmiş olan görevi, kanunla dahi kayıtlamalar konulmamak şartı ile 'halkın bu araçlardan haber almasını, düşünce ve kanaatlere ulaşmasını ve kamuoyunun serbestçe oluşumunu' sağlamaktır. Bu amaç iledir ki, TRT Kurumuna özerklik tanınmıştır. Eğer bu özerklik, kanunla dahi ortadan kaldırılırsa, Anayasa'nın 2.maddede tespit etmiş olduğu görev yerine getirilemeyecektir.

TRT, demokratik, laik ve sosyal hukuk devletini gerçekleştirmenin temel araçlarından birinin, özerk bir kamu yayın kuruluşu olduğunu, özerkliği ortadan kaldıracak herhangi bir düzenlemenin, Anayasanın, kanun koyucu için belirlediği yasak bölgelere girme teşebbüsü anlamına geleceğini belirtir. Yorumun son cümleleri, siyasal iktidara bir uyarı niteliğindedir:

Kanunun kestiği parmak acımaz, denir. Ancak kanunun kestiği parmağın acımamasının birinci şartı, kanunun âdil olması ve ikincisi de

²⁵⁸ AKSOY, Metin. s.18

Anayasa'ya aykırı bulunmamasıdır. Kanun bu iki şartı bünyesinde taşııyorsa, kesilen parmağı tekrar yerine yapıştırarak olan bir Anayasa mahkemesi bugün mevcuttur. Ancak ne var ki, kesilen parmak Anayasa Mahkemesi kararı ile tekrar yerine yapıştırılsa da, bünyede, yani Anayasa düzeninde bir yara izi daima kalacaktır.²⁵⁹

Tasariya tepkiler yalnızca TRT'den gelmez. Anayasa profesörü Muammer Aksoy'a göre, tasarının yasalaşması halinde, iktidarın anayasaya aykırılık sınırını aşarak, anayasayı ihlal suçuna doğru yol alacaktır. Profesör Bülent Nuri Esen ise, başbakanlığın vesayeti altına konulacak bir kuruluşun özerk sayılamayacağını söyleyerek, tasariya karşı çıkar. Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulunca hazırlanan raporda da, tasariya karşı görüşler dile getirilir.* Raporda, değişiklik tasarısının, özerklik ilkesine şeklen bağılı görülerek, aslında Anayasa'nın getirdiğı temel ilkelerden birini de hiçe indirgemekte olduğı, tasarının, Türk kamuoyunun serbestçe oluşumunu engelleyecek hükümler getirdiğı vurgulanır. Oysa bir ülkede haber alma ve haber verme görevlerinin tarafsızca yerine getirilmesi yalnız kanun hükümleriyle sağlanabilecek bir iş olmamakla birlikte, bu tarafsızlığı zedeleyici davranışlara açıkça imkân verecek hükümleri engellemeye çalışmak da bu hakların ve özgürlüklerin korunması bakımından titiz davranan herkesin ödevidir.²⁶⁰

Tasariya karşı yöneltilen tepkilere cevap veren başbakan Demirel, TRT'nin *tarafsız bir devlet müessesesi* olacağını söyler. Bunu sağlamak iktidarın görevi, istemekse vatandaşın hakkıdır, ona göre: *TRT Kanununu ıslah etmekle gök kubbeyi yere indirmiyoruz. Orta yerde bir şikâyet vardır, Bu TRT idaresinin tarafsız olmamasıdır.*²⁶¹

Adalet Partisi'nin hazırladığı tasarı, o dönemde yasalaşmaz. 12 Mart 1971 askeri müdahalesinden sonra ilk yapılan işlerden biri, Anayasayı ve 359 sayılı yasayı değiştirip, TRT'nin özerkliğini ortadan kaldırmak olacaktır.

TRT, 1 Mayıs 1970'de, altıncı kuruluş yıldönümünde yayınladığı Yorum'da, Kuruma yöneltilen eleştirilere ve TRT'nin konumunun değiştirilmek istenmesi girişimlerine cevap verir:

²⁵⁹ YORUM: 1969, s.169–170 (1961 Anayasası 2. madde: Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, millî, demokratik ve laik bir sosyal hukuk devletidir.)

* Tasariya karşı, A. Ü. SBF- BYYO öğrencileri de bir Özerklik Boykotu düzenler.

²⁶⁰ CANKAYA: A.g.e, s. 87

²⁶¹ A. y.

...Parlamentonun kabul ettiği ve 1 Mayıs 1964 tarihinde yürürlüğe giren 359 sayılı TRT Kanunu, Anayasa'nın verdiği (kamuoyunu serbestçe oluşturma) görevi yerine getirmenin şuurlu anlayışı içinde altı seneden beri çalışmaktadır. Bu süre içerisinde, TRT Kurumu, özellikle siyasi iktidarlar tarafından yadırganmış ve görevin yerine getirilmesine, sadece siyasi endişelerle engel olunmak istenilmiştir.

359 sayılı kanunun açıklığına rağmen, kanunu belirli bir siyasal tutum açısından değerlendiren siyasi iktidarlar ve yetkilileri, kurumu denetleme adı altında siyasi iktidarlara hizmet etmeğe zorlamışlar ve fakat bunda başarılı olamamışlardır. Çeşitli nedenlerle yargı alanına intikal eden uyuşmazlıklarda, yüksek mahkemeler daima TRT'yi haklı bulmuşlar ve kanun dışına çıkmak isteyen siyasi tutum temsilcilerini kınamışlardır.

6 yıldan beri TRT Kurumu, Türk kamuoyunun serbestçe oluşumunu destekleyici kanun dahi konulamayacağını öngören Anayasa'dan aldığı güç içerisinde, görevini yerine getirmeyi başarmıştır ve bunda da devam edecektir. TRT'nin her türlü yayınından şikâyetler, TRT'yi kendi saflarında görmek isteyip de buna muvaffak olamayanlardan gelmektedir...²⁶²

2.Özerk Dönemin Yasakları

Biz 64'le başlayan döneme bizim altın dönemimiz deriz. Biraz daha rahattık. Belki program yapma dönemiyle, özerklik dönemi iç içe girdiği için daha çok sevdik, daha çok rahat ettiğimizi sandık ama sansür vardı. Denetim diyorlardı ama sansürdü. . Yani yarım yamalak bir özerklikti. Biz ona da razıydık ama o da gitti. 64–71 dönemine altın dönemi diyoruz ama biraz daha rahat olduğumuz için. Altın dönemi, bol keseden verilmiş bir isim.²⁶³

TRT'nin kurulduğu 1964 yılından 12 Mart müdahalesinden sonra anayasa ve yasa değişikliğine kadar geçen “özerklik” dönemi, bazı yorumlara göre çok da fazla özerk değildir. Özellikle, televizyonun yayına başlamasıyla, özerk bir yayın kurumu olan TRT'nin yayınları üzerinde yasaklar ve müdahaleler gündeme gelir. Televizyonun yayına başlamasıyla, gerek TRT yönetiminin gerekse kamuoyunun dikkati, radyodan televizyona doğru kaymıştır. Daha çok televizyon yayınları ile ilgili olan bu yasaklamalar, özerk TRT yönetiminin yayına ilişkin tutumunu ortaya koyması açısından ilginçtir. Mahmut Tali Öngören, *TRT Televizyonunda Yasaklar* başlıklı makalesinde bu yasaklardan örnekler verir. Öngören, 1968'in Mart ayında yayınlanan *Halifeliğin Kaldırılması* adlı programın yayınından sonra, halifeliğin ne

²⁶² YORUM: 1970, s. 191

²⁶³ Jülide GÜLİZAR ile görüşme.

olduğunu açıklayan Şevket Süreyya Aydemir'in yayınlara çağrılmaması konusunda, üst düzey yöneticiler tarafından *dostça* uyarıldığını yazar. Bu uyarıya karşın, 10 Kasım 1969'da yayınlanan *Mustafa Kemal'i Tanımak* adlı programda, Aydemir'in Tek Adam adlı kitabından yararlanılmış, bu durum da daha sonra açılan soruşturmalarda aleyhte kullanılmıştır. Başbakanlıktan 22 Şubat 1969'da gelen bir yazı üzerineyse TRT televizyonundaki ilk ciddi yasaklama ortaya çıkar. Kanlı Pazar olayları ile ilgili bir film İstanbul'dan istenmiş, ancak daha film TRT'ye gelmeden, Başbakanlık yasağı Kuruma ulaşmıştır. Öngören, bu durumu adım adım izlendikleri ve yayımlamayı düşündükleri konuların bile önceden ilgili yerlere iletildiği, biçiminde yorumladıklarını anlatır. Bu filmi yayınlamayı düşünerek bile, bazı çevrelerin dikkatini çekmişler, *Devletin temeline dinamit koymak isteyen TRT'ciler* olarak tanımlanmışlardır. Televizyondaki en büyük yasaklama ise, 10 Kasım 1969'da, yaşanır. O günün yayın programının içinde yer alan programlardan birinde, Atatürk'e saygı duruşunda bulunanlar arasında kasketli köylüler bulunması, bir başka programda, Türkiye'de Atatürkçülüğün uygulanmadığına ilişkin konuşmalar yapılması, Yönetim Kurulu üyelerinin de içinde bulunduğu kimi çevreleri tedirgin eder. Bu programların ardından yayına giren ve 1933 yılında, Atatürk'ün çağrısı üzerine Türkiye'ye gelen Sovyet sinemacıların çektiği *Türkiye'nin Kalbi Ankara* filmi, tepkilerin artmasına yol açar. Öngören'in aktardığına göre, Atatürk öncesi ve Atatürk sonrası Ankara'nın karşılaştırıldığı filmde gösterilen eski, harap ve yıkık Ankara görüntüleri üzerine Genel Müdür, evinden aranarak uyarılır. Bu uyarıların etkisi altında kalan Genel Müdür, televizyon binasına gelerek, filmi yarıda kestirir. Ardından, o gün yayınlanan programlar nedeniyle, Televizyon Program Dairesi Başkanı ve Ankara Televizyonu Müdür Vekili Mahmut Tali Öngören ve iki programcı hakkında, TRT Genel Müdürlüğünün çağrısı üzerine, savcılıkta ve TRT içinde soruşturma açılır.

TRT yönetimi, 1964 yılından beri çalıştırmadığı denetim ünitesini, bu tarihten sonra çalıştırmaya başlar. Başka bir deyişle, o tarihe kadar, televizyon programları ve filmleri yayından önce denetlenmezken, o tarihten sonra yayın öncesi, bir tür sansür anlayışıyla yapılan bir denetim ortaya çıkar.

3.Özerkliğin Kullanılmasıyla İlgili Görüşler

TRT öyle bir kuruluştur ki, kamuoyunun serbestçe oluşumuna hizmet edebilecek şekilde öngörülmüş bir kuruluştur. İnsan haysiyetine, insana saygısı olan rejimlerin içinde ancak böyle müesseseler yer alabilir. İnsan haysiyetine ve insana saygısı olmayan rejimlerin, böyle bir müesseseye tahammülü yoktur. Böyle müessesenin de, ancak sorumluluğunu müdrük olduğu zaman hizmet kabiliyeti vardır.²⁶⁴

TRT'nin ilk Genel Müdürü Adnan Öztrak'ın belirttiği gibi, 1961 Anayasası ve 359 sayılı yasa, kamuoyunun serbestçe oluşumunun aracı olan TRT'yi, özerk bir kurum olarak öngörmüştür. Bu özerklik, siyasî baskılar ve engellemelerle birlikte, özerkliğin ne olduğunun tam anlaşılamaması nedeniyle de gerçek anlamda hayata geçirilememiştir. 4 Ekim 1969'da toplanan Radyolararası 7. Program Koordinasyon Kurulu'nda, özerklik kavramı ve Kurumun bu özerkliği kullanma biçimiyle ilgili yoğun tartışmalar yapılır. Bu tartışmalar, özerkliğin kullanılmasında, Kurum içinde farklı yorumların bulunduğunu göstermektedir. Özerk bir kamu yayın kurumu olan TRT'nin, haber ve programlarında yasal bazı sınırlamalarla çevrildiği, toplumsal sorumluluk ve özerkliğin bir arada olması gerektiği hemen tüm tartışmacılarca kabul edilir. Ancak burada tartışma konusu olan, TRT'nin herhangi bir haberi, olayı, gerçeği kamuoyuna aktarıp aktarmamak ya da herhangi bir programın içeriğini belirlemek konusundaki tutumudur.

Kurumun kamu hizmeti göreviyle ilgili olarak, beş yıllık uygulamanın eleştirisinin yapıldığı rapora göre, TRT'ye özerklik tanınmasının başta gelen nedeni, Türk halkının haber alma özgürlüğünü gerçekleştirmeye yarayacak en önemli araçlardan birini yaratmaktır. Çağdaş anlamda haberleşme özgürlüğü ancak tam bir tarafsızlık gerektirdiğinden, Kurumun tarafsızlığı sağlanmıştır. TRT, şu ya da bu haberi, gerçeği, olayı, bültenleri ya da programları yoluyla kamuya aktarıp aktarmama konusunda keyfi davranamaz. TRT'nin, beş yıllık uygulamasındaysa, serbest haber almasını sağlamakla yükümlü kılındığı dinleyicisine, önemli bir haberi, olayı, gerçeği yansıtıp yansıtmamayı, kendi tasarrufu içinde saydığı olmuştur. Olayın, gerçeğin, haberin önemini saptarken, gerçek oluşturma açısından değil, kurumun günlük çıkarı açısından davrandığı olmuştur. Kurum özerkliğini, zaman zaman yayını

²⁶⁴ *Radyolararası 7. Program Koordinasyon Toplantısı Tutanakları*, s. 70

uygun bulduğu biçimde yapmak özerkliği olarak yorumlamıştır. Günlük politika içindeki savunmasını yapma tasasıyla kamuoyunun oluşumu açısından gerçekten önem taşıyan olayların, gerçeklerin, haberlerin dinleyiciye yansıtılmaması yoluna gidildiği olmuştur. Rapor, 1961 Anayasasıyla kurulmuş bazı kurumlarda bir hakemlik olduğunu, TRT yasasında bu hakemlik özelliğinin, halkı eğitmek, onu çağdaş uygarlık düzeyine getirmek, onun faydaları ve gelişimi paralelinde yayın yapmak sorumluluğunda somutlaştığını belirtir. Ancak bu sorumluluk, şu ya da bu gerçeği Türk halkından gizlemek, gerçeği bilmeye yeterli olmadığı konusunda karar vermek şeklinde yorumlanamaz. Oysa TRT, bu beş yıl içinde zaman zaman Türk halkına vesayet etme, Türk halkının vasisi olup, bazı gerçekleri, olayları, haberleri halk için zararlı bulma gerekçesiyle, onun haber alma özgürlüğünü kısıtlayıcı tutuma girmiştir. Bazı öğrenci kuruluşlarınca, önemli olaylar dolayısıyla yayınlanan bildiriler, durumun gergin olup olmadığı haberler dairesinin takdirine bağlı olarak, bazen yayınlanıp, bazen yayınlanmamaktadır. Aynı şekilde, bazı toplumsal olaylar ya da siyasal açıklamalar da, radyo haberlerinde ve programlarda yeterince yer almaz. Bunların yanında, haber bültenlerinin sonunda dış politika ile ilgili olarak verilen yorumların bazıları, tarafsızlık kaygısı ile yavanlığa sürüklenmiş ve dinleyicinin dünya olaylarına bilinçli bir açıdan bakabilmesine herhangi bir katkıda bulunulmamıştır. Raporu hazırlayan Merkez Program Dairesi Uzmanı Sevgi Sabuncu, bazı ülkelerin resmî adlarının, bazı haber ajanslarınca, kendi toplumlarının değer yargılarına uygun olarak verildiğini söyler. Örneğin, Çin Halk Cumhuriyeti'ne Komünist Çin, Formoza'daki Çin Cumhuriyetine Milliyetçi Çin, Demokrat Alman Cumhuriyetine Doğu Almanya, Vietnam'daki Ulusal Kurtuluş Cephesi yerine Vietkong denmektedir TRT'nin, gerek programlarında gerek haberlerinde, kamuoyunun oluşumu açısından gerçekten önem taşıyan olayları yansıtmama kararı alması, günlük fayda açısından doğru bir davranış olarak yorumlanabilirse de, kamuya karşı görevleri açısından hatalıdır. Çünkü kamuoyu, bu olayların dolaylı ya da dolaysız etki alanı içindedir. Çağdaş eğitim ilkelerinin amacı, insanı, kendinin ve çağının sorumluluğunu taşıyan, serbestçe seçim yapabilen, yaşadığı çağa ve topluma açık, kişiliğinin ve çevresinin bilincinde, varlığının anlamını tanıyabilen gerçek birey durumuna getirmek, insan düşüncesini özgürleştirmektir. Beş yıllık uygulama içinde, bu anlayış çerçevesinde Kurumun eleştirilebilecek tutumları vardır.

Raporda üzerinde durulan bir konuda reklâmlardır. Reklâm yayınlarını bir kamu hizmeti olarak yorumlamak zordur. Bu sorun üstünde durulmazsa, Kurum, siyasî iktidara karşı bağımsız olsa da, toplum içinde hâkim çevrelerden gelen bir çeşit dolaylı “ekonomik iktidar” baskısı altında, toplumu o yönle doğru çevirme baskısı altında kalacaktır. Oysa TRT’nin görevi, kamuoyunu şu ya da bu yönde şartlandırmak değil, bireyin çevresindeki etkenler yoluyla şartlanmasını engellemektir.

Rapor, özerklik kazandırılmış görevlerin ‘kamusal niteliği’ üzerinde tekrar tekrar durmak gerektiğini, TRT görevlilerinin bu özerklikten tam olarak yararlanmalarının bir üstünlük ya da ayrıcalık değil, bir görev olduğunu belirtir.²⁶⁵

TRT İç Haberler Dairesinin raporuna göre, TRT, Anayasa’dan başlayan ve idarî tasarruflarla ayrıntılarına kadar saptanan ilkeler yönünde çalışırken, kitlelerin değerlendirmelerini de bu ilkeler çerçevesinde göz önünde tutmak zorundadır. Ayrılınmaması gereken esas, kitle haberleşme aracının bütün yayınlarında, topluma ters düşmemektir. Aksi durumda, araç yasa yoluyla ayakta tutulsa bile herkesin üzerinde birliğe vardığı doğruları dahi kitlelere ulaştıramaz ve inandırıcı olamaz.²⁶⁶ Haberci Hüsamettin Çelebi de, bu konuda raporu destekler. Çelebi, özerklikle sorumluluk ilişkisine vurgu yapar:

Yayıncılar, sadece kendi cezaî sorumlulukları açısından değil, bütünüyle TRT’nin o günkü toplum koşulları içinde gerçekleştirilebilen ve her şeye rağmen o güne kadar korunabilen özerkliğini, özerkliği ortadan kaldırmaya yönelik tasarruflara yol açmayacak ölçüler içinde kullanmalıdırlar. TRT özerktir ama Türk halkının değerlendirmelerine ters düşecek bir yayın yapmak, hedef kitlesinden uzağa düşürecektir.²⁶⁷

İç Haberler Dairesi Müdürü Doğan Kasaroğlu’na göre, TRT Kuruluş ve Görev Yönetmeliği, Kurumu yayın ve idare olarak ikiye böler. Bu ayrım, Kurum

²⁶⁵ A.g.t., s. 27–30 (Sabuncu, TRT’nin ya hiç ya da yeterince açıklıkla yer vermediği olaylara, Taylan Özgür’ün öldürülmesi, Kanlı Pazar, Kayseri, Tunceli olaylarını ve Zonguldak’ta işçilerin kurşunlanmasını örnek olarak gösterir. (s. 37) Haber Dairesi’nden Muammer Yaşar Bostancı’ya göre, Anadolu Ajansı’nın dünyanın belli başlı merkezlerinde temsilcisi olmaması nedeniyle, haberler yabancı ajanslardan alınmakta, dinleyici ilk elden haberin kaynağından yanıtılmaktadır. Bostancı, Sabuncu’nun değindiği olaylarla ilgili olarak da, resmî makamların yeterli açıklama yapmadıkları sürece, TRT’nin tahmine dayalı ya da yeterince açık olmayan bilgilere dayalı haber vermesinin mümkün olmadığını belirtir. s. 57)

²⁶⁶ A.g.t., s.45

²⁶⁷ A.g.t., s.55

içinde bir iki başlılık yaratmaktadır. Beş yıllık dönem içinde, dışarıyla mücadele yanında, içerde sorunları çözme yolundaki gayretler, çalışanları oldukça yıpratmıştır. Yapılacak bir iç eğitimle, Kurumun sorunlarının ve görevinin herkesçe anlaşılması, bürokrasinin kaldırılması gerekmektedir. Kuruluş yasası, Kuruma rahatlığı sağladığı halde, Kurum, kendisini bir takım kurallarla ve bürokratik süreçlerle bağlamaktadır. Bu durum da yayın hizmetlerinin aksamasına yol açmaktadır.²⁶⁸ TRT'nin kuruluşunda Merkez Program dairesi Başkanı olarak görev yapan Turgut Özakman da, bürokratik kadroların gerek kurum içinde gerekse kurum dışında tutuculukları nedeniyle, özerkliğin tanıdığı olanakları kullanmalarının engellendiğini belirtmektedir.²⁶⁹

7.Koordinasyon Toplantısında yapılan tartışmalar, TRT'nin toplum içindeki yeri ve kamuoyunu serbestçe oluşturma göreviyle, özerkliğinin nasıl algılandığı, daha doğrusu çeşitli taraflarca nasıl farklı yorumlandığının da bir göstergesidir. Sabuncu'nun, *“Türk halkının geri bırakılmış bir halk oluşu gerçeği, onu gerçeklerden, olaylardan uzak tutmakla giderilmez”* ifadesi ve yayın kurumunun göreviyle ilgili olarak kullandığı *“yayın, toplumun bir noktadan bir noktaya götürülmesidir”* cümlesi, belirli bir siyasî terminolojinin ifadeleri olarak yorumlanır. Bu tür ifadelerin, toplantı tutanaklarında yer almasının, TRT aleyhinde belge olarak kullanılabileceği öne sürülür. Bu endişeleri dile getiren Hüsamettin Çelebi'ye göre, Merkez Program Dairesi adına hazırlanan rapor, belirli bir felsefenin, TRT hakkında öteden beri öne sürdüğü dileklerin ifadesidir. Bu dilek, TRT'nin hukuk içindeki yerini ve kendi mevzuatı içindeki görevini değiştirmek, ona bir başka fonksiyon vermek, TRT'yi Türk toplumu içinde başka bir görevle *tavzif* etmek isteğidir.²⁷⁰ Sabuncu'nun, eleştirdiği bazı toplumsal olayların, gerçeklerin halka aktarılmamasının gerekçesi, Haber Dairesi yetkililerine göre, bazı olayların vesile edilerek, millî birlik

²⁶⁸ A.g.t., s.34 (Kasaroğlu, örneğin Kurumun bir artırma-eksiltme yasasına bağlı değilken, kendisini bu yasa hükümleri içinde gördüğünü söyler. Bir haber takibi için araba tutulması gerektiği zaman bile 4 ayrı taksi şirketinden fiyat alınması önerisiyle karşılaştıkları zamanlar vardır. Kasaroğlu'na göre, Kurumun idarî kadroları, yayın hizmetinin gerektirdiği özel durumu dikkate almazlar.)

²⁶⁹ Turgut ÖZAKMAN ile görüşme. (Özakman'ın görüşmede anlattığına göre, Çukurova Radyosu'nun aslında Adana'da kurulması daha uygundur. Ancak Mersin'de, Amerikalılardan kalma bir anten direğinin varlığı gerekçe gösterilerek, radyo Mersin'de kurulur. Anten direğinin, Adana'ya getirilmesi, Kurum içindeki bürokratik engellemeler yüzünden mümkün olamamış, Çukurova Bölge Radyosu Mersin'de kurulmuştur.)

²⁷⁰ 7. Koordinasyon Toplantısı Tutanakları, s. 79

ve bütünlüğün bozulması, devlet varlığının tahrip edilmesi yönünde kitlelerin kışkırtılmaması, anarşiye prim verilmemesi'dir.²⁷¹

Çelebi'nin dile getirdiği eleştiriler, sonraları, TRT'nin özerkliğinin kaldırılmasında bazı yapımcıların da sorumsuzca ve sınırsız bir özgürlükle davranmasının büyük rolü olduğunu düşünenlerle aynı çerçevededir. Böyle düşünenlere göre, özerklik, belli bir siyasi düşüncenin, sosyalist dünya görüşünün anlatılmasını sağlayan bir araç olarak görülmüş ve programlarda bu yönde propaganda yapılmıştır.

Özerkliğin kavgasının aslında verilmesi gereken yer siyasi platformdu. Türkiye'nin demokratik rejimini yöneten kişiler, TRT'yi gözbebeği gibi korumak zorundaydılar. Yani özerkliğini korumak zorundaydılar. Fakat özerkliğe ilk darbeyi vuran siyasetin kendisi oldu. *Parayı ben veriyorsam, benim emrimde olmalı*, dediler. TRT'nin özerklik mücadelesini içerde çalışanlar da yapmadılar. Kurumun içine, ideoloji girdi. İdeolojiler çatışır hale geldi. Sol gruptaki arkadaşlarımız TRT'yi kendi idealleri doğrultusunda yönlendirmeye çalıştılar. Özerklik adına kavga vermediler, sol adına kavga vermeye başladılar. Özerklik biraz da sosyalist düşüncenin aktarılması gibi algılandı o dönemde, hem de onu bir basamak olarak kullanmak istediler. Marksın artık değerini anlatıp, mesaj vermek istediler. Özellikle köy programlarında. Tabi, her şeyin daha yeni keşfedildiği zamanlar onlar. 22-23 yaşında bıyığı yeni terlemiş delikanlılar, ilk defa Türkiye'de televizyon ve radyo söz yayınlarına ve halkı yönlendirme görevine başlıyor. İyi eğitim aldık tamam ama pişene kadar birtakım badirelerden geçtik. Şimdi siz onlarla özerkliği koruyamazdınız.²⁷²

TRT yönetimi özerkliği, Kurumu yönetenlerin özerkliği olarak algılar. Kurumun yayınla ilgili personeli, özerkliğin yetki ve sorumluluklarına ortak kılınmaz. Bu durum da, yapımcıların, mesajlarını iletirken, özerkliğin yetkilerini kullanıp, sorumluluklarını göz ardı etmesi sonucunu doğurur. Alemdar'a göre, özerklik, 1960 sonrası Türkiye'sinde, söylenemeyenleri söyleme olanağı olarak anlaşılmak istenir.²⁷³ Gülben Dinçmen de, 1961 Anayasa'sının getirdiği özgürlük ortamı içinde, Türkiye'de o zamana kadar dile getirilemeyen düşüncelerin açığa çıkmasına olanak verdiğini, bu durumun da radyo yayınlarına yansıdığını belirtir. Ancak, ülke genelindeki özgürlük

²⁷¹ A.g.t., s.75

²⁷² Ceyhan BAYTUR ile görüşme.

²⁷³ ALEMDAR, Korkmaz: "Türkiye Radyo Televizyon Kurumunun Geçirdiği Aşamalar Üzerine Bazı Görüşler", *İletişim*, 1981/1, A.İ.T.İ.A Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Basımevi, Ankara, 1981, s. 5

ortamının, amacı aşan sivriliklerle tahrip edilmesine benzer bir durum radyoda da gözlenir. Adil paylaşım, hakkın hakkı olana teslimi, özgürlükler, haklar konuları siyah-beyaz karşıtlığı içinde verilmektedir:

İçerikteki siyah-beyaz karşıtlığı ile konuları ele alan yapımcılar, ister istemez tepki çekiyordu. Programlarda devletin milletiyle bölünmezliğine dil uzatıldığı, komünist propagandası yapıldığı v.b. söylenir olmuştur. Devrim sözcüğü fûnyesi çekilmek üzere olan bir bomba etkisi yaratmaya başlamıştı. “Devrim” denilince “bunlar olsa olsa komünist devrimden söz ederler” yargısını benimseyenler giderek radikalleşiyor, Türkçe karşılığı olan Osmanlıca sözcüklerin kullanılmayışını da bir çeşit başkaldırı olarak değerlendiriyorlardı.²⁷⁴

Spiker Jülide Gülizar’a göreyse, Kurum çalışanları da özerkliğe hazır değildir:

Biraz daha rahat çalışıyorduk. Hükümet, DP döneminde olduğu gibi, istediği gibi davranamıyordu. Radyoda muhalefete yer veriliyordu, muhalefet de gelip konuşuyordu. Ben yaptım oldu, dönemi kalkmıştı. Ama baskı hepimizin içinde vardı. Örneğin ben, o baskılı dönemlerde 8 sene çalışmışım, ruhumun birdenbire özerkliği anlaması mümkün değil. Hiç kimsenin de algılaması mümkün değil. Yani bizler özerkliğe hazır değildik, yöneticiler de çok fazla mücadelesini veremediler. Özerklik, yalnızca istediğin gibi konuşmak değil ki, malî özerklik var, yönetimde özerklik var, programda özerklik var. Yani yasaları koymak yeterli değil, uygulanması önemli. Bunları biz öğrenmeye kalmadan, elimizden alındı.²⁷⁵

Yayıncıların anılarından ve görüşlerinden de anlaşıldığı gibi, özerkliğin korunamamasının sorumluluğu, çok taraflıdır. Özerkliği kabullenemeyen politikacılar, özerkliği özümsememiş yöneticiler ya da özerkliğe hazır olmayan yayıncılar, tek başlarına sorumlu değildir. Vural’a göre, yönetime katılma olgusu hangi örgüt sınırları içinde çözümlenirse çözümlensin, bir ülkenin benimsediği siyasi rejime, hatta bu rejimi uygulama derecesine bağlıdır.²⁷⁶

Eğer 1961 Anayasasını doğru yorumlayan siyasetçiler, haklar, özgürlükler ve ödevler konusunu özümsemiş yöneticiler olsaydı, yasa değişikliği olmasa bile, radyo yayınları, ilk yılların kontrol edilemez sanılan, ürküntü veren görüntüsünden nasıl olsa arınacaktı. Yayıncılar,

²⁷⁴ DİNÇMEN: A.g.e. s.129

²⁷⁵ Jülide GÜLİZAR ile görüşme.

²⁷⁶ VURAL, Sacide: Yayın Kurumlarında Yönetime katılma ve TRT Örneği, Amme İdaresi Dergisi, C: 22, S: 2, Ankara: Haziran1989, s. 53

mesleğin öngörmediği, çekici ve bir o kadar da aldatıcı payeler yerine, kendi kimliklerine dönecek, yayıncılık sorumluluğunun gereğini yerine getireceklerdi. Olgunlaşacaklardı. 359 sayılı yasanın ilk yılları gençlik, deneyimsizlik ve birikimsizliğin getirdiği aşırılıklarla, yayıncıların kendilerine tanınan krediyi hızla tükettikleri yıllar olarak tarihteki yerini aldı.²⁷⁷

7.Koordinasyon toplantısında üzerinde durulan bir konu da, özerkliğin kime ait olduğudur. Genel Müdür Adnan Öztrak'a göre, TRT görevlilerinin özerkliği söz konusu değildir. Özerklik, Kurumun kendisindir. TRT görevlileri, özerk kurumda, görevlerini yapmakla yükümlüdürler.²⁷⁸ Topuz ve Öngören'e göre, ilk TRT yönetimi, özerkliğin, çalışanlara değil de Kuruma verildiğini sanarak, mutlak hiyerarşiyi savunmuşlardır. Bu anlayışa göre, özerklik, sadece TRT'nin üst düzey yöneticilerine, hatta sadece Genel Müdür'e tanınmıştır. O günlerde, bu özerklikten yayını üretenlerin de pay gerektiği üzerinde durulmaz. TRT üst düzey yönetimi, özerklik ve yansızlık konusunda da, tek başına kararlar almaya çalışırken, uygulamayı yapan personelin görüşünü almaya yanaşmaz. Topuz ve Öngören, TRT meslek personelinin, özerk TRT'de ve özerklik döneminde, gerek yapısal, gerek işlevsel olarak söz hakkına sahip olmadıklarını vurgularlar. TRT'nin hiyerarşik bir düzen içinde yapılanması ve özerkliğin sadece üst düzey yönetime ilişkin olarak algılanmasının sonucu, dış baskılara karşı koyamaması ve 12 Mart'tan önceki aylarda, yavaş yavaş siyasal iktidarın dümen suyuna girmesidir.²⁷⁹ Öngören ayrıca, Yeni TRT Kurumunun sağladığı, eleman, para ve yer gibi üstün olanakların, dağınık, hesapsız ve plansız bir uygulama ile kullanıldığını yazar. Yayıncılık mesleği geliştirilmemiş, TRT'nin yayın politikası ve genel yayın planı, bilimsel bir anlayışla oluşturulmamıştır. TRT siyasal baskılara ve program eleştirilerine karşı koyabilmek için içine kapanan bir kurum olmuştur. Siyasal baskılar giderek artınca da, Kurum'u içerden kuşatmak için başvuru çabalar sonunda etkinliğini göstermiş ve iktidar partilerine, özellikle haber programlarıyla yaklaşılmaya başlanmıştır. Mesleksel çalışmaların da yeterince önemsenmediğini yazan Öngören, televizyonun da yayın alanına girmesiyle, radyoda yapılması gereken, yayınları yeniden düzenleme çalışmasının bir türlü yerine getirilemediğini söyler. Sonunda da, 12 Mart döneminde, yanlış uygulandığı

²⁷⁷ DİNÇMEN: A.g.e., s.130

²⁷⁸ 7. Koordinasyon Toplantısı Tutanakları, s. 78

²⁷⁹ TOPUZ ve diğerleri: (1990) , s. 99–100

gerekçesiyle, burjuva özerkliğine bile dayanılmayarak, Anayasa ve TRT yasası değiştirilerek, özerkliğin kaldırılır.²⁸⁰

...artık herkes biliyor ki, *özerklik*, o günlerde ileriye sürüldüğü gibi, salt TRT'nin üst kademesinde değildir. Tüm kurumdadır. Özerkliğin tüm kurumda olduğu da, radyodan ve televizyondan yayınlanan ve değerini hiçbir zaman küçümsemediğimiz, üç dört programla da sağlanmaz. Bir kurumun tam özerkliğe kavuştuğunu yayınlarından önce, kurumun yönetiminde görmeliyiz. Kurumun özyönetime kavuşturulması, emekçilerin kurumun yönetiminde egemen olmaları gerekir. Oysa, 12 Mart'tan önceki dönemde böyle bir uygulama yoktu. O zaman da, o günlerdeki özerkliği bir *burjuva özerkliği* olarak kabul etmekten başka yol yok.²⁸¹

²⁸⁰ ÖNGÖREN, Mahmut Tali: (1995), s.128- 129

²⁸¹ ÖNGÖREN, Mahmut Tali: "Geleceğin TRT'si" *TRT-DER, Aylık Meslek ve Örgüt Dergisi*, S. 1, s. 7

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

12 MART 1971 VE TRT YASASI'NIN DEĞİŞTİRİLMESİ

I.12 MART ASKERİ MÜDAHALESİ

12 Mart 1971 günü, saat 13.00'de, Türkiye radyolarında üç maddelik bir ordu muhtırası okunur. Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları'nın imzasını taşıyan muhtıra, Türk Siyasî Hayatında yeni bir dönemi açacaktır. 12 Mart Muhtırası'nın altında Genelkurmay başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Faruk Gürler, Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Muhsin Batur ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Celal Eyiceoğlu'nun imzası vardır. Anlatım ve dilbilgisi yönünden zayıflıklar taşıyan üç maddelik muhtıra metni şöyledir:

1.Parlamento ve hükümet süregelen tutum, görüş ve icraatı ile yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve Anayasa'nın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.

2.Türk milleti'nin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetleri'nin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin partiler üstü bir anlayışla meclisimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu, giderecek ve Anayasa'nın öngördüğü reformları Atatürk'çü bir görüşle ele alacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.

3.Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya üzerine almağa kararlıdır.²⁸²

Muhtırayla, parlamenter rejimin olağan işleyişi kesintiye uğrarken, demokratik hak ve özgürlükler, askıya alınacaktır. Muhtıra'nın okunmasının ardından, aynı gün saat 17.30'de Başbakan Süleyman Demirel istifa eder.*

²⁸² DURSUN, Davut: *12 Mart Darbesi*, Şehir Yayınları, İstanbul, 2003, s. 11

* Demirel, Çankaya'ya yolladığı istifa mektubunda, muhtırayla “Anayasa ve hukuk devleti anlayışının bağdaşmadığını” belirtir. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü de, “...Bir Meclis'e, askeri

Dursun, altmışlı yılların askerî darbe teşebbüsleri ve beklentileriyle geçtiğini, beklentilerin özellikle 1967'den sonra daha da belirginleştiğini yazar. Bu beklentiler iki kesimden gelmektedir. Bu kesimlerden biri, Türkiye'nin kalkındırılması için darbeyi savunan, Baasçılık ideolojisine yakın duran Yön ve Devrim dergileri çevresinde toplanan gruptur. Diğer ise, yükselen işçi ve öğrenci hareketlerinin ancak bir askerî yönetimle önlenebileceğine inanlardan oluşur. Birinci grup, uzun bir darbe hazırlığından sonra, 9 Mart 1971 tarihinde darbeyi gerçekleştirmeyi amaçlamış ancak bunu gerçekleştirememiştir. Buna karşılık, birinci grubun başarısızlığı üzerine, devreye ikinci grup girmiş ve ordu hiyerarşisi içinde, 12 mart günü, hükümete ve parlamentoya karşı bir muhtıra verilmiştir.²⁸³

AP hükümetinin ilk yıllarında, burjuvazi arasında çelişkiler henüz çok belirgin değildir. Ancak geçen yıllar içinde, holdingleşen büyük sermaye, iktidarı tek başına istemeye başlar. Küçük sanayi ve ticaret çevrelerinin denetimindeki Ticaret Odalarının ithal izni vermesi ve banka kredilerinin dağılımından büyük sermayenin hoşnut olmaması, burjuvazi içindeki çatışmaların nedenlerinden biri olur. Öte yandan, büyük sanayinin, tüketimin artması için, ücret artışlarına, dolayısıyla iç pazarın genişlemesine ihtiyacı vardır. Büyük burjuvazinin, kökenleri tarım kesiminde olan ve dokuma sanayiyle yakın bağlantı içinde olan hizbi, ihracat olanaklarının genişletilmesinden yanadır. Onlar için de ücret artışları, önemli bir sorundur. Hükümetin, iktidara gelmesinde önemli payı bulunan tarım ile sanayi arasında dengeli bir politika gütmeye çabası ise, tarafların hiçbirini memnun etmez.²⁸⁴

AP'nin 1965'de iktidara gelişi, büyük burjuvazinin de tekrar iktidar oluşu anlamına gelir. Ancak, büyük burjuvazinin tekrar iktidara geldiği dönemde, 61 Anayasası yürürlükte ve özellikle büyük sanayi ve malî burjuvazi kesiminin, emperyalizme doğrudan bağlı tüccar kanadı tam bir hareket serbestisine sahip değildir. Sağında büyük toprak sahipleri ve prekapitalist kalıntılarla mücadele

bir kıta gibi, şunu şöyle, bunu böyle yapacaksın demeye imkân yoktur. Parlamento böyle bir baskı altında kaldıktan sonra, artık görevini yapacak halde değildir..." açıklamasını yapar. GEVGİLİLİ: (1980) s. 511- 512.

²⁸³ DURSUN: A.g.e, s. 37

²⁸⁴ KEYDER: "*Türkiye'de Demokrasinin Ekonomi Politikası*" s. 66 (13 Şubat 1970'de yapılan bütçe oylamasında, 41 AP'li milletvekili, kırmızı oy kullanarak, hükümeti istifaya mecbur ederler. Parti Disiplin Kurulu, bu milletvekillerinden 26'sını ihraç eder, 15'ini muvakkat cezalarla partide alıkoyar. Partiden ihraç edilen 26'lar, Cumhuriyet senatosundaki bazı AP'lileri de yanlarına alırlar. Bu parlamenterler, daha sonra Demokrat parti'yi kuracak ve 1973 seçimlerinde 41 milletvekili çıkaracaklardır. DP, 1979 sonunda kendi kendisini feshedecek, üyelerinin çoğunluğu AP'ye geçecektir. ARCAYÜREK, Cüneyt: *Demirel Dönemi: 12 Mart Darbesi, 1965-1971*, Bilgi Yayınevi, 3. Baskı, Ankara, 1992, s. 324)

ederken, solunda sömürülen kitlelerin bilinçlenmesini bastırmak amacındadır. Ayrıca, kendi öz amaçları için kullanmak üzere silahlı kuvvetleri tekrar kazanıp, rejimi kendi ihtiyaçlarına göre yönlendirmek zorundadır.²⁸⁵

Çetin Yetkin, Türkiye'deki askerî darbelerle Amerika'nın ilişkilerini incelediği kitabında, 1961- 1971 döneminin, yurtseverlerin, Türkiye'nin ABD ve NATO'ya aşırı ve koşulsuz bağlılığını sorguladığı, buna tepki gösterdiği, Mustafa Kemal'in tam bağımsızlık ve ulusçuluk ilkesi bayrağını yeniden yükseltmek istediği bir dönem olduğunu yazar. Ama bu dönem, aynı zamanda, ABD'nin de dünyanın dört bir köşesinde emperyalist amaçlarını her yola başvurarak uygulamaya geçirdiği bir dönemdir de. Bu nedenle, ülkemizdeki bu gelişmelerle, ABD'nin çıkarları arasında açık bir çelişki ortaya çıkmış bulunmaktadır. Yetkin, 12 Mart yönetiminin ordudan tasfiye ettiği subaylardan Amiral Vedii Bilget'in, 12 Mart'ı, *emperyalizme, Anadolu'dan tekrar uzatılan namluları sindirme ve sömürme doğrultusunda kızıştırılıp, oluşturulan bir hareket* olduğu yolundaki sözlerini aktarır. Türkiye gibi çağının gerisinde bırakılmış ülkelerde, burjuvazinin tekelci aşamaya sıçrama yaparken, devlet bürokrasisini tümüyle kendine bağlamak, emekçi sınıfların demokrasi mücadelesini engellemek, tüm ulusal güç ve kaynaklarını yalnızca kendi yararına araç edinmek tutkularına saplandığını söyler. Küçük burjuvazinin baskı grupları, emekçi sınıfları ile çatıştırılacak, ordunun demokrasiye inanmışlığı kırılacak, iç savaş tehdidi canlı tutulacaktır. Dıştan körüklenen, içten pekiştirilen ekonomik kriz, birdenbire siyasi krize dönüştürülecektir. Bunlar gerçekleşirse, demokrasi kilitlenecek ve kökeni devrime dayalı ordu da bu kargaşanın ortasına itilecektir. Burjuvazi, garip bir rastlantı olarak(!) bu ortamın oluşturulması için CIA'nın tüm halkçı hükümetlere karşı eyleme geçtiği bir dönemi seçer.²⁸⁶ Süleyman Demirel de, 12 Mart'ta Amerikan etkisine değinir. Demirel'e göre, Türkiye komşularıyla iyi ilişkiler içinde olmaya, ticari ve kültürel ilişkileri geliştirmeye başladığı zaman, Amerika Birleşik Devletleri rahatsız olmuştur. ABD'yi özellikle rahatsız edense, Sovyetler birliği ile ilişkileri düzeltme girişimidir.²⁸⁷ Yetkin, 12 Mart'la ilgili olarak,

²⁸⁵ YERASİMOS: A.g.e, s. 516

²⁸⁶ YETKİN: A.g.e, s.107-109

²⁸⁷ A.g.e, s.112-114 (Yetkin'le yaptığı görüşmede Demirel, ikili anlaşmaların iki taraftan iki yüzbaşının yazdığı mektuplarla oluştuğunu, bunlara bir devlet resmiyeti kazandırmak istediklerini anlatır. Ayrıca, Sovyetler, Amerikan U2 uçakları konusunda rahatsızlıklarını dile getirince, Boğaz'daki Sovyet hidrografi gemilerinin kaldırılmasına karşın U2'lerin uçuşları durdurulur. Amerika, bu gelişmelerden rahatsızdır. Öte yandan, Türkiye, maden cevheri ihraç edip, metal ithal eden bir ülkedir. Demirel'in anlatımına göre, o dönemde, maden cevherini işleyen fabrikalar

ABD'nin haşhaş ekiminin yasaklanması isteğinin ve bu isteğin reddedilmesinin de dikkat çekici olduğunu belirtir.²⁸⁸

Muhtırayı veren generallere göre, anarşinin, ekonomik ve sosyal huzursuzlukların sorumlusu parlamento ve hükümettir. Tarafsız bir başbakanın başkanlığında, iki büyük parti ile teknokratlardan oluşan bir kabine, ülke sorunlarına çözüm getirebilecektir. CHP'den ayrılan Nihat Erim başkanlığında bir kabine kurulur. Kabine, partilerüstü bir reform hükümeti olacak, muhtırada sözü edilen reformları gerçekleştirmeye çalışacaktır. AP ve Bülent Ecevit'in karşı çıkıp, genel sekreterlikten istifa etmesine rağmen CHP, kabineye bakan vermeyi kabul ederler. 1. Erim Hükümeti, 5 AP'li, 3 CHP'li, 1 Millî Birlik Grubu Üyesi ve parlamento dışından 14 teknokrattan oluşur.²⁸⁹

Kendisine reformları gerçekleştirmek, *ülkeyi sol ve sağ diktatörlüklere asla teslim etmemek* gibi görevler yüklenen 12 Mart hükümetinin başbakanı Nihat Erim, 23 Nisan 1971 günü yayınladığı bir bildiriyle, sonradan *Balyoz Harekâtı* olarak adlandırılacak olan önlemlerin alınacağını açıklar. 26 Nisan'da, *Vatana ve Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemle bir kalkışma* olduğu saptanarak, onbir ilde sıkıyönetim ilan edilir. Kısa süre sonra, Başbakan Erim, Türkiye Anayasası'nın, birçok Avrupa ülkesinin anayasasından çok daha liberal olduğunu, bunun Türkiye

kurmak konusunda bir plan uygulamaya konulmuştur. Petrolü ülke içinde işlemek için yeni rafineriler kurulması da planlanır. Bu rafinerilerin finansmanını Batı'dan sağlayamayan Türkiye, Sovyetlerle anlaşır. Bu durum, Amerika'nın tepkisini çekmekte gecikmez. Demirel, Başbakanlığa gelen Amerikan Sefirinin, kendisine "Are you changing axis?" (Aks mı değiştiriyorsunuz?) sorusunu yönelttiğini anlatır. Uğur Mumcu da, 11 Nisan 1979 tarihinde Cumhuriyet Gazetesindeki köşesinde, İsmail Cem'le konuşan, eski dışişleri bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in, "- 12 Mart'ta CIA vardı, hem de büyük ölçüde vardır" dediğini, aktarıyor.)

²⁸⁸ A.g.e, s.140 (12 Mart öncesinde reddedilen bu istek, 12 Mart yönetimince kabul edilecektir. 1974'de, CHP- MSP koalisyon hükümetince haşhaş ekim yasağının kaldırılması üzerine, ABD, Türkiye'ye silah ambargosu kararı alır. Ecevit, ABD'nin ve Başkan Nixon'un, Vietnam'da sarsılan itibarını düzeltmek için kolay ve ucuz bir zafer olarak, Türkiye'ye haşhaş ekim yasağını dayattığını belirtir. Ecevit'in açıklamalarına göre, ABD, aynı dönemde Hindistan'a haşhaş üretimini arttırması için baskı yapmaktadır. Öte yandan, CIA, Laos, Kamboçya, Vietnam'da, Amerikan yanlısı gerillaları maddî olanağa kavuşturmak için, haşhaş ekimi yapmalarını teşvik etmekte ve Amerikan piyasalarına sürülmesine aracı olmaktadır. Ayrıca Amerika, Türkiye'de haşhaş ekiminin yasaklanmasından dolayı ilaç piyasasında meydana gelen açığı kapatmak için kendi memleketinde haşhaş üretme kararı almıştır.)

²⁸⁹ ÖZDEMİR: "Siyasal Tarih", s.229 (Nihat Erim, 26 Mart 1971'de açıklanan kabinesinin, "Türkiye'yi, kendisini bölmek isteyen sol ve sağ diktatoryaya asla ve asla düşürmeyecek olan beyin takımı kabinesi" olduğunu belirtir. Ancak Ecevit'e göre, bu hükümet dayanaksız, temelsiz, desteksiz bir hükümettir. Desteğini ancak güçlü egemen çevrelerden alacak ve asla reform yapamayacaktır. GEVGİLİLİ: (1987) s. 525)

için bir lüks olduğunu açıklar. Anayasa’da değişiklik yapılarak, temel hak ve hürriyetlerin ortadan kaldırılmasını önleyecek hükümler getirilecektir.²⁹⁰

1.12 Mart ve TRT

12 Mart oldu, bir günde dersem belki biraz abartılı olur; ama bir hafta içinde TRT tamamen kabuk değiştirdi. Çünkü kemikleşmiş, yerleşmiş demokratik bir uygulama, bir geleneğe henüz ulaşamamıştı. Bu nedenle onu yıkmak veya onu bozmak, onu ortadan kaldırmak, 12 Mart yönetimi için çok kolay oldu. Ve bu sadece elebaşı gibi görünen kişileri TRT’den atarak- tabii bu da yapıldı- veya ayrılmaya zorlayarak elde edilmedi. Ama onun dışında, TRT’de çalışan pek çok insan atılmadığı halde korkutuldu. Zaten darbelerin bilinçli olarak insanlar üzerinde yarattığı etkilerden biri de korku...İnsanları öyle korkutacaksınız ki, o insan yetenekli olsa elinden çok iyi işler gelse de, neleri yapamayacağını, yapmaması gerektiğini veya yaparsa başının belaya girebileceğini bir an bile aklından çıkartmasın, bunları düşünmek zorunda kalsın.²⁹¹

O dönemde TV Daire Başkanı olan Mahmut Tali Öngören’in belirttiği gibi, TRT, 12 Mart müdahalesinden en çok etkilenen kurumların başında gelir. Muhtıranın verilmesinden kısa süre sonra, 30 Mart’ta TRT Yönetim Kurulu, radyonun, iç olaylar hakkında yorum yapmasını yasaklar. Genel Müdür Adnan Öztrak, iç ve dış baskılar sonucu, 2 Haziran ‘da görevinden istifa ederken*, 19 Haziran’da, TRT Yönetim Kurulu, yayınlarda izlenecek politikanın, 1402 sayılı Sıkıyönetim yasası çerçevesinde yürütülmesine karar verir..²⁹²

Öztrak, istifa ederken vekil olarak TRT Haber Dairesi başkanı Cemal Aygen’i bırakır. Oysa TRT Kuruluş ve Görev Yönetmeliğinin 8. maddesine göre, Genel Müdür Yardımcılarından birinin vekâlet etmesi gerekmektedir. Topuz ve diğerleri, bu durumu 12 Mart hükümetinin Başbakan Yardımcısı Sadi Koçuş’ın müdahalelerine

²⁹⁰ A.g.e, s.527

²⁹¹ AKSOY, Metin., s. 28

* 12 Mart döneminin Başbakan’ı Nihat Erim anılarında, sıkıyönetimin Adnan Öztrak yönetimindeki TRT’den rahatsız olduğunu, TRT’yi kontrol edememekten yakındığını belirtir. Sıkıyönetimin TRT’yi kontrol için görevlendirdiği albay rütbesindeki subayın, bazı haberlerin, bazı programların kendisinden kaçırılarak ekranlara, mikrofonlara getirildiğini, TRT Genel Müdürünün bu konuda gevşek davrandığını, devam etmesi halinde, bu ihmalin suç sayılarak, Öztrak’ın gözaltına alınacağını belirtmesi üzerine, daha önceleri karşı çıkmasına rağmen, Öztrak’ın görevden ayrılma kararına razı olduğunu yazar. ERİM, Nihat: *12 Mart Anıları*., Günlükler 1925- 1979, Yayına Haz. Raşit Çavaş, YKY, 1, baskı, İstanbul, 2007, s. 305

²⁹² *TRT’nin Kilometre Taşları*, www.trt.net.tr

bağlarlar. Yönetim Kurulu'nun, sonraki günlerde yaptığı görüşmelere dayanarak verdikleri bilgilere göre, Sadi Koçaş, Yönetim Kurulu üyelerinden, Musa Öğün'ü, Genel Müdür olarak seçmelerini istemiştir.* 359 sayılı yasanın 9. maddesi gereğince, Genel Müdür, Yönetim Kurulunca seçilip, Bakanlar Kurulunca atanmaktadır. Yasanın 6. maddesine göre de, Kurul, üye tam sayısının salt çoğunluğu ile kararlarını alır. Genel Müdür'ü atamak için en az 5 oya gerek vardır.

Prof. Dr. Suat Sinanoğlu, Doç. Dr. Ergun Özbudun, Muammer Sun, Emil Galip Sandalcı, Sunuhi Cav, Emin Hekimgil ve Ali Bozer, o günlerin Yönetim Kurulunu oluştururken, Teknik Üniversite Temsilcisi olan dokuzuncu üyenin seçimi henüz yapılmamış, Genel Müdür çekildiği için de bir üyelik boş kalmıştır. Topuz ve arkadaşları, Sandalcı, Sun ve Hekimgil'in, Musa Öğün'e oy vermeyeceklerinin açık olduğunu yazarlar. Haber Dairesi Başkanı Cemal Aygen, bu noktada devreye sokulup, Genel Müdür Vekili sıfatıyla Yönetim Kurulu'na girip, Öğün'den yana oy kullanacaktır. Emil Galip Sandalcı'nın, Yönetim Kurulu odasında, TRT Savunma Sekreteri görevindeki bir albay tarafından tehdit edildiği toplantı sonrasında, Musa Öğün, TRT Genel müdürü olarak seçilir. Bir süre sonra, Öğün'e oy vermeyen Yönetim Kurulu Üyesi Sandalcı sıkıyönetimce tutuklanır.²⁹³

Tümgeneral Musa Öğün'ün atanmasından bir hafta önce, 26 Haziran günü, TRT Yönetim Kurulu üyesi Muammer Sun, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığınca gözaltına alındığında, TRT'nin bu işten kolayca sıyrılamayacağını anlamıştık. Hele hele Muammer Sun'dan 52 gün sonra, 16 Ağustos'ta, yine Yönetim Kurulu üyesi Emil Galip Sandalcı'nın da alınıp götürülmesi, geleceğin nelere gebe olduğunu açıkça ortaya koyuyordu.

* Tümgeneral Musa Öğün, o tarihte, Genelkurmay Muharebe Elektronik Daire Başkanıdır. 27 Temmuz'da ataması yapılan Musa Öğün, ordudan izin alarak, 2 Ağustos'ta, TRT'nin 2. Genel Müdürü olarak göreve başlar. 30 Ağustos 1973'e kadar da bu görevde kalır. Akın Beşiroğlu'nun aktardığı bir olay, Musa Öğün'ün yayıncılıkla ilgisini ve yayına yaklaşımını anlatan ilginç bir örnektir: 1973 yılında Nairobi'de yapılan Uydu ile İletilen Program Taşıyıcı sinyallerle ilgili konferansa, Türkiye'yi temsil etmek üzere ve daha önceki çalışmalara katılmış bir TRT yetkilisi hakkında Bakanlar kurulu Kararnamesi hazırlandığını öğrenen Musa Öğün, ilgiliyi "Aslan Avcılığı" isteği yüzünden, Hükümet ile TRT arasını açma girişiminde bulunmakla suçlamış ve TRT'den istifa etmek ya da konferansa katılmak seçeneklerinden birini tercih etmesini istemiştir. Ancak Beşiroğlu, aynı konuda yapılacak Brüksel Diplomatik Konferansında, bir TRT personelinin Türkiye'yi temsil etmesine ilişkin Dışişleri bakanlığı önerisine, İsmail Cem'in de uygun olmadığı cevabını vermekte tereddüt etmediğini belirtir. "Program Taşıyıcı Sinyallerin Uydu İle Dağıtımı" *TRT Yayıncılık ve Haberleşme*, Ağustos 1977, sayı:29, s.7

²⁹³ TOPUZ ve diğerleri: A.g.e, s. 104–105 (16 Ağustos 1971'de tutuklanan Emil Galip Sandalcı, "uçak kaçırmak" suçuyla yargılanıp, beraat eder.)

Özerk TRT konusunda sağ görüşlü partilerin sık sık ortaya attıkları ve gündemden hiç eksik etmemeye özen gösterdikleri rahatsızlıklar, yeni dönemle birlikte daha da belirginleşti.²⁹⁴

12 Mart'ın hemen ardından sıkıyönetimce gözaltına alınıp, tutuklananlar arasında yayıncılar da vardır. Kerim Aydın Erdem, Abdullah Yılmaz ve Ziya Arıkan, üçer ay hapis ve üçer ay memuriyetten men cezası alırlar. Yargıtay Ceza Daireleri Genel Kurulu'nun bozduğu mahkumiyet kararına sebep olan radyo programı, Türkiye'deki boraks madenlerinin işletme ruhsatını alan bir İngiliz firmasının, Türkiye'deki ocakları kapatarak, Güney Afrika'da boraks çıkarmasını konu almaktadır.²⁹⁵ Genel Müdür Adnan Öztrak ve beş televizyon programcısı hakkında da, 12 Mart'tan önce yayınlanan *Anayasa programında halkı kanunlara karşı gelmeye tahrik ettikleri* gerekçesiyle, sıkıyönetimce dava açılır.²⁹⁶ Hakkında dava açılan yayıncılardan Mahmut Tali Öngören, davanın açılmasının, programda yer alan bir röportajda kullanılan “*grev bizim son hakkımızdır*” cümlesinin yanlış anlaşılmasından kaynaklandığını yazar. Öngören'in aktardığına göre, cihazların yetersizliği nedeniyle, cümlede *son hak* mı yoksa *sol hak* mı dendiği, pek anlaşılmaz. Programın, 12 Mart'tan önce yayınlanmış ve herhangi bir tepki almamış olmasına rağmen, muhtıradan sonra, dava açılır ve üç yıl sürer. Üç yılın sonunda, yayıncılar beraat ederler. Öngören hakkında açılan davalardan biri de sivil mahkemelerde görülür. Dava konusu olan program, Siyasal Bilgiler Fakültesine yapılan polis baskınına tartışan, güncel bir haber programıdır. Öngören ve yapımcı arkadaşları, programa polis şeflerini çağırmadıkları için suçlanırlar. Telefonla yapılan çağrının kayıtları ellerinde olduğu halde, yargılama sonunda 6 ay hapse mahkûm edilen yayıncıların cezası, paraya çevrilir. Ancak, o sıralarda çıkarılan 1974 affıyla, ceza da ortadan kalkar.²⁹⁷

2- Anayasa Değişikliği: Tarafsız TRT

1971'de bir anayasa değişikliği yapıldı ki,...şekil bakımından da sakattır, içerik bakımından da sakattır. Yüzde yüz inancım odur ki, Anayasa Mahkemesi'ne şekil bakımından da götürülse, bu değişiklikler

²⁹⁴ GÜLİZAR, Jülide: *TRT Meydan Savaşı*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1995, s. 33

²⁹⁵ DİNÇMEN: A.g.e, s. 152

²⁹⁶ CANKAYA: A.g.e, s. 91

²⁹⁷ AKSOY, Metin: s. 19

iptal edilebilir, içerik bakımından da iptal edilebilir...Özerk bir TRT'nin, bugün varlığını kabul etmek mecburiyetindeyiz...71 Anayasası,, 1961'den ayrılarak, özerkliği değil ama tarafsızlığı getirmiş...Ne demek TRT'nin tarafsızlığı? TRT'nin tarafsızlığı bir edebiyat değildir... Tarafsızlığı gerçekten siyasal iktidarın etkisi dışında kalabilecek durumda olabilmesi demektir. Bu hiç değilse, en yukarıda olan organlarının, Genel Müdürü'nün ve Yönetim Kurulu'nun, siyasal iktidarın istediği zaman uzaklaştırılamamasıyla mümkündür. Özerkliğin sınırına kadar gelir. Bu tam tarafsızlık halinde, özerklikle sağlanabilir. Ama bir demagoji yapmışlar... her ne kadar özerkliği kaldırırsak da önemi yok. Özerklik zaten bir araçtı. Amaç tarafsızlıktır... özerklik ne getirecek idiyse, tarafsızlık da onu getirir.²⁹⁸

Özerklik, TRT yayıncıları için de çok yeni bir kavramdır. Çoğu, ilk kez 1961 Anayasasıyla, bu kavramla tanışmışlardır. İlk uygulayıcıları onlardır ama, nasıl uygulanacağını bilmezler:

Bunu çok açık olarak söylemek lazım. Tabii aramızda konuştuk, tartıştık. Yabancı ülkelerdeki, batı ülkelerindeki uygulamalar üzerine yazılmış kitapları, belgeleri okuduk; ancak ilk uygulama sadece bunlarla sağlanamıyor. Birtakım hatalar yapıp onlardan deneyimler elde etmek gerekiyor. Şimdi, bugün geriye dönüp baktığımız zaman, özerklik neydi sorusuna, Cumhuriyet döneminin belki ikinci yarısında özellikle Türkiye'de gerçekleştirilmesine çalışılıp da demokratik anlayış yetersizliğinden ötürü sonuca ulaşamayan örneklerden, uygulamalardan bir tanesi yanıtını verebiliriz.²⁹⁹

Özerkliğin, gerek TRT gerekse Türkiye için çok yeni bir kavram olduğunu belirten Mahmut Tali Öngören, demokrasi anlayışının yetersizliğinden söz ediyor. Başbakan Nihat Erim'in basın danışmanlığını yapan Kurtul Altuğ da, anılarında Erim'in, TRT'nin özerkliğinden rahatsız olduğunu anlatır. *Başbakan o kapıdan geçmek için, behemehal anayasa değişikliği istiyordu*, diyen Altuğ'a göre, Başbakanın akli tek taraflı yayın yapan bir devlet radyosunu, devlet televizyonunu almaz. Erim, özellikle televizyonda gördüğü *sıkılmış yumruklar, insanın içini karartan köy manzaralarından* şikâyetçidir. Altuğ, Erim'in, bu en yüksek tirajlı yayın organının tarafsız ama Türk milletinin emrinde bir TRT olmasını istediğini yazar.

²⁹⁸ AKSOY, Muammer: “Anayasa Işığında Kanun Hükmünde Kararnameler Ve İsmail Cem'in Durumu,” açık oturum notları, . s.17

²⁹⁹ AKSOY , Metin: s.21

Başbakanın basınla ilgili ilk emri TRT Yasasının hazırlanmasına ilişkindir.³⁰⁰ TRT, Türk devletinin ve milletinin sesidir ve, mutlak bir tarafsızlık içinde, Türk kültür ve sanatının gelişmesinde yardımcılık görevini yapacaktır.³⁰¹ *TRT, Türkiye Cumhuriyeti'nin TRT'si olacaktır.*³⁰² Öte yandan, özerk bir üniversite ve özerk bir yayın kurumunun, toplumdaki kargaşanın sorumluları olarak gösterilmesi, yasa değişikliğinin gündeme gelmesini kolaylaştırır. Yasanın değiştirilmesi karşısında, TRT yönetimi deyim yerindeyse suskun kalır. Dönemin yöneticilerinden Semih Tuğrul'a göre, TRT, kuruluşundan başlayarak çok fazla suçlanmış, ülkedeki bütün olumsuzlukların nedeni olarak gösterilmiştir. Bu durumun yarattığı eziklik ve suçluluk duygusuyla, gereken mücadeleyi veremediklerini söyler.

Kurumun üst düzeydeki yöneticilerinden bazıları, o günlerde estirilen terör ortamına kendilerini kaptırmışlar; yapılan bazı yayınların radyo ve tv programlarına karşı tutucu çevrelerin tepkilerinin yoğunlaşması Kurumun Yönetim Kurulunda da huzursuzluklara yol açmış ve bazı üyeler, psikolojik bir bunalıma kapılmışlardır. Bu bakımdan, 12 Mart Muhtırası olayı patlak verdiği zaman, TRT, en üst yöneticisinden en kідemsiz görevlisine kadar, elle tutulur bir şartlandırma, kendi öz misyonuna yabancılaştırma kampanyası sonucu, kendini anlamsız bir suçluluk kompleksi içinde bulmuştu.³⁰³

Anayasa'nın genelinde yapılacak değişiklikten beş buçuk ay önce, 20 Eylül 1971 tarihli ve 1488 sayılı yasa ile, Anayasa'nın 121. maddesi değiştirilir. Daha önce, Anayasa'nın *Özerk Kuruluşlar* başlığı altında üniversiteler, radyo- televizyon kurumu ve haber ajansları birlikte ele alınırken, değişiklikle, madde başlığı *Özerk üniversite, tarafsız radyo- televizyon, haber ajansları* şeklini alır.

Değişiklikten sonraki haliyle 121. maddeye göre:

Radyo ve televizyon istasyonları, ancak Devlet eliyle kurulur ve idareleri tarafsız bir kamu tüzel kişiliği halinde kanunla düzenlenir. Kanun, yönetim ve denetimde ve yönetim organlarının kuruluşunda tarafsızlık ilkesini bozacak hükümler koyamaz.

³⁰⁰ ALTUĞ, Kurtul: *12 Mart ve Nihat Erim Olayı*, Yedigün yayınları, İstanbul, 1973, s. 104–106 (Altuğ, Erim'in kendisine, TRT'de hâlâ köşe başlarını tutan bir takım kişiler hakkında pek olumlu olmayan kanaatlerini aktardığını yazıyor)

³⁰¹ ERİM: A.g.e, s.307

³⁰² CANKAYA: A.g.e, s. 90

³⁰³ TUĞRUL: A.g.e, s. 66

Her türlü radyo ve televizyon yayımları tarafsızlık esasına göre yapılır.

Haber ve programların seçilmesinde, işlenmesinde ve sunulmasında ve kültür ve eğitime yardımcılık görevinin yerine getirilmesinde Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, insan haklarına dayanan millî, demokratik, laik ve sosyal hukuk Cumhuriyetin, millî güvenliğin ve genel ahlâkın gereklerine uyulması, haberlerin doğruluğunun sağlanması esasları ile organların seçimi, yetki, görev ve sorumlulukları kanunla düzenlenir.

Devlet tarafından kurulan veya Devletten malî yardım alan haber ajanslarının tarafsızlığı esastır.³⁰⁴

..buradan özerklik kelimesinin çıkarılmak istenişinin sebebi şu: Şimdiki TRT kanununda ıslahat yapmak ihtiyacı belirmiştir. Bu kamuoyunda ittifak halinde ortaya çıkmıştır. Fakat burada özerklik kelimesi kaldıkça, acaba hangi halde özerkliğe tecavüz edilmiştir? Hangi madde, hangi sınırdaki buna dokunulmamıştır, şüphesi daima yaşar. Bunu çıkarmakla koyduğumuz tarafsızlık, haberlerin doğruluğu, devletin yüksek menfaatinin gözetilmesi sınırları içinde, yeni bir kanunla, yahut bir önceki kanun üzerinde değişiklik yapılmak suretiyle bu sağlanacaktır.³⁰⁵

TRT artık özerk değil, yalnızca “tarafsız” olması istenen bir kamu tüzel kuruluşudur. Özerk ve siyasal iktidara ya da toplumda ağır basan düşünce ve değerlere karşı bağımsız olamayan bir kuruluşun nasıl tarafsız olabileceği ise tartışma konusudur.

20 Eylül’de değiştirilen maddelerden biri de basın Dışı Haberleşme Araçlarından Faydalanma Hakkı’nı düzenleyen 26. maddedir. Değişiklikten önce maddede, kanunun, halkın bu araçlarla haber almasını, düşünce ve kanaatlere ulaşmasını ve kamuoyunun serbestçe oluşumunu köstekleyici kayıtlar koyamayacağı belirtilir. 26. maddede yapılan değişiklikten sonra ise, kanunun, devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, insan haklarına dayanan millî, demokratik, lâik ve sosyal Cumhuriyetin, millî güvenliğin ve genel ahlâkın korunması halleri dışında kalan bir sebebe dayanarak, bu haktan yararlanmayı engelleyici kayıtlar koyamayacağı

³⁰⁴ SOYSAL: A.g.e, s. 354

³⁰⁵ ERİM: A.g.e, s. 307

öngörülmektedir.³⁰⁶ Yeni düzenleme, eskisinden farklı olarak, maddede sayılan nedenlerle, radyo ve televizyon yayınlarına sınırlamalar getirilebileceğini söyler.

3- TRT Yasasında Değişiklik

3.1.Kurumun Görevleri ve İlkeleri

Anayasa’da yapılan değişiklik uyarınca, TRT Yasasının da değiştirilmesi gerekir. 29 Şubat 1972’de, 1568 sayılı, *Türkiye Radyo Televizyon Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bu Kanuna Ek ve Ek Geçici Maddeler İlavesi Hakkında Kanun* kabul edilir ve 8 Mart 1972’de yürürlüğe girer. Bu düzenlemeyle, 359 sayılı yasanın 19 maddesi değiştirilirken, dört ek, beş de geçici madde eklenir. Yasa değişikliği ile ilgili hükümet gerekçesinde, yeni 121. maddenin, TRT Kurumunun idaresini bir temel ilkeye dayandırdığı, onun da tarafsızlık olduğu belirtilir. Gerekçede, 121. maddeye göre, tarafsızlık ilkesinin, yönetimde, denetimde ve yönetim organlarının kuruluşunda dikkate alınması ve tarafsızlığın her türlü radyo ve televizyon yayınlarında göz önünde bulundurulması gerektiğine işaret edilmektedir. 121. madde, Kurum yayınlarında uyulması gereken temel ilkeleri de belirlemiştir. Böylece, haber ve programların seçilmesi, işlenmesi, sunulması, kültür ve eğitime yardımcılık görevinin yerine getirilmesinde, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, insan haklarına dayanan millî, demokratik, laik ve sosyal cumhuriyetin, millî güvenliğin ve genel ahlakın gereklerine uyulması, radyo ve televizyon yayınlarının genel ilkesi olmuştur. Gerekçe şöyle devam eder:

Anayasa’nın bu hükmü karşısında, TRT Kurumunu yönetiminde tarafsız kılmak, denetiminde bu güne değin karşılaşılan güçlükleri gidermek, yayınlarının genel yönünü tesbit etmek için 359 sayılı Kanunun bazı maddelerinin Anayasa’nın genel ilkeleri yönünde değiştirilmesi gereği ortaya çıkmıştır.³⁰⁷

1568 sayılı yasanın 1. maddesinde, *TRT Kurumu adı ile tarafsız bir kamu tüzel kişisi kurulmuştur*, denilmektedir. Eski yasadaki “özerk bir kamu iktisadî teşebbüsü” ifadesi kaldırılır. *Görev ve Yayın Esasları* başlığı altındaki 2. madde, TRT’nin görevlerini sıralar. Maddeye göre, Radyo ve Televizyon Kurumu,

³⁰⁶ SOYSAL: A.g.e, s. 307

³⁰⁷ AZİZ, Aysel: “Yeni TRT Yasası”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: XXVII- No. 4’den Ayı Bası, Ankara, 1973, s. 105

- a) Radyo ve televizyon postaları ile yurt içine ve yurt dışına radyo ve televizyon yayınları yapmak,
- b) Devlet adına ve yurdun çeşitli yerlerinde radyo ve televizyon istasyonları kurmak ve işletmek ve bunları genişletmek ve geliştirmek,
- c) Bu amaçla, gerektiğinde, kendi tesislerinde kullanılacak alet ve cihazlar ile ilgili araştırmalar yapmak ve yaptırmak; bunları kısmen veya tamamen imal etmek ve bunun için gerekli tesisleri kurmak,
- d) Bu kanunla gösterilen esaslar içerisinde, Milletlerarası Radyo- televizyon kuruluşları ve yabancı Radyo-televizyon kurumları ile ilişkileri düzenlemek,
- e) Yayınların, kolayca anlaşılabilir bir dille yayılmasını sağlayıcı tedbirler almakla görevlidir.

359 sayılı yasanın *Yönetim Kurulunun Görevleri*'ni belirleyen 5. maddesi ile yasaya dayanarak saptanan *Genel Yayın İlkeleri* birleştirilerek *Yayın Esasları* adı altında ele alınır. Yasanın düzenlediği yayıncılık ilkeleri, 1 Eylül 1972'de yürürlüğe giren, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'nun kuruluşunu, organlarını, organları ile Kurum Ünitelerinin görevlerini düzenleyen yeni *Kuruluş ve Görev Yönetmeliği*'nde de sıralanır. TRT'nin yayınlarını gerçekleştirirken uyması gereken esasların başında, her çeşit çalışma ve yayın faaliyetlerinde, Anayasa'nın özüne ve sözüne bütünü ile bağlı olmak gelir. TRT, insan haklarına dayanan millî, demokratik, laik cumhuriyete, Türk devletinin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğüne bağlılığı güçlendirmek; Atatürk devrimlerinin, Türk toplumunun çağdaş uygarlık düzeyine erişmesini öngören dünya görüşünü yerleştirmek ve geliştirmek; millî güvenlik ile genel ahlâkın gereklerini ve millî gelenekleri gözetmek; millî kültür ve eğitime yardımcılık görevinde, Türk millî eğitiminin temel görüş, amaç ve ilkelerine uymakla yükümlüdür. Haberlerin toplanması, seçilmesi ve yayınlanmasında tarafsızlık, doğruluk ve çabukluk ilkeleriyle çağdaş habercilik teknik ve metotlarına bağlı olacak, haberlerle yorumları birbirinden açık olarak ayıracaktır. 359 ve 1568 sayılı yasanın 18. maddesi kapsamı dışında kalan yorum niteliğindeki yayınları, bu yasada belirtilen esaslara uygun olarak ve Anayasa'ya aykırı olmayan karşıt görüşleri içine alacak şekilde hazırlamak, kaynaklarını belirtmek ve yorumları hazırlayanların ad ve unvanlarını açıklamak, açıklamalarda, fıkra da öngörülen esaslar içinde karşıt

görüşlere imkân ölçüsünde yer verilmesini sağlamak uyulması gereken esaslardandır.³⁰⁸

3.2. Kurumun Organları

1568 sayılı yasanın 3. maddesine göre, TRT Kurumunun organları, Yönetim Kurulu, Genel Müdür, Koordinasyon Kurulu, TRT Seçim Kurulu, Genel Danışma Kurulu, Siyasî Yayınlar Hakem Kurulu olarak sıralanır. 359 sayılı yasada olmayan, Koordinasyon ve Seçim Kurulu, yeni yapılanmalar olarak, TRT yönetiminde yerini alır. 359 sayılı yasada *Danışma Kurulu*, değişiklikten sonra *Genel Danışma Kurulu* adını alır.

359 sayılı yasada, TRT'nin en yüksek karar ve yönetim organının Yönetim Kurulu olduğu belirtilirken, yeni yasada bu ifade yer almaz. Bunun sonucu olarak da, Kurumun, Yönetim Kurulu'nun aldığı kararlar çerçevesinde ve onun gözetimi altında, Genel müdür tarafından yönetileceği hususu da kaldırılmış olur.³⁰⁹

3.2.1.Yönetim Kurulu

Yeni düzenlemeyle, Yönetim Kurulu'nun üye sayısı 9'dan 11'e çıkarılır. Kurul, Genel Müdür, Bakanlar Kurulunca kararnamesiyle atanacak üç üye, üniversitelerin hukuk, ekonomi ve siyasal bilim kolundan bir, elektronik kolundan bir, Türk Dili ve Edebiyatı dallarından seçilecek bir olmak üzere toplam üç temsilci, tiyatro ve operadan seçilecek bir üye, Ankara ve İstanbul Türk Müziği ile ilgili kurumlardan bir temsilci, basın, işçi ve işveren konfederasyonlarının temsilcisi olarak da iki üyeden oluşmaktadır. Kurul üyelerinden Bakanlar Kurulunca atananlar dışında kalanlar, gösterilen adaylar arasından, TRT Seçim Kurulunca belirlenecektir. 359 sayılı yasadaki farklı olarak, Yönetim Kurulunda kurum temsilcileri yer almaz. Kurum, doğrudan Genel Müdür tarafından temsil edilmektedir. Öte yandan, eski düzenlemede iki olan hükümet temsilcisi sayısı üçe çıkarılmıştır. Ayrıca, 359 sayılı yasada bu üyelerin Millî Eğitim ve Turizm Bakanlığı temsilcileri olması öngörülürken, yeni düzenlemede, herhangi bir bakanlık adı belirtilmez. Bakanlar Kurulu kararnamesiyle atanacak üç üye, bakanlıklar dışından da atanabilecektir. Nitekim, 1568 sayılı yasaya göre oluşturulan Yönetim Kurulundaki üç hükümet

³⁰⁸ *Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Kuruluş ve Görev Yönetmeliği*, 1972, s. 29 (Bu yönetmeliğin yürürlüğe girmesiyle, 1966 tarihli eski yönetmelik, bütün ek ve düzeltmeleriyle birlikte ortadan kalkar.

³⁰⁹ AZİZ: “Yeni TRT Yasası” s. 108

temsilcisi de bakanlıklar dışından seçilmiştir.* Üniversite temsilcileri konusunda da değişiklik getiren düzenlemeye göre, ilgili üniversitelerden beşer kişilik bir seçici kurulun adayları belirlemesi yerine, üniversitelerin en yüksek karar organlarının seçtiği iki temsilci ile akademiler arası kurulun seçtiği iki temsilciden oluşan bir kurul, Başbakanın çağrısı üzerine toplanacak ve adayları belirleyecektir. Daha önce, Ankara Üniversitesince çağrılan kurulu, bu kez Başbakan toplantıya çağırmaktadır. Kurul, üniversitelerin hukuk, ekonomi veya siyasal bilim, elektrik veya elektronik ve Türk dili, edebiyatı ve tarihi dallarında görev yapan öğretim üyeleri arasından ikişer aday belirleyecek, TRT Seçim Kurulu da, bu adaylar arasından birer üye seçecektir. Eski yasada, tiyatro, opera ve müzik çevrelerinden bir üye seçilirken, yeni düzenlemede, tiyatro- opera ile müzik dalları ayrılarak, her iki dal için birer temsilci seçileceği belirtilmiştir. Burada da seçici kurullar, Başbakan'ın çağrısı üzerine toplanıp, adayları belirlemekte, üyeler, bu adaylar arasından TRT Seçim Kurulunca seçilmektedir. 1568 sayılı yasanın yeniliklerinden biri de basın, işçi ve işveren temsilcilerine, Yönetim Kurulunda yer verilmesidir. Yasaya göre,

-Ankara, İstanbul ve İzmir'de sarı basın kartı taşıyan üyelerinin sayısı en çok olan Gazeteciler Cemiyetleri tarafından seçilecek birer,

-En fazla işçiyi temsil eden İşçi sendikaları Konfederasyonunca seçilecek üç,

-En fazla sayıda işvereni temsil eden İşveren sendikaları konfederasyonunca seçilecek üç,

-Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonunca seçilecek üç,

-Türkiye ziraat Odaları, Sanayi Odaları ve ticaret borsaları Birliğince seçilecek üç,

* (1568 sayılı yasanın ek 1. maddesi gereğince, 15. 3. 1972 tarihinde Geçici Yönetim Kurulu TRT Genel Müdürü Musa Ögün başkanlığında toplanmıştır. Kurul üyeleri, Başkan Yardımcısı Ankara Üniversitesi Rektörü Tahsin Özgüç, ODTÜ Rektörü Orgeneral İsmet Ördemir, Hacettepe Üniversitesi Rektör Vekili Yüksel Bozer ve Başbakanlık Müsteşarı Zeyyat Baykara'dan oluşmaktadır. Yeni düzenlemeye göre oluşturulan 4. 5. 1972'de ilk toplantısını yapan Yönetim Kurulu ise şu üyelerden oluşmaktadır: Prof. Dr. Abdullah Türkoğlu (İ. Ü. İktisat Fakültesi.), Prof. Adnan Ataman (İTÜ ElektronikKürsüsü), Prof. Dr. Şerafettin Turan (A. Ü. DTCF Türk Dili ve Edebiyatı), Ahmet Adnan Saygun (Ankara Devlet Konservatuvarı), Nevzat Atlığ (İstanbul Belediyesi Konservatuvarı), Sabri Süphandağlı (İzmir Gazeteciler Cemiyeti), Sadettin Karacabey (Ziraat Odaları Birliği) , Fikret Ekinci (Yazar- Hükümet Temsilcisi), Abidin Tüzel (Emekli Kurmay Albay- Hükümet Temsilcisi), Prof. Dr. Ali Bozer(Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi- Hükümet Temsilcisi) A.g.e, s. 130

-Türkiye ziraat Odaları birliğince seçilecek üç temsilciden meydana gelen ve Başbakan'ın çağrısı üzerine Ankara'da toplanan Kurulca, ikisi basın mensubu olmak üzere belirlenecek dört aday arasından, biri basın mensubu olmak üzere iki aday, TRT Seçim kurulunca belirlenecektir.³¹⁰

Yönetim Kurulu'nun başkanı Genel Müdür'dür. Eski yasa, Kurul üyelerinin kendi aralarında seçecekleri bir kişinin başkanlık yapabileceğini söylerken, 1568, bu konuyu kesin hükme bağlamıştır. Kurumun, hükümetçe seçilecek üç üyesi dışındaki üyelerinin görev süresi, 5 yıldan 3 yıla indirilir. Kurul'un çalışma esasları da bir yönetmelikle düzenlenir. TRT Seçim Kurulu, Yönetim Kurulu toplantılarına özürsüz olarak üç kez üst üste katılmayan üyenin görevine son verme yetkisine sahiptir. Eski yasaya göre, Yönetim kurulu üyelerinin, siyasi parti mensubu olmamaları koşuldur. Değişiklikten sonraysa, Kurul üyeliğine seçilenlerin siyasi partilerle ilişkilerinin seçildikleri tarihten itibaren kesileceği belirtilmektedir.

Yönetim Kurulu'nun görevleri, yasanın 5. maddesinde sıralanır:

-Genel Müdürlükçe hazırlanacak yönetmelik tasarıları hakkında karar vermek,

-Genel Müdürün teklifi üzerine, Genel Müdür Yardımcılarının atanmaları, görevden alınmaları ve görev yerlerinin değiştirilmesi hakkında karar vermek,

-Genel Müdürlükçe hazırlanacak Kurum bütçesini ve kadrolarını karara bağlamak,

-Genel Müdürlükçe hazırlanacak bilançoyu, kâr ve zarar hesaplarını kabul veya reddetmek,

-Alım- satım yönetmeliğinde gösterilecek miktarlardaki alım, satım, yatırım ve kiralamar hakkında karar vermek,

-Bu konuda belirtilen ilkelere göre, planlanan genel program tasarısını karara bağlamak,

-Danışma Kurulu'nun görüş ve dileklerini değerlendirerek alınması gereken tedbirleri tespit etmek,

-Genel Müdürlükçe gerekli görülecek konularda prensip kararları almak,

³¹⁰ SARMAŞIK, Jale: *Türkiye'de Radyo ve Televizyon Düzeni (1927–2000)*, Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 58

-Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulunca hazırlanan yıllık ve ara raporlarını inceleyerek gereğini yapmak,

-Bu kanunda belirtilen başkaca görevleri yerine getirmek, TRT Yönetim Kurulu'nun görevleri arasındadır.³¹¹

3.2.2. Genel Müdür

359 sayılı yasanın 9. maddesinde, TRT Genel Müdürü'nün, "Yönetim Kurulu'nun Turizm ve Tanıtma Bakanlığına inhası ve Bakanın teklifi üzerine, Bakanlar Kurulu kararnamesi ile atanacağı belirtilir. Yeni düzenleme ise, Genel Müdür'ün, Bakanlar Kurulu kararnamesi ile atanacağını öngörür. Yönetim Kurulu, aday belirleme sürecinde devreden çıkarılmaktadır. Genel Müdür'ün göreve atanması gibi, görevden alınmasında da Yönetim Kurulu'nun yetkileri kaldırılmıştır. Yasaya göre Genel Müdür, millî güvenliğin, kamu düzeninin veya devletin dış güvenliğinin gerekli kıldığı veya devlet memuru olma niteliğini yitirdiği hallerde, gerekçesi açıkça gösterilerek, Bakanlar Kurulu kararnamesi ile görevinden alınır.

Yasa ayrıca, TRT'nin Anayasa'nın ve TRT yasasının öngördüğü esaslara aykırı yayın yaptığı ve tarafsızlık ilkesinden uzaklaştığı veya Genel Müdürün görevi ile ilgili olarak ağır bir hizmet kusuru işlediği hallerde de, Başbakan ya da TBMM'de grubu bulunan siyasi partilerden birinin yazılı olarak Seçim Kurulu'na başvurması ve Kurul'un olumlu görüş bildirmesi üzerine, Genel Müdür'ün Bakanlar Kurulu kararnamesi ile görevinden alınabileceğini belirtmektedir.

Hükümetin hazırladığı tasarıda, Genel Müdür'ün görevden alınmasına ilişkin bu hükmün, tarafsız yayın yapmakla görevli Kurum'un Genel Müdürü'nün, siyasal iktidarların eğilimlerine göre görevden uzaklaştırılmalarını engelleme kaygısı olduğu belirtilir.

TRT'yi temsil edip, yönetmekle görevli olan Genel Müdür, Yönetim kurulu'nun başkanıdır. Belli bir konudaki yetkisini kısmen veya tamamen yardımcılara veya diğer bir ünite yetkilisine devredebilir. Genel Müdür Yardımcılarının sayısı, eski yasada üç olarak belirlenirken, yeni düzenlemede herhangi bir sayı verilmez. Bu yardımcıların atanmaları, görev yerlerinin değiştirilmesi veya görevden uzaklaştırılmalarına ilişkin kararlar, Genel Müdürün teklifi üzerine, Yönetim Kurulunca alınır.

³¹¹ A.g.e, s. 61

3.2.3. Koordinasyon Kurulu

1568 sayılı yasanın 3. maddesinde, Kurum'un organları arasında sayılan Koordinasyon Kurulu, Genel Müdür'e yardımcı bir organdır. Kurul, 359 sayılı yasa döneminde yapılmakta olan program koordinasyon toplantılarının, daha geniş kapsamla ve daha etkin biçimde gerçekleştirilebilmesi için oluşturulur. Yeni yasanın ek 2. maddesinin öngördüğü Koordinasyon Kurulu'nun, kuruluş ve görevlerinin belirlenmesi için bir yönetmelik çıkarılması gerekmektedir. Ancak Aziz, yasanın yürürlüğe girdiği tarihten bir yıl sonra yaptığı değerlendirmede, bu yönetmeliğin çıkarılmadığını, Kurul hakkında, TRT Kuruluş ve Görev Yönetmeliği uygulandığını belirtir.³¹² Bu yönetmeliğin 17. maddesine göre, Koordinasyon Kurulu, Genel Müdür Yardımcıları, Daire Başkanları, Hukuk Müşaviri, Teftiş kurulu başkanlığı ve Savunma Sekreterliğinden oluşur. Genel müdür, gerekli gördüğü durumlarda, ilgili görevlileri de bu kurula davet edebilir.³¹³

3.2.4. TRT Seçim Kurulu

1568 sayılı yasanın Ek 1. maddesiyle kurulan Seçim Kurulu, üniversite rektörleri arasından, Cumhurbaşkanınca seçilecek dört rektör ile Millî Güvenlik Kurulu Sekreterinden oluşur. Rektörlük görevi sona eren ya da üst üste üç toplantıya özürsüz katılmayan üyenin yerine, Cumhurbaşkanınca yeni üye seçilir.

Kurul, Yönetim Kurulu'nun seçimle gelen adayları arasında seçim yapma yetkisine sahiptir. Bu üyelerin görevden uzaklaştırılmasında ve Genel Müdür'ün görevden alınmasında da yine Seçim Kurulu görevlidir. Genel Müdür'ün, Anayasa'da ve TRT yasasında belirtilen genel ilkelere aykırı olarak yayın yapması halinde ve görevi ile ilgili ağır bir hizmet kusuru işlemesi durumunda, Bakanlar Kurulu kararnamesi ile görevden alınabilmesi için, Seçim Kurulu'nun olumlu görüş bildirmesi gerekir.

TRT'nin hazırladığı yasa tasarısında, Seçim kurulu'nun, TRT'nin tarafsızlığını sağlamak amacıyla, tarafsız temel kurumlardan alınması gerektiği savunulmaktadır. Bu tasarıya göre, Anayasa Mahkemesi Başkanı, Yargıtay, Sayıştay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Ankara, İstanbul, Orta Doğu Teknik Ve Hacettepe Üniversiteleri Rektörleri, Millî Güvenlik Kurulu Sekreteri, Barolar Birliği Başkanı,

³¹² AZİZ: "Yeni TRT Yasası" s. 120

³¹³ SARMAŞIK: A.g.e, s. 68

Türkiye Bilimsel Ve Teknik Araştırma Kurumu Genel Müdürü, Devlet Tiyatroları Genel Müdürü olmak üzere geniş tabanlı bir katılım amaçlanmaktadır. Hükümet tasarısında ise, Anayasa Mahkemesi Başkanı çıkarılarak, Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Maliye Bakanlığı Müsteşarı ile Kültür Bakanlığı Müsteşarı eklenir. Geçici Komisyonun önerisiye, Yargıtay, Sayıştay, Danıştay, Askerî Yargıtay, üç Üniversite Rektörü, Millî Güvenlik kurulu Sekreteri ve Yüksek Mahkeme Kurulu Başkanlarından oluşmasıdır. Görüşmeler sonunda, Seçim Kurulunun, yasada yer alan şekliyle oluşturulmasına karar verilir.³¹⁴

3.2.5. Genel Danışma Kurulu *

359 sayılı yasanın *Danışma Kurulları* olarak öngördüğü organ, kuruluş biçimi ve üyelerin bileşimi bakımından, eskisinden farklılıklar gösterir. Kurul, TRT'nin radyo ve televizyon yayınlarıyla ilgili olarak, kamuoyunun düşünce ve dileklerini belirleyip, bunları Yönetim Kurulu'na bildirmekle yükümlüdür. 359 sayılı yasa, Danışma Kurullarını oluşturup oluşturmamak konusunda Yönetim Kurulu'nu yetkili kılarken, yeni düzenlemede, Genel Danışma Kurulu'nun, Genel Müdürün çağrısı üzerine, yılda bir kez toplanacağı belirtilmektedir. Genel Danışma Kurulu;

-Türkiye büyük millet meclisinde grubu bulunan siyasî partilerden birer temsilci,

-İçişleri, Millî Eğitim, Sağlık ve Sosyal yardım, Tarım, Ulaştırma, Köy İşleri, Gençlik ve Spor bakanlıklarınca seçilecek birer temsilci,

- Diyanet İşleri başkanlığı Temsilcisi,

-Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası temsilcisi,

-Ankara, İstanbul, İzmir Devlet ve Belediye Konservatuarınca seçilecek birer temsilci,

-Ankara, İstanbul ve İzmir'de, en çok sarı basın kartı sahibi üyesi bulunan gazeteci derneklerince ayrı ayrı seçilecek birer temsilci,

³¹⁴ AZİZ: a.g.e, s. 119 (TRT'nin ilk Seçim kurulu üyeleri, Millî Güvenlik Kurulu Sekreteri Emin Alpkaya, Hacettepe Üniversitesi Rektör Vekili Yüksel Bozer, Ankara Üniversitesi Rektörü Tahsin Özgüç, İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörü Galip Sağıroğlu ve Atatürk Üniversitesi Rektörü Kemal Bıyıkoglu'ndan oluşur. Kurul Başkanlığını, MGK Genel Sekreteri yapmaktadır.)

* İlk Genel Danışma Kurulu, 16- 17 Kasım 1972'de Ankara Radyosunda toplanır. Toplantıya, yasada sayılan kurumları temsilen toplam 33 üye katılır. Toplantı sonunda düzenlenen rapor, Yönetim Kurulu'nun görüşlerine sunulur. *Dünden Bugüne Radyo Televizyon*, s. 39. Herhangi bir yaptırım gücü olmayan Genel Danışma Kurulu, 1983'de çıkarılan yasa ile ortadan kaldırılır.

- Türkiye Ziraat Odalarınınca seçilecek bir temsilci,
- Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Dernekleri Konfederasyonunca seçilecek bir temsilci,
- Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliğince seçilecek bir temsilci,
- En çok üyesi bulunan işçi ve işveren konfederasyonlarınca seçilecek birer temsilci,
- Türk Dil kurumu temsalcisi,
- Türk Tarih kurumu temsilcisi,
- Türkiye Kızılay Derneği temsilcisi
- Halkevleri temsilcisi³¹⁵, olmak üzere, geniş bir katılımı esas alır.

Eski yasada, kurulların oluşumu, işleyişi ve süresi ile ilgili bir hüküm yoktur. Bu konu, TRT Kuruluş ve Görev Yönetmeliğinde yer alır. Yönetmelik, kurulların kimlerden oluşturulacağı ve hangi konuların incelenip, araştırılacağını ve çalışma sürelerini belirleme yetkisini Genel Müdür'e vermiştir. 1568 ise, bu kurulların oluşumunu ayrıntılı biçimde düzenlemektedir. Danışma Kurulları, yayın organının seslendiği kitle temsilcileri ile dialog kurması ve yayınların yansımalarını elde edebilmesi açısından oldukça yararlı organlardır. Ancak, oluşumunda bazı eksikler bulunmaktadır. Örneğin, özellikle kamuoyunun tam temsil edilmesi ve yayınlara yön verecek kararların alınmasında etkili olabilecek öğrenci kuruluşları ile üniversite, yüksek okul ve akademi temsilcilerine yer verilmemektedir.

3.2.6.Siyasî Yayınlar Hakem Kurulu

Bu kurul, 359 sayılı yasada olduğu biçimiyle korunmuştur. Değişiklik, Kurul'un, TRT'nin organı olarak kabul edilmesidir. Siyasî Yayınlar Hakem Kurulu yasaya göre, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakültelerinin Anayasa Hukuku, İdare Hukuku, Kamu İdaresi ve İnsan Hakları kürsülerinin en kıdemli birer öğretim üyesi olmak üzere üç kişiden oluşur. Yasanın ilgili maddesine göre, üyelerin, herhangi bir siyasî partiye bağlı olmaması ve üç yıl öncesine kadar herhangi bir siyasî parti ile üyelik ilişkisi bulunmaması ön koşuldur.(359/12) Kurul, Genel Müdür'ün

³¹⁵ SARMAŞIK: A.g.e, s, 69

çağrısı üzerine, üye tamsayısı ile toplanır ve salt çoğunlukla karar alır. Gele Müdür'ün gerekçeli istemi veya Kurul'un re'sen gerekli görmesi üzerine, Genel Müdür veya görevlendireceği bir yardımcısı, oy hakkı olmaksızın, toplantıya davet edilebilir.

3.3.Yayınlarla İlgili Hükümlerde Değişiklikler

Yayınlarla ilgili değişiklikler, devletin dış ilişkileri ile ilgili yayınları ve eğitim yayınlarına ilişkindir. Dış yayınlar, 358 ve 1568 sayılı yasaların 18. maddesinde düzenlenir. Eski yasada Kurumun dış politikayla ilgili ve yurt dışı yayınlarında uygulanacak usul ve esaslarının, Dışişleri ve Turizm Bakanlıklarınca birlikte saptanıp, Genel Müdürlüğe bildirileceği söylenmektedir. Kurum, bu programların düzenlenmesinde, söz konusu esaslara uymakla yükümlüdür. Yayınlar, bu Bakanlıkların gözetimi altında yapılacak ve bu Bakanlıklara derhal bilgi verilecektir. (359/ 18) 1568 sayılı yasanın ilgili 18. maddesindeyse, Turizm ve Tanıtma Bakanlığının yetkileri kaldırılır. Maddede, *“Kurum, devletin dış ilişkileri ile ilgili yayınlarda, Dışişleri Bakanlığınca uygun görülecek zamanlarda, TRT Kurumuna bildirilecek esasları ve Bakanlığın yorumunda kaynak belirtilip belirtilmeyeceği konusundaki görüşünü göz önünde tutar”* denilmektedir. Dış politika konusunda yapılacak yorumlar, ilgili Bakanlıkça yapılacaktır. Eski yasada yer alan Kurumun yabancı yayın örgütleriyle olan ilişkileri de, yeni düzenlemede kaldırılır.

Eğitim yayınlarıyla ilgili olarak da, Kurumun Bakanlıklarla sürdürdüğü ve protokollerle yürütülen işbirliğinin, yeni yasanın ek 3 ve 4. maddelerinde bir yasa hükmü olarak yer aldığı görülmektedir. Ek 3. madde, TRT Kurumunun, radyo ve televizyonla yapılacak okul içi ve halk eğitimi ile ilgili yayınlarının, Millî Eğitim Bakanlığı ile birlikte düzenleneceğini belirtir.* Ek 4. madde de, işbirliğinin genişletilerek, TRT'nin, program planlamalarında ilgili bakanlıkların görüşünü almasını öngörür.

* Geçmişteki uygulamalarda, TRT ile Millî Eğitim Bakanlığı arasında bazı sürtüşmeler meydana gelmiştir. Sözgelisi, TRT bazı eğitim programlarındaki konuları, kendi yayın ilkelerine uygun görmediğini ileriye sürmüş, diğer bazı konuların ise, eğitici olmaktan çok Millî Eğitim bakanlığının faaliyetlerini tanıtıcı özellikler taşıdığını belirterek, yayını yapmak istememiştir. Bir başka sürtüşme nedeni de program yapım masrafını TRT'nin üstüne almak istememesinden ortaya çıkmıştır. ÖNGÖREN: (1995) s. 72

3.4. Diğer Değişiklikler

3.4.1. Malî Hükümler

Yasada yapılan değişikliklerin bir kısmı *Malî Hükümler* ile ilgilidir. Kurumun İtibarî Sermayesi, eski yasanın 24. maddesine göre üçyüz milyon lirayken, 1568/24'de bir milyar liraya çıkarılmaktadır. Eski madde, Bakanlar Kurulu kararı ile bu sermayenin üçte ikiye kadar arttırılabileceğini söylerken, yeni düzenlemede bir katına kadar arttırılabileceği öngörülür. Televizyon şebekesinin bütün ülkeyi kaplayacak şekilde kurulması ve tüm yurdu kapsayıcı güçlü radyo vericilerinin kurulmasının getirdiği maliyeti karşılamak üzere böyle bir artırıma gidilmiştir. Bunun yanında, biriken kârlar, bilanço, kâr ve zarar hesaplarının, Yönetim kurulunca onaylanıp, TBMM'de denetleneceği ve bunun da Resmî Gazete'de yayınlanması gerektiği belirtilmektedir.

Bütçe yardımını öngören 27. madde, Kurumun Turizm ve Tanıtma Bakanlığı ile ilişkisinin değişmesine dayanarak, *“İşletme açığı her yıl sonunda bu amaçla Başbakanlık bütçesine konulacak ödenekten Kuruma ödenir”* demektedir. Gerekli tesis ve işletme giderlerinin de, Turizm ve Tanıtma Bakanlığının bütçesine ödenek konularak Kuruma ödenmesi yerine, genel bütçeden ödeneceği öngörülmektedir. Genel bütçeden yapılacak bu ödeme, Başbakanlık, Maliye ve Kurum'un birlikte yapacakları yatırım ve finansman programları sırasında ortak olarak saptanacaktır.

Yatırım programı ve bütçenin hazırlanmasında konusunda da, yeni yasa, bütçenin Yönetim kurulunca hazırlanıp, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı onayı ile kesinleşmesi hükmünü kaldırır. Kurumun bütçesi, yönetim kurulu kararı ile kesinleşmektedir. Kurum, yıllık yatırım ve finansman programı yapımı sırasında, yönetim kurulu'nun kararından önce, Devlet Planlama Teşkilatı, Maliye Bakanlığının görüşünü alacaktır.

Malî konularla ilgili değişikliklerin içinde, Kurum gelirleri açısından önemli olan, “Tarife ve Ruhsatıyeler” ile ilgili olan 31. maddede görülür. Eski madde, ruhsatnamelerle ilgili tarifenin Yönetim Kurulunca kabul edildikten sonra, Bakanlar Kurulu kararnamesi ile yürürlüğe gireceğini belirtir. Yeni düzenleme, radyo ve televizyon alıcılarının taban ve tavan ruhsatnamesini belirli sınırlar içine koyar. Buna göre, konutlardaki radyolar için yılda en az 10, en çok 100, televizyonlar içinse, yılda en az 100, en çok 500 lira alınabilecektir. Yasa, konutlar dışında kalan yerlerdeki

alıcılar için, belirtilen miktarların beş katını geçmemek kaydıyla, Yönetim Kurulu'nun görüşü alınarak, Bakanlar Kurulunca tarife belirleneceğini işaret eder. En alt ve en üst ücretlen bir yasa hükmü olarak konulmaktadır.³¹⁶

TRT Kurumu'nun denetimi ile ilgili olarak da, yeni düzenleme, eskisinden önemli farklar içerir. 359 sayılı yasanın 34. maddesi, Kurum'un denetiminin Yüksek Denetleme Kurulu'na yapılacağını belirtir. Buna göre, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, belli bir hususun incelenmesini Yüksek Denetleme Kurulu'ndan isteyebilir. Yeni düzenlemede ise, konu ayrıntılı biçimde ele alınır. Kurum, idarî, teknik ve malî konularda Yüksek Denetleme Kurulu'nun denetimi altındadır. Başbakan, Kurum'la ilgili olarak belli bir hususun incelenmesini Yüksek Denetleme Kurulu'ndan isteyebilir. Yüksek Denetleme Kurulu'nun yıllık ve ara raporlarında, Kurum'un idarî, malî ve teknik işlemleri ile ilgili olarak bazı konuların teftiş ve tahkiki istenirse, Başbakan'ın onayıyla Maliye Teftiş Kurulu'na yapılır. Başbakanlık, gerektiğinde rapor sonuçlarını, adlî makamlara sevk eder.

Yeni madde, Yüksek Denetleme Kurulu'nun yetki sınırlarını belirlemektedir. YDK, yalnızca idarî, malî ve teknik konularda, Kurumu denetlemekle yükümlüdür. Daha önce Turizm ve Tanıtma Bakanlığınca yöneltile denetleme isteminin, Başbakanlıktan gelmesi gerekmektedir. Kurumun, idarî, malî ve teknik konularda, Maliye Teftiş Kurulu'nun *teftiş ve tahkikine* tabi olması ise, TRT'nin tarafsızlığı açısından endişe yaratacak bir durum olarak yorumlanabilir. Maliye Teftiş Kurulunun tarafsızlığı güvence altında değildir. Aziz, bu denetimlerin zamanla program yapımına, yayınlara kadar yansıma olasılığını vurgular ve Maliye Müfettişlerinin, önceki yasada öngörülmemiş olmasına rağmen, Kurumu teftiş amacıyla sık sık harekete geçtiklerini, Genel Müdür Adnan Öztrak'ın da *özerkliğe aykırı* gerekçesiyle karşı çıktığını hatırlatır.³¹⁷

³¹⁶ AZİZ: “Yeni TRT Yasası” s. 124 (Aziz, bu değişikliğin olumlu olduğuna değinir. Ona göre, ruhsatların taban ve tavan ücretlerinin saptanmasının Kurum tekeline olmaması ve kamu yararı açısından Bakanlar Kurulunca belirlenecek olması olumludur. Kurumun, gelirini yükseltmek ya da artan giderlerini tarife yükselterek halktan elde etmek olasılığı ortadan kaldırılmaktadır.)

³¹⁷ A. g. e, s. 126 ve 36 sayılı dipnot.

3.4.2. Personele İlişkin Hükümler

359 sayılı yasanın 46 ve 47. maddeleri personele ilişkin hükümler içerir. Bu maddede yapılan değişikliklerden biri, Yönetim Kurulundaki Kurum temsilcisi ile ilgili hükmün çıkarılmasıdır. Önceden Yönetim Kurulunda Kurumu temsil etmek üzere iki TRT çalışanının bulunması öngörülürken, yeni düzenlemede Kurum temsilcilerine yer verilmez. Bu nedenle, Kurum temsilcisi ile ilgili hüküm kaldırılmıştır. Yine aynı madde, radyo ve televizyonda yapılacak yayınlarla için ödenecek ücretlerin, Genel Müdürlükçe saptanacak bir yönetmelik konusu olduğunu belirtir. Turizm ve Tanıtma Bakanlığının bu konudaki yetkisi ortadan kaldırılmıştır.

Kurumun, Genel Müdür Yardımcıları dışında kalan tüm personelinin atanma, yer değiştirme, görevden alınma gibi işlemlerinde Genel Müdür yetkilidir. Daha önce, 800 TL'ye kadar kadro atamalarını yapabilen Genel Müdür, değişiklikle Yönetim Kurulu'na danışmadan atama, yer değiştirme ve görevden almalarda tam yetkili kılınmaktadır.

Personeli ilişkin bir diğer değişiklik de, Kurum'un sürekli kadrolarında çalışan personelin, her derecedeki resmî eğitim kurumlarında, Genel Müdür'ün teklifi üzerine ve Yönetim Kurulu'nun izin vermesiyle, öğretmen olarak çalışabileceğine ilişkindir. Önceki yasada, resmî ya da özel ayrımı olmaksızın, her türlü okul ve eğitim kurumunda, Yönetim Kurulu kararı ile izin verilebilirken, yeni düzenleme bu iznin "resmî eğitim kurumları için" ve Genel Müdür teklifi üzerine verilebileceğini belirtmektedir.

Öte yandan, 46. maddenin yeni şekli, personel yönetmeliğinin, Genel Müdürlükçe hazırlanıp, Yönetim Kurulu'nun onayından geçtikten sonra yürürlüğe konulmasına ilişkindir.

Yönetmeliklerle ilgili 47. maddedeysen, 1327 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun ek geçici 10. maddesinin, TRT personeline de uygulanacağı konusu yer alır. Personelin, tazminat, fazla çalışma süre ve ücretleri yeniden düzenlenir ve personelin hangi koşullarda, hangi yönetmeliklere bağlı olacakları belirtilir. Tazminatlar, ifa edilen görevin önemi dikkate alınarak, fiilen aldığı brüt aylığın % 60'ını geçmemek üzere, Genel Müdürün teklifi üzerine Yönetim Kurulu'na kesinleşecek bir yönetmelikle ödenecektir. TRT içinde de yıllar boyunca tartışılan, her konumdaki çalışana tazminat ödenmesi konusu, Cumhuriyet Senatosu Geçici

Komisyonu'nda da tartışılır. Komisyon, yayın, haber alma ve teknik hizmetlerde çalışan personel ile diğer personelin aynı düzeyde tazminat almasının adil olmayacağını belirtir. Buna rağmen, Genel Kurul, Millet Meclisi 58 nolu TRT Geçici Komisyonunun önerdiği biçimiyle maddeyi kabul eder.³¹⁸

4. TRT'de Yeniden Yapılanma

1 Eylül 1972'de yürürlüğe giren Kuruluş ve Görev Yönetmeliği, Kurum'un, Anayasa, 359 ve 1568 sayılı yasalarla belirlenen esas ve ilkelere uygun ve bu esas ve ilkeleri gerçekleştirecek kuruluş ve çalışma düzeni içinde görev yapmasını sağlamak üzere çıkarılır. Yönetmeliğin üçüncü kısmında, Kurum'un yasayla kurulan organları (Yönetim Kurulu, Genel Müdür, Koordinasyon Kurulu, TRT Seçim Kurulu, Genel Danışma Kurulu, Siyasî Yayınlar Hakem Kurulu) yanında, yönetmelikle kurulan organlar belirtir. Genel Müdür Yardımcılıkları, İdarî, Program ve Teknik olmak üzere, eski düzenlemedeki gibi üç yardımcılıktan oluşur. Genel Müdür Yardımcılıkları ve onlara bağlı birimler, Genel Müdür'e doğrudan bağlıdır. 1966 tarihli yapılanmaya göre, Muhasebe ve Malî İşler Dairesi, Satın Alma Komisyonu, Personel, Ticaret ve İstihaller, Muhasebe, Malzeme, Genel Evrak ve Yönetim Müdürlükleri ile Başhekimlik, İdarî ve Yardımcılığa bağlıyken, 1972 düzenlemesinde, bağlı birimlerin üç daire ve bir müdürlük biçiminde örgütlendiği görülür. İdarî ve Malî Yardımcılık bünyesinde, Muhasebe ve Malî İşler, Alım ve İkmal İşleri, Personel Daire Başkanlıkları ile Daire Yönetim ve Bakım Müdürlüğü yer almaktadır. Önceki düzenlemede, TRT Haber Merkezi, Program Etüd ve Planlama Dairesi ve Program Dairesi'ni bünyesinde toplayan, Program Yardımcılığının bağlı birimlerinde de değişiklikler görülür. Yeni düzenlemeye göre, Program Planlama, Radyo Program Yapım ve Yayın ve Müzik Daireleri ile Denetim Müdürlüğü, Program Yardımcısına bağlı olarak çalışacak birimlerdir. Etüd Planlama ve Yatırım, Radyo Stüdyoları, Verici İstasyonları İşletme ve Televizyon Daireleriyle, Dış Münasebetler Teknik Müdürlüğü ve İdarî İşler Müdürlüğü birimlerinin bağlı olduğu Teknik Yardımcılık bünyesinden de, bazı birimler çıkarılırken, bazıları bir araya toplanarak, birim sayısı azaltılır.

1568 sayılı yasayla, Genel Müdürü'nün yetkileri arttırılan ve eskiye göre daha merkezi bir yapıya dönüştürülen TRT'de, Genel Müdür Yardımcılıkları'na bağlı bazı

³¹⁸ AZİZ: "Yeni TRT Yasası" s.129

birimlerin, yeni düzenlemede, doğrudan Genel Müdür'e bağlandığı görülmektedir. Örneğin, daha önce İdarî Yardımcılık bünyesinde yer alan Satın Alma Komisyonu, Genel Müdürlük Satın Alma Komisyonu adıyla, Genel Müdür'e bağlanır. Program Yardımcılığı bünyesindeki Haber Merkezi'nin de, 1972 düzenlemesinde, Haber Dairesi adıyla, doğrudan Genel Müdür'e bağlandığı görülür. Aynı şekilde, Teknik Yardımcılığa bağlı Televizyon Dairesi de, yeni düzenlemede, Genel Müdür'e doğrudan bağlı birimler arasındadır. 1966 tarihli yapılanmada görülmeyen, ancak 1972 düzenlemesinde yer alan ve Genel Müdür'e doğrudan bağlı olan birimlerden biri de Radyolar Koordinasyon Müdürlüğü'dür. Bu müdürlüğün görevleri, radyolardan gelen yazılardan Genel Müdür'e sunulması gerekenleri belirlemek, Yardımcılık veya ilgili dairelere göndermek, radyolardan gelen evrakı ve sonucunu izlemek, radyoların ihtiyaçlarını, ilgili ünitelerle koordinasyon sağlayarak, en kısa zamanda sonuçlandırmak ve Genel müdür'ün vereceği diğer görevleri yapmak şeklinde belirtilir.³¹⁹

Önceki yıllarda teşkilat şeması içinde görülmeyen Yurtdışı Yayınlar Dairesi Başkanlığı da, yeni yapılanma içinde Genel Müdür'e bağlanır. Türkiye radyolarında düzenli olarak 28 Ekim 1938 tarihinde 20 kW'lık verici ile başlayan dış yayın hizmeti, önceleri Kısa Dalga Ankara Radyosu adıyla gerçekleştirilmiş, 1963 yılı Ocak ayından itibaren de Türkiye'nin Sesi adı altında yayınlanır. Temelde, çeşitli iç ve dış konularda, Türkiye'nin görüşlerini yansıtmak ve Türkiye'yi yurt dışında tanıtıcı yayınlar yapmakla görevli Türkiye'nin Sesi Radyosu, 1972 yapılanmasıyla, Dış Yayınlar Dairesi Başkanlığı'nın sorumluluğunda yayınlarını sürdürecektir.³²⁰

Radyo müdürlükleri, yine doğrudan Genel Müdür'e bağlıdır. Ancak önceki düzenlemede, Ankara, İstanbul ve İzmir Radyoları yanında, İl Radyoları yer alırken, 1972 düzenlemesinde, İl Radyolarının yerini, Erzurum, Diyarbakır, Çukurova ve Antalya Bölge Radyoları Müdürlüklerinin aldığı görülür.³²¹

Kuruluş ve Görev yönetmeliğine göre, Ankara, İstanbul ve İzmir Radyoları benzer biçimde örgütlenmişlerdir. Bölge radyoları olan Erzurum, Diyarbakır, Çukurova ve Antalya Radyolarıyla, Gaziantep, Kars, Trabzon ve Van İl Radyoları Müdürlüklerinin örgütlenme biçimi ise farklılık gösterir.

³¹⁹ 1972 Kuruluş ve Görev Yönetmeliği, s.44

³²⁰ www.trt.net.tr/voiceofturkey

³²¹ YAZICI: A.g.e, s.52

Ankara Radyosu, TRT'nin *Merkez Radyosu*' dur. Bu radyonun görevleri, Kuruluş ve Görev Yönetmeliği'nde şöyle sıralanır:*

1-Radyo hizmetlerini mevzuat ve genel müdürlük emirleri çerçevesinde verimli, ahenkli, sürekli ve disiplinli olarak yürütmek,

2- Genel Program Planlamasına uygun olarak, program tekliflerini hazırlamak ve bu tekliflerden, Genel Müdürlükçe kabul edilenlerinin programlarını zamanında hazırlatıp, yayınına sağlamak,

3- Hazırlanması Radyo yapım ve yayın dairesine verilen ve metinleri bu Dairece hazırlanan program prodüksiyonlarından kendisine verilenleri yapmak,

4-Söz ve müzik programlarının düzenli akışını sağlamak, bütün program hizmetleri işlerinin düzgün bir şekilde yürütülmesi için gerekli tedbirleri almak, önerilerde bulunmak,

5-Kendisine bağlı üniteler arasında işbölümünü yapmak ve koordinasyonu sağlamak, personelin hizmet içi verimliliğini sağlamak için gerekli tedbirleri almak, önerilerde bulunmak,

6-Millî Güvenlik hizmetleri ile diğer Güvenlik hizmetlerini Kanun ve Yönetmeliklere uygun olarak düzenli bir şekilde yürütmek ve gözetmek. (Yönetmelik, madde:256)

Ankara Radyosu Müdürlüğüne bağlı üniteler, Büro ve Program, Teknik, İdari İşler, Muhasebe ve Savunma ve Koruma Müdürlüğü'dür. **

Program Müdürlüğü, Kurum yetkili makamlarınca yapımı karar altına alınan programları bağlı şubelere hazırlatmak, yayınlamak, program ve yayın estetiğini ve akışını düzenlemekle görevlidir. Programların yayın gün ve saatlerini belirlemek, merkez ve radyo içi denetim raporlarını incelemek, sonucu izlemek, denetim raporlarına göre tedbir almak da Program Müdürlüğü'nün görevidir. Şubelerden gelen program önerileri, bu müdürlükte değerlendirilerek, Genel Müdürlüğe sunulur. Program Müdürlüğü, yayınlanacak programların, merkez denetimine gönderilmeden

* Bu görevler, İstanbul, İzmir Radyoları ile Erzurum, Diyarbakır, Çukurova ve Antalya Bölge Radyoları için de geçerlidir. Bu radyolar ek olarak, Haber dairesi ile işbirliği yaparak, haber personelinin çalışma düzenini sağlayıcı tedbirleri almak, Haber dairesinin görevi içine giren hizmetlerin yayınına sağlamak, Haber şubesinin idari işlerini yürütmekle de yükümlüdürler.

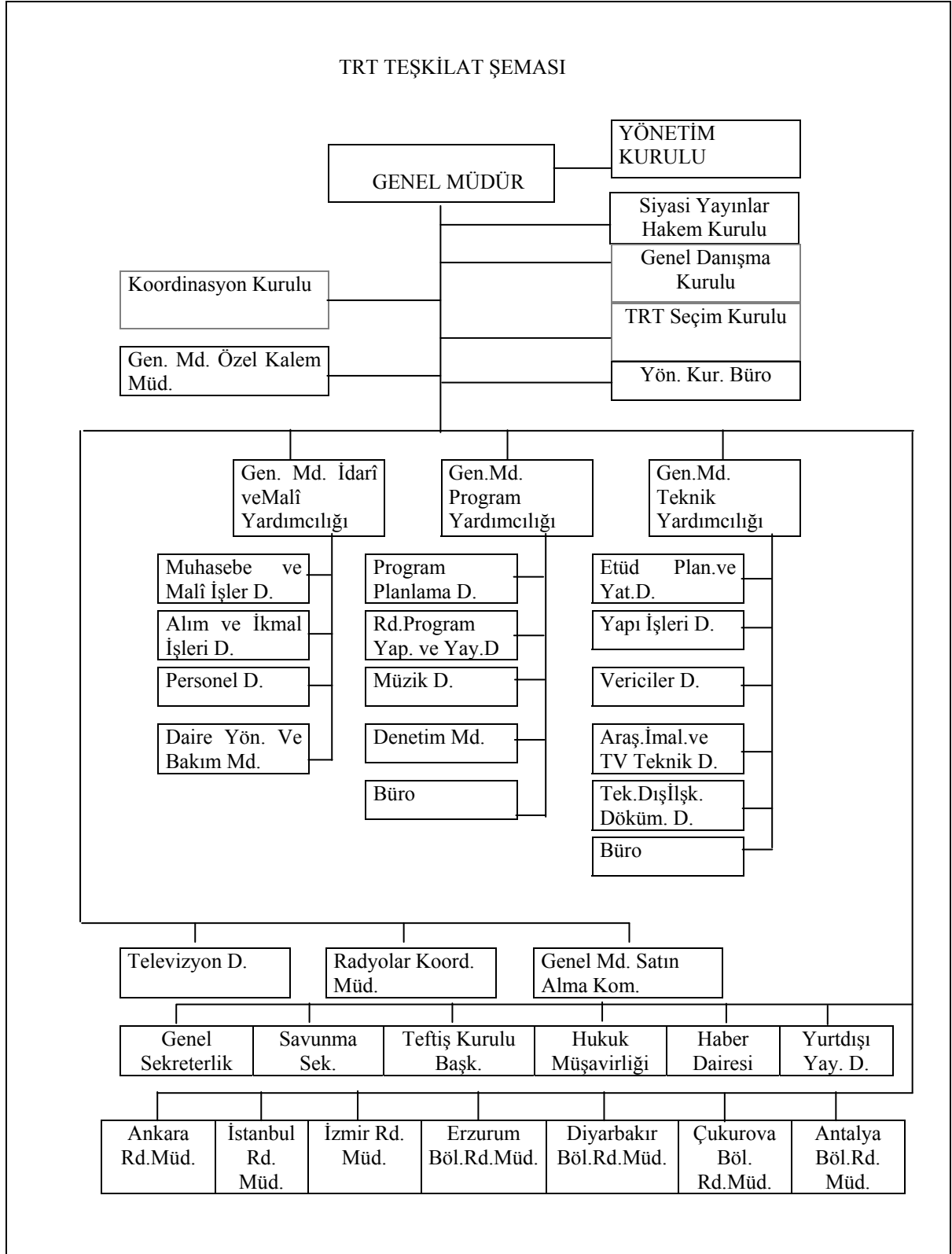
** 1972 tarihli Kuruluş ve Görev Yönetmeliğine göre, İstanbul, İzmir Radyoları ile bölge radyolarında, Radyo Müdürlüklerine bağlı üniteler arasında, Haber Şubesi Müdürlüğü de bulunmaktadır.

önce şube müdürlüklerince, içerik, kalite, estetik ve yasaya uygunluk yönünden ilk denetiminin yapılmasını sağlamakla da görevlidir. Yayın Şefliği, spikerlik ve yayınlara ilgili teknik raporların değerlendirmesi ve bu değerlendirme sonucu gerekli tedbirlerin alınması da Program Müdürlüğü'ne verilmiştir. (Yönetmelik, madde: 258)

Program ve yayını ile ilgili teknik hizmetleri gören Teknik Müdürlük, planlara ve talimatlara uygun olarak programların yapımı ve yayınında teknik kaliteyi, istikrarı, güvenliğini, sürekliliğini sağlamak ve hizmetleri sistem ve verimlilik yönünden geliştirmekle yükümlüdür. Ankara Radyosu Müdürlüğü ve Merkez Radyo stüdyolarında bulunan yapım ve yayın teçhizat ve tesisatını, Genel Müdür Teknik Yardımcılığınca tespit edilen esaslara ve talimatlara uygun olarak, kaliteli, sürekli ve teknik spesifikasyonlarına uygun çalışmasını sağlayan bakım ve onarımlarını yapar ve işletir. Teknik hizmetlerle ilgili her türlü raporları, istatistikleri hazırlamak da bu müdürlüğün görevidir. (Yönetmelik, madde: 281)

İdarî İşler Müdürlüğü, Alım Satım Yönetmeliğinin ve Genel Müdürlüğün tanıdığı yetki ve limitler içinde, sigorta ve taşıma işlemleri dâhil, her türlü alım ve ikmal işlerini, hizmet sözleşmeleri dâhil, her türlü personel işlerini, hizmet binalarının bakım, onarım, temizlik ve taşıt işlerini, Radyo'nun genel evrak işlerini ve hekimlik ve personelin sağlık işlerine ilişkin her türlü hizmeti yürütmekle görevlidir. (Yönetmelik, madde:287)

Her türlü muhasebe ve malî işler, Muhasebe Müdürlüğü'nün sorumluluğundadır. (Yönetmelik, madde: 295) Savunma ve Koruma Müdürlüğü'nün görevi ise, Ankara Radyosu sorumluluğundaki Millî Güvenlik hizmetleri ile diğer güvenlik hizmetlerini yürütmektir. (Yönetmelik, madde:296)

Tablo: 3.1- TRT'nin 1972 Yılında Yürürlüğe Giren Örgütlenme Yapısı³²²³²² YAZICI: A.g.e, s. 52

ANKARA RADYOSU MÜDÜRLÜĞÜ				
Program Müdürlüğü	Teknik Müdürlük	İdari İşler müdürlüğü	Muhasebe Müdürlüğü	Savunma ve Koruma Müdürlüğü
1-Büro 2-Eğitim Yayınları Şb. Md. -Büro -Yetişkinler Eğitimi Servisi -Köy Yayınları Servisi -Çocuk Yayınları Servisi -Okul Yayınları Servisi -Araştırma ve Değerlendirme Servisi 3-Kültür Yayınları Şb. Md. -Bilim servisi -Güzel sanatlar Servisi -Moral servisi 4-Radyo Tiyatrosu Şb. Md. -Metinler Servisi -Oyunlar Servisi 5-T.Halk Müz. ve Oyunları Şb.Md. -Program Servisi -Repertuvar Servisi -Nota ve Müzik Aletleri Servisi 6-T.Sanat Müz.ve Modal Teksesli Müz. Şb. Md. - Program Servisi -Repertuvar Servis - Nota ve Müzik Aletleri Servisi 7-Çağdaş Türk Sanat Müz.ve Çoksesli Müz. Şb. Md. - Program Bölüm Md. - Merkez Postası Servisi - İkinci Program Servisi	1-Büro 2-Yayın İzleme Servisi 3-İşletme Şb.Md. -Yayın servisi -Kayıt ve montaj Servis -Röportaj ve Naklen yayın Servisi -Merkez Radyo Stüdyoları İşletme servisi -Klima Servisi 4-Ölçü ve bakım Şb. Md. -1. Ölçü Bakım Servisi -2. Ölçü Bakım servisi -3. Ölçü Bakım Servisi -4. Ölçü Bakım servisi	1- Büro ve Evrak servisi 2-Alım ve İkmal Şb. Md. -Alım Servisi -Depo, Ambar, Nakliye, Stok Kontrol Servisi 3-Personel Şb. Md. -Özlük İşleri Servisi -Sözleşmeliler ve Sosyal hizmetler Servisi - Tahakkuk Servisi 4-Daire Yönetim ve Bakım Bölüm Md -Daire Yönetim ve Müstahdemler Servisi -Araçlar ve Bakım Servisi -Santral	1-Büro ve Arşiv 2-Muamelât ve Kayıt Servisi 3-Ayniyat, Bütçe ve malî Planlama Servisi	

- Üçüncü Program Servisi - Sanat Müziği Böl. Md. - Batı Sanat Müziği Servisi - Çağdaş T.Sanat Müz. Servis - Hafif ve Caz Müz. Böl. Md. -Nota ve Müzik Aletleri Servisi 8-Reklam Yayınları Şb.Md. -Büro -İnceleme Servisi -Minütaj servisi -Tahakkuk ve Arşiv Servisi 9-Eğlence yayınları Şb.Md. 10-Yayın Yönetim Şb.Md. -Büro -Yayın Takip Servisi -Günlük Program Servisi 11-Transkripsiyon Şb.Md. -Büro -Çoğaltma Servisi -Gönderme Servisi 12-Diskotek ve Kitaplık Şb.Md. -Müzik Program Servisi -Söz Program Servisi - Kitaplık servisi				
--	--	--	--	--

Tablo 3.2: Ankara Radyosu, 1972 Kuruluş Şeması

II. 12 MART DÖNEMİNDE RADYO YAYINCILIĞI

1.Yayın İlkeleri ve Amaçlar

1568 sayılı yasa ile özerkliği kaldırılmasına karşın TRT'nin tarafsız olması istenmektedir. Bu dönemde, TRT, merkezî bir yapılanma içine girer. Yönetim Kurulu'nun yetkileri kısıtlanırken, siyasi iktidara bağlı Genel Müdür, Kurum'un yönetiminden neredeyse tek sorumlu haline gelir. Kurumun örgütlenme yapısında ve yönetimindeki değişim, doğal olarak yayın politikasına da yansımaya sahiptir.

1972 yılında yapılacak yayınların planlaması, yayın ilkeleri ve amaçlarının belirlenmesi amacıyla yönelik ve Genel Müdür Musa Ögün'ün Önsöz'üyle yayınlanan kitapçıkta, *TRT Kurumunun Program Plan Amaçlarının Karakteri* başlığı altında, TRT'nin Anayasa'nın temel ilkeleri ile bağlı olduğu bir kez daha vurgulanır. Anayasa'nın, “*tarih boyunca bağımsız yaşamış ve haklarıyla hürriyetleri için savaşmış olan Türk Milleti'nin bütünlüğünü bozmaya ve Türkiye Cumhuriyeti'ni yıkmaya ya da ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmaya yönelik hürriyet suistimallerini kesinlikle önlediği*”, belirtilir. Metnin, *Devlet ve Kişi* alt başlığında, “*Her yurttaş, millî sınırlar içinde, güçlü millî Devletimizi yaşatmak; Devletimiz de bütün yurttaşların kişiliklerini maddi ve manevi yönden tam bir serbestlik içinde geliştirecekleri sosyal ve hukuki ortamı hazırlamakla görevlidir*”, denilmektedir. İç ve dış barış'a ayrılan bölümde de, “*iç ve dış saldırı ve tehlikelere karşı sağlam millî inançlara dayanan yüksek bir moral hazırlığının gerekliliği*”nden söz edilir. İç barışın temel şartları, devlet ve yurttaşlar açısından ele alınır. Devlet, Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetlerin her yurttaş tarafından fiilen kullanılmasının imkânlarını yaratmakla görevlidir. Yurttaşlar açısından, kişinin, “*Temel hak ve hürriyetleri kullanıyorum*”, diyerek, bu hak ve hürriyetlerin ortadan kaldırılması sonucunu verecek olan eylemlerin veya Millî Devlet fikrinin tamamen yabancı akımların propagandacısı olamayacağı vurgulanmaktadır.³²³

12 Mart döneminin egemen söyleminin yansımaları, bu kitapçıkta açıkça görülmektedir. Devletin korunmasına ve millîliğine yönelik bir içerik taşıyan metin, TRT'nin yayınlarına egemen olması istenen düşünsel yapıyı da açığa çıkarmaktadır.

³²³ *Program Planlama İlke ve Amaçları*, TRT Basılı Yayınlar Müdürlüğü Yayınları, No: 40s. 7-9

“Millî şuur ve ülküler, Millî varlığımızın şerefli tarihimize layık şekilde devamı, Türklük” gibi, millîliği ve milliyetçiliği vurgulayan ifadeler sıklıkla kullanılmaktadır.

Tarafsız Bir Devlet Organı Olarak TRT başlığı altında da, Kurum’un, *“Anayasa ile tespit olunan Millî ilke ve ülkülerin peşinde, bu ilke ve ülkülerle çelişen her türlü zümre, kişi ve akımların karşısında olması gerektiği”*, söylenir. TRT’nin yayınlarında, hiçbir gerçek millettten saklanmamalıdır. Ancak kitle haberleşme aracında, gerçeklerin, kitleleri tahrik amacıyla kullanılması da savunulamaz. *Yıkıcılığın Karşısında* alt başlığı içinde, Kurum’un yayınlarında, *“Millî Devlet fikrine yabancı; milletimizin akılcı, bilimsel yoldan gelişmesini önleyici; iç barışı bozucu; Türk Milleti’nin çağdaş dünyadaki milletler ailesi içinde eşit haklara sahip, şerefli ve etkili yerini inkâr edici hiçbir görüş, eylem ve akımın yer alamayacağı”*, belirtilir. TRT yayınları, yurt gerçeklerini ihmal etmeyen bir iyimserliği yayıcı, yurttaşların kendi yaratıcılıklarına, millî Devlete ve milletin mutlu geleceğine güvenlerini arttırıcı yönde olmalıdır. Yayınlar, öğretirken de, eğlendirirken de, millî ahlâk ve zevkin (a.b.ç.) gereklerini dikkate almalıdır.³²⁴

12 Mart sonrası TRT’nin, yayın çizgisini ortaya koyan bu ifadeler, TRT’nin özerk dönemdeki yayın politikasına bir tepki niteliğindedir. TRT, 12 Mart öncesi yaptığı yayınlarla, *“komünizm propagandası ve ülke gerçeklerini yansıtmak bahanesiyle kışkırtıcılık yapmak, devlet içinde devlet olmak”*la suçlanır. Yaşanan siyasal ve toplumsal çatışmaların, eylemlerin sorumlusu olarak, sıklıkla TRT gösterilir. Bu kitapçıkta açıklanan ilke ve amaçlar, TRT’nin, 12 Mart siyasî ortamından fazlasıyla etkilendiğini ortaya koymaktadır.

Program Planının temel hedefi, insandır, kitapçığa göre. İnsan, akıl varlığı olarak, ulusal varlığımızın yapı taşıdır ve hür düşünce ahlâkının oluşturulması ve bu ahlâkın millî aydınlanma savaşının temeline yerleştirilmesi, TRT’nin hedefidir. Ahlâk varlığı olarak insanda, şahsına, çevresine, çağına ve ulusuna karşı dengeli bir sorumluluk duygusunun geliştirilmesi esastır. İnsan aynı zamanda bir toplum varlığıdır. Birlikte yaşamının insanın varlık şartı olduğu gerçeğinden hareketle, aile, din, hukuk, devlet gibi toplumsal değerler, kurumlar ve ilişkiler, ulusal ve çağdaş değerler açısından, ulusal aydınlanma ve kalkınma hedeflerine uygun olarak işlenmelidir. Bütün toplumsal bağlılıklarda, ulusal değerler, ulusal varlık ve bütünlük

³²⁴ A.g.e, s. 10-12

amaç olarak alınmalıdır. İnsan bir kültür varlığıdır ve TRT, ulusal kültür bütünleşmesi için, ilgili bütün aydınlanma organlarıyla birlikte çaba harcamalıdır. Yurt dışından yöneltilen çeşitli *kültür taarruzlarına* karşı, toplumu uyanık bulunduracak moral ortamın hazırlanması, TRT'nin görevlerinden biridir. İnsanı bir tarih varlığı olarak da ele alan TRT, vatandaşa tarih bilincinin yapıcı yönde geliştirilmesi için çalışacaktır. *“ULUSAL KÖK*, ulusal varlık ve değerlerimizin yeni nesillere devamlı olarak aktarılması... Bu amaçla uygarlık gelişiminde Türk Milleti'nin katkısının ele alınıp; ünlü Türkler ve eserlerinin işlenmesi”*, yayınlarda gözetilecek hususlardan biridir. Son olarak, insan, yapan ve üreten bir varlık olarak, TRT'nin hedefindedir. Burada da, insanın yaratıcı gücünün geliştirilmesinden söz edilerek, ulusal üretimi her dalda arttırıcı, plan hedeflerine uygun teknik ve moral hizmetin Türk üreticisine götürülmesi, yayınların hedefi olarak koyulmaktadır.³²⁵ TRT radyoları, belirtilen ilkeler ve belirlenen hedefler doğrultusunda, program önerileri geliştirecek ve yayın planlamalarını yapacaklardır.

1972 yılı, TRT Program Planlama, İlke ve Amaçlarına göre, Eğitim ve Kültür Yayınlarında amaç, meslek ve yaş farkı gözetmeksizin bütün yurttaşların, yayın ilkeleri ve millî ülküler çerçevesinde kişiliklerini geliştirecek ve mutluluklarını arttıracak şekilde bilgi, görgü ve beceri edinmelerini sağlamaktır. Seslenilen toplumun genel durumu ve ihtiyaçlarına göre, yayın öncelikleri saptanmalıdır. Eğitim ve kültür ana konularının seçiminde izlenecek yol ve programların hazırlanmasında uygulanacak esaslar da şöyle belirtilir:

-Radyo ve televizyon yayınları, bölgelerin gösterdikleri özelliklere göre, eğitim ve kültür alanında duyulan ihtiyaçların derece ve çeşidine göre düzenlenmelidir.

-Eğitim ve kültürümüzü etkileyen bir takım örf ve adetler, yurdumuzda yer etmiştir. Yayınlarımızda, bunlardan zararlı görülenlerin terk edilmesi ya da değiştirilmesi, yararlı görülenlerin korunması ve teşvik edilmesi yolunda çaba sarf edilmelidir.

* Büyük harfler, metne aittir.

³²⁵ a.g.e, s. 12-14

-Eğitim ve Kültür yayınlarından olumlu sonuç alınabilmesi için, TRT'nin yayın konularını ilgilendiren alanlarda çalışan bütün resmî kuruluşlarla sıkı ve sürekli bir işbirliği kurulmalıdır.

-Eğitim ve kültür konularından ülkemizde en çok ihtiyaç duyulan ve günün sorunu niteliğini taşıyanlara öncelik verilmelidir.

-Eğitim ve Kültür Yayınları çerçevesinde işlenecek hemen bütün konular, özü yönünden hem eğitim hem kültür yayınlarını kapsar. Ancak, konulara bakış ve programları işleyiş şeklinde, eğitim ve kültür amacına göre bir ayırım yapılması de gereklidir. Buna göre, yayın dönemleri itibariyle seçilecek konuların bir kısmının *Köy Yayınları*'na, *Didaktik ve Yarı Didaktik Eğitim Yayınları*'na, *Kadın Ve Çocuk Yayınları*'na, *Bilimsel Yayınlar*'a ve *Moral Eğitimi Yayınları*'na dağıtılması uygun olur.³²⁶

30 Nisan 1973'de, Türkiye Radyoları'nın yıllık uygulama planlarından sorumlu Merkez Yapım ve Yayın Kurulu, radyo yayınlarının bütünlüğünü sağlamak amacıyla bir *Genel Yayın Talimatı* hazırlar. Bu talimatla, radyolar arasındaki farklı uygulamalar ve hizmetin yürütülmesindeki tereddütler ortadan kaldırılacaktır.³²⁷ Yayın oranlarını içeren çizelgelerle, yıl içindeki anma ve kutlama programları yapılacak günlerin listelerinin yer aldığı talimat, TRT'nin Program Plan Amaçlarının Karakterini sıralar. Hürriyetlerin Suistimali, Atatürk Ülkü ve İlkeleri, Devlet ve Kişi, İç ve Dış Barış, İç Barışın Devlet Yönünden ve Yurttaşlar Yönünden Şartları, programlarda öne çıkarılacak konulardır. Öte yandan, TRT, yayınlarında Demokratik Hukuk Devleti, Tarafsız Devlet Organı Olarak TRT, Hürriyetlerin Korunması ve Geliştirilmesi, Sosyal Devlet İlkesi, Yurt Gerçekleri ve Millî Ahlak Gereklere biçiminde sayılan noktaları göz önünde bulunduracaktır. Talimatın üzerinde önemle durduğu bir konuysa, "Yayın ilkelerinin doğru yorumu"dur:

Yeni yayın dönemi programı, milli ve modern bir kitle haberleşme aracı için yeteri kadar açık esasları kapsayan TRT yayın ilkelerinin, bütün yayınlarında dikkate alınması ve bütün görevlilerin doğru yorumuna dayanan anlayış birliği içinde uygulanması amacıyla hazırlanmıştır.³²⁸

³²⁶ *Program Planlama İlke ve Amaçları* s. 16-17

³²⁷ *Dünden Bugüne TRT*, s. 41

³²⁸ DİNÇMEN: A.g.e,s. 159

2.Yayınlar

Türkiye Radyoları'nda yayın dönemi 1 Ocak'ta başlayıp, 31 Aralığa kadar sürer. Bu bir yıllık dönem, kendi içinde Ocak-Nisan, Mayıs- Ağustos ve Eylül-Aralık olmak üzere üç yayın dönemine ayrılır. 1972 yılında, Ankara, İstanbul, İzmir, Erzurum ve Antalya radyolarının, hafta tatili ve bayram günleri dahil, 05.55-24.00 saatleri arasında, günde 18 saat yayın yapması planlanmaktadır. Bölge ve il radyolarıysa, hâlâ, gün içinde kesintisiz yayına geçememişlerdir.³²⁹

Çalışma programı, Türkiye radyolarının 1972 yılı içinde iyi ve vasat dinlenme alanlarına giren yerlerdeki nüfus durumunu da şöyle belirtir:³³⁰

<u>Radvo Adı:</u>	<u>1970 yılı Toplam Nüfus:</u>
Ankara	15.762.600
İstanbul	7.889.000
İzmir	2.399.000
Erzurum	6.553.000
Çukurova	3.819.000
Diyarbakır	2.385.000
Gaziantep	312.000
Van	85.000
Antalya	191.000
Kars	100.000
Trabzon	405.000
Ankara II. Program	1.300.000
Ankara III. Program	1.200.000
İstanbul II. Program	2.572.000
İzmir II. Program	668.000

³²⁹ 1972 Çalışma Programı ve Bütçesi, s. 2 (Bölge ve il radyolarıyla 2. ve 3. program yayınlarının saat ve süreleri şöyledir: Çukurova ve Diyarbakır radyoları, cumartesi, Pazar ve bayram günleri 05. 55-24. 00 arasında günde 18 saat, normal günlerde ise, Çukurova radyosu 05. 55-14. 00 ve 16. 00-24. 00 saatleri arasında günde 16 saat, Diyarbakır radyosu 05. 55-14. 00 ve 17. 00-24. 00 saatleri arasında günde 15 saat yayın yapacaklardır. Gaziantep, Kars, Van, Trabzon radyolarının normal günlerde(cumartesi dahil) 05. 55-10. 00, 11. 55-14. 00 ve 15. 55- 23. 00 saatleri arasında günde 13 saat, Pazar ve bayram günlerinde 05. 55-14. 00 ve 15. 55-23. 00 saatleri arasında günde 15 saat yayın yapmaları planlanmaktadır. Ankara ve İstanbul 2. programları, normal günlerde 16. 55-01. 00 arasında 8 saat, cumartesi günleri 11. 55-01. 00 arasında 13 saat, Pazar ve bayram günlerinde 09. 55-01. 00 arasında 15 saat, Ankara radyosu 3. programı da hergün 19. 30-24 arasında 4,5 saat yayın yapacaklardır. İzmir radyosu 2. programının, normal günlerde 16. 55- 01. 00 arasında 8 saat, cumartesi günleri 11. 55-01. 00 arasında 13 saat, Pazar ve bayramlarda ise 09. 55-01. 00 arasında 15 saat yayın yapması öngörülmektedir.)

³³⁰ A.g.e, s. 5

Radyoların yurt içi ve yurt dışı yayınlarının 1972 yılı için planlanan günlük, haftalık ve yıllık program yayın saatleri, 1971 yılı ile karşılaştırıldığında, iki yıl arasında çok fazla farklılık olmadığı görülmektedir.³³¹

Günlük:

<u>Yurt İçi Yayınlar</u>	<u>1971 Yılı</u>	<u>1972 Yılı</u>
Normal günler	195,30 saat	200,30 saat
Tatil günleri	224,30 saat	232,30 saat
Cumartesi günleri	210,30 saat	217,30 saat

Yurt Dışı yayınlar

Normal günler	29,00 saat	21,05 saat
Tatil günü	32,00 saat	31,05 saat
Cumartesi günleri	32,00 saat	31,05 saat

Haftalık: (Normal bir hafta için)

<u>Yurt İçi Yayınlar</u>	1,412,30 saat	1,087,30 saat
--------------------------	---------------	---------------

Yıllık:

<u>Yurt İçi Yayınlar</u>	75,001,30 saat	76,157,00 saat
--------------------------	----------------	----------------

Radyoların yayın türlerinin oranını da belirleyen 1972 Çalışma Programı, verilen oranların, yayın ihtiyaçlarına göre, yıllık program dağılımı içinde belli gün ve sürelerde değişebileceğini de vurgulamaktadır. Programa göre, Ankara, İstanbul, İzmir ve Çukurova Radyolarında söz oranı % 30, müzik oranı %58–60, reklâm oranı ise % 10–12 olacaktır. Programda, Ankara, İstanbul ve İzmir Radyoları için belirlenen reklâm oranının azami düzeyi gösterdiği, diğer radyolar için belirlenen oranın, müşteri talepleri doğrultusunda arttırılabileceği belirtilir. Erzurum,

³³¹ A.g.e, s. 8

Diyarbakır ve Antalya Radyoları ile İl Radyoları'nın yayınlarının % 30'u söz, % 60-65 arası müzik, % 5-10'u da reklâm olacaktır. II. Programlarda batı müziği oranının %90, sözün %10 olması öngörülürken, III. Programlarda batı müziğine % 100'lük bir yer verilecektir.³³²

2.1. Eğitim Yayınları

Program Planlama, İlke ve Amaçlarını belirleyen kitapçıkta göre, TRT'nin Eğitim Yayınları, birkaç başlık altında incelenir. Bölümlendirmelerin çok düzenli yapılmadığı kitapçık, eğitim yayınlarında öncelikle *Yetişkin Eğitimi*'nden söz eder. Bu konudaki yayınlarda, okul çağı dışındaki yurttaşların günlük hayatlarında daha bilgili ve verimli şekilde çalışmaları, yeni gelişmelerden haberdar kılınmaları, toplum içinde yaşamının gerekleri ile doğa karşısındaki savaşlarında başarılı olmanın koşulları ve yolları anlatılacaktır. 1972 yayın döneminde uygulanmak üzere şu konular saptanmıştır:

Temel Eğitim yayınları ile amaçlanan, milleti hayata hazırlayan, kişilerin bilinçli, ahlâklı, yararlı ve mutlu olmaları ve Devlete karşı görevlerini başarmalarını sağlamaya yardımcı olan eğitimidir. Bu alanda işlenecek konular ayrıntılı biçimde belirtilir: karakter ve cesaret, irade, duyguların eğitimi, itidal, ahlâklı olmak (hayatın amacı ve görevlerimiz), insana saygı (insana saygının kendine saygı anlamını taşıdığı belirtilecek, sağduyu, gerçeği arama, düşünme ve gerçeğe saygılı olma), çalışmanın erdemi, görev duygusu ve sorumluluğu, bilimin amacı, doğayı tanımak, anlamak ve yararlanmak, bilginin değeri, sağladığı yararlar, aile çevresi (ailenin toplumdaki önemli yeri, ana, baba, kız ve erkek çocuk ilişkileri, aile fertlerinin karşılıklı hak ve görevleri), okuma- yazma öğrenimi (yalnız televizyon için), demokrasi ve vatandaş olma (demokraside vatandaşın yeri, görevleri ve hakları), millet ve vatan kavramları, vatanseverliğin anlamı, tarifi, birlikten doğan güç, devlet ve vatandaşın demokrasi yönetiminde karşılıklı görev ve hakları (yapıcı ve koruyucu Devlet, Adil Devlet, kendi yararını kamu yararında gören, Devlete yardımcı aydın ve bilinçli vatandaş), politikanın tanımı, anlamı, nitelikleri (ahlâka dayalı bir bilim olan politikanın yozlaşmaması için vatandaşa ve yönetenlere düşen görevler, uyulması gereken esaslar), TRT yayınlarında işlenmesi gereken konulardır.³³³ Konuların genellikle,

³³² A.g.e, s. 9

³³³ A.g.e, s. 18

bireyin, toplum ve devlet karşısında sorumluluklarının bilincine varmasını sağlamaya yönelik olduğu, *Güçlü ve Baba Devlet* imajını güçlendirici, birlik ve bütünlüğü vurgulayıcı bir anlatımın seçildiği görülmektedir. Özellikle, politikanın ahlâklı bir bilim olduğu ve yozlaşmaması gerektiği konusu, 12 Mart Muhtırasının 1. maddesindeki, parlamento ve hükümetin suçlandığı, ülkeyi anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmak, Atatürk'ün hedef gösterdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmek ve Anayasa'nın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceğini ağır bir tehlike içine düşürmek, söylemiyle paralellikler göstermektedir.

Halk Sağlığı Eğitimi ile ilgili yayınların amacı, ülkemiz halkının sağlıklı yaşaması, böylece üzerine düşen görevleri başarabilmesi için gerekli ruh ve beden bütünlüğünü kazandıracak, koruyacak ve geliştirecek bilgileri vermek ve bunun benimsenerek bir alışkanlık haline getirilmesine yardımcı olmaktır. *Bireyin devlet için olduğu* düşüncesi, burada da vurgulanmakta, bireylerin, devlete karşı görevlerini yerine getirmeleri için sağlıklı olmaları gerektiği söylenmektedir.

Eğitim Yayınları içinde bir diğer başlık *Yurttaşlık Eğitimi*'dir. Burada amaç, “Atatürk İnkılâbı'nın sonucu olan uygar Türk Ulusunun oluşmasında ve ilerlemesinde gerekli çağdaş değer ölçülerinin benimsenmesi yolunda sistemli bir kitle eğitiminin sağlanmasına yayınlarla yardımcı olmaktır”. Yurttaşlık Eğitimi ile ilgili konuların ayrıntılı bir dökümü yapılmıştır. Atatürk'ün görüşleri, düşünceleri ve ilkelerinin odağında, vatandaş olarak bireyin devletle ilişkilerinin sağlamlaştırılması, millî tarih bilincinin yaratılıp, güçlendirilmesi, İslâm dininin hoşgörü özelliği, İslâm'ın akılcılığı, laiklik anlayışının üstünlüğü, Türklüğün ortak değer ve vasıfları, Anayasa'nın tanıdığı ve sağladığı temel hak ve özgürlükler, devlete ve kişilere karşı hak arama yolları, planlı kalkınmanın yararları, istihdam sorunları, turizm, trafik sorunu, beden eğitimi ve sporun yararları gibi konular, Yurttaşlık Eğitimi'ne yönelik yayınlarda yer alacaktır. Birlik ve beraberliğin, *Millî İnanç ve Türklük Şuuru* üzerinde temellendirildiği görülmektedir:

Aynı millî ülkü, millî inanç ve millî kültürde birleşmiş bir ülkede, mezhep farklılıklarının asla önemsenmemesi gerektiği, birlik ve beraberlik olmada ortak kültürün, millî inancın ve millî varlığın etken olduğu gerçeği öğretilecek, benimsetilecek, ayrı mezhepten

kişilerin, Devlet gözünde, Millet gözünde eşit oldukları, hiç ayırimsız Devletin, Milletin parçaları oldukları açıklanacak ve millî varlık tehlikeye girdiğinde ya da millî yarar söz konusu olduğunda topyekûn vatandaşların mezhep ayırımı gözetmeden nasıl birlik olup kenetlendikleri, nasıl karşılıklı fedakârlık yarışına girdikleri tarihimizden örneklerle gösterilecek Türk olmanın ortak gururu, ortak yararları öğretici ve yayıcı nitelikteki programlarla bölgelerin gösterdikleri özelliklere göre düzenlenecektir.

Bir başka maddede ye göre de,

Türklük şuuru, Atatürk'ün “NE MUTLU TÜRKÜM DİYENE” sözünün açıklanması, Türklüğün ortak değer ve vasıfları, Türk Milletinin Atatürkçü görüşle dayandığı temel felsefe, Vatan ve Millet, bölünmez ayrılmaz, sağlam nitelikleri ile Millî Varlığın dayandığı iki temel unsur. Bu kavramlar, olabildiğince somut bir şekilde ve örneklerle programlarda yer alacak, bölgelerin gösterdikleri folklor, turistik özellik, örf ve adetlerden de yararlanılacaktır,

Ahlâk ve politika alt başlığında, ulusal ve uluslararası alanda, Türk Milletine layık olan ve olmayan politikalardan söz edilmektedir. Oldukça uzun bir cümle halinde ifade edilen bu madde de, 12 Mart öncesi yaşanan olaylara ve çatışmalara gönderme yapmaktadır:

Ulusal ve uluslar arası yönetim bilimi şeklinde de tanımlayabileceğimiz politikanın Türk Milletine layık olmayan kuşkusuz ve görmeyen bazı kişilerin elinde zaman zaman kişisel çıkarlarına alet edilmek istenilerek, Milletimizin içten din ve vicdan duygularını ne gibi uydurma mülâhaza ve oyunlarla sömürdükleri, gerçeğe aykırı bu mülâhaza ve oyunların niteliklerini açıklayıcı yayınlarlar dinleyiciyi uyaran programlara, politika biliminin temelinde ahlâk ve inançlara saygının yattığı gerçeği benimsetilerek, bölge özelliklerine yer verilecektir.³³⁴

Cümlelerin uzunluğuna ve cümle içindeki ifade bozukluklarına, dilbilgisi açısından eksiklerine bakılınca, bu ifadenin, Türkçe'yi doğru ve güzel kullanmakla yükümlü bir yayın kuruluşunda kaleme alındığını söylemek zordur. Metnin genelinde de bu özellikler göze çarpar. 12 Mart'tan sonra, TRT içinde karar ve yönetim mekanizmalarının değiştiğini, deneyimli ve yayıncı kökenli yöneticilerin

³³⁴ A.g.e, s. 16-21

yerlerine, yayıncı olmayan kişilerin geldiği düşünülünce, bu durumu anlamak kolaylaşır.*

Eğitim yayınları içinde Köy Yayınları yine önem taşır. Bu yayınlarda amaç, toprak sevgisinin yayılması, köylünün yaşama şartlarının geliştirilmesi, emeğini en üst oranda verimli şekilde değerlendirmesi için modern tarım usullerine göre çalışması ve pazarlama konusunda teşkilatlanmasını teşvik ve toplum kalkınması fikrinin yaygınlaştırılmasıdır. Köy yayınlarında uyulması gereken ilkeler, göz önünde tutulması gereken özellikler, eski dönemlerden önemli farklılıklar göstermez. Radyolar, kendi dinleme bölgelerinin tarımsal özelliklerini göz önüne alarak, mevsimlik ve yıllık tarım takvimleri hazırlayacak, yapılacak tespitlere göre, bu takvimdeki konuları, önem ve öncelikle işleyeceklerdir. Hazırlanacak programların amacına ulaşabilmesi için, programcılarının, seslendikleri kitleyi tanınması, bölge özelliklerini yerinde araştırmalarla anlaması gerektiği vurgulanır. Radyolar, bölge ve dinleyici özelliklerini göz önünde bulundurarak amaca ulaşılmasını kolaylaştırmak için inandırıcı slogan ve spotlar belirleyerek, bunları yerinde ve dozunda kullanacaklardır. Tarımsal üretim, hayvansal üretim, su ürünleri, orman, kooperatifçilik, toplum kalkınması, köy de hayat, köylü için pratik hukuk bilgileri, örf- adet, din ve ahlâk, köyün turistik değerleri, köy el sanatları gibi konular, köy yayınlarında işlenecektir.³³⁵

Eğitim yayınları içindeki diğer gruplar Çocuk Yayınları ve Kadın Yayınları'dır. Planda, çocuk yayınları, okul öncesi, okul çağı ve ergenlik öncesi olarak üçe ayrılır. Çocuk yayınları, genel olarak 1–16 yaş arası kuşakların iyi insan, iyi yurttaş ve her türlü çağdaş gelişimleri kolaylıkla kabule hazır bir hayat anlayışı içinde yetişmeleri amacıyla düzenlenecektir.

Kadın yayınlarında, kadının aile ve toplum içindeki rolünü geliştirici, kadın haklarına sahip olma bilincini yayıcı, yurt ve millet hayatında kadının önemli görevleri olduğunu belirtici esaslara önemle yer verileceği söylenmektedir.

* 1974 yılında TRT'nin üçüncü Genel Müdürü olarak atanacak olan İsmail Cem'in, TRT hakkında ilk izlenimlerinden biri, kurumun çoğu kilit noktalarında, "emekli subaylar"ın varlığıdır. Örneğin, bütün radyo ve televizyon programlarının planlanması ve yönlendirilmesinden sorumlu, Program Yardımcılığı, Televizyon Daire Başkanlığı, TRT Genel Sekreterliği, TRT Savunma Sekreterliği, Personel Dairesi Başkanlığı ve Etüd Planlama Dairesi Başkanlığı, emekli subaylarca yürütülmektedir. CEM, İsmail: *TRT'de 500 Gün*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1975, s. 15–17

³³⁵ *Program Planlama İlke ve Amaçları* s. 21–30

Programlarda kadın, Türk toplumunun daha mutlu yarınlarını gerçekleştirecek temel unsur olarak düşünülecektir. Bölge ve il radyoları, bu tür yayınlarda çevre geleneği ve aile yapısının özelliklerini mutlaka hesaba katacaklardır. Kadınların eskimiş usul ve esaslara bağlılıklarını giderecek yayınlarda, değişimin, çağdaşlaşmanın yararlarının, saygılı bir üslup ve örneklerle anlatılacağı belirtilir. Her seviyedeki dinleyicinin izleyebileceği dikkate alınarak, ele alınacak konulara, bu değişik dinleyici kesimlerini tedirgin etmeyecek bir anlayışla yaklaşılması esastır. Büyük yayın postalarının alanlarında da hızlı kentleşmeden ötürü değişik dinleyici kesimlerinin varlığı dikkate alınarak, programlar aynı anlayışla gerçekleştirilecektir.³³⁶ Kadın yayınlarda ele alınacak konular sıralamasına bakıldığında, kadının daha çok ailesinin ve çocuğunun sorumluluğuyla ilgilenen bir varlık olarak düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Şehirleşme ve sanayileşmede kadın, çalışan kadınlar, kadının yurt, dünya, edebiyat ve sanat olaylarına ilgisi gibi konular da yer almakla birlikte, ağırlık, kadının ev içindeki yaşamına dönüktür.

2.2. Kültür Yayınları

1972 yılı Program Planlama İlke ve Amaçlarında, Kültür Yayınları'nın temel amacı, yaşadığı çağ ve ortam ne olursa olsun, eğitimi ve kişisel nitelikleri hangi seviyede bulunursa bulunsun, her insanın bir kültür varlığı olduğu bilincini kökleştirmek olarak belirtilir. Bu yayınlar, millî kültürün, tarihî ve modern verilerini tanıtarak, geleneksel estetik değerlerimizi Türk kültür varlığının temeline yerleştirecektir. Kültürlü- kültürsüz ayrımından doğacak yersiz kompleksleri önlemek, millî kültür bütünleşmesini güçlendirmek ve çağdaş kültür değerleriyle uyumlu kılmak da amaçlar arasındadır. Kültür hayatını düzenleyen kuralların geliştirilmesini, kültür ortamının yaratıcılığı teşvik etmesine yardımcı olmasını, ulusal kültür bütünlüğüne ve bütünleşmeye yönelen yozlaştırıcı girişimlere karşı uyanık bulunulmasını sağlamak da, kültür yayınlarıyla ulaşılmak istenen amaçlardır. Planda ayrıca, toplumumuzu, coğrafi durumumuzun gereği olarak deniz kültürüne yöneltmeye çalışılacağı da belirtilmektedir.

Kültür Yayınlarının içeriğini bilimsel yayınlar, güzel sanatlar yayınları, moral eğitimi yayınları oluşturur. Moral yayınları, *“toplumsal aydınlanma ve yurt kalkınmamızın temeline tarihî ve çağdaş değerlerimizin dinamik bir sentezini millî*

³³⁶ A.g.e, s. 30-32

moral olarak yerleştirmek hedefine yönelecektir.” Bu yayınlarla yurttaşlar, *milletin şerefli tarihinden ilham alan aktif bir yaratıcılığa yöneltilecektir.* Bu yayınları anlatırken kullanılan dilde de, dönemin söylemine uygun olarak, *“ulusal hayat için gerekli toplumsal fedakârlıklar, Türk’ün taşıması gereken ahlâki sorumluluk ve ödev bilinci”* gibi ifadeler yer aldığı görülmektedir. Öte yandan, plan, Cumhuriyetin 50. Yılı olan 1973 yılında yayınlanacak programların, *50.yıla doğru* anlayışıyla, şimdiden ele alınması gerektiğini belirtmektedir.³³⁷

2.3. Tiyatro Yayınları

Tiyatro Yayınlarının amacı, kişinin düşünme ve değerlendirme yeteneğini arttırma, kültürünü geliştirme, bilinçli bir dünya görüşüne sahip olma imkânına kavuşmasını kolaylaştırmaktır. Bu yayınlarda, *“Millî bütünlüğü koruma sevgisini kökleştirme ve millî kültür bütünlüğünü sağlama konusunda, bu türün anlatım kolaylığı ile ilgi toplayıcı özelliklerinden yararlanılacağı”* belirtilir. Çağdaş kültürün, her toplum için temel geçerlikte olan tüm değerlerini ve insancıl düşüncenin evrensel hedeflerini işleyen eserler, radyo yayınlarında yer alacaktır. Ancak, bu eserlerin *“millî varlığı reddetmeyen”* özellikte olması gerekmektedir.³³⁸

2.4. Eğlence Yayınları

TRT’nin, dinleyicinin eğlence ihtiyacını da karşılamakla yükümlü olduğunu belirten plan, Kurumun, *“millî bir devlet organı olarak”*, eğlence yayınlarında göz önünde bulundurması gereken noktaları da saptar. Her şeyden önce, eğlence programlarının özünde de, bir eğitim ve öğretim unsuru bulunduğundan, programlar, ortalama zevk seviyesinin altına düşmeyecektir. Bu yayınlar, dün ve bugün bağlantısını sürdürecektir, ulusal zevkin geliştirilmesine, yabancı unsurların etkisiyle yozlaşmasının engellenmesine yardımcı olacak biçimde hazırlanacaktır. TRT’nin, başlangıçtan beri dikkat ettiği, meslek gruplarının, bölge sakinlerinin diyalekt özellikleri ile kişinin bünye eksikliklerini veya argoyu eğlence ögesi olarak kullanmaktan kaçınmak, 1972 planında da vurgulanan noktalardan biridir.³³⁹

³³⁷ A.g.e, s. 33-34

³³⁸ A.g.e, s. 35

³³⁹ A.g.e, s. 36

2.5. Müzik Yayınları

TRT, müziğin toplumdaki, yöneltici ve kaynaştırıcı özelliklerinden hareketle, ulusal kültür bütünleşmesine yardımcı olmak amacındadır. Ulusal müzik değerlerine titizlikle bağlılığın zorunlu olduğu belirtilerek, maksatlı dış yayınların izlenmesini önlemek, dinleyiciyi onlardan çekip almak için, bu tür yabancı yayınların belirlenip, aynı saatlere daha çekici müzik programları konulması gerektiği üzerinde durulur. Radyo-dinleyici ilişkisini geliştirmek için, dinleyici isteklerine daha çok yer verilmesi, dinleyiciden dinleyiciye, (örneğin öğrenci ile öğretmen, asker ile ailesi arasında) sesli müzik istek programları düzenlenmesi, önerilmektedir.

Plan, TRT dışında yayın yapan (Polis Radyosu, Meteoroloji Radyosu gibi) radyo istasyonlarının, halkın müzik zevkini yozlaştıracak biçimde yayın yaptıklarına da dikkat çeker. *“Bu radyolar, piyasa veya dolmuş müziği denilen, yabancı etiketler taşıyan yeni tür dejenere bir müzikle, dinleyiciyi şartlayıcı nitelikte yayın yapmakta, yasalara aykırı olan bu yayınlarla, TRT’nin müzik politikasını da halkın gözünde yanlış göstermektedirler”*. Bu durumun önlenebilmesi için gerekli önlemlerin alınması gereği vurgulanır.³⁴⁰

Müzik yayınları konusunda, 1972 Çalışma Programı, radyoların elindeki müzikle ilgili her türlü dokümanın kataloglanacağını, gerekli bütün bilgileri içerecek bir *bilgilik* kurularak, bu bilgiler kılavuzlar halinde prodüktörlerin kullanımına sunulacağını açıklamaktadır. Bunların yanında, radyolarda yayınlanacak her türlü müzik için ödenecek telif haklarını saptamak ve Muhasebe birimine gerekli verileri sağlayabilmek için, *Musiki Gereçleri Yapım Ve Yayın Ana Kütüğü* hazırlanacaktır. Yabancı radyo ve televizyon kurumlarıyla müzik değişimi çalışmaları sürdürülecek, yok olan değerlerimizin kurtarılmasına katkıda bulunmak için, özellikle türkü ve oyun derlemelerine devam edilecektir. Bu amaçla, 1967 yılında yapılan 1. Derleme Gezisi’nin bir benzeri düzenlenecektir. Program, kurumun kuruluş yıllarında toplanan Müzik Yayınları Danışma Kurullarının kararlarının yeniden ele alınarak uygulanmasına çalışılacağını, gerekirse, yıl içinde bir danışma kurulu toplanması için Yönetim kurulu’ndan karar isteneceğini belirtmektedir.³⁴¹

³⁴⁰ A.g.e, s. 38

³⁴¹ 1972 Çalışma Programı ve Bütçesi, s. 13-14

2.6. Haber Yayınları

Haber yayınlarında, hiçbir yurt gerçeğinin dinleyici ve seyirciden saklanmaması esastır. Ancak, plan, bu gerçekleri saklamama anlayışının, kitleleri tahrik etmek için araç olarak kullanılamayacağını sık sık vurgular. TRT, tarafsız bir kamu yayın organı olarak, Anayasa'nın meşru tanıdığı parti, grup ve kuruluşların yurt sorunları hakkındaki görüşlerini kapsayan bildiri, demeç ve girişimleri, süre ve öz bakımından *“hakkaniyet ölçüleriyle”* kamuoyuna sunmak durumundadır. Türk toplumunun çağ dışına itilmesi, insan haklarına dayalı, millî, demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti düzeninin yıkılması, millî bütünlüğün bozulması sonucunu verecek girişimlere, ırkçılığa, her çeşit totaliter devlet heveslilerine karşı tarafsızlık söz konusu değildir.

Anayasa'nın 2. maddesinin, kişilere ve siyasî partilere, kamu elindeki basın dışı haberleşme ve yayın araçlarından faydalanma hakkı tanır ve bu faydalanma *“demokratik esaslara ve hakkaniyet ölçülerine uygun şekilde kanunla”* düzenlenecektir. Ancak plan, bu düzenlemenin yapılmadığını ve hakkaniyet ölçüsünün henüz saptanmadığını belirtir.³⁴² TRT'nin özellikle 80 öncesi haber yayınlarında, demeç haberciliği yapmasına yol açan ve en çok eleştirilen politikası da hakkaniyet” ve tarafsızlığı oturtacak esasları belirleyememesinden kaynaklanır. Tarafsızlığın, siyasî partilere eşit süreler ayırmak biçiminde yorumlanması ve herhangi bir siyasî partinin açıklaması yayınlanınca, karşıtı olan parti ya da partilere de yer verilmek zorunluluğunun duyulması, bir süre sonra, haber bültenlerinin siyasî parti demeçlerinden oluşmasına yol açacaktır. Haber değeri olmayan sözde haberler, bültenleri doldurmaya başlar. Öte yandan, haber bültenleri içinde, yalnızca parlamentodaki siyasî partilere yer verilmesi, parlamento dışındaki partilerin haber değeri taşıyan açıklama ve eylemlerinin bültenlerde yer almaması da, TRT'nin yansızlığını olumsuz etkilemiştir. Bunun sonucu da, özerk olmayan TRT'de haber değeri kavramının parçalanmasıdır.³⁴³ TRT'de haber spikeri olarak görev yapan ve TRT-DER Başkanlığını da üstlenen Erkan Oyal da, bu uygulamanın habercilik olmadığını belirtir:

³⁴² a.g.e, s. 38

³⁴³ TOPUZ ve Diğerleri: (1990) s.103

Tarafsızlığı sağlamak için her partinin milletvekili sayısına göre, zamanı böldük ve ona göre 20 kelime CKMP, 18 kelime MP, Adalet Partisine bu kadar kelime, buna bu kadar kelime. Basbayağı kelime sayıyorduk, içeriği falan değil. Çünkü her gün hep partinin Meclis Grup Başkan Vekili bir açıklama yapardı. Biri yaptığı zaman öteki de, hatta yazılı olarak gönderilirdi. Onlar da uzun uzun yazmazlardı yazıyı, nasıl olsa kullanılacak kelime sayısı belli olduğu için. 30 kelime yazarlardı, biz aradan atardık ona göre haber çıkardı. Bütün derdimiz politika ile ilişkili şeylerdi zaten. Yani işin tekniği ile ilgili bir olay yok.³⁴⁴

Plan, haber yayınlarında, protokoler esas yerine kamuoyunun ilgisinin daha hassas

bir şekilde uygulanması gerektiğinden söz eder. Oysa tarafsızlık konusunda olduğu gibi, haberlerin sıralanması ve sunumunda da, TRT bu gerekliliği, uzun yıllar boyunca uygulayamamıştır. .

Kantitite değil, kalite önemlidir, yani batı anlamında haber budur. Yerinden sesli bağlantı yapmak, haber sıralamasını Cumhurbaşkanının kabulünden başlayıp da spora giden bir çizgi de değil de, günün en önemli olayı sporsa eğer oradan başlayıp yapmak. Yapamadık tabii hiçbir zaman. Gerektiğinde 30 kişinin öldüğü bir kaza haberi birinci haber olabilirdi, Cumhurbaşkanı' nın haberi de 30. haber olabilirdi.³⁴⁵

3. Teknik Alt Yapı ve Öneriler

Merkez Program Dairesi Başkanı ve Genel Müdür Program Yardımcısı Semih Tuğrul'un, 12 Mart'tan birkaç ay sonra, henüz görevden alınmadan önce hazırladığı *"1.200 Kilovatlık Radyo Vericilerimiz(Ankara Ve İstanbul) Ve 600 Kilovatlık Antalya Vericisinin Hizmete Girmesi Sonucu Uygulanacak Radyolar Yayın Düzeni Konusunda Ön Rapor Taslağı,"*³⁴⁶ 12 Mart'a gelindiğinde, TRT'nin sahip olduğu teknik alt yapıyı ve bu altyapıya bağlı olarak hizmetin yürütülme biçimini de göstermektedir. Taslakta, TRT'nin kuruluşundan bu yana ulusal radyoculuk alanında büyük aşama oluşturacak olan yeni radyo istasyonlarının hizmete girmesiyle, o güne kadar izlenen radyo yayın politikasının yeniden gözden geçirilip, yeniden planlanmasının gerekeceği vurgulanmaktadır. Yurdun çeşitli bölgelerinde, bölge özelliklerinin de dikkate alındığı bir radyoculuk politikasının uygulandığı, Erzurum,

³⁴⁴ Erkan OYAL ile görüşme.

³⁴⁵ Erkan OYAL ile görüşme.

³⁴⁶ TUĞRUL: A.g.e, s. 73-80

Çukurova, İzmir ve Diyarbakır'da güçlü ve modern vericilerle, her birinin kendi bölgelerine göre bir program politikası izlemelerinin öngörüldüğü belirtilir. Ancak, bu politika bir takım sakıncalar da doğurmuştur. Bu sakıncalardan biri, yurdun belli merkezlerinde oldukça güçlü radyo istasyonlarının kurulmasının- bunların kuruluşuna yol açan gerekçe ne kadar tutarlı olursa olsun- bölgeler arasında, anlamsız çekişmelere yol açmasıdır.* İzmir, Çukurova, Diyarbakır ve Erzurum güçlü bölge radyolarının kurulmasında sağlanan teknik başarı, program personeli konusunda sağlanamamış, bu radyolar kendi bölgelerine yönelik program yapacak, yeterli sayıda prodüktörle donatılamamıştır. Bunun sonucu olarak da bu radyolar, program yönünden Merkez'den beslenme yoluna gidilmiştir. Bu nedenle de, bölgelerin ekonomik, toplumsal, kültürel ve tarımsal sorunlarına eğilen, öneriler geliştiren programlar yayınlanamamaktadır. Bölge ve İl Radyolarının programlarla beslenmesi uygulamasında, Ankara, İstanbul ve İzmir Radyoları'ndan programlar gitmesi gerekirken, Ankara Radyosu, merkezdeki transkripsiyon servisinin kendi emrinde ve bünyesinden bir ünite olmasından yararlanarak, büyük çoğunlukla kendi ürettiği programları göndermiştir. Öte yandan, Ankara Merkez Radyosu, diğer radyolara oranla daha çok sayıda programcı elemana, prodüktöre sahip olduğu halde, bu prodüktörlerden çok azını, bölgesel programlar hazırlamak üzere Ankara dışına gönderme olanağı bulabilmiştir. Bölge ve İl Radyolarında programcı eleman sayısının azlığı nedeniyle, bazı kötü uygulamalar gündeme gelmiş, idarî personele program hazırlatma yoluna gidilmiştir. Taslakta TRT'de bir yönüyle merkezîyetçi, bir yönüyle de adem-i merkezîyetçi bir bölge ve il radyoculuğu politikasının kökleşmeye başlamasının, önemli bir sorun olduğuna da değinilmektedir.

Bölge radyoculuğu, ekonomik bir yöntem olmamasına, personel ve genel giderler yönlerinden oldukça pahalıya mal olan lüks bir işletmecilik olmasına rağmen, teknik olanakların sınırlı oluşundan ötürü sürdürülmektedir. Geline nokta, yeni ve güçlü radyo verici istasyonlarının devreye girmesiyle, yayın politikasında değişiklik yapılmalı, iki ayrı program prototipi uygulayarak, çağdaş radyoculuk düzenine yönelinmelidir. TRT'nin, başlangıçta sınırlı da olsa, şebeke düzeninde çağdaş radyoculuğa geçmesi gerekecektir.

* Tuğrul, burada örneğin Çukurova Radyosu konusunda Mersin ile Adana arasında çekişmeler olduğundan söz eder ve çekişmelerin zaman zaman siyasî baskı sınırlarına kadar zorlanmak istediğini belirtir. Turgut Özakman'da, görüşmede, aynı olayı aktarmıştır.

Taslakta, iki ayrı programın açılış anonslarına bile yer verilmektedir. Örneğin, Ankara'nın, "*Burası Türkiye Radyoları Birinci Program*" anonsuyla açacağı yayını, link bağlantılarıyla, Erzurum Bölge, Trabzon, Kars, ve Van İl Radyolarıyla, Diyarbakır Bölge Ve Gaziantep İl Radyoları aynen yayınlamalıdır. Birinci programın prodüksiyon merkezinin de Ankara Radyosu stüdyolarında yer alması önerilmektedir. Yapım merkezleri İstanbul ve İzmir radyoları olarak saptanacak olan ve İzmir, Antalya ve Çukurova vericileriyle oluşacak şebeke ise, "*Burası Türkiye Radyoları İkinci Program*" anonsuyla yayın yapmalıdır. Gerek birinci, gerekse ikinci program, ulaştığı bölgeler insanların sorunlarına ışık tutacak, o bölgelerin özelliklerini dikkate alacak şekilde yayın yapmalıdır. Dikkat edilmesi gereken, şebekelerin program özelliklerinin ayrı ayrı saptanması, şebekelerden birinde eğitim- kültür ağırlıklı programlar önem kazanırken, diğerinin prototipinin daha hafif türde programlarla donatılmasıdır. Ayrıca, bu düzene geçildiği zaman, FM vericileri ve bir süre Ankara, İstanbul ve İzmir'in eski il vericileri, deneme biçiminde bir *Üçüncü Program* yayınına da başlayabileceklerdir. Taslakta, uygulamaya geçildikten sonra, Ankara, İstanbul ve İzmir'in program üreten prodüksiyon merkezleri olarak kabul edilip, bütün prodüktör ve program uzmanlarının, bu üç ana radyoda görevlendirilmeleri önerilir.

Tuğrul, Genel Müdür Musa Öğün'e sunulan bu rapor taslağına, Öğün'ün ilgi gösterdiğini ancak, tasarımı uygulamaya koymak olanağı bulunamadığını belirtir. Anlatımına göre, aynı konuda bir başka ayrıntılı raporu da, uygulamaya geçmeden önce, İsmail Cem döneminin Genel Müdür Yardımcısı Hıfzı Topuz'a sunmuştur.³⁴⁷

4- 12 Mart'ın Yasakları ve TRT

12 Mart yönetiminin müdahaleleri, muhtıranın hemen ardından kendini gösterir. Örneğin, Başbakan Nihat Erim'in parlamentoda yaptığı sunuş konuşmasının, radyonun 13 Haber Bülteninde kesilerek verilmek istenmesi, iktidarla Haber Dairesi arasındaki ilk çatışmalardan biri olur:

1971'de, Başbakanın mecliste yaptığı sunuş konuşmasının 13 bültenine yetişmesini istemişler. Doğan Kasaroğlu (İç Haberler Müdürü), konuşmanın akşam meclis saatinde geniş ölçüde yayınlanacağını, ama öğleyin haber olarak sadece uygun miktarda verilebileceğini söylemiş. Başbakanın Özel Kalemî konuşmanın 15 dakika verilmesini istemiş. "15

³⁴⁷ TUĞRUL: A.g.e, s. 80

*dakika çok fazla, bültenin tamamı onbeş dakika zaten” demiş, Kasaroğlu. Bunun üzerine Özel Kalem, “Sizinle bu konuyu tartışamam, Sayın Başbakan sizi arar konuşursunuz” cevabını vermiş.. “Aramasına gerek yok” demiş, Kasaroğlu, “13 bülteninde haber değeri taşıdığı ölçüde zaten gerekeni yaparız.” Özel Kalem ısrarla, “15 dakikalık bir bölümünü özellikle şu şu sayfalarını” deyince, peki, demiş. Beni çağırdı. Muammer Yaşar Bostancı da içerdeydi. Başbakanın yaptığı konuşmayı verdi ve *git aynen oku*, dedi. 600 sayfalık bir konuşma, bir kitap, nasıl okunur? Biz girdik, okumaya başladım, benden sonra Zafer’e devrettim bir ara, sonra Çetin’e devrettim. Saatler sürdü. Bu bir tavidir: Eğer sen bana müdahale ediyorsan al sana cevap, şeklinde.³⁴⁸*

Kurtul Altuğ, anılarında, Başbakan Nihat Erim’in, Anadolu Ajansı ile ilgili olarak, Sadi Koçaş’a, *“hem parasını biz veriyoruz, hem bizim aleyhimize yayın yapıyorlar”*, dediğini anlatır. Altuğ, TRT’den rahatsız olan Başbakan’ın, basına ilişkin ilk emrinin TRT ile ilgili olduğunu, TRT yasasının bir an önce değiştirilmesini emrettiğini yazar.³⁴⁹ Henüz yasası değişmemiş ve özerk olan TRT’de, Kasaroğlu, Erim’in direktiflerine karşı tavır alabilmiştir ama 12 Mart yönetiminin *Balyoz Harekâtı* ile başlayan baskıcı, faşizan politikaları, TRT’yi de etkileyecektir. 1568 sayılı yasayla özerkliği kaldırılmasına karşın, tarafsız olması istenen TRT’nin yapısı merkezîleşirken, yayınlar ve yayıncılar üzerinde baskılar da artmaya başlar.*

Ben TRT’ye 1971 yılında girdim. Çok kısa bir özerklik dönemi yaşadım. Günaydın, Ev İçin gibi programlarda çalıştım. O dönemde görevimi, programı iyi yapmak, topluma eğitim düzeyi yüksek bir ürün vermekle sınırlandırıyordum. Eğitici bir misyon yüklenmişim sanki. Kendimi, kaliteli ve topluma hizmet edici program yapmakla yükümlü hissediyordum. Bir devlet kurumunda çalıştığının bilincindeydim. Belli kuralları vardı ama özgürlük açısından sınırlanmış hissetmiyordum. Bana karışıldığını düşünmüyordum. Yakındığım şeyler vardı tabi. Programımı, örneğin Genco Erkal gibi bir sanatçı okursa daha iyi değerlendirir, diyordum. Program Müdürü, *bütçemiz yetersiz*, dediği zaman, kendimi sınırlandırılmış hissediyordum. 12 Mart Muhtırasından sonra TRT’nin üzerine kara bulutlar çökmeye başladı. Anayasa değişikliği, arkasından 359 sayılı yasanın değişmesinden sonra, özerklik diye bir şey kalmadı.³⁵⁰

³⁴⁸ Erkan OYAL ile görüşme.

³⁴⁹ ALTUĞ: A.g.e, s. 105

* Mahmut Tali Öngören, Varlık Özmenek, Melih Aşık, Örsan Öymen, Sevgi Soysal, Yalçın Doğan, Ela Güntekin, Nuri ve Sezi Çolakoğlu gibi birçok TRT çalışanı, evlerinden, işyerlerinden alınıp, götürülürler. GÜLİZAR: A.g.e, s. 36

³⁵⁰ Özden CANKAYA ile görüşme.

TRT için bir yasaklama ve engelleme dönemi başlamıştır. 12 Mart yönetiminin görüşlerine ters düşen görüşler, düşünceler yasaklanır. Yaşanan siyasal ve toplumsal olaylar, yönetimin görüşlerine paralel biçimde mikrofon ve ekrandan yansıtılacaktır. TRT personeli arasında değişiklik yapılarak, günün geçerli politikasına uymayacağı düşünülen görevlilerin ya işine son verilir ya da Kurum içinde etkisiz kılınmaya çalışılırlar. TRT yönetimine, meslekten olmayan ancak 12 Mart'ın uygulamalarını benimseyen kişiler, hem Kurum'un içinden hem dışından getirilir. Denetim uygulaması ise, neredeyse tümüyle bir sansür biçimini alır.³⁵¹ Semih Tuğrul da, Tümgeneral Musa Ögün'ün, biraz da eski Prusyalı yüksek subayların kaskatı disiplin anlayışını anımsatan davranışlarıyla, tepeden inme buyruklarıyla, TRT'de çok şeyi değiştirdiğini ve kısa zamanda Kurum'u tam bir garnizon düzenine sokmayı başardığını yazar.³⁵²

12 Mart'la birlikte baskılar yoğunlaşmaya başladı. Radyoya giriş çıkış saatlerinden tutun da, mesela pantolon giymemiz yasaklandı, en çok aklımda kalan bu. Program konularına gelince, bizim denetçilerimiz çok kültürlü insanlardı, Türkiye'nin o dönem entellektüelleriydi, editörlük gibi bir görev yapıyorlardı. Hissettirmemeye çalışıyorlardı ama şunları hatırlıyorum, mesela Ruhi Su'yu çalmamızı istemiyorlardı, “*aklına bile getirme*” diyorlardı. Sinemacı olarak Yılmaz Güney'den söz etmemiz mümkün değildi. Yine 12 Mart döneminde, program metinlerinin içinde ya da yaptığımız röportajlarda, sol fraksiyonların benimsediği ifadeler kullanıldığında, ideolojik program yaptığınız iddia edilerek soruşturma açılabilirdi. Mesela benim başıma şöyle bir şey gelmişti, Atatürk haftasında yaptığım program için röportaj yaptığım bir kişi, Atatürk devrimlerini nasıl anlıyorsunuz, nasıl yorumluyorsunuz, önemi nedir gibi bir soruya ‘*Atatürkçülük, sürekli devrimciliktir*’ sözünü kullandığı için çağırılıp, azarlandığını hatırlıyorum. “*Bu Troçkist bir söylemdir, programda nasıl yayınlarsın!*”, diye. Sloganların içinde değerlendirme, yorumlama gibi bir durum söz konusuydu.³⁵³

O dönemde prodüktör olarak İstanbul Radyosunda görev yapan Özden Cankaya'ya göre, müdahaleler her olağanüstü dönemde olduğu gibi, öncelikle programlarda kullanılan dilden başlar. Bazı sözcüklerin, program metinlerinde ve yayınlarda kullanılması yasaklanır. Örneğin, *neden* yerine *sebebe*, *ulus* yerine *millet* sözcüğünün kullanılması istenir. Zararlı sayılan ideolojileri anımsatan sözcükler

³⁵¹ ÖNGÖREN: (1995) s. 25

³⁵² TUĞRUL: A.g.e, s. 68

³⁵³ Özden CANKAYA ile görüşme.

kullanılamaz.* Müdahaleler yalnızca Kurum'un içinden, üst yönetimden gelmez. Sağcı basın da, TRT'nin yayınlarını dikkatle izlemekte ve neredeyse bir açık yakalamaya çalışmaktadır.

Hukuk programı yapıyordum, sabah saatlerinde, konusu *Haklarımız Ödevlerimiz'* di. O dönem siyasal baskıları çok hissettiğimiz için, şahsın hukuku ve aile hukuku yapmayı tercih ediyordum, bu da bir otosansür tabi. Kamusal hukukla ilgili konuları ele almamaya özen gösteriyordum ama, hiç olmazsa Medeni Kanun'un aileye ve kadınlara, şahsa tanıdığı haklar konusunda toplumu bilgilendirmek istiyordum. Karşılıklı konuşma biçiminde metin yazıyordum. Hukuk bilgim yetmeyince rahmetli Ümit Doğanay ve Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'na danışırdım, aile hukukuyla ilgili, nişanlanma, evlenme, boşanma gibi konuları işleyen programlar yapıyordum, çok fazla mektup alıyordum, sorular soruyorlardı. Mesela velayetin kullanılması konusu Türk toplumunda büyük bir sorun, boşanma hallerinde nafaka büyük bir sorun... Gündelik hayata ilişkin, kişiler haklarını bilsinler diye, böyle masum konularda program yapıyordum. Sonra, Tercüman gazetesinde Ergun Göze, Ahmet Kabaklı ve adını şimdi hatırlayamadığım bir köşe yazarı daha, Türk toplumunda sabahları radyoda yapılan programlarla kadınların ahlakının bozulduğuna ilişkin yazılar yazdılar. *"Türk kadınları fahişeliğe sevk ediliyor"* anlamında bir ifade yer alıyordu yazılarda. Onun üzerine Genel Müdürlükten yaptığım programı istediler. Sonunda hiçbir şey olmadığı için soruşturma sonuçlanmadı bile. Boşanma hakkının, kadınlara da erkeklerle eşit olduğunu, boşanma hakkının olduğunu, velayet hakkının olduğunu, nafaka hakkının olduğunu söylemem bile rahatsız etti. Yine ikinci bir garip şey, Mevlana haftasında yaptığım bir programda, Mevlana'nın hümanistiliği üzerine bir program yaptım. Uluslar arası bir toplantı yapılmıştı, Macaristan'dan bir Türkolog gelmişti, onunla konuşmuştum. Bir gazetede köşe yazısında, TRT'nin komünistleri, *"Mevlana'yı topluma komünist olarak tanıtıyorlar"* diye eleştiriler çıktı.³⁵⁴

Erol Mutlu'ya göre, TRT, 1970 askerî muhtırasından başlayarak, Türkiye'nin siyasal kültürüne uydurulmuştur. TRT'nin özerk yayın kuruluşu olarak Türkiye'ye dayatmak iddia, istek ve niyetinde olduğu demokratik, çağdaş, hümanist siyasal ve genel kültür kaybetmiş, yerine Türkiye'nin mevcut siyasal ve genel kültürü, TRT'nin işleyişine dayatılmıştır.³⁵⁵

* Örneğin, "Başındaki c kaldırılıp, sonuna s eklenirse, Engels okunur diyerek, 'Hindistan Cengelleri'ndeki cengel sözcüğü bile yasaklanır. *Elektrik Mühendisliği Dergisi*, sayı 217 Ocak 1975, s. 13

³⁵⁴ Özden CANKAYA ile görüşme.

³⁵⁵ MUTLU (1999) , s.26

12 Mart yönetiminin TRT üzerindeki baskıları sürerken, TRT teknolojik anlamda, önemli bir gelişme süreci içine girer. Özerkliği kaldırılan TRT, siyasal iktidara karşı bağımsızlığını yitirmiştir. Askerî yönetimin ve ondan sonraki sivil iktidarların döneminde, TRT'ye yaklaşım değişirken, iktidarın denetimi ve güdümü altına giren TRT'ye güçlük çıkarılmaz.³⁵⁶ Radyonun ve televizyonun, ulusal çapta yaygınlaştırılması çalışmaları bu dönemde daha da hızlanır. Eskişehir, Edirne Televizyonları, Antalya Bölge Radyosu, Hakkâri İl Radyosu bu dönemde yayına açılırken, radyo ve televizyonun teknik olanakları genişletilir.* Uluslar arası spor karşılaşmaları, müzik festivalleri, Apollo 17'nin uzaya gönderilişi gibi olaylar televizyondan naklen yayınlanır. Türkiye'nin çok daha demokratik bir ortama sahip olduğu dönemlerde ve TRT'nin özerkliğini koruduğu günlerde bu gibi gelişmelerin yüzde birine bile rastlamanın kolay olmadığını söyleyen Öngören'e göre, bu durumun nedeni TRT'nin özerkliğinden duyulan rahatsızlıktır. TRT'nin ödenekleri siyasal iktidarlar tarafından kesilir, radyoların ve televizyonun içişlerine karışılmaya, Kurum yönetimi teslim alınmaya çalışılır.³⁵⁷ Özerklikten duyulan rahatsızlıkla, TRT yönetiminin teslim alınmaya çalışılmasının ardından gelen 12 Mart döneminde, teslim alınmak istenen Kurum'un kendisidir. Uygulanan baskıcı politikalar, engelleme ve yasaklar, Kurum yayıncılarının üzerinde, ileriye dönük bir şartlanma ve kendi kendini kısıtlama etkisi yaratacaktır. 12 Eylül 1980 darbesinden sonraysa, baskıcı ve yasaklayıcı politikalar daha da şiddetlenecek, 12 Eylülden yıllar önce hazırlanıp, denetimden geçerek yayınlanan programlar bile soruşturma konusu olacak, prodüktörler bu programlar nedeniyle yargılanacaklardır.³⁵⁸

Yapacağımız programlar içinde, dış denetimden çok bence 12 Martta önemli olan iç denetimimizdi. Programcının içinde yaratılan otosansür, TRT'deki yayıncının, yayıncılığını, olaylara özgürce bakışını, bir şeyler yapma isteğini de çok fazla törpülüyordu. Bu otosansür,

³⁵⁶ ÖNGÖREN (1995) s.24 (Öngören, 12 Eylül 1980'den sonra da TRT'de çok önemli gelişmelerin yaşandığını belirtir. Televizyonun stüdyoları, vericileri, teknik donanımı sayısal artışlar göstermiş, yayın saatleri uzatılmış ve yayın alanları genişletilmiştir. Askeri yönetim sırasında renkli yayına geçilmiş, Özal döneminde de TV kanallarının sayısı artmıştır.)

* Tuğrul'a göre, TRT'nin asker yöneticisi, çabalarını çoğunlukla televizyon konusunda toplamış ve harcamıştır. Öncelikle TV için hazırlatılan bazı "ısmarlama" programlar, sonradan biraz değiştirilerek, radyolarda da yayınlatılmıştır. TUĞRUL: A.g.e, s. 68

³⁵⁷ A.g.e, s. 23

³⁵⁸ Ahmet MORTAŞ ile görüşme.

TRT'nin kurumlaşmasında, önce 12 Mart'la ardından 12 Eylül'le çok ağır biçimde yerleşmiş oldu.³⁵⁹

III- TRT YÖNETİMİ DEĞİŞİYOR: İSMAİL CEM VE FİİLÎ ÖZERKLİK DÖNEMİ

1-TRT'nin Üçüncü Genel Müdürü İsmail Cem (İpekçi)

14 Ekim seçimlerinden bir süre önce, 30 Ağustos 1973 günü, Tümgeneral Musa Öğün, TRT Genel Müdürlüğünden istifa eder. Yerine, Genel Müdür Teknik Yardımcısı Doğan Erden, Bakanlar Kurulu kararı ile vekil olarak atanır.³⁶⁰ Birkaç aylık vekâlet döneminden sonra, 15 Şubat 1974'de gazeteci İsmail Cem, Cumhuriyet Halk Partisi ile Millî Selamet Partisi koalisyonunun seçtiği Genel Müdür olarak görevlendirilir.* Dönemin Başbakanı Bülent Ecevit, göreve geldikleri günlerde TRT'nin birkaç aydır Genel Müdürsüz kaldığını, Cumhurbaşkanı'nın yeni hükümet kurulmadan bu atamanın yapılmasının doğru olmayacağını düşünerek, demokratik bir anlayışla, TRT Genel Müdürü atanmasını geciktirdiğini belirtir. Ecevit, ölçü olarak hem kültürü, hem dünya görüşü ile hem de objektifliği ile o yeri doldurabilecek bir kimse bulmaya çalışmaktadır. İsmail Cem, aradığı isimdir ve bürokratlardan çok, gazetecilik tecrübesinin yararlı olacağını düşünür. Cem'in, 12 Mart darbesine ve cuntacılığa karşı oluşunun da bu seçimde etkisi olmuştur. Cem, 12 Mart'a karşı çıkan Ecevit'e, İsmet İnönü ile mücadelesinde destek olanların da arasındadır:

İsmail Cem İpekçi, yalnız sol hareketleri değil, sağ hareketleri de bir bilim adamı objektifliği ile değerlendirebilen bir kimseydi. Yazılarında bu açıkça görülürdü. Onun için, Sayın Erbakan'ın da, MSP'nin de bu önerimi anlayışla karşılayacaklarını düşünüyordum. Nitekim tahmin ettiğim gibi oldu. Sayın Erbakan'a bu öneride bulunduğum vakit çok memnun oldu. Sevinçten yüzü güldü. "Nasıl bulabildiniz bu ismi, çok iyi düşünmüşsünüz", dedi. Ve arkadaşlarına

³⁵⁹ Özden CANKAYA ile görüşme. (İsmail Cem, TRT'de Genel Müdür olarak göreve başladığı zaman, TRT'nin 12 Mart döneminden ciddi yaralar alarak çıkmış olduğunu, insanların iş yapmaktan çekindiklerini, adeta korktuklarını gözlediğini anlatır. CEM, İsmail: A.g.e, s. 41)

³⁶⁰ *Dünden Bugüne Radyo Televizyon*, s. 41

* İsmail Cem İpekçi Başkanlığındaki Yönetim Kurulu Üyeleri şu isimlerden oluşur: Doğan Erden (Başkan Vekili), Başkan Yardımcıları Prof. Dr. Ali Bozer ve Prof. R. Şerafettin Turan ve üyeler Prof. Adnan Ataman, Dr. Nevzat Atlığ, Fikret Ekinci, Adnan Saygun, Sabri Süphandağlı, Sadettin Karacabey, Em. Kur. Alb. Tefik Karahan, Prof. Dr. Abdullah Türkoğlu ve Em. Amiral Sezai Orkunt.

danışarak, bir iki gün içinde bana olumlu cevabını da getirdi. O şekilde, koalisyon ortakları arasında hiçbir tartışma konusu olmadan İsmail Cem İpekçi'nin kararnamesi çıktı.”³⁶¹

1940 doğumlu İsmail Cem, TRT'nin kendinden sonrakiler de dâhil, en genç Genel Müdür'ü olacaktır.

Başbakanlıktaki görüşmenin ertesi sabahı, kararımı vermiştim: Görevi kabul etmeyecektim. İki nedene dayanmaktaydı bu kararım: Önce yeterli hazırlığını yapmadan, üzerinde düşünüp, çalışmadan TRT'ye girmek, benim hiç alışık olmadığım bir davranıştı. Sonra, kendime güvenime rağmen, hazırlıksız olmam nedeniyle başarısızlığa uğrayabilir, bunun hesabı ise, benden değil Başbakan'dan sorulurdu. Görevi kabullenmek, büyük bir sorumluluğun altına girmekti aynı zamanda; benim yüzümden, beni seçenler büyük zarar görebilirdi.³⁶²

359 sayılı TRT yasasını değiştiren 1568 sayılı yasanın 13. maddesine göre, TRT Genel Müdürü olacak kişinin, 40 yaşını bitirmiş doldurmuş ve devlet memuriyetinde veya uzmanlaştığı dalda onbeş yıllık meslekî tecrübeye sahip olması gerekmektedir. İsmail Cem'in durumu ise, bu iki koşula da uymaz. Cem'in Genel Müdürlüğü, hükümetin çıkardığı, *“Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Genel Müdürü hakkında Devlet Memurları Kanunu'nun istisnaî memurluklarla ilgili hükümleri uygulanır”*, diyen 11 sayılı Kanun Hükmündeki Kararnameyle mümkün olacaktır.*

İsmail Cem, TRT'de geçirdiği 500 günü anlatan kitabında, görevi, Başbakan Bülent Ecevit'in ısrarıyla kabul ettiğini yazar. 1974 Şubat'ında, TRT'nin başına gelirken gördüğü Türkiye'yi de şöyle özetler:

Her şeyden önce, kurulmakta olan CHP- MSP iktidarının Türkiye'nin sınıfsal kuvvet dengeleriyle uyumlu olmadığı, bundan ötürü çok zorlanacağı belliydi. Bu hükümetin oluşmasında Türkiye çoğunluğu açısından kuşkusuz büyük yarar vardı ama, ancak bir “geçiş dönemi” özelliğini taşıyacağını, çok büyük amaçlara Türkiye'yi götüremeyeceğini bilmek gerekiyordu. 1974 Şubatının Türkiye'si,

³⁶¹ SOLAK, İsmet (Der.): *İsmail Cem Dosyası*, Anka Yayınları, Belgesel Dizi:1, Ankara1975, s. 13

³⁶² CEM: A.g.e, s. 9

* 31. 2. 1974 tarihli, 11 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname: “657 sayılı Devlet memurları Kanununa 1327 sayılı Kanunla eklenen ek geçici 10. maddeye bir fıkra eklenmesi; 23. 5. 1972 tarihli ve 1589 sayılı kanunun verdiği yetkiye dayanılarak. Bakanlar kurulunca 13. 2. 1974 tarihinde kararlaştırılmıştır.

sermaye sınıfının kesinlikle egemen olduğu, basın büyük bölümünü kontrol ettiği ve bir bölüm sermayenin ise, 12 Mart dönemi alışkanlığından henüz sıyrıldığı bir ülkeydi. Bütün altyapı ilişkileri sermayenin etkisinde, bütün devlet mekanizmaları sermayeye hizmet alışkanlığındaydı. Sola açık tek parti olan CHP, oyların nihayet % 33'ünü alabilmişti. Sol'un temel dayanağı olan işçi sınıfı, henüz sanayileşmesini tamamlayamamış bir toplumun işçi sınıfıydı. Sendikalı işçi sayısı bir milyonu bile bulmamıştı. Başka bir deyişle, siyasal iktidara gelmekte olan CHP, ülkenin gerçek iktidarınca, sınıfsal iktidarınca istenmeyen bir hükümet kuracaktı. Sonra, bu gerçek iktidarı ele geçirmeye, kaçınılmaz olarak gücü yetmeyecek; nesnel koşullar bunu engelleyecekti.³⁶³

TRT'nin, o günün Türkiye'sindeki işlevi, halk kitlelerinin kendini geliştirmesi ve çevresindeki maddi koşulları değiştirmesi sürecine, hareketlenmesi sürecine mümkün olan en büyük katkıda bulunmaktır, Cem'e göre. TRT, kitlelerin çevredeki olayları doğru değerlendirmesine, haberli kılınmasına, haber unsurunun getirdiği dinamizme erişmesine yardımcı olmalıdır. Kurum'un Genel Müdürlüğü'nün de, TRT'ye kitle yararı yönünde bir dönüşüm verebilme imkânı sağlayan, son derece etkili ve önemli bir görev olduğunu düşünmektedir.³⁶⁴

Cem'in, göreve başladıktan üç hafta sonra, 11 Mart 1974'de yaptığı basın toplantısındaki açıklaması, yeni dönemin içine gireceği yayın sürecinin işaretini verir. TRT, Anayasa ve yasa çerçevesinde, çağdaş, demokratik, çoğulcu bir anlayışla kendi görevine eğilecek, TRT'nin bu dönemdeki başlıca özelliği bu olacaktır. Kurum'un görevi, belli bir görüşü halkoyuna kabul ettirmek değil, bütün görüşleri yansıtarak, halkoyunun serbestçe oluşumuna yardım etmektir. Başlıca ölçülerinden biri, halkın ne istediği ve neyi beğendiğidir. Çeşitli sorunları ele alırken, dinleyiciyi, seyirciyi, soyut bir öğrenci, TRT'yi ise her şeyin doğrusunu bilen bir âkil gibi görmeyeceğini söyler. TRT, haber ve kültür görevini, halkın eğilimlerini dikkatle değerlendirerek, mümkün olduğu yerde halkla diyalogu kurarak gerçekleştirecektir. Radyo ve televizyonun, Türkiye'nin yaygın ve en güçlü kültür aracı olduğu doğrudur, ancak burada Cem'e göre sorulması gereken soru, "*kimin kültürü, neyin kültürü ve hangi kültür*" sorularıdır. Yeni çalışma döneminin kültür anlayışında öncelik, Türkiye kültürü olacaktır. Anayasa'nın TRT'ye vermiş olduğu toplumun

³⁶³ A.g.e, s. 12

³⁶⁴ A.g.e, s. 13

tümünü yansıtmak görevi eşliğinde, toplumun ortak kültürüne yönelinecektir. Sanat ve eğlence programlarında da, genç beyinleri yanlış değer yargılarına ve erdem dışı eğilimlere yöneltmekten dikkatle sakınılacaktır. TRT'nin görevi, iktidarların sesi olmak değildir. Bütün Türkiye'nin tek sesi olmak gibi, bir yayın aracı için ölçüsüz bir iddiayla ortaya çıkmak da değildir. TRT'nin görevi, bütün Türkiye için çok önemli bir haber ve kültür aracı olmaktır.³⁶⁵

Cem'in, yeni dönemde izlenecek politikayla ilgili söyledikleri, TRT'nin önceki yıllarda uyguladığı politikaların da değişeceğini gösterir. Bir kere, başlıca ölçü olarak halkın isteği, halkın beğenisi alınmaktadır. Dinleyici, seyirci, soyut bir öğrenci olarak, TRT de, her şeyin doğrusunu bilen bir âkil olarak görülmeyecektir. Oysa kuruluşundan beri, TRT, dinleyicinin istediğini değil, ihtiyacı olduğunu düşündüğünü verme kaygısındadır. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra yoğunlaşan *Ulus* yaratma sürecinin bir parçası olarak, öncü ve eğitmen rolü oynamaktadır. Mutlu, BBC'nin yaşayan modelini oluşturduğu kamu hizmeti yayın tekeli anlayışının, Raymond Williams'ın sınıflandırmasına göre, yayıncılıkta *paternalist* anlayışın bir örneği olduğunu belirtir. Bu yaklaşımın, paternalist (ya da belki seçkin) olarak nitelenmesinin sebebi de, yayın kurumunun toplumun dışında, hatta üstünde bir yerlere, toplumun eğitmeni konumuna yerleştirilmesidir. Bu konum, toplumdaki hâkim grupların törelliği ve beğenisinde yansıyan yüksek standartların sürdürülmesi idealiyle tanımlanmaktadır. BBC'nin kurucusu Sir John Reith, bu yaklaşımı, daha demokratik bir iletişim aracının kaçınılmaz olarak, daha düşük standartlara yol açacağını öne sürerek savunur. Reith'ın kamu hizmeti anlayışı, halkı, zengin, yüksek bir kültür sahibi olacak ve Amerikanlaşmış popüler kültürün türdeşliğinden uzak tutacak biçimde eğitme amacını gütmektedir. İngiliz toplumbilimci Stuart Hall'e göre, BBC, hitap ettiği ulusu üretmiş, temsil etme tarzlarıyla, kendi izlerkitesini yaratmıştır. Mutlu, TRT'nin, *paternalist kamu yayıncılığı* ilkesini, BBC'den naklen aldığını söyler. Türkiye'de bu anlayışın kökleri de bulunmaktadır.³⁶⁶ TRT de, kendini tanıtırken söylediği gibi, bir okul olma

³⁶⁵ A.g.e, s. 29-31

³⁶⁶ MUTLU: (1999) s. 24-27 (Mutlu, BBC'nin kurucu babası sayılan Sir John Reith'in kişiliğinde gelişen ilkeler manzumesinden söz eder. Bu ilkeler manzumesine göre, bir yayın kurumunun topluma karşı sorumluluğu, o topluluğu eğitmek, bilinçlendirmek, kültürlendirmek, aydınlatmak, modernleştirmek; ulusul ahlâki bir topluluk olarak bütünlüğünü sağlamak, en yüksek beğeni standartlarını özendirmek ve bunları topluma yaymak, enformasyon ve tartışmaların mikrofon ve

niteliğini korumak amacındadır. Öte yandan kimin, neyin kültürü, hangi kültür sorularının sorulması da, TRT için yeni bir anlayış olacaktır. Özellikle 12 Mart öncesinde, TRT, yüksek kültürün aktarıcısı olma işlevini yüklenmiştir. Cem'in açıklamalarına göreyse, doğuyla batının köprüsü olabilmiş, doğu ile batının sentezini yapabilmiş bir toplumun kültürü, halkın kültürü, TRT mikrofonlarında ve ekranlarda yer alacaktır.* Açıklamada, TRT'nin iktidarın sesi olmadığına vurgulanması da önemlidir. Anayasa değişikliği ve 1568 sayılı yasayla özerkliği kaldırılan kurumun, iktidarla ilişkisinin izleyeceği yön, bu ifadeyle ortaya çıkmaktadır.** Cem'in açıklamasında dikkati çeken bir nokta da, televizyona ağırlık verilmesidir. Televizyon hizmetinin daha geniş bir alana yayılması, programların gelişmesi, yeni çalışma döneminin esasları arasındadır, derken, radyoya ilişkin olarak düşünülen herhangi bir hedef gösterilmez. Radyoyla ilgili olarak yalnızca, “*yerleşmiş ve köklü radyoculuk hizmeti*”nden söz edilir.***

Öte yandan, İsmail Cem, göreve gelmesinin ardından yaptığı ziyarette Başbakan Ecevit'in, kendisine TRT'ye ilişkin en küçük bir öneri ya da eleştiride bulunmaktan dikkatle kaçındığını belirtir. Ecevit'in, bu tutumunu bütün Başbakanlığı süresince titizlikle izlediğini aktarır.

ekrana getirilmesi suretiyle ussal bir demokrasinin yaratılmasına yardımcı olmak işlevlerinden oluşur. Bu ilkelerin hayata geçirilmesi için yayıncılığın bir tekel olarak düzenlenmesi gerekir.)

* İsmail Cem'in Program Danışmanı olarak görev yapan Haluk Şahin, Cem'in düşüncelerinin “Türkiye’de Geri Kalmışlığın tarihi” adlı kitapta somutlaştığını belirtir: Cem bu kitabıyla, o sıralarda Türk solunda çok yaygın olan bir tartışmaya ağırlığını koyuyordu. O zaman, ATÜT’çüler (Asya Tipi Üretim Tarzı) ya da Kemal Tahirciler denen kampa katılıyordu. İdris Küçükömer tarafından da savunulan bu yaklaşıma göre, Marksizm’in Batı toplumlarına dayanılarak üretilmiş gelişme şablonları Türkiye’ye uygulanamazdı. Bu topraklarda Avrupalı anlamda bir feodalite evresi yaşanmadığından, Türkiye çok kendine özgü bir ülke olarak ele alınmalı, öyle analiz edilmeliydi. Klasik sömürgecilik döneminden de geçmemiş olan Türkiye’nin kültürü çok zengin ve farklıydı, çünkü engin bir Doğu-Batı sentezine dayanıyordu. Bilge bir halkın toprağıydı burası. Cem, bu bakış açısını TRT’de yaptıklarına da yansıttı. Bu yüzden eleştirilere uğradığı oldu. Örneğin, o yıllarda sık sık rastlanan yayın kesilmelerinde, ekrana sıradan manzara resimleri yerine halı ve kilim motiflerinin getirilmesi, arkada saz eserleri çalması alay konusu bile oldu. TRT’nin ‘devrimcilik’ iddiasındaki kimi bürokratları onun yaptıklarını anlayamadıkları gibi, frenlemek için ellerinden geleni yaptılar. ŞAHİN, Haluk: “TRT’deki 500 Başarılı Gün”, www.bianet.org

** İsmail Cem, anılarında, Başbakan Bülent Ecevit’in, TRT üzerinde en küçük etki yapabilecek sözlerden, konulardan uzak durduğunu, haberler ve yayınlar üzerinde hiçbir etki girişi olmadığını yazar. Yakın çevresinden de böyle bir girişim gelmemiştir. CEM: A.g.e, s. 26

*** Televizyonun yayına başlaması ve yurt çapında yaygınlaşmasından sonra, radyonun, TRT yönetimleri için de ikinci planda kaldığı görülmektedir. Gerek teknolojik gelişim, gerekse diğer yatırımlar açısından, radyo, özellikle 80’li yıllardan sonra, deyim yerindeyse unutulmuştur

TRT ve benim üzerimde en küçük bir etki yapabilecek sözlerden, konulardan dikkatle uzak durmuştum. Haberler ve yayınlar üzerinde hiçbir etki girişimi olmamıştı. Yakın çevresinden de böyle bir etki gelmemişti... Başbakan olarak Sayın Ecevit'i, TRT hakkında konuşturabildiğim tek örnek, Başbakanlığından çok sonraki bir tarihte ve benim ısrarlı sorularım üzerine... televizyondaki geçiş dialarıyla, verilen müziğin hep tekrar edildiği ve yetersizliği, olmuştu.³⁶⁷

Dönemin Başbakanı Ecevit'in, TRT konusunda izlediği tutum da, bu dönemde TRT'nin yayınlarının fiilen hükümetten bağımsız bir anlayışla sürdürüleceğini göstermektedir. O günlerde basından sorumlu Bakan olan Orhan Birgit de, İsmail Cem'in, TRT'de Genel Müdür olarak kısa süre içerisinde önemli ve köklü değişiklikler yaptığını belirtir. Yasasında yazılı olmadığı halde, hem o günkü hükümetin anlayışı hem de Cem'in kişiliği sayesinde TRT, siyasi iktidara karşı özerklik kazanmaya başlamıştır:

O günlerde Bakanlar Kurulu, bir dizi önemli ana tüketim malına zam yapmak zorunda kalmıştı. Başbakan Ecevit, yeni hükümetin aldığı bu kararları vatandaşlara anlatmak amacıyla devlet televizyonu radyosundan canlı bir konuşma yapmayı düşünmüştü. Basından sorumlu Bakan olarak TRT Genel Müdürü'ne, Ecevit'in bu isteğini telefonla ilettim. Genel Müdür, İstanbul'da olduğunu, ama Başbakan'a kurumun mikrofonlarını istediği gibi kullanma imkânının verilmesinin doğru olmadığını söyledi. *"İstenilirse, bir basın toplantısıyla gerekli açıklamalar yapılır; TRT, Başbakan'ın konuşmasından gerekli gördüğü bölümleri haber bültenlerine alır"* dı. Sadece TRT Genel Müdürü'ne, sıkıntısını anlatamayan bir Bakan olarak değil; meslektaşı, eski arkadaşı olarak da zor durumda kaldığımı hissettirmemeye çalıştım. Kurum'un Haber Dairesi Başkanı olan, gazeteci Doğan Kasaroğlu'nu arayarak Cem ile yaptığım konuşmayı naklettim. Pratik yapılı Kasaroğlu, *"Aman Sayın Bakanım, dedi, üzülmeyin. Genel müdürümüz de gazeteci, ama böylesine önemli bir haberin kamuoyuna Sayın Başbakan tarafından bizim aracılığımız ile duyurulmasının önemini sanırım anlamamıştır."* Sonra ekledi: *"Başbakan, açıklamalarını ne zaman yapmayı düşünüyorsa, lütfen bildirin. Ben şimdi gerekli hazırlıklara başlayayım."* İsmail Cem, Başbakan'ın konuşma yapacağını bir oldubitti olarak devlet radyosunun anonslarından duymuştu. Ertesi gün de kendisini by-pass eden Haber Dairesi Başkanı Kasaroğlu ile yardımcısı Muammer Yaşar Bostancıoğlu'nu görevlerinden alarak kızağa çekti. Durumu o zaman bütün ayrıntısı ile rahmetli Ecevit'e anlattım. Yüzünü önce bir sıkıntı

³⁶⁷ CEM: A.g.e, s. 26

kapladı. Hemen arkasından “Cem’in bu kararını içimize sindireceğiz. Özerklik konusunda biraz abartılı bir yaptırım da olsa, yeni genel müdürün tutumunu saygıyla karşılamalıyız” dedi.³⁶⁸

2.Radyo’nun Değişen Yüzü

İsmail Cem’in Genel Müdür olmasıyla, yönetim kadrolarında da değişiklikler gündeme gelir. Bu değişikliklerin önemli bir kısmı, TRT’nin içinden gerçekleştirilir. Ancak, asıl çekirdek kadro, TRT dışındandır. Cem’in yazdığına göre, bu isimler, Hıfzı Topuz, Mehmet Barlas, Haluk Şahin ve Mustafa Gürsel’dir.

Yeni ekibin göreve geldiği günlerde radyolar, televizyona oranla, kurumlaşmış bir yapı sergilerler. Cem’in anılarında da bu noktaya değinilir. Programlar, düzenli biçimde saptanmakta, yapımları planlanıp, zamanında yetişmektedir. Radyolar, Televizyon ve Haber Merkezi gibi, acil bir sorun değildir. Radyolar konusunda en önemli sorun, radyo yayın ve programlarının sorumlusu olan Genel Müdür Program Yardımcısı Emekli Albay’ın, uzun süreli raporlu olması, yerine vekâlet eden kişinin de, program yardımcılığı niteliklerine sahip olmayan bir emekli subay olmasıdır.³⁶⁹ İsmail Cem, Genel müdür Program Yardımcılığına Hıfzı Topuz’u getirir.* Topuz, radyolardan sorumlu olacaktır.

1974’de benim TRT’nin başına geleceğim söylentileri çıkmaya başladı. Arkadaşılarımdan bana mektuplar geldi, TRT’ye Genel Müdür oluyormuşsun diye, benim hiç haberim yoktu. O sıra Ecevit, Cem’i çağırmış. Cem’e görev vermiş. Karar verecek olan Ecevit. O da Cem’le bir iki konuşma yapmış, Cem’le ahablığı olmuş, çok sevmiş. Cem’i getirdi. Cem de, “*Madem Hıfzı adaydı, onunla beraber çalışalım*” demiş.³⁷⁰

³⁶⁸ BİRGİT, Orhan. “İsmail Cem’in 35 Yıl Sakladığım Özelliği”, *Cumhuriyet*, 26. 01. 2007

³⁶⁹ CEM: A.g.e, s. 72

* Strasbourg Hukuk Fakültesi’nde gazetecilik doktorası yapan Hıfzı Topuz, 1947–58 yılları arasında Akşam gazetesinde önce istihbarat şefi, sonra yazı işleri müdürü olur. İstanbul Gazeteciler Sendikası’nın kurucuları arasındadır ve sendikanın başkanlığını da yapar. TRT’de göreve çağrıldığı dönemde, Paris’te, Unesco Genel Merkezi’nde Özgür Haber Dolaşımı şefi olarak çalışmaktır. Uluslararası gazetecilik örgütleri arasında mesleki işbirliği, basın ahlâkı, gazetecilik eğitimi ve gazetecilerin korunması projelerini yönetmiş, Afrika ülkelerinde, Hindistan’da, Filipinler’de gazetecilik eğitimi seminerleri düzenlemiştir. Kara Afrika’da kırsal basın projesini de oluşturan Topuz, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi’nin, o zamanki adıyla Basın-Yayın Yüksek Okulu’nun kuruluşu için, Paris’te Unesco’nun merkezinde ilk projeleri hazırlamıştır.

³⁷⁰ Hıfzı TOPUZ ile görüşme. Hıfzı Topuz, görüşmede, TRT Genel Müdür Yardımcılığına getirilmesine, gerek siyasi kadrolardan gerekse TRT Yönetim Kurulundan itirazlar geldiğini, konunun Meclis’te bile tartışıldığını söyledi.

Hıfzı Topuz, çeşitli ülkelerin deneyimlerinden yararlanarak radyonun, yöneticilerle yönetilenler arasında bir diyalog aracı olarak kullanılmasına yönelmeyi düşünür. Ona göre, iletişim araçları demokratik gelişmelerde kullanılmalıdır. Başka deyişle, demokratik gelişme süreci içinde iletişim araçlarına büyük görevler düşer. Kamusal iletişim araçları, yalnızca yönetenlerin düşüncelerini yaymakla yetinmemeli, kitlelerin düşüncelerini ve istemlerini de yöneticilere duyurmalı, çok yönlü bir iletişimin hizmetinde olmalıdır. Cem'in önerisini de bu düşüncelerle kabul etmiştir.³⁷¹

Cankaya, TRT tarihi ile ilgili araştırmasında, o yıllarda radyolarda program üretenlerin, bu dönemin, TRT tarihinin en demokratik ve üretken dönemlerinden biri olduğunu vurguladıklarını aktarır.³⁷² Bu çalışma için görüşülen yayıncılar da aynı noktaya değinmişlerdir.

74'de yönetim değişti. İsmail Cem Genel Müdür, Hıfzı Topuz, Genel Müdür Yardımcısı, Sanıyorum onlar paylaşmışlardı, İ. Cem daha çok televizyonla ilgileniyordu, Hıfzı Bey de radyodan sorumlu Genel Müdür yardımcısıydı. Ve de Hıfzı Bey'in deneyimleri önemliydi, çünkü bildiğim kadarıyla Hıfzı Topuz, ondan önceki 16 yıl boyunca basın yayın yoluyla kırsal alan eğitimi üzerinde çalışmıştı, Unesco' da."³⁷³

O dönem TRT'nin en iyi dönemlerinden hakikaten biridir. İsmail Cem, Ecevit hükümeti tarafından TRT'ye getirildi. Şubat 74'de. İsmail Cem, gazetecilikten gelen, batı kültürünü almış, yayıncılığı ve iletişimciliği iyi bilen, Fransa' da eğitim almış bir kişiydi. Yine yurt dışında bu işleri iyi bilen bir kadroyla geldi. Mesela Hıfzı Topuz. Geldikten sonra bunlar TRT içerisinde devrim niteliğinde bir şey yaptılar."³⁷⁴

O dönemde Hıfzı Topuz'un radyolardan sorumlu genel müdür yardımcısı olması nedeniyle, radyolara format açısından ve içerik açısından özgürlük getirmek istedi. O zaman çok coşkulandık yine. Yaptığımız programların içinde yeni şeyler üretmek istedik. Mikrofonu dışarıya, dinleyicinin yanına taşıdık. Halktan çok büyük ilgi vardı. Yapımcı olarak da, güncel konularda program yapma esnekliğimiz vardı."³⁷⁵

Hıfzı Topuz, programdan sorumlu genel müdür yardımcısıydı. Sabah saat 8.5'da gelirdi, akşamın 10'una kadar bizimle iç içe çalışırdı.

³⁷¹ TOPUZ, Hıfzı: *Elveda Afrika, Hoşça Kal Paris*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 288

³⁷² CANKAYA: A.g.e, s. 100

³⁷³ Filiz ERCAN ile görüşme.

³⁷⁴ Ceyhan BAYTÜR ile görüşme.

³⁷⁵ Özden CANKAYA ile görüşme.

Program yapılır, dinlenir hep beraber. Bu bir genel müdür yardımcısıydı, prodüktörlerle beraber çalışırdı.”³⁷⁶

Topuz’un göreve geldiği günlerde, radyo programları Ankara, İstanbul Radyolarında ve bir ölçüde de İzmir Radyosunda hazırlanmaktadır. Diğer bölge radyolarının yayına katılımı yoktur. Yayınlar, genellikle yirmişer dakikalık, tek tip ve band olarak hazırlanan programlardan oluşmaktadır.³⁷⁷ Yeni yönetimin radyoyla ilgili ilk kararı, radyonun yeni bir kimlik kazanması, yayın postalarının ayrılması ve programların yeni bir anlayışla yapılıp, yayınlanmasıdır.

3.Yeni Bir Yayın Düzeni

Radyoculuk alanındaki teknik gelişmelere rağmen, özellikle televizyonun yayına başlaması ile radyonun dinleyici kaybına uğraması, yayınların yeniden düzenlenmesi gereğini ortaya çıkarır. 1975 Yayın Programında, radyonun dinleyicisinin azaldığına dikkat çekilir. Radyoya yeni bir canlılık kazandırmak, radyo yayınlarını ülkenin gerçeklerine daha uygun bir biçimde düzenlemek, gerek habercilik, gerek eğitim ve kültür açılarından radyoyu daha yararlı bir duruma getirebilmek için yeni uygulamalar hayata geçirilmelidir. TRT I, TRT II, TRT III postaları bu amaçla birbirinden ayrılmış, kuşak programların uygulanması yoluna gidilmiştir.

Kuşak programı diye bir şey ben Fransa’da dinliyordum. Onları örnek aldım. Hatta o zaman oğluma, “*programları kayda al, bantları bana gönder*”, dedim. Onlar bant olarak bana geliyordu, ben de nasıl yapıldıklarını inceliyordum. O programlardan yararlandım. Canlı yayınlar yoktu, o zamana kadar. Böyle programlarla başladık.³⁷⁸

5 Ağustos 1974’te deneme yayınlarıyla başlayan *Kuşak* programlar, çok kısa, çok çeşitli, her konuda uygulanabilir, yararlı, somut, küçük bilgilerin, çok sesli ve sıcak sunuşlarla, canlı olarak yayınlandığı programlardır. Bu programlarda, dinleyicinin sevdiği türde müzik parçaları, dinleyicinin kendi yaşamından kesitler, mektup ve telefonla ulaştırdığı çeşitli sorunlarına cevaplar yanında, duygusal sorunlarını paylaşma ve bu sorunlara çözüm arama çabaları da yer alır. Dinleyici ile

³⁷⁶ Bengi BAYTUR ile görüşme.

³⁷⁷ TOPUZ: (2005) s. 291

³⁷⁸ Hıfzı TOPUZ ile görüşme

radio arasında canlı bir bağın kurulması amaçlanan kuşak programlarda dinleyicinin kendi gözlem ve önerilerine de yer verilmesi amaçlanmaktadır. Kuşak yayınlarının, yayıncıya, *habercinin güncel kişiliğini* kazandırması amaçlanmaktadır. Dinleyici için hem *Cep Ansiklopedisi* hem *günlük gazete* işlevi görmesi istenen kuşaklarda, söz bölümleri, tek tek ve toplam süre olarak kısa planlanır. Örneğin, konuşmaların üç dakikayı geçmemesi, sözün, programın üçte birini oluşturması istenir. Müzikler karma olarak sunulacak, genellikle sevilen, bilinen, kolay anlaşılır eserler olacaktır. Yayının canlı olmasıysa, dinleyici telefon ve mektuplarının anında cevaplandırılabilmesini, ani gelişmelerin, kısa haber ve sentezlerle, zamanında değerlendirilmesini mümkün kılacaktır. Kuşak yayınlarının bir başka özelliği de, dinleyiciyi aktif olarak programlara katma ve toplu dinleme için radyo formatlarında örgütleme eğiliminin uygun olmasıdır. Yayınlanan programların, dinleyici ile birlikte dinlenmesi ve bu dinleme sırasında yapılan röportajların ve dinleyicilerden alınan seslerin bir sonraki programda yayınlanmasıyla, dinleyici tepkilerinin ve yorumlarının programlara yön vermesi sağlanmak istenmektedir. Hıfzı Topuz, “*Senegal’de Kırsal Kesime Yönelik Eğitici Radyo*” başlıklı makalesinde, UNESCO’nun, 1968 Aralıkta Yeşil Burun denilen yer fıstığı bölgesinde başlattığı uygulamayı örnek verir. Senegal köylüleri, haftada üç kez, gün batarken radyo başına toplanıp, eğitici yayın saatini dinlerler. Yerli dillerden Woloffça’da, “*Disoo*” (insanların, anlaşmazlıklara yol açmış bir konuyu tartışmak için bir araya gelmeleri) adı verilen bu dinleme saatinde, haftada iki gün didaktik yayınlar dinlenirken, bir gün de forum biçiminde, dinleyicilerden gelen dilekler, uyarılar ve sorularla uzmanların cevapları dinlenerek, tartışılır. Topuz, projenin, UNESCO uzmanları tarafından yönetildiği üç yılda, yayınların Woloffça konuşan bütün bölgelere yayılmasının sağlandığını, köylülerin, radyoyla yakın ilişki ve işbirliği kurduğunu belirtir. Köylüler, radyo aracılığıyla hükümetten, krediler, kooperatif reformu, köylü borçlarının affı gibi çeşitli kolaylıklar sağlamışlar, bu da radyoya duyulan güveni arttırmıştır. Bu programdan önce, radyoda yayınlanan eğitici programlar hep tek yönlü mesajlar verip, köylü dinleyicilerin görüşleri yer almazken, Disoo programı ile radyo ile dinleyici arasında çok yönlü haberleşme sağlanmış olmaktadır. Yayınların dinleyici üzerinde etkisini incelemek için de sürekli etki araştırmaları yapılır. Bu araştırmalar, köylerde kurulan dinleme gruplarının başkan ve sekreterlerinin düzenlediği toplu dinleme ve tartışmalardan sonra, sonuçların radyoya bildirilmesi

ile gerçekleştirilir. UNESCO yardımının kesilmesinden sonra, projeyi hükümet ele almış ve diğer bölgelere de yayınlar ulaştırılmıştır.³⁷⁹ Ancak, Topuz'un, UNESCO'daki deneyimlerine dayanarak başlattığı bu uygulama, Türkiye'de birkaç programla sınırlı kalır.

Bir defa dinleyici mektuplarına önem verdim. Birkaç kişi bunları okuyup, seçiyorlardı. Ben o mektupları hâlâ saklarım... Mektuplar benim için çok yol gösterici oldu. Sonra, yayınlarda mutlaka halkla konuşulmasını istedim. Gerek Sabahtan Sabaha, gerek Kadın Dünyası'nda gerekse akşam kuşağında dinleyicinin sesini almaya çalıştım. Prodüktörlerin hepsi, ellerinde makineyle ses alıyorlardı. Asıl bir de yapmak istediğim şey vardı, köy programlarında köylünün sesine yer vermek. Köye gidelim, çekim yapalım, köyde radyoyu dinleyelim, konuşalım, onların tepkilerini alalım, onları yayınlayalım, istedim. O zaman Neşet Ertaş gibi sanatçılarla programlar yaptık. Köylüler hazırlanıyorlardı, saz çalanlar falan gelip, türkü söylüyorlardı. Onlara programı dinletip, ne düşünüyorsunuz diye onların tepkilerini alıp, ertesi hafta yayınlıyorduk.³⁸⁰

Dinleyici ile genel olarak TRT ve özelde radyo arasındaki bağın güçlendirilmesi, dinleyicinin radyoyu sürekli ve bilerek izlemesi amacıyla, programların duyurulmasına da önem verilir. Örneğin, uygun yayın aralıklarında ve canlı kuşak yayınlarında, günün ve haftanın belli başlı radyo ve TV programları, dinleyici ve seyirciye duyurulacaktır. Ayrıca, yayın tasarıları ve program konuları hakkında basına sürekli bilgi aktarılması sağlanacaktır. Bu amaçla, TRT Basın Bürosu, yayınlara ilgili olarak planlanan gelişmeler ve programlar hakkında sürekli ve düzenli biçimde bilgilendirilecek, bu bilgiler gerektiğinde fotoğraflarla basına iletilecektir.

3.1.Farklı Yayın Postaları

Radyo yayınının, programların konularına ve işlenme biçimlerine göre farklı postalarda toplanması, yeni yayın düzeninin en belirgin özelliği olur. 1974'de başlayan ve 1975'de genişletilen bu uygulama, zaman içinde bazı küçük

³⁷⁹ TOPUZ, Hıfzı: "Senegal'de Kırsal Kesime Yönelik Eğitici Radyo", *Yayıncılık*, Nisan 1975, sayı: 1, s. 2-4

³⁸⁰ Hıfzı TOPUZ ile görüşme. (Topuz, görüşmede, toplu dinleme ve dinleyicilerle birlikte program oluşturma düşüncesinin, radyo yapımcılarından çok da fazla destek görmediğini belirtti.)

değişikliklerle, bugüne kadar sürdürülmektedir.* Postaların ayrılmasıyla, dinleyiciye, birden çok program arasında seçme yapma olanağı tanınmakta, dinleyicinin ilgi alanlarına ve ihtiyaçlarına göre programların yayınlarda yer bulması sağlanmak amaçlanmaktadır.

Radyo yayınları, amaç ve türlerine göre, TRT I, TRT II ve TRT III adıyla, üç ayrı postada toplanmaktadır. 9 Eylül 1974'te, geniş dinleyici kitlelerini aydınlatmak, eğitmek, doğru, tarafsız ve çabuk haber vermek, bunun yanında da dinleyiciyi eğlendirmek amaçlı TRT I postası yayına girer. TRT I, geniş kitlenin kolayca izleyebileceği, haber ve eğitim yayını yapan bir postadır. Yayınlar, ekonomik ve sosyal kalkınma hizmetinde olacaktır ve TRT I, her şeyden önce, çok yönlü bir kitle haberleşmesine yöneliktir. TRT I postasıyla, gece 01.00'den sabah 06.00'ya kadar süren *Geceyarısı Kuşağı* ile pazartesi günleri dışında 24 saatlik yayın uygulamasına geçilir. Pazartesi günleri 20 saat yayın yapılmaktadır. TRT I, Ankara (120 kW), İstanbul(1200 kW), İzmir(200 kW), Erzurum(200 kW), Diyarbakır(300 kW), Antalya (600 kW) ve Kars (2 kW) radyolarının ortak yayınından oluşmaktadır. Bu radyolar, belirlenen saatlerde, şebekeden ayrılarak bölgesel yayınlarını yapacaklardır.³⁸¹

Ben göreve başladığımda, Ankara'nın 1200kW'lık büyük Radyo vericisi, bazı aksak ve eksiklere rağmen hizmete açılmıştı. Bir buçuk ay sonra ise, Mudanya'daki 1200 kW'lık büyük verici tamamlandı. Bunların deneme yayınları bitip de, Türkiye haritasını incelediğimde, bir eksikliğin, daha doğrusu mantıksızlığın varlığını fark ettim: Güçlü vericilerin de katılmasıyla, bizim radyo yayın gücümüz, Türkiye'nin dörtte üçünü, hem de iki üç ayrı kanaldan kapsamaktaydı. Örneğin Bursa ili, hem Ankara büyük vericisinin hem de Mudanya vericisinin kapsamındaydı; Adana, hem Ankara hem Çukurova hatta Diyarbakır vericilerini izleyebiliyordu, v.b. Buna karşılık, bütün bu vericiler "aynı" programı yaymaktaydı. Ancak belli ve kısa sürelerde bölgesel yayın

* Bugün, TRT Televizyon kanalları TRT 1, TRT 2, TRT 3, TRT 4 ve TRT Int/Avrasya olarak adlandırılmakta, Türkiye Radyoları ise Radyo 1, Radyo 2 (TRT FM), Radyo 3 ve Radyo 4 postalarından, Ankara, İstanbul ve İzmir radyolarının katılımıyla ortak yayın yapmaktadır. Bunların yanında, Antalya, Erzurum, Çukurova, Diyarbakır ve Trabzon bölge radyoları ile TRT Hatay FM (İl Radyosu) ve Antalya'dan yayın yapan TRT Turizm Radyosu da yayın hizmetini sürdürmektedir.

³⁸¹ 1974 Yılı Faaliyet ve Mali Bütçe Raporu, Basılı Yayınlar ve Kitaplık Müdürlüğü Yayınları, No: 70, s. 20 (Raporda, Çukurova radyosu'nun teknik olanaksızlıklar nedeniyle ortak yayına katılmadığı, ancak yayın karakteristiğinin TRT 1'e uygun olarak yürütüldüğü belirtilmektedir.)

yapılıyor, bunun dışında ya ortak yayın oluyor, ya da, aynı programlar değişik günlerde, değişik vericilerden yayınlanıyordu.³⁸²

Atıl durumda olan, daha doğrusu yanlış kullanılan teknik olanakların, daha verimli kullanılıp kullanılamayacağı düşüncesi, Türkiye'nin tümüne, iki ayrı yayını aynı anda dinletebilme arayışlarını doğurur. Belli radyo vericilerini birbirine bağlamak yoluyla, iki ayrı kanaldan iki ayrı yayın şebekesi kurulabilmektedir.

Hemen hiçbir işte, önce koşullara bakıp sonra amaçları koşullar çerçevesinde belirlemedim. Daima amaçları öncelikle belirleyip, koşulları bu amaçlara ulaşacak şekilde zorladım. Radyolarımızdaki TRT I, TRT II, TRT III uygulaması, bunun en büyük örneğidir. Çünkü mevcut eleman sayısını ve yapımda kullanılan teknik araç sayısını arttırmaksızın, bir anda radyoların “üretim kapasitesini” ve radyo haberleri üretimini % 100 oranında büyüttük... Bu uygulaması zor bir yöntemdir ama eğer teknisyeninden odacısına, program yapımcısından Radyo Müdürü'ne kadar herkes aynı amaç çevresinde birleşmiş, birbirine ve yapılan işe güvenmişse, TRT'de “imkânsız” diye bir şeyin olamayacağını 1974 sonbaharında artık bilmekteydim.³⁸³

1 Ocak 1975'te, TRT II ve TRT III postaları yayına girer. TRT II, ilk kez uygulanacak olan, geniş bir kitle kültürü yayını, bir çeşit *Halk Üniversitesi* olarak düşünülmektedir³⁸⁴. Dünyadaki diğer örnekleri gibi bir *Kültür Radyosu** olarak düşünülen ve günlük yayın süresi başlangıçta 16 saat olan bu postada, dinleyiciye, her alanda bilgisini ve kültürünü genişletme olanakları sağlanmak amaçlanmaktadır. Geniş haber bültenleri, yorumlar, sanat ve kültür konuları, müziğin kaliteli örneklerine yer verilmesi planlanmaktadır. Bu postada, genel dinleyiciyi hedef alan TRT I'de kullanılan müzik örnekleri yerine, çok sesli çağdaş Türk müziğinin geliştirilmesi ve tanıtılması yanında, Türk Halk Müziğinin otantik karakterinin ve

³⁸² CEM: A.g.e, s. 78

³⁸³ A.g.e, s. 78

³⁸⁴ A.g.e, s. 79

* 1975 yılında, özellikle gelişmiş ülkelerde, kültür yayınlarına ağırlık veren İkinci Program uygulaması görülmektedir. Örneğin, Çekoslovakya'da, kültür radyosunun işlevi, Çek, Slovak ve Batı kültürünün aşılmasıdır. Fransa'da, France Culture denilen kanal, sanata, düşünce, nitelikli müziğe öncelik veren ciddi programlar yayınlamak amacıyla kurulmuştur. Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde, ikinci programın ilkesi, en güçlü istasyondan, uzun süreli yayındır. Federal Almanya'da ise, üçüncü bir programla desteklenen ikinci program, kültür yayma işlevine sahiptir. Yunanistan, Polonya ve İtalya'da da kültür programlarının yoğunluk taşıdığı radyo postaları yayındadır. İngiltere'de ise, ikinci program hafifleşirken, kültür ağırlığı, üçüncü ve dördüncü kanallara akmıştır. Üçüncü kanal, ciddi müzik yayını yaparken, dördüncü kanal, ciddi söz programları yayınlar. SÜRAT, Erdoğan (der.) “Dünyada Kültür Radyoları” *Yayıncılık*, Temmuz 1975, sayı:4, s. 15

repertuarının zenginleştirilmesine de yönelinecektir. Türk Sanat Müziğindeyse, yozlaştırıcı akımların sınırlandırılması amaçlanmaktadır.

Bir enformasyon programı olsun, bir kültür programı olsun diye düşündüm. Kültürde daha geniş, daha esnek bir yapım olanağı tanıyalım dedik çocuklara. Diğeri de daha haber ağırlıklı olsun, haberde de dialoga dayansın, halkla ilişkilere dayansın. Bunları yaparken, hepsinde müziği dağıtalım dedim. Yönetim Kurulu'nda Adnan Saygun itiraz etti bana. "Alaturkayı kaldırın" dedi. "Azalattık" desek de, itirazlarını sürdürdü. Evet, Adnan Saygun dışarıda okumuş, bestekâr, Atatürkçü, ama nerden nasıl tepki alacağını bilmiyordu.³⁸⁵

TRT II, Ankara(1200 kW) ve İstanbul(150 kW) radyolarının ortak yayın yaptığı bir posta olarak düzenlenir.³⁸⁶

Radyoların yeni yayın biçimi son derece olumlu karşılandı. Türkiye'nin dört bir köşesinden kutlama yağdı bize. Dünya radyolarının yerleşmiş kültür şebekelerinden, hatta BBC-IV'den, France-Culture'den daha başarılı, kültür açısından daha yoğunlu bizimki. Doğrultusu açısından ise, onlardan çok daha yakındı halka. Üstelik TRT II, kesinlikle bir "seçkin azınlık" radyosu olmadı. Büyük kitlelere gidebildi, onlarla bir diyalog kurabildi, onlardan öğrenebildi ve onlara seslenebildi. Ayrıca, seviyeli bir iş yapıldığında bunu "halkın anlamayacağı", "beğenmeyeceği" yanlış görüşü, televizyonda olduğu gibi, radyolarda da bir kez daha yalanlandı.³⁸⁷

İsmail Cem, kendilerinin görevden ayrılmasından sonra, özellikle TRT II'nin yozlaştırıldığını, işlevinden saptırıldığını belirtir. Cankaya da, TRT üzerine yaptığı araştırmada, benzer bir saptamada bulunur. 1975'den, 2954 sayılı yasanın yürürlüğe girdiği tarihe kadar olan dönemin incelemesi, bu postadaki eğitim-kültür yayınlarının oranlarının azaldığını, buna karşılık müzik yayınları oranlarının arttığını ortaya koymaktadır. 1975'te %35 olan eğitim-kültür yayınları oranı, 1982'de %20'ye, drama yayınları % 5'den, % 7'ye, haber yayınları ise %20'den, %15'e düşmüştür. Buna karşılık, %35 olarak hedeflenen müzik yayınlarının, 1982'ye gelindiğinde %

³⁸⁵ Hıfzı TOPUZ ile görüşme.

³⁸⁶ 1974 Yılı Faaliyet ve Mali Bünye Raporu s. 22

³⁸⁷ CEM: A.g.e, s. 84 (TRT Genel müdürlüğü'nün 1976 yılında Ankara İlinde yaptığı bir dinleyici araştırmasında da, dinleyicilerin % 74. 71'inin, TRT I, TRT II, TRT III şeklindeki ortak yayın postaları uygulamasının sürdürülmesini istediği yönünde sonuç alınmıştır. *Ankara İli Radyo Dinleyicileri Araştırması Ayrıntılı Sonuçları*, TRT Halk ve Basınla İlişkiler ve Protokol Md. Yayınları, Ankara,1977, s. 240)

60'a çıkarıldığı görülür. Cankaya'ya göre bu durum, siyasal iktidarların kültür politikalarına koştur olarak gelişir. Programcılar üzerindeki denetim baskısı, programcılar söz programı yapmaktan uzaklaştırmıştır. Öte yandan, Cankaya, Kurumun söz programcısı yetiştirmedeki personel politikalarının da, bu sonuçta önemli bir etken olduğunu belirtir.³⁸⁸

TRT II ile aynı gün yayına giren TRT III postası ise, özellikle batı müziği kanalı olarak düzenlenir. O tarihe kadar, küçük güçteki vericilerle ülkeye yayılmaya çalışılan batı müziği programları, yeniden düzenlenmektedir. TRT III, batı müziğinin çeşitli dallarında, yozlaştırıcı eğilimleri sınırlamak ve kaliteli müzik türlerini halka tanıtmak, bunların gelişmesini sağlamak amacıyla düzenlenmiş bir yayın programıdır. Başlangıçta yalnızca Ankara, İstanbul ve İzmir bölgelerine yönelik olan TRT III'ün yayın alanı, sonraki yıllarda genişletilecek, yayının FM frekansından izlenmesi sağlanacaktır. TRT III yayınına katılan radyolarsa Ankara(0,280kW ve 2kW), İstanbul(10kW ve 2kW) ve İzmir(2kW) radyolarıdır.³⁸⁹

Bölge radyoculuğunun geliştirilmesi de amaçlar arasındadır. Bölge radyolarının, günde yaklaşık yarım saat olan üretim kapasitesi üç saate çıkarılmaktadır. TRT I'de ortak yayına katılan bölge radyoları, günün belli saatlerinde, ortak yayın şebekesinden ayrılarak, bölgesel haber ve programlara yer verilecek bir yayın yapacaklardır. Bölgesel radyoculuğun geliştirilmesinin, bölgesel ve yerel sorunların dile getirilmesinde ve çözümlenmesinde önemli rol oynayacağı, bölgesel kültür ve sanatların gelişmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir.

3.2.Yeni Dönemin Programları

1975 yılı TRT I tasarısının denenmesi amacıyla, 1974 Eylülünden başlayarak, bazı kuşak programların uygulanmasına geçilir. Uygulamadan alınan sonuçlara göre, prototiplerde gerekli değişiklikler yapılır.

...dediler ki “arkadaşlar, biz artık bu yayın prototipini belli bir noktaya getirelim. Tarafsız bir biçimde halkın her katmanına inebilecek programları yapalım. Ne yapabiliriz?” Oturuldu, bütün prodüktörler, yöneticiler hep beraber, sabah mesela bir program kuşağı koyalım. Nerde var, BBC’de var. BBC ne için koyuyor bunu, sabah insanları güne hazırlamak için. Ve o günün gündemini insanlara iletmek için, artı

³⁸⁸ CANKAYA: A.g.e, s. 111

³⁸⁹ CANKAYA: A. y.

eğitmek için. Küçük küçük ünitler var içerisinde. O zaman *Sabahtan Sabaha* diye bir program koyalım. “*Bülent Özveren, Batu İşmen, Mesut Mertcan, bir grup olun, bir hazırlık çalışması yapın. Ceyhan Baytur, Okan Pelit, Serpil Akıllıoğlu, siz bir grup çalışmasını yapın. Bir de komprime bir biçimde bir sabah kuşağının içinin nasıl olması gerektiğine dair bir program hazırlayın, getirin. Bunların üzerinde çalışalım.*” Herkes, ekibini yaptı gitti. Oturduk, çalıştık. Başka gruplar da var. *Sabahtan Sabaha, Günün Ortası, Kadın Dünyası, Eve Dönerken...* İçleri öyle doldu ki bunların, hakikaten toplumun her katmanına hitap eden ve onların seviyesini yükseltebilecek, içinde müzik var, eğitim var, içi dolu bir program bu yani. Koyduk bunların hepsini, oturduk hep beraber dinledik. Hepsinin iyi yanlarını birleştirdik, ondan sonra gümbür gümbür bir yayın çıktı ortaya. Yayın çok güzel hale gelince dışardan müdahale azaldı.³⁹⁰

Yeni başlayan kuşak programları, farklı konuları kısa sürelerle ele alması, değişik seslerle zenginleştirilmesi, müziğin popüler örneklerinin kullanılması ve canlı sunumuyla, dinleyicinin de ilgisini çeker. Örneğin *Kadın Dünyası* programı yapımcılarından Filiz Ercan’a gelen bir mektupta, dinleyici, kuşak programları, “*Bugüne kadar siyah-beyaz seyrettikleri filmin renklendirilmiş hali*”, olarak tanımlamaktadır.³⁹¹ İsmail Cem, İlk uygulama olan *Sabahtan Sabaha, Kadın Dünyası* ve *Eve dönerken* adlı programlarını dinleyenlerin, o güne dek rastlamadıkları ölçüde sıcak, çekici ve değişik bir yayınla baş başa bulunduklarını fark ettiklerini yazar. Örneğin, Pazar dışında hergün saat 07.40- 09.00 arasında canlı olarak yayınlanan *Sabahtan Sabaha* programında, güncel sorunlar uzmanlarına danışılmakta, herkesin, her zaman merak ettiği sorular cevaplanmaktadır. Küçük, spot bilgi, haber ve basın özetlerinden oluşan söz bölümleri arasında, izlenmeyi kolaylaştıracak, sözün ağırlığını hafifletecek bir etken olarak müzik kullanılır. Türk müziği ve hafif batı müziğine birlikte yer verilerek, büyük bir dinleyici kitlesine ulaşmak amaçlanır. *Kadın Dünyası* ve *Eve Dönerken* programları da benzer biçimde sunulmaktadır.³⁹² Cankaya, 70’li yılların ikinci yarısından sonra, çoğu kuşak formatındaki bu programlarla, radyo programcılarının *blok program* dedikleri, belli bir konu çevresinde oluşan söz programlarını dinleme alışkanlıklarının yavaş yavaş azalmaya başladığını yazar. Dinleyici, müzik parçaları arasındaki kısa konuşmalara

³⁹⁰ Ceyhan BAYTUR ile görüşme.

³⁹¹ Filiz ERCAN arşivinden.

³⁹² CEM: A.g.e, s. 76

alışmaya başlamıştır. Cankaya'ya göre, bu durumun sonraki yıllarda, radyo program politikalarını oluşturmada önemli etkisi olmuştur.³⁹³

Tablo 3.3: TRT 1’de yer alan Canlı Kuşak Programlar.

Programın Adı ve Özü	Periyodu	Süresi	Söz Oranı	Hedef Kitle
Sabahtan Sabaha	Pazar dışında her gün	80 dakika	25 dakika	Genel
Kadın Dünyası	Pazartesi-Çarşamba-Cuma	60 dakika	20 dakika	Kadın
Günün Ortası	Hafta içi her gün	60 dakika	15 dakika	Esnaf, genç, yaşlı, memur, tüketici, v.b.
Eve Dönerken	Hafta içi her gün	60 dakika	15 dakika	Genel
Geceyarısı Kuşağı	Her gece	5 saat	Hava-yol durumu dışında müzik	Gece çalışanlar, sürücü ve yolcular

3.3. Bir Kuşak Program Örneği: *Kadın Dünyası*

Bir gün nöbetim yoktu evde oturuyorum, telefon çaldı, radyodan dediler ki, “*Hıfzı Topuz hemen sizi istiyor.*” Kızılay’da, Karamürsel mağazasının üst katında o zaman çalıştığı yer, bir de Günseli Akol’u çağırmışlar. Biz gittik, “*Neredesiniz?*”, dediler bize. Çok daha önce istenmişiz biz, haber verilmemiş. Ve sonra öğrendiğime göre, kadınlara yönelik bir program yapılması isteniyor. “*Kim yapar?*”, diye soruyorlar, radyodan gitmiş olan arkadaşlar, Yavuz Yücetürk, Yavuz Güven, Yücel Ertugay vardı. Onlar da bizim ikimizin adını vermişler. Ve bizden ertesi gün için örnek program isteniyordu. Mümkün değildi. Biz biraz daha süre istedik, sanıyorum bir iki gün. Radyoda yapamadık montajını. O zaman Haber Merkezi’nin stüdyosunda montaj yapabildik. Bir de, ayrı ayrı istenmiş bizden, ama bize birlikte söylendiği için, ne yaparız diye düşündük, iki arkadaşın konuşması biçiminde yapalım dedik. Günseli’nin evinde çalışıyoruz. O, bir şey yazıyor, bana uzatıyor, cevabını yazıyorum, bu biçimde çıktı yani o ilk program. Örnek programımızı dinleyip, beğendiler. Bir örnek program daha istediler, onu da yaptık. Biz eylülde başlayacağız diye yavaş yavaş bir şeyler okumaya, bir şeyler hazırlamaya, biriktirmeye uğraşırken, 5 Ağustos günü Hıfzı Bey, “*Hadi bakalım, başlıyoruz*”, dedi.”³⁹⁴

³⁹³ CANKAYA: A.g.e, s. 104

(1974 yılında başlayıp, uzun yıllar süren kuşak program formatı, son yıllarda, değişiklikler göstermektedir. Özellikle Radyo 1’de, kısa söz bölümlerinin popüler müziklerle bağlandığı biçimden, söz bölümlerinin daha uzun ve ayrıntılı sunulduğu, müziğin azaltıldığı, bazı programlarda yalnızca geçiş ya da dolgu olarak kullanıldığı bir kuşak program formatına geçilmiştir. TRT FM, Radyo 3 ve Radyo 4 postalarının müzik ağırlıklı yayın yapması, Radyo 1’in söze ağırlık veren bir haber ve bilgi kanalı olarak yapılandırılmasına yol açmıştır. S. N)

³⁹⁴ Filiz ERCAN ile görüşme.

TRT’de, o tarihten önce de kadınlara yönelik ve o saatte yayınlanan programlar vardır. Ancak, 1939’dan 1960’lara kadar uzanan süreçte, kadın programı denilince, akla hep yemek tarifleri, pratik bilgiler, sağlık konuları, moda, çocuk eğitimi gelir. Kadınların toplumsal ve hukuki statüsüne, aile içinde yüklendiği, yüklenmesi gereken sorumluluklara, haklarına ilişkin konular yok denecek kadar az işlenir.³⁹⁵ Kurum yönetimi, yeni dönem programlarında, seslendiği dinleyici kitlesiyle sıkı bağlar kurabilecek, dinleyicinin sorunlarını kendi sesinden yayına getirebilecek, dinleyici ile işbirliği içinde sorunları ortaya koyup, çözüm önerileri geliştirecek yeni biçimlerin uygulanması düşüncesindedir. Kadın Dünyası, TRT’nin kadın programlarında o güne değin izlediği çizginin dışında bir içerik ve sunumla hazırlanır. Program yapımcıları, *“Toplumun yarısı kadın olduğuna göre toplumu ilgilendiren her şey kadını da ilgilendirir”* düşüncesinden yola çıkarlar

Gerektiğinde yemek tarifi de yapılır. Özellikle çocuk bakımı, çocuk eğitimi ki, o sadece kadının işi değil, ailenin işi. Yarınımız çünkü bizim. Eşler arasındaki iletişim aile hukuku, bunlar kadını mutlaka ilgilendirir. O iletişimin sağlıklı yürümesi çocukları, dolayısıyla toplumu rahatlatacaktır. Onun için tabi ki karı- koca ilişkilerini, çocuk bakımını, eğitimi, gereğinde yemek tarifini yaptık. Ama onun yanında, güncel olayları özellikle izlemeye çalıştık.³⁹⁶

Kadın Dünyası programı, haftada üç gün (pazartesi-çarşamba-cuma), 09.02-10.00 saatleri arasında, canlı yayınlanan bir kuşak programdır. Çeşitli konulardan oluşan söz bölümleri, popüler müzikle desteklenerek yayınlanır. Burada, programın aynı zamanda yapımcıları da olan spikerlerin, hedef dinleyici kitlesinden farklı olmadıkları, onların da dinleyicileri olan kadınlarla aynı sorunları, aynı koşulları paylaştıkları vurgulanmaya çalışılır.³⁹⁷ Mikrofonun arkasındaki yayıncı, soyutlanmış, dinleyiciden uzakta, onun erişemeyeceği bir konumda olmadığına vurgulanmasıyla, dinleyici ile radyo arasında kurulacak iletişimin daha yakın ve sıcak olması amaçlanır.

³⁹⁵ ERCAN, Filiz: “Türkiye Radyolarında Kadına Yönelik Programlar”, *TRT-DER* Yıl:1, sayı:2, s. 4

³⁹⁶ Filiz ERCAN ile görüşme.

³⁹⁷ “Kadın Dünyası”, *Radyo-Televizyon, Haftalık Program, Yorum, Aktüalite Dergisi*, sy. 1, 15-22 Haziran 1975, s. 30

Biz 5 ağustos günü programa başladık. 6 Ağustos, benim oğlumun doğum günüydü. Ben izne gidemediğim için o babasıyla beraber gitmişti. Bize de dendi ki, *“siz dinleyicinizden farklı insanlar değilsiniz. Sizin de işte ev işi sorunuz var, bebeğiniz, çocuğunuz var. Onun hastalığı, okulu v.s. var. Yani dinleyici ile aynı sorunları paylaşan insanlarsınız. İcabında biriniz programa geç girin, eğer gerekiyorsa, yani işte komşunun çocuğu kızamık olmuş, ona doktor çağırdılar. Biraz ben başında durmak zorunda kaldım deyin ya da çocuğum okula giderken huysuzlandı, ben okula götürmek zorunda kaldım deyin, ondan sonra çocuğun okula adaptasyonu konusunu anlatın.”* İkinci program günü, Günseli’nin bir sorusu ile başlıyordu, *“Neden üzgünsün, neden bugün pek neşen yok?”*, dedi. *“Bugün çocuğumun doğum günü, ben bu program için buradayım, aklım onda”*, filan gibi bir laf ettim. Aslında biz tabi bunu çocuğumuzu reklâm etmedik, çocuğumuzu kullandık bir anlamda. Çünkü Hiroşima’ya atom bombasının atıldığı günün yıldönümüydü ve biz Hiroşima’yı anlatmak niyetindeydik. Yani Günseli, *“Neden hüzünleniyorsun, sağ, sağlıklı, barış içinde bir ülkede yaşıyor, oysa şu kadar yıl önce Hiroşima...”*, deyip başladı, Oktay Akbal’ın Hiroşimalar Olmasın kitabından bir bölüm, bir de Hiroşima çocuklarından bir bölüm, hatta o Hiroşima çocuklarından bir bölümü de çocuk saatinden bir kız çocuğuna okutup yayınlamıştık.³⁹⁸

Programın hedef dinleyicisi, ortaokul mezunu, çalışmayan, kasabalı ev kadını olarak düşünülür. Program yapımcısı Filiz Ercan’a göre, bu dinleyici grubu, Türkiye’de çok atıl, çok statik bir güçtür. Ev dışında çalışmayan, belirli bir düzeyde eğitimi de olan, öğrenimi de olan ama toplumsal herhangi bir aktiviteye katkısı olmayan, üretimi olmayan bir güçtür, kasabalı kadın. Yapımcıların amacı da, özellikle ev kadınlarının ilgi duyacağı her konuyu, ilgisini kaybetmeden mikrofona taşımak, onları harekete geçirmektir. Bu amaçla, örneğin birçok programda yoğunlukla, kadın derneklerini tanıtmaya çalışırlar. Hiç olmazsa oralarda çalışsınlar, diye. Ancak Ercan, bu konuda çok da başarılı olduklarını sanmadıklarını belirtir. Program, özellikle ev kadınlarına ve kent yaşamından yararlanamayan kadınları hedef alır ama gelen mektuplar dinleyici kitlesinin oldukça geniş bir yelpazeye yayıldığını gösterir. Köylerde yaşayan kadınlardan, fakülte profesörlerine kadar ulaşan bir dinleyici profili ortaya çıkar. Her kesimden dinleyiciden gelen mektuplarsa, programın içeriğinin ve işlenme biçiminin belirlenmesinde önemli rol oynarlar. Programa gelen mektuplar içinde yapılan istatistiksel bir çalışma, yemek

³⁹⁸ Filiz ERCAN ile görüşme.

tarifi ya da leke çıkarma çareleri soran dinleyici mektuplarının, % 1 gibi bir oranda kaldığını gösterir.³⁹⁹

Bir dönemde yani bir iki yıl sonra ilginç bir şeydi, dinleyiciler, programımız aracılığıyla mektuplaşmaya başladılar. Galiba Konya'dan yazan bir delikanlı lise son sınıftaydı. Hava Harp Okulu'na girmek istiyordu. Annesi de, tehlikelidir diye engelliyordu. *Siz anneme söyleyin*, dedi. Biz dilimiz döndüğü kadar istediği bir meslekte daha başarılı, istemeden seçtiği bir meslekte başarısız ve mutsuz olacağını anlatmaya çalıştık. Sonra İstanbul'dan bir mektup geldi. *Benim eşim pilot. Eşimin ağabeyi şehit düşmüş o da pilotmuş. Kayınvalidem buna rağmen ikinci oğlunu pilot yapmakta sakınca görmemiş*, diye. Sonra o delikanlıdan bir mektup aldık. Annesi izin vermişti hava harp okuluna...⁴⁰⁰

Filiz Ercan'ın aktardığı bu olay, radyonun eğitme, eğlendirme, sorunlara çözüm yolları arayışında yardımcı olma gibi işlevlerini, bir eğitici, âkil bir öğretmen gibi yerine getirmesi anlayışının dışına çıktığını gösterir. Değişen program anlayışı ve canlı sunulan programlarda, dinleyicilerden gelen mektupların değerlendirilmesi, radyonun işlevini yerine getirme sürecine dinleyicileri de aktif biçimde, katmaktadır. Dinleyici mektupları yoluyla, farklı yaşam deneyleri, sorunların farklı yönleri ve çözüm yolları radyodan dinleyicilere aktarılmaktadır.

Fatma Aydıntürk vardı, Yeşilköyden yazıyordu bize, İstanbul'dan. Sivaslıydılar. Kocasının okuması yazması yoktu. Kendisi ilkokul mezunuydu. Üç tane kızı vardı. Çocukları köyde ilkokul var, ortaokul yok. Israr etmiş eşine. Bir ufak tarlaları varmış, satmışlar, İstanbul'a gelmişler. Bir profesörün çiftliğiymiş çalıştıkları yer. O arada Fatma Aydıntürk, kendi deyişiyle radyodan öğrendikleriyle etraftaki kadınlara konserve yapmayı filan öğretiyordu. Kız çocuklarının okutulması konusunda gelmişti ilk mektubu. Mesela, *"İndra Gandi eğer okutulmasaydı Başbakan olabilir miydi? Ben kızlarımın başbakan filan olmasını istemiyorum. Ama bir mum gibi kendilerini yakarak çevrelerini aydınlatamazlar mı, öğretmen de mi olamazlar?"* gibi bir mektuptu. Sonra çok mektup yazdı o bize. Her mektubu birbirinden güzeldi ve programda okuyorduk. Sonunda, *"Ben diğer dinleyicilerinizin hakkını*

³⁹⁹ ERCAN: A.g.e, . s. 5

⁴⁰⁰ Filiz ERCAN ile görüşme. (Kadın Dünyası programına yayını süresince gelen 48. 000 mektubun bir kısmı DTCF Sosyoloji bölümü, bir kısmı da köylerdeki çalışmaları planlamak amacıyla Köy İşleri Bakanlığınca istenir. Filiz Ercan, bu mektuplardan bir bölümünün de kendi arşivinde olduğunu belirtiyor. Mektupların bir bölümü de Hıfzı Topuz'un arşivinde bulunuyor.)

*gasp ediyorum, onlardan gelecek mektupları okuyacak zamanınız kalmıyor. Bundan sonra yazmayacağım”, dedi ve yazmadı.”*⁴⁰¹

Kadınların siyasal yaşama ilgi duymasına, siyasal mekanizmanın işleyişini öğrenmesine, haklarının ve sorumluluklarının bilincine varmasına yardımcı olmak da, programın amaçları arasındadır. Programın içinde, haftada bir, onbeş dakikalık bir bölüm, siyasal ve yasal mekanizmalarla ilgili kavramlar, sistemin işleyişi gibi konulara ayrılır.

Kadın Dünyası yapımcıları, Filiz Ercan ve Günseli Akol, bana 15 dakika ayırdılar. Dinleyiciyi ortaokul bitirmiş kabul edip, birtakım kavramları anlatıyordum. Özerklik nedir, kanun gücünde kararname, önerge, meclis araştırması, meclis soruşturması nedir gibi. Her Cuma sabahı, 15 dakika, ortaokulu bitirmiş bir kitleye bunları en anlaşılır biçimde ben anlatmaya çalıştım. Haberciler de bilmiyordu birçok şeyi. Ben o programda daha başka konular da anlattım. Hapis yatmayı anlattım mesela. “*Neden hapis yatıyorlar?*” diye. Niğde’ye gittim. Siyasi mahkûmlarla konuşmalar yaptım, programda yayınladım. Bunlar özerk olmayan dönemde yapıldı. Adalet Bakanlığı İnfaz ve Islah Müdürü Veli Devecioğlu ile birlikte gittik. İki gece kaldık. Ben orada siyasilerle konuştum, sonra kadınlar koğuşuna geçtim. Orada kadınlarla programlar yaptım. Hep o onbeş dakikalık yere. Programın sınırını değil ama kapsamını ben genişlettim. Rahatça yapabildik, özerk radyo değildi o zaman. Yani yasayla özerklik falan önemli değil. Uygulama önemli, uygulayıcının niyeti önemli.⁴⁰²

Kadın Dünyası programında, diğer canlı kuşaklar gibi, dinleyicinin sesinin doğrudan yer almasına çalışılır. Türkiye’nin her yöresindeki dinleyicinin kendi sesini radyoda bulması, sorunlarını, görüşlerini, düşüncelerini doğrudan aktarması amaçlanır.

Biz çok sık dinleyici ziyareti yaptık. Köylere gittik. Tatil için gittiğimiz yerlere ses alma makinemizle gittik. Yiğit Gülöksüz’ün Köy İşleri Bakanlığı zamanı, radyoda köy programı yapan arkadaşlardan birinin odasındaymış, ben girdim tanıştırdılar. Kadın dünyası programı deyince, “*Siz o musunuz?*”, dedi. O dönemde doğuda güneydoğuda taş toplama projeleri, Köy Kent projeleri hayata geçirilmeye uğraşılıyor. Gülöksüz, “*Oralarda, özellikle genç kızların çok temiz bir Türkçe konuştuklarına şahit oldum, nereden öğrendiklerini sordum, radyodan*

⁴⁰¹ Filiz ERCAN ile görüşme.

⁴⁰² Jülide GÜLİZAR ile görüşme.

ve Kadın Dünyası programından dediler, gitmek ister misiniz oraya?”, diye sorunca, sevinerek kabul ettik. Ben, Diyarbakır, Bitlis, Muş, Van Hakkâri yaptım geldim. Bir süre sonra Günseli Mardin Antep, Urfa yapıp geldi. Uzun bir süre de yayınladık o programları. Dinleyiciler bize abla diyorlardı. Mesela ben Muş’ta bir evin kapısını çaldım, “Ben kadın dünyası programından geliyorum”, dedim, “Hoş geldin Filiz Abla,” diye karşıladılar. “Biraz önce sizin programı dinledik, Günseli Abla, bugün Muş’ta olacağınızı söyledi”, dediler”⁴⁰³

Radyonun dinleyicilerle birlikte toplu olarak dinlenmesi, programla ve radyo yayınıyla ilgili görüşlerinin, düşüncelerinin alınıp, programa yön verilmesi amacıyla, Kadın Dünyası programında da hayata geçirilmeyi çalışılır.

O gün yayınlayacağımız programı banda alıp radyoya bırakıyorduk. O saatte, mesela bir gecekonduca bütün hanımları bir araya toplayıp, programı birlikte dinliyor, o programı tartışıyorduk. Sonra da orada yaptığımız kaydı yayınlıyorduk. Onların tepkileri programın içeriğine ya da biçimine yön veriyordu tabi. Karşı çıktığımız görüş ve önerileri de oldu, sonradan canlı yayında yanıtladıklarımız oldu.⁴⁰⁴

Kadın Dünyası, canlı yayınlanan bir program olmasına karşın, programda yer alacak metinler, bant olarak hazırlanan röportajlar, denetimden geçmek zorundadır. Filiz Ercan, o dönemde uygulanan denetimin, oldukça esnek olduğunu, Genel Müdür Yardımcısı Hıfzı Topuz’un, yalnızca konulara bakıp, metinleri okumaya bile gerek görmediğini anlatır. Ercan, denetimin, prodüktörün gözünden kaçan bazı noktaların görülüp, yayından önce telafi edilmesinin yararlı olduğunu, ancak bu denetimin sansüre dönüşmemesi gerektiğini söyler.

Toplumu rencide edecek bir şey, yasalara aykırı bir şey söyleyemezsiniz. Bilimsel olmayan bir şey söyleyemezsiniz. Bunlar ola ki sizin gözünüzden kaçmış olabilir, böyle bir denetimin elbet yararı var. Ama denetimi sansür biçiminde kullanmaya kalkışırsanız, o zaman tabi ki olmuyor. Ancak asıl önemlisi, tabi ki sizin kendi kendinizi süzgeçten geçirmeniz. Zaten dinleyiciyi irkiltmemek için de bunu yapmak zorundasınız yani. Bu yayıncılara ilk öğretilen şeylerden biridir. Bir örnek göstereyim. Erzurum ya da Erzincan’dan gelen bir mektuptu. Kadıncağz evlenmiş, çocuğu olmamış, kocası yeniden evlenmeye niyetlenmiş, “*Sen nikâhını ver bu kadına*” demişler. Yani

⁴⁰³ Filiz ERCAN ile görüşme.

⁴⁰⁴ Filiz ERCAN ile görüşme.

boşanmış, ama buna bakacaklarına söz vermişler, üç mü dört mü çocukları olmuş. Yeni karısıyla adam Almanya'ya gitmişler, çocukları da o kadıncağızın başına bırakmışlar, o bakıyor. Mektup da şöyle bitiyor: “*Şimdi etraftan bana sen enayisin diyorlar, sahiden enayi miyim?*” Şimdi normalde, evet, demek var ama bunu söyleyemezsiniz. İrkiltirsiniz. Bu defa genelleyerek, neden çocuğu olmaması yalnız kadının suçu olsun gibi, oraya doğru çekerek cevap verdik. Yoksa kızar, radyosunu kapatır. Onun için her şeyi yumuşak ve yoluyla yordamıyla söylemeyi öğrendik. O yüzden de pek fazla sorununuz olmadı.⁴⁰⁵

Kadın Dünyası programı, kadınlara yöneliktir ama doğal olarak erkek dinleyicileri de vardır. Erkeklerin programa yönelik tepkileri zaman zaman olumsuz niteliktedir. Filiz Ercan, özellikle ataerkil aile düzenini benimsemiş erkeklerden “*Aile düzenimizi bozacaksınız*”, şeklinde tepkiler geldiğini aktarmaktadır. Ancak, olumsuz tepkiler yanında, olumlu olanların, programı destekleyen erkeklerin çoğunlukta olduğunu belirtir.

Bir defasında yalnız o ilginçti, aşırı milliyetçi bir gruptan tehdit mektupları aldık. Hatta yanılmıyorsam, “*kafataslarınızdan çamçok yapıp kımız içeceğiz*”, diye bir laf vardı. Çamçok ne demek bilmiyordum öğrendim, kadeh demekmiş. Ama o bir iki mektupla kaldı.⁴⁰⁶

Programa radyo içinden de tepkiler olduğunu belirten Filiz Ercan’a göre, bu tepkiler, biraz da yeni yönetimin uygulamalarına yöneliktir. Kurum içi hiyerarşik düzeni bozmakla eleştirilen yönetim, canlı olarak, üstelik en çok dinlenen saatlerin birinde yayınlanacak bir programın yapımında spikerleri görevlendirdiği için, prodüktörler tepkilidir. Spikerler ise, görevlendirmenin yapılış biçimine karşıdır.

Nedenini hala bilemiyorum, radyo yöneticilerinde o yönetime karşı bir tepki vardı. Ama bunun nedeni neydi, yani çok mu üstten, tepeden inme birtakım şeyler yapılmaya uğraşıldı o yüzden miydi, başka bir nedeni var mıydı bilmiyorum. Bizi o güne kadar altışar saat nöbette teslim ettikleri stüdyoya ve yayına sokmadılar. Bir başka stüdyodan yayın yapmak durumunda kaldık. Aslında yayın stüdyosunu istememizin nedeni şuydu, mesela öksürmeniz gerekir, feyder elinizin altında mikrofonu kapatabilirsiniz. Bir müziğin üzerine konuşmanız gerekir,

⁴⁰⁵ Filiz ERCAN ile görüşme.

⁴⁰⁶ Filiz ERCAN ile görüşme.

onu ayarlayabilirsiniz. Ama öbür stüdyoda bütün bunlar, teknisyenin elinde ve sizin bir şey yapmanıza imkân yok. Zorlanacağız canlı yayında diye çok korkmuştuk, ama zorlanmadık, teknisyen arkadaşlar o işi çok iyi hallettiler. Bunun dışında da spiker arkadaşlar, *“Neden bizler değil de onlar, neye göre seçildi bu insanlar!”*, diye tepki gösterdiler. Haklıydılar. O çok bizi incitecek duruma kadar gelmedi. Ama bir burukluk yaşandı. Prodüktörlerin tepkisi oldu tabi. *“Programı hazırlamak bizim görevimizdir, neden spikerler yapıyor!”*, diye. Ondan sonra, *“Bu arkadaşlarımızı çok seviyoruz, bu işi de başaracaklarından eminiz ama birtakım hataları var. Bunlar yayını bilmiyor veya çocuklarını kocalarını analarını babalarını reklâm ediyorlar”*, gibi bir rapor, Hıfzı Topuz’a eğitim yayınları prodüktörleri tarafından sunulmuş. Sonra biz gördük o raporu, ama çok ilginçti, 500. programı yayınladığımız gün stüdyodan aynı arkadaşlarımızın alkışlarıyla çıktık biz.⁴⁰⁷

Kuşak yayınlarını başlatan ekip bir süre sonra görevden ayrılır. Kadın Dünyası da, diğer kuşaklarla beraber, 80 yılının Mart ayına kadar yayınına devam eder ama koşullar farklılaşır:

Biz programı yapmaya devam ettik. Ama tabi sansür demeyeyim, bir hayli bize ters gelen müdahalelerle karşılaştık.. Programın denetime gitmesi söz konusu oldu. Şimdi denetim üç kademeli bir denetim var. Dolayısıyla gün aşırı yayınlanan bir saatlik programda, bunun metni, röportajları, röportaj montajları, müzik bandlarının hazırlanması zaten çok uzun bir süreyi alıyor, onda zaman olarak çok zorlandık. Ama çok fazla bir şey olmadı. Birkaç defa, birinde mesela, Hıfzı Topuz’dan sonra Genel Müdür Yardımcılığına gelen Nahit Katlan’ın, *“Ben köy çocuğuyum bilirim, köyde kadın çalışmaz”*, diyerek bir hanım milletvekilinin sözlerini programdan çıkartması gibi olaylar yaşadık. Birkaç defa bunun örneklerini gördük. Yalnız şöyle bir şey var, biz bir ara dedik ki, *“En sonunda, biz bir kadın programı yapıyoruz. Önemli olan mevzilerimizi kaybetmemektir. Dolayısıyla biz bu kadın programı süresince işte aile ilişkileri, çocuk bakımı, yemek tarifi, v.s ile de götürebiliriz, Yeter ki biz burada bu işi sürdürüyor olalım.”* Ve söyleyeceğiniz şeyi nasıl söyleyeceğinizi bilerseniz, çok sivri söylemezseniz, pekâlâ yayınlanıyor.⁴⁰⁸

⁴⁰⁷ Filiz ERCAN ile görüşme.

⁴⁰⁸ Filiz ERCAN ile görüşme.

Tablo:3.4: Türkiye Radyolarının Türler İtibariyle 1974 Yılı Toplam Fiilî Yayın süreleri ve Oranları.⁴⁰⁹

Yayın Türleri	Süre(Saat)	ToplamYayın Süresine Oranı
Eğitim	7405,50'	8,82
Kültür	1489,27'	1,77
Tiyatro	1656,52'	1,97
Eğlence	708,30'	0,85
Türk Halk Müziği	10995,07'	13,09
Türk Sanat Müziği	12741,13'	15,17
Hafif Batı Müziği	15516,57'	18,48
Klasik Batı Müziği	5760,11'	6,86
Reklâm	3789,52'	4,51
Haber Programları	799,06'	0,95
Haber	6301,20'	7,50
TBMM	139,32'	0,17
Naklen maç	511,30'	0,61
Naklen yayın	15297,04'	18,21
Açılış-Kapanış	873,50'	1,04
Toplam	83986,21'	100

Tablo: 3. 5–1:Türler İtibariyle 1974 Yılı Yayın Süre Ve Oranlarının Radyolara Göre Dağılımı⁴¹⁰

Yayın Türü	Ankara		İstanbul		İzmir		Erzurum	
	Süre	Oran	Süre	Oran	Süre	Oran	Süre	Oran
Eğitim	1189,29	16,72	681,02	9,10	398,39	6,01	572,43	8,56
Kültür	214,29	3,02	151,40	2,03	71,46	1,08	124,19	1,86
Tiyatro	208,32	2,93	98,01	1,31	134,40	2,03	139,26	2,08
Eğlence	125,09	1,76	106,25	1,42	15,17	0,23	19,04	0,28
THM	726,10	10,21	661,55	8,84	790,27	11,92	957,34	14,30
TSM	1037,39	14,59	866,44	11,58	847,59	12,79	896,33	13,39
HBM	1279,25	17,99	1366,15	18,26	1053,42	15,89	890,40	13,31
KBM	469,31	6,60	470,31	6,28	355,48	5,37	181,45	2,72
Reklâm	831,18	11,69	863,01	11,53	675,35	10,19	264,43	3,95
Haber Program	118,23	1,66	67,55	0,91	390,07	5,88	15,12	0,23
Haber	710,57	10,00	741,46	9,91	197,02	2,97	599,44	8,96
TBMM	81,08	1,14	9,40	0,13	9,59	0,15	7,37	0,11
Naklen Maç	78,57	1,11	82,52	1,11	86,05	1,30	61,26	0,92
Naklen yayın	11,03	0,16	1295,20	17,31	1551,44	23,40	1923,32	28,81
Açılış-Kapanış	30,25	0,42	21,01	0,28	51,59	0,79	34,47	0,52
Toplam	7112,35	100	7483,47	100	6630,49	100	6694,05	100

⁴⁰⁹ 1974 Yılı Faaliyet ve Mali Bünve Raporu, s. 26

⁴¹⁰ A.y

Tablo: 3. 5–2:Türler İtibariyle 1974 Yılı Yayın Süre Ve Oranlarının Radyolara Göre Dağılımı⁴¹¹

Yayın Türü	Çukurova		Diyarbakır		Antalya		Gaziantep	
	Süre	Oran	Süre	Oran	Süre	Oran	Süre	Oran
Eğitim	646,35	9,54	615,00	11,35	513,56	7,75	456,19	8,85
Kültür	166,49	2,46	54,59	1,02	82,08	1,24	328,52	6,38
Tiyatro	198,33	2,93	129,55	2,40	123,40	1,87	-	-
Eğlence	17,37	0,26	66,27	1,23	46,35	0,70	14,20	0,28
THM	1088,09	16,05	942,53	17,41	983,57	14,83	949,42	18,41
TSM	1179,40	17,40	1057,03	19,52	941,50	14,20	1203,47	23,32
HBM	1198,23	17,67	1006,45	18,59	828,56	12,50	770,31	14,94
KBM	171,36	2,53	116,11	2,15	210,05	3,17	130,23	2,53
Reklâm	399,21	5,89	142,01	2,62	294,35	4,44	41,23	0,80
Haber Program	44,47	0,66	41,05	0,75	30,05	0,45	26,29	0,51
Haber	711,26	10,49	463,21	8,55	713,53	10,76	527,19	10,22
TBMM	9,58	0,15	11,34	0,21	8,40	0,13	-	-
Naklen Maç	74,03	1,09	64,29	1,19	62,24	0,94	-	-
Naklen yayın	826,19	12,19	686,57	12,68	1753,01	26,43	588,05	11,40
Açılış-Kapanış	46,43	0,69	17,44	0,33	39,16	0,59	121,55	2,36
Toplam	6779,59	100	5416,24	100	6633,01	100	5158,35	100

Tablo: 3. 5–3:Türler İtibariyle 1974 Yılı Yayın Süre Ve Oranlarının Radyolara Göre Dağılımı⁴¹²

Yayın Türü	Kars		Van		Trabzon		Hakkâri	
	Süre	Oran	Süre	Oran	Süre	Oran	Süre	Oran
Eğitim	780,27	16,10	535,49	10,44	524,56	10,41	490,55	10,54
Kültür	130,25	2,70	52,10	1,02	56,38	1,12	54,23	1,17
Tiyatro	36,25	0,75	204,24	3,98	207,43	4,12	175,33	3,77
Eğlence	39,00	0,80	167,06	3,26	21,11	0,42	70,19	1,51
THM	1062,16	21,92	974,47	18,99	873,43	17,33	983,41	21,11
TSM	1305,55	26,94	1238,34	24,14	1116,33	22,15	1049,26	22,52
HBM	525,35	10,84	693,26	13,51	725,21	14,39	707,53	15,19
KBM	121,20	2,50	101,21	1,97	128,26	2,55	30,09	0,65
Reklâm	43,55	0,91	29,05	0,57	204,55	4,07	-	-
Haber Program	-	-	25,28	0,50	19,33	0,39	20,02	0,43
Haber	-	-	630,42	12,29	595,55	11,82	409,15	8,78
TBMM	-	-	-	-	0,56	0,02	-	-
Naklen Maç	-	-	-	-	1,14	0,02	-	-
Naklen yayın	704,25	14,53	367,22	7,16	432,16	8,58	567,44	12,19
Açılış-Kapanış	97,30	2,01	111,24	2,17	131,40	2,61	99,39	2,14
Toplam	4847,13	100	5131,31	100	5041,00	100	4658,59	100

⁴¹¹ A.y.

⁴¹² A.y.

Tablo: 3. 5–4:Türler İtibariyle 1974 Yılı Yayın Süre Ve Oranlarının Radyolara Göre Dağılımı⁴¹³

Yayın Türü	Ankara II		İstanbul II		İzmir II		Ankara III	
	Süre	Oran	Süre	Oran	Süre	Oran	Süre	Oran
Eğitim	-	-	-	-	-	-	-	-
Kültür	0,49	0,02	-	-	0,49	0,04	-	-
Tiyatro	-	-	-	-	-	-	-	-
Eğlence	-	-	-	-	-	-	-	-
THM	-	-	-	-	-	-	-	-
TSM	-	-	-	-	-	-	-	-
HBM	4470,05	36,05	1270,26	59,50	1251,25	57,27	780,41	50,80
KBM	3273,26	26,40	842,50	39,47	907,57	41,55	736,22	47,91
Reklâm	-	-	-	-	-	-	-	-
Haber Program	-	-	-	-	-	-	-	-
Haber	-	-	-	-	-	-	-	-
TBMM	-	-	-	-	-	-	-	-
Naklen Maç	-	-	-	-	-	-	-	-
Naklen yayın	4584,16	36,97	-	-	12,55	0,59	-	-
Açılış-Kapanış	69,47	0,56	22,04	1,03	121,01	0,55	19,52	1,29
Toplam	12398,23	100	6541,01	100	2185,07	100	1536,55	100

4. 1975 Yayın Programı⁴¹⁴

1975 Yayın Programı, Türkiye Radyolarında İsmail Cem ekibiyle birlikte başlayan uygulamaların ışığında yazılır. Yeni yayın dönemine ışık tutacak olan programda, yeni programın hazırlanış biçimi ve uygulama yöntemlerinin, eski uygulamadan farklı olacağı belirtilir. Farklılıkların başında, program tasarısının hazırlanmasında, *İlkelerle Yönetim* metodu uygulanması gelmektedir. *İlkelerle Yönetim*, Hıfzı Topuz'un UNESCO'dan getirdiği bir yönetim ve hareket düzeni olduğunu ve dünyanın hemen her yerinde, sanayi ve tarım ülkelerinde uygulanmış bir yöntemdir. Cem'e göre, yöntem, Türkiye'de tam olarak uygulanamamış ancak uygulandığı kadarıyla da çok başarılı sonuçlar vermiştir⁴¹⁵ Bu metoda göre, TRT'nin, yasalarda ve yönetmeliğinde saptanan amaç ve ilkelerin bir dökümü yapılarak, bu ilkelerin gerçekleştirilmesi için ne gibi yollara ve araçlara başvurulacağı araştırılmıştır. Daha sonra bu ilkelerin her biri özerk birer proje durumuna getirilmiştir. Böylece, her ilkenin ne ölçüde gerçekleştiğini, uygulama dönemi içinde

⁴¹³ A. y.

⁴¹⁴ 1975 Yayın Programı, Genel Müdür Yardımcılığı Yayınları, No: 1.

⁴¹⁵ CEM: A.g.e, s. 75

yakından izlemek olanağı sağlanmıştır. Programda, yeni tasarının her şeyden önce görevsel yayıncılığa dönük olduğu belirtilir. Radyo ve televizyon yayınlarında, her bir programın, bir göreve yönelik olması, kitleyi bir adım ileri götürebilecek bir içerik taşıması amaçlanmaktadır.⁴¹⁶ Görevsel yayıncılık, sürekli haberciliği ve sürekli eğitimi gerektirdiği için, programların hazırlanmasında bu ilkelere önemli yerler verildiği belirtilir. TRT yayınları öz ve biçim açısından da evrim içindedir. Yayın programlarının hazırlanmasında, bilimsel ve teknik gelişmelerden yararlanılarak, Atatürk ilkelerinin ışığında çağdaş kültürümüzün, ekonomik ve toplumsal yapımızın gerektirdiği yeni öz ve biçimlerin araştırılmasına önem verilmektedir. Programda, toplumun hızlı bir oluşum içinde olduğu, bu oluşumun kültür ve eğitimde, sanat ve müzikte yeni gelişmelere ve evrimlere yol açtığı, toplumun koşullarına uyan yeni öz ve biçimlere yönelmek gerektiği vurgulanmaktadır. 9 Eylül 1974'de başlayan yeni yayın düzeninde, Ankara, İstanbul, İzmir, Erzurum, Diyarbakır, Antalya ve Çukurova Radyoları, TRT I adıyla ortak yayın yapmaya başlarlar. TRT I, TRT'nin *genel dinleyici* olarak tanımladığı, en geniş dinleyici kesimini hedef alır. Bu postanın yayınları TRT'nin *eğitirken eğlendirmek, eğlendirirken eğitmek* ilkesinin hayata geçirilmesini amaçlar. TRT I'in ardından, 1 Ocak 1975'de, ilk kez uygulanacak, geniş bir kitle kültür yayını olarak TRT II ve kaliteli müzik türlerini halka tanıtmak ve bunların gelişmesini zağlamak amacıyla Batı müziğine yer veren TRT III postaları açılacaktır.

Yeni program, bölge radyoculuğunun geliştirilmesine de yönelecektir. Bölge radyolarının, günde yaklaşık yarım saat olan üretim kapasitesi, üç saate çıkarılmaktadır. TRT I'de ortak yayına katılan bölge radyoları, günün belli saatlerinde, ortak yayın şebekesinden ayrılarak, bölgesel haber ve programlara yer verilecek bir yayın yapacaklardır. Bölgesel radyoculuğun geliştirilmesinin, bölgesel ve yerel sorunların dile getirilmesinde ve çözümlenmesinde önemli rol oynayacağı, bölgesel kültür ve sanatların gelişmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir. Planlanan yayın düzenlemesine göre, radyoların yeniden örgütlenmesi gerekmektedir. Bu amaçla, o güne kadar ayrı ayrı bölümlerde yapılmakta olan bazı görev ve hizmetlerin tek bir elde toplanması ve daha bilinçli bir biçimde yönetilmesi yoluna gidildiği belirtilir. Örneğin, TRT program planlamasına yardımcı olmak

⁴¹⁶ Hıfzı TOPUZ'un, dinleyici mektupları üzerine yaptığı, yayınlanmamış araştırmasından (Hıfzı Topuz arşivinden)

üzere, TV Dairesine bağlı olarak kurulan Araştırma Ünitesi, yayınlarla ilgili sürekli kamuoyu araştırmaları yapacak, dinleyici ve seyircinin, yayınlarla ilgili düşüncelerini saptayarak, geri besleme sağlamaya çalışacaktır. Bu araştırma ünitesinin, ilerleyen zamanlarda, değişik dallardaki bilim adamlarının ve uzmanların katkısıyla, bir bilimsel inceleme ve araştırma kurulu'na dönüştürülmesi düşünülmektedir. Ayrıca, yapılan uygulamaların, ilkelere ne ölçüde uygun olduğunu araştırmak için de bir *Değerlendirme Şubesi* 'nin kurulması önerilmektedir. Programda, radyo ve televizyon yayınları için yapılacak planlama çalışmalarının bilimsel yöntemlerle ve uzun süreli olarak yapılacağı belirtilir. Yeni kuruluş düzeni gerçekleştirildikten sonra, Beş Yıllık Plan tasarısı hazırlanacak, TRT'nin beş yıl içinde nasıl bir yayın politikası izleyeceği, gelişmelerin yönü ayrıntılarıyla saptanacaktır.

4.1. Yayınların Amaç ve İlkeleri

1975 Yayın Programına göre, TRT yayınları, Türk toplumuna doğru, tarafsız, sürekli ve çabuk haber vermek, sürekli eğitimi sağlamak, halkın eğilimlerini yansıtmak, kamusal çalışmaları kitlelere duyurmak ve böylece toplumsal gelişmelere hizmet etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç için çalışırken, toplumun karmaşık ekonomik ve kültürel sorunları, Atatürk'ün çağdaş uygarlık düzeyi olarak gösterdiği ereğin gereklerine uygun biçimde, laik ve hamleci bir anlayışla işlenecektir. Yayınların ilkeleri ise şöyle sıralanmaktadır:

-Türk toplumuna doğru, tarafsız, sürekli ve çabuk haber vermek, ülkemizde ve dış ülkelerde geçen olayları ve önemli kültürel gelişmeleri dinleyiciye ve seyirciye duyurmak, değişik görüş ve düşüncelere yer verilmesine özen gösterilerek, siyasal konularda yetkili kişilerin görüşlerini kamuoyuna aktarmak,

-Örgün ve sürekli eğitimin uygulanmasına hizmet etmek,

-Kitlel kültür ve sanatın gelişmesine yardımcı olmak,

-Atatürk ilkelerinin ışığında, Türk toplumunun gelişmesine uygun olarak çeşitli müzik dallarının gelişmesini sağlamak ve yozlaştırıcı akımları sınırlamak,

-Bilim, teknik ve edebiyat, plastik sanatlar ve müzik gibi kültürel konularda gerçek bir değer taşıyan eserlerimizi, onları meydana getiren kişilerin yaşadıkları çağın sosyal koşulları ve tarihsel gelişmeleri içinde incelemek ve tanıtmak,

-Ülkemizin ekonomik ve sosyal konularına eğilmek ve nüfus çoğunluğunu oluşturan köylünün ve tüm çalışanların ekonomik ve toplumsal yaşama koşullarının geliştirilmesine yardımcı olmak; bulundukları bölgelere göre değişik koşullar altında yaşayan ve bu yüzden ortak ve genel sorunların yanı sıra, değişik sorunlarla karşı karşıya bulunan köylülerimizin ve tüm çalışanların ekonomik, sosyal ve kültürel konularını, bu koşulları göz önünde bulundurarak değerlendirmek ve işlemek,

-Türk toplumunu ve Türkiye'yi dışarıda tanıtmak

-Demokrasi kavramının ulusça benimsenmesine çalışmak, yorumlar yapmak,

-Ahlâk kuralları ve inançlar üzerinde öğretici ve uyarıcı yorumlar yapmak,

-Türk tarihinin, ulusal değer ve yapıtların tanıtılmasını sağlamak,

-Kadın haklarının anlamını belirtmek, kadınların toplumsal gelişmesine hizmet etmek,

-Çocukların yetenekli bir kişilik kazanmalarına yardımcı olmak, ilkokul çağından başlayarak gençlerimizi amaca en uygun ve en sağlam yoldan ulaştıracak eğitimin nasıl yapılması gerektiğini ve kitlesel haberleşme araçlarının bu eğitime ne ölçüde katkıda bulunacaklarını saptamak için Millî Eğitim Bakanlığı ile sıkı ve sürekli bir işbirliği sağlamak,

-Gençlerin çağdaş uygarlık düzeyinde bir dünya görüşü ve kültür edinmelerine katkıda bulunmak,

-Türk toplumunun moral ve savunma gücünün artırılmasına hizmet etmek,

-Çeşitli spor dallarının gençliğe yararlı bir biçimde yayılıp uygulanmasına yardımcı olmak,

-Özel eğlence ve magazin programlarıyla, dinleyiciyi günün yıpratıcı yorgunluğundan kurtararak, yeni bir çalışma hevesine kavuşturmak.

Bu ilkelerin gerçekleştirilmesi için başvurulacak araç ve yollar, programda uzun ve detaylı biçimde sıralanır. Öncelikle radyo yayınlarından en azından ikisinin sürekli ve kaliteli bir düzeyde bütün yurttan izlenebilmesi için gerekli teknik hizmetleri gerçekleştirmek ve programcılarının ihtiyaçları olan çeşitli araçları yayın hizmetine vermek gerekmektedir. Bölgesel yayınlarda, eğitim konusu ile karmaşık sorunların üzerine eğilmeli ve yararlı olabilecek kurumlarla işbirliğine

yönelinmelidir. Ayrıca, Türkiye'nin çeşitli bölgelerinin sosyal ve kültürel yapısı ve koşullarını bilimsel yönden inceleyip değerlendirerek, yayımla ilgili her konunun bu bölgelerde nasıl işlenip değerlendirilmesi gerektiğini araştırmak için, değişik dallardaki bilim adamları ve uzmanlardan oluşacak bir Bilimsel İnceleme ve Araştırma Kurulu kurulması önerilir. Öte yandan yayınların, programlara uygunluğunu araştırmak için sürekli araştırmalar ve bilimsel değerlendirmeler yapılmalıdır. Yayınlarda görevli personelin hizmet içi mesleksi eğitimi sağlanmalı, personelin maddi ve toplumsal yaşama koşulları ihtiyaca göre düzenlenmelidir. Yayınların amaca ulaşmasında en önemli araç, dinleyici ve seyirciyle kurulacak yakın ilişkidir. Onların yayımlara karşı tepkilerini izlemek, bunların TRT'nin amacına aykırı düşmeyecek biçimde değerlendirilip, yansıtılmalarını sağlamak gerekmektedir. Uzun süreli ve ayrıntılı biçimde yapılacak program planlamaları da, zamanında dinleyiciye duyurulmalıdır. Çeşitli radyo yayınları arasında ve radyo yayınları ile televizyon yayınları arasında da sürekli bir uyum sağlamak esastır. Radyolarda ve televizyonda hazırlanan söz programlarının yayın ilkelerine ve yasalara uygun olup olmadığını araştırmak üzere bir Yayın Denetim ünitesi kurulması da, araçlar arasında sayılmaktadır. Radyonun müzik yayınlarıyla ilgili olarak da, Türk Halk Müziği ve Tarihsel Türk Müziğinin değerli örnekleri yanında, çok sesli Türk Müziğinin değerli eserlerinin, programlarında gereken yeri almasını sağlamaktan ve bu eserleri arşive geçirmekten söz edilir. Ayrıca, Türk bestecileri tarafından meydana getirilmiş değerli sahne eserlerinin ve Türkçe sözlerle oynanan operaların ve balelerin kayıtları yapılarak yayınlanmalı ve bunların yurt çapında görülüp, dinlenilmesi sağlanmalıdır. 20 üyelik bir Tek Sesli Koro ve saz grubuyla geleneksel Türk Sanat Müziğinin tarihsel değer taşıyan eserlerinin yayınlanması sağlanmalı, 8 kişilik bir Çok Sesli Koro ile çağdaş Türk eserleri seslendirilmelidir. Gerekğinde, çok sesli koro ile birlikte yayın yapmak üzere ve geniş bir müzik literatürünün icrasına elverişli 15- 20 kişilik bir Oda Orkestrası kurulması da, yapılması gerekenler arasında sayılır.

4.2. Yayınların Niteliği

1975 Yayın Programı, köye yönelik programların köylünün ekonomik ve toplumsal yaşama koşullarının geliştirilmesine yardımcı olacak biçimde hazırlanmasını öngörür. Dinleyicinin, radyo ile ilişkisinin daha yoğun ve canlı olması kaygısı, köy programlarında da göz önünde tutulmalı, köylünün kendi sesine,

konusmasına daha çok yer verilmelidir. Öte yandan, postanın özellikle kuşak programlarında, tüm çalışanların ekonomik ve toplumsal yaşama koşullarının geliştirilmesine yönelik yayınlar yapılması istenmektedir. Memur, öğretmen, esnaf, işçi, üretici, tüketici, v.b. şeklinde tanımlanan dinleyicilere, kısa ve yararlı bilgi ve uyarılar sunulması amaçlanmaktadır.

Yayın programında, “*Demokrasi Kavramını ve Anayasa İlkelerini Öğretici Yayınlar*” yapmaya önem verildiği görülür. Ulusal bayramlar ve özel günlerde yapılacak programlarda ve genel dinleyiciye yönelik kuşak yayınlarda, sokaktaki vatandaşın bu kavramları anlama, benimseme ve anlatma gücünü ortaya çıkaracak araştırıcı röportajlar yapılmalıdır. Güncel olaylardan, demokratik bir aşamayı gerçekleştirenleri, derinlemesine inceleyecek programlar da, istenenler arasındadır.

Radyonun din ve ahlâk konularını işleyen programlarında, inanç sahibi dinleyicinin duyarlıklarının daima göz önünde bulundurulması gerektiği vurgulanır. Türk tarihini tanıtıcı yayınlardaysa, ulusal benliği ortaya çıkarmak, ulusun geçmişteki ve bu günkü yerini belirtmek, geleceği geçmişin deneyimleriyle biçimlendirmeye yardımcı olmak esastır. Bu yayınlarda, Türk hümanizmasının araştırılması, kültür ve sanat geçmişimizin bugünkü kuşaklara doğru ve bilimsel olarak aktarılması üzerinde durulmalıdır. Her akşam yapılacak tarih konulu, 10 dakikalık sohbetler, ulusal günlerde ve bayramlarda yapılacak yayınlar, ulusal dayanışmanın önem taşıdığı günlerde yayınlanacak moral eğitimi programları, haftada bir 15 dakikalık *Silahlı Kuvvetler Saati*, tarihsel oyunlar, tarihsel portreleri ve olayları konu alan belgeseller, bu amaçlara yöneliktir. Tarihsel değerler yanında, Türkiye’nin ve Türklerin dünya yüzündeki yerini belirlemek, ülkeyi toplumla birlikte daha ileri uygarlık noktalarına ulaştırmak amacıyla, ulusal değer ve yapıtları tanıtıcı yayınlara yer verilecektir.

Yayın programı, kadın programlarının, kadını toplum hayatında ana ve insan olarak bilinçlendirmek, onu aktif ve üretici hale getirmek, eğlendirerek eğitmek, çeşitli sorunlarına eğilmek, ilgi ve merak alanını genişletmek gibi amaçlara yönelik olarak hazırlanmasını öngörür. Aynı şekilde, gençlik yayınlarında gençlerin de aktif ve üretici hale gelmesine yardımcı olunmalıdır. Bu amaçla, gençlerin görgü ve bilgilerini geliştirmek, sorunlarını paylaşmak, sağlıklı düşünme, uygarca tartışma, çağa yaraşır biçimde davranma alışkanlıklarını kazanmalarını sağlamaya çalışmak,

gençlik yayınlarının temel kaygısı olmalıdır. Genel dinleyiciye yönelik bütün kuşak yayınlarında, gençlerin de bir köşesi olması gerektiği belirtilir. Eğitici yayınlar kapsamında yer alan sürekli eğitim programlarının tümünün gençlere de seslenmesi gerekmektedir. Çocuk yayınlarının amacıysa, çocukta kişiliği geliştirmek, onu eğlendirerek eğitmek, topluma ve insanlığa yararlı olacak biçimde yetişmesini sağlamaktır.

Spor yayınlarında, toplumda ruh ve beden sağlığını geliştirecek, amatör sporcuları özendirecek, geniş kitlelerin spora duyduğu ilgiye cevap verecek programlar, Haber Dairesiyle birlikte hazırlanacaktır. Dinleyicinin eğlenme ve dinlenme ihtiyacının karşılanması için hazırlanacak müzik ve eğlence yayınları ile skeçler, cumartesi ve Pazar günleriyle, Cuma, cumartesi ve pazar gecelerinde yoğunlaştırılmıştır. Eğlence ve dinlenme amaçlı bu yayınlar yanında, TRT'nin, eğlendirirken eğitmek politikası gereğince, genel dinleyiciye yönelik canlı yayın kuşaklarında da sürekli olarak eğlendirici nitelikte bölümlere yer verilmesi gerekmektedir.

Tablo 3.6: 1975 Yayın Programında, TRT I'de Yayınlanması Öngörülen Program Türleri, Süre ve Oranları⁴¹⁷

Türler	Süre(dakika)	Oran (%)
Haberler	1133	13,53
Kültürel ve Eğitici Yayınlar	1681	19,89
Müzik	4116	48,75
Radyo Oyunları	178	2,11
Eğlendirici Yayınlar	307	3,63
Reklâm	1020	12,09
Toplam	8435	100

Tablo 3.7: 1975 Yayın Programında, TRT II' de Yayınlanması Öngörülen Program Tür ve Oranları⁴¹⁸

Türler	Oran (%)
Haberler	20
Kültürel ve Eğitici Yayınlar	35
Radyo Oyunları	5
Reklâm	5
Müzik	35
Toplam	100

⁴¹⁷ 1975 Yayın Programı, s. 17

⁴¹⁸ 1975 Yayın Programı, s. 17

Tablolarda da görüldüğü gibi, TRT I’de yayınlanan programlar arasında müzik en fazla yer tutmaktadır. TRT II’de ise, kültürel ve eğitici yayınlarla müzik oranı eşittir. TRT I, her eğitim düzeyinden, her yaş, cins ve meslek grubundan dinleyiciye yönelik yayın yaparken, TRT II, eğitim düzeyi görece yüksek bir dinleyici kitlesini hedef almaktadır.

4.3. 1975 Yılı Programları

TRT I’de yayınlanan programlar, ağırlıklıla eğitime, TRT II’de, kültür ve sanata, TRT III’te, müziğe yönelik olacaktır. Eğitim yayınlarında amaç, Türk millî eğitiminin temel görüş ve ilkelerine uyarak, yurttaşların, insan haklarına dayanan Millî, Demokratik, Laik ve Sosyal Cumhuriyete bağlılığını güçlendirmek, kişilerin sürekli eğitimini sağlamaktır. TRT I postasında yer alan programlar, okul çağı dışındaki her yaştaki dinleyiciye çeşitli konularda bilgi verici biçimde hazırlanır. Dinleyicinin bilgilerini tazeleyen, günlük yaşamına ışık tutan bu yayınlar, TRT’nin deyişiyle Görevsel *Eğitim Yayınları*’dır. TRT radyolarının klasik programı *Günaydın*, yeni yayın düzeninde de devam eder. Köye yönelik *Günaydın* programı, her gün yayınlanan 120 dakikalık bir programdır ve 35 dakikası söze ayrılmaktadır. Yeni yayın düzenine göre, TRT I postasında yayınlanan programların çoğunluğunu, canlı olarak yayınlanan kuşak programları oluşturur. *Sabahtan Sabaha*, *Kadın Dünyası*, *Günün Ortası (Sizlerle Birlikte)*, *Eve Dönerken* ve *Gece Yarısı Kuşağı* gibi kuşak programlar yanında *Hayatın İçinden*, *Din ve Ahlâk Sohbeti*, *Tarih Konuşması* gibi, kısa süreli ve band olarak hazırlanıp yayınlanan programlar, yeni dönemin eğitici yayınlarını oluşturacaktır.

Radyoların *Kültür ve Sanat Yayınları*, ulusal kültür ve sanatı yaygınlaştırmak ve güçlendirmek, bölgesel kültür ve sanatları geliştirmek, kültür değerlerinin yabancı kültürlerin karşısında, yozlaşmadan, çağdaş evrensel nitelik kazanmalarına yardımcı olmak amacıyla, dinleyicinin ve seyircinin bilgisini arttırmaya, duygularını geliştirmeye yönelik yayınlardır. Bu yayınların bilimsel verilere ve gerçeklere uygun olarak hazırlanması istenmektedir. Kültür ve sanat yayınları içinde, *Eski ve Yeni El Sanatları*, *Müzik Magazin*, *Kültür ve Sanat*, *Folklorumuz*, *Açıklamalı Türk Sanat ve Halk müziği*, *Bizim Sesler Bizim Sazlar* ve yetişkinlere yönelik *Bilgi Yarışması* gibi programlar yer alır. *Kültür ve Sanat Yayınları* içinde *Arkası Yarın*, *Çocuk Bahçesi*, *Oyun* adlarıyla yayınlanan radyo tiyatrosu bölümleri yanında, *Cumartesi Şenliği*,

Pazardan Pazara ve Çocuk Saati programları içinde de dramatik yapılı skeçlere yer verilmektedir.

5-7 Mart 1975 tarihinde yapılan ve tüm radyolardan temsilcilerin katıldığı program toplantısında, 1975 yılı 2. yayın dönemine ilişkin kararlar alınır. Toplantıda alınan karara göre, göçü konu alan *Neden Göçüyorlar*, Doğu Anadolu'daki yaylaları tanıtan *Yayla Yollarında*, eğlendirici, dinlendirici ve bilgi verici bir kuşak olan *Yedinci Gün* (Pazar günleri, 09.00-13.00 saatleri arasında), kırsal alanda yaşayanlara yönelik *Kırsal Yaşam* (her gece 20.15-20.45 saatleri arasında) programları 2.dönemde, TRT I'de yayına girecektir. Toplantıda bazı programların da isimlerinin değiştirilmesine karar verilir. Buna göre, *Öğle İçin Müzik* programı *Öğle Üzeri*, *Günün Ortası* programı *Sizlerle Birlikte*, *Eve Dönerken* programı da *Akşama Doğru* adlarıyla yayınlanacaklardır.⁴¹⁹

Tablo:3.8: TRT I, Mart 1975 uygulamasındaki yayın tür ve oranları

Yayınlar	Oran %
Söz	43,27
Haber ve Haber Program	10,46
Müzik	38,48
Reklam	7,79

TRT'nin Kültür ve Sanat Yayınları, ulusal kültür ve sanatı yaygınlaştırmak ve güçlendirmek, bölgesel kültür ve sanatları geliştirmek, kültür değerlerinin yabancı kültürlerin karşısında, yozlaşmadan, çağdaş evrensel nitelik kazanmalarına yardımcı olmak amacıyla, dinleyicinin ve seyircinin bilgisini arttırmaya, duygularını geliştirmeye yönelik yayınlardır. Bu yayınların bilimsel verilere ve gerçeklere uygun olarak hazırlanması istenmektedir. Kültür sanat yayınları ağırlıkla TRT II'de yer alır. *Örneklerle Dünya Edebiyatı*, *Örneklerle Türk Edebiyatı*, *Öykülerden seçmeler*, *Dilimiz*, *Dünya Mizahından Seçmeler*, *Her Hafta Bir Ozan*, *Kitaplık* gibi sanat ve edebiyat programları yanında, *Kültür Kaynağımız*, *Eski ve Yeni El Sanatları*, *Folklorumuz*, *Sanat Tarihi*, *Evliya Çelebi*, *Sinemanın Öyküsü*, *Yaşanan Tarih*, *İslam Düşünürleri*, *İki Savaşın Perde Arkası* gibi kültür programları da TRT II'nin programlarını oluşturur. *Ekonomi Dünyası*, *Ev Ekonomisi*, *Toplumsal İlişkiler*, *Çevremiz*, *Büyüklerimiz* gibi programlar da TRT II'de yayınlanan programlardır.

⁴¹⁹ TRT İç Haberleşme Bülteni, 1 Nisan 1975, sayı 15.

TRT II’de, çocuklara ve öğretmenlere yönelik yayınların özel bir önemi vardır. Hemen her gün aynı saatte (10.00) çocuğa ilişkin, 30 dakikalık bir yayın kuşağında, *Hayata Doğru*, *Yaşamın İlk Yılı*, *Bir Çocuk Büyüyor*, *Çocuğun Gözüyle Büyükler* ve *Çocuğun Dünyası* programları yayına girer. Her hafta iki gün de, biri ilkokul öğretmenlerine, diğeri ortaokul ve lise öğretmenlerine yönelik iki uzun program yayınlanır. *Öğretmenle Başbaşa* isimli bu programdan başka, *Mektupla Öğretim* ve *Gençlik* programlarıyla da genel olarak eğitimin ve eğitimin sorunlarına eğilinmesi amaçlanır. *Kültür ve Sanat Yayınları* içinde *Arkası Yarın*, *Çocuk Bahçesi*, *Oyun* adlarıyla yayınlanan radyo tiyatrosu bölümleri yanında, *Cumartesi Şenliği*, *Pazardan Pazara* ve *Çocuk Saati* programları içinde de dramatik yapıllı skeçlere yer verilmektedir.

Yeni yayın şebekesinde, müzik çoğu programda tek başına ele alınmaz. Cem’in deyişiyle, “bir parçası olduğu toplumsal ve tarihsel zaman kesitinin içinde, kendini oluşturan nedenler ve koşullarla birlikte” sunulur. Örneğin *Halkın Sesinden Ozanın Tellerine* programı, halk şiiri ve halk müziğini geniş ve değişik boyutlarda sunarken, *Dünya Halkının Sesinden* adlı programda, yalnızca bir başka halkın müziğini değil, o halkı da tanıtmak amaçlanır. Cem, TRT II’de yayınlanan müziğin, hem genel yaklaşımı açısından hem de ihmal edilmiş bazı alanlara- örneğin dinsel Türk müziği- ilk kez girilmesi açısından, öteki TRT yayınlarından farklı özellikte olduğunu söyler.⁴²⁰

1975 2. Dönem program toplantısında TRT II’de, güncel sorunları işleyen *Bir Sorun* (hafta içi her gün), *Konumuz Kooperatif*, *Emeklilerin Köşesi*, *Dünyada Kültür ve Bilim*, *Türkiye Tarihi*, *Müzik Tartışmaları*, *Yeşil Ada*, *Doğal Varlıklarımız*, *Toprak ve İnsan*, *Gönül Telini Titretenler* (geleneksel Türk müziği), *Uygarlığın Doğu Yakası*, *İlkler ve Öyküleri*, *Çayın Dili*, *Taşhan’dan Kadifekale’ye*, *Onlar da Bizim Çocuklarımız*, *Kıyılarımız*, *Söz Bu Mesleğin* gibi programların yer alması kararlaştırılır.⁴²¹

TRT II’de, kültür yayınları yanında haberler de önem kazanmıştır. Günde üç kez uzun radyo haberi verilecek, sabahları *Haberlerin İçinden*, öğlen *Haberler Gelişiyor* adlı yarımşar saatlik programlar, prototipte yer alacaktır. Gece saat

⁴²⁰ CEM: A.g.e, s. 81-82 (Radyodan ilk kez Mevlid yayını 1974 yılında yapılır.)

⁴²¹ TRT İç Haberleşme Bülteni, sayı 15

20.30'daki, *Bugün* programı, bir saat süreli, bütün günün haberlerinin en geniş biçimde sunulduğu program olacaktır. Ayrıca, her hafta iki açık oturum, bir *Spor Gazetesi*, *Geçen Haftanın Ülkesi*, *Geçen Haftanın Olayı* gibi, ayrıntılı incelemelerin yer aldığı haber programları da TRT II'de yayınlanacaktır.⁴²²

Tablo:3.9: TRT2, 1975 yılı 2. dönem uygulamasına karar verilen yayın türlerinin süre ve oranları⁴²³

Yayınlar	Süre	Oran %
Söz	40.30'	36,18
Haber ve Haber Program	19.30'	17,41
Türk Sanat Müziği	13.40'	12,22
Türk Halk Müziği	10.35'	9,46
Hafif Müzik	14.40'	13,11
Klasik Müzik	<u>13.00</u>	<u>11,62</u>
Toplam:	112.00'	100.00

1975 yılı 2. döneminde, TRT I ve TRT II postalarında yayınlanacak programlarla ilgili yapım talimatında, dikkati çeken nokta, Genel Müdür Program Yardımcılığınca, tek tek her programla ilgili olarak, prodüktörce uyulması gerekli görülen hususlarla ilgili açıklamaların yapılmasıdır. Bu açıklamalar içinde, programda kullanılacak teknik, yer verilecek söz ve müzik malzemesinin kullanımı, dinleyicilerle kurulacak ilişkiler, programda kullanılacak dil, işbirliği yapılacak kişi ve kuruluşlarla ilgili uyarılar bulunmaktadır. “*Program Yardımcılığının Görüşü*” ifadesiyle yapılan bu uyarılar, üst yönetimin, programların yapımında doğrudan etkili olduğunu göstermektedir.

Bu Yurdun Sesi, Günaydın, Kadın Dünyası, Bir Sorun, Öğretmenle Baş Başa... Toplumsal sorunlar ve ilişkilerle, toplumsal yayıncılığın ve çağdaş radyoculuğun en başarılı örneklerini veren TRT, ürküttü tutucu ve çıkarıcı çevreleri. Halkın aydınlanmasından, köylünün bilinçlenmesinden korkan gerici güçler, nasıl bir zamanlar Köy Enstitüleri'nin karşısına dikilmişlerse, bu kez de TRT'nin karşısına dikildiler. Programlar yavaş yavaş, çeşitli nedenlerle kaldırıldı, içerikleri değiştirildi. “Toplu dinleme yapılmayacak” dedi, sorumsuz bir kişi. Arkasından, *Bu Yurdun Sesi* kaldırıldı, sonra *Toplumsal Sorunlar, Bir Sorun* ve ötekiler. Hükümet mi yasakladı bu

⁴²² CEM: A.g.e, s. 79

⁴²³ 1975, 2. Program Dönemi, TRT I ve TRT II Program Yapım Talimatları, s. 1

programları? Hayır, sadece toplumsal sorunların radyoya getirilmesinden tutucu çevrelerin hoşnut olmayacağını düşünen bir takım sorumsuz yöneticiler!”⁴²⁴

4.4. Dinleyici Mektupları ve Tepkiler

Radyolardan Sorumlu Genel Müdür Yardımcısı Hıfzı Topuz, 1975 yılında televizyonun yaygınlaşmaya başlayıp, radyoya göre daha ilgi çeken bir araç olmasına rağmen, radyonun Türk toplumu için önemini yitirmediğini belirtir. Bu belirleme, özellikle kırsal kesime yönelik yayınlar için söz konusudur. Uzun yıllar, köylünün sabah 5 ile 7 arasında radyo dinlediği varsayılarak, yalnızca *Günaydın* ve zaman zaman, *Ocakbaşı*, *Tarla Dönüşü* gibi kısa programlarla köylüye seslenildiğini belirten Topuz, radyonun kentlilere yönelik programlar yaptığını söyler. Yeni dönemde, kentlilerin genellikle televizyon izledikleri varsayılarak, kırsal kesime yönelik programların, akşam saatlerine konulmasıyla, köylü dinleyici ile radyo arasında daha yakın bir bağ kurulduğunu aktarır.⁴²⁵

Radyoların yayın postalarının, kalıpların ve programların biçim ve içeriklerinin değişmesiyle birlikte, radyoya gelen dinleyici mektuplarının da içeriği değişmeye başlar. Mektuplarda, yine dinleyici istekleri ağırlıktadır ama önceleri yalnızca şarkı-türkü istemek için yazılan mektupların arasında toplumsal sorunlara değinenlerin sayısı gün geçtikçe artar. TRT I ortak yayınına gönderilen mektupların %40’ı *Kadın Dünyası* programına gelir. Bunu % 27 ve % 25 ile *Eve Dönerken* ve *Günaydın* programları izler. *Bu Yurdun Sesi* programının yayına girmesiyle birlikte, mektupların ağırlığı bu programa kaymaya başlar. Bu programa günde 200’e yakın mektup geldiği olur.

Kırsal alandan gelen mektuplar, genel içinde % 50’nin üzerindedir. Oranlar, %25 Orta Anadolu Bölgesi ve Ankara, % 17 Marmara Bölgesi ve İstanbul, % 10 Karadeniz Bölgesi olarak sıralanabilir. Kalan kısmı, Ege ve Doğu Anadolu Bölgesinden gelen mektuplar oluşturur.

Mektuplarda dile getirilen sorunların % 41’e yakını, ekonomik ve sosyal sorunlardır. Sağlık sorunları ise % 10 civarında yer alır. Mektuplarda dile getirilen konular arasında, yolsuzluk, susuzluk, elektriksizlik, okulların azlığı, topraksızlık,

⁴²⁴ Hıfzı TOPUZ’ un, dinleyici mektupları üzerine yaptığı yayınlanmamış araştırmasından.

⁴²⁵ Aynı araştırmadan.

derelerin kirletilmesi, hayvan yemi, orman kesimi, tutucu çevrelerin inançları, doktorsuzluk, ebesizlik, başlık, pahalılık önemli yer tutar. Bu mektuplarda sorunlar dile getirilirken, radyodan da bir çözüm yolu istenir.

Bu mektuplar üzerinden TRT radyo yayınlarının değerlendirmesini yapan Hıfzı Topuz'un belirttiğine göre, yayınlardan sonra, birçok köyde ve yörede, radyoya yansıtılan ve yayınlarda ele alınan sorunların bir kısmı çözülmüştür. Örneğin, Kızılcahamam'ın Tahtalar Köyü'ne köprü yapılmış, çeşme yapımına başlanmıştır. Saraç Köyü'nde görülen kanser olaylarından sonra, sağlık ekibinin köye gitmesi sağlanmıştır. Çanakkale'nin Akçeşme Köyü'ne 3 km.lik bir yol yapılırken, Siirt'in Kozluk Köyü'nde yol sorunu ele alınmıştır. Topuz, dinleyicilerin yalnızca kendileriyle ve köyleriyle ilgili sorunları dile getirmediklerini, yurt sorunlarına yönelik de düşüncelerini radyoya ilettiklerini belirtir.⁴²⁶

4.5. Yeni Projeler

TRT'nin yeni dönemde uygulamaya çalıştığı projelerden biri Reklâm Projesidir. Radyo reklâmlarının TRT gelirlerinde önemli bir kaynak oluşturduğu ve televizyonun yayına başlamasıyla radyo reklâm gelirlerinin azaldığı gerçeğinden hareketle, yeni uygulamalara gidilmiştir. Örneğin Kasım 1974 tarihinden başlayarak, sabah reklâm kuşağı açılmış, öğle kuşağının da uzatılması ve kuşaklar içine reklâm spotu alınmasıyla, reklâm gelirlerinin artması amaçlanmıştır.

Mesleksel Eğitim Projesi ise, TRT'nin bütün bölümlerinde personel eğitimini sağlayacak bir Eğitim merkezi'nin kurulmasını öngörür. Meslek içi eğitimin düzenlenmesi için bir kurs programı hazırlanıp, yabancı burslardan yararlanmak için girişimlere geçilmektedir.*

Hazırlanan söz programlarının yayın ilkelerine ve yasalara uygun olup olmadığını araştırmak Yayın Denetim Dairesinin görevidir. Programlar, eskiden Denetim Şube Müdürlüğü diye adlandırılan bu daireye doğrudan bağlı denetçiler tarafından denetlenir. Yeni dönemde, denetim sürecini hızlandırmak için bazı ara kademelerin kaldırılması öngörülmektedir.

⁴²⁶ Aynı araştırmadan.

* TRT, 1975 Nisan'ından başlayarak, "Yayıncılık" adıyla, ayda bir yayınlanan hizmete özel bir dergi çıkarır. Derginin ilk sayısının, Genel Müdür Yardımcısı Hıfzı Topuz tarafından yazılan Önsöz'ünde, hizmet içi eğitimin henüz bir düzene sokulamadığı, bu derginin yayıncıların dünyada yayıncılık alanında olup bitenleri, gelişmeleri içlemeleri amacıyla çıkarıldığı belirtilir.

Dinleyici ve seyirci ile bağlarını sıkılaştırmak isteyen TRT’de, dinleyici ve seyirci araştırmalarının tek bir merkezden yönetilmesi amacıyla, Televizyona bağlı bir araştırma merkezi kurulmaktadır. Merkezin, araştırmacı kadrosunun güçlendirilmesiyle, bilimsel halkoyu çalışmaları yapması ve bunların program çalışmalarına yön vermesi için hazırlıklar sürdürülmektedir. Çok yönlü iletişimin sağlanması için belirli zaman aralıklarında ve farklı yöntemlerle dinleyici tepkisinin araştırılması amacıyla dinleyici anketleri düzenlenecektir.* Öte yandan, yapılan yayınların program ilkelerine ve yıllık program tasarısına uygun olup olmadığını araştırmak için de bir Değerlendirme Ünitesi kurulması planlanmaktadır. Yeni dönem program tasarılarının hazırlanmasında, bu ünitenin çalışmalarından yararlanılacaktır. 1975 Program tasarısında ayrıca, Program Planlama Dairesi’nin yeniden örgütlenmesi gereğinden söz edilir. Yeni düzenlemeyle, TRT I, TRT II, TRT III, Bölge, İl, Dokümantasyon ve Koordinasyon Prototip ve Değerlendirme gibi yeni ünitelerin kurulmasının düşünüldüğü belirtilir. Program Planlama Dairesi içinde kurulacak Koordinasyon Şubesi ile radyo programlarının kendi içinde ve radyo programları ile televizyon programları arasında uyum sağlanması amaçlanmaktadır. 1974’ün ilk aylarında yayınlanan TRT Radyoları Diskotek Hizmetleri Talimatı gereğince, bir Merkez Diskotek kurulacak, bu diskotekte, Türk Halk Müziği, Tarihsel Türk Müziği ve Çok Sesli Müziğin, değerli eserleri yer alacaktır.

* 1975 başında, özellikle TRT 1 yayınları ile ilgili olarak bir dinleyici anketi düzenlenir. Anketle, 1 Ocak 1975 tarihinde yayına giren TRT 2’nin etkisi başlamadan, TRT 1 yayınlarının etkisi ölçülmek istenir. TRT 1 uygulamasının bütün özellikleriyle, dinleyiciler tarafından nasıl karşılandığını araştırmak üzere Genel Müdür Program Yardımcılığı tarafından düzenlenen anket, A. Ü. Basın-Yayın Yüksek Okulu öğretim görevlilerinden Asistan Dr. Aysel Aziz ve TV Daire Başkanlığından Dr. Haluk Şahin ile işbirliğiyle gerçekleştirilir. Araştırma, Ankara, Çankırı, İstanbul, Sivas, İzmir illeriyle, Kahramanmaraş ve Elbistan, Niğde ve Aksaray, Muğla ve Milas-Bodrum il ve ilçelerinde yapılır. Anketin ağırlığı Ankara’dadır ve örnekleme giren semtler, üç farklı sosyoekonomik düzeyi temsil edecek biçimde seçilirler. Çankaya, Gaziosmanpaşa, Kavaklıdere, Emek Mahallesi ve Bahçelievler, üst sosyoekonomik düzeyi; Kurtuluş, Cebeci-Dikimevi, Aydınlikteyler, Yenimahalle, Küçükesat-Bülbülderesi, orta sosyoekonomik düzeyi; Altındağ, Gülveren, Gültepe, Saime Kadın ve Balgat, alt sosyo ekonomik düzeyi temsil etmektedir. Ankette dinleyicilere, radyo dinleme alışkanlıkları, ortak yayın uygulaması ile ilgili görüşleri, radyoda kullanılan dil ve müzik ve televizyonun radyo dinleme alışkanlıkları üzerindeki etkileri gibi verileri ortaya koyacak sorular yöneltilmiştir. Anket sonuçlarının, Program Yardımcılığının planlamasına ve prodüktörlerin program önerilerine ışık tutması amaçlanmaktadır. *TRT İç Haberleşme Bülteni*, 3 Şubat 1975, sayı 11. TRT genel müdürlüğü’nün 1976 yılında başlattığı dinleyici araştırması raporunda verilen bilgiye göre de, Nisan-Mayıs 1976 tarihinde Ankara İlinde DİE ‘nün işbirliği ile yapılan çalışma, bu konudaki ilk adımdır. Daha önce yapılan teşebbüslerin kimisi soru hazırlığı, kimisi de anket formu basılması aşamasında kalmıştır. *Ankara İli Radyo Dinleyicileri Araştırması Ayrıntılı Sonuçları*, s. 6

5.500 Günün En Önemli Olayı: Kıbrıs Barış Harekâtı

İsmail Cem ekibinin yönetiminde olduğu dönemin en önemli gelişmelerinden biri, TRT'nin uluslar arası yayın kuruluşlarıyla ilişkilerinin geliştirilmesidir. TRT, Haziran 1974'de, Avrupa Yayın Birliği EBU'nun 1975–1978 yılları için Yönetim Kurulu üyeliğine seçilir. Hemen her üye ülkenin birkaç kez seçildiği Kurul'da, EBU'nun başlangıcından bu yana üye olan Türkiye, ilk kez Kurul üyeliğine seçilmektedir. İsmail Cem, bu üyelik için yoğun bir hazırlık dönemi geçirdiklerini, kongre sırasında çok yönlü bir kulis çalışması gerçekleştirdiklerini ve tartışmalarda sık sık söz alarak Türkiye'nin görüşlerini anlattıklarını yazar. Kongrede kurdukları ilişkilerin ve EBU Yönetim Kurulu üyeliğinin, Kıbrıs Barış harekâtı sırasında çok olumlu etkilerini gördüklerini, TRT'nin Yunan radyo televizyonundan daha fazla haber sağladığını belirtir.⁴²⁷

500 günün, Türkiye ve TRT açısından en önemli olayı, 1974'ün Temmuz ve Ağustos aylarında gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekâtı'dır.

Kıbrıs Harekâtı yapıldığı zaman ben öğle nöbetçisiydim. Bana, “*Akşam seni alacağız, - hâlâ yerini bilmiyorum varmış böyle bir yer-sığınak stüdyoda nöbetçi olacaksın*”, dediler. Yani, her hangi bir olumsuz durumda belki orası kullanılacak. Fakat biraz daha sonra çağırdılar, “*spikere ihtiyacımız var, gel*”, diye. Çünkü bütün o ağlamaklı, hüznü şarkılar türküler kaldırılıyor, şen şakrak şeyler çalınıyor, arada küçük küçük hamasi programlar, herkes bir şeyler yazıyor, onlar okunuyor. Fakat bu cumartesiydi. Pazartesi günü ben radyoya gediğimde Hıfzı Bey radyodaydı. Biz o heyecanla çok hamasi bir yayın yapmışız, Genel Kurmay uyarmış. Onların da belli ölçüleri varmış. Yurtdışında, sınırlarımız dışında bir harekâta ne yapılır, sınırların içinde olursa ne yapılır. Yani biz o hale getirmişiz ki, içeriye düşman girdi, Ankara'ya doğru yürüyor, ancak o zaman öyle bir heyecanlı program yapılması gerekiyormuş. Onun için Hıfzı Bey geldi ve el koydu programa. Programlar onun denetiminden geçerek yayınlanıyor, çünkü bütün günlük program alt üst olmuş, günün önem ve anlamına uygun program yapılacak. Ben dedim ki “*Bana verin makineyi, ben çıkayım, halkla röportaj yapayım*.” Hıfzı Bey, “*Yayınlayamayız*”, dedi, “*Genelkurmay'a sormamız lazım*”. Dedim ki “*Ben yapayım, bu işin yıldönümü var, daha sonrası var, yani bu gece yayınlamamız şart değil, ama bu heyecanı anında gününde tespit etmemizde yarar var*.” Ben Nagrayı aldım, Nurzen Amuran'la beraber biz çıktık radyodan, olağanüstü bir şeydi. Kuşulu Parkın oralarda bir yerde bir adam, omzumuzdaki makinede TRT yazısını görünce bizi durdurdu, “*Yunanistan'da cunta düşmüş,*

⁴²⁷ CEM: A.g.e, s. 198-100

haberiniz var mı?” dedi. Biz dinleyiciden öğrendik radyocu olarak, cuntanın düştüğünü. Bu sesleri aldık geldik. Ben bitirdim, teslim ettim, evime gideceğim. “Dur bakalım, gitme”, dedi, Hıfzı Topuz. “Hadi bakalım, canlı yayın diyarduk, bu akşam bunları canlı yayınliyoruz.”⁴²⁸

Radyolarda, canlı yayınlar daha önceleri de yapılmaktadır. Daha doğrusu, Kurum’a henüz prodüktörlerin alınmadığı ve bant bulunmayan yıllarda, yayınlar canlı yapılmaktadır. Ancak daha sonraları, haberler ve birkaç canlı konser dışında, bütün programlar bant olarak hazırlanıp, yayına verilir. Kıbrıs Harekâtında, yeniden başlayacak olan canlı yayınların da denemesi yapılacaktır.

Biz bu arada tabi, bir yandan montajını yapıyoruz, Nurzen montajla uğraşılıyor. Bir yandan, biz Ceyhan Baytur’la ikimiz mikrofonun başında, Ceyhan soruyor, ben gördüklerimizi anlatıyorum. Aralara da o gün için yapılmış, türküler, marşlar, kahramanlık türhüleri filan vardı o gün yayın için verilmiş. Birden bire o bantların ana kumandada bulunmadığını fark ettik biz. Program Müdürümüz Kerim Aydın Erdem almış ve odasına kilitlemiş. Sebebini bilmiyoruz. Meselâ Mediha Demirkıran’dan şarkılar gibi bir takım bantlar yayına verilmiş. Ama yaptığımız işle de hiç mi hiç uymuyor. Diskotek kapalı. Program Müdürlüğü odası açıldı, oradan gerçekten yayınlanması için hazırlanmış bantlar alındı ve onlarla yaptık o yayını. Onun için diyorum, garip bir biçimde bir engelleme bir tavrı vardı ama nedenini gerçekten bilmiyorum.⁴²⁹

Barış Harekâtı sırasında ve sonrasında, Türkiye radyoları, aralıksız 24 saat yayın yaparlar. Olaylar ve gelişmeler, anında dinleyiciye duyurulur. 24 saatlik yayın içinde, her saat başı haber verilir. Aynı günlerde, Avrupa’ya yönelik radyo yayınlarının da süreleri arttırılarak, yayın akışı yeniden düzenlenir. Avrupa’ya yönelik Türkçe yayınların süresi, 16, 20- 25 Temmuz ve 14-18 Ağustos günleri arasında, toplam 228 saat uzatılmıştır. Türkçe yayınlar yanında, başta eğlence olmak üzere, yabancı dilde yapılan yayınlarında süresi arttırılır. 27 Ağustos tarihinden başlayarak da, Türkiye’nin Sesi Radyosu, Kıbrıs’lı Türklere ve adada bulunan Silahlı Kuvvetler mensuplarına yönelik olarak 3 saatlik *Kıbrıs İçin* adlı bir programın yayınına başlatır.⁴³⁰ Harekât günlerinde haberler özel bir önem kazanmıştır. Devlet

⁴²⁸ Filiz ERCAN ile görüşme.

⁴²⁹ Filiz ERCAN ile görüşme.

⁴³⁰ *Dünden Bugüne Radyo Televizyon*, s. 42 (Barış Harekâtı sırasında, TRT muhabirleri Selim Esen, Ceyhan Baytur, Aydın Soysal, Aycan Giritlioğlu, Mehmet Bican ve Hamit Toprak, kameramanlar

radyosunun, savaş döneminde halkın güvenini sarsmaması gerektiği düşüncesiyle, bütün haberler kaynak belirtilerek verilmeye çalışılır. Cem, Genelkurmay Başkanlığı ile sürekli temasta olduklarını, ancak haberleri veriş biçimiyle ilgili en küçük bir öneri, uyarı almadıklarını belirtir.⁴³¹ Hıfzı Topuz da, harekât boyunca, hiçbir müdahale ve hiçbir öneri ile karşılaşmadıklarını, fiilî özerkliklerini o dönemde bile koruduklarını anlatır.⁴³² 2 Ağustos 1974’de, TRT Kıbrıs Harekâtı dolayısıyla yorum vermeye başlar. Yorumları, Genel Müdür İsmail Cem, kaleme alır:

Benim bu yorumlarda özellikle vurguladığım nokta, Türkiye ve o günlerin Yunanistan’ı arasındaki farktı. Bu yorumların yabancı elçiliklerce dikkatle izlenip, kendi dışişleri bakanlıklarına bildirildiğinin farkındaydım. Türkiye’nin bu harekâta girişmemesi halinde, faşist Yunan rejiminin kendi uzantısını Kıbrıs’ta kurmuş olacağını belirtiyor, Londra ve Zürich Anlaşmalarından, Türkiye’nin hukuksal haklılığından söz ediyordum. Olayı, demokrasi ile faşizm arasındaki zıtlaşmanın; faşizm yolunda ilerleyenlerin zorunlu maceracılıklarının çerçevesinde ele almaktaydım.⁴³³

İki aşamada gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekât’ından birkaç ay sonra CHP-MSP koalisyon hükümetinin dağılması ve I. Milliyetçi Cephe hükümetinin kurulmasıyla, TRT’ de İsmail Cem yönetiminin de sonu gelecektir.

6. İsmail Cem’e Tepkiler ve TRT Üzerinde Tartışmalar:

İsmail Cem’in, TRT Genel Müdürlüğü’ne atandığı 15 Şubat 1974 tarihinde başlayan tartışmalar ve eleştiriler, 500 gün ve sonrasında da devam eder. Cem’in yaşı ve devlet memurluğuna ilişkin deneyimi bulunmamasıyla başlayan tartışmalar, izlenen yayın politikası ve Genel Müdürlük öncesindeki çalışmalarını da kapsayacak biçimde genişleyerek sürer. Solcu olarak tanınan isimlere ve kuruluşlarına yer vermesi sağ partiler, sağda yer alan liderlere ve kuruluşlara yer vermesi de CHP’liler ve solcular tarafından eleştirilir. Siyasi kadrolar yanında, TRT çevresinden de Cem ve ekibinin yönetimine eleştiriler yöneltilir.

Hakkı Mumcu, Vedat Gürses, Sonat Konor, Ziya Ergun, Ertürk Yöntem, Önder Berksan ve Ahmet Tansel, spikerler Zafer Cilasun ve Çetin Çeki’ye “gazi” ünvanı verilmiştir.)

⁴³¹ CEM: A.g.e, s. 129

⁴³² Hıfzı TOPUZ ile görüşme.

⁴³³ CEM: A.g.e, s. 134

6.1. TRT Çevresinden Gelen Eleştiri ve Tepkiler

Cem, göreve geldiği dönemde, Yönetim Kurulu ile ilişkilerini, “*Ben, âdeta, rakip partiden Bakanlarla hükümet etmek zorundaki bir Başbakan gibiydim*”, diye açıklar. Yönetim Kurulu üyelerini de üç bölümde değerlendirir. İlk grupta, her zaman ileri ve doğrudan yana olan iki kişi vardır. Görüşlerini sonuna kadar savunabildiklerini, ayrıntılarda boğulmadıklarını, Anayasayla ve kendi kişilikleri ile tutarlı kaldıklarını söylediği bu üyeler, Prof. Şerafettin Turan ve Melen Hükümeti döneminde, hükümetçe Kurula atanan Emekli Albay Tefvîk Karahan, ilk grubu oluştururlar. İkinci grubu, *iyi niyetli sağcılar*, olarak niteler. Bu grup, kendisine karşı olmalarına rağmen, namus ve ahlâk anlayışları nedeniyle herhangi bir engellemeye başvurmazlar. Basın kuruluşları temsilcisi, Son Havadis gazetesi yazarı Sabri Süphandağlı, eski DP milletvekili, Ziraat Odaları Genel Başkanı Saadettin Karacabey, Prof. Abdullah Türkoğlu, Nevzat Atlığ, Prof. Adnan Ataman ve Prof. Ali Bozer, Yönetim Kurulu’nun, Cem’in deyişiyle *ortada* olan, ikinci grubudur. Son grubun ise, hükümette kim varsa ondan yana olup, Yönetim kurulu’ndaki yerlerini korumayı amaçlayan iki hükümet ataması, Fikret Ekinci ve Emekli Amiral Sezai Orkunt’dan oluştuğunu yazar. Yönetim Kurulu’nun diğer bir üyesi Adnan Saygun’un ise, herhangi bir gruba dâhil edilmesi mümkün değildir. Cem’e göre, bazı konularda çok ilerici bazen de tam tersi bir tutum içindedir. Cem, bu Kurul’un, görevin yerine getirilmesini ciddi ölçüde zorlaştıracak bir tutum içinde olmadığını söyler. Kurul’un çoğu, temelde aynı görüşü paylaşmayan insanlardan oluşmaktadır ama TRT’nin halk tarafından desteklenmesi nedeniyle kendisine karşı çıkmaktan çekinmektedirler. İsteddiği danışman kadrolarının, türlü nedenlerle esirgenmesini, “*işgal yönetiminin kendilerine yakın gelen temsilcilerine*” bir oturumda 19 kadro birden vermelerini de örnek olarak gösterir.⁴³⁴

TRT’nin önceki yöneticilerinden Semih Tuğrul, İsmail Cem’i, TRT’nin gerçek bir değerlendirmesini yapmadan, TRT’nin artık özerk bir kuruluş olmamasına hiç önem vermeden, özerklik konusunu daha ilk demeçlerinde küçümseyerek ve çok kişisel yöntemlerle çalışmakla eleştirir.⁴³⁵ Türkiye’de Radyo Televizyon Olayları adlı kitabın da, TRT’nin 10. yıldönümü dolayısıyla yapılan bir Açık Oturum programında, televizyonun ilk yöneticisi Mahmut Tali Öngören ve TRT’nin ikinci

⁴³⁴ CEM: A.g.e, s. 19-23

⁴³⁵ TUĞRUL: A.g.e, s. 69

Yönetim kurulu üyelerinden Uğur Alacakaptan'ın, temel sorunun özerklik olduğu üzerinde durduklarını anlatır. Öngören ve Alacakaptan, özerklik olmaksızın tarafsızlığın yeterli sayılamayacağını belirtmişlerdir. Buna karşılık, programı yöneten Hıfzı Topuz'un, Fransa'daki radyo televizyonun özerk olmadığı örneğini verdiğini aktarır. Topuz'un, özerklikten konu açılınca, *"Ben özerkliğe aykırı bir davranışla karşılaşmadım. Görevimi yerine getirirken hiç baskı görmedim. Ben görevimi yaparken, TRT kurumundan hiç kimse Savcılığa çağrılmadı. Eskiden çok olurmuş. Bir program denetimcisi, 35 kez savcılığa çağırılmış eskiden. Kaldı ki, bakanlıklarla işbirliği yapmamız da, bizleri zora sokmuyor"*, dediğini anlatır. Tuğrul'a göre, kurumun geçmişini iyi değerlendiremeyen bu yönetim, kendi çalışma koşullarına bakarak, özerkliğin olup olmamasına önem vermemişlerdir.⁴³⁶ Kendisiyle yüz yüze görüşmede, Hıfzı Topuz da, o dönemde TRT'nin *özerk gibi* çalıştığını vurgulamıştır. Bu *gibi* çalışmanın yeterli olup olmadığı sorusuna ise, kendisinin, özerkliğin gündeme getirilmesini Cem'e önerdiğini, ancak Cem'in, bu durumun sürüp gideceğine inancı nedeniyle, öneriye sıcak bakmadığını, bu konuda çalışma yapılsaydı, özerklikle ilgili değişikliğin gerçekleşebileceğini belirtmiştir.⁴³⁷

Tuğrul'un Cem yönetimine bir eleştirisi de, devlet kuruluşlarındaki hiyerarşinin bir kenara itilmiş, kurumu çağdaş metod ve organizasyon yöntemleriyle onarmanın zorunluluğuna aldırış edilmemiş olmasıdır. Aynı eleştiriye, Turgut Özakman da katılmaktadır. Özakman'a göre de, İsmail Cem ve ekibi, TRT'de oldukça parlak işlere imza atmışlardır. Ancak, TRT içindeki kurumsal hiyerarşiyi de bozmuşlardır. Ayrıca, örneğin Görevimiz Tehlike gibi, Amerikan emperyalizminin propagandasını yapan bazı dizilerin televizyonda yayınlanmasının da, o döneme rastladığına işaret eder.⁴³⁸ Cem döneminde, radyoculuk açısından en ilginç özellik *şebeke* yayıncılığıdır ama, *şebeke* uygulaması, bir buluş, bir yenilik değildir, Tuğrul'a göre. Daha 1964 yılında, TRT kurulurken yapılan teknik planlamada, yeni radyo istasyonlarının yapımları tamamlandığı zaman, yayınların *şebeke* düzeninde yürütülmesinin öngörülmüştür. Yeni radyo verici istasyonlarının, bunların yanı sıra çeşitli illerde kurulacak ve tümü de çok kısa dalga (UKw – FM) tekniğiyle çalışacak, 30 kadar verici yapılması, daha o zaman planlanmıştır. Ancak, 12 Mart 1971'e

⁴³⁶ A.g.e, s. 239

⁴³⁷ Hıfzı TOPUZ ile görüşme.

⁴³⁸ Turgut ÖZAKMAN ile görüşme.

kadarki AP hükümetleri tarafından karşı karşıya bırakılan çeşitli finansman ve transfer zorlukları nedeniyle tasarının tümünün gerçekleşmesi engellenmiştir. Üstelik Tuğrul'a göre, şebeke uygulamasına 1975'de geçilmesinin nedeni, radyolararası bağlantılara olanak sağlayan ve PTT tarafından yaptırılan radio-link hatlarının o tarihte hizmete sokulmuş olmasıdır.⁴³⁹

Bir diğer eleştiri konusu da, *“TRT'nin üçüncü döneminin Genel Müdürü”* dediği İsmail Cem'in, programlarının kalite bakımından France Culture'den, BBC 4'den daha çeşitli ve üst düzeyde olduğunu öne sürdüğü İkinci Program postasının, programları ülkenin tümüne duyuracak güçteki vericilerle yayınlatılmamasıdır. Tuğrul, TRT II'nin, o günün vericileriyle, o tür yayınlara asıl ihtiyaç duyan bölgelerde yaşayanlara yararlı olamayacağını öne sürer. Öte yandan, TRT III'ün, genel çizgileriyle yalnızca bir müzik kutusu düzeninde sürdürülmesi de yanlış bir uygulamadır, ona göre. Üstelik 1974 ve 75 yıllarında televizyona yapılan harcamalar nedeniyle, radyoların müzik arşivleri zenginleştirilememiştir. Tuğrul'a göre, radyolar üvey çocuk muamelesi görmekte, birkaç bin liralık plakların bile alınmayarak, radyocular zor durumda bırakılmaktadır.⁴⁴⁰

Semih Tuğrul'un, yeni yayın düzeni ile ilgili eleştirilerinin bir bölümü de, programların yapım ve sunum aşamasıyla ilgilidir. Şebeke düzeninde, prodüktörlerin, eskiye oranla daha çok program hazırlamaları, teknisyenlerin de daha uzun sürelerle görev başında kalmaları gerekirken, radyolara yeni eleman alma yoluna gidilmemiştir. Yeni verici istasyonlar kurulmasına rağmen, yoğun üretim yapılan Ankara, İstanbul ve İzmir gibi radyolardaki stüdyo olanakları genişletilmemiş, eskiyen donanımları yenilenmemiştir. Program yapım ve sunumlarında da, profesyonel prodüktör olup olmadıklarına bakmadan bazı tecrübesiz kişilere verilmekte sakınca görülmemesi, program kalitesinde düşmeye yol açmaktadır. Tuğrul, TRT'nin o güne değin alışılmış kalıplarından farklı bir anlayışla hazırlanan ve sunulan programlarında, dinleyiciye şirin görünmek adına, laubaliliğe kaçıldığını

⁴³⁹ TUĞRUL: A.g.e, s. 70

(Tuğrul, şebeke uygulaması düşüncesinin, TRT 1969 Çalışma Raporunda ve TRT'nin hazırlattığı “Radyo ve TV Özel İhtisas Komisyonu Raporu”nda bulunabileceğini belirtir.)

⁴⁴⁰ A.g.e, s. 94-95

söyler.* Tuğrul ile birlikte bazı yapımcıların da paylaştığı bu eleştiri, TRT'nin işlevi ve toplumdaki konumuyla ilgili geleneksel görüşlere dayandırılabilir. TRT'nin ve yayıncıların konumunu, toplumun üstünde bir yere yerleştiren, eğitici, aydınlatıcı bir araç olarak gören, dinleyici-seyirciyle aralarında bir mesafe bulunması gerektiğini düşünen, bu anlamda *muhafazakâr* olarak nitelenebilecek görüşün, yeni yayın anlayışını kabul etmesi, çok kolay olmayacaktır. Tuğrul ayrıca, gerek radyo diskoteklerinin zenginleştirilememesi, gerekse koordinasyon bozukluklarının, bir müzik parçasının, aynı şebekede birkaç kez çalınmasına yol açtığını belirtir. Özellikle TRT I'nın müzik politikasını da, TRT'nin geleneksel tutarlı ölçütlerinin bilinmezlikten gelinerek, kalitesiz, yoz müzikleri, *dolmuş plağı* türü parçaları mikrofona getirmekle eleştirir.⁴⁴¹

İlk mevlit yayınının yapılması, arabesk müziğe radyo ve televizyonda yer verilmesi, Osmanlı kültürüne ilişkin öğelerin yayınlarda yer alması gibi nedenlerle, TRT içindeki sol eğilimli yayıncılar da, Cem yönetimine tepkilidir. Dinleyici ve seyircinin dinsel duyarlıklarının, yayınlarda göz önünde tutulması ilkesi ışığında, örneğin insanın maymundan geldiği temasını işleyen *Maymun Davası* adlı oyunun yayından kaldırılması da bu tepkileri artırır.

O dönemde kurumda çalışan bazı yayıncılar da, Cem yönetimini, çalışanlara sanıldığı kadar sahip çıkmamakla suçlarlar:

Ben 1974 yılında başka bir kurumda çalışıyordum. TRT, muhabir almak üzere sınav açtı. Ben ve birçok kişi bu sınava girdik. Kurslardan geçtik, kurs sonu sınavlarını verdik. Bize dendi ki, *çalıştığınız yerden istifa edip, buraya gelin*. İstifa ettik. Fakat çoğumuzun sözleşmeleri imzalanmadı. Benim sözleşmem de, son gün, Cem ayrılmadan birkaç saat önce, nasıl olduysa imzalanmıştı. Ancak diğer arkadaşlar, eski işlerini de kaybetmiş oldular. Cem ve ekibi, *istifa edip gelin*, dediği insanlara arkalarını dönerek, onlarla ilgili herhangi bir tedbir almadan çekip gittiler.⁴⁴²

* Özellikle Kadın Dünyası programında uygulanan sunuş biçimleri, TRT içinden de bazı yayıncıların tepkisini çekmiş, kişisel sorunların ve kişisel özelliklerin mikrofona getirilmesi eleştiri konusu olmuştur.

⁴⁴¹ TUĞRUL: A.g. e.s. 95-97

⁴⁴² Metin AKSOY ile yapılan görüşme.

O dönemde, prodüktör olarak İstanbul Radyosunda görev yapan Özden Cankaya da, İsmail Cem'in, özellikle Ankara dışındaki yapımcılarla yüz yüze gelmediğine işaret eder:

Bu konuda sıkıntılarımız vardı. Farklı şeyler yapmak istiyorduk, Genel Müdür'le görüşmek istedik. Kendisine hazırladığımız, raporu elimizle verdiğimiz halde Cem, bizimle görüşmedi. O dönemi savunurum ama, bu benim prodüktör olarak içimde hep bir yaradır. Cem, belki Ankara'da prodüktörlerle yüz yüze görüşmüştür bilmiyorum, ama bizimle görüşmedi. Biz radyo programcılığı açısından sorunlarımızı tartışmak istiyorduk. Yapamadığımız şeyleri nasıl yapacağımız konusunda, konuşmak istiyorduk, ürettiklerimizi paylaşmak istiyorduk ama o, Genel Müdür için ayrılan odaya giriyordu ve 500 gün içinde bizlerle hiçbir gün yüz yüze gelmedi.⁴⁴³

6.2. TRT Dışından Tepkiler: Eleştiriler, Tartışmalar, Suçlamalar

6.2.1. Sağdan Yöneltilen Eleştiriler

İsmail Cem'le ve onun yönetimindeki TRT ile ilgili eleştiri, tepki ve suçlamalar, Cem'in göreve gelmesiyle başlar. Özellikle Adalet Partisi ve Genel Başkan Süleyman Demirel ile kendilerini sağda tanımlayan çevreler, Cem'e şiddetle karşıdrlar. Öncelikle, koşullarının TRT Genel Müdürü olmak için uygun ve yeterli olmadığı öne sürülür. Ardından, Cem'in TRT Genel Müdür'ü olmadan önce yazdığı kitaplar, siyasal görüşü ve TRT'de izlenen yayın politikaları, hatta İpekçi soyadını kullanmaması, Türkiye'de tartışma gündeminin temel konuları haline gelecektir.

İsmail Cem, 15 Şubat 1974'de göreve gelmiştir. Aynı gün, TBMM'nde, 7 -15 Şubat tarihleri arasında televizyonda gösterilen Cahit Atay'ın yazdığı *Karaların Memetleri** adlı oyunla ilgili olarak, Başbakan'a yöneltilen sözlü soruda, Cem'in

⁴⁴³ Özden CANKAYA ile görüşme..

* “Karaların Memetleri” adlı oyunun, “Din’i tezyif ve tahkir” ettiği gerekçesiyle Ankara 1. Asliye Ceza mahkemesinde açılan davada, Televizyon Tiyatro Şubesi Müdürü Fatoş Sevengil, denetçi Ülkü Alçora, TV Daire Başkanlığı denetçisi Sedat Örsel, Program Yardımcısı Altan Kınal, denetçi Ergun Evren, Tiyatro servisi şefi Gürol Gökçe, program denetçisi Dinçer Sezgin ve oyuncu Ergun Uçucu, TCK’nun 175. maddesine göre, hapis istemiyle yargılanırlar. Madde, “Din ve mezheplerden birini tezyif ve tahkir yolunda neşriyatta bulunanlar bir aydan altı aya

Genel Müdürlüğü de tartışılır. Önerge sahibi, Demokratik Parti Denizli Milletvekili Sami Arslan, Cem'in, o güne kadar bir gün bile devlet memurluğu yapmadığını, buna rağmen, özel kararnameyle bu göreve getirildiğini söyler. Arslan, *“TRT Genel Müdürlüğünden, TRT'yi böyle çalıştıran Başbakan'dan, İslam ve milliyetçilik düşmanlarından”*, şikâyetçidir. 9 Mayıs 1974'de, Adalet Partisi Muğla Milletvekili Ahmet Buldanlı ve dokuz arkadaşı, *“TRT Kurumunun izlediği yayın politikasını ve tarafsızlık iddialarının incelenerek, alınacak tedbirleri saptamak”* amacıyla bir araştırma önergesi verirler. Özel olarak Adalet Partisi'nin genelde de sağ çevrelerin eleştirilerini büyük ölçüde kapsayan ve dönemin siyasal iklimini de yansıtan önergede, Cem'in ve TRT'nin solun hizmetine girdiği öne sürülmektedir. Bu önergedeki iddialar, Cem'in görevde bulunduğu süre boyunca tekrarlanacaktır:

Başta Sayın Genel Müdürün tayin tarzı olmak üzere, müessesede birtakım huzursuzlukların cereyan ettiği, usule ve teamüle uymayan tasarruflarda bulunulduğu, TRT Kanununun yayın ilkeleri matlahı altındaki maddelerine aykırı davranışlar içine girildiği ve TRT'nin 12 Mart öncesinin anarşi kundakçılığı yaptığı devre döndürülmek istendiği görülmektedir. Bilhassa personel arasında görülen yaran ve dost kayırma, sol tandanslı kimselere her türlü yayın hizmetlerinde (Program hazırlama, mikrofonda ve ekranda görünme) kullanmak suretiyle radyoyu ve televizyonu milletin değil, solcuların emrinde bir uydu haline getirme hazırlığı içine girildiği söylenmektedir. Bu cümleden olarak, Radyoculuk ve habercilik ile diğer kollarda yetişmiş 5 yüksek dereceli elemanın başka yerlere tayinleri veya işlerinden ayrılmayla zorlanmaları bir yana, TRT'nin yayınlarında ısrarla taraf tutması, bir siyasî partinin sözcüleri imişçesine muhalif partilerin liderlerine ait konuşma ve beyanları kısaltmak, manalarını değiştirmek veya tahrif edilmiş şekilde vermekte ısrar edildiği bir realitedir. Bunun yanında, radyonun dilinin, çetrefil bir hal aldığı, bilhassa haber bültenlerinde kullanılan dilin özel bir şive tarz içinde yabancılaştırıldığı, kısaca dilde ırkçı bir tutum içine girildiği ortadaki bir hakikattir. Bu dille verilen haber ve tefsirleri Türk milletin anlamadığı ancak Türk Dil Kurumunun mükâfatlarına (Ödül) mahzar kılınmış birtakım solcu yazar ve çizerlerden başka kimseye hitabetmediği bilinmektedir. Bu husus dahi, TRT Kanununun birçok maddelerine aykırılık ihtiva etmektedir. Görülmektedir ki, CHP- MSP koalisyonunun iki ayı dolduran bir zaman ölçüsü içinde Türkiye radyolarını tamamen iktidar sözcüsü bir neşir organı haline getirmiştir. Aslında Millete has ve millî olması lazım gelen radyomuz ile televizyon kameralarının milletin katiyen kabul etmediği ve muayyen bir zümrenin

kadar hapis ile cezalandırılır. ” demektedir. *Milliyet*, 17. 4. 1974; *Barış*, 17. 4. 1974 ve Cumhuriyet Savcı Yardımcısı Kazım Arslan'ın hazırladığı *İddianame* (Ergun EVREN arşivinden) Duruşmalar sürerken çıkarılan 1974 affıyla, TRT yayıncılarının yargılandığı dava da düşer.

adamı olmaktan öteye gidememiş sol tandanslı kişileri onore etmek için ekranlara çıkarılmaktadır. Bilhassa son günlerde “Erol Aksoy” adındaki bir kişinin takdimciliğini yaptığı “Sanat Olayları” köşesinde münhasıran solcu yazar ve şairleri, büyük bir itina ve ballandıra ballandıra büyük Türk ozanı şeklinde reklâmları yapılmaktadır. İlk önce bir açık oturumda; mizahçı bir solcu, arkasından bir başka solcu şair ve bunu da diğerleri takibetmektedir. Bunun nerede duracağı bilinmemektedir. Yakında Büyük Türk şairi adı altında Nazım Hikmet Varzenski’nin de ekranlarda boy göstereceği hazırlığı sezilmektedir. Bu ve bunun gibi sebepler göstermektedir ki, bugünkü TRT Kurumu huzursuzdur.⁴⁴⁴

Önerge üzerine yapılan tartışmalarda, 11 Sayılı Kararname ile, Devlet Memurları Kanununa bir hüküm getirilmesiyle, TRT Genel müdürlüğü’nün *İstisnai Memuriyet* sayıldığı, hükümetin kendisine verilen bir yetkiyi, belli bir şahıs için kötüye kullandığı öne sürülmektedir. İşlemin, Anayasaya aykırı bir tasarruf olduğu, bu nedenle İsmail Cem’in de meşru bir Genel Müdür sayılamayacağı belirtilir. 9 Haziran 1971 tarihli bir yazısında, “*TRT özerkliğinin kalkması halinde, iktidardaki siyasal partiler, TRT’yi kendi özel araçları gibi kullanma imkânını dahi bulabileceklerdir*”, cümlesi, Cem’in, TRT’yi, CHP radyo ve televizyonu olarak çalıştırma isteğinin bir kanıtı olarak gösterilir. 12 Mart adlı kitabında, Deniz Gezmiş ve arkadaşları gibi “*Millî varlığımıza ihanet eden komünist eşkiyayı*” övdüğü, Anayasa Mahkemesince kapatılan Türkiye İşçi Partisi hakkında övücü yazılar yazdığı, bölücü ve kışkırtıcı yayınlarla, düşüncelerini yurt çapında yaymaya çalıştığı da suçlamalar arasındadır. DP sözcüsü Rasim Cinisli suçlamaları, İsmail Cem’in, birkaç kişiyle bir evde gizli toplantı yaptıklarını, bu toplantıda, TRT’de eyleme geçme zamanının tartışıldığını söyleyecek kadar ileri götürür.⁴⁴⁵

CHP- MSP koalisyonunun dağılmasından sonra, 17 Kasım 1974’de Başbakanlığa Prof. Dr. Sadi Irmak atanır. Teknokrat ve bürokratlardan oluşan, partiler üstü hükümet, Demirel başkanlığında, Adalet Partisi, Millî Selamet Partisi, Cumhuriyetçi Güven partisi, Milliyetçi Hareket partisi ve Bağımsızlardan oluşan I.

⁴⁴⁴ SOLAK, İsmet: *İsmail Cem Dosyası*, Anka Yayınları, Ankara, 1975, s. 36

⁴⁴⁵ SOLAK: A.g.e, s. 38-43

Milliyetçi Cephe Hükümeti kuruluncaya kadar görevi sürdürür. Irmak hükümeti döneminde de, TRT'ye ve İsmail Cem'e yönelik saldırılar sürer.*

1975 bütçesine ilişkin Karma komisyon toplantılarında da, TRT'ye yönelik eleştiriler dile getirilir. Bunlar arasında, Eurovision yarışması sırasında halkın oy kullanma biçiminin yasal olmadığını, yayınlarda “*Türkiye Kültürü, Türkiyeli Şair*”^{***} deyimleri kullanılarak bölücülük yapıldığı, örümceklere ait İngiliz yapımı bir belgeselin “*Kültür Emperyalizmi'nin örneği*” olduğu gibi eleştiriler vardır.⁴⁴⁶ Parlamentoda çeşitli zamanlarda yapılan konuşmalarda, TRT'nin yayınları ile kamu düzeninin bozulma tehlikesinin baş gösterdiği, millî ahlâkın tahrip edildiği, TRT'nin korumakla görevli olduğu değerlere bilerek ve isteyerek zarar verdiği, komünistlerin ekrana ve mikrofona çıkarılarak propagandalarına alet olunduğu öne sürülmektedir.^{***}

6.2.2. Soldan Yöneltilen Eleştiriler

Cem yönetimine eleştiriler yalnızca sağdan gelmez. TRT'nin bu döneminin ilerici, solcu, nispeten özgürlükçü sayılan dönemine ilişkin, kamuoyunda farklı görüşler de vardır. Özerk olmaması nedeniyle, bu dönemin, 1970 öncesi TRT'sinden daha geride olduğu öne sürülür. Yalçın Küçük'e göre de, sağın devamlı baskısı altında ortaya çıkan ürünün ilerici bir özelliği olduğu inancı yayılmaktadır. Tehlikeli olansa, bu uygulamaların yürütücülerinin de yaptıklarını ilerici sanmaya başlamalarıdır.⁴⁴⁷ Bu görüşe göre, TRT, sağın baskıları ve eleştirileri karşısında

* İsmail Cem, Sadi Irmak'ın parti liderlerinin TRT ile ilgili tutumları konusunda şunları söylediğini aktarır: “ Bu TRT'den ne istediklerini anlayamıyorum. Kıbrıs'ı, ekonomik darlığı konuşmaya geliyor parti liderleri, arkasından hepsini unutup TRT konusuna giriyorlar. ” CEM: A.g.e, s. 154

** Atilla İlhan'ın, TV'de yayınlanan bir programda okuduğu şiirdeki *Türkiyeli Şair* sözü üzerine açılan soruşturmaya, denetçi Ergun Evren, Türkiyeli deyiminin, hiçbir Türk'ün kafasında aşırı sol anlamı taşımadığını, bu deyim, Atatürk milliyetçiliğinin temeli olarak yorumlandığını belirtir. Bu milliyetçilik, tüm Türkleri kapsayan, Turancı, ırkçı milliyetçilik değil, Türkiye'ye, Anadolu'ya özgü bir milliyetçiliktir. Bir şairin dilinde de, tüm Türkiye'ye bağlı, bölgeci ve ırkçı olmayan bir yönelimi ifade eden nitelikte anlaşılır. Evren, bu şiirin yıllarca önce yazıldığını da ekler. Denetçi Ergun Evren'in, TRT Genel müdür Yardımcılığına hitaben yazdığı 18. 3. 1975 tarihli yazı. (Ergun Evren arşivinden)

⁴⁴⁶ CEM: A.g.e, s. 158-160

^{***} TBMM'deki görüşmeler sırasında zaman zaman, Cem'in, bir eşcinselin hayatını anlatan şarkıyı Dolmabahçe Camii ve Trabzon'daki Atatürk köşkü görüntüleri eşliğinde bilerek ve isteyerek yayınlattığı, TRT'nin başına özel kanunla tünemiş ve susturulması gereken bir baykuş olduğu gibi ölçsüz ifadeler de kullanılmıştır. SOLAK: A. g. e, s. 59, 62. Suçlamalar o dereceye varmıştır ki, AP Genel Başkan Yardımcısı Hüseyin Özalp, öldürülen bir öğrencinin (Kerim Yaman) cenaze töreninin ayrıntılı biçimde TRT'den yayınlandığını, bu durumun, olayın TRT ilgililerince düzenlenmiş olması ihtimalini akla getirdiğini bile söyleyecektir. A.g.e, s. 187

⁴⁴⁷ “Ülkemizde Radyo ve Televizyonun Genel Çizgisi”, *Elektrik Mühendisliği Dergisi*, sy. 217, s. 8

gerilemiştir. Televizyondan yola çıkılarak yapılan bir eleştiride de, TRT, sol gibi gösterilen, fakat milyonluk tirajlı sağ gazetelerin kapak reklâmı olan popülarizmiyle eşdeğer görülmektedir.⁴⁴⁸ Öte yandan, 1975 Yayın Programında belirtilen “TRT’ye sağlam ve sürekli gelir kaynakları sağlayabilmek için radyo ve televizyonculuğu geliştirmek” için yapılan çalışmalar da eleştirilir. Reklâmlar, kitlelerin koşullandırılmasında önemli bir araç işlevi görmektedir. Radyo ve televizyonun ülke çapında yaygınlaştırılma çabalarının da, tüketim endüstrisinin pazar genişletme sorununa bir çözüm arayışıdır, bu görüşe göre. Bu döneme, soldan yöneltile bir başka eleştiri de, eldeki olanakların kısıtlılığına karşın, televizyon yayın saatlerinin hızla arttırılmasıdır. Televizyon, gelişmiş ülkeler kültürünün, azgelişmiş ülkelere yayılmasında kullanılan temel araçlardan biridir. Eldeki olanakları kısıtlı olan ülke televizyonları, yayın sürelerini, Amerikan, İngiliz, Alman,...filmleriyle doldurmak zorundadır. TRT’nin televizyon program ve haber yayınlarında da bu durumun gözlendiği belirtilmektedir.

TRT’nin kuruluşundan sonra uygulamaya konulan Bilim ve Sanat Ödülleri ile, 1975 yılında katılınmaya başlanan Eurovision Şarkı Yarışması karşılaştırılarak, TRT’nin kültür politikasının gerilediği belirtilmektedir. Ayrıca, TRT, müzik yayınları ile ilgili politikasını da değiştirmekle, önceleri yakındığı Polis ve Meteoroloji Radyolarının yayınladığı *dolmuş müziği* adı verilen müziğe yalnız yurt içi değil, yurt dışı yayınlarında da yer vermekle eleştirilir.⁴⁴⁹

1 Ocak 1975’de başlayan TRT I, TRT II, TRT III postaları uygulaması da eleştirilen konulardan biridir. Çağdaş radyoculuk anlayışı içinde böyle bir gelişime temelden karşı çıkılamayacağı söylenen bu uygulama, makro planda ülkenin, mikro planda da kurumun koşullarıyla değerlendirilmektedir. Bu eleştiriye yöneltenlere göre, temel tercihleri belirlenmiş, kültür devrimi tamamlanmış toplumlarda, kişilerin, gereksinimlerine göre farklı radyo istasyonları araması doğaldır. Ancak, henüz bu aşamada olmayan toplumlar için, bu yönde sağlıklı tercihlerin olabileceğini söylemek zordur. TRT II’ nin, geniş topluluklara seslenme iddiasında olan bir kültür

⁴⁴⁸ A.y. (Köken Dergisindeki “Tiyatromuzun Sorunları” başlıklı yazısından yapılan alıntıda, Yılmaz Onay, “popülarizmin iyice geciken eleştirisini de biz mi getirelim? Yoksa solcu zannedilen bir yöneticinin, danışmanlarıyla birlikte çıkıp, açıkça hepimize ‘ ne güzel fark ettirmedik hepinize ve de halka’ demesini mi bekleyeceğiz?” diyerek, Cem ve ekibini eleştirir.

⁴⁴⁹ A.y ve s. 9-12 ve YEMİŞÇİ, Şensu: “Radyo-Televizyonun Toplumsal Önemi ve TRT”, aynı dergide, s. 26-27

postası olma amacı, Türkiye'nin koşulları göz önünde tutulduğunda, çok da gerçekçi değildir. Söz oranlarının yüksek tutulması ile yıllarca Polis ve Meteoroloji yayınlarını dinleyen geniş halk kitlesinin, TRT II' ye çekilebileceğini söylemek, gerçekçilikten uzaklaşmaktır. Kurum açısından bakıldığında da, teknik ve personel olanaklarının böyle bir yayın planlamasına elverecek düzeyde olmadığı belirtilmektedir.

...günümüzün politikası yaptığı çeşitli girişimlerde neredeyse geçmiş yok saydı. Ve de büyük yanılgı, sürekli olarak 12 Mart dönemi yayınlarından sonra, bugünkü yayın düzenine nasıl söz edilebilir diye dile getirildi..Bugünkü yayınlar hep 12 Mart dönemi yayınları ile kıyaslandı. Oysa 12 Mart kendi koşulları içinde bir olağanüstü dönemdir ve kıyaslamalar için sağlıklı bir ölçü olarak alınamaz. Sanırsanız gerek TRT'deki yöneticiler, gerekse kamuoyunu oluşturmakla görevli basın ve TRT ile ilgilenen her kuruluş ve kişi, belleklerini biraz zorlayarak TRT yayın politikasını 12 Mart baskı döneminden önceki dönemle kıyaslamalı ve o günün elverişsiz koşulları ile bugünün çok daha geniş koşullarında yapılanları terazi kefelerine koymalıdır. Sözünü ettiğimiz kıyaslama elbette teknik açıdan değildir. Bu kıyaslama yayının içeriği ile, özü ile, çoğulcu demokrasilerin gereği olan yayın politikası ile ilgili olmalıdır.⁴⁵⁰

7. Bir Dönemin Sonu: İsmail Cem, Görevden Alınıyor

İsmail Cem, 26 Ocak 1975 günü Türk Haberler Ajansı Ankara temsilcisine verdiği demeçte, kendisine ve TRT'ye yönelik eleştirilere cevap verir. TRT'nin, Anayasa doğrultusunda çalışıp, gerçekleri, olayları bir ayna gibi yansıttığını, gerçeklerin görülmesine kızanların da TRT'yi suçladığını söyler. Ona göre, eleştirenler, suçlayanlar, halkın sorunlarından söz edilmemesini, ekran ve mikrofondan uzak tutulmasını isteyenlerdir.

TRT, devletin malıdır, yani TRT milletin malıdır. Eğer temsil ettiğim kurum, haksız saldırılara uğramaktaysa, benim başvuracağım sadece bir merci vardır, tek merci vardır; TRT'nin mutlak sahibi olan milletim vardır. Ve ben milletime şikâyet ediyorum.

Kimi çevre, TRT'yi Anayasa doğrultusundan saptırmak, bir an önce yurt köşelerine götürmeye çalıştığımız radyo ve televizyon hizmetlerini geciktirmek, bizi halkımızın sorunlarından uzaklaştırmak, kısaca bizi kendilerine benzetmek için korkunç bir kampanyaya

⁴⁵⁰ YEMİŞÇİ: A.g.y, s. 28

girişmişlerdir. Kanuni yollar mevcut olduğu halde isnat, yalan ve iftirayı en insafsız biçimde bize yöneltmişlerdir.

Ben bunları halkımıza şikâyet ediyorum.

Yüce milletimizin önünde kendilerinden davacıyım...⁴⁵¹

Demecin, özellikle son bölümünde yer alan ifadeler, bir meydan okuma olarak algılanarak yeni tartışmalara, yeni suçlamalara yol açacaktır. 28 Ocak tarihli TRT haber bülteninde, AP, MSP, CGP ve MHP Genel sekreterlerinin yayınladığı ortak bildiri yayınlanır. Bildiri *Milliyetçi Cephe Ortak Bildirisi* adını taşımaktadır. Bildiride, TRT'nin, “*Memleketi 12 Mart öncesinin anarşi ortamına sürükleyip, demokratik parlamenter rejimi ortadan kaldırmayı planlayan, çeşitli tahrik mihraklarının sesi ve işbirlikçisi*”, olduğu, öne sürülerek, sorumluların görevlerini yapması istenmektedir. TRT Yasasının 9. maddesinin, Genel Müdür'ün görevden uzaklaştırmasıyla ilgili hükümlerinin uygulanmasını isterler.* Bildiriye göre, Cem, milletin meşru temsilcisi yüce meclisleri, devlet başkanını, hükümeti ve onun başını tanımadığını, devlet içinde devlet olduğunu, pervasızca, yasaları çiğneyerek ilan etmektedir.⁴⁵²

1975 Şubatında, 11 sayılı kararnamenin anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle iptaline ilişkin teklif, öncelik ve ivedilikle Meclis'e gelir. Kararname, Meclis Plan komisyonunda, sırasından önce görüşülmüş, kararnamenin raporuna, CHP'li üyelerin bilgisi dışında, 12 sayılı kararnamedeki, 10. geçici maddenin “g” bendi** de müzakere edilmeden eklenmiştir. 6 Şubat 1975 tarihinde Meclis'te başlayan ve ardından Senato'da yapılan tartışmalı ve gergin görüşmelerde, Cem'in göreve geldiği günden başlayarak yöneltilen suçlamalar tekrarlanır.

Baskılar ve eleştiriler karşısında, üç tarafsız hukukçudan oluşan bir Başbakanlık Komisyonu'nun kurularak, TRT'nin ve Cem'in çalışmalarını incelemesi ve hükümete rapor olarak sunması kararlaştırılır. Cem, TRT Kanununca, hiçbir

⁴⁵¹ CEM: A.g.e, s. 182

* 1568/9. md: “... Millî güvenliğin, kamu düzeninin veya devletin dış güvenliğinin gerekli kıldığı veya devlet memuru olma niteliğini yitirdiği hallerde, gerekçesi açıkça gösterilerek, Bakanlar Kurulu kararnamesi ile görevinden alınır. ”

⁴⁵² CEM: A.g.e, s. 188

** 12 sayılı kararnamenin ek geçici 10. maddesinin “g” bendi: “Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Genel Müdürü ile Genel Müdür Yardımcıları hakkında, kanunun istisnai memurluklarla ilgili hükümleri uygulanır. ”

⁴⁵³ CEM: A.g.e, s. 156

Başbakan'ın ya da oluşturacağı bir komisyonun, TRT ile ilgili araştırma yapma, rapor hazırlama yetkisi olmadığını ancak, denetimden kaçmış görünmemek için araştırmaya engel olmadığını anlatır.⁴⁵⁴ Üç kişilik komisyon, Maliye bakanlığı Baş Hukuk Müşaviri ve Muhakemat Genel Müdürü Sahir Dinçmen Başkanlığında, İçişleri Bakanlığı Baş Hukuk Müşaviri Kemal Özgünay ve Başbakanlık Müşavir Cemal Aygen'den oluşmaktadır.* Sadi Irmak Hükümeti zamanında başlayan Komisyon çalışmaları, I. MC hükümeti döneminde de sürer. Komisyonun görev alanına giren konularsa şunlardır:

1-TRT Genel Müdürü'nün atanmasındaki usulsüzlük iddiaları:

- a. Öğrenim durumu,
- b. Genel Müdürlüğe atanma niteliği
- c. 11 sayılı Kanun Hükmündeki Kararnamede yetki saptırması olup olmadığı.

2-İnceleme konusu yapılan yayınlar:

- a. Yayınların genel niteliği,
- b. 26 Ocak 1975 tarihinde akşam saat 19.00 Türkiye radyolarında ve saat 20.00 televizyon haber bülteninde yayınlanan, Genel Müdür'ün demeci,
- c. Diğer yayınlardaki durum
- d. Sola dönük yayınlar-İstanbul'da ölen öğrencinin cenaze töreni
- e. Millî güvenlik, kamu düzeni ve devletin dış güvenliğini sarsacak nitelikte yayın olup olmadığı,

3-TRT'de suiistimal olup olmadığı yolundaki iddialar,

4-TRT Genel Müdürü hakkında halktan gelen talepler:

- a. Genel Müdür'ün yerinde kalmasını savunanlar,
- b. Genel Müdür'ün görevden alınmasını isteyenler.

⁴⁵⁴ A.g.e, s. 156

* Cemal Aygen, İsmail Cem'in göreve gelmesinden sonra görevden ayrılan habercilerin içindedir.

5-TBMM’nce, 11 sayılı Kanun Hükmünde kararnamenin ve 12 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin ek geçici 10. maddesinin “g” bendinin reddedilmesi halinde Genel Müdür’ün durumu.⁴⁵⁵

Komisyon üyeleri, 11 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede, yetki saptırması olup olmadığı konusunda fikir ayrılığına düşerler. Raporda, Genel Müdür’ün demeci ile ilgili olaraksa, TRT Genel Müdürü’nün de bir devlet memuru olduğu, böyle bir konuşma yapmasının, kendisini Kurumunu koruma amaçlı da olsa, başkaları tarafından eleştirilmeye fırsat verecek ibareleri kullanmasının doğru olmadığı belirtilir. Halktan gelen olumlu ya da olumsuz taleplerin değerlendirilmesi ise, Komisyona göre, görev sınırlarının dışındadır. Raporda yayınların, TRT’nin Anayasa’dan kaynaklanan yayın ilkeleri doğrultusunda yapılması gerektiği, yayınları teker teker ele almanın olanaksızlığı nedeniyle, Adliyeye intikal etmiş davalar hakkında bilgi istendiği belirtilir.* Ancak, İstanbul Üniversitesinde meydana gelen olaylarla ilgili haberde, ekleme ve çıkarmalar yapıldığı, karşıt görüşlerin tam olarak yansıtılmadığı, kamuoyunun serbestçe oluşumuna yardımcı olma görevini ihmal ettiği söylenir. Bu konularda da, Komisyon üyeleri arasında tam bir görüş birliği yoktur. Örneğin TRT Genel Müdürlüğü’nün, Komisyona verdiği cevapta *“tedirginliği arttırıcı olacağı endişesiyle”*, bazı görüntülerin yayınlanmadığı şeklindeki açıklamasını, Cemal Aygen, habercilik anlayışı ile bağdaşmayan bir tutum olarak nitelerken, Kemal Özgüney, bu görüşe karşı çıkar. Millî Güvenlik ve kamu düzeni ile ilgili olarak da, televizyonda yayınlanan Aşk-ı memnu dizisi içinde geçen bazı ifadelerin mezhep ayrımcılığını teşvik ettiği yolunda, Cumhurbaşkanlığına ve Başbakanlığa gelen dilekçelerden söz edilmektedir. Komisyon, TRT’de, suiistimal olup olmadığı yolundaki iddialar kapsamında da, kurumda bazı gereksiz harcamaların olup olmadığı, varsa bunların neler olduğu konusunun, Komisyonun inceleme alanı dışında kaldığı görüşündedir. Raporda, 11 ve 12 sayılı Kanun Hükmünde kararnameler konusunda da, TRT Genel Müdürü olacak kişi hakkında

⁴⁵⁵ SOLAK: A.g.e, s. 244

*Ankara Cumhuriyet Savcılığından gelen 11. 3. 1975 tarih ve 1975/101 sayılı yazıda, TRT için verilmiş olan kararların 14 maddesi etrafında toplandığı, bunlardan 11’i hakkında takipsizlik kararı verildiği, 3 tanesinin de, hazırlık soruşturmalarının yapılmakta olduğu belirtilmektedir. Takipsizlik kararları, tarafsızlığın ihlali, partizanlık yapıldığı iddia ve şikâyetleri üzerine alınmıştır. A.g.e, s. 259

istisnai memuriyet hakkı iptal edildikten sonra genel hükümlerin uygulanması ve Cem'in görevden alınması yoluna gidileceği belirtilmektedir.⁴⁵⁶

TBMM'nde görüşmeler sürerken, 31 Mart 1975'te, I. Milliyetçi Cephe Hükümeti, TBMM'nden güvenoyu alır.

Milliyetçi Cephe, dörtlü bir koalisyon, Süleyman Demirel Başbakan. Basın toplantısında gazeteciler sordu: *“Nasıl olacak bu, bir ateşten gömlek giymiş gibi hissetmeyecek misiniz kendinizi?”* Demirel, *“Hissetmek bir yana”*, dedi, *“ben ateşten gömlek giydiğimin farkındayım ama radyoyu ele geçirmek için başka çarem yok.”* 1980'den sonraki 12 Eylül'ün gevşemeye başladığı günlerdi. Süleyman Demirel Zincirbozan'dan gelmişti, televizyonun kuruluş yıldönümünde bir panel yapacağız, artık biraz 12 Eylül'de gevşemeye başlamış, televizyon, Süleyman Demirel döneminde kurulduğu için onu da çağırdık. Paneli ben yönetiyorum. Gözünün içine baka baka dedim ki, *“1975'de Sayın Demirel böyle söylemişti, yüzüne karşı burada söylüyorum. İşte mikrofon, eğer yanlışı varsa, Sayın Demirel buyurun düzeltin.”* Güldü, *“Haklısın, dedi.”*⁴⁵⁷

Milliyetçi Cephe hükümetinin gündeminin birinci maddesi TRT'dir. Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan, 2 Mayıs 1975 günü yaptığı açıklamada, *“Hükümet olarak TRT'nin başındakini azletme kararı aldıklarını”*, açıklar. Açıklamada, TRT'nin asla *Moskof* gibi hareket edemeyeceği söylenmektedir.⁴⁵⁸ Başbakanlık Komisyonu'nun, İsmail Cem ve TRT için hazırladığı rapor, 8 Mayıs 1975 tarihinde, Başbakan Demirel'e verilir. Mecliste, Cem'in göreve getirilmesiyle ilgili kararnamenin tartışmaları sonuçlanmamışken, görevden alma kararnamesi hazırlanıp, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e sunulur. Kararnamenin gerekçesinde ek olarak, Komisyon raporu da bulunmaktadır. Kararname, Cumhurbaşkanınca onaylanarak 17 Mayıs günlü Resmi Gazete'de, Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş'ın Genel Müdür olduğunu bildiren kararnameyle birlikte yayınlanır.

7.1. Siyasi İktidar ve İsmail Cem Arasında Hukuk Savaşı

İsmail Cem'in görevden alınması üzerine Danıştay'da açılan davada, hem Cem'in alınmasının hem de Yalçıntaş'ın atanmasının iptali istenmektedir. Cem'in, Danıştay'a verilen iptal dilekçesi üç bölümden oluşur. İlk bölümde, görevden

⁴⁵⁶ A.g.e, s. 245-270

⁴⁵⁷ Jülide GÜLİZAR ile görüşme.

⁴⁵⁸ CEM: A.g.e, s. 221

alınmanın hukuka aykırılığı, yasa maddelerine, Danıştay kararlarına ve içtihada gönderme yapılarak ortaya konulur. İkinci bölümde, alınma kararnamesinin gerekçesinde öne sürülen iddialar cevaplanır. Üçüncü bölümdeyse, bu cevapların kanıtları ve belgeler bulunmaktadır. Dilekçede, tepkilerin daha İsmail Cem göreve geldiği andan itibaren başlamasına ve sürekli şikayetlere rağmen, gerek Başbakan, gerekse parlamentoda grubu bulunan siyasal partilerin, TRT'ye karşı suçlamalarda bulunmalarına karşın, TRT Seçim kurulu'na başvurmadıklarına dikkat çekilir. Özellikle millî güvenliğin açıkça gerekli kıldığı durumlarda, Başbakan ya da görevlendireceği bir bakanın, TRT'nin bir haber ya da yayını engellemek yetkisinin, Cem döneminde kullanılmadığı hatırlatılır. Cem'in avukatlarına göre, Milliyetçi Cephe, ön yargılı davranmaktadır ve "gerekçe, işlem, konu, sebep ve maksat yönlerinden hukuka aykırıdır."⁴⁵⁹

Danıştay, Cem'in talebi yönünde, yürütmenin durdurulması kararı alır. Danıştay'ın kararı, iki yıl sürecek, iki Genel Müdürlülük sürecinin de başlangıcı olacaktır. Aynı dönemde, CHP Meclis Grubu da, 11 sayılı kararnamenin iptal edilmesine olanak veren yasanın Anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle, Anayasa Mahkemesi'ne başvurur.*

İsmail Cem, 1568 sayılı yasayla değiştirilen 359 sayılı TRT yasasının 9. maddesinin, 3. fıkrası gereğince, görevinden alınır. Görevden alma kararnamesinin gerekçesinde, Cem'in, 9. maddenin 5. fıkrasında belirtilen, görevin gerektirdiği ehliyet, bilgi ve deneyim sahibi olmaktan uzak olduğu, 12 Mart adlı kitabından

⁴⁵⁹ SOLAK: A.g.e, s. 277-278

* Anayasa Mahkemesi, 14. 10. 1975 tarihli kararında, CHP Meclis Grubunun "30. 5. 1975 günlü 15423 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 15/5/1975 günlü, 1896 sayılı (13/2/1974 tarihli, 11 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile, 30/5/1974 tarihli, 12 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin "Ek geçici 10. madde"(g)bendinin, 11 sayılı Kanun hükmünde Kararname ile ilgili hükmünün yürürlükten kaldırılmasına dair Kanun)un Anayasa ve Yasama Meclisleri İçtüzükleri hükümlerine aykırılığı nedeniyle, biçim ve esas yönünden iptali" istemiyle açtığı davada, dava konusu kanunun Millet Meclisinde yapılan görüşmelerinde, 11 sayılı K. H. K'nin reddi açısından içtüzük hükümlerine aykırılık bulunmadığına, 12 sayılı K. H. K'nin ek geçici 10. maddesinin (g) bendinin reddi açısından içtüzük hükümlerine aykırılık bulunduğu ve bu aykırılığın dava konusu kuralın biçim yönünden iptalini gerektirecek ölçüde önem ve nitelik taşıdığına oy çokluğu ile karar verir. Mahkeme, Cumhuriyet Senatosundaki işlemlerden, 1. maddenin değiştirilmesi ve 2. maddenin metinden çıkarılmasına ilişkin önergenin kabulü üzerine, değişik 1. madde metninin oya sunulmamasının ve 2. madde üzerinde görüşme açılmadan, bu maddenin metinden çıkartılmasına ilişkin değişiklik önergesinin kabulünün içtüzük hükümlerine ve dolayısıyla Anayasa'ya aykırı bulunduğu oy çokluğu ile karar verir. Millet Meclisindeki ikinci görüşmede, seçimi yenilenen Komisyonun önceki komisyon raporunu benimsemiş sayılması konusundaki işlemlerde içtüzüğe ve dolayısıyla Anayasa'ya aykırılık yoktur. Mahkeme ayrıca, 1896 sayılı kanunun tümünün biçim yönünden iptaline, bu nedenle de esas yönünden incelenmesine gerek olmadığını söyler. "Anayasa Mahkemesi Kararı" *Resmi Gazete* tarih/sayı: 11. 3. 1975/15525

yapılan alıntılarla idam edilen Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ı ve Anayasa Mahkemesince kapatılan Türkiye İşçi Partisi'ni övücü yazılar yazdığı, devletin güvenlik güçlerini küçük düşürdüğü, millet bütünlüğü anlayışına zıt görüşlerin savunucusu olduğu, kamuoyunun serbestçe değil kendi düşüncesi doğrultusunda oluşmasına çalıştığı, gençleri hayâsızlığa, içkiye ahlâk dışı davranışlara yönlendirdiği yazılmaktadır. Gerekçede, Yönetim Kurulu üyelerinin çoğunun da, yayınlardaki sol propagandadan yakındığı ve bunu yayınlardan örneklerle dile getirdikleri belirtilmektedir. İsmail Cem'in, 26 Ocak 1975 tarihindeki, üzerindeki baskıları halka şikâyet eden demeci de, elbette gerekçede yerini bulmuştur. Gerekçe şu cümlelerle sona erer:

Yukarıda bir kısım örneklerle belirtildiği üzere İsmail Cem İpekçi'nin tutumu, Cumhuriyetimizin temel niteliklerine, devletimizin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği ilkesine zarar verici, kanun hakimiyetini sarsıcı, halkın huzursuzluğuna sebep olucu, milleti kavgaya teşvik edici, gençleri millî ahlâka aykırı itiyatlara itici, bu suretle millî güvenliği ve kamu düzenini bozucu mahiyettedir.

Bu durumda, millî güvenlik ve kamu düzeni bakımından, İsmail Cem İpekçi'nin TRT Genel Müdürlüğünden alınması bir zaruret haline gelmiştir.⁴⁶⁰

Kararname, 11 Mayıs 1975'de, Cumhurbaşkanınca onaylanır ve 17 Mayıs'ta, Prof.Dr. Nevzat Yalçıntaş, TRT'ye Genel Müdür olarak atanır. İsmail Cem'in avukatı Doğan Tanyer, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığına dilekçe vererek, Danıştay'ın aldığı karar uyarınca, müvekkilinin göreve dönmesinin hukukun gereği olduğunu savunur. Bu karardan sonra, Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş'ın, Genel Müdür olma niteliğinin ortadan kalktığını, görevde kalacak olursa, yasaları ihlal etmiş olacağını belirtir. Tanyer'in, Sıkıyönetim Komutanlığından isteği, Cem'in göreve dönmesine karşı tertipler içinde olanların, yargının emrine karşı çıkacak olanların engellenmesidir.⁴⁶¹

Danıştay'ın kararından sonra, Yalçıntaş'a bir mektup göndererek görevine geri dönmek istediğini belirten İsmail Cem, yeni Genel Müdür'ün, Anayasal güvence altında bulunan TRT Kurumunu, mahkeme kararlarını da çiğneyerek işgal eden bir gasp durumunda olduğunu öne sürer:

⁴⁶⁰ SOLAK: A.g.e, s. 275

⁴⁶¹ GÜLİZAR: A.g.e, s. 125 ve SOLAK: A.g.e, s. 288- 291

Mali harcamalar yapmaya kalkışmanız halinde, TRT Genel Müdürü olarak bunlara hiçbir şekilde icazet vermeyeceğim ve doğrudan şahsi sorumluluğunuz cihetine gideceğim. Bu durumda tüm harcamaları siz ödemek durumunda kalacaksınız.

Kurum personeli hakkında yapacağınız bütün işlemler açık ve ağır bir yetki sakatlığı dolayısıyla “yok” hükmündedir. Hukuken hiçbir geçerlilik taşımayan bu işlemlerin kurum düzenini bozması ve hizmetleri aksatması halinde bundan dolayı da cezai ve hukuki sorumluluklarınız doğacaktır.

Anayasanın 121 inci ve 132 inci maddelerini hiçe sayan, Türk Ceza Kanunu’nun 252 ve diğer maddelerine göre, şahsınız yönünden birçok hukuki ve malî sorumluluklar doğruna tutumunuzdan derhal vazgeçerek hukuk dışı işgal durumuna son vermenizi size tekrar hatırlatırım.⁴⁶²

Yalçıntaş’ın, bu mektuba yanıtı, Danıştay kararının Başbakanlığa iletildiği, bu durumda muhatabın Başbakanlık olduğu’dur. Yalçıntaş cevabında, *“Başbakanlığın yapacağı işlemi beklemek kararında olduğunu, görevini res’en terk edemeyeceğini”* bildirmektedir.⁴⁶³

Başbakanlığın 23 Haziran 1975’de, Danıştay’a yaptığı iptal kararlarının iptali başvurusunda, 11 sayılı kararnamenin bütün sonuçlarıyla, 12 sayılı kararnamenin de, TRT Genel Müdürlüğü ve Yardımcılarını istisnai memuriyet sayan fıkrasının iptal edildiği belirtilir. Başbakanlık, kanun hükmünde kararnamelerin, Millet Meclisi’nin iradesine rağmen yürürlükte kalabilmesinin mümkün olmadığını söyleyerek, iptal kararının iptalini ister. Başbakanlık başvurusuna göre, Bakanlar Kurulu, tam bir vicdanî kanatla kararını verirken, hem İsmail Cem İpekçi yönetimindeki TRT’nin izlediği yayın politikasını, hem de İsmail Cem İpekçi’nin yazılarında ve beyanlarında açıkça beliren davranış ve kişiliğini bir bütün halinde değerlendirmiş, objektif takdirini, yasanın ruhuna ve amacına uygun şekilde kullanmıştır.⁴⁶⁴

⁴⁶² CEM: A.g.e, s. 293

⁴⁶³ GÜLİZAR: A.g.e, s. 127 (Danıştay’ın iptal kararı üzerine Cem, TRT’ deki görevine başlamak üzere, 5 ve 6 Haziran 1975 günlerinde Kurum’a gider. 5 haziran’da mesai saati bitimine kadar, Genel Sekreterlik odasında oturan Cem, personele, *Yalçıntaş’ın emirlerine uyulduğu taktirde sorumlu olunacağı* yolunda bir ihtiname dağıtır. 6 Haziran günü, ikinci kez geldiği TRT binasına sokulmaz. Bunun üzerine avukatları tarafından tutanak tutulur ve Cem, binadan ayrılır.)

⁴⁶⁴ SOLAK: A.g.e, s. 296-298 (Solak’ın aktardığına göre, Başbakanlık yazısında, dönemin Turizm ve Tanıtma Bakanı Orhan Birgit’in, bir soru önergesi ile ilgili konuşurken söylediği, “İsmail Cem’in TRT Genel Müdürlüğüne tayini mümkün değildi. Mümkün olmadığı içindir ki, açık yürekle

Danıştay, Başbakan Demirel'in iptal istemini reddeder. Hükümet, Cem'i göreve başlatmamakta kararlı davranır. TRT, Danıştay kararına göre İsmail Cem'in, fiilen Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş'ın yönetimindedir.

IV. NEVZAT YALÇINTAŞ DÖNEMİ

1. Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş'ın Göreve Atanması ve İlk İzlenimler

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş, Milliyetçi Cephe adı verilen dörtlü koalisyonun, tarafsız Genel Müdür arayışının sonucu olarak, TRT'nin dördüncü Genel Müdürü görevine atanır.*

TRT ile ve yayıncılıkla doğrudan ilişkim yoktu. Yalnızca, yurt dışında çalışmalarımı sürdürürken, bir iki kere BBC'ye röportaj vermiştim. Türkiye'nin en eski gazetecilik okulu, Gazetecilik Enstitüsü benim Üniversiteme bağlıydı ve orada bir yıl haber dersi okutmuştum. Ayrıca, o dönemde bir özel gazetecilik yüksekokulunda da sosyal siyaset dersleri vermiştim. O tarihte, Yalova'da sendikacılara bir seminer düzenlenmişti. Ders sırasında, Sayın Demirel, telefonla arayarak, TRT'ye Genel Müdür atandığımı bildirdi. Bu görev benim aklımdan bile geçmemişti. Düşünmek için süre istedim fakat Sayın Demirel kabul etmedi.

Üniversiteden benim için izin alınmış, kararnamem Çankaya'ya gönderilmişti. Ankara'ya geldim, doğrudan Sayın Demirel'i ziyarete gittim. O sırada, başbakanlık binasının merdivenlerinde uğradığı saldırı** nedeniyle evinde istirahat ediyordu. *“Sana ateşten bir gömlek giydiriyoruz, yedi bakanlığa bedel bir görev üstleniyorsun,” dedi.*⁴⁶⁵

Prof. Dr. Yalçıntaş, 12 Mart'ın baskıcı yönetiminin ardından göreve gelen, özgürlükçü uygulamalarıyla kamuoyunda ve TRT'de dikkati çeken İsmail Cem'den sonra Genel Müdür olmanın ağırlığını ve zorluğunu bilerek görevi kabul eder. Karşılıklı davaların sürdüğü bu dönemde, Danıştay'la görüşerek ihtilafları çözebileceğini düşünür.

söylüyorum, Bakanlar Kurulu bu değişikliği bilerek yapmıştır” şeklindeki sözlerinin, 11 sayılı kararnamenin iptalinin doğruluğunu ortaya koyduğu belirtilir.)

* Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş, görüşmede, Genel Müdürlük adaylığı için hükümet tarafından 30'a yakın isim belirlendiğini, koalisyon ortaklarının kendi ismi üzerinde, tartışmasız anlaştıklarını belirtti.

** Başbakan Süleyman Demirel, 13 Mayıs 1975'te, Vural Önsel adlı bir kişinin saldırısına uğrar ve burun kemiği kırılır. O günlerde, saldırının, İsmail Cem tarafından yaptırıldığı söylentileri çıkar.

⁴⁶⁵ Prof. Dr. Nevzat YALÇINTAŞ ile görüşme.

Başbakanlık Müsteşarı Ekrem Ceyhun ile birlikte TRT'nin Kavaklıdere'deki binasına gittik. Binanın çevresi, toplum polisleri tarafından kuşatılmıştı. O günlerde, Türkiye'nin siyasi iklimine bir kargaşa egemendi. TRT çalışanları, binanın pencerelerine çıkmışlar, beni izliyorlardı. *"Faşist Genel Müdür İstemiyoruz!"* diyorlardı. Genel Müdürlük odasına çıktık, kimse yoktu. Oysa Sayın Cem'in bana görevi teslim etmesi gerekiyor, Genel Müdür'ün zimmetinde olan bazı gizli evrakları, dosyaları vermesi gerekiyor. Ekrem Ceyhun'la birlikte kapıyı açtık. İçeri girmemizle birlikte, kâğıtlar, dosyalar havada uçmaya başladı. Her şey öylece açıkta bırakılmış, pencereler bile açıktı.⁴⁶⁶

Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş, göreve başladığı zaman, önce Kurum'u tanımaya çalışır.* Binlerce kişinin çalıştığı Kurum'da, yapılan işleri, radyoyu ve televizyonu anlamak, yayını ve yayıncıları tanımak ister:

Formalite ziyaretlerini bitirdikten sonra, önce Ankara Radyosu'na gittim. Radyo bence çok önemliydi. Herkesin gözü televizyondaydı ama Türkiye'de radyo, kültürel açıdan önemli bir kurumdu. Her yere, herkese ulaşabiliyordu. Radyoyla ilgili ilk izlenimim, oturmuş, yerleşmiş bir kurum olduğuydu. Radyocular da, gerçek yayıncılardı ve yaptıkları işin sorumluluğunu biliyorlardı. Çalıştığım dönemde, gerek Ankara, gerek İstanbul Radyosundan pek çok yayıncıyı, televizyona aldım. Televizyonda bir karmaşa vardı. Kimin ne iş yaptığı çok da belli değildi açıkçası. Bazı şube müdürleri, beni protesto etmek, benimle görüşmemek için ortadan kayboluyorlardı.⁴⁶⁷

Türkiye'nin o günkü siyasal iklimi, doğaldır ki TRT'yi de etkilemiştir. Çalışanların, politize olduğunu, ideolojik bir atmosferin Kurum'da egemen olduğunu söyleyen Yalçıntaş, ideolojik tepkilerden etkilenmemeye çalıştığını, çalışanlara ön yargılı yaklaşmamaya gayret ettiğini aktarır.

Benim için önemli olan çalışan, işe yarayanla çalışmayan ayrımıydı. Siyasi görüşü, ideolojisi beni ilgilendirmiyordu. Görev yaptığım süre içinde, isim listeleri hazırlanarak, bazı çalışanların örneğin Van Radyosu'na sürülmeleri istekleri geldi,

⁴⁶⁶ Nevzat YALÇINTAŞ ile görüşme.

* O günlerde, TÜBA Ajansı kaynaklı bir haberde, Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş'ın, bölüm müdürlerine Anayasa üzerine bir söylev verdiği, daha sonra da, tüm müdürler ve programcılara birer Anayasa gönderdiği belirtilir. "Yalçıntaş Anayasa Dağıtıyor" *Radyo Televizyon, Haftalık Program-Yorum-Aktüalite Dergisi*, 22-29 Haziran 1975, sayı 2, s. 4

⁴⁶⁷ Nevzat YALÇINTAŞ ile görüşme.

ancak, hiçbirini kabul etmedim. Tabi ki bazı değişiklikler oldu. Örneğin Mehmet Barlas, Haber Dairesi Başkanıydı. Kendi isteğiyle görevden ayrıldı. Zaten Daire Başkanlığı için gereken, devlet memurluğunda on yıl çalışmış olmak, 1. derece devlet memuru olmak gibi koşullarına sahip değildi. Radyolardan sorumlu olan

Genel Müdür Yardımcısı Hıfzı Topuz da, kendi isteğiyle görevi bıraktı.* Topuz, Türkiye’de parmakla sayılabilecek birkaç entelektüelden biriydi ve TRT’de yarattığı hava, benim işimi çok kolaylaştırmıştı ama yayına bakış açımız farklıydı. Ben, Topuz ve ekibinin özellikle TRT II’de uygulamaya çalıştıkları yayın politikasına karşı çıktım. Çünkü biz, o zaman nüfusu 50 milyon olan Türkiye’nin tümüne seslenmek zorundaydık. Marjinal ve küçük gruplara seslenen, dar çevrelerin tercihlerini dile getiren yayınlar yapamazdık.⁴⁶⁸

O dönemin prodüktörlerinden Özden Cankaya da, Genel Müdür olarak Yalçıntaş’ın, yayıncılarla iletişim içinde olmaya gayret ettiğini aktarır:

Nevzat Yalçıntaş döneminde çok fazla problem olmadığını düşünüyorum. Dünya görüşümüz, hayata bakışımız çok farklı olmakla beraber, TRT-DER** olarak düzenlediğimiz toplantıya geldi, ben Genel Müdür olarak onunla görüşebildim. İktisat Fakültesindeki odasında randevu verdi, gittim bir toplantı için kendisini davet ettim, hangi konuda olursa olsun her zaman kapısının açık olduğunu söyledi. Öyle demokratik bir tavrı vardı. Onun döneminde, kısa bir dönemdi, çok problem yaşanmadı.⁴⁶⁹

Prof. Dr. Yalçıntaş’ın Genel Müdür’lük görevi 6 ay sürer. Mayıs 1975’te göreve atanan Yalçıntaş, Danıştay’ın, Başbakanlığın iptal istemini reddetmesi üzerine, 24 Kasım 1974’de görevinden istifa eder.

TRT ile ilgili Danıştay süreci devam ediyordu. Ben ihtilafi çözebileceğime inanmıştım. İstanbul Üniversitesi’ndeki birkaç profesör arkadaşımın da bu konuda görüş almıştım. Ancak, beni göreve getiren Başbakanlığın, bu konuyu çok sıkı biçimde ele alması gerekiyordu. Siyasi iradenin sağlam durması gerekiyordu. Ben kendimi savunmak durunda değildim, buna da tenezzül etmezdim. Üniversitedeki görevime geri dönmeyi tercih ettim.⁴⁷⁰

* Hıfzı Topuz, Yönetim Kurulu kararıyla, görevden alınır. Yerine Nahit Katlan Genel Müdür Program Yardımcılığına getirilir.

⁴⁶⁸ Nevzat YALÇINTAŞ ile görüşme.

** “Tüm Radyo ve Televizyon Çalışanları Derneği”, TRT-DER, 1. 4. 1977’de kuruldu.

⁴⁶⁹ Özden CANKAYA ile görüşme.

⁴⁷⁰ Nevzat YALÇINTAŞ ile görüşme..

2.Radyo Yayınları Üzerine

Nevzat Yalçıntaş'ın, göreve başlamasının ardından, TV ünite müdürleriyle yaptığı toplantıda yayınlarla ilgili olarak açıkladığı görüşler, yeni dönemde izleyenecek politikanın ipuçlarını verir. Yayınlarla ilgili ilk istek, tarafsız ve objektif olunmasıdır. Gerçek neyse o gösterilmeli, anlatılmalıdır. Programlarda uzmanlardan olabildiğince çok yararlanılmalı, programlar bilimsel ve çağdaş olmalı, zamanımızın verilerini ele almalıdır. Karamsar, kışkırtıcı ve kavgacı programlar, TRT'de yer almayacaktır. Yalçıntaş, etnik grup, sınıf ve mezhep çatışmalarını göstermekten de kaçınılmasını ister. Millî öz kültürümüzü geliştiren zevkler üst seviyeye çıkarılmalı, TRT'nin dili, Anayasa dili olmalıdır. Ne Osmanlıca ne de arı Türkçe istenilen dil değildir. TRT, dilde yenileşmeyi, halkın tuttuğu ölçüde izleyecektir.

Kahramanlık marşları sadece belli günlerde değil, sık sık çalınmalıdır. Millî yapıyı çok iyi bilmelisiniz. Ailenin yapısı korunmalı, bu tür filmler yapılmalıdır. Millî ve dinî yönler değerlendirilmelidir. Programlardaki prensipler için, Anayasa ve kanunlardan başka kaynak aramayın.⁴⁷¹

Yeni dönemin radyoyla ilgili ilk uygulamalarından biriye, Genel Müdür Program Yardımcısı Nahit Katlan'ın, radyo programlarında kullanılacak dil ve radyoda siyasal nitelikte program yapılmasını yasaklayan iki genelge yayınlamasıdır.

⁴⁷²

Ekim 1975'te TRT IV. Danışma Kurulu toplanır. Prof. Dr. Yalçıntaş, toplantıda yaptığı konuşmada, Türkiye'de demokrasinin gelişimi açısından TRT'nin önemini, işlevini ve yayınlarını değerlendirir. Ona göre, devlet tekelinde bulunması, TRT'nin daha büyük bir sorumluluk duygusuyla yönetilmesini gerektirir. Radyo ve televizyon, toplumun bir bütün olarak ihtiyaç ve yararlarına hizmet etmelidir. Demokrasilerde yayın yönetimi, yalnızca belli grupların tercihlerine göre şekillenmiş bir yayın politikası ile yürütülemez. Demokratik rejimlerde, devlet tekelinde bulunan yayın araçlarından güvenilir, doğru haber ve bilgi alma ilkesi rejimin ayrılmaz parçasıdır. Demokratik kurumlar, anlayışlar ve geleneklerin yerleşip, sağlamlaşması

⁴⁷¹ “Yalçıntaş, TV Programcılarına Anayasayı Okumalarını Öğütledi” *Radyo Televizyon*, 7-13 Temmuz, sayı:4, s. 26

⁴⁷² “Radyoda Siyasi program Yasak!” *Radyo Televizyon*, 14-20 temmuz 1975, sayı: 5, s. 25

için, radyo ve televizyon yayınları, Türkiye’de özel bir önem taşımaktadır. TRT’nin bu işlevini yerine getirmesinde karşılaştığı en önemli engellerden birinin, toplumun politizasyonudur. Toplumun hayatında en etkili araçlardan olan radyo ve televizyonun da bu politizasyonun ana hedeflerinden biri olması kaçınılmazdır.

Yalçıntaş, göreve başladığından bu yana geçen beş aylık sürede, yönetimde, yayında ve kamuoyu ile ilişkilerde beş temel ilkeyi göz önünde bulundurduklarını belirtir. Her şeyden önce, TRT bütün milletin ortak malıdır. Bu nedenle, radyo televizyon yayınları, Anayasa ve Yasa hükümleri gereğince de, tam bir tarafsızlık içinde yürütülmelidir. Yayınlar karşı güveni sağlayabilecek olan tek ilke tarafsızlıktır. Yalçıntaş’a göre, tarafsızlığın zedelenmesi, halkın istenilen yöne sürüklenebileceği varsayımına dayandığı için, halka karşı da saygısızlıktır. Tarafsızlık ilkesi uygulanırken, bunun Anayasa rejimine zarar verecek anlayışlara araç olma noktasına kaydırılmaması gerekir. Göz önünde tutulan üçüncü ilke, radyo ve televizyonun, millî birlik ve bütünlüğe hizmet etmesidir. TRT, sosyal gruplar arasında çatışma, inanç ayrılığı ve bölücülüğü tahrik etmemeli, bu eğilimleri beslememelidir. Sosyal, ekonomik, kültürel sorunların ele alınmasında objektif olmak, izleyiciyi ümitsizlik ve karamsarlığa itmemek, öfke ve kin duygularını tahrik etmemek, sosyal parçalanmaya zemin hazırlamamak, en çok dikkat edilecek noktadır. TRT, toplumun daha da bütünleşmesine yardımcı olma işlevini yerine getirirken, milli kültürün gelişmesine hizmet etmek durumundadır. Öte yandan, TRT yayınları, sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmeye katkıda bulunmalıdır. Kaynak ve araçların sınırlı olduğu ülkede, kalkınmaya dönük kültür ve eğitim programlarının ve sosyal anlayışın gelişmesine yardımcı yayınların arttırılması zorunluluğu göz ardı edilemez. Son olarak da, TRT, daima çağdaş bir kurum olmaya yönelmelidir. Kurum’un kuruluşu, yapısı, kullanılan teknoloji, egemen olan anlayış, yapılan yayın, çağdaş gelişmelere uygun bir gelişme çizgisi içinde değildir. TRT mikrofon ve ekranı, bir yandan asıl çalışma alanı olarak millî kültüre ve sorunlara eğilirken, diğer ülkelerdeki bilimsel, teknolojik, sanatsal ve kültürel gelişmelere de açık tutulmalıdır.⁴⁷³

⁴⁷³ IV. *Danışma Kurulu Tutanağı*, 1975, s. 2-7 ve “4. TRT Genel Danışma Kurulu Toplantısında Genel Müdür Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş’ın Açış Konuşması” *TRT Yayıncılık ve Haberleşme Dergisi*, Kasım 1975, Özel sayı 8, s. 1-6

Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş, TRT Müzik Dairesi Başkanlığı ve TV Müzik Eğlence Şubesi yetkilileriyle yaptığı bir toplantıda, müzik yayınlarının hedeflerini ve müzik programlarında göz önünde tutulması gereken noktaları açıklar. Kendi orkestrasını kurması, TRT'nin hedeflerinden biridir. Bunun yanında, bol ve değişik türde müzik ve eğlence programlarının yapılması, müzik alanındaki çalışmaları teşvik için yarışmalar düzenlenmesi, müzik yayınlarında tekrardan kaçınılması, amatör topluluk ve seslere de gereken ilginin gösterilmesi amaçlanmaktadır. Ünlü ve büyük orkestralara, caz müziğine yer verilmesinin yanı sıra, Arap, Hint, Çin, Afrika müziklerinden örnekler de yayınlarda yer almalıdır. *“Seviyesiz, bölücü, yıkıcı, siyasi, ideolojik ve sorumsuzluğu teşvik eden müzik yayınlarından kaçınılması konusuna da dikkat çeker. Millî duygulara hitabeden müzik ve müzisyenlere de ilgi gösterilmelidir.”*⁴⁷⁴

3.1975'te TRT Radyoları

IV. Danışma Kurulu toplantısında, radyoların teknik ve personel durumlarıyla, yayınlarla ilgili olarak aktarılan bilgiler doğrultusunda, 1975 yılına gelindiğinde TRT radyoları, büyük, bölge ve il radyoları olarak gruplanır. Ankara, İstanbul, İzmir radyoları, büyük radyolar statüsündedir. Antalya, Çukurova, Diyarbakır, Erzurum radyoları bölge, Gaziantep, Hakkâri, Kars, Trabzon ve Van Radyoları ise İl Radyoları olarak tanımlanır. Kars İl Radyosu dışındaki diğer İl Radyoları, Gaziantep, Trabzon, Van ve Hakkâri, kendi vericileriyle, ana haber bültenleri dışında bağımsız yayın yaparlar

Radyolar, yurt dışına dönük yayın yapanlar dışında, yirmi vericiden yayın yapmaktadırlar. Bu vericilerin güçleri toplamıysa, 4305,25 kilowattır.⁴⁷⁵ Ankara, İstanbul, İzmir, Antalya, Diyarbakır, Erzurum ve Kars Radyoları, toplam güçleri 2622 kW olan 7 vericiyle, Türkiye Radyoları I. Programı, TRT I adıyla ortak yayın yürütürler. Türkiye Radyoları 2. Programı, TRT II, Ankara ve İstanbul Radyolarının toplam güçleri 1350 kW olan 2 vericisiyle yürütülür. Ankara, İstanbul, İzmir Radyolarının toplam güçleri 26,25 kW olan 6 vericisi de, Türkiye Radyoları 3. Programı, TRT III ortak yayını sürdürmektedir.

⁴⁷⁴ “TRT Genel Müdürü Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş, seviyesiz, bölücü ve sorumsuzluğu teşvik eden yayınlardan kaçınılmasını istedi.” *TRT Yayıncılık ve Haberleşme Dergisi*, Ağustos 1975, sayı 5, s. 16

⁴⁷⁵ IV. Danışma Kurulu Tutanağı, s. 149

Tablo.3.10: 1975 Yılında Radyo Vericilerinin bulunduğu yer, sayı ve güçleri.⁴⁷⁶

Bulunduğu Yer	Sayı	Toplam Gücü (kW)
Ankara	4	1322,25
İstanbul	4	1362
İzmir	3	212
Antalya	1	600
Çukurova	1	300
Diyarbakır	1	300
Erzurum	1	200
Gaziantep	1	2
Kars	1	2
Trabzon	1	2
Van	1	2
Hakkâri	1	1
Toplam	12	4305,25

Gerek bu postaların yayın içerikleri, gerekse de bölge radyolarının program hedefleri, bir önceki dönemden çok büyük farklılıklar göstermez. TRT I, yine çok yönlü kitle iletişimine yönelik, geniş dinleyici kitlesinin izleyebileceği bir haber, eğitim ve eğlence kanalıdır. TRT II'nin her alanda dinleyiciye geniş bilgi ve görgü kazandırıcı bir kültür kanalı olma niteliği devam etmektedir. Aynı şekilde, TRT III, daha çok büyük kentlere yönelik kaliteli müzik yayın yapan bir radyo kanalı olma kimliğini korumaktadır. Ortak yayına katılan bölge radyoları, günün belli saatlerinde ortak yayından ayrılıp, kendi bölgelerinin ihtiyaçlarına dönük yayın yapmayı sürdürürler.

TRT I, vericileri, her gün sabah 05.00'den gece 01.00'e kadar 20 saat, TRT II vericileri, her gün sabah 08.00'den gece 24.00'e kadar 16 saat, TRT III vericileriye, her gün sabah 07.00'den gece 01.00'e kadar 18 saat yayın yapmaktadırlar. Ankara Radyosunun 1200 kW.lık vericisi de, pazartesi günleri hariç, gece 01.00'den sabah 05.00'e kadar gece yayını yapar. Burada amaç, gece çalışanlara, sürücülere ve gece radyo başındaki diğer dinleyicilere seslenmektir. Çukurova Radyosu, teknik olanaklar nedeniyle ortak yayına katılmayıp, her gün sabah 05'den gece 24.00'e

⁴⁷⁶ A.y.

kadar 19 saat boyunca, bağımsız yayınını sürdürür. TRT I ortak yayınına katılan Kars Radyosu dışındaki, 4 il radyosunun günlük yayın süresi ise 13.30'ar saattir.⁴⁷⁷

Tablo.3.11: Türkiye Radyoları, 1975 yılı günlük toplam yayın süresi*

Türkiye Radyoları	Yayın Süreleri (Saat)
TRT I	20
TRT II	16
TRT III	18
Çukurova	19
Gece Yayını	4
İl Radyoları	57
Toplam	131

Haber ve haber programlarının, Haber merkezince hazırlandığı TRT radyolarında, bütün yayınların hazırlanması, denetimi ve yayını, Genel Müdür Program Yardımcılığının gözetim ve denetimi altında, merkezde ve radyolardaki program personeli tarafından yürütülür. Program personeli, merkezde bulunan Program Planlama Dairesi, Radyo Programları Yapım ve Yayın Dairesi, Müzik Dairesi ile, Denetim Müdürlüğü ve radyolarda da program müdürlükleri ve bağlı üniteler olarak örgütlenirler. Ekim 1975 itibariyle, Program Yardımcılığına bağlı ünitelerde çalışan personel sayısı 300'ü sözleşmeli, 1000 civarındadır ve bu toplam içinde, program üreten prodüktör sayısı 123'tür. Aynı tarih itibariyle, denetimi yapılan ve yayınlanan söz programı sayısı 5622'dir. Üretilip, denetlenerek yayına hazır hale gelen söz programlarının günlük ortalamasıysa 20'yi bulmaktadır.⁴⁷⁸ Müzik programları ise, yaklaşık rakamlarla, TRT I yayınlarının % 48,75'ini, TRT II yayınlarının % 35'ini, TRT III' de ise % 100'ünü oluşturmaktadır. İl radyolarında bu oran yine yaklaşık olarak % 50'yi bulmaktadır. Geceyarısı kuşağının, % 90'ı da, çeşitli türlerde müzikten oluşmaktadır. Günlük toplam 131 saati aşan üretimin büyük

⁴⁷⁷ A.g.e, s. 150

* TRT I'e bağlı 7 bölgenin günlük bölgesel yayın süreleri hariç.

⁴⁷⁸ A. y.

kısmını oluşturan müzik yayınlarını üreten prodüktör sayısı ise, 38'dir.⁴⁷⁹ Bu sayılar, TRT radyo prodüktörlerinin, gündelik program üretimlerini ve çalışma yoğunluğunu da göstermektedir.

V. TRT'DE MİLLİYETÇİ KADROLAR: PROF. DR. ŞABAN KARATAŞ DÖNEMİ

Teklif geldiği zaman yedi veya sekiz aylık TRT Yönetim Kurulu üyeliği tecrübem vardı. O dönem, koalisyon hükümeti işbaşındaydı. Parti başkanları bir araya gelecek, iki aday gösterecekler, anlaşmaları öyle. Bu iki adaydan birisine Başbakan karar verecek ve tayini yapılacak. Nevzat Yalçıntaş ile ben adaydık. Beni Yönetim Kurulu'na üye, Nevzat'ı da Genel Müdür yaptılar. Nevzat, yedi, sekiz ay sonra, üniversitesini çok ciddiye aldığı için ve TRT üzerindeki tartışmalardan endişeli olduğu için fazla duramadı, ayrıldı. Onun üzerine Başbakan, bana telefon etti. *"Kararname gönderiyorum, sen bizim arkadaşımızsın, bunu geciktirmeden yürüteceğiz, sen muvafakat veriyorsun değil mi?"* dedi. *"Siz bizim liderimizsiniz, muvafakat da veriniz. Ancak, orayı ben idare ederim. Ben idare edeceksem geleyim sonra, gücenme falan olmasın. Sizi gücendirmek de istemem"* dedim. Süleyman Bey, *"Biz seni biliyoruz, ben kararnameyi gönderiyorum"*, dedi. Kararname gitti, 20 gün falan basında tartışıldı. Müspet menfi, iyi kötü neyse.. Yayınların dayandığı ana felsefe, TRT'nin ihtiyaçları, TRT'nin fonksiyonları, ne yapıyor, ne yapabiliyor, ne oluyor, programların vatandaş tarafından alınması bir şekilde sınıyor mu, vatandaşın memnun olmadığı programlar geri mesajlarla yeniden mi yapılıyor, v.s. Bunlar tabi işin esası. 20 gün bunlar konuşulurken, kenarda oturduk, seyrettik. Ben girmedim bu işlere, ancak arkadaşlarımız, bazı hususlarda tereddüt edince bilgilenmeleri bakımından müdahil oluyordum. Süleyman Bey teklif ettiği zaman pek hazır değildim doğrusunu söylemek gerekirse. Fakat düşündüm, Nevzat giderse, oraya niyeti bozuk solcu gelebilir. Biz üniversitede gördük bunları. Solcu diyorum, gerçeği o. Benim hayat felsefemde hâkim olan motif, hâkim olan ideal, ideoloji milliyetçiliktir. Milliyetçilik de komünistliğin zıttıdır. Bu iş böyle ciddiyet kesbedince, 20 gün de müzakereye açılınca, yavaş yavaş ısınmaya başladım.⁴⁸⁰

Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi olan Prof. Dr. Şaban Karataş, 4 Haziran 1975'te, Hükümet temsilcisi olarak, TRT Yönetim Kurulu'na, 19

⁴⁷⁹ A.g.y, s. 167 (Müzik programcıları yanında, Ankara'da 35 korist ve 1 şef olmak üzere 36 memur sanatçı, yine Ankara'da 69 kadrolu, 6 sendikası, 58 sendikalı sözleşmeli olarak 133 ses ve saz sanatçısı; İstanbul'da 37 kadrolu, 33 sendikası, 111 sendikalı toplam 181 ses ve saz sanatçısı; İzmir'de 19 kadrolu, 5 sendikası, 39 sendikalı toplam 63 ses ve saz sanatçısı; Erzurum'da, 10 sendikası, 7 sendikalı toplam 17 ses ve saz sanatçısı görev yapmaktadır.)

⁴⁸⁰ Şaban KARATAŞ ile görüşme.

Ocak 1976'da da, TRT Genel Müdürlüğü'ne atanır. Karataş'ın görüşmede belirttiğine göre, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, kararnameyi çok da isteyerek imzalamaz. Karataş, Korutürk'ün kendisine karşı bu tavrını, ziyaretine gittiği zaman da gözlemlediğini ifade eder.⁴⁸¹ İsmail Cem'in görevden alınmasıyla başlayan hukuksal süreç de devam etmektedir. TRT, hâlâ iki Genel Müdürlü kurum durumundadır. Karataş'ın göreve gelmesinin hemen ardından, Danıştay Dava Daireleri Kurulu, başvurular üzerine atanma işlemleri için yürütmeyi durdurma kararı verir. 13 Şubat'ta yapılan toplantıda, karar, 4'e karşı 17 oyla alınır. CHP, aynı yılın temmuz ayı içinde, yayınları ve Genel Müdür'ün sözlerini gerekçe göstererek, görevden alınması için TRT Seçim kurulu'na başvurur. 27 Şubat 1977'de, Danıştay, Karataş'ın Genel Müdürlük Kararnamesi'nin iptaline karar verir. TRT Seçim Kurulu'nun, 16 Mart 1977 tarihli kararı ise, Karataş'ın görevde kalmasına ilişkindir. Yargıtay Genel Ceza Kurulu, 28 Mart'ta, Genel Müdürlük kararnamesini iptal eden Danıştay'la aynı doğrultuda karar alır. Prof. Dr. Şaban Karataş'ın TRT'nin yasal Genel Müdür'ü olmadığı yolunda bir karar da, Ankara 8. Adliye Ceza Mahkemesinden gelir. Mahkeme, Aralık 1976'da, Karataş'ın bir vatandaş aleyhine açtığı "*Resmî Görevliye Hakaret*" davasında, Danıştay belgelerini inceleyerek, Karataş'ın hukuken genel müdür olmadığına ve davanın düşmesine karar verir.* Görevde bulunduğu sürede, Kurum içinde yaptığı birçok atama da, Danıştay'da aynı gerekçe ile iptal edilir. Kamuoyundaki yoğun tartışmalar ve hukuksal süreç devam ederken, Prof. Dr. Şaban Karataş, 22 Haziran 1977'de görevden alınır.⁴⁸²

Karataş'ın, Genel Müdür'ü olduğu TRT ile ilgili duyguları, aslında Türkiye'de batılılaşma yanlıları ile gelenekselci- milliyetçi-muhafazakâr kadrolar arasındaki çatışmayı yansıtır. İsmail Cem ve Şaban Karataş'ın, TRT ile ilgili anı kitaplarını değerlendiren Alemdar da, bu anıların, Türkiye'de, 1908'den beri süregelen politik mücadeleleri akla getirdiğini yazar. İttihat Terakki ile Hürriyet ve İtilaf; Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti; yine Cumhuriyet Halk partisi ile Adalet Partisi arasındaki çatışma, her iki Genel Müdür'ün anılarında

⁴⁸¹ Şaban KARATAŞ ile görüşme.

* Antalya'dan Mehmet Ali Şenocak adlı bir vatandaşın, Şaban Karataş'a yolladığı telgrafta, *Sizden başkaca bir icraat beklemek hatadır. Lanet olsun sana ve senin gibilere... denilmektedir.* Savcılıkça, telgraf dolayısıyla açılan hakaret davası beraatla sonuçlanır. Kararın gerekçesinde, Danıştay kararına göre, Karataş'ın Genel Müdür olmadığını, bu nedenle makama hakaretin söz konusu olamayacağı belirtilir.

⁴⁸² *Dünden Bugüne Radyo Televizyon*, s. 47-48

somutlaşmaktadır.⁴⁸³ Karataş, Yönetim Kurulu üyesi olarak geldiği TRT'nin modern binasını, gençlik yıllarında yaşadığı Orta Anadolu kasabasındaki Şehir Kulübüne benzetir. Orada hissettiği yabancılık, TRT için de geçerlidir:

Dilleri var dilimize benzemez. Hepsi aynı kalıptan dökülme devrik cümleler. Dilesem de dilemesem de bana dinleteceği şarkıyı takdim ederken dilerseniz diye söze başlayan, hep aynı takırdayan kelimeleri laf içine serpiştiren, benim olanı ekranda kurutan, bozan ve küçülten... benden gayriyi süsleyen, şişirten ve köpürten eda. Hepsinde tornadan çıkmış gibi.⁴⁸⁴

Yönetim Kurulu “Atatürk İlkeleri, Programlar ve Müzik Konularında Uyulması Gereken Esaslar ve Alınacak Tedbirler” üzerine bir çalışma yapmaktadır.* Karataş, bir önceki dönemde Kuruma verilmek istenilen yönü değerlendirmek, yanlışları belirtmek ve tekrarını önlemek amacıyla yapılan bu çalışmada, Atatürk İlkeleri'nin çoğunlukla, CHP'nin altı okundaki esaslara oturtulduğunu, Osmanlı Devleti, kültürü ve Demokrat Parti dönemi hakkında oldukça subjektif yargılar içerdiğini ve bundan rahatsız olduğunu belirtir.⁴⁸⁵

Şimdi 7 ay içinde yönetim kurulu toplantılarında, Yönetim Kurulu üyelerinden ve Kurul'a getirilen konulardan çıkardığım sonuç şu: Bizim kafamızdaki ideale göre, kriterlere göre, TRT Türk değil! Müstağni yani, bir kimliğe, kişiliğe sahip olduğunu birinci planda mütalaa etmiyor. Bize göre etmiyor da kendisine göre de etmiyor. TRT'ye hâkim olan idare, Türkiye Cumhuriyeti'nin ideolojisine sadakat gösteren, titizlik gösteren, onu anlayan, anlamış olan bir idare değil. Akademik hizmette bulunan muhabirler, prodüktörler ve bunların etrafındaki araştırmacılar, v.s... Bunlar da bazıları özellikle seçilmiş. Sosyal demokrat, sosyalist olabilir, kendi şahsî tercihidir. Fakat mühim bir kısmı, hemen hemen her vesileyle, bu ideolojileri orada hâkim kılmak esasına göre, çalışıyorlar.⁴⁸⁶

⁴⁸³ ALEMDAR, Korkmaz: “ Türkiye Radyo Televizyon kurumunun Geçirdiği Bazı Aşamalar Üzerine Bazı Görüşler” *İletişim*, 1981/1, s. 6

⁴⁸⁴ KARATAŞ, Şaban: *TRT Kavgası*, Emek Matbaacılık, İstanbul, 1978, s. 18 (Karataş, kitapta, kendisine gösterilen tepkilerin nedenini de *Cumhuriyet şehzadelerinin yerine göz dikmek*, olarak açıklar. s. 50)

* Bu çalışma, 19 Eylül 1975 tarihinde sonuçlanacak ve esaslar ve tedbirler kabul edilecektir.

⁴⁸⁵ KARATAŞ: A.g.e, s. 20

⁴⁸⁶ Şaban KARATAŞ ile görüşme.

Karataş'ın, TRT'nin Türk olmadığını düşünmesi, Türkiye'deki geleneksel batılı- gelenekçi aydın çatışmasının bir yansımasıdır. Karataş, Şerif Mardin'in "ahalden Gelen yeni seçkinler" olarak nitelediği gruptandır. Şerif Mardin, 'İyiler ve Kötüler' başlıklı makalesinde Türk toplumunda Osmanlının ilk zamanlarından itibaren, Türk kültürünün temel harcının niteliğinden dolayı, ahalinin kendisini herhangi bir mazeret bildirmesine gerek kalmaksızın '*iyiler tairesinden*' gördüğünü yazar. Modernleşme ve sekülerleşme ile birlikte yaşanan kültürel kayma nedeniyle, Türk insanının yaşadığı zihinsel keşmekeşten söz eder. Türk kimliğinin yaşadığı sosyo-politik dönüşüm, Türkiye'de yönetici-seçkinler ile ahâli arasındaki kültürel kan uyuşmazlığının belirmesine neden olmuş ve süreç içerisinde modernleşme toplumun tüm katlarına yayıldıkça, bu süreç ahâlden gelen yeni seçkinlerin yepyeni bir kültürel dil yaratmalarıyla son bulmuştur. Ahalinin yeni seçkinlerinin dilinin maddi temelini sağlayan modernleşme pratiklerinin, gerisin geri yüzleşmek zorunda kaldığı yer ise, ahalinin kendisini '*iyiler tairesinden*' görmesine yol açan Türk kültür birikimi olmuştur.⁴⁸⁷

1.Karataş'ın TRT izlenimleri ve Hedefler

Kurumun 5. Genel Müdürü olarak göreve atanan Karataş'ın TRT ile ilgili ilk izlenimleri ve gözlemleri, oldukça olumsuzdur. Yatırımların dağınıklığı, televizyon ve radyonun stüdyo ve teknik olanaklarının yetersizliği, idari yapının karmaşıklığı, kurumun eğitim politikası ve uygulamalarının yetersizliği ve personel yapısındaki, idare hizmetinden yana dengesizlik, Karataş'ın, gözlemlediği sorunların başında gelir. Ayrıca, Genel Danışma Kurulu, Yönetim Kurulu ve Genel Müdür arasındaki diyalogun kopukluğundan da söz eder. Programların oluşumunda da sistemsizlik vardır. Program personelinin görevleri ve görevler arasındaki birbirinden soyutlanmış ve belirsiz haldedir. Kendisinden önceki dönemlerin kısa bir değerlendirmesini yaparken de, önce ilk Genel Müdür Adnan Öztrak'ın, özerkliği tek çıkar yol gibi algıladığını yadırgadığını belirtir. Ona göre, "*özerklik romantizmi bir yandan Yönetim Kurulunda bir hengameye dönüşürken, öte yanda muhabir ve prodüktör gibi kariyer hizmetlerinde başboşluk halini almıştır.*" Hizmetlerin durgunlaşması ve tıkanması da, bu özerklik romantizminin doğurduğu sonuçlardan

⁴⁸⁷ ARLI: A.g.e, s. 132

biridir.⁴⁸⁸ Karataş, özerkliğin, çok iyi anlaşılmadığı takdirde, özerk olmayan bir yönetimden daha kötü sonuç verdiği düşüncesindedir:

Özerk olan bir kurumda, özerklik oradaki esas işi gören şahsın işini görürken hiçbir sıkıntıya düşmemesi demektir. Bir prodüktör bir programı hazırlar, verir, o program kanunlara nizamla uygunsa, kanuna nizama aykırı değilse, fakat sanat endişesiyle birtakım tercihler yapmışsa, bunu alıp yok saymak veya buna mani olmak özerkliği kaldırmaktır. Özerklik buradadır. Özerklik ürettiğiniz şeyi veya size verilen vazifeyi yaptığınız zaman, tutumunuzun, davranışınızın, elde ettiğiniz sonuçları hür ve serbestçe cereyan ederse özerktir. İdareye gelince, TRT'nin Genel Müdürü'nü mesela, Başbakan tayin edebilir. Fakat yine de TRT hür ve özerk olur. Yaptığı işleri yaparken, mesela haberde, haber değeri taşıyıp taşımadığını en iyi bilecek olan habercidir. Oradaki Haber Dairesi Başkanı, muhabir kadar bilemez. Üniversitede de böyle anlaşılmamıştır. “Seçilmiş öğretim üyeleri tarafından idare edilsin”, denilir. Ama bunun seçilmemiş öğretim üyeleri tarafından idare edilmekten daha üstün olduğunu nereden bileceğiz. Eserden. Eser ortaya çıkıyorsa, eser sıhhatli çıkıyorsa, sıhhatli cemiyetlerdeki kaideler gibi kaideler varsa, o zaman hürriyet ve özerklik vardır.⁴⁸⁹

Prof. Dr. Şaban Karataş, 12 Mart dönemindeki yönetimi, “*Maddi yapı yönünden bir kalkış, bir hareketleniş*” olarak niteler. “*Anayasa ve yasadaki değişikliklerle, kuvvetli bir icra getirilmiş, hizmet döneminin müsaadesi nispetinde, bu icra meyvelerini vermiştir.*” İsim vermeden eleştirdiği İsmail Cem döneminde, “*belli bir misyonun aceleciliği içinde de olsa mikrofon ve ekrana renk gelmiştir.*” Nevzat Yalçıntaş dönemiyle ilgili olarak da, bazı çevrelerin, TRT’yi 24 saat millileştirme baskısına karşı diğer bazı çevrelerin de, “*Hukuk alanında çıkarılan yangına körükçülük*” ettiklerini belirtir. Ona göre, Yalçıntaş, yayın konusunda statükoyu az çok koruyarak, kurumu toparlama yoluna gitmiş bir Genel Müdür’dür.⁴⁹⁰

TRT’de Genel Müdür olarak belirlediği gündemin ana maddelerinin başında, Yönetim Kurulu ile bütünlük içinde çalışmak gelir. Program, personel, organizasyon, yatırımlar, televizyona ikinci bir kanal açılması ve renkli televizyon konusunda araştırmalara hemen ve hızla yapılacak, kamuoyu yoklaması sistemiyle, halkın görüşü alınacak, iş tanımları ve iş akışı konusundaki uygulamalar, uluslar arası

⁴⁸⁸ KARATAŞ: A.g.e, s. 26

⁴⁸⁹ Şaban KARATAŞ ile görüşme. (Karataş, görüşmede, şimdiye kadar TRT’de Yönetim Kurulu seçmek için kullanılan metotların hepsinin oyuncaktan ibaret olduğunu, İdare ilmini bilenlerce kabul edilmez yöntemler olduğunu belirtti.)

⁴⁹⁰ KARATAŞ: A.g.e, s. 26-27

ölçütlerle karşılaştırmalı olarak belirlenecektir. Eğitim sistemi kurmak üzere personel ve fizik yapı çalışmaları hızlandırılırken, personel hakları ve Kurum'da çeşitli statülerde çalışan personelin sorunları çözüme bağlanacaktır. Gündem maddelerinden birini de Araştırma ve İmalat Dairesi kurulması oluşturur. Önemli bir teknik potansiyel, kişisel rekabetler nedeniyle, uzun zamandır bir kenara atılmıştır ve araştırma- imalat biriminin kurulmasıyla, Kurumun dışa bağımlılığı belli oranda azalacaktır. Karataş'ın gündeminin son maddesiye, *“Dilde ve zihniyette iyice göze batar hale gelmiş aşırılıkların kanun çizgisine getirilmesidir.”*⁴⁹¹

2.Radyolar

Milli kültür, tarih boyunca tecrübelerin mantığından geçmiş sağlamlığı ve zamanın uzantısındaki kalıcılığı ile, programlarımızın iskeletini teşkil edecektir. Sınıf kültürü fantezilere, Anayasamızda olduğu gibi millet hayatında da yer vermeyeceğiz. Radyo mikrofonları felâket haberciliğinin karanlık dehlizlerinden, doğrunun aydınlığına ulaşma çabaları içindedir. Ekranın şekilleri arkasında, fesadın bütün işaretleri erimeye yüz tutmuştur. Eğlencede bile siyasetin ve ideolojinin ruhsuz ve kuru çırpınılarından medet umanların niyetlerini, gönüller arasında bağ kuranların ehliyeti söndürecek ve tüketecektir.⁴⁹²

Bu döneminin en büyük özelliği, milliyetçi ideolojinin, TRT'ye egemen kılınma çabasıdır. Karataş, hayat felsefesine hâkim olan milliyetçilik motifini, TRT'deki solculara tanıtmaya, benimsetmeye çalıştığını ifade eder. Ona göre Kurum, *“Türk milletinin büyüklüğüne, Türklüğün büyüklüğüne yakışır, onun büyüklüğüyle orantılı münasebetler geliştirme yahut Türk kültürüne katkıda bulunma ölçüleri bakımından hiç tatminkâr değildir.”*⁴⁹³ Yeni alınan ve milliyetçi olmasına dikkat edilen elemanlarla, TRT'de sağ ideolojiye mensup olanların sayısı arttırılırken, radyo ve televizyon programlarında da, milliyetçilik motifinin ağır basması istenmektedir.

Şaban Karataş da, kendinden önceki Genel Müdürler gibi, radyoya çok önem verdiğini söyler. Radyo, Türk Tiyatrosu gibi, Cumhuriyet'in gözde kurumlarından biridir. Göreve geldiği zaman da, televizyonun henüz çok yeni ve oturmamış

⁴⁹¹ KARATAŞ: A.g.e, s. 27

⁴⁹² KARATAŞ: A.g.e, s. 126

⁴⁹³ Şaban KARATAŞ ile görüşme.. (Karataş, görüşmenin yapıldığı dönemde de TRT için aynı saptamanın yapılabileceğini düşünüyordu.)

olmasına karşın, radyoyu kuvvetli, geleneği, programı ve ideali olan bir kurum olarak gördüğünü ifade eder.⁴⁹⁴

Bu dönemde, radyoların en önemli sorunlarından biri, çalışma birimlerinin yetersizliği ve stüdyo donanımlarının eskimiş olmasıdır.* Örneğin, Ankara ve İstanbul radyolarının yer darlığı son haddine gelmiş, İzmir Radyosu baraka stüdyolarda hizmet verir durumdadır. Diskotek ve arşiv hizmetleri yetersiz, program yapımıyla görevli personelin dağılımı, büyük radyolar lehine dengesizdir. Bölge radyolarında program hizmeti sınırlı olmasına karşın, idarî işler, muhasebe ve alım-ikmal gibi birimlerde, yüzlerce memur çalışmaktadır. Diğer taraftan, radyo program araştırmacıları, uzmanlar, prodüktörler, seslendikleri hedef kitlelerinin yaşam alanlarından uzak, kendi yarattıkları bir dinleyici gerçekliğinin içinde yaşamaktadır. Karataş, Erzurum radyosunda yayınlanan ve zeytin sineğiyle mücadele, üzüm bağlarında krizma, Balçova kasalarında sebze fidesi yetiştirme gibi konuları işleyen programları örnek verir. TRT I’de yayınlanan Günaydın, Sabahtan Sabaha, Kadın Dünyası gibi kuşak programların da, dinleyiciyi tanımadığı, onların gerçek ihtiyaçlarına ve koşullarına uygun yayın yapılmadığı yönünde eleştiriler, Yönetim Kurulunda dile getirilmektedir.⁴⁹⁵ Genel Müdür’ün, bu konuda düşündüğü çözüm, bölge müdürlüklerinin kurulması, her bölgeye radyo- televizyon stüdyolarının yapılması, dış çekimler için naklen yayın arabalarıyla donatılmasıdır. Böylece, programlarda kullanılacak malzeme, yerinden toplanacak, yayıncılar *“kültürümüzün ana kaynağına ister-istemez gideceklerdir... Merkezdekilere kalacak iş, bütünleşmiş millî kültür ölçütlerini muhafaza ve takipten ibaret olacaktır.”*⁴⁹⁶

1977 Yayın Planında, programların hazırlanmasında ve yayınlanmasında uyulması gereken ilkeler belirtilir. Daha önceki planlarda yer alan ilkeler yanında, bu

⁴⁹⁴ Şaban KARATAŞ ile görüşme.

* Televizyonun büyük yatırımlar gerektirmesi ve TRT’nin vitrini gözü ile bakılmasından dolayı, radyoya yönelik yatırımlar, ikinci planda kalmış, örneğin Ankara Radyosu, uzun süre, neredeyse ilk kurulduğu dönemlerde kullanılan teknik aygıtlarla hizmetini sürdürmüştür.

⁴⁹⁵ KARATAŞ: A.g.e, s. 132-133 (Prof. Dr. Karataş kitabında, Yönetim Kurulundan bir üyenin bu programlarla ilgili eleştirisini aktarır: Bu eleştiride, Türkiye’de köylülerin birbirinden çok farklı gelişmişlik düzeyinde ve farklı koşullarda yaşadıkları, bu farklılıkların dikkate alınmadan yapılan Günaydın programlarının faydasının, sınırlı olacağı belirtilir. Sabahtan Sabaha programında, dinleyicinin anlayamayacağı teknik ve yabancı terimlerle bilgiler aktarılmakta, Kadın Dünyası programında, ülkemizdeki kadınların yaşantılarına yabancı detaylara yer verilmektedir. Karataş, bu eleştirilerin, “UNESCO’da uzmanlaşmış ve harika işler yapmış olduğu iddia edilen bir yardımcısı ile, Boğaziçi’ndeki yüzme havuzunun tecrit maddesini Avrupa’dan getiren bir Genel Müdürün, masa başında planladığı” kuşaklar uygulamasından kaynaklandığını belirtir.)

⁴⁹⁶ KARATAŞ: A.g.e, s. 135

kez, Türk töresine uygun davranmak, TRT mensubu olmanın bir ayrıcalık getirmedığı kavramak gibi ifadeler de planda yer alır:

...dinleyiciye-seyirciye, Türk töresine uymayan tarzda hitap etmekten ve davranışta bulunmaktan kaçınılacak, programa katılanların sunuluşunda tarafsız ve ölçülü davranılacak, tepeden bakma veya acıma tutumuna girilmeyecek, TRT mensubu olmanın kişiye ağır bir sorumluluk duygusundan başka bir ayrıcalık getirmedığı bilinciyle hareket edilecektir.⁴⁹⁷

3. Karataş Dönemi Uygulamaları

3.1. Yayına İlişkin Uygulamalar

Karataş döneminin, TRT'yi *Türkleştirmeye* dönük uygulamaları doğaldır ki, yayınlarda da kendini gösterir. Radyoda ve televizyonda yayınlanan bazı programlar yayından kaldırılırken, bazılarının içerikleri milliyetçi-muhafazakâr çizgide değişir. Bunların yanında, yine bu çizgide yeni programların yayına konulduğu görülür. Yayına konulan yeni programlarda amaç, *halka Türk'ün öz kültürünü vermek*⁴⁹⁸tir.

Mayıs 1976'da hazırlanan TRT Dosyası'nda da, mart ayının son haftasında toplanan ve yaz döneminde yayınlanacak programları kararlaştıran Koordinasyon Kurulu'nun, TRT yönetiminin görüşlerine en ufak bir aykırılık gösteren önerileri, reddettiği belirtilir. Örneğin, savaş karşıtı bir mesaj içeren *Gökler Kararmasın* adlı program önerisi, reddedilenlerden biridir. Programda, özellikle 2. Dünya Savaşı'nın ve diğer savaşların insanlığa getirdiği acılarla ezikliklerin söz konusu edileceği, acıları yaratanlarıyla, sürdürenleriyle, sonuçları ve örnekleriyle belgelenmesi amaçlanmaktadır. Reddedilen bir başka öneri de, insanlığın ilk gününden başlayarak, yaşadığı döneme damgasını basmış ve insanlığın bugüne gelmesini sağlamış kişileri anlatacak olan *Çağımızı Yaratanlar* programıdır. Programda, Hitler'den Mussolini'ye, Eisenhower'dan Stalin'e, Einstein'dan Picasso'ya kadar, devlet adamları, düşünürler ve sanatçılarla ilgili bilgiler yer alacaktır. Önerilerin reddedilme nedeni olarak, programların objektif biçimde işlenemeyecekleri endişesi öne sürülür. Karataş'ın göreve gelmesinden önce, bütün denetim kademelerinden geçmiş olan bazı programlar da yeniden denetlenerek, yayından kaldırılır. Mahmut Makal, Talip

⁴⁹⁷ KARATAŞ: A.g.e, s. 140

⁴⁹⁸ GÜLİZAR: A.g.e, s. 142

Apaydın, Fakir Baykurt, Dursun Akçam, Hüsamettin Bozok gibi yazarların ve Yeditepe gibi edebiyat dergilerinin isimleri programlardan çıkarılır. Faiz konusundaki bir program, Genel Müdür Program Yardımcısı tarafından, “*Doğrudan doğruya MSP’ye hücum ediliyor*” gerekçesiyle sansüre uğrar. Bir başka örnek de, içinde “*Gele gele geldik bir kara taş*” cümleleri geçen bir halk türküsüne programında yer veren bir prodüktörün uyarılmasıdır. Uyarılara ve denetim sorunlarına yol açan bir konu da programlarda öz Türkçe sözcüklerin kullanılmasıdır.⁴⁹⁹ TRT’de dönem dönem yayınlanan dil genelgeleri en yoğun ve baskıcı biçimde Musa Ögün ve Şaban Karataş döneminde uygulanır.⁵⁰⁰ Yayından kaldırılan ya da reddedilen programların yerine, üst yönetimden gelen emirlerle bazı yeni programlar yayına sokulur.

Aynı uygulama televizyonda da hayata geçirilir. Denetim onayından geçen bazı programlar yayından kaldırılır. Atatürk devrimleri ve kadın hakları konusunu işleyen *Hanife Hala** dizisi, Türkiye’deki yabancı petrol şirketlerinin çalışmalarını anlatan *Petrol* programı, faşizmi yeren *Daha Düdü* adlı belgesel, *Forum*, *Panorama*, *Olay*, *Kooperatifçilik*, *Memurlar*, gibi sosyal sorunlara değindiği belirtilen programlar ve bazı sanat programlarının yayınına son verilir. Yayına konulan filmler ve programlar arasında, *Birleşen Yollar*, *Rabia*, *Kaf Dağından Gelenler* gibi konulu filmler, *Malazgirt*, *Doğu Türkistan Folklorundan Örnekler*, *Kuran Okuma Yarışması*, *Faşizm- Komünizm*, *Din ve Ahlâk Sohbeti*, *Fetih*, gibi programlar yer alır. Bir 19 Mayıs günü televizyonda yayınlanan Kıbrıs ile ilgili bir programda, *Türklerle Ergenekon’dan çıkarken yol gösteren bozkurdun Kıbrıs Türküne de yol göstereceği* ifadesi yer alır. Taras Bulba filmi ikinci kez seslendirilerek ve dublajına *Davadan döneni vurun*, *Başbuğ*, *Albay* gibi cümleler ve sözcükler eklenerek yayına verilir.⁵⁰¹

⁴⁹⁹ “Radyo’da Uygulama” *TRT Dosyası*, s. 6 (Aynı çalışmada, Genel Müdür Yardımcısı Nahit Katlan’ın, *Ben buraya gelinceye kadar programlarda Türk adı geçmezdi*, dediği belirtilmektedir. s. 8.)

⁵⁰⁰ Özden CANKAYA ile görüşme.(Cankaya, 12 Eylül’den sonra kurumdan ayrılmış olduğu için, bu gözlemi kendi çalıştığı dönemle ilgili olarak yapmaktadır.)

* Kitabında, *Hanife Hala* dizisinin yayından kaldırılmasına geniş yer veren Şaban Karataş, TV Daire Başkanı Fahrettin Işıklı’nın, diziyi Atatürk’e ve Türk öğretmenine saygısız bulduğu için yayından kaldırdığını aktarır. TRT Seçim Kurulunun da, metinleri inceledikten sonra, dizinin kaba bir şekilde hazırlandığını ve gerçeklere uymadığını kabul ederek yayından kaldırılmasının uygun olduğuna oy birliği ile karar verdiğini belirtir. KARATAŞ: A.g.e, s. 185

⁵⁰¹ *TRT Dosyası*, s. 3.

Haber Merkezi, TRT'nin önde gelen ve kamuoyunca yakından izlenen bir birimidir. Karataş dönemi boyunca da, TRT'nin en çok eleştiri ve tartışma konusu olan birimi olur. Haberlerde, siyasi partilere eşit süre ayırarak, haberde dengeli ve tarafsız davranılacağı düşüncesi, bu dönemde de geçerlidir. Eleştirilen konuların başında, haberde kullanılan dil gelmektedir. TRT haberlerinde, iktidar partilerinin açıklamaları, "... dedi" veya "...söyledi" şeklinde verilirken, muhalefet partilerinin ya da iktidar yanlısı olmayan kişi ve olmayan grupların açıklamaları "..., iddia etti", "..., öne sürdü" biçiminde aktarılır. Bir değer yargısı taşıyan, izleyicinin şartlandırılmasına yönelik ifadeler ve tanımlamalar da, haberlerde sıklıkla görülmektedir. Örneğin, Ecevit'in, Angola Devlet başkanı ile görüşmesi, "*CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, Angola'nın Marksist eğilimli Başkanı Lopo de Nascimento ile görüştü*" biçiminde verilir. Bu tutumun tersi uygulama ise, Lübnan iç savaşı konusunda sergilenir. TRT, *Solcu Müslümanlar, Sağcı Hristiyanlar* ifadesini bir süre sonra kullanmamaya başlar.⁵⁰² TRT'nin haberlerde, Cumhuriyet ilkelerine ve Devrim Yasaları'na ters düşen birtakım açıklamalara yer vermesi de, bu dönemin tartışma konularından biridir. Örneğin, Üniversiteler yasası'nın bazı maddelerinin Anayasa Mahkemesince iptal edilmesi kararı üzerine, bir grup öğretim üyesinin yayınladığı bildiri, TRT bültenlerinde kendine yer bulur. Bildiride, Atatürk Devrimlerinin basit bir ıslahattan öteye gitmediği, üniversitelerin örf ve adet hukukuna göre düzenlenmesi ve eğitim yapması gerektiği iddiaları yer almaktadır.⁵⁰³

3.2. Personele Yönelik Uygulamalar

Prof. Dr. Şaban Karataş'ın *Türk değil* dediği TRT'yi Türkleştirme çalışmaları, öncelikle personelden başlar.* 1976 Mayıs'ında, Kuruma program hizmetinde çalışmak üzere sınavla personel alınır. Sınav ilanı, yalnızca Resmi Gazete'de yayınlanmış, radyo-televizyon duyuruları da, sınavdan önceki akşam yapılmıştır. Sınavın yapıldığı yerler, güvenlik güçlerine yardımcı oldukları söylenen sivillerce koruma altına alınırken, sınav süresince, bir siyasi partiyle özdeşleşen bir şarkı fonda çalınmıştır. Başvurular sırasında, birkaç saatliğine, askerlik yapmış olmak ya da erteleme belgesi getirmek koşulu kaldırılır. Sınav soruları da, adayların

⁵⁰² GÜLİZAR: a.g.e, s. 145-147

⁵⁰³ *TRT Dosyası*, s. 4

* Halkevleri Temsilcisi Anıl Çeçen, konuyu, V. Danışma Kurulu toplantısında gündeme getirir. Çeçen'e göre, personel politikası kamuoyunda büyük tartışmalara yol açacak kadar polemiklere meydan vermektedir. *V. Genel Danışma Kurulu Tutanağı*, s. 27

siyasal görüşlerini ortaya koyacak biçimde hazırlanır. Örneğin, *1917 size neyi hatırlatıyor?* sorusuna, *Ekim Devrimi yerine Alparslan Türkeş'in doğumu* cevabını verenler başarılı sayılmıştır.⁵⁰⁴

Avukat Doğan Tanyer'in, 1975 yılında yapılan sınavı kazandığı halde ataması yapılmayan bir müvekkili adına, 25 Mayıs 1976'da Danıştay'da, Yürütmenin Durdurulması istemiyle açtığı davada da, 29 Mayıs 1976'da yapılacak olan sınavın duyurulma biçimi ve jürinin oluşumundan söz edilmektedir. Tanyer'e göre, 20'den fazla sayıda adayın, bir önceki sınavda kazandığı ve kurslardan geçtiği halde ataması yapılmamasına karşın, boş kadrolara çeşitli branşlarda sınavla eleman alınacağını duyurulması, idarenin anlaşılmaz ya da maksatlı bir tasarrufudur. Dava dilekçesinde, TRT Personel Yönetmeliğinin 43, Devlet Memurları Kanununun 47 ve TRT Eğitim Yönetmeliğinin 6. maddelerinin, sınav açma koşullarını belirlediğini, bu koşullara uymayan sınav ve eğitim döneminin yasal olamayacağı belirtilir. Avukat Tanyer, sınavın, TRT Genel Müdürlüğünü işgal etmiş olan Şaban Karataş'ın kişisel ve özel bir sınavı olduğunu, yasal olarak Genel Müdür sayılamayan bir kişinin açtığı sınavın da geçerli olamayacağını öne sürer. Ayrıca, sınav jürisi de, sınav açılacak dallarda görev almamış, ihtisaslaşmamış kişilerden oluşur. Bu sınavla amaçlananın, istenilen elemanların TRT'ye dâhil edilmesidir.⁵⁰⁵

Prodüktör olmak üzere sınavla alınan, kurslardan geçen çocukları, pek sevmедiler, biraz da haklılar tabi, hepsi milliyetçi çocuklardı. Stüdyonun altına yazıyorlar: "*Buraya faşistler giremez.*" Yeni aldığımız çocuklardan birisi, benim memleketimden gelmişti. Ziyaretine geldiği zaman, bana bunu söyledi. "*Sen karışma, git işine bak biz onu düzeltiriz*", dedim.. Bir sabah saat 8,5'da geldim, doğru stüdyoya gittim. Baktım orada spiker Çetin Çeki var. Geldi gayet hürmetkâr bir şekilde, "*Buyurun efendim*", dedi. "*Ben buradan geçemem ki*" dedim, "*oraya yazmışsınız, faşistler giremez diye. Ben de*

⁵⁰⁴ GÜLİZAR: a.g.e, s. 140-141 ve *TRT Dosyası, Mayıs 1975- Mayıs 1976* (Bu rapor Yeni Haber İş, TÜTED, TUM-DER ve TMMOB gibi demokratik kitle örgütleriyle TRT çalışanları tarafından, 1975 Mayısından 1976 Mayısına kadar TRT'de yapılan uygulamaların değerlendirildiği bir çalışmadır. Rapor, TV Yayın Uygulaması, Radyoda Uygulama, Haber Uygulaması, Yurtdışı Yayınlar Uygulaması, Atamalar ve Sınavlar bölümlerinden oluşmaktadır. Düzenlenen forumda, raporu okuyan Yurtdışı Yayınlar Spikeri ve Yeni-Haber İş Sendikası İşyeri Temsilcisi Sacit Onan, kısa bir süre sonra, sözleşmesi iptal edilerek görevden uzaklaştırılır ve Genel Müdürlük önünde açlık grevine başlar. Karataş, TRT Dosyasına cevap olarak, sınava katılan 6500 Türk vatandaşı arasından seçme yaptıklarını ve *emaneti mutlaka ehline vereceklerini* söyler. KARATAŞ: a.g.e, s. 127)

⁵⁰⁵ Avukat Doğan Tanyer'in, 25 Mayıs 1976 tarihinde Danıştay Başkanlığı'na sunduğu Yürütmenin Durdurulması İstekli dilekçe. (Süleyman Coşkun arşivinden)

faşist olduğuma göre, girememem lazım. Siz bu mevzuda talimat falan almadınız mı?”, dedim. Canı sıkıldı, mahcup oldu. “Bir şey söyleyeyim”, dedim, “konuşun, asın, herkes de herkesin kafasında ne dönüyor görsün. Bundan dolayı böyle yaptım zannetmeyin ama yeni gelen çocuklara daha işe başlarken manevi baskı yapmanızı da hoş karşılayamam.”⁵⁰⁶

Bu dönemde, TRT’de yeni eleman alımı yanında, sürgün olarak nitelenen yer değiştirmeler de oldukça yoğun yaşanır. Örneğin, televizyonda yayınlanan *Hanife Hala* adlı, kırsal kesime yönelik, kadın haklarını ele alan ve bu dönemde yayından kaldırılan diziyi yetkisiz olarak denetlediği öne sürülen kişiye yapılan özel sınava karşı çıkan şube müdürleri görevden uzaklaştırılır. *Petrol* programının yayından kaldırılmasına gerekçe isteyen şube müdür vekili Diyarbakır’a, şube müdürü Kars’a, “görgü ve bilgilerini arttırmak” amacıyla gönderilirler.⁵⁰⁷ Karataş, kendisinin doğrudan yaptığı yönetici değişikliği dışında “kimsenin ekmeği ile oynamamaya” dikkat ettiğini belirtir. Onun dışındaki uygulamalar, bazı amirlerin kendi elindeki yetkileri kullanarak yaptığı işlemlerdir.⁵⁰⁸

Geliyorlar bana, “*Bu komünistleri ne zaman temizleyeceksin?*” Temizlemek değil derdimiz, burayı, bu felsefeyi götürebilecek adamlarla teçhiz etmek. Olursa belki komünistleri de temizleriz ama şu an böyle bir şey yok. En sonunda Hami Tezkan’a* “*Çok şikâyet var bunları ne yapalım?*” diye sordum. “*Hocam bana bırak sen, ben idare ederim, onlar yaptıkları işi iyi biliyorlar*”, dedi. Aradan bir müddet geçti, Ecevit bir konuşmasında, “*Bu memleketin onurlu çocukları, onursuzca yasal olmayan yollardan devlet makamını işgal edenleri oradan atacaklar, müracaat ettiler*”, dedi. Başbakanlığa talip bir adam bunları söylüyor ve bunlar bunu oraya götürüyorlar, başvuru merci yaptılar. “*Beşinin, altısının kararnamesini getirin, radyolara dağıtın bunları*”, dedim. Televizyonda yöneticilerdi. Kararnamelerini akşam dört buçukta tebliğ ettik, sabah sekiz buçukta yürütmeyi durdurma kararı geldi. Ben o beş kişiye 150 bin Türk lirası tazminat ödedim. Hukuk müşavirleri, yürütmeyi durdurma kararları karşısında formül arıyorlardı. Ben, formüllerle uğraşmadım, “*Bu kararlar uygulanmayacaktır!*”, dedim. Nevzat fevkalade zarif bir şekilde uğraştı, ben fevkalade sert bir şekilde uğraştım. Yani neyse hadise o, saklamak, gizlemek lafı eğmek bükmek yok. Nevzat’ın mizacı yumuşaktı. Efendi bir adam, karıncaezmez. Orası

⁵⁰⁶ Şaban KARATAŞ ile görüşme.

⁵⁰⁷ *TRT Dosyası*, s. 4

⁵⁰⁸ Şaban KARATAŞ ile görüşme.

* Haber Dairesi Başkanı

karıncaezmez yeri değil, tam eli değnekli yeri. Fakat her zaman değnek kullanılmaz, abanın altında duracak o.⁵⁰⁹

Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, 15.6.1978 tarihinde hazırladığı raporunda, 1976–1977 yıllarında TRT Personel Dairesi Başkanlığınca gerçekleştirilen işlemlerin teftişine gerek görüldüğünü belirtir. Raporda ilk dikkati çekilen, TRT’de kadroların şişkinliğidir. Rapor, Kurum’a eleman almak için yapılan sınavların mutlaka Personel Dairesi Başkanlığınca yürütülmesi gerektiğini, oysa yeterlilik sınavları ile sübjektif atamalar yapıldığını söylemektedir. Ayrıca, Personel Yönetmeliğinin 43. ve 44. maddelerinde öngörülen sınav ilanı şartını da yerine getirilmemiştir. İdari izinlerin gereksiz verildiği, güvenlik soruşturmalarının ertelendiği, 59. maddenin öngördüğü 6 aylık adaylık süresinin sonunda, birçok aday memur için herhangi bir işlem yapılmadığı da vurgulanmaktadır. TRT’ye, diğer devlet dairelerinden naklen atanan kişilerin bazılarının dosyalarında, atandıkları kadronun gereklerine uygun belge bulunmamaktadır. Bu kişilerin, ayrıldıkları kurumda, yeni geldikleri görevlerin niteliklerine uygun bir çalışma süreleri de yoktur. Atamalarda, sicil özetlerinin gerektiği ölçüde incelenmediği, bir kısım personelin bazı belgelerinin eksik olduğu, bir kısım personelin de, daha önce çalıştıkları kurumdan sicil dosyasının getirilmediğinin anlaşıldığını belirten rapora dayanan TBMM Kamu İktisadî Teşebbüsleri Komisyonu, TRT’nin 1977 işlem ve etkinliklerini aklamaz.

4.Karataş Dönemi ile İlgili Görüşler, Anılar

I.Milliyetçi Cephe Hükümetinin iktidarda olduğu bu dönem, Türkiye’nin de toplumsal ve siyasal kargaşa ve çatışma içinde olduğu dönemdir. Bu çatışmanın da Kuruma yansması kaçınılmazdır. Dönemin tek kitle iletişim aracı olarak toplumun hemen tüm kesimlerinin dikkatini üzerinde toplar. TRT’yi ele geçirenin, gerçek iktidara da sahip olacağı ya da birtakım görüş ve ideolojilerin televizyon ve radyo yoluyla topluma benimsetilebileceği, o dönemde yaygın bir kabullenıştır.

Bu çalışma için görüşme yapılan yayıncıların ortak düşüncesi, 12 Mart ve 12 Eylül askeri dönemleri dışında, TRT’deki en baskıcı dönemin Prof. Dr. Şaban

⁵⁰⁹ Şaban KARATAŞ ile görüşme.

Karataş'ın Genel Müdürlüğü dönemi olduğudur. Bu dönemden akla gelen ilk anılar, sürgünler, cezalar, görevden uzaklaştırmalar ve yayın ve program yasaklarıdır.

Cem döneminde çok rahat çalıştık, ama çok kısa bir dönemdi. Yalçıntaş döneminde biraz dikkatli olduk, Karataş döneminde çok dikkatli olmak zorunda kaldık. Bu dönemlerin hepsinde aynı yasa vardı. Ama şunu da söylemek lazım, doğrudan doğruya genel müdürleri suçlamak istemiyorum. Tabi oraya getirdikleri insanlar da önemli. Ama ne yazık ki, bizim toplumumuzda kraldan çok kralcı olanlar hep vardı.

Yani öyle sanıyorum ki, bir kısmı da aman suya sabuna dokunulmasın başımızda da şu kişi var gibi bir endişeyle gereğinden fazla da titiz davrandıkları oldu sanırım.⁵¹⁰

Filiz Ercan'ın, dönemle ilgili değerlendirmeleri, Prof. Dr. Karataş'ın anlattıklarıyla paralellik taşır. Üst yönetimin politikasına uygun davranmak isteyen ara kademe yöneticilerin işlemleri de bu dönemde, doğrudan Genel Müdür'e atfedilir. Ceyhan Baytur da, TRT içindeki yoğun kadrolaşmaya dikkat çeker:

Cem gittikten sonra ideolojik çatışma başladı içerde. Yalçıntaş döneminde çok fazla değişiklik olmadı. Karataş'la beraber çok şey değişti. O zaman sağ görüş hâkim oldu. MHP'nin militanları TRT'ye hâkim olmaya başladı. İsmail Cem zamanında kurulan yapılar, buz baltalarıyla adeta, kırıldı. 1453'lerden filan gelen programlar önermeye başladılar. Tabi o işin tadını kaçırdı.⁵¹¹

12 Eylül'den sonra TRT'den atılan ve *101'ler* denilen gruptan olan Güngör Tüzün'e göre, Milliyetçi Cephe Koalisyonları kurulmasıyla, TRT, doğrudan doğruya, tüm personeliyle hedef alınmıştır. Tüzün, I. Milliyetçi Cephe Hükümetinin kurulmasıyla, radikal değişiklikler hayal edildiğini ve varolan yasaların sağladığı olanaklar içinde, Karataş döneminde müthiş bir atama faaliyetinin başladığını belirtir.⁵¹² Atamalara ve yer değiştirmelere karşı Danıştay'da açılan yürütmeyi

⁵¹⁰ Filiz ERCAN ile görüşme.

⁵¹¹ Ceyhan BAYTUR ile görüşme.

⁵¹² GERGER, Adnan: *12 Eylül Sürgünleri*, Babil Yayınları, İstanbul, 2004, s. 147(Güngör Tüzün, 1967 yılında girdiği TRT'de, Ankara Radyosu ve Dış Yayınlar Daire Başkanlığında prodüktör olarak görev yapmıştır.)

durdurma kararları ise, genellikle uygulanmaz.⁵¹³ Karataş yönetiminde, görev yeri değiştirilenlerden biri de, spiker Jülide Gülizar'dır:

Hangi genel müdür'e inandın dersin, hemen hemen hiçbirine de inanmadım. Yani yüzde yüz inanmadım. En çok İsmail Cem'e inanmak geldi içimden o da, kadın spikerleri ekrandan aldı. Adnan Öztrak ilk Genel Müdürümüzdü, çok iyi niyetliydi. Ama ben şu düşünce, bu düşünce değil, ben program yapıyorsam, haber okuyorsam, o genel müdüre yapmıyorum. TRT'ye yapıyorum. O şekilde algıladım. Ama Şaban Karataş, gelir gelmez beni radyoya sürdü. Geçici görevle radyoya gönderdi. İhtiyaç varmış radyoda spikere. Ben haber spikeri olarak 68'den beri haber okuyorum, 76'da beni ihtiyaç var diye radyoya gönderiyor. Kalktım, gittim. Hangi amaçla gönderildiğimi de biliyordum. TV'de 7 gün dergisi muhabiri geldi, *"Sizi sürüyorlar mı?"* diye sordu. *"Ben üç aylık bir süreyle, Jülide Gülizar olduğum yuvaya dönüyorum. Bir kurumun iki ayrı kuruluşu. Ben bunu sürgün diye kabullenmiyorum. Ayrıca, sürgün bile olsa, insanlar gittikleri yerleri cennete veya cehenneme kendileri çevirirler. Ben arkadaşlarımın arasına dönüyorum, belki de orda kalırım"* gibi bir demeç verdim. Gittim, Radyo Müdürü rahmetli Yılmaz Hiçyılmaz, *"17 spikerimiz var, hiçbirisi ne izinde ne hasta, senin ne işin var burada?"*, dedi. Nöbet çizelgeleri aybaşında yapılıyor, ay sonuna kadar bana iş vermedi. Radyoda güzel günler geçirdim. Beraber başladığım arkadaşlarım hep buradaydı. Üçüncü aya girince, ben, geçici görevimin üç ay daha uzatılması için dilekçe verdim. Karataş, *"Alın buraya, ihtiyaç var"*, demiş. İhtiyaç var diye çağırdılar, döndüm, televizyona çıkartmadılar, radyoda da haber okutmadılar.⁵¹⁴

TRT çalışanları, Prof. Dr. Şaban Karataş'ın Genel Müdürlüğünü, toplantılar, forumlar, bildiriler gibi çeşitli eylemlerle protesto ederler. Örneğin, 1 Şubat 1977'de, yemek boykotu yapılır.⁵¹⁵ Ayrıca, Karataş'ın Genel Müdürlüğünün yasal olmadığına ilişkin bir de imza kampanyası düzenlenir. TRT'de çalışan 516 kişi, TRT'nin Anayasa dışı uygulamaların sürdüğü bir yer olmaktan kurtarılması isteğiyle imzaladıkları dilekçeyi, 14 Mart 1977'de Cumhurbaşkanı'na sunarlar. Özden Cankaya'nın imza kampanyası ile ilgili anısı, Prof. Dr. Karataş'ın, kamuoyuna çok da fazla yansımayan yüzünü anlatır:

Hâlâ gülerek hatırlarım, Şaban Karataş'ın geldiği dönemde, galiba İsmail Cem'in de davası devam ediyordu, Şaban Karataş'ın hukuki

⁵¹³ Şaban KARATAŞ ile görüşme. (Karataş, bu kararları uygulamış olsa, TRT'ye geliş amacına aykırı hareket etmiş olacağını söyler. Bu kararlardan ötürü ödediği tazminat miktarı, o günkü TRT'den aldığı 17 bin liralık maaşın 20 katı, 340 bin liradır.)

⁵¹⁴ Jülide GÜLİZAR ile görüşme.

⁵¹⁵ *Dünden Bugüne Radyo Televizyon*, s. 48

genel müdür olmadığına dair imza topluyorduk İstanbul radyosunda, A4 kâğıtları doldukça birbirine yapıştırıp, bir metre kadar olmuştu, dolaştırıyordum. Genel Müdür görmüş, “*Bunlar nedir*” demiş, “*Görevden alınmanız için imza topluyorlar*, demişler. “*Bunlara bir oda verin de rahat çalışsınlar*” demiş. Bugün olsa yapmaya cesaret edebilir miyim, bunca ezilmişlikten, yıpranmışlıktan sonra bilmem.⁵¹⁶

Şaban Karataş’a göre de, TRT çalışanlarının kendisine karşı olması, taşıdığı fikirlerden kaynaklanır. Milliyetçi idealleri nedeniyle, *Türk olmadığını* söylediği TRT’de soğuk karşılanmıştır:

TRT’de çalışanların büyük ekseriyeti sırf taşıdığım fikirlerden, ideolojiden, idealden dolayı bana soğuk baktılar. Onların soğuk bakması, beni fazla endişelendirmediyse veya rahatsızlık vermedi, niye? Bir şey yapmamışız ki. Gelip benimle her gün görüşme imkânları yok, benim de işim var orda. Ben, tuttuğum dünya görüşünün Türk milliyetçiliği dünya görüşünün daha kolay anlaşılır, daha bağlanması lazım gelen bir dünya görüşü olduğunu onlara telkin etmek istedim. Telkin ettiğim kişiler de oldu. Gazeteci Nimet Arzık bir toplantıda “*Atatürk’e karşı olduğunuzu söylüyorlar*”, dedi. Ben Atatürk’e karşı filan değilim, yalnız ben putperest değilim. Şahsa tapınma diye bir şey bir Müslüman’da olamaz. Şahsa tapınma haline getirilirse ben bundan hoşlanmam. Ama buna mukabil, milli devlet yapısını, Türkiye Cumhuriyeti’ni bu esasa göre kurabilmesi, düşünebilmesi, bunu karar haline getirebilmesi, bunu tam ustalıkla uygulayabilmesi esas vasfı bu. Beğenmediğiniz tarafı dersiniz, mesela ben onun kurduğu sistemin, Bismarkın düşündüğü sistemin zayıf bir şekli olduğunu gördüm. Bunu söylerim. Özellikle yeni gelen çocuklara bunları öğretmeye çalıştık, telkinde bulunduk. Ötekiler otursunlar öyle imza toplansınlar, demişimdir. Mesela Genel Sekreter, geldi bir gün, siyah çelenk koyduklarını, savcılığı aramamızı söyledi. Telaşlanacak bir şey yoktu bence. Koysunlar, o çelenk orada durur, ama vazifesinin başına gitmezse ben ortaya çıkarım. Çelenge karışmam, herkesin protesto hakkı vardır, ama vazifesine gelmemişse, karışırım.⁵¹⁷

İsmail Cem gibi, Şaban Karataş da, hem soldan hem de sağdan yöneltilen eleştirilerle karşı karşıya kalır.* Örneğin, Milliyetçi Cephe Hükümetinin Milli Selamet Partili Adalet Bakanlığı, “*TRT’nin, Atatürk programlarına yer vermediği*

⁵¹⁶ Özden CANKAYA ile görüşme.

⁵¹⁷ Şaban KARATAŞ ile görüşme.

* 25 Şubat 1977’de, Ziraat Mühendisleri Odası Başkanı Orhan Akbulut, bir basın toplantısı düzenleyerek, Oda üyesi olan Ziraat yüksek Mühendisi ve TRT Genel Müdürü Şaban Karataş’ın, üyelikten ihraç edildiğini açıklar. www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/subat1977 ; Devlet Tiyatroları sanatçıları da, 11 Nisan 1977’de, TRT’yi boykot ettiklerini duyururlar. www.trt.net.tr/wwwtrt/tarihce

yolunda basında çıkan haberlerin ihbar olarak değerlendirilmesi” talebiyle savcılığa başvurur. Partinin Genel Başkanı Necmettin Erbakan da, 1977 seçimleri öncesinde Aydın’da düzenlediği basın toplantısında, TRT’yi eleştirerek, “Seçimlere tarafsız bir TRT yönetimi ile gidileceğini” söyler. Şaban Karataş’ın aktardığı, Genel Müdürlük binasının kapısına siyah çelenk koyanlarsa, Milliyetçi Hareket Parti’li gençlerdir:

Ben milliyetçi olduğum halde bu milliyetçi efendilerin her dediği yapmamışım. İstanbul radyosuna gittim oraya da koydular. Alpaslan Türkeş, bu meseleyi konuşmak için beni çağırdı, konuştuk. Yaşar Okuyan haber bülteninde yer alsın diye bir açıklama getirmişti. “*Haber bülteninde neyin yer alacağına Haber Dairesi karar verir, ben karar veremem*” deyince, onlar da gidip, siyah çelenk koydular. Ben olayı anlatınca, Türkeş, çelenk koyanlara çok büyük tepki gösterdi.⁵¹⁸

Karataş, siyasi iktidarla ilişkileri konusunda da, görevde bulunduğu sürede, Başbakan Süleyman Demirel ve Başbakan Yardımcısı Alpaslan Türkeş’ten herhangi bir müdahale görmediğini belirtir. Diğer liderler içinse durum farklıdır:

Turhan Feyzioğlu çok meraklıydı. TRT’nin, partisinin yaptığı, yapacağı işlere yer vermesini isterdi. O biraz sıkıntı veriyordu. Esas sıkıntı Necmettin Erbakan’dandı. Hepsiyle arkadaşlığımız vardı tabi, o da onu kullanmak isterdi. Göreve başlayınca hepsini ziyaret ettim, orada, birtakım programlar yapılmasını istedi. Çoğu da İslami içerikli programlardı. Ben, “*Müslümanlık için hizmet edeceksek onun yolu var*”, diye itiraz ettim. Onunla sıkıntımız vardı.⁵¹⁹

5.Karataş Döneminin Sonu:

İsmail Cem’in başvurusu üzerine, Danıştay, Prof. Dr. Şaban Karataş’ın atanma işlemini iptal eder. Karar, Başbakanlığa tebliğ edilirken, Genel Müdür Karataş, kendisini göreve getiren kararname yürürlükte kaldıkça istifa etmeyeceğini açıklar. TRT Seçim Kurulu da, aynı dönemde yaptığı toplantıda, Karataş’ın görevde kalmasını kararlaştırır.

Genel Müdürlüğü yasalara aykırı bulunduğu için hakkında dava açılan ve yargılanmaya başlanan Karataş, mahkemede, Başbakan Demirel’den, görevden alınmasını talep ettiğini bildirir. 5 Haziran 1977 seçimlerinden %41,4 oy oranıyla

⁵¹⁸ Şaban KARATAŞ ile görüşme.

⁵¹⁹ Şaban KARATAŞ ile görüşme.

çıkan CHP hükümet kurmakla görevlendirilir. Ecevit Hükümetinin kurulmasına kadar görevini sürdüren Karataş, 22 Haziran'da, yeni bir kararname ile Genel Müdürlük görevinden alınır.

Karataş'ın Genel Müdürlük görevinden alınmasının ardından, TRT'de ard arda vekil Genel Müdürler dönemi yaşanır. Haziran 1977'den Nisan 1978'e kadar olan dönemde, Cengiz Taşer, Nevzat Yalçıntaş, Doğan Erden, vekâletle Kurum'u yöneteceklerdir. Ecevit Hükümetinin güvenoyu alamaması üzerine kurulan Demirel Başkanlığındaki AP-MSP-MHP'den oluşan 2. Milliyetçi Cephe Hükümeti, Karataş'ı görevden alıp, yerine Cengiz Taşer'i vekâleten atayan kararnameyi iptal eder. Taşer'in 27 Haziran 1977'de başlayan vekillik dönemi, Ekim'de sona erer. Demirel Hükümeti'nin, TRT Genel Müdürlüğü için adayı, bu kez de Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş'tır. Hazırlanan kararname, üniversiteden Prof. Dr. Yalçıntaş için izin alınamadığı gerekçesiyle, Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmaz. Yalçıntaş, Genel Müdürlük görevini bir süre vekâleten yürüttükten sonra, 1 Aralık 1977'de, Kurum'dan ayrılır. Bu tarihten başlayarak, görevi Doğan Erden yürütecektir.

Danıştay, 1978 Şubatında, nihai kararını vererek, İsmail Cem'in, TRT'nin yasal Genel Müdür'ü olduğunu belirtir. Hükümetin karşı çıkması nedeniyle uzun süre görevine başlayamayan Cem'in Genel Müdürlüğü konusu, Ecevit hükümetinin kurulmasıyla, yeniden güncellik kazanır. Bakanlar Kurulu kararı ile görevine başlayan İsmail Cem, 20 Nisan'da, istifa eder.* Onun istifasıyla boşalan TRT Genel Müdürlüğüne, Dr. Cengiz Taşer, getirilir.⁵²⁰

VI. TRT İÇİNDEN BİR GENEL MÜDÜR: CENGİZ TAŞER

Kurum bugün, Genel Müdürü'nden başlayarak bütün kademeleriyle, devletin memuru olduğu bilincinde, siyasi iktidar ve siyasi kadrolarla bütünleşip, belli bir siyasi görüşün destek ve şemsiyesi altında yaşamayı amaç dışı bırakmış bir kadro ile yönetilmektedir. Yasalar esasen kesinlikle gerekli kılar bunu. Ancak güç bir iştir çünkü

* İsmail Cem'in istifası üzerine TRT-DER, bir açıklama yaparak, Cem'in, ülkemizin siyasal ve toplumsal koşullarını değerlendirerek ve TRT çalışanlarının Genel Müdürsüz yönetimden kurtulmasını sağlamak amacıyla görevinden ayrıldığını bildirir. Derneğin açıklamasında, Cem'in kendi adı ve TRT çalışanları üzerinde yapılan spekülasyonları önlemek için özverili davrandığı söylenmektedir. Cem'e çekilen telgrafta, *Özgürlükten ve hoşgörüden kaynaklanan yönetiminiz, Kurum çalışanlarının ortak üretimi olan YAYIN'ın daha iyiden, doğrudan ve en önemlisi halktan yana olması için herkesi gayrete getirmiştir. Bu nedenle, yasa dışı dönemlerde, TRT çalışanları, güç koşullara karşın verdiğiniz hukuk savaşınızı inatla ve kararlı bir şekilde desteklemiştir, denilmektedir. TRT-DER, 1. 5. 1978, yıl:1, sayı:5, s. 13*

⁵²⁰ *Dünden Bugüne Radyo Televizyon, s. 50-52*

bu tarz bir yönetimi benimseyenlerin tam destekçileri yoktur. Aksine, kendi dilediğini bulamayan her siyasi görüş ve baskı grubu, hoşnutsuzluğunu dile getirecektir ve sizi her zaman savunacak, hizmetinde olduğunuz kişiler bulunmayacaktır.⁵²¹

Dr. Cengiz Taşer, kendisinden sonra görevi devralacak olan Doğan Kasaroğlu gibi, TRT içinden yetişmiş bir Genel Müdür'dür. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitiren Taşer, 7 Kasım 1966'da girdiği TRT'de Avukat, Program Müdürü, Hukuk Müşaviri, Genel Müdür İdari Yardımcılığı görevlerinde bulunur. İsmail Cem'in istifasıyla boşalan Genel Müdürlük görevine 2 Mayıs 1978'de atanan Taşer, bu görevini 14 Aralık 1979'a kadar sürdürür.

1.Radyolar

Cengiz Taşer, VII. Genel Danışma Kurulunda, TRT I, TRT II ve TRT III radyolarının, kuruluş amaçlarına uygun biçimde çalışmalarını sürdüreceklerini açıklar. Ankara, İstanbul, İzmir, Antalya, Çukurova, Diyarbakır ve Erzurum radyolarının ortak yayınından oluşan ve günlük yayın süresi 20 saat olan TRT I, sosyal, kültürel, ekonomik kalkınmaya katkıda bulunacak, çeşitli söz ve müzik programları ile haberler ve haber programlarının yayınına devam edecektir. TRT I'e bağlı olan 7 radyo, günlük yayının ortalama yedi saatinde, eskiden olduğu gibi, ortak yayından ayrılarak, bölgesel yayın yapacaklardır. Bölgesel yayınların, bölgelerin ekonomik kalkınmasına, sosyal ve kültürel gelişmesine yön vermek, çevresine yeni ve yapıcı bilgi ve beceri kazandırmak amacıyla oluşturulduğu göz önüne alındığında, buralarda, bölgeye uygun programlar yapma ve yayınlama gereği, ortadadır. TRT'nin kuruluşundan başlayarak, en çok yakınılan konulardan biri olan, bölgelerde, büyük radyolarda hazırlanan programların yayınlanmasını sınırlamak amacıyla, bölge radyolarının, yapımcı elemanlarla takviyesi zorunludur. Bölge yayınlarının sürelerinin de arttırılması da hedeflenmektedir.

1200 kW.lık Ankara ve 150 kW.lık İstanbul vericilerinden yayınlanan ve ülkenin % 85'inden dinlenebilen TRT II, kültür yapısını genişletip, derinleştirecek

⁵²¹ "TRT VII. Genel Danışma Kurulu Toplandı" *TRT Yayıncılık ve Haberleşme*, Ekim 1978, sayı 43, s. 2 (Genel Müdür Cengiz Taşer'in açış konuşmasından)

bilgi ve haber vermek, aydınlatmak, ulusal kültür bütünleşmesini sağlamak amaçlı yayınlarını, bu dönemde de sürdürecektir.

Gelişen TV vericilerine bağlı olarak da, FM vericileri yaygınlaşmaktadır. Önceleri, yalnız Ankara, İstanbul ve İzmir'e yayın yapan TRT III, artık bu üç ilin yanı sıra Antalya, Aydın, Muğla, Eskişehir, Edirne, Bursa, Denizli, Gaziantep, Adana ve Konya vericilerinden de dinleyicilere ulaşır. TRT III de, aynı şekilde, müzik ve sanat sevenlerin, meslekten müzikçilerin ya da genel olarak müzik kültürlerini genişletmek isteyenlerin izleyebileceği bir radyo olmaya devam edecektir. Taşer'in Genel Müdür'lüğünün son dönemlerinde, TRT III'de Türkçe ve İngilizce haberler yanında Fransızca haberler de verilecektir.⁵²²

Radyolar üç ayrı posta şeklinde örgütlenerek ortak yayın yapmadan önce, ülkenin doğusunu yabancı yayınların etkisinden kurtarmak için planlanan Kars, Van, Gaziantep ve Hakkâri radyoları, 1978 yılında, yalnızca kendi bulundukları illere sesini duyurabilen İl Radyolarıdır. İl radyoları, bulundukları ilin ihtiyaçlarına cevap verecek programlarının yanında, büyük ölçüde merkezden gönderilen paket programlarla, yayınlarını sürdürürler. Yeni dönemin hedeflerinden biri de, Trabzon'daki il radyosunun gücünü 300 kW.a çıkarmak ve Doğu Karadeniz bölgesini yayın alanı içine almaktır.⁵²³

TRT'nin finansman sorunları bu dönemde de devam etmektedir. 1976 yılından başlayarak, döviz transferlerinin gecikmesi, TRT'nin yatırım planlarını aksatır. 1979 yılında Radyo ve televizyonlardan alınan ruhsat gelirlerinin 745.000.000. TL ve reklâmlardan elde edilen gelirlerin de, 880.000.000.TL olacağı tahmin edilmektedir. Ruhsat ücretlerinin, PTT tarafından toplanıp, TRT'ye aktarılması konusundaki gecikmeler, bu dönemde de sürdüğü için, Kurum, ciddi finansman sıkıntısıyla yüz yüzedir. Ödenip ödenmeyeceği ya da ödenme tarihi belli olmayan bir gelirle, yatırımların planlanması, giderlerinin karşılanması ve yatırımla ilgili taahhütlere girmek, olanaksızlaşmaktadır.⁵²⁴ Televizyonun yaygınlaşması ve yayın sürelerinin arttırılmasıyla birlikte, radyonun dinleyici kaybettiğini gösteren bir gelişme, Taşer'in, reklâm gelirleriyle ilgili tahminlerinin tam olarak gerçekleşmesini önler. Radyo reklâmlarına talebin azalması nedeniyle, 1 Ocak 1979'da radyolardaki

⁵²² *Dünden Bugüne Radyo Televizyon* , s. 52

⁵²³ *TRT Yayıncılık ve Haberleşme*, Ekim 1978, sayı 43, s. 5-6

⁵²⁴ a.g.e, s. 10

akşam reklâm kuşağı kaldırılır. Ruhsat ücretlerinin PTT tarafından toplanması ve TRT'ye devredilmesinde karşılaşılan sorunlar da, bir süre sonra kendiliğinden çözülecektir. TRT Yönetim Kurulu, 23 Şubat 1979'da, radyo alıcılarından ruhsat alınma sı uygulamasına son verir.⁵²⁵

2.Eleştirilerin Hedefindeki Kurum: TRT

Genel Müdür Cengiz Taşer, göreve gelmesinin ardından, Haber Dairesi yetkilileriyle yaptığı toplantıda, *siyasi partilerin esiri olmayacaklarını* belirtir. Yönetim Kurulu da, Ağustos ayında siyasal demeç ve haberlerde, *haber niteliğinin* aranması yönünde karar verir. Bu uygulama, TRT'nin yasalar içinde böyle bir yetkisinin bulunmadığı ve belirli siyasi görüşlerin açıklanmasını engelleyeceği gerekçesiyle, özellikle muhalefet partilerince eleştirilir. Örneğin, AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, bu kararın, kendilerini rejim mücadelesine zorlayacağını açıklar. Demirel'e göre, TRT'ye sansür getirilmiştir ve bu sansürle muhalefetin sesi kısılmak istenmektedir.⁵²⁶ Genel Müdür Cengiz Taşer, 16- 17 Ekim 1978 tarihlerinde toplanan TRT V. Genel danışma Kurulu'nda yaptığı konuşmada, Danıştay 12. Dairesi'nin, bu uygulamaya karşı açılan iptal davasında, TRT'yi haklı gördüğünü belirtir.⁵²⁷ Ancak, TRT Genel Müdürlüğü'nün ve Yönetim Kurulu'nun, siyasal partilerle mesafeli durma tavrı, tarafsızlığa aykırı yayın yapıldığı yolundaki eleştirileri engellemez. Basında çıkan haberler, her dönemde olduğu gibi, TRT'nin özellikle muhalefete mensup partiler ve iktidar yanlısı olmayan gruplarca, tarafılık eleştirilerine hedef olduğunu gösterir. Ancak, bu kez eleştiriler, çoğunlukla TRT'nin haber politikasına yöneliktir:

Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel'in, 1979 Kasımında kurduğu hükümetin güvenoyu almasından sonra, gündeme aldığı ilk iş TRT Yönetiminin değiştirilmesidir:

TRT'nin yeniden millî ve tarafsız hale getirilmesi, partizanlık, tarafgirlik ve inkârcılık yolu ile devleti kötüleyen, milletimizin millî ve mukaddes hislerini alaya alan, tek yönlü şartlandırmalara, ideolojik propagandalara itibar eden, anarşiyi metheden, dilimizi bozan, yalan ve yanlışlıklarla dolu programlar yayınlamasının önlenmesi milletimizin arzusudur. Hükümetimiz bu istek paralelinde tedbir alarak, Devletin radyo ve

⁵²⁵ *Dünden Bugüne Radyo Televizyon*, s. 52

⁵²⁶ www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1978

⁵²⁷ "TRT VII. Genel Danışma Kurulu Toplandı" *TRT Yayıncılık ve Haberleşme*, Ekim 1978, sayı 43, s. 3

televizyonununb. partizanlığa, rejim ve devlet aleyhtarlığına alet edilmesine son verecektir.⁵²⁸

Başbakan Demirel'in bu açıklamasından kısa bir süre sonra, Cengiz Taşer, Genel Müdürlükten alınarak, yurt dışı bir göreve atanır. TRT'nin yeni Genel Müdürü Doğan Kasaroğlu olacaktır.

VII. TRT'DE ÖRGÜTLENME: TÜM RADYO TELEVİZYON ÇALIŞANLARI DERNEĞİ: TRT-DER

1. Örgütlenme

Şaban Karataş'ın Genel Müdürlüğü döneminde, kendilerini ilerici, sosyalist ya da demokrat olarak niteleyen radyo ve televizyon çalışanları, Tüm Radyo Televizyon Çalışanları Derneği TRT-DER bünyesinde örgütlenirler. 1977 Nisan'ında kurulan TRT-DER, "*Özerk ve Demokratik TRT*" kavramını gündeme getirir. Derneğin önceliği, Danıştay kararının uygulanarak, *yasal* Genel Müdür'ün göreve getirilmesidir. TRT'nin başına gelecek olan kişinin, tüm çalışanların benimseyeceği, yayıncılığı bilen, yasadışı yönetimlerle işbirliği yapmamış ve kişiliği üzerinde spekülasyon yapılmamış bir Genel Müdür olması gerekir.

Derneğin asıl hedefi ise, özerk TRT yasasının çıkarılmasıdır. Bu uzun vadeli hedef gerçekleştirilinceye kadar da, Kurum yönetiminde, çalışanların temsilini sağlayacak bir sistemin geliştirilmesini talep eder. Buna göre, hükümet tarafından Yönetim Kurulu'na, atanacak üç kişiden en az bir tanesinin, TRT-DER üyesi olan bir Kurum çalışanları arasından seçilmesi, diğer iki üyenin de, Kurum'un hukuki, idarî ve teknik yönleriyle ilgili kişiler arasından seçilmesi gerekir.

Bizim asıl üzerinde durduğumuz nokta, sağlıklı, olumlu, geliştirici, çoğulcu ve doğru yayıncılığın, radyo ve televizyonun etkinlik, işleyiş ve yönetiminin, her bakımdan demokratlaşmasına, demokratlaştırılmasına bağlı olduğudur. Bu amaçla kesinlikle, TRT Yönetim Kurulu'nda, çalışanların en azından bir üyeye temsilini istiyoruz. Çalışanların yönetime katılması, yayıncılık gibi, çalışanların bireysel ve ortak ürünlerinin doğrudan halka yansıdığı mesleklerde, hem görevin daha yetkinleşmesini, hem de çalışanların etkinliği ve moralleri yönünden gerçekten önemlidir.⁵²⁹

⁵²⁸ *Dünden Bugüne Radyo Televizyon*, s. 53

⁵²⁹ OYAL, Erkan: "TRT'de Demokratikleşme" *TRT-DER*, Yıl :1, sayı: 2, s. 16

TRT-DER'in mücadelesini yaptığı bir başka konu da, *yasa dışı dönemlerde*, siyasal amaçlarla şişirilen kadroların yeniden gözden geçirilmesidir. Bu atamalar iptal edilmeli, atamalara olanak tanıyan, işbirlikçi üst kademe yöneticileri görevden uzaklaştırılmalıdır. Derneğe göre, yayının toplumsal içerikli bir nitelik kazanması, *her devrin adamı* olmuş bu kişilerin uzaklaşması ile mümkün olacaktır.

Bunların yanında, tüm Danıştay kararlarının uygulanması, 12 Mart dönemi de dahil olmak üzere, işten atılan, sürülen, açığa alınan, ilişkisi kesilenlerin haklarının geri verilmesi, talepler arasındadır. Yasa dışı dönemlerde TRT çalışanlarının özlük haklarına ilişkin olumsuz tüm uygulamalar iptal edilmeli, siciller düzeltilmeli, gizli soruşturmalar imha edilerek, gizli güvenlik soruşturmalarına itibar edilmemelidir. Etkili bir kadrolaşmaya yol açabilecek, tüm işlev ve görevlerin de yeniden düzenlenmesi gerekir.⁵³⁰

TRT-DER benden önce kurulmuştu. İlk Genel Başkan Ergun Aymergen'di. Ben, 24 Aralık 1977'de yapılan, 1. Genel Kurul'da, başkan oldum. Bence, Başkanın haberci olmaması, programcı olması gerekiyordu. Çünkü haberciler Genel Müdür'ün çok elinin altındaydı ve artık Şaban Karataş gibi, sağ ideolojiye mensup Genel Müdür'ler, gelmeye başlamışlardı. Oysa arkadaşlar, benim spiker olmamı koruyucu bir şemsiye gibi, düşündüler. Bense, benimle daha çok oynarlar, diyordum. Hem üniversitede asistanım, akşamları geliyorum, kadrolu değil, yarı zamanlı çalışıyorum. Onlar bunu tam tersine olumlu bir şey olarak gördüler. *"Kadrolu değilsin, hem içerde hem dışarıdasın. Tanınmış bir ekran yüzüsün, senin üzerine gelemizler daha rahat örgütleniriz bu yapı içinde"*, dediler. Ben bir politik mücadele düşünmediğim için öyle politik bir kimliğim de yoktu, kısa sürede bazı arkadaşların, etki alanının genişlemeye başladığını ve altta bir mücadele olduğunu hissetmeye başladım. TRT-DER'in mücadelesi, giderek özerklik mücadelesinden çok siyasal boyutu da olan bir mücadeleye doğru, yani Türkiye içindeki genel sol mücadelenin bir varyasyonu haline getirilmeye çalışılıyordu. Benim önceliğimse, tabi siyasi mücadeleyi de göz ardı etmeden, özerklik ve personelin özlük haklarının korunmasına ve çalışma koşullarının iyileştirilmesine dönüktü. Ağırlık hangisindeydi, dersiniz, benim kafamdaki, %70 personelin, yayının niteliğinin korunması, geliştirilmesi, % 30 da, Türkiye'nin demokratikleşme mücadelesiydi. Diğerlerinin kafasındaysa, tamamen siyasi mücadele vardı.⁵³¹

⁵³⁰ "TRT-DER 'in Çalışanlar Adına Yeni Hükümetten Talepleri." *TRT-DER*, Yıl :1, sayı: 2, s. 6

⁵³¹ Erkan OYAL ile görüşme.

Derneğin kurulduğu dönem, TRT içinde ve dışında, yoğun bir siyasal ve toplumsal çatışmanın yaşandığı dönemdir. AP, MSP, CGP ve MHP'den oluşan I. Milliyetçi Cephe Hükümeti işbaşındadır.* Bu dönemde, özellikle MSP ve MHP, kamu kurumlarında kadrolaşma çabasını yoğun biçimde sürdürürler. TRT'de, Şaban Karataş döneminde en çok tartışılan konulardan biri olan usulsüz atamalar da bu kadrolaşmanın uzantısıdır. Öte yandan, üniversitelerde çatışmalar giderek artıp, boyut değiştirmekte, toplumun değişik kesimlerine yayılmaktadır. İktidar ortağı partilerin, bu çatışmaların bir tarafının haklılığını savunur yönde tavır almaları ve yapılan açıklamalar, siyasal gündemin gerginleşmesini arttırıcı bir rol oynar.** İktidara göre, olayları ve çatışmaları yaratan, uluslararası komünizmin Türkiye üzerindeki oyunları ve Bolşevik bir ihtilale sürüklenme çabasıdır. Başbakan Demirel'in, bu çatışmalarla ve CHP Genel Başkanı Ecevit'le ilgili değerlendirmesi, Şaban Karataş'ın, TRT'nin başına gelirken düşündükleriyle ve TRT'de hayata geçirdiği uygulamalarla paralellik taşır. Demirel, CHP Genel Başkanı Ecevit'in, *"Komünizm tehlikesini –hâlâ- görmediğini, halk kelimesinin arkasında sınıf iktidarı istediğini"* söyler. Demirel'e göre, *"Komünizm, milletlerarası ideolojisini yürütmektedir. Komünistler, komünist olmayanlara faşist derler. 1970 öncesi ve sonrası faşizm denilen bir olay yoktur. Bunu söyleyip, hedef saptırması yapmak isteyenler, komünizm tehlikesini örtbas etmek isteyenlerdir."*⁵³²

Türkiye'de parlamento içi ve dışı siyasal çatışmaların doruk noktalarından biri, 1977 1 Mayıs'ıdır. 36 kişinin ölümüyle sonuçlanan bu olaydan sonra yapılan 5 Haziran seçimlerinde CHP, oylarını % 41'in üzerine çıkarmasına karşın hükümeti kuramaz ve II. Milliyetçi Cephe iktidara gelir. Bu kez, AP, MSP ve MHP, hükümet ortaklarını oluştururlar.*** II. MC dönemi, MHP'nin kadrolaşma sürecini hızlandırır. Aynı zamanda, saldırılar, siyasal cinayetler de yoğunlaşır. II. MC' nin, 5 aylık döneminde, çatışmalarda ve saldırılarda ölenlerin sayısı 155'tir. 1978 yılına gelindiğindeyse, basında sağ- sol çatışması olarak nitelenen olayların, mezhep

* I. MC Hükümetinde, AP 15, MSP 8, CGP 4 ve MHP 2 bakanla temsil edilmektedir. MHP'nin parlamentoda bulunan üç milletvekilinin ikisi, hükümette yer alırlar.

** Çatışmaların, basında "sağ-sol çatışması" biçiminde verilmesine karşı çıkan MSP'li Adalet bakanı İsmail Hakkı Müftüoğlu'na göre *Türkiye'de sağ-sol çatışması mevcut değildir. Yapılan mücadele, Türk devletine ve milletine musallat olan ve onu kirli emelleri uğruna yıkmaya çalışan vatan hainleriyle milletin varlığını korumaya azimli memleketseverlerin mücadelesidir.* ÇAVDAR: (1996) s. 244

⁵³² ÇAVDAR: a.g.e, s. 245

*** II. MC Hükümetinde, AP'nin 17, MSP'nin 7 ve MHP'nin de 5 bakanı vardır.

ayrılıklarına dayanan çatışmalara dönüştürülme çabaları ortaya çıkar. Malatya’da, Kahramanmaraş’ta ve Çorum’da, kitlesel bir saldırı niteliğindeki olayların ardından sıkıyönetim ilan edilir. Bu ortam içinde, o zamanki Genel Başkan’ı Erkan Oyal’ın da değindiği gibi, siyasal ve toplumsal gündem, TRT-DER için de öncelikli olacak, yayının niteliği, geliştirilmesi, personelin özlük haklarının korunması, görece geri planda kalacaktır.

2.Yayınların Gözüyle Yayın politikaları

Tüm Radyo Televizyon Çalışanları Derneği TRT-DER, 17 Haziran 1978’da bir Yayın Forumu düzenler. Forumda, çeşitli dönemlerden geçerek gelinin süreçte, TRT Yayın İlkeleri ve bunların yayına yansımaları, Yayın Politikası ve Denetim konuları tartışılır. TRT-DER Şube ve temsilcilikleri, bu konularla ilgili görüşlerini birer rapor halinde foruma sunarlar.

Yayın politikası konusunda, hazırlanan raporda,⁵³³ Anayasa ve TRT Yasası’nın, özellikle 12 Mart ve sonrasında yapılan değişikliklerle demokratik özlerini kaybettikleri, TRT’nin ana işlevini yapamaz duruma düştüğü vurgulanır. Antidemokratik dönemlerin atamaları ve sağcı militanların Kurum’a usulsüz biçimde doldurulmuş olmaları, yayını büsbütün olumsuzluğa itmiştir.

Rapor, TRT’nin yayınına yön veren ilkelerin, yıllık yayın planları ve programların, üst yönetim kademelerindeki kişilerin dünya görüşleri ve siyasal eğilimleri doğrultusunda yorumlanarak, uygulandığını belirtir. Aynı durum, denetim uygulaması için de geçerlidir. Rapora göre, eğitim ve kültür programları, bilim dışı yöntemlerle hazırlanmakta ve gerçekler saptırılmakta, toplumun bazı kesimlerine hiç denecek kadar az yönelinmektedir. Örneğin, işçilere yönelik sürekli bir yayın kuşağı yoktur. İşçi sorunları, diğer programların içinde, yüzeysel biçimde ele alınmaktadır. Aynı şekilde, kırsal kesime yönelik programlar da, kuru öğütlerin verildiği, yetersiz programlardır. Toprağın sürülmesi, ekinin biçilmesi, bitkilere ilaç atılması gibi konularla sınırlı kalan köye yönelik yayınların, köylüye yaşadığı toplumu, dünyayı, toplum ve dünya içindeki yerini tanıttıcı, örgütlenmeye yöneltici, siyasal iradelerinin özgürce oluşumuna yardım edici programlardan oluşması gerekmektedir. Yok

⁵³³ KABALAK, Beldan: “TRT’nin Yayın Politikası” , *TRT-DER*, Yıl:1, Sayı:7-8, 1. 8. 1978/1. 9. 1978, (Yayın Forumu Özel sayısı) s. 3-5

denecek kadar az olan bir diğer alan, gençliğe yönelik programlardır. Bu programların yalnızca müzik içerikli olması yetmez. Gençlerin akademik, demokratik, toplumsal sorunlarına eğilinmeli, gençlik, dünyada ve ülkemizdeki ekonomik, siyasal, kültürel oluşum ve gelişmeler konusunda bilinçlendirilmelidir. Rapor, 70'li yılların sonunda ülke gündeminin en üstünde yer alan öğrenci gençliğin can güvenliği ve öğrenim özgürlüğünü sağlamakta, yayınların etken olacağı görüşünü de öne sürmektedir. Çocuk yayınlarıyla da, yanlış değerler, yanlış özelemler üretilmektedir. Çağın gerisinde olarak nitelenen çocuk yayınlarının da, çocuğun ileride içinde yaşayacağı toplumu ve dünyayı tanımaya, bakış açısı kazanmasına yardımcı olmalıdır. En önemlisi de, kırsal kesim ve işçi kesimi çocuklarının bütünüyle ihmal edilmiş olmasıdır. Rapor, kadın yayınları konusunda da, aynı olumsuzlukların söylenebileceğini belirtir.

Sanat, Gençlik, Bilim- Teknik, Din- Ahlâk ve Kültür programlarının oluşturduğu TRT kültür yayınları da, raporda, yetersiz olarak nitelenmektedir. Bu programlarda ele alınan konular yalnızca sergilenmekte, neden-sonuç ilişkilerine yer verilmemektedir. TRT'nin en çok ilgi çeken, dinleyici sayısı açısından en etkin olabilen tiyatro yayınlarında da, toplumsal gelişmenin gereklerine ayak uydurması, hatta toplumun önünde gitmesinin zorunluluğu vurgulanmaktadır. Müzik- eğlence yayınları konusunda da bu yayınların boş değil, hoş olması gerektiği söylenir.

Raporun, eleştirel yaklaştığı bir konu da reklâmlardır. Aslında reklâmları, 70'li yıllarda, TRT'nin yasada belirlenen ilkelerine ve tarafsızlığına zarar verecek bir etken olarak görme eğilimi oldukça yaygındır. Radyo ve televizyonun en çok izlenen yayın saatlerine yerleştirilen reklâmlar, tüketimi körüklemeleri yanında, kapitalist ideolojinin aşılama aracı olarak değerlendirilmektedir. TRT, diğer programlarında verdiği mesajları reklâmlarla çürütmekte, kendisiyle çelişkiye düşmektedir.

TRT yayın politikasının, öz bakımından, toplumu durağanlığa iten, onu ileri götürebilecek niteliklerden yoksun bir politika olduğu ileri sürülen rapor, yayın akışının da, dinamiklikten uzak olduğunu belirtir. Birbirinden kopuk, bağımsız, belli kalıplar içindeki programların birbiri ardına dizilmesi, içerik ne kadar amaca uygun olsa da, yarar sağlamayacaktır. Gerek yayının içeriği, gerekse yayın akışının düzenlenmesinde, dinleyicinin değişen kimliği, niteliği göz önünde tutulmalıdır. Var

olan yapısı ile, dinleyici-yayın birlikteliğini sürekli ve sağlıklı biçimde sürdürmenin olanağı yoktur.

Rapor, yayının biçimi ve içeriği yanında, yayın hizmetinin örgütlenme biçimini de eleştirir. Yayının, prodüktör- spiker- teknisyen üçlüsünün emeğiyle oluştuğu, bu üçlü arasındaki kopuklukların, yayına doğrudan yansıdığı ve yayını olumsuz yönde etkilediği vurgulanır. Yeni yayın anlayışının gerçekleştirilebilmesi için, TRT'nin personel politikasının ivedilikle saptanması, amaçlanan hedefe uygun biçimde yeni bir örgütlenmeye gidilmesi zorunludur.

Yayınlar, toplumumuzun özelliklerini ve toplumu oluşturan kesimlerin, katmanların durumunu, sorunlarını dinleyiciye dürüstlikle aktarmalıdır. Ancak, yalnızca aktarmak ve yansıtmakla da kalmamalı; kötünün, yanlısın değişebilirliğini göstererek, sorunları yenme, koşulları değiştirme isteği ve çabası yaratmalıdır... İşte bu nitelikte bir yayının biçim ve öz olarak yeniden planlanmasında en önemli ve etkin görevin, yayını üretenlere düşeceği ise, tüm yöneticiler ve sorumlularca göz önünde bulundurulmalıdır. Belirlenen bütün bu amaçlara varmanın tek yolu vardır. O da TRT'nin demokratik ve özerk bir yapıya kavuşmasıdır.⁵³⁴

Konuyla ilgili bir başka raporda da, TRT'nin, Türkiye'nin en büyük yayın kurumu olduğu ve okuma yazma bilenlerin oranının düşüklüğü nedeniyle, görsel ve işitsel bir haberleşme ortamına ülkemizde büyük görevler düştüğüne dikkat çekilir. En önemlisi de, TRT, yayın tekeline sahip bir kuruluştur. Bütün bu özellikleriyle TRT, yayın politikalarını saptarken, katılımcı demokrasinin işlerlik kazanmasındaki işlevini göz önünde tutmak zorundadır. Bu nedenle, tarafsız olmalı, toplumun tümüne seslenmeli, siyasal iktidarların doğrultusunda ya da onlara karşıt olarak, kendini toplumun belirli kesimlerine kapatmamalıdır. TRT, toplumu katılıma yönlendirmeli, bunun için doğru ve sağlıklı bilgi veren bir Kurum olmalıdır. Mikrofon ve ekranların halka açılması, bütün siyasi partilerin, baskı gruplarının, çeşitli görüş temsilcilerinin, izleyicilerin, görüşlerini, düşüncelerini, karşılıklı alışveriş biçiminde yansıtılmalıdır. Öte yandan, dinleyici- seyircisiyle, yakın bir bağ kurmak zorunda olan TRT, seslendiği toplumun yerleşik değerlerini tanımalı, bu değerleri sömürmeden, kötüye kullanmadan, ama bu konudaki duyarlıkların farkında olarak, yayınlarını gerçekleştirmelidir. Kullanılan dilin de, dinleyici- seyirciyle

⁵³⁴ KABALAK: "TRT'nin Yayın Politikası" s. 5

diyalogu zedeleyecek bir nitelik göstermemesine dikkat etmelidir. Ayrıca, kamuoyu yoklamalarının da ciddiyetle ele alınması gerekir. Rapora göre, basın eleştirileri, kamuoyu yoklamalarının yerine geçmiş olan radyo- TV gazetecili kavramı, yapımcıları yönlendiren, tehlikeli bir hal almaya başlamıştır.⁵³⁵

TRT'nin haber politikasının ele alındığı bir rapor da, öncelikle, TRT'nin haber yayınlarında, dışa bağımlı olduğunun altını çizer. Haberlerin çoğu, Associated Press, United Press, Agance France Press gibi, tekelleşmiş yabancı ajanslardan alınmakta ve denetlemeden yayınlamaktadır. Oysa yerli ajanslardan alınan haberler denetlenerek verilmektedir. Önemli bir nokta da, haberin tanımının iyi yapılmasıdır. Çağdaş, demokratik, nesnel ve anayasadan yana, toplumdan yana bir haber anlayışının ilkeleri saptanmalıdır. Rapor, TRT'nin haberde kullandığı dilin, ideolojik içerik bakımından, siyasi iktidardan yana olduğunu, haber cümlelerindeki fiillerin de bu gerçeği ortaya koyduğunu belirtir. Üstelik bu durum, haberciler arasında koşullanma sonucu, bilerek ya da bilmeyerek, sıradan hale gelmiş, kullanılır olmuştur. Bu da, haber yayınlarında bir tür gizli sansür anlamına gelmektedir. TRT'nin, haberlerde, tarafsızlık ve denge kaygısıyla yaptığı uygulamalardan vazgeçilmeli, gerçekten haber değeri taşıyan demeçler dışındakilere, bültenlerde yer verilmemelidir. Rapor, TRT'nin bir süredir yayınlamadığı *Yorum* konusuna da değinir. Kamuoyunu ilgilendiren konularda, TRT yorum yapabilmelidir. Ne var ki, bu yorumun, çağdaş, özerk ve kişilikli yapısıyla, toplumun güvenini kazanmış bir TRT tarafından yapılması gereklidir. Rapordaki en belirgin eleştiri ve öneri, radyoların ortak yayınları ve bölge yayıncılığının ihmal edilmiş olması konusundadır. Yürürlükteki uygulamanın, gelişmiş batı toplumlarında yararlı olduğu, ancak, Türkiye'nin toplum yapısı ve kültür düzeyine uymadığı belirtilir. Bölgelerarası ekonomik, sosyal ve kültürel farklılıkların boyutları, ortak yayının yararlı olmasını engellemektedir. Bölge radyolarının keyfi yönetim ve uygulama tehlikesine düşmeden, gerekli ölçüde bağımsızlaşması ile gerçek ihtiyaçlara uygun program ve haber yayını mümkün olabilecektir. Teknolojik donanım ve eğitim eksikliklerinin de vurgulandığı rapor, çağdaş olanakların sağlanması durumunda bile,

⁵³⁵ PINAR, Ahmet : “Yayın Politikasında Temel Taşlar”, *TRT-DER*, Yıl:1, Sayı:7-8, s. 6-8

çağdaş bir yönetimin olmamasının, yayın politikasına fazla bir katkı yapmayacağı inancındadır.⁵³⁶

TRT-DER Erzurum Şubesi adına hazırlanan rapor da, bölge radyolarına değinir. Buna göre de, uygulanmakta olan TRT I, TRT II ve TRT III yayınları, bölge radyolarının fonksiyonlarını ortadan kaldırmış. Ve bu radyoları birer röle istasyonu haline getirmiştir. Ortak yayın kavramı ile merkezî yayın kavramı birbirinden ayırt edilmemiştir. Yayınların ağırlığı merkez radyolarda toplanırken, kuruluş amacı, bölgelerin, iklim, tarım, geçim kaynakları özelliklerine, buralardaki dinleyici gruplarının ihtiyaçlarına, zevklerine göre bağımsız yayınlar yaparak, eğitmek, eğlendirmek ve sorunlarına yardımcı olmak olan bölge radyoları zayıflamıştır. Öte yandan, bu radyolarda hazırlanan programların, merkez denetiminden geçme zorunluluğu nedeniyle, programlar en az 10 gün önce yazılarak, en az 1 hafta öncesinde de denetlenmek üzere merkeze gönderilmektedir. Bu durum, güncel olay ve sorunların, programlarda ele alınmasını engellemektedir.⁵³⁷ Aynı dönemde, Diyarbakır Radyosunda da, radyo müdürü dâhil, yayın personelinin bulunmadığı, radyodaki çalışan memurların hazırladığı programların da 1 Ocak 1978’de başlayan yeni yayın döneminde kaldırıldığı belirtilmektedir.⁵³⁸

3.Yayıncıların Sorunları

TRT yayıncılarına göre, en temel sorun, özerk ve demokratik bir yapılanmanın eksikliğidir. TRT yasasının bu doğrultuda değiştirilmesi, reorganizasyona gidilmesi ve çalışanların etkin biçimde yönetime katılması istenir. Yönetim Kurulu, Danışma Kurulu, Personel komisyonu, Koordinasyon Toplantıları gibi, kurumun işleyişine yön veren kurul ve toplantılarda, çalışanlar temsil edilmelidir. Özellikle Yönetim Kurulunda temsil edilme ve yönetime katılma olanağının, yasal bir hak olarak tanınması talep edilmektedir. Bunun yanında, örneğin Danışma Kurulu, çalışanlarla birlikte, toplumun tüm kesimlerine açık olmalıdır. İşçi kesiminin, gençlik örgütlerinin, tarım işçileri ve köylü kuruluşların, geniş tabanlı demokratik kitle örgütlerinin, tam anlamıyla katılımı sağlanmalıdır. Danışma Kurulu’nun kararlarının bağlayıcılığı yoktur. Bu kararlar, Kurum’un

⁵³⁶ YOKSULBAKAN, A. Refik: “TRT Haber Politikası”, *TRT-DER*, Yıl:1, Sayı:7-8, s. 9-12

⁵³⁷ “Radyo Yayınları”. *TRT-DER*, Yıl:1, Sayı:7-8, s. 13

⁵³⁸ BAYANSAL, Sinan: “...Ve Burası TRT”, *TRT-DER*, Yıl: 1, sayı: 2, 30. 1. 1978, s. 11

yayınlarına yol gösterici bir tavsiye niteliğindedir. Kurul'un kararlarının bağlayıcı ve yayınlara yön gösterici olması da talepler arasındadır.

Yayıncılara göre, Kurumun bütün sorunları, yasa değişikliğini gerektiren sorunlar değildir. Bunların çoğu, yasaların tam olarak uygulanmamasından ya da yorumlamadaki yanlışlık ve eksikliklerden kaynaklanmaktadır.

TRT radyolarının üç postadan yoğun biçimde yayın yapmak zorunda olması yayıncıların güçlerinin üstünde bir çabayla çalışmasını gerektirmektedir. Yeni kadrolar açılıp, yeni elemanlarla radyoların takviye edilmesi, acil bir gerekliliktir. Radyo içinde ya da ihtiyaç gerekçe gösterilerek, radyolararası geçici görevlendirmelerin de, yayıncıyı baskı altına alma amacına yönelik bir cezalandırma niteliğinden kurtarılması gerektiği dile getirilir.⁵³⁹

Kurum'daki temel sorunlardan biri, yayın elemanlarının, işlevlerinin göz ardı edilerek, tutucu bir görüşle değerlendirilmesidir. Örneğin, Ankara Radyosu yapımcılarından olan ve siyasal bir suikast sonucu öldürülen Turan Dursun'a göre, yayıncı *sanatçı* olarak düşünülmelidir. Dursun'un, temelde yaratıcılığın teşvik edilmesine yönelik önerilerinin başında, öze, temel işe yani yayıncılığa ilişkin olmayan işlemlerin kaldırılması, hiç değilse olabildiğince azaltılması gelir. Devam kontrol imzası, yapımcıya yöneltilecek bir yükümlülük olmamalıdır. Yayıncıdan istenecek olan *imza* değil, *program*dır. Yapımcılara, inceleme- araştırma olanakları hazırlanmalı, yapım aşamasında kolaylıklar sağlanmalıdır. Kurumun olanaklarının, çalışma sırasında karşılaşılan teknik olanaksızlıkların giderilmesinde, yayın için gerekli hizmetlerin görülmesinde kullanılması esas olmalıdır. Yöneticiler, sanatçı ruhlu, yetenekli kişilerden seçilmeli, çalışmaları engelleyen gölge kişiler alınıp, yeteneklerine uygun yerlerde çalıştırılmalıdır. Dursun, yöneticilerle programcılar arasında yapıcı ve yakın ilişkiler kurulmasını, yayına yönelik eleştiri, öneri mekanizmasının sağlıklı biçimde işlemlerini de önermektedir. Yapımcılar, yöneticilerine güvenebilmeli, haklarının savunulduğu inancını içlerinde duymalıdır.⁵⁴⁰

⁵³⁹ KABALAK, Beldan : "Ankara Radyosu Yapımcılarının Sorunları", *TRT-DER*, Yıl:1, sayı:6, 1. 6. 1978, (TRT Çalışanları Forumu Özel sayısı) s. 6

⁵⁴⁰ DURSUN, Turan: "Radyo Yayınlarının Daha Sağlıklı Olmasının Koşullarından Bazıları", *TRT-DER*, Yıl:1, sayı: 5, 1. 5. 1978, s. 5

Kurumun sağladığı hizmet olanakları, değişik ünitelerde farklılık göstermektedir. Örneğin, radyoda iki yılını doldurmuş söz prodüktörleri ile televizyonda tüm prodüktörlere basın kartı verildiği halde, hizmet süresi ne olursa olsun, müzik prodüktörleri bu olanaktan yararlanamazlar.⁵⁴¹ Bu durum da, aynı kurumun ve yayının bütünlüğünü, çalışanlar arasındaki uyumu zedelemektedir. Ayrıca, çalışma süresi, araç- gereç, ödemeler bakımından da, Kurum çalışanları arasında farklılıklar vardır.

Yayıncıların değindiği sorunların en önemlilerinden biri, başlangıçtan beri, denetim uygulamasıdır. Kurum'da geçerli olan denetim anlayışı nedeniyle, yapımcılar, emeklerinin ürününe yabancılaşmaktadırlar. Denetim, yapımcıyı, *sorumsuz bir kalem efendisi* durumuna indirgememeli, yapılan denetimin yasal, estetik ya da moral gerekçesi, denetim raporuna mutlaka işlenmelidir. Denetim, yol gösterici olmalı, öznel ölçülere göre yapılacak, keyfi bir uygulama olmamalıdır.⁵⁴²

TRT'nin yıllar boyu çözemediği ve zaman içinde daha da büyüyen yayıncı personel- idarî personel dengesizliği de sürmektedir. Yayına ayrılan kadrolar, yayına yardımcı olan idarî kesime ayrılan kadrolardan çok daha azdır.⁵⁴³ TRT de, diğer kamu kurumları gibi, siyasal kadroların, seçmenlerine istihdam olanakları yaratma çabalarının hedefi olmuştur. Ancak, yapım kadrolarının özel sınavlar ve özel eğitimler gerektirmesi, nedeniyle, bu çabalar, idarî kadrolarla sınırlı kalmakta, bu kadrolar da, her geçen gün biraz daha büyümektedir.

VIII. 12 EYLÜL'E DOĞRU: DOĞAN KASAROĞLU DÖNEMİ

1.Kasaroğlu ve TRT

14 Aralık 1979'da, TRT Genel Müdürlüğü görevine başlayan Doğan Kasaroğlu da, Cengiz Taşer gibi, TRT içinden bir isimdir. Kurum'un 7. Genel Müdür'ü olan Kasaroğlu, 1964 yılında girdiği TRT'de, İç Haberler Müdürü, Haber Müdürü ve Genel Müdür Müşavirliği görevlerinde bulunur.

Kasaroğlu, 12 Eylül öncesi, sıkıyönetim döneminde Genel Müdür olur. Göreve geldikten sonra düzenlediği basın toplantısında yaptığı açıklama, TRT'nin

⁵⁴¹ DİNÇER, Mahir: "Çağdaş Türk Sanat müziği ve Çok Sesli Müzikler Şubesinin Raporu", *TRT-DER*, Yıl:1, Sayı:7-8, s. 23

⁵⁴² KABALAK: A.g.e, s. 15

⁵⁴³ KABALAK: A.g.e, s. 6

yayınlarını da etkileyecek olan dönemin koşullarını ortaya koyar. Açıklamaya göre, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı, yetkisine dayanarak gönderdiği bir yazı ile Komutanlığın görev alanına giren haberlerin yayınlanmasında izin istemektedir. Olağanüstü koşullar, TRT'nin hem yayınlarını hem de yayıncılarını, olumsuz biçimde etkilemekte gecikmeyecektir.

12 Eylül öncesinin çatışmalı siyasal ortamı içinde, TRT'nin haber yayınları ön plandadır. Önceki yıllarda, radyo, sonra da yoğunlukla televizyon programları, kamuoyunda tartışılırken, bir süredir göz önünde olan haberlerdir. Değişen hükümetlerle birlikte, TRT'den şikâyetçi olan taraflar değişir ama suçlamalar yine taraflılık odağında birleşir. Kasaroğlu da, kendinden önceki Genel Müdür'ler gibi, TRT'nin, siyasal partilere eşit mesafede durduğunu söyler. TRT, siyasal partilere ait yayınlarda, kesinlikle tarafsız olacaktır. Anayasa'nın, siyasal partilerin TRT'den nasıl yararlanacaklarına dair 26. maddesine uygun bir yasanın çıkarılması gerektiğini, bu şekilde şikâyetlerin önlenebileceğini öne sürer. TRT'nin bu dönemde amacı, daha kısa ve öz haber vermektir.⁵⁴⁴ Genel Müdür'ün açıklamalarının ve çalışma planlarının içinde önceliği haberin alması, biraz da onun haberci kökenli olmasından kaynaklanır. Sonraki yıllarda kendisi de Haber Dairesi Başkanlığı yapacak olan Ceyhan Baytur'a göre, bu dönemde, yayının içeriğine, özüne dönük bir değişiklik yapılmaz. Kasaroğlu habercidir ve programla hiçbir ilişkisi yoktur.⁵⁴⁵

Siyasal partilerle ilgili yayınların düzenlenmesi konusunda danışmada bulunmak ve ortak bir çözüm aramak amacıyla, 1980 Şubat'ında bir *İyi Niyet Komisyonu* oluşturulur. Komisyona, TRT yetkililerinin yanı sıra, CHP adına Genel Sekreter Yardımcısı Altan Öymen, AP adına Genel Başkan Yardımcısı Yiğit Köker, MSP adına Genel Sekreter Oğuzhan Asiltürk ve MHP adına da Genel Sekreter Yardımcısı Yaşar Okuyan katılırlar. Ancak bütün bu çabalar, TRT'nin, siyasal iktidardan yana yayın yaptığı eleştirilerini ortadan kaldırmaz.

Kasaroğlu'nun, basın toplantısında, haberler dışında değindiği iki nokta, yayınların dili ve basın reklâmlarıdır. TRT, dilde öncülük etmeyecek ancak, yenileşme esaslarına katkıda bulunacaktır. Yönetim Kurulu'nun aldığı bir kararla da, gazete, dergi ve kitap reklâmlarında %25 indirim uygulayacaktır. TRT, maddî

⁵⁴⁴ *Dünden Bugüne Radyo Televizyon*, s. 53

⁵⁴⁵ Ceyhan BAYTUR ile görüşme.

güçlükler içinde bulunmasına karşın, basın, yayın ve kültür hayatına yardımcı olmak için böyle bir karar alınmıştır.⁵⁴⁶

2.Kasaroğlu ve Yayıncılar

Genel Müdür Cengiz Taşer döneminde genel yaklaşım, bana göre fena değildi. 1979 sonunda iktidar değişimiyle, Cengiz Taşer alındı, Doğan Kasaroğlu geldi. Kasaroğlu'nun gelmesiyle, Kurum'da rahatsızlıklar başladı.⁵⁴⁷

Prodüktör Ahmet Mortaş, Kasaroğlu'nun gelmesiyle başladığını söylediği rahatsızlıkların, Genel Müdür'ün, radyo ve televizyonun eğitim kültür yayınlarına haberden daha az değer vermesi ve kendi ekibiyle, kendi kadrosuyla çalışan, otoriter bir yönetici olmasından kaynaklandığını belirtir. Kasaroğlu, TRT'de bir hareket başlatmıştır. Reorganizasyon olarak nitelenen bu hareketle, bölgelerden merkeze, merkezden bölgelere atamalar başlar. Önceki yıllarda Diyarbakır Radyosunda çalışmasına rağmen, bu organizasyonla ikinci kez Diyarbakır'a gönderilen Mortaş'a göre, amaç, Ankara Radyosunun nitelikte yayınlar üreten yapımcılarını dağıtmaktır:

Başarılı yayıncıların bölgelere sürülüp, istifaya, belki de emekliliğe filan zorlanmasıydı. Tabii, o zaman tepkiler oldu. Ben çok büyük tepki gösterdim. Beş yıl çalıştığım bir radyoya hangi gerekçeyle olursa olsun ikinci kez tayin edilmemi sürgün olarak niteledim. Çünkü aile birliğim parçalanmıştı., eşim rahatsızdı...İçişleri Bakanlığı'nda memurdu. Onun oraya atanması mümkün değildi...12 Eylül darbesi yapılırca, askerî yönetim bu atamaları inceledi. Sonra doğru olduğu kanaatine varıldı ki, 12 Eylül Yönetimi, Millî Güvenlik Konseyi, bu atamaları uygun gördü.⁵⁴⁸

Aynı dönemde görev yeri değiştirilen Tuba Ayberkin de, Ankara Radyosu eğitim ve kültür prodüktörlerinin dağıtılmak istendiğini doğrular. TRT radyolarında, yayın dönemleri arasında boşluk yoktur. Bir program bitip, diğeri başlamadan önce, prodüktörlere, yeni programa hazırlanmak için belirli bir zaman tanınmaz. 1979 yılında, bazı prodüktörler, yeteri kadar araştırma yapamadıkları gerekçesiyle, program önerisi vermezler. Bunun yerine, hangi konularda program yapılabilceğine ilişkin bir prototipi ve programların ve program ekiplerinin yeniden düzenlenmesi önerisini yönetime sunarlar. Buna göre, hazırlanacak programlar dönemlere

⁵⁴⁶ *Dünden Bugüne Radyo Televizyon*, s. 53

⁵⁴⁷ GERGER: A.g.e, s. 101

⁵⁴⁸ A.g.e, s. 102

ayrılacak, prodüktörler de araştırma yapmaya zaman bulabileceklerdir. Ancak bu öneriler, “*Ankara Radyosu prodüktörleri kazan kaldırdı*” biçiminde yorumlanır. Ayrıca, ses denetimi olmayan prodüktörlerin, dış röportajlarda kendi seslerini kullanamayacakları söylenir. Prodüktörler, diksiyon eğitimi almadıklarını ve spiker değil prodüktör olduklarını öne sürerek, bu koşula da karşı çıkarlar. Bu gelişmelerden sonra, bazı yapımcıların görev yerleri değiştirilir.⁵⁴⁹

Dış yayınlar Dairesi Başkanlığında çevirmen ve prodüktör olarak görev yaparken, Kasaroğlu döneminde, eğitim uzmanlığına getirilen Güngör Tüzün’e göre, dönemin Başbakan’ı Süleyman Demirel’in, Kasaroğlu’nu çok özel sebeplerle bu göreve getirmiştir:

Doğan Kasaroğlu, kendisini Genel Müdür yapan Demirel iktidarının, dolayısıyla II. MC Pükümetinin paralelinde bir sürü organizasyon yaptı. 101’ler olayında TRT’den uzaklaştırılan pek çok insan, reorganizasyon sırasında hazırlanan ve yerleri değiştirilen, tenzil-i rütbe ya da sürgünle karşılaşan insanlardı. Yüzde 99’u isteğe uyduruldu.⁵⁵⁰

Haber spikeri Erkan Oyal’a göre, Kasaroğlu, Haber Müdürlüğü döneminde baskılara karşı direnen, gerektiğinde tavır alabilen ve özerkliği korumaya çalışan bir yayıncıdır. Özellikle 12 Mart sonrasında, çalışanlara baskıları sezdirmemeye çalıştığını söyler. Ancak, Oyal’ın, Kurum’dan ayrılması da Kasaroğlu dönemine rastlar:

Ben 12 Eylül’den önce Kurumdan ayrıldım. Süleyman Demirel, ara hükümetini kurduğu zaman Doğan Kasaroğluna talimat vermiş, “*bu adamın yayın gecesi yüzü düştü*” diye. Tarafsızlık özerklik nerede? O seçim gecesi biz Örsan Öymen’ lehaberleri veriyorduk. Saat sabaha karşı dört, saatlerdir ekrandayız, kravatları çıkardık, kollarımızı sıvadık, ter akıyor üzerimizden, CHP’nin iktidarı kaybettiği anlaşılınca, ben üzüntülü ve sıkıntılı bir hale gelmişim, Demirel’e göre. Bundan dolayı da TRT’den atıldılar. Ayrılmamın nedeni bu.⁵⁵¹

⁵⁴⁹ A.g.e, s. 134 (Tuba Ayberkin’in prodüktör olan eşi Süleyman Ayberkin, üç aylık geçici görevle Erzurum Radyosu’na, gönderilip, 20 gün sonra geri çağrılır. Kendisi de televizyon eğitim uzmanlığına gönderilir. 8 ay sonra, program yapılmayan, Ankara Radyosundan gelen paket programların yayımlandığı Trabzon Radyosu’na tayinleri çıkar. 1981 yılında da, Ulusu Hükümetinin emriyle, başka bir kamu kurumunda görevlendirilen 101 yayıncı arasında yer alırlar.)

⁵⁵⁰ A.g.e, s. 148

⁵⁵¹ Erkan OYAL ile görüşme.

Ülkede yaşanan toplumsal ve politik gerilime paralel olarak, TRT ve yayıncılar üzerindeki baskılar da artar. Yayıncıların karşı karşıya kaldığı sorunlar, yalnızca yer değiştirmeler, sürgünler, soruşturmalar değildir. TRT-DER Genel Başkanı Erkan Oyal, sıkıyönetimce gözetimine alınır, Vardiyalı Çalışanlar Derneği VAR-DER Genel Başkanı Rıfat Aras, Ankara Radyosu'ndaki spikerlik görevinden uzaklaştırılırken, İstanbul Radyosu prodüktörlerinden Ümit Kaftancıoğlu, uğradığı bir silahlı saldırı sonucu öldürülür.

12 Eylül 1980 günü, Türk Silahlı Kuvvetleri bir kez daha ülke yönetimine el koyarken, Tümgeneral Servet Bilgi, TRT'nin yönetimi ve denetiminden sorumlu kılınır. Bilgi'nin, 12 gün süren görevi sırasında, daha önceden planlanmış ve hazırlığı tamamlanmış olan Bölge Müdürlüklerinin kurulması hayata geçirilir. , yeniden Doğan Kasaroğlu'na devreder. 24 Eylül 1980'de görevi yeniden devralan Kasaroğlu, 20 Ocak 1981'de emekli oluncaya kadar, TRT Genel Müdürlüğü'nü sürdürecektir, o tarihten sonra da yine bir asker Macit Akman, TRT Genel Müdürü olacaktır.

IX. 12 EYLÜL VE TRT

12 Eylül'ün Başbakan'ı Bülend Ulusu'nun, 26 Ekim 1981 tarihli yazısı, TRT radyo ve televizyonlarında, yıllarca program yapmış 101 yayıncının, Kurum dışına gönderilmesini emreder. *“T.C. Başbakanlık Özlık ve Yazı İşleri Genel Müdürlüğü”* başlıklı ve *“ÖYGM-351-1/12531 sayı, TRT Personeli konulu”* yazı, çeşitli bakanlıklara gönderilmiştir.

Yazıda, alınan kararın ve uygulamanın *“Devlet kadrolarında aşırı şişkinliği önlemek ve her kamu görevlisinin faal olarak iş görmesini temin etmek”* amacına dönük olduğu bildirilir. Yazıya göre, tarafsız bir devlet kuruluşu olan Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu'nda, bazı personelin hizmetlerinden yararlanma olanağı bulunmamaktadır. İsimleri bildirilen personel, yine yazıda belirtilen Bakanlıklara, naklen atanmaktadır. TRT Genel Müdürlüğü, ilgili personel hakkında düzenlenecek sicil özeti ve Kurum muvaffakatını, ilgili Bakanlıklara gönderecek, Bakanlıklar da bu personelin atandığı yerleri, TRT Genel Müdürlüğü'ne bildireceklerdir.⁵⁵²

⁵⁵² GERGER: A.g.e, s. 14-15

10 Kasım 1981 günlü gazetelerde, TRT dışına ataması yapılan personelin listeleri yayınlanır.⁵⁵³ Sayıları 101'i bulan Prodüktör, muhabir, kameraman, redaktör, şube müdürü, seslendirme yönetmeni, teknik yönetmen, montajcı, denetçi, yayın şefi, uzman, TRT dışında, görevleriyle ilgisiz kurumlara sürülürler. TRT'nin yayınlarını ve yayıncılarını, uzun dönemde olumsuz etkileyecek bu olay, TRT tarihine “101’ler Olayı” olarak geçer.

12 Eylül’den sonraydı herhalde denetlediğim program, *Tarihte Bu Ay* programıydı. Yayın ilkelerine, anayasaya ve genel hukuk ilkelerine uygun programlar yapılması zorunlu olduğu için ona göre denetliyordum. Ayrıca, programın içinde dilin iyi kullanımı ve denge unsuruna da bakmam gerekiyordu. 17 Şubatta. Gelen programdaki, konulardan biri Belgrad Kalesi’nin ikinci fethiydi, ikinci denk düşen olay da Medeni Kanun’un kabulüydü. Prodüktör, Belgradın ikinci fethini iki üç sayfa yazmış, Medeni Kanunu, bir paragraf kadar yazmış. Ben de programın değerlendirme kısmına, programda denge olmadığı, Atatürk ilke ve inkılâplarına önem verilmesinin de bir ilke olduğu, Medeni Kanun’un hayatımızda çok önemli bir değişiklik getirdiği için, program değerlendirildiğinde en az birinci bölüm kadar önem verilmesi gerektiğini belirten bir rapor yazıp, “*Düzeltilsin ondan sonra kayda girilsin*” raporunu yazdım. Bunun üzerine yukardan TV Daire Başkanlığı’na herhalde bir şikâyet gitti. Ben itirazımı tekrarladım. Programcısı, düzeltme yaparak geri getirdi. Belgrad Kalesini dört sayfaya çıkarmış, öbürüne de bir paragraf daha eklemiş. Onun üzerine ben çok ağır bir rapor yazdığımı hatırlıyorum. Bu tür bir şeyin *Atatürk ilkelerine karşı olduğu, programda dengenin, uyarıldığı halde özellikle kullanılmadığı, gün geldiğinde bu tür davranışların yargılanacağını, bu dönemde her ne kadar bir adli kovuşturmayla uğramıyorlarsa da, bunun uyarılmasına rağmen yapılmamasının hukuki bir konu olduğunu* belirten bir rapor verdim. Ve “*yayınlanamaz*” diye gönderdim. Ondan sonra TV Daire Başkanlığı, benim çok yorulduğumu söyleyerek, söz programlarına bakmamamı istedi. Müzik programı denetleyebilecek yeterlikte olmadığımı, benim görevimin ve birikimin söz programı denetlemek için olduğunu söylediysem de dikkate alınmadı. Görevden alınana kadar da bir tek galiba çocuk programlarını verdiler.⁵⁵⁴

O dönemde TRT-DER’in İkinci Başkanı olan ve prodüktörlükten denetçiliğe atanan Özden Cankaya da, 101’lerdendir. Cankaya’ya göre, dönemin yöneticileri, örneğin söz programları denetleme yetkisini elinden alırken, bunu yazala bir emirle yapmayarak, arkalarında iz bırakmamak ve yargıya gidilmesini önlemek

⁵⁵³ 10 Kasım 1981 tarihli *Cumhuriyet* ve *Hürriyet* Gazeteleri.

⁵⁵⁴ Özden CANKAYA ile görüşme.

amacındadırlar. TRT'den, başka kurumlara gönderilmelerinin, işten atılmaktan farklı olmadığını belirtir.

Gördüğümüz şiddet diyorum ben buna yani bu kadar baskı ve bu kadar özgürlük kısıtlanmasının şiddet olarak yorumluyorum. Bu gördüğümüz şiddetin de kanıtlanması ancak tanıklıklarla mümkün. O nedenle o kadar baskı altında olan insanlar yani arkadaşlarımızdan o 101'lerden son derece acı çekenler oldu, ölenler hastalananlar oldu. Biz 101 olduktan sonra bu bir hükümet tasarrufu değil, devlet tasarrufudur denilince, dönemin cumhurbaşkanı ile görüşmek istedik randevu verilmedi. Başbakan Bülent Ulusu bu hükümet tasarrufu değil, devlet tasarrufudur dedi. Ben İmar İskân Bakanlığı'na gönderilmiştim. Bakanlık, bize kurumun bizi gönderdiğini söyledi. Genel Müdür'le konuşulmak istendi, onların bize araçlar vasıtasıyla verdiği yanıt, çok değerli elemanlar olduğumuz için o bakanlıkların bizi talep ettiğiydi. Anayasada yapılan değişiklikle de, ilk dört derecede olanların dava açma hakkı kaldırıldı. Ben Danıştay'a dava açtım, esasa girmeden usulden reddedildi. Yani bize düşeni biz sonuna kadar yaptık. Ve ondan bunları hiç sansür koymadan söylüyorum, Cumhuriyet gazetesi bile ürktüğü için almadı. O zaman İsmail Cem'in başında olduğu bir gazeteye gittim, Genel Müdürümüzü, bizleri biliyor, tanıyordu. Randevu bile verilmedi. Yani bize kimse sahip çıkmadı.⁵⁵⁵

Yayıncılar, 12 Eylül döneminde Kurum dışına sürüldükleri gibi, 12 Eylül'den yıllar önce yaptıkları programlar nedeniyle bile, soruşturmaya uğrarlar. Eski programlar arşivden çıkarılarak, kovuşturma konusu olur. 101'lerden, prodüktör Ahmet Mortaş, 1983 yılında gözaltına alındığı zaman, Diyarbakır'da çalıştığı yıllarda yaptığı *"Neden Göçüyorlar?"* programı ve daha sonra yaptığı bazı programlar nedeniyle de sorgulanır. Mortaş'ın belirttiğine göre, birçok prodüktör, aynı sorgulama ve soruşturmaya uğrar.⁵⁵⁶

Gerek 12 Mart, gerekse 12 Eylül askerî dönemleri ve sivil baskıcı dönemler, TRT'nin ortak belleğinde yıllar sürece izler bırakırlar. Bu dönemlerde, Kurum'da yaşananlar, sürgünler, görevden uzaklaştırmalar ve yıllar sonra bile arşivden çıkarılarak soruşturmaya uğranılan programlar, TRT'nin daha sonra görev alacak olan yayıncılarına da, bir tür gözdağı, bir tür uyarı olarak belgelenmiş olur.

⁵⁵⁵ Özden CANKAYA ile görüşme.

⁵⁵⁶ Ahmet MORTAŞ ile görüşme.

X. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çağdaşlaşma/ batılılaşma ve kalkınma süreçlerinde radyo, önemli araçlardan biri olarak kabul edilmiştir. Çağdaş uygarlığa ulaşma sürecinde eğitim, temel belirleyicidir ve radyonun eğitime, bilinçlendirme ve halkı toplumsal sorunlardan haberli kılma yoluyla, davranış ve tutum değişikliği yaratabileceği düşünülür. Okur-yazarlığın, kentleşmenin ve diğer iletişim araçlarının yeterince gelişmediği ülkede, toplum yapısının değiştirilmesinde radyoya bu nedenle büyük önem atfedilmiştir. Radyonun TRT bünyesine alınmasından sonra, radyo, planlı kalkınma ve ilerleme sürecinin, en etkili iletişim aracı olarak kabul edilmiştir. TRT kuruluş yasası, Kurum’a, haber hizmeti görme, eğitim ve kültüre yardımcı olacak yayınlar yapma, toplum, sanat, millî eğitim ve toplum kalkınması konularında programlar hazırlayıp, yayınlar yapma görevi vermiştir. Bu görevleri yerine getiren TRT, yayınları ile Atatürk devrimlerini yerleştirip, geliştirecek, Cumhuriyetin niteliklerini ve Anayasa’nın temel görüş ve ilkelerini benimsetecektir.

TRT’nin 1964 yılında kuruluşundan başlayarak, radyolar, eğitime ve kültüre yönelik programlar hazırlamakla görevlendirilirler. TRT, kuruluşundan beri, Raymond Williams’ın yayıncılıkta *paternalist* anlayışın bir örneği olarak nitelediği BBC örneğinden hareket ederek, dinleyicinin istediğini değil, ihtiyacı olduğunu düşündüğünü verme kaygısındadır. Radyo ve televizyon yayınlarının, kitleyi “ileri” götürebilecek bir içerik taşıması amaçlanmaktadır. Bu anlayış ve yayınlanan programların içeriklerinin ve isimlerinin incelenmesi, TRT’nin, yayın kurumunun toplumun dışında, hatta üstünde bir yerlere, toplumun eğitmeni konumuna yerleştirilmesi gerektiği düşüncesi ile oluşturulmuş bir kurum olduğunu ortaya koymaktadır.

İncelenen döneme ilişkin olarak TRT’nin, özellikle, kırsal kesimde yaşayanlara, kadınlara, çocuk ve gençlere yönelik yayınlara önem vermiştir. Özellikle Kurumun kuruluş yıllarında, eğitim olanaklarının yeterli ve dengeli olmadığı ülkede, radyonun fırsat eşitliği yaratmasına çalışılmıştır.

Önce radyo, 1964’te kuruluşundan sonra da TRT, modernleşme, batılılaşma ve kalkınmada kendisine önemli işlevler yüklenen bir kurum olmuştur. Ancak kuruma bu kadar önem atfedilmesi, doğaldır ki, onu genel anlamda iktidar mücadelesinin bir parçası haline getirmiştir. Bu mücadelenin bir tarafında “sınıfsız,

imtiyazsız, kaynaşmış, modernliğe doğru ilerleyen, laik ve batılı görünümlü” bir topluluk tasavvur edenler, diğer tarafındaysa yine, “sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış ancak geleneksel ve dinsel değerlerine sahip çıkan, bu değerlere ilişkin sembolleri referans olarak kullanan bir kitle tasavvur edenler yer alır. Her iki taraf da kendi referanslarına dayanarak tanımladıkları kimlikleri yeniden üretecek üst yapı kurumları üzerinde egemenlik kurmaya çalışırlar. TRT, özellikle yayın tekelinin olduğu dönemlerde mutlaka elde edilmesi gereken bir güç olarak algılanmıştır.

19. Yüzyılda başlayan yenileşme hareketleri, cumhuriyetle birlikte radikal bir değişim sürecine ulaşır. Osmanlı toplumu, kapitalist üretim ilişkilerinin yeterince gelişmediği bir toplumdur. Burada da Kautsky ve Eisenstadt’ın sözünü ettiği, “Batılı modern kültürün düşünsel araçlarıyla donanmış yerli bir aydınlar grubu”⁵⁵⁷ üst yapıda birtakım değişimlerin gerçekleşmesinde rol oynarlar. Bu aydınların, 1908’de vardığı nokta, padişahın mutlak iktidarını, anayasa ile sınırlandırmaktır. Ne var ki, halkın ya da Osmanlı toplumunun böyle bir talebi, dolayısıyla, bu anayasal hareketin kitlesel desteği yoktur. 1. ve 2. Meşrutiyet ve sonra da Cumhuriyet sürecinde ortaya çıkan çatışma, “siyasal düzeyde saltanat/ hilafet, ideolojik düzeyde, dinsel ideoloji/ aydınlanma ideolojisi çatışması”dır ⁵⁵⁸. Bu temel çatışma, Cumhuriyet sonrasında da, batıcı-geleneksel, topluma/millete yabancı- yerli gibi kavramlarla tanımlanarak sürecektir.

Kurum üzerindeki çatışma, Türkiye’de Tanzimat’tan bu yana süregelen Batıcı-Geleneksel ya da Yerli-Yabancı gibi kavramlarla tanımlanabilecek bir iktidar mücadelesinin ayrılmaz parçasıdır. Tez çalışması sırasında görüşülen TRT Genel Müdürlerinden Şaban Karataş’ın, görevi kabul etmesinin gerekçesini “TRT Türk değildi.” diyerek açıklaması, bu mücadeleyi özetler niteliktedir. Çalışmanın konusunu oluşturan 1964- 1980 yılları arası dönemde, TRT, çoğunlukla, Türk’lükten uzak olmakla, komünizm propagandası yapmakla, milletin manevi değerlerini reddetmekle suçlanacaktır. DP’nin, 1950 seçimlerinde kullandığı “ Yeter! Söz Milletindir!” sloganında ifadesini bulan muhafazakâr düşünce, TRT’nin de, “gerçek sahibi” olan milletin elinde olması gerektiğini savunacaktır.

⁵⁵⁷ KÖKER, Levent: *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Baskı, 1995, s. 51

⁵⁵⁸ SEZGİN, Ömür: *Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu*, İmge Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2005, s. 16

Bu çalışma, göreceli de olsa, bir özgürlük ortamı öngören bir anayasanın yapılmasına yol açan bir askeri darbe ile Türkiye tarihinin en karanlık günlerini başlatan bir askeri darbenin arasında geçen süreci kapsamaktadır. 1961 Anayasasının öngördüğü biçimde özerk bir kamu yayın kuruluşu olarak kurulan TRT, 12 Eylül 1980'e giden süreçte, yoğun tartışmaların, iktidar kavgalarının alanı olmuştur. 12 Mart'tan geçerken özerkliğini kaybeden Kurum, 12 Eylül askeri darbesinin öncesinden başlayarak, baskıların, sürgünlerin ve sansürlerin olağan olduğu bir kurum haline gelmiştir.

1961 Anayasası ve 359 Sayılı TRT Yasası'nın zaman içinde geçirdiği değişikliklerle birlikte, TRT ve radyoların, siyasal iktidarlara arasındaki mesafede de farklılıklar ortaya çıkar. Bazı dönemlerde, Kurum ve yayınlar, fiilen siyasal iktidarın etki alanı dışında kalmayı başarabilirken, bazı dönemlerde bu mesafe oldukça yaklaşır. Bu mesafenin belirlenmesinde iktidardaki siyasal kadroların ve TRT'nin başındaki yönetimlerin, devlet yönetimi ve yayıncılık anlayışları belirleyici etkenlerden biri olmaktadır. Kamu/Devlet yayıncılığı, zaman zaman Hükümet yayıncılığı olarak değerlendirilmiş, devlete bağlı olan bir yayın kurumunun, siyasal iktidarın çizgisinde olması gerektiği görüşü, kamu yayıncılığı yapmak üzere kurulan TRT'yi, amacından ve işlevinden saptırmıştır. Siyasal iktidarın ve yayın kurumunun, özerkliği doğru biçimde algılayıp yorumlaması ve hayata geçirmesi kadar, toplumun/kamuoyunun da bu özerkliği içselleştirmesi önem taşımaktadır. Türkiye örneğinde, TRT'nin yasalarla tanınan özerkliğinin, siyasal partiler ve TRT yönetimi tarafından algılanmasında ve kamuoyunun TRT'nin özerkliği konusuna ilgi göstermesinde sorunlar görülmektedir. Özerklik, TRT içinde ve dışında kimi çevrelerce sihirli bir kavram olarak değerlendirilmiş ve yasal olarak tanınacak özerkliğin, tek başına kendisinden bekleneni verip veremeyeceği konusu üzerinde tartışılmamıştır. Özerklik, siyasal iktidarlara karşısında özgürlükleri ve demokrasiyi güvence altına almanın önemli yollarından biridir. Ancak bu konunun, başta TRT'nin kendisi olmak üzere, kamuoyu ve siyasal kadrolarca da, benimsenmesinin, içselleştirilmesinin gerekliliği üzerinde fazla durulmamıştır.

Özerk dönemde, TRT meslek personelinin, gerek yapısal, gerek işlevsel olarak söz hakkına sahip olmadıkları söylenebilir. Örneğin, TRT'nin idare ve karar organı olan Yönetim Kurulu'nda, Kurum temsilcisi olarak katılan üyeler yayıncı/

prodüktör değildir. Görüşme yapılan TRT yayıncılarının pek çoğunun, özerkliğin ne olduğunu, o dönemde tam olarak anlayamadıklarını belirtmeleri de, özerkliğin korunamamasında önemli bir noktadır.

TRT'nin özerk ve tarafsız olmasının ön koşulu, parasal açıdan hükümete tâbi olmamasıdır. Bu amaçla, gelirleri ruhsat ücretlerine ve kendi kaynaklarına bağlanır. Kurumun görevlerini yerine getirmek için, siyasî iktidarın keyfî tutumuna bağlı olmaması sağlanmak istenmiştir. Ancak yasa, Kurumun gelirlerinin tahsilâtı konusunda, PTT Genel Müdürlüğünü görevlendirir. PTT ile TRT arasındaki anlaşmazlıklar, gelirlerin zamanında aktarılmaması, Maliye Bakanlığı bütçesine konulan TRT'ye ayrılmış ödeneğin ödenmemesi gibi uygulamalarla, Kurumun malî sıkıntı içine düşmesine yol açılmıştır. Öte yandan, devletin çeşitli birimlerince, özerkliğin doğru biçimde algılanmamış ya da kabullenilmemiş olması da, TRT'nin, özerk bir yayın kurumu olarak çalışmalarını aksatır.

Mardin, modern Türk siyasetinin tarihinde yapılacak incelemenin, muhalefet hareketlerinin hemen tamamının komünistlikle suçlandığını ortaya koyacağını ve Türk siyasi kültüründe, muhalefet kavramına son derece düşman bir ögenin var olduğu sonucu çıkarılabileceğini söyler. Osmanlı toplumunda siyasi azınlık hakları kavramının bulunmamasına dikkat çeken Mardin'e göre, ortodoksiden en küçük bir sapmayı hoş görmeyen bir devletin yürüttüğü İslam, sadece tek bir hakikatin bulunduğu fikrini pekiştirmiştir. Bunun yanında, "Türk küçük geleneği" olarak adlandırdığı, taşranın halka mahsus kültüründe, hoşgörülü bir tavır adına bulunabilecek çok fazla gösterge yoktur. Mardin buradan hareketle, kırsal alanları temsil eden bir partinin güç kazandığı zaman, muhalif zümrelere takındığı köklü tahammülsüzlüğün daha da netleştiğini söyler.⁵⁵⁹

TRT'nin özerkliğine ve özerk dönemde yapılan yayınlara karşı gösterilen tepkiler, Mardin'in tespitiyle paralellik taşır görünmektedir. 1961 Anayasasının getirdiği göreceli özgürlük ortamında, Türkiye'de farklı toplumsal sınıf ve tabakaların da sesleri duyulmaya, talepleri dillendirilmeye ve o güne kadar çok fazla tartışılıp konuşulmayan düşünceler seslendirilmeye başlanmıştır. Bu gelişmenin, radyo ve televizyonun yayınlarını da etkilediği, ülkenin sorunları, alternatif çözüm önerilerinin yayınlarda yer aldığı görülmektedir. Sağ partilerin, TRT'nin özerkliğini

⁵⁵⁹ MARDİN: a.g.e, s. 181–188

kabullenemeyişleri, o güne kadar söylenmeyen, dile getirilmeyen sorunların, düşüncelerin, çözüm önerilerinin mikrofona, ekrana getirilmesinin, bir anlamda sapma olarak değerlendirilmesine bağlanabilir.

1964'den başlayarak, TRT'nin örgütlenme ve yönetim süreçlerinin incelenmesi, Kurumla siyasi iktidarlar arasındaki ilişkinin, zaman zaman çatışmalı, ancak genellikle uyumlu olduğunu gösterir. Özerklik sonrası dönemde, Kurum yönetiminin belirlenmesinde siyasi iktidarların belirleyici olması, Genel Müdürlerin siyasal iktidarlarca göreve getirilip, çeşitli pazarlıklar karşılığı da olsa, görevden alınabilmesi, Kurumun fiilen siyasal iktidarlara bağımlı olmasını getirir. Çalışmanın alanına giren dönemde TRT'nin radyo ve televizyon yayın tekeline sahip olması, siyasi partilerin ilgi ve dikkatinin yoğunlaşmasını arttıran etken olmuştur.

TRT, hemen her dönemde, muhalefet tarafından eleştirilen ve tarafsız davranmamakla suçlanan Kurum olmuştur. Değişen, suçlamayı yapan taraflardır. TRT'nin bir kamu yayın kuruluşu olduğu, hükümetlere değil, devlete bağlı ve tarafsızlığı Anayasa ile öngörülmüş bir Kurum olduğu gerçeği göz ardı edilerek, iktidarların halkla ilişkilerini yürüten, iktidardaki parti ya da partilerin vitrini olması gereken bir yayın kuruluşu olarak çalışması beklenmiştir. TRT yöneticilerinin de, görevlerini genellikle bu doğrultuda algıladıkları, kendilerini göreve getiren hükümetlere karşı sorumlu olduklarını düşündükleri söylenebilir.

Son olarak, kurumsal gelişiminin incelenmesi, Jean Noel Jeanneney'in, radyo ve televizyonların bir merkezden yönetildiği ülkelere ilişkin saptamasının TRT açısından da doğru olduğu söylenebilir. Jeanneney, devlet radyosunun bağımsız olduğu ülkelerle, televizyona sıkı sıkıya bağlı kaldığı ülkeleri birbirinden ayırmak gerektiğine işaret eder. Belçika, İspanya, İtalya gibi, radyo ve televizyonun birlikte yönetildiği ülkelerde, radyonun kötü durumda olduğunu, çünkü tasarruf yapılması gerektiğinde, en rahat radyo üzerinden yapıldığını söyler. Bunun sebebi de, radyonun, siyasetçilerde çok daha az tutku uyandırıp, dikkatlerini daha az çekmesidir.⁵⁶⁰ Türkiye'de de televizyonun yayına başlaması ve yayın alanının genişlemesinden sonra kamuoyunun ve politikacıların dikkati televizyona çevrilmiştir. Dikkatin ve ilginin radyodan televizyona kayması, TRT yöneticileri için

⁵⁶⁰ JEANNENEY, Jean Noel: *Başlangıcından Günümüze Medya Tarihi*, Çev: Esra Atuk, Yapı Kredi Yayınları, 1. basım, İstanbul, 1998, s. 255

de söz konusudur. Televizyonun görsel niteliğiyle, izleyicinin ilgisini çekmesi yanında, radyonun, televizyona göre yerleşmiş ve köklü bir geleneğinin olması da, Kurum yönetimlerinin, televizyonun yapım ve teknik sorunlarıyla daha çok ilgilenmesini gerektirir.

KAYNAKÇA:

Kitaplar:

- AHISKA, Meltem: *Radyo'nun Sihirli Kapısı, Garbiyatçılık ve Politik Öznellik* Metis Yayınları, İstanbul, 2005
- AHMAD, Feroz: *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2005,
- AHMAD Feruz ve Bedia Turgay: *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945–1971*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976
- AKARCALI, Sezer: *Türkiye'de Kamusal Radyodan Özel Radyo ve Televizyona Geçiş Süreci* Punto Matbaacılık, Ankara, 1997
- AKARCALI, Sezer: *Radyo ve Televizyonda Türk Dış Yayınları*, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2003
- AKSOY, Muammer: *Partizan Radyo ve DP*, “Demokrasi ve DP” , Ayyıldız Matbaası, Ankara 1960,
- AKSOY, Metin: *Tek Başına Orkestra: Mahmut Tali Öngören*, Türkiye İnsan Hakları Vakfı Yayınları, Ankara, 2002
- AKTAR, Cengiz: *Türkiye'nin Batılılaştırılması*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993
- ALDIKAÇTI, Orhan: *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*. Fakülteler Matbaası, 4. Baskı, İstanbul, 1982,
- ALEMDAR, Korkmaz- KAYA Raşit: *Kitle İletişiminde Temel Yaklaşımlar*, Savaş Yayınları, Ankara, 1983
- ALEMDAR, Korkmaz-ERDOĞAN, İrfan: *İletişim ve Toplum*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990,
- ALEMDAR, Korkmaz- KAYA Raşit: *Radyo Televizyonda Yeni Düzen. Dünya Deneyi ve Türkiye'deki Arayışlar*. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Ankara, 1993
- ALEMDAR, Korkmaz: *Cumhuriyetin 80. Yılında Türkiye'de Radyo ve Televizyon Yayıncılığı Paneli*, RTÜK- Çankaya Üniversitesi, 23 Ekim 2003, Ankara,
- ALTUĞ, Kurtul: *12 Mart ve Nihat Erim Olayı*, Yedigün Yayınları, İstanbul, 1973

“Anayasa Işığında Kanun Hükmünde Kararnameler Ve İsmail Cem’in Durumu,”
Türkiye Gazeteciler Sendikası Ankara Şubesinde 2 Şubat 1975
tarihinde düzenlenen açık oturum.

ARCAYÜREK, Cüneyt: *Demirel Dönemi: 12 Mart Darbesi, 1965–1971*, Bilgi
Yayınevi, 3. Baskı, Ankara, 1992

AREN, Sadun: *TİP Olayı (1961- 1971)* Cem Yayınevi, İstanbul, 1993

AREN, Sadun: *Puslu Camın Arkasından*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2006

ASNA, Alâeddin: *Önce İletişim Vardı, “Ustalar Ne Diyor?”*, Derin Yayınları,
İstanbul, 2003

AVCIOĞLU, Doğan: *Türkiye’nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)* C:1, 3.Baskı, Ankara,
1969

AZİZ, Aysel: *Radıyo ve Televizyona Giriş*, A.Ü.SBF Yayınları, Basın ve Yayın
Yüksek Okulu Yayınları, Ankara, 1976

BODIN, Louis: *Aydınlar*, Çev. Mehmet Dünder, AYKO Yayınları, Ankara, 1984

BORATAV, Korkut: *Türkiye İktisat Tarihi, 1908- 2002*, İmge Kitabevi Yayınları, 9.
Baskı, Ankara, 2005,

BURNS, Edward Mc Nall: *Çağdaş siyasal Düşünceler (1850-1950)* Çev.Alâeddin
Şenel, Birey ve Toplum Yayınları, gözden geçirilmiş 2. Baskı,
Ankara, 1984

CANKAYA, Özden: *Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi: TRT, 1927-2000*, YKY,
İstanbul, 2003

CEM, İsmail: *TRT’de 500 Gün*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1975

CEVİZCİ, Ahmet: *Felsefe Sözlüğü*, Ekin Yayınları, Genişletilmiş 2.Baskı, Ankara,
1997

CHOMSKY, Noam: *Medya Denetimi*, Çev: Elif Baki, Everest Yayınları, 2. Baskı,
İstanbul, 2008

ÇAVDAR, Tevfik: *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi, 1839- 1950*, İmge Kitabevi
Yayınları, Ankara, 1995

ÇAVDAR, Tevfik: *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi, 1950-1995*, İmge Kitabevi
Yayınları, Ankara, 1996

ÇAVDAR, Tevfik: *Türkiye Ekonomisinin Tarihi, 1900- 1960*, İmge Kitabevi
Yayınları, Ankara, 2003

- ÇİFTÇİ, Ahmet: *Uluslar arası Hukuk Açısından Radyo ve Televizyon Hukuku*, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, Ankara 1999
- DİNÇMEN, Gülben: *Radyolu Yıllar*, Geniş Kitaplık Yayınları, İstanbul, 2007
- DURSUN, Davut: *12 Mart Darbesi*, Şehir Yayınları, İstanbul, 2003
- ERDOĞAN, İrfan: *İletişim, Egemenlik, Mücadeleye Giriş*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997
- ERİM, Nihat: *12 Mart Anıları*, Günlükler 1925-1979, Yayına Haz: Raşit Çavaş, YKY, İstanbul, 2007
- EROĞUL, Cem: *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1970
- FAİK, Bedî: *Matbuat, Basın derken... Medya*. Doğan Kitabevi Yayınları, C.4, İstanbul, 2001
- FISKE, John: *İletişim Çalışmalarına Giriş*, Çev: Süleyman İrvan, Bilim ve Sanat Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2003
- GERGER, Adnan: *12 Eylül Sürgünleri*, Babil Yayınları, İstanbul, 2004
- GEVGİLİLİ, Ali: *Yükseliş ve Düşüş*. Bağlam yayınları, Araştırma Dizisi, 2.Baskı, İstanbul 1987
- GEVGİLİLİ, Ali: *Türkiye’de Yenileşme Düşüncesi, Sivil Toplum, Basın ve Atatürk*, Bağlam Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 1990
- GEVGİLİLİ, Ali: *Türkiye’de Yenileşme Düşüncesi, Sivil Toplum, Basın ve Atatürk*. Bağlam Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 1990
- GLASNECK, Johannes: *Türkiye’de Faşist Alman Propagandası*. Çev: Arif GELEN, Onur yayınları, Ankara, (t.y)
- GRAMSCI, Antonio: *Aydınlar ve Toplum*, Çev: V.Günyol, F.Edgü, B.Onaran, Alan yayıncılık, İstanbul, 1985
- GÜLİZAR, Jülide: *TRT Meydan Savaşı*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1995
- GÜRCAN, Öner: *Ben İhtilalciyim: Fethi Gürcan*, Süvari Yayıncılık, Ankara, 2005
- HALL, Stuart - LUMLEY, Bob - McLENNAN, Gregor: *Siyaset ve İdeoloji “Gramsci”*, Çev: Sadun Emrealp, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1985

- İLAL, Ersan: *Radyo Hürriyeti, Özerklik ve 1961 Anayasası*. İstanbul Üniversitesi Yayınları, Sulhi Garan Matbaası Varisleri Koll. Şti. İstanbul 1972
- JEANNENEY, Jean Noel: *Başlangıcından Günümüze Medya Tarihi*, Çev. Esra Atuk, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998,
- KARATAŞ, Şaban: *TRT Kavgası*, Emek Matbaacılık, İstanbul, 1978
- KARPAT, H. Kemal: *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1967
- Kasım Gülek*, Ulus Basımevi, 1951 (Broşür)
- KAYA, Raşit: *İktidar Yumağı, Medya-Sermaye-Devlet*. İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2009,
- KAYALI, Kurtuluş: *Ordu ve Siyaset (27 Mayıs- 12 Mart)*, İletişim Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 2005
- KEANE, John: *Medya ve Demokrasi*, Çev. Haluk Şahin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1992
- KEJANLIOĞLU, Beybin: *Türkiye’de Medyanın Dönüşümü*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004
- KEJANLIOĞLU, Beybin: *Frankfurt Okulu’nun Eleştirel Bir Uğrağı: İletişim ve Medya*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2005
- KEYDER, Çağlar: *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*. İletişim Yayınları, 10.baskı, İstanbul, 2004
- KOCABAŞOĞLU, Uygur: *Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna(TRT Öncesi Dönemde Radyonun Tarihsel Gelişimi ve Türk Siyasal Hayatı İçindeki Yeri)* A.Ü.SBF Yayını, Ankara,1980
- KONGAR, Emre: *Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1997
- KÖKER, Levent: *Demokrasi Üzerine Yazılar*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1992
- KÖKSAL, Ülker: *TRT Kurumunun Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Kalkınmamızdaki Rolü*, TRT Basılı Yayınlar Müdürlüğü, Ankara, 1970
- MARDİN, Şerif: *Türk Modernleşmesi*, Derleyenler: Mümtazer Türköne/Tuncay Önder, İletişim Yayınları, 17. baskı, İstanbul, 2007
- MARX, Karl-ENGELS, Friedrich: “ Komünist Manifesto” *Komünist Manifesto ve Hakkında Yazılar*, Çevirenler: Nail Satlıgan, Tektaş Ağaoğlu, Olcay Göçmen, Şükrü Alpagut, Yordam Kitap, 2. Baskı, İstanbul, 2008

- MATTELART, Armand ve Michele: İletişim Kuramları Tarihi, Çev: Merih Zılloğlu, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2006
- MERT, Nuray: *Türkiye’de Merkez Sağın Kısa Tarihi*, Selis Kitaplar, İstanbul, 2007
- McQUAIL, Denis-WINDHALL, Sven: *Kitle İletişim Modelleri*, Çev: Konca Yumlu, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997
- MUTLU, Erol, ÇAPLI, Bülent, KEJANLIOĞL, D.Beybin, ÇELENK, Sevilay, ADAKLI, Gülseren, PEKMAN, Cem, TALİMCİLER, Ahmet: *Medya Politikaları*, Der: D. Beybin Kejanlıoğlu, Sevilay Çelenk, Gülseren Adaklı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2001
- MUTLU, Erol: *Televizyon ve Toplum*, TRT Eğitim Dairesi Başkanlığı, Ankara, 1999,
- MUTLU, Erol: *Kitle İletişim Kuramları*, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2005
- OSKAY, Ünsal: *Toplumsal Gelişmede Radyo ve Televizyon (Geri Kalmışlık Açısından Olanaklar ve Sınırlar)* A.Ü. SBF Yayınları No: 410, Basın ve Yayın Yüksek Okulu Yayınları, Ankara, 1978
- ÖNGÖREN, Mahmut Tali: *İletişim Notları*, ÇGD Yayınları, Ankara, 1995
- ÖNGÖREN, Mahmut Tali: *Ayıptır Söylemesi “TRT’nin İçinden”*, YAZKO Yayınları, İstanbul, 1983
- ÖZAKMAN, Turgut: *Radyo Notları*, TRT Basılı Yayınlar Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1969
- ÖZDAĞ, Dr. Ümit: *Menderes Döneminde Ordu Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*. Boyut Kitapları, 2.Baskı, İstanbul, 2004
- ÖZTÜRK, Kazım: *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, 1966,
- ÖZTÜRK, Kazım: *1975 Değişiklikleriyle Gerekçeli Anayasa*, Ankara, 1975
- SARMAŞIK, Jale: *Türkiye’de Radyo ve Televizyon Düzeni(1927–2000)*, Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2000
- SAYBAŞILI, Kemali: *Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar*, Doruk Yayıncılık, Ankara, 1999
- SCHICK, İrvin Cemil ve TONAK, Ertuğrul Ahmet (Der): *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Der: Belge Yayınları, Bilim Dizisi, İstanbul 1990
- SKINNER, Quentin: *Çağdaş Temel Kuramlar*, çev: Ahmet Demirhan, Vadi Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 1997

- SMITH, Anthony, D: *Toplumsal Değişme Anlayışı*, Çev. Prof. Dr. Ülgen Oskay, Gündoğan Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1996
- SOLAK, İsmet (Der.): *İsmail Cem Dosyası*, Anka Yayınları, Ankara 1975,
- Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, C.6, İletişim Yayınları, 1988,
- SOYSAL, Mümtaz: *100 Soruda Anayasa'nın Anlamı*. Gerçek Yayınevi, 3. Baskı, İstanbul 1976,
- STEVENSON, Nick: *Medya Kültürleri, Sosyal Teori ve Kitle İletişimi*, Çev: Göze Orhon, Barış Engin Aksoy, Ütopya Yayınları, Ankara, 2008
- ŞAHİN, Haluk: *Johnson Mektubu*, Gendaş Yayınları, İstanbul, 2002
- ŞEN, Serdar: *Cumhuriyet Kültürünün Oluşum Sürecinde Bir İdeolojik Aygıt Olarak Silahlı Kuvvetler ve Modernizm*, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1996
- ŞENSOY, Naci: *Cumhuriyetin 80. Yılında Türkiye'de Radyo ve Televizyon Yayıncılığı*. RTÜK-Çankaya Üniversitesi Paneli, 23 Ekim 2003, RTÜK yayını, Ankara, 2004
- TANÖR, Prof. Dr. Bülent: *İki Anayasa(1961–1982)*, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1986
- TAŞER, Cengiz: *Radyonun Organizasyonu ve Özerkliği- Mukayeseli Bir Anayasa Hukuku Araştırması*, TRT Basılı Yayınlar Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1969
- TEKELİ, İlhan- İLKİN, Selim: *Cumhuriyetin Harcı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004
- TEKİNALP, Şermin- UZUN, Ruhdan: *İletişim Araştırma ve Kuramları*. Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş, 2. Baskı, Ankara, 2006
- THERBORN, Göran: *İktidarın İdeolojisi ve İdeolojinin İktidarı*, Çev: İrfan Cüre, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989
- TİMUR, Taner: *Osmanlı Kimliği*, Hil Yayın, 2. Baskı, İstanbul, 1994
- TİMUR, Taner: *Çok Partili Hayata Geçiş*. İmge Kitabevi Yayınları, 3.Baskı, Ankara, 2003
- TOKGÖZ, Oya: *Türkiye ve Ortadoğu Ülkelerinde Radyo-Televizyon Sistemleri* (Mukayeseli Bir Araştırma) A.Ü. SBF Yayınları, Ankara, 1972
- TOPUZ, Hıfzı, M.T. ÖNGÖREN, A.AZİZ ve M. ÖNEN: *Yarının Radyo ve Televizyon Düzeni: Özgür, Özerk ve Çoğulcu Bir Alternatif*, İLAD ve TÜSES Yayını, İstanbul, 1990

- TOPUZ, Hıfzı: *Elveda Afrika, Hoşça Kal Paris*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005
- TOURAINÉ, Alain: *Demokrasi Nedir?* Çev. Olcay Kunal, Y.K.Y, İstanbul, 1997
- TÖR, Vedat Nedim: *Yıllar Böyle Geçti*, YKY, İstanbul, 1999
- TRT Kültür, Sanat ve Bilim Ödülleri, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1970
- TUĞRUL, Semih: *Türkiye’de Televizyon ve Radyo Olayları*. Koza Yayınları, İlgi Dizisi, İstanbul, 1975,
- Uluslararası Anlayışın Güçlendirilmesi ve İnsan Haklarının Yaygınlaştırılmasında Kitle İletişim Araçlarının Katkısı*, Seminer, 16 Mayıs 1980, UNESCO- Hacettepe Üniversitesi,
- WILLIAMS, Raymond: *İkibin’e Doğru*, İngilizce’den Çev: Esen Tarım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1989
- YAZICI, Ali Nihat: *Kamu Yayın Kurumları ve Yeniden Yapılanma*, Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Ankara, 1999
- YAVUZALP, Ercüment: *Menderes’le Anılar*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1991
- YAYLAGÜL, Levent: *Kitle İletişim kuramları, Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar*. Dipnot Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 2008
- YETKİN, Çetin: *Türkiye’de Askerî Darbeler ve Amerika*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, 2. Baskı, Antalya, 2006,
- YERASİMOS, Stefanos: *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, C.III: 1. Dünya Savaşından 1971’e, Belge Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 2005

Makaleler:

- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali: “Aşırı Milliyetçi Sağ”, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Der: İrvın Cemil Schick ve E. Ahmet Tonak, Belge Yayınları, Bilim Dizisi, İstanbul 1990
- ALEMDAR, Korkmaz: “ Türkiye Radyo Televizyon kurumunun Geçirdiği Bazı Aşamalar Üzerine Bazı Görüşler” *İletişim*, 1981/1
- AZİZ, Aysel: “Yeni TRT Yasası”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* Cilt: XXVII- No.4’den Ayrı Bası, Ankara, 1973
- BAYANSAL, Sinan: “...Ve Burası TRT”, *TRT-DER*, Yıl :1, sayı: 2, 30.1.1978

- BELGE, Murat(Ahmet Samim) : “Sol” *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Der: İrvın Cemil Schick ve E. Ahmet Tonak, Belge Yayınları, Bilim Dizisi, İstanbul 1990
- ÇEÇEN, Anıl: “TRT Danışıyor mu?” *TRT-DER, Aylık Meslek ve Örgüt Dergisi*, Yıl:1, S.2, 30.1.1978
- ÇİGDEM, Ahmet: “Türk Batılılaşması’nı Açıklayıcı Bir Kavram: Türk Başkalığı. Batılılaşma, Modernite ve Modernizasyon.” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, 3. Cilt: *Modernleşme ve Batıcılık*, İletişim Yayınları, 3. baskı, İstanbul, 2004,
- DAVER, Bülent: “Atatürk’te Bilim ve Fen Kavramları ve Çağdaşlaşma” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 32, Cilt XI, Temmuz 1995
- DİNÇER, Mahir: “Çagdaş Türk Sanat müziği ve Çok Sesli Müzikler Şubesinin Raporu”, *TRT-DER*, Yıl:1, Sayı:7-8,
- DURSUN, Turan: “Radyo Yayınlarının Daha Sağlıklı Olmasının Koşullarından Bazıları”, *TRT-DER*, Yıl:1, S.5, 1.5.1978
- ERCAN, Filiz: “Türkiye Radyolarında Kadına Yönelik Programlar”, *TRT-DER* Yıl:1, S.2,
- EROĞUL, Cem: “Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945–71” *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Der: İrvın Cemil Schick ve E. Ahmet Tonak, Belge Yayınları, İstanbul 1990
- HANİOĞLU, M.Şükrü: “ Osmanlı Aydınındaki Değişme ve Bilim”, *Toplum ve Bilim*, 27 Güz 1984
- KABALAK, Beldan : “Ankara Radyosu Yapımcılarının Sorunları”, *TRT-DER*, Yıl:1, S.6, 1.6.1978, (TRT Çalışanları Forumu Özel sayısı)
- KABALAK, Beldan: “TRT’nin Yayın Politikası” , *TRT-DER*, Yıl:1, S.7-8, 1.8.1978/1.9.1978, (Yayın Forumu Özel sayısı)
- “Kadın Dünyası”, *Radyo-Televizyon*, Haftalık program, yorum, aktüalite dergisi, S.1, 15-22 Haziran 1975,
- KEJANLIOĞLU, Beybin: “Radyo-Televizyon Yayıncılığı Siyasası”, www.bianet.org, 7.4.2001
- KEYDER, Çağlar: “İktisadî Gelişmenin Evreleri”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İktisadî Düzen ve Sorunları, C.4, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985

KEYDER, Çağlar: “ Türkiye’de Demokrasinin Ekonomi Politikası” *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Der: İrvin Cemil Schick ve E. Ahmet Tonak, Belge Yayınları, Bilim Dizisi, İstanbul 1990

KOÇAK, Cemil: “Siyasal Tarih (1923–1950)”, *Türkiye Tarihi 4- Çağdaş Türkiye 1908–1980*, (Derleme) Yay. Yön. Sina AKŞİN, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989

KUTLAR, Sonya: “Türkiye’de İşçi Hareketi ve TİP(1960–1971) *Cumhuriyet Döneminde Siyasal Düşünce ve Modernleşme*, Türk Sosyal Bilimler Derneği, 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, İmaj Yayınevi, Ankara, 2002

Prof. Dr. MUTLU, Erol :“TRT'ye Genel Müdür Aranıyor” *Radikal* 2, 29.6.2003

OKTAY, Cemil: *Modernleşme Sürecinin Evrensel Özellikleri*, www.felsefeekibi.com

OYAL, Erkan: “TRT’de Demokratikleşme” *TRT-DER*, Yıl :1, S. 2

ÖZDEN, Mehmet: “Türkiye’de Halkçılığın Evrimi” *Sosyal Bilimler Dergisi*, S.16, 2006,

ÖZDEMİR, Hikmet: “*Siyasal Tarih*”, *Türkiye Tarihi 4- Çağdaş Türkiye 1908–1980*, (Derleme) Yay. Yön. Sina AKŞİN, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989

ÖZLEM, Doğan:”Türkiye’de Pozitivizm ve Siyaset” *Modernleşme ve Batıcılık*, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C: 3, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2004

PINAR, Ahmet : “Yayın Politikasında Temel Taşlar”, *TRT-DER*, Yıl:1, S.7-8

“Radyo Yayınları”. *TRT-DER*, Yıl:1, S.7-8,

SCHİCK, İrvin Cemil ve TONAK, Ertuğrul Ahmet: “Uluslararası Boyut: Ticaret, Yardım ve Borçlanma”, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Der: İrvin Cemil Schick ve E. Ahmet Tonak, Belge Yayınları, Bilim Dizisi, İstanbul 1990

SERASLAN; Meral: “Türkiye’nin Siyasal Ortamında Özerklik Kavramı ve TRT Kurumunun Özerklik Dönemi (1964-1972)”, *Selçuk İletişim Dergisi*, S.5, Temmuz 2001

SÜRAT, Erdoğan (Der.): “Dünyada Kültür Radyoları” *Yayınılık*, Temmuz 1975, S.4

ŞAHİN, Haluk: “ TRT’deki 500 Başarılı Gün”, www.bianet.org

TEKELİ, İlhan: “Türkiye’de Siyasal Düşüncenin Gelişimi Konusunda Bir Üst Anlatı.” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, 3. Cilt: *Modernleşme ve Batıcılık*, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2004,

“TRT-DER ’in Çalışanlar Adına Yeni Hükümetten Talepleri.” *TRT-DER*, Yıl :1, S. 2

“TRT VII. Genel Danışma Kurulu Toplandı” *TRT Yayıncılık ve Haberleşme*, Ekim 1978, S.43

TUNA, İkbâl: “Bir Kurtuluş Reçetesi: MODERNLEŞME”, www.derindusunce.org

TUNCAY, Mete: “ Siyasal Tarih: 1950–1960” *Türkiye Tarihi 4- Çağdaş Türkiye 1908–1980*, (Derleme) Yay. Yön. Sina AKŞİN, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989

“Ülkemizde Radyo ve Televizyonun Genel Çizgisi”, *Elektrik Mühendisliği Dergisi*, Ocak 1975, S.217

VARLIK, Bülent: “Türkiye’de Radyo Yayınlarının İlk Yıllarına İlişkin Üç Belge” *İletişim*, A.İ.T.İ.A Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Yayın Organı, 1981/1, Ankara, 1981

VURAL, Sacide: Yayın Kurumlarında Yönetime katılma ve TRT Örneği, *Amme İdaresi Dergisi*, C: 22, S.2, Ankara: Haziran1989

YEMİŞÇİ, Şensu: “Radyo-Televizyonun Toplumsal Önemi ve TRT”, *Elektrik Mühendisliği Dergisi*, Ocak 1975, S.217

YOKSULBAKAN, A. Refik: “TRT Haber Politikası”, *TRT-DER*, Yıl:1, S.7-8

TRT ile İlgili Yayınlar:

ABİSEL, Nilgün ve GELGÜN, Necla: *Ankara Radyosu Köy Yayınlarında İşlenen Konular*, TRT Program Etüd ve Planlama Dairesi Yayınları, Ankara, 1971

AZİZ Aysel: *Radyo ve Köy Yayınları*, TRT Merkez Program Dairesi Servis Yayınları, Ankara, 1968

DEMİRHAN, Hüseyin: *Eğitici Yayınlarla İlişkin Genel Görüşler, 1971 Yılı Plân Ön Taslağı Araştırma Raporu*. TRT Genel Müdürlüğü Program Etüd ve Plânlama Dairesi Yayınları, Ankara 1971

DEMİRHAN, Hüseyin: *Kültür Yayınları*, TRT Genel Müdürlüğü Etüd ve Plânlama Dairesi Yayınları, Ankara, 1971

KÖKSAL, Ülker: *TRT Kurumunun Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Kalkınmamızdaki Rolü*, TRT Basılı Yayınlar Müdürlüğü, Ankara, 1970

SÜERDEM OSMAN, Nilüfer: *Radyo ve Halk Eğitimi*, TRT Merkez Program Dairesi Yayınları, Ankara, 1970,

TRT Danışma Kurulları, TRT Merkez Program Dairesi, TRT Basılı Yayınlar Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1969

TRT, 359 Sayılı Kanun Gerekçesi ve Görüşme Tutanakları

TRT, Düünden Bugüne Radyo Televizyon 1927–1990, Ankara, 1990,

TRT, Program Planlama İlke ve Amaçları, TRT Basılı Yayınlar Müdürlüğü Yayınları,

Türkiye Radyoları Program Dergisi, 1 Ocak- 16 Ocak 1965, Ajans Türk Matbaası, Ankara)

TRT, Yüksek Denetleme Kurulunun Türkiye Radyo Televizyon Kurumu 1.3.1965-31.12.1965 Dönemi Raporuna, Türkiye Radyo-Televizyon Kurumunun Cevabı, Teksir

TRT, Bölgesel Danışma Kurulu, İzmir Bölge Danışma Kurulu Ön Çalışma Raporu, 23–24 Ocak 1967

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu 1967 Yılı Faaliyet raporu ve Bilançosu, TRT, teksir,

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu, 1969 Yılı Faaliyet ve Bilanço Raporu, TRT, teksir

TRT_Radyolararası 7. Program Toplantısı Tutanakları, C.1, Ankara Radyosu Transkripsiyon Şubesi Müdürlüğü, 1969

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Kuruluş ve Görev Yönetmeliği, 1972,

TRT, 1972 Çalışma Programı ve Bütçesi,

TRT, 1974 Yılı Faaliyet ve Mali Bünye Raporu, Basılı Yayınlar ve Kitaplık Müdürlüğü Yayınları

TRT 1975 Yayın Programı, Genel Müdür Yardımcılığı Yayınları,

1975, 2. Program Dönemi, TRT I ve TRT II Program Yapım Talimatları

TRT IV. Danışma Kurulu Tutanağı, 1975

TRT İç Haberleşme Bülteni, 3 Şubat 1975, S.11.

TRT İç Haberleşme Bülteni, 1 Nisan 1975, S.15.

IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 1. Cilt, Radyo-Televizyon, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara 1976

TRT V. Genel Danışma Kurulu Tutanağı, 1976

TRT Yayıncılık ve Haberleşme Dergisi, Ağustos 1975, S.5,

TRT Yayıncılık ve Haberleşme Dergisi, Kasım 1975, Özel sayı 8

TRT Yayıncılık ve Haberleşme, Ağustos 1977, S.29

TRT Yayıncılık ve Haberleşme, Ekim 1978, S.43

TRT, Ankara İli Radyo Dinleyicileri Araştırması Ayrıntılı Sonuçları, TRT Halk ve Basınla İlişkiler ve Protokol Md. Yayınları, Ankara 1977

TRT Dosyası, Mayıs 1975- Mayıs 1976 (Yeni Haber İş, TÜTED, TUM-DER ve TMMOB)

“TRT’nin Kilometre Taşları” *Türkiye Takvimi*, TRT Yayın Planlama ve Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, 2003, www.trt.net.tr

Yorum 1965, 1966, C.2, 1967, 1969, TRT Basılı Yayınlar Müdürlüğü, Ankara 1965,

Yürürlükteki Mevzuat, TRT Yayını, 1968, C.I.

Dergiler:

Radyo Televizyon, haftalık program-yorum-aktüalite dergisi, 22-29 Haziran 1975, S.2

Radyo Televizyon, 7-13 Temmuz, S.4,

Radyo Televizyon, 14-20 Temmuz 1975, S. 5,

TRT-DER, 1.5.1978, yıl:1, S.5

TRT-DER, Yıl:1, S.7-8, 1.8.1978/1.9.1978, (Yayın Forumu Özel sayısı)

Yayıncılık”-TRT

Yeni Adam, S.8, 19 Şubat 1934

Gazeteler:

Milliyet, 29. 7. 1965; 17.4.1974

Barış, 17.4.1974

Cumhuriyet, 10 Kasım 1981

Hürriyet, 10 Kasım 1981

Tezler:

KAYADOR, Vakur: “*Türkiye’de Radyo Yayın Tekeli Döneminde Siyasal, Toplumsal Yapı- Radyo Programcılığı, Yayıncılığı Etkileşimi.*” Yayınlanmamış Doktora Tezi, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999

ARLI, Alim: “*Oryantalizm ve Occidentalizm Tartışmaları Ekseninde Şerif Mardin*”, Yayınlanmamış yüksek lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara, 2003

Rapor ve dilekçe ve yasal belgeler:

“Anayasa Mahkemesi Kararı” *Resmi Gazete* tarih/sayı: 11.3.1975/15525

Avukat Doğan Tanyer’in, 25 Mayıs 1976 tarihinde Danıştay Başkanlığı’na sunduğu Yürütmenin Durdurulması İstekli dilekçe

Cumhuriyet Savcısı yardımcısı Kazım Arslan’ın hazırladığı İddianame

TRT Merkez Program Dairesi Başkanı Adalet Ağaoğlu’nun, Genel Müdür Haber ve Program Yardımcılığına gönderdiği, 16 Mart 1970 tarih ve 063-8/821 sayılı rapor

Yayın Bandları:

Birleşmiş Milletler Saati: Ankara Radyosu Diskoteği Plak no: 872.

Birleşmiş Milletler’de Bu Hafta,

TBMM’de Atlantik Paktı Görüşmeleri

Atlantik Paktı’nın Kuruluş Yıldönümü

Kahramanlar Geçiyor: Ankara Radyosu Diskoteği, Plak no: 81, 420, 763, 961.

NATO Sergisi Açılış Programı

NATO Hakkında Konuşma

Noel Programı: Ank.Rd.diskoteği, 64,65,69 nolu plakları.

Türkiye’de Marshall Yardımı- Ankara Radyosu Diskoteği, Plak no: 193

Marshall Planı Konuşması: Plak no:409, 569

Türk Basını Bu Hafta Ne Düşünüyor?- Ankara Radyosu Diskoteği, SY A 116 no’lu band.

Yassıada Mahkemeleri - Ankara Radyosu Diskoteği SÖZ A CD 16, 17, 18,19, 21, 22, 23

Yassıada Saati- Ankara Radyosu Diskoteği SÖZ A CD 74, 75, 76, 79, 80, 81, 82, 84

Elektronik Kaynaklar:

www.trt.net.tr/wwwtrt/tarihce

www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ

acikarsiv.ankara.edu.tr/fulltext

www.kongar.org/makaleler

www.academical.org/dergi

www.trt.net.tr/voiceofturkey

EKLER

EK 1: TRT Genel Müdürü Adnan Öztrak'ın, TRT Kurum Teşkilatı'na başlıklı ilk tamimi:

24/ 12/ 1964 tarih ve 359 sayılı kanun 1/ 5/ 1964 tarihinde yürürlüğe girmiş ve Türkiye radyo- Televizyon Kurumu teessüs etmiştir. Anayasamızın 121inci maddesinde öngörülen esaslar dâhilinde kurulan özerk ve tarafsız Kurumun genel müdürlük görevini 11/ 5/ 1964 tarihinden itibaren deruhte etmiş bulunuyorum. Türkiye radyolarında görevli bulunan arkadaşlarımı en iyi hislerle selamlarım.

Kurumumuz, asrımız medeniyetinin insanlık âlemine kazandırdığı en mükemmel ve tesirli araçları, 359 sayılı kanunun 5 inci maddesinde aynen belirtildiği üzere Anayasa'nın dayandığı temel görüş ve ilkelerle Cumhuriyetin niteliklerini benimsetici bu görüş, ilke ve niteliklere uygun düşünce ve davranış tarzını geliştirici bir zihniyetle ve Türk toplumunun çağdaş uygarlık seviyesine erişmesi amacını güden Atatürk devrimlerini ve bu devrimlerin getirdiği dünya görüşü ve yaşama tarzını yerleştirici ve geliştirici bir tutumla, deruhte ettiği hizmetlerde kullanmakla yükümlüdür.

Bu şerefli sorumluluk altında icra edilecek çalışmalarda toplum kalkınması, Türkiye'nin ve asil Türk milletinin mümtaz niteliklerinin tanıtılması hiç şüphesiz müsterek amacımızdır.

Değerli arkadaşlarımın hizmet konumuzun önem ve genişliğini müdrik bulundukları inancım kuvvetlidir. Her teşkilat da bilgi, tesanüt, kolektif çalışma ve vazifede ciddiyet her zaman başarının başlıca amili olmuştur.

Kurumumuz bünyesinde aynı esasların daima hâkim kalması her türlü gayrete değer mertebededir. Ahenkli çalışmanın hazzı bizlerin, verimli hizmetinde bulunmaktan şeref duyduğumuz aziz Türk milletinin olacaktır.

Türkiye radyo ve televizyonlarının her zaman insanlığın ve büyük milletimizin barış ve huzuru hizmetinde olmalarını temenni eder, bütün çalışma arkadaşlarıma başarılar dilerim.

Saygılarımla,

Adnan ÖZTRAK
Genel Müdür

EK .2: 1972 yılında, Radyoların önerdikleri programlar:

Ankara Radyosu:

Sorular Bizden- Puanlar Sizden; Gençler İçin; Bu Yurdun Türküleri; Sanat Dünyası; Destanlar, Halk Ozanları, Halk Deyişleri(Köy Odası); Hafta Sonu (Ev İçin); Mutlu Olmanın yolları(Ev İçin); Genel Bilgiler(Günaydın), Trafik,

Ankara Radyosu Yurt Dışı Yayınlar Şubesi:

Türkçe Yayınlarda:

Hayat Okulu; Tarihten Sayfalar; Köyümüzden Mektup Var; Dün- Bugün- Yarın; Dereden Tepeden; Her İşin Başı Sağlık; Örnek İnsanlarımız; Posta Kutusu; Din ve Ahlâk Konuşması; Üç Kapı Bir Anahtar,

Yabancı Dillerde:

Mesneviden Öyküler; Türkiye'nin Sesi Bilgi Yarışması; Atatürk; 13'e İnanır mısınız?; Türkiye'de Neler Göreceksiniz?,

İstanbul Radyosu:

Çağımızda Teknoloji; Deniz ve Ülkemiz; Tekniğe Açılan kapılar; Canlanan Geçmiş; Değil mi Efendim; Almanya; Anadolu Kitaplığı; Günaydın; Tek Atlı Tekin Olmaz; Köy Odası; Ev İçin; Çocuk Saati; Karma Eğlence Programı, Kentimizde Tiyatro,

Çukurova Radyosu:

Üretimden Tüketime; İçel Folkloru; Kooperatifçilik(Günaydın II); Genel Sağlığı Tehdit Eden Hastalıklar (Ev İçin),

Erzurum Radyosu:

Günaydın(II); Ev İçin; Köy Odası,

Gaziantep Radyosu:

Günaydın; Gaziantep Folklorundan Sayfalar.⁵⁶¹

⁵⁶¹ Program Planlama İlke ve Amaçları, TRT Basılı Yayınlar Müdürlüğü Yayınları. No. 40, s. 40-42

EK.3: 16.6.1975 tarihinde, Bu Yurdun Sesi programına Ardahan'dan gelen bir dinleyici mektubu:⁵⁶²

Bu mektubu yazmaya bizi zorlayan husus, 1974 yılının kurak ve kıtlıkla geçmesi, b.u yılın 1975 yılına da tesiri olması ve bu nedenlerle mağduriyetimizin sonsuz ve tahmin edilmeyecek kadar acil olmasıdır.

Efendim, malum olduğu üzere geçirdiğimiz seninin güz mevsiminden başlayarak, 1975 yılının Mayıs sonuna kadar, otun kilosunun 2,5 lira ve samanın kilosunun 150–200 krş. Olduğu süre boyunca hayvanlarımızı içeride beslemek zorunda kaldık. Bu zorunluluk tam 6 ay sürdü. Hatta geçen sene sonbahar mevsimine kadar hayvanlarını satmak için bekleyip satamayan ve kombinada sıra bulamayanlar mallarını kamyonlara yükletip, Kayseri, Eskişehir, Ankara ve İstanbul'u dolaşmak suretiyle zar zor satarak ancak araba parasını karşılayabildiler. Çoğu zaman da zararla ve hatta hayvanları satamayarak geri getirenlerimiz oldu. Bir kısmımız da hayvanlarımızı Hopa'ya, oradan da Rize, Samsun ve İstanbul, Sakarya'ya dolaştırmak suretiyle kimi zaman da zararla ve satamadan geri getirdik.

Şimdi hep birlikte hesabını yapalım. Bir dana, öküz seviyesine gelinceye kadar 4 yıl geçer. Sözü ettiğimiz dana bu 4 yıl boyunca yalnız 6 aylık kış mevsimlerinde her sene yalnız ot ve saman yiyecektir. Bakım masrafı da 1000 lira olmak üzere, hayvanın yıllık masrafı 3250 lirayı bulur. Dananın öküz olarak satılabilmesi için 4 yıl gerekir. Yani, bir öküz bize 13 bin liraya mal olur. Sadece maliyetine satabilmemiz için öküzün çiftini 26 bin liraya vermemiz gerekir. Ama biz bu olanaklardan mahrumuz. Bu yıl ortalama 4- 5 bin liraya gidiyor öküzün çifti. Fakat istenilen zamanda alıcı bulamıyoruz. Satış, tüccarın keyfine göredir.

Kars ilimizde et kombinasyonundan destek göremiyoruz. Sıra bulamıyoruz. Yetkililer bizimle ilgilenmiyorlar. Sözü geçen ağalar da kendi çıkarlarını düşündüklerinden bize öncü olmuyorlar, derdimizi kimselere iletmiyorlar. Meseleyi hiç kimse kamuoyuna açıklamak istemiyor.

Ulaşım bir ülkenin sinir ve kan damarları sistemi gibidir. Biz ezelden beri yoldan mahrumuz. Ülkemizin batı kesiminde 5- 10 km.lik köy yolları asfaltlandığı halde, bizim ana yollarımıza, örneğin Kars- Ardahan ana yolu ile Ardahan- Artvin yollarında kum ve çakıl bile dökülmemiştir. Rus zamanından kalan yollarımız,

⁵⁶² Hıfzı Topuz arşivinden.

bakımsızlıktan kullanılamayacak hale gelmiştir. Halen 108 km. olan Ardahan- Kars ana yolunun kısaltmalarla 65 km. ye düşeceği hesaplanmıştır. Bu kadar kısa mesafeli yolu ancak üç, üç buçuk saatte kat edebiliyoruz. Bu yüzden de batı tüccarı bölgemize gelmemektedir. Ankara'daki siyasilerimiz bize uğramıyorlar. Tek geçim kaynağımız olan hayvanlarımızı ve arpamızı taşraya götürüp satamıyoruz.

Bir da Ardahan köylüleri olarak şu derdimiz var: Hayvancılığın olduğu yerde su olmazsa gelir sıfıra düşer. Köylerde çamurdan geçilmiyor. Köylerimize normal vasıtalar çıkamıyor. Birkaç yıl önce açılan köy yol izleri bakımsızlıktan işlemez hale geldi. Yağ, peynir, yumurta ve yünlerimizi satamıyoruz. Tiftiğe taban fiyatı vuruluyor, kooperatifleri devlet destekliyor, fakat yünlerimizi satamıyoruz.

Çözüm olarak, Ardahan'da bir et kombinası şubesi açılmasını, ana ve tali yolların bakımına acilen önem verilmesini, Ardahan-Artvin ve Ardahan-Kars yolunun acilen düzeltilmesinin ele alınmasını önemle rica ederiz.

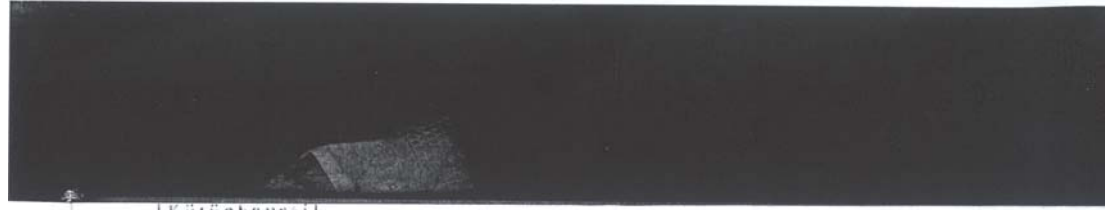
Tüm Ardahan ve çevre köyleri adına

Rüstem Çiftçi

Haydar Çakmak

Ahmet Aras

EK-4: 17.05.1975 tarih ve 15239 sayılı Resmi Gazete'den, TRT Genel Müdürü İsmail Cem'in Görevden Alınmasına İlişkin Kanun Hükmünde Kararname.

Kütüphane
m. 1.65

T.C. Resmî Gazete

Kuruluş Tarihi : (7 Teşrinievvel 1336) - 7 Ekim 1920

Yönetim ve yazı işleri için Başbakanlık Neşriyat ve Müdevvenat Genel Müdürlüğüne başvurulur	17 MAYIS 1975 CUMARTESİ	Sayı : 15239
--	----------------------------	--------------

KARARNAMELER

Karar Sayısı : 7/9892

Başka bir göreve atanmak üzere ve ilişik gerekçe açıkça belirtilen sebeplerle millî güvenlik ve kamu düzeni bakımından gerekli görüldüğünden, TRT Genel Müdürü İsmail Cem İpekcî'nin görevinden alınması; 359 sayılı Kanunun 1568 sayılı Kanunla değişik 9 uncu maddesinin üçüncü fıkrasına göre, Bakanlar Kurulunca 30/4/1975 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI
FAHRI S. KORUTÖRK

Başbakan S. DEMİREL	Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı Prof. Dr. N. ERBAKAN	Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı Prof. Dr. T. FEYZİOĞLU
Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı A. TÜRKEŞ	Devlet Bakanı S. ÖZTÜRK	Devlet Bakanı H. AKSAY
Devlet Bakanı M. K. ERKOYAN	Devlet Bakanı G. KARACA	Adalet Bakanı İ. MÜFTÜOĞLU
Millî Savunma Bakanı F. MELEN	İçişleri Bakanı O. ASILTÜRK	Dışişleri Bakanı İ. S. ÇAĞLAYANGİL
Maliye Bakanı Doç. Dr. Y. ERGENEKON	Millî Eğitim Bakanı A. N. ERDEM	Bayındırlık Bakanı F. ADAK
Ticaret Bakanı H. BAŞOL	Sağ. ve Sos. Y. Bakanı Dr. K. DEMİR	Güm. ve Telcel Bakanı O. ÖZTRAK
Gıda - Tar. ve Hav. Bakanı Prof. K. ÖZAL	Ulaştırma Bakanı N. MENTEŞE	Çalışma Bakanı A. T. PAKSU
Sanayi ve Tek. Bakanı A. DOĞRU	En. ve Tab. Kay. Bakanı S. KILIÇ	Turizm ve Tan. Bakanı L. TOKOĞLU
İmar ve İskân Bakanı N. OK	Köy işleri Bakanı V. POYRAZ	Osman Bakanı T. KAPANLI
Genç. ve Spor Bakanı A. S. EREK	Kültür Bakanı R. DANIŞMAN	Sosyal Güvenlik Bakanı A. M. ABULM

GEREKÇE

Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu, insan haklarına dayanan, millî, demokratik, lâik ve sosyal hukuk devleti olan Cumhuriyetimizin, hizmet tekeline sahip millî yayın organıdır.

Radyo ve Televizyon, bu hüviyeti ile, Anayasa'da ve Kuruluş Kanununda öngörülen esaslara sâdik kalarak çalışmak ve millî bir yayın organı olduğunu gözden uzak tutmamak durumundadır.

Anayasa, Kurumun uyması gerekli temel ilkeleri 121 inci maddenin 3 üncü fıkrasında şöyle belirtmiştir:

«Haber ve programların seçilmesinde, işlenmesinde ve sunulmasında ve kültür ve eğitime yardımcılık görevinin yerine getirilmesinde, Devletin ülkesi ve milleti ile bütünlüğünün, insan haklarına dayanan millî, demokratik, lâik ve sosyal Cumhuriyetin, millî güvenliğin ve genel ahlâkın gereklerine uyulması, haberlerin doğruluğunun sağlanması esasları ile organların seçimi yetki, görev ve sorumlulukları kanunla düzenlenir.»

Anayasa yapıcısı ve kanun koyucu, TRT'nin uymakla yükümlü olduğu bu esasları tesbit ettikten sonra, bunları uyulmasının denetimini, değişik organlara görev olarak vermiştir. 359 sayılı Kanunun değişik 9 uncu maddesinin 2 nci fıkrası, Kurumun ana sorumluluğunu Genel Müdüre yüklerken, aynı maddenin 3 üncü fıkrası, «Millî güvenliğin, kamu düzeninin veya Devletin dış güvenliğinin gerekli kıldığı hallerde Bakanlar Kuruluna Genel Müdürü görevden alması yetkisini vermiştir.

Oteyandan 359 sayılı Kanunun değişik 9 uncu maddesinin 5 inci fıkrasında Genel Müdür olabilecek kimselerin nitelikleri belirlenirken, başlıca niteliklerden biri olarak, «bu görevi yerine getirebilecek ehliyet, bilgi ve tecrübe sahibi olmak» niteliği aranmıştır.

Anayasa'nın 121 inci maddesi ve buna dayanılarak çıkarılan 359 sayılı Kanun, Genel Müdürün seçimi ve nitelikleri konusunda bu derece hassas esaslar getirirken, Kurum yönetimini belirli siyasi veya ideolojik bir görüşe teslim etmemek amacını gütmüştür.

15/2/1974 de TRT Yönetimi kendisine teslim edilen İsmail Cem İpekcî, Kurum Yönetimine gelinceye kadar birgün bile Devlet hizmetinde bulunmamış ve «ehliyet, bilgi ve tecrübe sahibi olmak» bakımından kanunun aradığı nitelikleri iltisab etmemiştir. İsmail Cem İpekcî kanunun aradığı niteliklere sahip bulunmadığı gibi, millî güvenlik açısından TRT'nin başında tutulmasını sakıncalı kılan nitelikler taşımaktadır.

İsmail Cem İpekcî, Türk Ceza Kanununun 146 ncı maddesine göre yargılanıp mahkûm edilen ve cezaları Türkiye Büyük Millet Meclisince onaylanıp infaz olunan Marksçı-Leninçi anarşi eylemlerinin millîtanlarına sevgi ve övgü ifade eden ve bu millîtanları kahraman gibi gösterip, davranışlarını «Çağımıza yakışan vakur davranışlar» olarak niteleyen yazılar yazmıştır. (Örnek : 12 Mart adlı kitabın 288-290 sahifeleri ve 288 inci sahifedeki dip notu)

İsmail Cem İpekcî aynı kitabın 35 inci sahifesinde yer alan «TIP'in On Yılı» başlıklı yazısında, Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatılan TIP'in uyguladığı muhalefeti övmekte ve aydın haysiyeti, aydın kişiliği ve sosyalist partinin emirlerine itaat konusunda, son derece dikkate

değer olan ve kendisinin millî güvenlik açısından TRT'nin başında tutulmasının imkânsızlığını ortaya koyan şu görüşleri ileri sürmüştür:

«Sosyalizmin temel kurallı, eğer devrim olacaksa devrimci partinin mutlak olacağı şeklindedir... Sosyalizmin mücadelesine girenler partinin üstünlüğünü ve doğruluğunu kabullenmek zorundadırlar. Bu zorunluk ister sağma, ister dogmatik, ister yanlış olsun, ister aydın hayseyleyle ve kişiliği ile bağdaşmasın, sosyalizmin tecrübesi ve tarihî - belki de katlanılması çok güç olan - bu şartı, sosyalizmin başarısı için mutlak bir kural olarak getirmektedir.»

İsmail Cem İpeki'nin, aynı kitabın 18 inci sahifesinde Devlet Güvenlik Kuvvetleri hakkında ileri sürdüğü şu görüşler de, kendisinin kamu düzeni ve millî güvenlik açısından TRT'nin başında tutulmasının ağır sakıncasını belgeleyecek niteliktedir:

«Bu ülkenin namusu, malı ve canı bize emanettir. Biz, bu toplum polisiyiz ve de yolunuzu çıkan gençleri iyice benzetiriz.

Sizin kolunuzdan tutup götüreceğimize kafanızı kırıp sürükleriz, copla vuracağımıza göğsünüzü kurşunlarız. Sizin yurtlarınıza, ortaçağ talancısı gibi gireriz. Dolabınızı kırıp, kitabınızı yırtar, kızlara saldırırız. Sizi öylesine canınızdan bezdirttik, öylesine çıldırttık ki, elinize silâhı almaya âdetâ biz mecbur ettik. Sonra da hakkınızdan geldik.»

Marxscı - Leninici ihtilâl örgütü mensuplarını öven ve silâhlı anarşi eylemlerine katılanları mazur gösterip Türk Devletinin meşrû güvenlik kuvvetlerini ve kamu düzenini savunmakla görevli devlet memurlarını, ırz dısmanı ve katli gibi göstermeye çalışan bir zihniyetin sahibi olan kimse TRT Genel Müdürü olarak görevde kalırsa, Devlet Radyo ve Televizyonunun, sayısız örneklerle görüldüğü gibi millî güvenlik ve kamu düzeni açısından çok sakıncalı bir duruma sürüklenmesi önlenemez.

Yazılarında 15 - 16 Haziran ayaklanmasına girişenleri öven ve Anayasa Mahkemesinde kapatılan TIP'in etahillerinin ve tutumunun doğruluğunu hemen her olayda ispatladığını iddia eden İsmail Cem İpeki, Türk Devletinin ülkesiyle ve milletiyle bölünmez bir bütün olduğu yolundaki Anayasa İlkesine ters düşen görüşleri de açıkça savunmuştur.

Anayasa'nın temel ilkelere olan millet bütünlüğü anlayışına zıt görüşlerin savunucusu bir kişinin TRT'nin başında bulunmasındaki sakıncalar meydandadır.

İsmail Cem İpeki, TRT Kanunu gereğince aynı zamanda Yönetim Kurulu Başkanı bulunduğu Kurumun yayınlarını kendi felsefesi yönüne sokmak ve Radyo ile Televizyonu, Anayasa'nın 26 ncı maddesindeki esaslara göre «Kamuyuun serbestçe oluşumuna yardım edecek» bir organ olmaktan çıkartıp «Kamuyuun kendi felsefesi istikametinde oluşturan» bir organ durumuna sokmuştur. Bunun için, Kurumun yıllık program planlamasının ilke ve esaslarını da değiştirmiş, 1974 yılı planlamasında, yıllardır uygulanan ve kaynağını Anayasa ile 369 sayılı Kanundan alan esaslardan pek çoğunu çıkartmış; 1975 Program Planlamasında ise bunların tamamını terketmiştir.

TRT'de, Türk ırk ve âdetlerine ve ahlakına aykırı olarak, bir anneyin üniversite çağındaki bakire kızına gençlik bunalımından ancak gayrimişrû münasebetle kurtulabileceğini telkin eden programlar yayınlanmıştır.

Millî geleneklerimize aykırı şekilde yakın aile fertleri arasında ahlâk dışı ilişkili işleyen ve yurttaşlarımızı rencide eden programlar yayınlanmıştır.

Okul öğrencilerine hitab eden programlarda, gençler hayasızlığa, içkiye ve ahlâk dışı davranışlara teşvik edilmiştir.

TRT Yönetim Kurulu tutanaklarının incelenmesinden de görüldüğü üzere, Yönetim Kurulu üyeleri birçok toplantıda, aşırı sol propagandasından örnekler vermişler, çocuk programlarında bile bu felsefenin taze beyinlere yerleştirilmesine çalışıldığını belgelemiştir.

Yine Yönetim Kurulu üyelerinden bir çoğu, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı; Türk Silâhlı Kuvvetlerinin uygulamalarını yerli ve Silâhlı Kuvvetleri rencide edici yayınlar yapıldığını belirtmişlerdir. Aynı üyeler komünist kuvvet ve kişilerin kahraman olarak gösterildiğinden şikâyet etmişlerdir. Bu meydana komünist militan Roza Lüksemburg'dan «Kahraman devrimci kadın» diye bahsedildiği belgelenmiştir.

Yönetim Kurulu üyeleri Genel Müdürlüğün tutumunun kamu düzenini sarstığı noktasında ısrarlı uyarılar yapmışlardır.

İsmail Cem İpeki'nin personel konusundaki tutumu da Millî güvenlik esaslarına aykırı olmuştur. Millî Güvenlik Kurulu tavsiyesine uyularak Bakanlar Kurulunca çıkarılan 30/3/1964 tarih ve 2/2860 sayılı «Güvenlik Soruşturması Yönergesi» ve Başbakanlığın 10 Mayıs 1968 tarih ve MİT Müsteşarlığı İSTH. II. D. G. Em. Ş. 560 399 sayılı koruyucu Güvenlik özel talimatına göre hazırlanan (TRT Koruyucu özel talimatı-

nun) 115 inci maddesinde (Devletin güvenliği ile yakından ilgili bulunan yayınların hazırlanmasında ve takdiminde görevli olan TRT mensupları hakkında güvenlik soruşturması yapılır.) denilmektedir.

Aynı maddede Kurumun idare, yayın ve teknik planlama personelinin güvenlik soruşturmasından geçirileceği hükme bağlanmıştır. Bu özel talimatın 121 inci maddesinde de güvenlik soruşturması menfi sonuçlanan kimsenin hizmete alınmayacağı kesin olarak hükme bağlanmıştır. Buna rağmen, geçen dönem içinde TRT'de hizmete alınan birçok personel hakkında güvenlik soruşturması yapılmamış, güvenlik soruşturması menfi gelen bazı kimseler de bu hükme rağmen devletin güvenliği ile yakından ilgili yayınların hazırlanmasında ve takdiminde görevlendirilmiş, yayın planlaması bu kimselerin eline bırakılmıştır.

Türk Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün aleyhinde yayın yapan, dil, ırk, sınıf, din ve mezhep ayırımına dayalı iç kavgaları kışkırtan bir dergi hakkında Sıkıyönetim ve Mahkemelerin yaptığı kanunî işlemleri kinayan bir bildiriyle açık kimlikleriyle imzalamaktan geri kalmayan bazı yayın personelinin, Yönetim Kurulu üyelerinin uyarılarına ve yazılı önerilerine rağmen, Genel Müdürü açıkça korumuştur. Bu konuda Yönetim Kurulunda yapılan uyarılar ve bu gibi personele yayın sorumluluğunun verilemeyeceğini belirleyen Millî Güvenlik Kurulu ve Bakanlar Kurulu kararları Genel Müdür tarafından dikkate alınmamıştır. 657 sayılı Devlet Memurları Kanununda da açıkça aykırı olan bu fiilleri işleyenler hakkında Genel Müdür herhangi bir işlem yapmamıştır.

Genel Müdür İsmail Cem İpeki Üniversitelerde cereyan eden olayları tek yönlü, tahrik edici, millî güvenliğı ve kamu düzenini sarstıcı şekilde yayınlamak yolunu seçmiştir. Nitekim 24 Ocak 1975 tarihinde İstanbul Üniversitesinde cereyan eden olaylar tek yönlü ve maksatlı olarak Kamuyuuna duyurulmuş, Üniversite Senatosunun olayların gerçek yönünü açıklayan ve aybırılığı ile aldığı karar, Kamuyuun gizlenmiştir. Aynı şekilde, Üniversite içinde yapılan tahribatın görüntüleri tespit edildiği halde, bu görüntü de Kamuyuuna yansıtılmıştır.

Siyasal Bilgiler Fakültesinde derslere girmek isteyen öğrencilere engel olmaya caba gösteren bir grup öğrencinin hareketi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı tarafından TRT'ye ulaştırıldığı halde, TRT, Dekanın demecini tamamen tersine çevirerek bu konudaki kasıtlı yayını sürdürmüştür.

İsmail Cem İpeki, izlediği yayın politikası ile kitleleri tahrik yoluna da girmiştir.

Bu meydana Manisa'nın Turgutlu İlçesinde işlenen adı bir cinayet, bu olaydan birkaç gün önce başlatılan başka bir hareketin devamı şeklinde gösterilmiş, kamu düzenini sarstıcı, millî güvenliğı bozucu tarzda yansıtılmıştır.

23 Nisan 1975 akşamı Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramının yıldönümünde televizyonda yayınlanan bir röportajda gerçekler tahrif edilerek kamu düzenini sarstıcı bir davranışa girilmiştir.

Bütün bu yayınların yanında, İsmail Cem İpeki, 26 Ocak 1975 günü radyo ve televizyonda yayınlattığı bir demeci ile de kamu düzenini bozmuş, Parlâmentoda kendisine yöneltilen eleştirilere cevap verirken, Devlet Memurluğu niteliği ile bağdaşmayan, tahrikî ifadeler kullanmıştır.

Meşrû kamu düzenimize göre haksızlığa uğradığını iddia edenlerin basvuracakları merci bağımsız adalet organı iken, Genel Müdür, bu demecinde şöyle demiştir:

«Bütün bu müfterileri, Bizans entrikalarını, döndürdükleri dolapları muhasebe yapılmak üzere halkın şaşmaz adaletine havale ediyorum»

İsmail Cem İpeki, Yönetim Kurulu toplantısında bu konuşmayı; Parlâmentoda yapılan eleştirilere karşı yaptığı beyan ederken, kendisini eleştiren siyasal partileri ve parlâmentoları «gün ışığına düşmüş yaras» olarak vasıflandırdığını itiraf etmiştir. İsmail Cem İpeki bu beyanatında parlâmentolara «müftera», «Bizans entrikacıları» gibi sıfatları da yakıştırarak kamu düzenini hilce saymış, devlet memurluğu niteliği ile bağdaşmaz bir tutuma girmiştir.

Genel Müdür bu konuşmasının menfi tesirlerini örtmek için, belirli kuruluşların kendisini destekledikleri yolunda bir kampanya başlatmış, bu arada 6 ilimizin valilerini kendi emellerine âlet ederek, onların iyi niyetli demec ve telgraflarını tahrif yoluna gitmiştir. Valiler demeclerinin maksatları dışında ve manaları değiştirilerek şekilde kullanıldığını derhal açıklamışlardır. Kamu düzeninin koruyucuları olan Valilerin bu açıklamaları gizlenmiştir.

Yukarıda bir kısım örneklerle belirtildiği üzere İsmail Cem İpeki'nin tutumu, Cumhuriyetimizin temel niteliklerine, Devletimizin ülkesi ve milletiyle bölünmezliğı ilkesine zarar verici, kanun hâkimiyetini sar-

17 MAYIS 1975

(Resmî Gazete)

Sayfa: 3

sıcı, halkın huzursuzluğuna sebep olucu, milleti kavgaya teşvik edici, gençleri millî ahlâka aykırı itiyatlara itici, bu suretle millî güvenliği ve kamu düzenini bozucu mahiyettedir.

Bu durumda millî güvenlik ve kamu düzeni bakımından, İsmail Cem İpekçi'nin TRT Genel Müdürlüğünden alınması bir zaruret haline gelmiştir.

Karar Sayısı: 7/9893

Açık bulunan TRT Genel Müdürlüğüne Prof. Dr. Nevzat Yalçın-
taş'ın atanması; 359 sayılı Kanunun 1568 sayılı Kanunla değişik 9 uncu
maddesinin birinci fıkrasına göre Bakanlar Kurulunca 30/4/1975 tari-
hinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI
FAHRİ S. KORUTÜRK

Başbakan S. DEMİREL	Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı Prof. Dr. N. ERBAKAN	Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı Prof. Dr. T. FEYZİOĞLU
Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı A. TÜRKŞ	Devlet Bakanı S. ÖZTÜRK	Devlet Bakanı H. AKSAY
Devlet Bakanı M. K. ERKOYAN	Devlet Bakanı G. KARACA	Adalet Bakanı İ. MÜFTÜOĞLU
Millî Savunma Bakanı F. MELEN	İçişleri Bakanı O. ASILTÜRK	Dışişleri Bakanı İ. S. ÇAĞLAYANGİL
Maliye Bakanı Doç. Dr. Y. ERGENEKON	Millî Eğitim Bakanı A. N. ERDEM	Bayındırlık Bakanı F. ADAK

Ticaret Bakanı H. BAŞOL	Sağ. ve Sos. Y. Bakanı Dr. K. DEMİR	Güm. ve Tefel Bakanı O. ÖZTRAK
Gıda - Tar. ve Hay. Bakanı Prof. K. ÖZAL	Ulaştırma Bakanı N. MENTEŞE	Çalışma Bakanı A. T. PAKSU
Sanayi ve Tek. Bakanı A. DOĞRU	En. ve Tab. Kay. Bakanı S. KILIÇ	Turizm ve Tan. Bakanı L. TOKOĞLU
İmar ve İskân Bakanı N. OK	Köy İşleri Bakanı V. POYRAZ	Osm. Bakanı T. KAPANLI
Genç. ve Spor Bakanı A. Ş. EREK	Kültür Bakanı R. DANIŞMAN	Sosyal Güvenlik Bakanı A. M. ABLUM

Başbakanlıktan:

Karar Sayısı: 14764

1 — Görevinden alınan TRT Genel Müdürü İsmail Cem İpekçi-
nin, açık bulunan 150 Ek göstergili Başbakanlık Müşavirliğine, 657
sayılı Kanunun değişik 59 ve 60 ncı maddeleri uyarınca atanması
uygun görülmüştür.

2 — Bu kararı Başbakan yürütür.
30/4/1975

CUMHURBAŞKANI
FAHRİ S. KORUTÜRKBaşbakan
S. DEMİREL

İLANLAR

Köy İşleri Bakanlığı Yol, Su ve Elektrik İşleri Genel Müdürlü-
ğünden:

1 — Aşağıda cinsi, miktarı, tahmini bedeli, katı teminatı ihale ta-
rihi ve saati yazılı olan malzemeye 2490 sayılı Yasa'nın 25 inci ve 40 ncı
maddesi gereğince müteahhit nam ve hesabına pazarlık yöntemi ile ih-
sale çıkarılmıştır.

Cinsi: Palet civata ve somunları, Miktarı: 10 kalem, Tahmini be-
deli: 1.155.450,— TL., Katı teminatı: 96.827,— TL., İhale tarih saati:
3/6/1975, 16.30.

2 — İhale Ankara'da Köy İşleri Bakanlığı binasının 10. katında
YSE Genel Müdürlüğü İdari ve Mali İşler Dairesi Başkanlığında topla-
nacak Satın Alma Komisyonu tarafından yapılacaktır.

3 — Şartnamesi dilekçe karşılığında aynı yerden 50,— TL. bedelle
temin edilebilir.

Şartname bedelinin YSE Gn. Md. lüğü adına ihale konusu belirtile-
rek Malmüdürlükleri veya Defterdarlık veznelerine yatırılarak alınan
makbuz aslının ve posta pulunun gönderilmesi halinde posta ile de arzu
edildiği takdirde şartname gönderilir.

4 — İstekliler şartnamede istenilen belgeleri ile oda sicil kayıt
sureti ve katı teminat mektubu (katı teminat mektup veya nakit ihale
saatinden 3 saat öncesine kadar idareimize müracaatla Gıda ve Tarım
Bakanlığı Merkez Saymanlık Veznesine yatırılacaktır.) İhale saatinde
Komisyon Başkanlığında hazır olmaları şarttır.

5 — Teklif mektupları kabul edilemez ilân olunur. 6782 / 42

Bayındırlık Bakanlığı Yapı İşleri Genel Müdürlüğü 6. Bölge Mü-
dürlüğünden: KONYA

1 — Isparta Çocuk Bakımı Yurdu inşaatı işi 527 sayılı yasa gere-
ğince ilerki yıllara sarf olmak üzere 2490 sayılı Yasanın 31. maddesi
uyarınca kapalı zarf usulü ile eksiltmeye konulmuştur.

2 — İşin keşif bedeli 6.300.000,— TL. sıdır.

3 — Eksiltme Konya'da Yapı İşleri 6. Bölge Müdürlüğü İhale
Komisyonunda 22/5/1975 Perşembe günü saat 15.00 de yapılacaktır.

4 — Eksiltme şartnamesi ve diğer evrak mezkûr müdürlükte gö-
rülebilir.

5 — Eksiltmeye girebilmek için isteklilerin:

A) 202.750,— TL. hık geçici teminatını,
B) 1975 yılına ait ticaret veya sanayi odası belgesini,
C) Müracaat dilekçeleri ile birlikte verecekleri (Eksiltme şart-
namesinde belirtilen ve usulüne göre hazırlanmış olan) plan ve teç-
hizat beyannamesi, sermaye ve kredi imkânlarını bildiren mali durum
bildirisi, taahhüt beyannamesi, teknik personel beyannamesi, Bayın-
cılık Bakanlığında almış oldukları (B) grubundan keşif bedeli ka-
dar için eksiltmesine girebileceklerini gösterir müteahhittik karnesini
ibraz suretiyle Yapı İşleri 6. Bölge Müdürlüğü Belge Komisyonundan
alacakları yeterlik belgesini teklif mektupları ile birlikte zarfa koy-
maları lazımdır.

6 — İstekliler teklif mektuplarını 22/5/1975 Perşembe günü saat
14.00 e kadar makbuz karşılığında İhale Komisyonu Başkanlığına ve-
receklidir.

7 — Yeterlik belgesi alınması için son müracaat tarihi 20/5/1975
Salı günü mesai saati sonuna kadardır.

Telgrafla müracaatlar ve postada vaki gecikmeler kabul edilmez.
Keyfiyet ilân olunur. 5783 / 44

Trabzon Erkek İlköğretmen Lisesi Müdürlüğünden:

Grup No.	Malın cinsi	Miktarı kalem	M. Bedeli Lira	G. Tem. Lira Kr.
1.	Ekmek	1	230.400,—	12.770,—
2.	Koyun sığır eti	2	254.000,—	13.950,—
3.	Yemeklik yağlar	4	213.000,—	11.900,—
4.	Kuru yiyecek maddesi	20	399.850,—	24.745,—
5.	Temizlik maddeleri	4	26.000,—	1.950,—
6.	Yaş sebze ve meyva	26	167.750,—	9.637,50

Okulumuza satın alınacak yukarıda yazılı maddeler grup halin-
de İhale Kanununa göre kapalı zarf usulü ile eksiltmeye çıkarılmış,
ihalesi 9/6/1975 Pazartesi günü saat 14.30 da Öğretmen Lisesinde ya-
pılacaktır.

Talipli İhale Kanununa göre hazırlayacakları teklif mektuplarını
geçici teminat makbuzu ile 1975 yılı ticaret odası vesikalarnı, ekliye-
rek ihale saatinden bir saat evveline kadar komisyona vermeleri ilân
olunur. 6869 / 1-1

EK-5: 03.09.1979 Tarihli "Kadın Dünyası" Program Metni

PROGRAM NO: 763

3.9.1979

KADIN DÜNYASI

F- Günaydın sev. din. Düzcüden gelen bir mektupla başlayalım bugün de programımızı Düzcüye bağlı HacıSüleyman bey köyü genç kızları şöyle bağlamışlar mektuplarına. "Programlarınızı ilgiyle izliyoruz. Gerçekten yararlandığımız bu programları, zaman zaman eleştirmekten de geri kalmıyoruz."

G-Aman ne iyi. Biz her zaman dinleyicilerimizin eleştirilerini bekliyoruz zaten. Çünkü programımızı daha iyiye, daha yararlıya, ancak böyle yapıcı eleştiriler ulaştırabilir.

F-Eh.. Öyleyse, şimdi eleştirileri okuyabiliriz. Mektuplarımız şöyle sürüyor. "Bizim gözümlemesini istediğimiz hiç bir sorunumuz yok. Çünkü köyümüz, her türlü uygarlığa kavuşmuş, elektriği, suyu, asfaltı ve en önemlisi, doğa güzelliğiyle ün salmış, şanslı bir yurt köşesi. Bir gün köyümüze yolunuz düşerse, Paris modasının, burada uygulanmakta olduğunu hayret ve memnuniyetle göreceksiniz. Hepimiz, erkek demeden en az ortaokulu okuduk. Yani kişisel hiç bir sorunumuz yok. Peki öyleyse niçin bu mektubu yazdınız diyeceksiniz?"

G-Evet, niçin yazmışlar gerçekten. İyi bir örnek olsun diye mi? Ama eleştirileri olduğunu söylüyorlardı.

F-İşte şimdi de sıra eleştirilere geldi zaten. Okuyorum. "Sizler kadın dünyası adında bir program yayınlıyorsunuz. Ama bu programlar, kadınlardan çok, tüm toplumu ilgilendiren konuları kapsıyor. Oysa, özellikle Anadolu kadınına aydınlatan bilgiler, mutfak sırları, pratik bilgiler, moda, giyim, makyaj, çocuk bakımı konularını ıgleseniz, arada yemek tarifleri, çeşitli kurabiye ve pasta tarifleri verseniz, dinleyicilerinize daha yararlı olurdu. Köylü kadın ve kızlarla yaptığınız, hoşuk şiveli röportajları dinlemekten bayağı bıktık dersek bilmem bize kızarmı mı? Sanıyoruz ki, bu mektupla, binlerce dinleyicinin içinden geçenleri dile getirdik. İşte bu konuları gözönünde tutarak, bundan böyle daha düzenli programlar yayınlamanızı öneriyoruz..... Ne oldu, niye hiç sesin çıkmıyor."

G-Şaşırdım.. Çok şaşırdım. Evet.. Gerçekten eleştiri eleştiridir. Ama, ..

F-Evet.. Ama?

G-Toplumu ilgilendiren konuların, kadınları ilgilendirmediğini mi sanıyor bu genç kızlar acaba?

F-Orası belbelli değil mi?

-2-

G-Oysa tam tersi değil mi? Madem ki kadın bir toplum içinde yaşıyor. Toplumu ilgilendiren her sorun, her olay, mutlaka kadını da ilgilendirir. Şöyle bir örnek verelim. Bir süre önce, yalnız ülkemizde değil, tüm dünyada etkilerini duyuran bir petrol sorunu çıktı ortaya. Petrolü bulunmayan ülkeler, petrol ve ürünlerini belirli ülkelerden satın alan ülkeler, bu sorundan büyük ölçüde etkilendiler. Acaba sadece erkekler mi çekti bunun sıkıntısını? İşlemeyen taşıt araçları, giderek pahalanan yolculuklar, özellikle taşıma ücretlerinin petrole bağlı olarak artışı, bu neden fiatların yükselişi kadınları hiç etkilemedi mi? Ortaya çıkan bu durumun, bu sorunların neden bilmesin kadınlar? Neden üzerinde düşünmesinler?

F-Hatta ben saydıklarına bazı şeyler daha ekleyeceğim. Biliyoruz ki, pek çok plastik madde, petrolden üretiliyor. Öyleyse, petrol dışsatımı yapan ülkelerin, petrol fiatlarına uyguladıkları zam, tüm plastik maddelerde, bu maddelerden yapılan ambalajlarla satılan eşyada, içine yapay lifler karıştırılarak yapılan yün ve kumaşlarda, fuel-oil ile çalışan santrallerde üretilen elektrikte, daha aklımıza bir örnek gelmeyen nice kullanım maddesinde fiat artışlarına yol açtı.

G-Peki bütün bunları, kadınların bilmesinin yararları ne olabilir? Nedenlerini bildiğimiz zaman, sorunu çözebiliyor muyuz ki? Bu da bir soru değil mi?

F-Elbette bir soru. Ama soruyu sormak yetmez. Yanıtı da vermek gerek.

G-Yanıtı şu: Bir toplumun yönetimi, günümüzde, toplumu oluşturan bireylerin katılımıyla sağlanıyor. Demokrasi bu demek. Herkesin, toplum yönetiminde söz sahibi olduğu bir yönetim biçimi. Bunu sağlamak için, kadın erkek hepimiz, en azından seçilmiş dönemlerinde birer oy sahibiyiz. Sorunlarımızı kimin daha olumlu biçimde çözebileceğini bilerek, oylarımızı bu yönde kullanmamız olanağı doğar. Bu bir. İkinci, bugün tüm meslek gruplarının, tüm toplum katmanlarının, aynı görüş ve amaçta birleşen herkesin, bir araya gelip kurdukları kuruluşlar, örgütler var. Bu örgütler toplum yönetiminde, sorunların ele alınış ve çözülüş biçimlerinde söz sahibi oluyorlar. Yani toplumu doğrudan etkileme güçleri var. Bu örgütleri harekete geçiren de, toplumun bireyleri tarafından belirtilen, istekler, öslemler, görüşler..

F-Yani, erkek yönetime doğrudan katılarak, gerekse kamu oyu yaratarak, bizi de etkileyen sorunlara çözüm bulunabilir. Bütün bunlar bir yana, kadın da bir insan değil mi? İçinde yaşadığı dünya, toplum, zaman, onu neden ilgilendirmesin. Bu dünya erkeklerin dünyası değil ki. Hepimizin, tüm kadın ve erkelerin elele daha iyiye, daha güzele götürmeye çalışacağımız bir dünya. Kendimizi, mutfak, koca, çocuk üçgeni içine hapsedmekle ne kazanırız? Bir kadın, evinin kadını, çocuklarının anası,

-3-

kocasının egi, arkadaşı olmasın demek istemiyorum, elbette. Ama, bütün bunların yanında, bir insan olarak ta kendini geliştirmen. Hiçbir insanın da tek yönlü uşak içinde, çevresiyle hiç ilgilenmeden kendine yeter ve mutlu bir yaşam süreci geleceği söylenemez.

G-Sorunun bir başka boyutu daha var. Mutluluk ta, mutsuzluk ta, ortak yaşadığımız anlamı olan duygular. Üstelik bizim geleneklerimizde de var bu. Sevinçte, tasaddırdaki kıvançta ortak bir toplum olduğumuzu her fırsatta söylemiyor muyuz? Öyleyse, bizim sevincini hepimiz paylaştığımız gibi, tasasını, elemeni de paylaşmamız, sorunlarımıza, birlikte çözüm aramızın doğal değil mi?

F-Hele bir söz var ki mektupta, hiç katılmıyoruz değil mi? Şivesi bozuk insanlarımızın konuşmalarından bilmek sözü... Şive özellikleri, her dilde olan bir şey. Yalnız Türkçeye özgü değil. Herhangi bir dili iyi bilenler, konuşan bir kişiyi duyduklarında, o ülkenin hangi yöresinde doğup büyüdüğünü rahatlıkla söyleyebilirler. Öyleyse, kimseyi konuşmasındaki bu özellikten dolayı suçlamaya, küçük görmeye hakkımız yok. Kaldı ki, o, meramını rahat ahatamayan, Türkçeyi güzel konuşamayan insanların kendi suçları değil bu. Onları öğitememişsek, bizim elimizde olan olarlardan yoksun kalmışlarsa, suç onların değil. Sorunlarını çözmede, dertlerinden kurtulmada, bizim katkımız belki denizde bir damla kadar olabilir ama, pasta tarifini vererek te hiç mi hiç sağlanmaz sanırım.

G-Beslenme sorunları olan bir toplum kesitine, pasta tarifi verminin yararı ne olur bir durup düşünmek gerek. Bu Fransız Kraliçesi Marie Antoinette'in, tarih boyunca alayla ve ibretle anılan bir sözü vardır. Şek Halkın yiyecek ekmek bulamadığından söz edilirken, "ekmekleri yoksa pasta yesinler" deyivermiş. Ve Marie Antoinette Büyük Fransız devriminde, sarayı kuşatan halkın isteğine uygun olarak, giyotinle dam edilmişti.

F-Çok acı bir örnek değil mi? Ne yazık ki, tarih bu tür örnekler yönünden hiç te fakir değil. Oysa ne güzel şey, paylaşmak. Acımızı da, mutluluğumuzu da, ekmekle de, pastamızı da. Ve birbirimiz için, en az kendimiz için istediğimiz kadar iyi şeyler istemek.

(BAND : MÜZİK)

4' 22"

gitmesin gözlerinden pırıl pırıl arsular

-4-

F-Pek çok dinleyicimizin istedikleri bir şarkıyı Gönül Akından dinledik. Sev. din Necmiye Dersahan, Zerrin Esgin, Ayla Carban, Perihan ve Ruhan Karaca, Nuran Üze Sevgi ve Seher Kızılay, Şengül Nüzir, Hatice Güler için de Sevdâ Karaca geliyor mikrofona. Tanımazsın beni

(BAND : MÜZİK) 3' 17"
tanımazsın beni

G-Mayıs ayının ortalarında yaptığımız gezilerden birinde, Diyarbakırda bir olay çok dikkatimi çekti benim. Biliyorsunuz, Diyarbakır, yurdumuzun en sıcak bölgele rinden biri.

F-Evet.. Son günlerde sıcaklığın gölgede 43'e kadar yükseldiği oldu.

G-Ama o sıcakta, eski Diyarbakır evlerine girdiğiniz zaman, birden serin bir suya miş gibi oluyorsunuz. Evlerin içi o derece serin. Dışarının sıcaklığından etkilenmi yor.

F-Evet.. Diyarbakıra gittiğimde benim de dikkatimi çekmişti. Hatta, aynı mahallede beton bir yapıya girdiğimizde daha çok anlamıştım o evlerin yapı m özelliklerini. Tüm havalandırma, soğutma sistemlerine karşın, yine de eski Diyarbakır evleri ka serin değildi o beton yapı.

G-Elbette,.. O eski evler nice yüzyılların deneyimleri sonucu ortaya çıkan bir yapı modeli. Çok geniş taş duvarlar, kışın soğuğu, yazın sıcaklığı içeri sokmuyor.

F-Yani, yörelere göre, o bölgelerin coğrafyasına, hava koşullarına göre yapılar yapılmış. Eski Türkiye evlerinin çoğunda bu özellikleri görmek olanağı var.

G-Eski Türkiye evleri konusunda daha önceki programlarımızda yayınladığımız sohbet lerde de, bu evlerin belirli yaşama biçimlerine göre, üretim ve toplum ilişkileri uygun biçimde yapıldıklarını anlatmıştım Sayın Cengiz Bektaş.

F-Eski Türkiye evlerinin kullanım açısından son derece ekonomik olduğunu, işlevsel olduğunu da söylemişti.

G-Bu arada ısrarla üzerinde durduğu bir nokta vardı. Günümüzde bu evlerin biçimleri den değil ama, ilkelerinden yararlanmamızın gereği üzerinde durmuştu. Çünkü bu evler, ortak kullanım alanları ile de ekonomiktirler. Mutfak, ocak, tandır, yunak sofa, hayat, hep ortak kullanım alanlarıydı.

F-Sev. din., Biz sayın Cengiz Bektaş, günümüzde konut sorununa çözüm ararken, bu ortak kullanım ilkesinden yararlanabilir miyiz diye de sorduk.

-5-

(BAND : RÜPORTAJ)

6' 46"

konutu tanımlıyoruz

geleceğe dönük yaşamın çaresine bakmalıyız galiba... Evet..

T.. Ortak kullanımlar, tek tek sahip olmakta güçlük çektiğimiz pek çok araç daha ucuza sağlayabilir gerçekten. Ama bu araçların kullanılmasında, bakımında yararlanma zamanlarında çok titiz olmak, çok hakça bir düzen kurmak ta gerekli. Acaba, alışkanlıklarımızı yenip, böyle ortaklaşa yaşamaya hemen uyum sağlayabiliyoruz?

F-Sh.. Bu gerçekten alışkanlıklarımızdan kurtulabilme sorunu. ~~xxx~~ ortak kullanma bir sorunluk durumuna gelirse ancak, belki ö zaman, böyle bir düzenlemeye gidilebilir. Böylece, hem dayanıklı tüketim maddelerinin alımı, hem bunların tek tek evlerimizde kapladığı yer açısından önemli ölçüde ekonomik bir durum çıkabilir o ya. Kimbilir..

G-Gündümüzün sorunlarını çözmeye çalışırken, geleceği de gözden ırak tutmamak zorundayız değil mi? Kısa dönem için rahatlık sağlayan çözümler, uzunca bir zaman araya girince, yarar sağlamaz oluyor çünkü. Yaptıklarımızı, bozup yeniden yapmak zorunda kalıyoruz yeniden. Örneğin, iki arabanın yanyana geçebilecekleri bir yolu yeterli görüldüğü düşünelim. Bir gün geliyor, taşıma ve ulaşım gereksinmemiz o ölçüye varıyor ki, bize dört arabanın geçebileceği bir yol gerekli oluyor. Ama birkaç yıl içinde acaba bu dört araba 8 olmayacak mı? Bu, konutta da, eğitimde de, yaşamın irili ufaklı tüm olaylarında da böyle.

F-Yani, artık eskiden olduğu gibi, bir göz ev yapıp, aile genişledikçe buna odalar eklemek olanağımız bulunmadığına göre, evimizin konumunu, gelecekte nasıl bir yaşam ne büyüklükte bir aile bekliyorsak, buna göre düzenlememizde yarar var. Sanırım geleceğin mimarlık sanatı, yapı meslekleri de bu tür varsayımlardan hareket etmeyi doğal bulacaktır.

G-Biz şimdilik sözü burada keselim ve müzik bandımıza dönelim. Sıdika Üzgen için İzzet Altınmeşe söylüyor. De get Bayburt

(BAND : MÜZİK)

4' 10"

de get Bayburt

-6-

F-Rugen Avcı ve Ayşe Demirin isteklerini de Asu Maralman yerine getiriyor. Şarkı yazdım.

(BAND : MÜZİK)

2' 58"

şarkılar yazdım

G-Sev. din. Geçen programlarımızda allerjiden söz etmiştik. Konuştuğumuz uzman doktor, alerjinin, özellikle besin alerjisinin, bu besini alan bünye ile ilgili olduğunu söylemişti. Öyleyse, büyük bir çoğunlukla, kalıtımla geçen bir duyarlık söz konusu allerjide. Ama, ailenin bütün bireylerinde aynı biçimde ve aynı organa ortaya çıkmayabilir. Annede saman nezlesi, çocuğunda kaşıntılı deri rahatsızlığı belki onların torunlarında sürekli aksırma, ateşin yükselmesi, ya da daha başka belirtilerle kendini gösterebilir. Yani burada, alerjinin sorumlusu, yenilen besin değil, kişinin yapısıdır, kalıtımdır.

F-Ama bir de uzun sürede ortaya çıkan allerjiler var. Yapay sabunlara, makyaj yapan kullanılan boyalara karşı beliren allerjiler de var. Bunlar uzun bir süre, aynı maddenin kullanılması sonucu, vücudun yaptığı bir tepki gibi ortaya çıkıyor. Sanıyorum şöyle bir benzetme yapabiliriz. Bir bardağa, tortu yapabilecek bir sıvı doldurduğumuzu düşünelim. Belli bir tortu oluşsun. Sonra bardaktaki sıvıyı eksilttikçe üstüne ekleyelim. Bir zaman gelecek, sıvının bıraktığı tortu, bardağın tümünü kaplayacak ve artık sıvıya yer kalmayacaktır. Eklemeye çalışırsak, sıvı taşacak. İşte bunun gibi bir birikimle oluyor bu tür allerjiler.

G-Şimdi, allerjilerin ortaya çıkışında, besinlerin etkileri konusunda, Hacettepe Üniversitesi pediatrik allerji bölümü başkanı prof. Dr. Kemal Öakaragöz'ün anlattıklarını birlikte dinleyelim.

(BAND: RÖPORTAJ)

7' 11"

İLK SÖZ: Allerjik bünyeli kimselerin

SON SÖZ: Bu reaksiyonları meydana getirebiliyorlar

G-Sev. din. gelecek programlarımızda, besin boyaları allerjilerinden ve allerjik bünyeli çocukların beslenmesinden söz edeceğiz. Şimdi yine isteklerinizi yerine getirelim. Mehmet Fak'ın istediği şarkıyı Kutlu Payaslı söylüyor. Hani o bırakıp giderken seni, bu öksüz tavrını takmayacaktın

-7-

(BAND : MÜZİK) 3' 47"

hani o bırakıp giderken seni

F-Simdi Ali Ekber Çiçeğin çalıp söylediği bir türkide sıra. Ondört bin yıl gezdin
pervanelikte, sâde-ı ismâm bildim divanelikte

(BAND : MÜZİK) 3' 28"

haydar haydar

EK 6: Başbakanlık Basın Yayın Genel müdürlüğü'nün www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi başlıklı Web sayfasında yer alan TRT ile ilgili tartışmalar:

“27 Eylül 1978: AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, TRT tek parti ve ihtilal döneminde dahi bu kadar kötü, yıkıcı ve taraf olmamıştır, dedi.

28 Kasım 1978: MHP Genel Sekreter Yardımcısı Yaşar Okuyan, TRT'yi taraflı yayın yapmakla suçladı. Okuyan, TRT'nin, suç işleyenlerin bazılarını MHP yanlısı olarak tanıttığı halde Suadiye vapurunu kaçırانlarla Veliefendide 4 milyonluk soygunu yapanların solcu olduklarını gizlediğini söyledi

1 Aralık 1978: Ankara Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Beyhan Cenkçi, TRT'nin yanlış haber politikası izlediğini, zaman zaman, devleti, rejimi ve özgürlükleri zedeler hale geldiğini söyledi.

22 Aralık 1978: Millet Meclisi Başkanı Cahit Karakaş, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e bir telgraf göndererek, TRT, özellikle son zamanlarda parlamenter demokrasiye adeta düşman bir kuruluş haline geldi, dedi. Cahit Karakaş Siyasî Partiler Grup Başkanvekillerine de birer yazı göndererek, TRT'nin parlamento ve parlamenter düşmanlığını körükleyici bir kuruluş haline geldiğini iddia etti.

24 Aralık 1978: MHP Genel Başkanı Türkeş yaptığı konuşmada, iktidarın TRT ve Anadolu Ajansı yolu ile kamuoyunu kendi istediği biçimde oluşturmak ve muhalefetin sesini kısmak yolunda büyük mesafe kaydettiğini savundu.

29 Aralık 1978: Cumhuriyet Senatosu AP Grubunca yayınlanan bildiride, TRT hakkında Senato'da genel görüşme açılması ve TRT ilgilileri hakkında anayasal ve hukuki yollara başvurulmasının kararlaştırıldığı bildirildi.

15 Ocak 1979: MSP Genel Sekreteri Oğuzhan Asiltürk, Parti Başkanlık Divanının, TRT'nin yeniden kurularak, yayın esaslarının yeniden düzenlenmesi ve yeni bir yapıya kavuşturulması kanısında olduğunu bildirdi. MSP Meclis Grubu Başkan Vekili Hasan Aksay da bu konuda bir yasa tasarısı hazırlayarak Meclislere sunacaklarını söyledi.

16 Ocak 1979: Cumhuriyet Senatosu AP Grubu Başkanı Ömer Ucuzal ve arkadaşları Senato Başkanlığına verdikleri önergeyle, yayınlarında ve programlarında, yasasında belirtilen ilkelere ters düştüğünü öne sürerek TRT hakkında genel görüşme açılmasını istediler.

21 Ocak 1979: AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, TRT Genel Müdürlüğünden, Kurumun 1978 yılı içindeki radyo ve televizyon haber yayınlarını istedi. Demirel, TRT'nin tarafsızlık ve diğer tutumlarının değerlendirileceğini bildirdi.

22 Ocak 1979: AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, Ankara Cumhuriyet Savcılığına üç ayrı dilekçe ile başvurarak TRT sorumluları hakkında soruşturma yapılmasını ve dava açılmasını istedi. Demirel, dava dilekçelerinde TRT'nin CHP'nin sesi durumuna geldiğini, Kahramanmaraş olaylarında Anayasaya ve kanunlara aykırı yayın yaptığını öne sürdü.

23 Ocak 1979: Cumhuriyet Senatosunun bugünkü birleşiminde, Elazığ AP senatörü Cahit Dalokay ve arkadaşları tarafından verilen, TRT'nin tutum ve davranışları ile yönetim ve işleyişi hakkında genel görüşme açılmasına ilişkin önerenin gündeme alınması reddedildi

AP Genel Başkanı Demirel, 20 Ocak günü düzenlediği basın toplantısının TRT'de yayımlanmasının sekil ve muhteva yönünden tüm mevzuata aykırı, olduğunu öne sürerek, konuya Yönetim Kurulunca el konulmasını istedi.

25 Mayıs 1979: Ankara Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Beyhan Cenkçi, TRT'nin 15. kuruluş yıldönümü nedeniyle verdiği demeçte, TRT milli yayın politikası ile devlet ve halk yararına önemli görevler yapmakla yükümlüdür. TRT kişilerin ve grupların özel amaçları için kullanılan özel bir araç değildir, dedi.

8 Haziran 1979: MSP, TRT yöneticileri hakkında görevlerini kötüye kullandıkları, gerekçesiyle dava açılması için Cumhuriyet Savcılığı'na başvurdu

23 Haziran 1979: TRT Genel Müdürlüğü'ne bir yazı gönderen AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, TRT'nin taraflı yayınlarını had safhaya ulaştırdığını savunarak, TRT bu tutumu ile demokratik hukuk devleti ilkelerine ters düşmekte ve rejimin baş meselesi haline gelmiş bulunmaktadır, dedi.

18 Temmuz 1979: AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, TRT Genel Müdürü Cengiz Taşer'e bir mektup göndererek, TRT haber bültenlerindeki sıralamayı eleştirdi ve TRT'nin CHP çıkarları doğrultusunda yayınını sürdürdüğünü öne sürdü. Demirel ayrıca sorumlular hakkında işlem yapılmasını da istedi.

19 Temmuz 1979: AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, TRT Genel Müdürlüğü'ne gönderdiği ikinci bir yazıda, TRT'nin tarafsızlığını ihlale ve meşruiyetini yitirmiş hükümetin savunuculuğunu yapmaya devam ettiğini, öne sürdü.

28 Temmuz 1979: AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, TRT Genel Müdürlüğü'ne yeni bir yazı göndererek TRT'yi hiç değilse seçim döneminde doğru dürüst hizmet yapabilmeye davet ederim, dedi.

3 Ağustos 1979: MSP Genel Başkan Yardımcısı Şevket Kazan, Ankara'da basına yaptığı yazılı açıklamada, MSP' nin 7 seneden beri TRT'de, basında, maksatlı olarak, olduğundan başka türlü gösterilmeye çalışıldığını öne sürerek MSP'nin, bugünkü TRT'nin lağvedilerek yeniden kurulması hususunda bir kanun teklifi verdiğini söyledi.

MHP Genel Başkan Yardımcısı Sadi Somuncuoğlu, TRT'den de hesap sormak ve TRT'nin partizan yöneticilerinin sanık sandalyesinde yargılanmalarını temin etmek, bizim için bir görevdir dedi.

4 Ağustos 1979: MHP Grup Başkan, Vekili İhsan Kabadayı, Ankara'da yaptığı açıklamada, Ankara Sıkıyönetim Mahkemesi'nin, soyut kavramlarla partisini suçladığını, TRT'nin de bu haberleri vererek seçim yasaklarını ihlal ettiğini, bildirdi.

16 Ağustos 1979: AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in, Başbakan'ın seçim yasakları ve güvenliğine ilişkin genelgesini propaganda amacıyla, seçim döneminde yayınladığı gerekçesiyle TRT haber merkezi sorumluları hakkında yasal işlem yapılması, konusundaki başvurusu Yüksek Seçim Kurulu'na reddedildi.

27 Ağustos 1979: AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, TRT Genel Müdürlüğü'ne bir yazı göndererek, TRT'nin 26 Ağustos akşamı Ordu Günü nedeniyle yaptığı yayına değindi ve Bayram demeden, milli gün demeden her fırsatta halk partisini parlatmak, onun dışındakileri kötü duruma düşürmek için kullanılan TRT, daha bir süre gülünç duruma düşmekten kurtulamayacaktır, dedi

28 Ağustos 1979: AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, TRT 'nin, Ana muhalefet partis Genel Başkanı'nın görüşlerine sansür uyguladığı gerekçesiyle bu kurumun sorumluları hakkında dava açılması isteğiyle cumhuriyet savcılığına başvurdu.

4 Eylül 1979: MHP Genel Başkan Yardımcısı Gün Sazak, TRT Türk milletinin düşmanlarını ekrana getirmekle, Müslüman Türk milletinin manevi değerlerini ayaklar altına alan programları yayınlamakla, kime hizmet ettiğini ortaya koymuştu. Simdi MHP ye yalanlar ve iftiralar savunmayanlar da kime uşak olduğunu gözler önüne sermiş bulunmaktadır, dedi

Türkiye Odalar Birliği Yönetim Kurulu Başkanı Mehmet Yazar, TRT'nin stokçuluk konusundaki haberlerinin gerçek dışı ve abartılmış olduğunu ve buna benzer kampanyaların hiçbir kötü yönetimin hatalarını ve sorumluluklarını kamuoyundan gizleyemeyeceğini, belirtti

10 Eylül 1979: AP Genel Başkanı Demirel'in TRT Haber Merkezi sorumluları hakkında kamu davası açılmasına ilişkin iki ayrı başvurusu Ankara Cumhuriyet Savcılığı tarafından reddedildi

17 Eylül 1979: AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, TRT Yönetim Kurulu üyelerine birer mektup göndererek, radyo ve TV yayınlarının Ecevit'in emri ile yapıldığının bizzat Genel Müdür Cengiz Taşer tarafından açıklandığını öne sürdü.

18 Eylül 1979: TRT Genel Müdürü Cengiz Taser, AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in iddiaları üzerine Ankara'da yaptığı açıklamada, böyle bir davranış ancak bu hükümetle geldim bu hükümetle giderim diyen genel müdürlere yakışır diyerek, bunun kendisi için söz konusu olmadığını ve hükümetten emir almadığını, söyledi

11 Ekim 1979 MHP'nin, bir sanığın yakalanmasında ele geçirilen silahlar arasında, bozkurt ve üç hilal amblemlerini kapsayan TRT görüntüsü nedeniyle TRT sorumluları ve Ankara Valisi hakkında açtığı dava, Asliye İkinci Hukuk Mahkemesi tarafından reddedildi.

29 Ekim 1979: AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, TRT Genel Müdürlüğü'ne gönderdiği bir yazıda, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin alenen tahkir ve tazfiye edildiğini öne sürerek, TRT'yi bu hale getirenlerden hesap sorulacağı günler uzak değildir, dedi.

10 Kasım 1979: Başbakan Bülent Ecevit, daha hükümet kurmadan Sayın Demirel'in, eleştiriler karşısında ve TRT'nin tarafsızlığı karşısında bu kadar duyarlılık ve tepki göstermesi pek hayra işaret olmasa gerekir, dedi.

EK 7: 1964- 1981 Yılları Arasında TRT Genel Müdürleri

T R T G E N E L M Ü D Ü R L E R İ						
SIRA	ADI	GÖREV SÜRESİ		EĞİTİMİ	DOĞUMU	ÖLÜMÜ
01	Mehmet Adnan ÖZTRAK	11.05.1964	02.06.1971	Ankara Hukuk Fakültesi	1915 Malkara-Tekirdağ	14.12.1992
02	Tüm.Gen. Musa ÖĞÜN	02.08.1971	30.08.1973	Kara Harp Okulu	1920 Sarıkamış-Kars	14.08.2007
03	İsmail Cem İPEKÇİ	15.02.1974	17.05.1975	Lozan Hukuk Fakültesi	1940 İstanbul	24.01.2007
04	Prof.Dr. Nevzat YALÇINTAŞ	17.05.1975	24.11.1975	İstanbul Yüksek Eko. ve Tic. Ok.	1933 Ankara	
05	Prof. Dr. Şaban KARATAŞ	19.01.1976	22.06.1977	Ankara Ziraat Fakültesi	1928 Ereğli-Konya	
06	Dr. İbrahim Cengiz TAŞER	02.05.1978	14.12.1979	İstanbul Hukuk Fakültesi	1934 Salihli-Manisa	
07	Doğan KASAROĞLU	14.12.1979	20.01.1981	Ankara Hukuk Fakültesi	1933 Sivas	26.05.1995